"મહેતા સંગીત શિક્ષક.

ભાગ ૧ લો.

પ્રસ્તાવના.

આ "મહેતા સંગીત શિક્ષક" ભાગ ૧ લો સંગીત પ્રેમી સજ્જનોની સેવામાં મૂકતાં મને ઘણોજ હર્ષ થાય છે. મારા પ્રથમ પ્રયાસના રૂપ રૂપે "મહેતા હારમોનિયમ શિક્ષક" ભાગ ૧ લો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ તે ગુજરાત પ્રસિદ્ધિ પામી ખપી જવા પામેલ છે. નોકરી અને ધંધાદિક ઉપાધીઓને લઈ ભાગ્યેજ ફુરસદ મળતી હોવાથી તે પુસ્તકમાં મારા તરફથી બીજાં પ્રસિદ્ધ થનારાં પુસ્તકો જણાવેલ છતાં હું પ્રસિદ્ધ કરી સંગીત પ્રેમી ભાઈઓની માગણીને પહોંચી વળી શકેલ નથી તો તેને માટે દીલગીર રહ્યું છું. વિશેષમાં હવે માટે બીજો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવો હતો, પરંતુ પહેલા ભાગની માગણીઓને પ્રથમ પહોંચી વળવું જોઈએ એમ ધારી પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કરેલ "મહેતા હારમોનિયમ શિક્ષક" ભાગ પહેલાની ક્ષતિઓ અને ખામીઓમાં સુધારો વધારો કરી આજ જમાનાને વધારે અનુકૂળ પડે તે રીતે આ પુસ્તક તૈયાર કરેલ છે, અને "મહેતા સંગીત શિક્ષક" ભાગ ૧ લો નામ રાખેલ છે. હાલમાં હારમોનિયમનો પ્રચાર વિશેષ હોવાથી જનસમૂહમાં પ્રસિદ્ધિ પામતાં ગાયનો આવાં પુસ્તકોમાં હોવાનું સૌ કોઈ ઇચ્છે એ કુદરતી છે. તો કે પ્રથમ શિખનારને માટે તે અઘરો વિષય

થઇ પડે તેમ છે, છતાં પણ તેમાં સરળતા જાળવી તેમાંથી કેટલાંક ઓછાં પ્રસિદ્ધ ગાયનો કાઢી તેની જગ્યાએ લગભગ અર્ધો-અર્ધ નવાં પ્રચલિત ગાયનો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

ગુજરાત અને કાઠીયાવાડમાં "સંગીત"નો પ્રચાર હિન્દના અન્ય ભાગો કરતાં વધારે ઓછો જોવામાં આવે છે. એવા સંજોગોમાં કેવા પ્રકારથી સંગીત પ્રચાર કરવો એ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે. જ્યાં સંગીતના જ્ઞાનનો અને તેના ઉત્તેજનનો અભાવ હોય એવાં સ્થળોમાં અઘરી અને કંટાળો ઉપજાવનારી શિક્ષણ પદ્ધતિનો ત્યાગ કરી અને શિખવનારના શોખને ઉત્તેજિત કરનાર સરળ અને મનોરંજક પદ્ધતિ અખત્યાર કરી શુદ્ધ રાગ રાગણીવાળાં સહેલાં અને સુગમ તાલ પદ્ધતિનાં ગાયનોના શિક્ષણથી શરૂઆત કરવી જરૂરની છે. એ રીતે રફતે રફતે સંગીતના ઉત્તમ જ્ઞાન તરફ શિખનારની ઇચ્છાને પોષણ મળશે એમાં સંશય નથી.

જે દેશમાં સંગીતનું યથાર્થ અને નિયમિત શિક્ષણ આપનાર સંસ્થાઓ અને શિક્ષકોનો અભાવ હોય તે દેશમાં સંગીતના પ્રચાર માટે એકજ પદ્ધતિવાળાં સરળ અને સસ્તાં સંગીતલેખન પદ્ધતિનાં પુસ્તકો બહોળી સંખ્યામાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની અને તેનો ફેલાવો કરવાની ખાસ જરૂર છે. એવી રીતના પ્રચારના શુભ હેતુથી સ્થાનિક આદર્ફ્રેડ હાઇસ્કુલમાં એક સંગીત કલાસ ખોલી બાર વર્ષ સુધી વિદ્યાર્થીઓને સરળમાં સરળ જણાય તેવા માર્ગનો અનુભવ મેળવી આ લઘુ પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ સંગીતવિદ્યાની સમજુતીની સાથે તાલ, માત્રા સહિત મૃદંગના ૨૦ પ્રચલિત તાલ અને નાટકનાં તદ્દન જાણિતાં મર્યાદિત તથા બોધિક ૧૧૫ ગાયનો સારીગમની સાથે આપવામાં આવેલ છે, જેનો આજ દિવસ સુધીમાં

પ્રસિદ્ધ થઇ ચુકેલાં પુસ્તકોની સંખ્યામાં ઉમેરો કરવા રજા લઉં છું. તો તેનો આપ બ્હોળો ફેલાવો કરાવી અને સંગીત પ્રચારનાં પ્રયાસમાં મને વધારે ઉત્તેજન મળે તેમ કરી ઉપકારી કરશો, અને મારી આ સાહસિક યોજનામાં કાંઇ ભૂલચૂક જણાય તે સૂચવવા કૃપા કરશો એવી આશા રાખું છું. શરૂઆતના શિક્ષણ લેનારાઓને ગાયન બેસાડવામાં હુલાસ વધે અને ચાવીઓ ઉપર હાથનાં આંગળાં મુકતાં ઇચ્છિત ગાયન વગડે તેટલા માટે અર્ધ સ્વરોની તથા પલટાઓની જરૂર છતાં તેનો ઓછો ઉપયોગ કરેલ છે. તાલ પણ સરળતાથી આપી શકાય તેવા હેતુથી ઉસ્તાદી પદ્ધતિનો ત્યાગ કરી સ્થાન પણ બદલ્યાં છે, પરંતુ તાલ સુરનું યથાર્થ જ્ઞાન થયા પછી મહાવરાથી એ વિષય એની મેળે સમજાશે.

છેવટમાં મારી આ પુસ્તકની લંબાણ પૂર્વક આપેલી પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરતાં પહેલાં ઉત્તેજનની આશા સાથે જ્ઞાનના પ્રમાણમાં થતી ભૂલચૂકને માટે માફી માગી લઉં છું; કારણકે સંગીત વિષયનો મારો મુખ્ય ધંધો ન હોવા છતાં સંગીત પ્રચારની તીવ્ર લાગણીને વશ થઇ તેવું સાહસ કરવાથી ન્યુનતા રહી જાય એ સ્વાભાવિક છે. વિશેષમાં મારા આ પ્રયાસમાં પ્રેમથી સહાનુભૂતિ દર્શાવનાર તેમજ લોકપ્રિય ગાયનો સુચવવા અને જોઇએ તો તેનાં નોટેશન પણ આપવા જેટલી તત્પરતા બતાવનાર રાજકોટ સદરમાં આવેલી શ્રી નરહરી પ્રસાદિક હારમોનીયમ કલબના માલિક લીલાધર લક્ષ્મીચંદ મહેતા તથા રાજકોટ પરામાં આવેલ સંગીત વિદ્યાલયના માલિક મોહનલાલ રૂગનાથનો ઉપકાર માનું છું.

સંગીત મહાત્મ.

પરમાત્માએ આ વિશ્વમાં પ્રેરેલા આત્મ તત્વના અનેક અમીઝરણાંમાં "સંગીત" નો પ્રવાહ તો અલૌકિકજ છે. 'સંગીત' એ સર્વવ્યાપક જગદ્નિયંતાનોજ પવિત્ર આત્મા છે, અને તેના નિત્યમિત અભ્યાસથી તે અનંત સ્વરૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની પાસે લઇ જઇ તેના અનંત સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે છે. અનાદિ કાળથી ભારત ભૂમિના ભૂપતિઓ અને આર્ય વિદ્વાનો તેની અંતરંગ ઉપાસના કરતા આવ્યા છે. "સંગીત" જેવી મનુષ્યના મનને રંજન કરનાર તથા મોક્ષ ઉપલબ્ધનાર બીજી ટેવ કળા આ વિશ્વને વિષે જોવામાં આવતી નથી "સંગીત" એ જીવ માત્રનો યોગ છે. તે બાળક, યુવાન, વૃદ્ધ, અને આખી માનવ જાતને અત્યંત પ્રિય છે. પારણીયામાં રહેતો બાળક હાલરાંથી આનંદ પામી છાનો રહી જાય છે. યુવાનો સંગીતના પ્રભાવથી અજ્ઞાન છતાં પણ પ્રેમથી ટોળે છે, અને વૃદ્ધો તો કીર્તનના આનંદમાં એકતાર થઇ સુખ અનુભવે છે. વળી તેમાં એવી અદ્ભુત શક્તિ છે કે સુસ્વર અને નિયમિત સંગીતના સેવનથી મનુષ્યની ઉદાસવૃત્તિ સદાને માટે નાશ પામે છે, અને તેના મનની ચિન્તા દૂર થાય છે. ગમે તેવો દૃઢ અને કઠણ મનનો માનુષ પણ તેનાથી વશ થાય છે, કોટલું જ નહિ પરંતુ સર્પ સમાન ક્રૂર અને વિકરાળ પ્રાણી પણ ગોવાળીના સુસ્વર ઉપર અને મૃગ જેવાં અંચળ પ્રાણી પણ બીજાના મધુર નાદ ઉપર મોહીત થઇ પરવશ બને છે, અને પોતાના પ્રાણનું પણ બલિદાન આપે છે.

જ્યારે "સંગીત" ની આવી સૂક્ષ્મતા અને શ્રેષ્ઠતા છે તો તે મનુષ્યનાં દુઃખ, પરિતાપ, શોક, ચિત્તશૂન્યતા તથા ખેદને કાપી નાંખે તો તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય થવા જેવું નથી!

રોગને મટાડવામાં જેમ વનસ્પતિઓમાં ગુણ છે તેમ સંગીત વિદ્યામાં પણ સામર્થ્ય છે. વનસ્પતિના સપ્રમાણ સેવનથી માત્ર રોગજ મટે છે, જ્યારે સંગીતના નિયમિત સેવનથી રોગ અને મનોવ્યાધિ બન્ને મટે છે; અને તેની સહાયતાથી શક્તિવાળાં સર્વ કામો ઉત્તમ બને છે. કુંભકને વધારવા સારૂ પ્રાણાયામના કઠણ પ્રયોગ કરતાં સંગીત કળા સર્વને માટે વધારે ઉત્તમ અને સુલભ સાધન છે તેના નિયમિત અને ભાવ પૂર્વક અભ્યાસથી રક્તાભિસરણ વેગથી ચાલી વિવિધ પ્રકારના મળને નાક, આંખ, કાન વિગેરે મળવિસર્જન ઇંદ્રિયોનાં દ્વારો સુધી લઇ જાય છે. રોગીને રોગથી મુક્ત થવા સારૂ ઔષધ લેવું પડે છે, પરંતુ ગાયનના નિયમિત અભ્યાસીના શરીરમાં રોગ પ્રવેશજ કરી શકતો નથી. કારણ કે ઔષધોપચારથી માત્ર રોગનુંજ નિવારણ થાય છે. પરંતુ સંગીતોપચારથી રોગની સાથે માનસિક ઉપાધીનો પણ નાશ થાય છે. સંગીત બાળક, અબળા અને વૃદ્ધ સર્વને ઉત્સાહ અને આરોગ્ય બક્ષે છે. વળી તે સ્ત્રીઓના આરોગ્ય માટે પણ ખાસ ઉપયોગી છે.

એ પ્રમાણે "સંગીત" મનુષ્યોને પવિત્ર અને સૂક્ષ્મ, હૃદયોન્નતિ બક્ષનાર અને આ વિશ્વમાં સર્વ પ્રકારનાં માનસિક દુઃખોમાં દિલાસા રૂપ છે. એક મહાન ફિલસુફ અને એક કેવળ જંગલી મનુષ્ય બન્નેને સરખો આનંદ આપનારી એ એક મહાન મંજુલ અને મનોહારિણી શક્તિ છે.

હાલમાં સંગીતનો પ્રચાર મોટે ભાગે માત્ર પેટ ભરવાના સાધન માટેજ થતો જોવામાં આવે છે, તેથી તેનું અલૌકિક મહાત્મ સમજી શકાતું નથી. વળી તે વિષય હાલમાં લંપટ સ્ત્રીપુરૂષોના મોજ શોખમાં વિશેષ પ્રસરેલું જોવામાં આવે છે, તેથીજ તેને નીતિ ભંગ કરનાર અને દુર્વ્યસન તથા દુર્ગુણોત્તેજક માની લેવું એ અતિ ભૂલ ભરેલું છે. તેનો સકારણ અને સપ્રમાણ સદુપયોગ સુરક્ષક અને દુઃખવિનાશક નીવડે છે. ભોગી તથા યોગીઓમાં સમાનતા આણે છે. દેહ, મન અને દેશને શાંતિ અને સત્યાનંદનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. "સંગીત" ધર્મવિનાશક નથી પરંતુ તેનું સર્વ પ્રકારે પોષણ કરનાર છે. શારીરિક તથા માનસિક ધર્મનું રક્ષણ કરનાર તેના જેવી બીજી એકે કળા નથી. વ્યવહારિક અને પરમાર્થિક બન્ને માર્ગમાં, સ્થુલમાંથી સુક્ષ્મમાં, ઇહમાંથી પરમાં અને અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાનમાં જવાને ચૌદ વિદ્યામાં તથા બ્રહ્મવિદ્યા સમજાવવામાં "સંગીત" શાસ્ત્રનીજ સહાયતા જોવામાં આવે છે. એવો એકે ધર્મ નથી કે જે સંગીતની સહાયતા વગર પ્રવર્ત્યો કે ટકી રહ્યો હોય. કારણકે સંગીતદ્વારાજ કોઈ પણ ધર્મ કે ઉપયોગી વિષય ઉપર સચોટ અસર કરી શકાય છે.

આપણા પ્રાચીન નાટકો, કાવ્યો અને પુરાણોમાં 'સંગીત' ની પરિપૂર્ણતા જોવામાં આવે છે, પરંતુ માધ્યમિક સમયમાં પરદેશીઓના હુમલાઓથી જાન-માલનું રક્ષણ કરવામાં "સંગીત વિદ્યા" ભુલાઇ ગઇ, અને તે પછી મહાન અકબરના સમયમાં કાંઇ પુનરૂદ્ધારને પામેલી ખરી, પણ ત્યાર પછી મોગલ સલ્તનતની સાથે ફરીને નાશ પામી. વળી હાલના વખતમાં રાજા પ્રજાની ફુરસદનો સઘળો વખત પરદેશીઓને ખટાવનારી વિદેશી રમત ગમતોમાં

ખર્ચાઇ જતો હોવાથી સંગીત તરફનું ઉત્તેજન બંધ થયું, અને દેશની હરાઈ જતી દોલતને પરિણામે એ સ્થિતિ સામે ટકી રહેવામાં વિદેશીઓ સાથેની હરીફાઇની પ્રવૃત્તિને લઈ સંગીત તરફ લક્ષ ખેંચાતું બંધ થયું. એટલું છતાં પણ હાલમાં માત્ર શોખની ખાતર પણ કેટલાએક લોકો "સંગીત" ના તરફ વળેલા જણાય છે, અને તે વલણ હાલની નાટક કંપનીઓને આભારી છે એની ના કહી શકાય તેમ નથી. આવા સંજોગોમાં જો યોગ્ય પ્રયાસ હોય તો સંગીતનો ફરી પુનરૂદ્ધાર થાય એમાં શક નથી. વળી સંગીત હરેક શિક્ષણપદ્ધતિમાં અતિ ઉપયોગી સાધન છે, માટે મનુષ્ય માત્રને સંગીત જાણવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

નાદબ્રહ્મ.

નાદ શબ્દમાં જે ન શબ્દ રહેલો છે તે પ્રાણવાયુને ઉત્પન્ન કરનાર છે, અને જે દ શબ્દ રહેલો છે તે અગ્નિનો ઉત્પાદક છે. માટે પંચમહાભૂત તત્વોમાંના મૂળ તત્વો વાયુ અને અગ્નિના સંયોગથી નદ ધાતુ ઉપરથી નાદ શબ્દ થયો. નાદનાં અખંડિત અને ખંડિત એવા બે પ્રકાર છે. અખંડિત અવાજ સૂક્ષ્મ છે, અને તે બ્રહ્માંડમાં અને શરીરમાં નિરંતર થયાજ કરે છે. આપણાથી તે સાંભળી શકાતો નથી, પરંતુ તેનો અનુભવ એકાંતમાં યોગાભ્યાસ કરનારા મહાત્મા પુરૂષો સમાધિ દશામાં કરી શકે છે. એનો શબ્દ રૂપે નાદ થતો નથી, પરતુ તેનું ચિન્હ ૐ રાખવામાં આવેલ છે. નાદ સર્વવ્યાપી છે, તે આપણે રેડીઓથી જાણી શકયા છીએ. અમેરીકામાં થતી વાત કે અવાજ રેડીઓ વતી અહિં બેઠાં આપણે સાંભળીએ છીએ, તેથી તે આખા બ્રહ્માંડમાં વ્યાપ્ત છે, અને અખંડ છે.

ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળથી અર્થાત ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય એ ત્રણે ગુણોથી પર એવું જે કાંઇ છે તે ૐકારજ છે. આત્મા બ્રહ્મ છે, અને ૐકાર પણ બ્રહ્મ છે. બ્રહ્મ વાચ્ય છે અને ૐકાર વાચક છે, આત્માનો વ્યવહાર શબ્દોની સાથે રહેલો છે, અને શબ્દ માત્રથી ધ્વની કે નાદ પ્રગટ થાય છે. તેથી નાદનું અધિષ્ઠાન ૐકાર છે.

આકાશમાંથી વાયુ, વાયુમાંથી અગ્નિ, અગ્નિમાંથી જળ, અને જળમાંથી પૃથ્વી, એ રીતે પંચ મહાભૂતોની ઉત્પત્તિ છે. શબ્દ એ આકાશનો ગુણ છે, માટે સર્વ આકાશની અંદર આવી જતા આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વીમાં નાદ રહેલો છે, અને તેથી તેના જગત એક અણું માત્ર પણ બાકી નથી. એ રીતે એ પંચભૂતની બનેલી સકળ સૃષ્ટિમાં શબ્દ અથવા નાદ બીજ રૂપે રહેલ છે, એવો નાદ, જેમાંથી ધ્વની, અવાજ, શબ્દ વિગેરે અનાહત (અખંડિત) અને આહત-ખંડિત એવા નાદનાં જે રૂપો ઉત્પન્ન થયાં તે નાદ ચેતન રૂપ એટલે બ્રહ્મરૂપ છે, તેથી તેને નાદબ્રહ્મ કહે છે. એવા નાદબ્રહ્મમાં રહેલા અનાહત-અખંડિત નાદ ૐકારની નિરંતર ઉપાસના કરવાથી-શરીરની અંદર રહેલા વાયુ અને અગ્નિની શક્તિથી પકેલા લોહીના પ્રવાહની સાથે આ મનોરંજક નાદ શક્તિથી બ્રહ્મરન્ધ્ર વિકાસ પામે છે તેથી તેનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે. આહતનાદ સંબંધી જ્ઞાન સંગીતના વિષય સાથે અપેક્ષ છે. જુઓ પાનું ૭૩ મું.

આપણા જેવા કુશલ વૃત્તિના સામાન્ય મનુષ્યો આહત-ખંડિત નાદના, દીર્ઘ ધ્વની, અવાજ કે શબ્દની ઉપાસનાથી એટલેકે સંગીતની યથાર્થ ઉપાસનાથી પોતાનો ધ્વની અનાહત-અખંડિત ૐકાર

નાદમાં મેળવી તેની મનોરંજકતાનો અનુભવ કરે છે, અને તે વડે નાદબ્રહ્મનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ મેળવે છે. એથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરૂષાર્થ માટે સંગીત સાધન રૂપ છે. સઘળી ઇંદ્રિયોનો રાજા મન છે, મનનો લય પ્રાણનો પ્રવર્તક છે એથી મનનો લય નાદમાં થાય છે, તેથી સઘળી મનોવૃત્તિઓના ઉપર અંકુશ રાખવા માટે સંગીતની ઉપાસનાનો માર્ગ ઘણો સહેલો છે. સંગીતથી મનનો લય જલદી થઇ શકે છે તેથી જપ, તપ, ધ્યાન વિગેરે કરતાં સંગીત શ્રેષ્ઠ છે. તે દુઃખ, પરિતાપ, શોક, ચિતની સુન્યતા તથા ખેદનો નાશ કરે છે. ત્યારે:-

ॐकारं बिंदु संयुक्तं नित्यं ध्यायंति योगिनः
कामदं मोक्षदं चैव ॐकाराय नमो नमः

ભાવાર્થ:-બિંદુ સહિત જે ઓંકારનું યોગી પુરૂષો ધ્યાન ધરે છે, એવા કામ અને મોક્ષ આપનાર ઓંકાર રૂપ પરમાત્માને હું વારંવાર નમસ્કાર કરૂં છું. અસ્તુ.

રજપુત પરા, રાજકોટ. ગોવિંદજી હંસરાજ મહેતા.

શ્રી નરહરી પ્રાસાદિક હારમોન્યમ કલબ.

—:o:—

ચાલુ જમાનાને અનુસરતાં દીલપસંદ ગાયનો શીખવવામાં આવે છે, અને હારમોન્યમ ભાડે આપવામાં આવે છે.

લીલાધર લક્ષ્મીચંદ મહેતા.

રાજકોટ-સદર.

મહેતા સંગીત શિક્ષક. ભાગ ૧ લો.

અનુક્રમણિકા.

સંગીત શાસ્ત્રની સમજુતી.

વિષયાંક.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	સ્વર જ્ઞાન... ...	૨
૨	શ્રુતિ જ્ઞાન... ...	૫
૩	સ્વર સપ્તક ...	૭
૪	ગ્રામ	૧૧
૫	મૂર્છના	૧૪
૬	તાન	૧૫
૭—૮	સ્વરજાતિ, ચમક ...	૧૭
૯-૧૦	મીંડ, અલંકાર ...	૧૮
૧૧-૧૨	આલાપ, લય ...	૧૯
૧૩	કલ્પ જ્ઞાન... ...	૨૦
૧૪	માત્રા જ્ઞાન... ...	૨૧
૧૫	તાલ જ્ઞાન...	૨૨
૧૬	ઘાટ...	૨૩
૧૭	રાગ...	૨૪
૧૮	લાગ અને ડાટ સ્વર	૨૮
૧૯	રાગના સ્વરો ...	૩૦
૨૦	રાગ સમય ...	૩૭
૨૧	સંગીત લેખન પદ્ધતિ	૩૯
,,	સ્વર લેખન ...	૩૯
,,	સપ્તક સ્વર લેખન	૪૦
,,	માત્રા લેખન પદ્ધતિ	૪૧
૨૧	તાલ લેખન ...	૪૩
૨૨	મૃદંગ શિક્ષણ ...	૪૫
,,	તાલ જાતિ ...	૫૧
,,	તાલ ત્રિતાલ ...	૫૨
,,	તાલ લાવણી ...	૫૬
,,	તાલ જલદ ત્રિતાલ	,,
,,	તાલ પંજાબી ...	૫૭
,,	તાલ એકતાલ લાવણી	૫૭
,,	તાલ કેરવો ...	૫૮
,,	તાલ દાદરો ...	૫૮
,,	તાલ હીંચ... ...	૫૯
,,	તાલ ધ્રુવપદ ...	૫૯
,,	તાલ આડચે તાલ...	૬૦
,,	તાલ ગઝલ ...	૬૧
,,	તાલ તિવરો ...	૬૨
,,	તાલ રૂપક... ...	૬૨
,,	તાલ દીપચંદી ...	૬૨
,,	તાલ ઝુમરો ...	૬૩
,,	તાલ ઝપ	૬૩
,,	તાલ સૂલ્ફાક ...	૬૩
,,	તાલ એકતાલ ...	૬૪

૨	તાલ ધમાર ...	૬૪	૨૪	હારમોન્યમની ચાવીઓ	૭૩
૩	તાલ નિઘાવડો ...	૬૪	૨૫	સ્વરસંકાર લેખન	૮૨
૩	હારમોન્યમ વાદ્ય...	૬૫	૨૬	સારીગમો	૮૩

ગાયનોની અનુક્રમણિકા.

નંબર.	ગાયન.	પૃષ્ઠ.	નંબર.	ગાયન.	પૃષ્ઠ.
૧	સકલ વિશ્વના નાથરે	૧૦૦	૨૧	તેડું થયું કીરનારનું	૧૪૨
૨	ગંગા જળ નિર્મળ	૧૦૧	૨૨	ચંદ્ર વદના ચંદ્રને શું	૧૪૪
૩	પ્રિયતમ પ્રભુ નમીએ	૧૦૨	૨૩	મારૂં વતન આ વ્હાલું	૧૪૬
૪	દીનનો દયાળ છોડી	૧૦૫	૨૪	ગાંધી તું આજ હિન્દકા	૧૪૭
૫	કૃષ્ણ કરે તે ઠીક કરે છે	૧૦૮	૨૫	વિષય વાત મગ માત	૧૪૯
૬	કાનુડા તારી કામણ	૧૧૦	૨૬	રસી ! પ્રેમીનાં દૈડાં	૧૫૨
૭	સાર આ સંસારમાં	૧૧૨	૨૭	દીવા દેશ અમ ઉજવળ	૧૫૩
૮	સજેલાં શ્રી પ્રભુજીએ	૧૧૪	૨૮	જખમનાં દર્દો જખમી	૧૫૬
૯	મોરલા મઢાવુ ચાંચ	૧૧૬	૨૯	મારી નાવ તમારે હાથે	૧૫૮
૧૦	અજર અમર પદ દેનારૂં	૧૧૮	૩૦	ભાઇ ભારતકા શીરતાજ	૧૬૦
૧૧	સુજારે જે શીરે તારે	૧૨૦	૩૧	ઓ હિંદ દેવ ભુમી	૧૬૨
૧૨	આજ શામ મોહેલીનો	૧૨૩	૩૨	દીલ હિંદ તણું ઉર	૧૬૪
૧૩	વંસરી બજાઇ આજ	૧૨૫	૩૩	જ્યારે પડે આફત શીરે	૧૬૬
૧૪	જગતમાં જોરથી જામ્યો	૧૨૭	૩૪	અવ માતુ ભુમી તેરે	૧૬૮
૧૫	થવાનું ના થવાનું કહે	૧૨૯	૩૫	મારી દોલત કૃષ્ણ	૧૭૦
૧૬	દુનીયા તણા દીવાના	૧૩૦	૩૬	વિશ્વના વિહારી ...	૧૭૧
૧૭	પ્રજાને પ્રેમથી પોષે	૧૩૨	૩૭	દેખો દેખો જશોદાજી	૧૭૨
૧૮	જેવી કરે જે કરણી	૧૩૪	૩૮	યમુના તણા કીનારે	૧૭૫
૧૯	દુનીયાને ઉંધા ચશમા	૧૩૬	૩૯	શ્રી ત્રિપુરારી સ્મરૂં	૧૭૭
૨૦	રાજી ન રૈયત કરી	૧૪૦	૪૦	વિક્રમાવે નવજીવન	૧૭૮

૪૧ આવે કનાંમેં અધુરી ૧૮૧
૪૨ થયુ પ્રેમ વશ પાતળીઆ ૧૮૩
૪૩ નિર્ગુણ નિર્વિકારી ૧૮૫
૪૪ મન મોહ હવે ગમરી ૧૮૬
૪૫ નહિં છોડે માય સમાધ ૧૮૮
૪૬ આવરણ વર્ષ વિનતી ૧૯૦
૪૭ સૌ ભારતનારી ભણો ૧૯૨
૪૮ પ્રેમ તત્વ મોહ અન્ય ૧૯૩
૪૯ નેહ ભર્યો નયનો .. ૧૯૫
૫૦ ભુમ્રો ગુલાબ અમારી ૧૯૭
૫૧ પ્રેમપ્રેમ પ્રેમીના દીપના ૧૯૮
૫૨ આવો મુમારૂ ચલે ૨૦૧
૫૩ બલિદાન થયો કુમારનાં ૨૦૩
૫૪ એક મારખા દીવસ ૨૦૫
૫૫ સજજન આ સંસારમાં ૨૦૭
૫૬ દયનાં શુદ્ધ પ્રેમ તો ૨૦૮
૫૭ તારવે ફુલાં બજા વીના ૨૧૦
૫૮ સજજન હાથે મુખરીને ૨૧૧
૫૯ હાથી જન રૂપ ઉપર ૨૧૩
૬૦ અંધથી પ્રજા દુરે નહિ ૨૧૫
૬૧ જે અરણ્ય જે છાંદગીની ૨૧૬
૬૨ ઉપવન ચિત્ત આંધે ૨૧૮
૬૩ ન જોય પ્રીતિ રૂપ ૨૧૯
૬૪ મુખડાર મુખડા રાં ૨૨૧
૬૫ મમણીના નયનોનાં લાખોરરર
૬૬ હૃદયમાં સ્નેહ શાયો ૨૨૪
૬૭ સિંહનું સાધ્યા મન ૨૨૬
૬૮ સંત એક પરિમલ ૨૨૯
૬૯ સંસારે સમજીયે શાણા ૨૩૧
૭૦ અદ્ભુતમ પદ ગેય ૨૩૩
૭૧ જનની બાલક આપ ૨૩૪
૭૨ હું રાજાજા નિર્ધન થઈ ૨૩૬
૭૩ વારેવા વિણા વરેલો ૨૩૭
૭૪ મર્મમાં ગુરૂ મોતિના ૨૪૦
૭૫ અમે તો આજ તમારા ૨૪૩
૭૬ કરમ કર ગોરે ૨૪૩
૭૭ યું ક્રમ ન કરે અગિગ ૨૪૮
૭૮ દેહ રાખી મરજી ૨૫૦
૭૯ મહેરબાં તો બનવેગે ૨૫૨
૮૦ દુખ તેરા યે ગાનમ ૨૫૪
૮૧ ગોકુ દીન તોતો અવગે ૨૫૬
૮૨ જગા દીલ ન હો બાબુમેં ૨૫૮
૮૩ ઝાકર અગર મીયર ૨૬૦
૮૪ મકરા ચાનેરણ રીના ૨૬૧
૮૫ ઝાકુ મિલાકર છોડો ૨૬૩
૮૬ શાયરીયાને લેખ લીયો ૨૬૪
૮૭ નામ રટ મન રામ ૨૬૬
૮૮ મોતી કામદુતિ સુખગાંધી ૨૬૭
૮૯ અરે મન સમજ સમાજ ૨૬૮
૯૦ આ રાજ્ય-વૈભવ સંસાર ૨૭૦
૯૧ દા- પરે દયા લાવોરે ૨૭૨
૯૨ માલિકના બાગકે સહુ ૨૭૩
૯૩ આખિલ શ્રીષ બધુ ૨૭૫
૯૪ મારા હૃદય બાગના ૨૭૭

૯૫ નહિ ચીજ કોઇ ગળી ૨૭૮
૯૬ કોઇનું કર્યું કાંઇ થાય ૨૮૦
૯૭ મનુષ્ય માત્રની શોભા ૨૮૨
૯૮ મનની મનમાં... ...૨૮૪
૯૯ દરીયે ડોળી મેળવ્યાં ૨૮૬
૧૦૦ રચના રે રચના કરી ૨૮૮
૧૦૧ ચાહો જો તમે નરેશ ૨૯૦
૧૦૨ શું નટવર વસંત થેઇ ૨૯૨
૧૦૩ યુનેમ થાંદની પ્રીતી ૨૯૫
૧૦૪ વર્ષા ઋતુ શી ... ૨૯૭
૧૦૫ સુખ દર સમજો સંસાર ૨૯૯
૧૦૬ મદીમા જેના માતાં ૩૦૨
૧૦૭ આલમાં ઝીણી ઝણકે ૩૦૫
૧૦૮ ઉગ્યો સખી સૃષ્ટીનો ૩૦૬
૧૦૯ કાંચ વાગ્યો રે મારે ૩૦૯
૧૧૦ સારીગમ (રલોમાર્ચ) ૩૧૧
૧૧૧ સારીગમ (ક્વીક માર્ચ) ૩૧૨
૧૧૨ ચાલો સાહેલી ભુવનેશ્વરી ૩૧૩
૧૧૩ વટ સાવિત્રી વ્રત આજ ૩૧૫
૧૧૪ વંદે માતરંમ ... ૩૧૮
૧૧૫ ગોડ સેવ્ય ધી કીંગ ૩૨૦

મંગળાચરણ. છંદ શ્રી શાર્દુલ વિક્રીડિત.

જન્માદિબીજ અન્વયાદિથી વિભુ અર્થજ્ઞ આ વિશ્વનો,
વિસ્તાર્યા વિધિમાટ વેદ હૃદયે મુંઝાય જ્યાં પંડિતો;
દીપ્તિ મૃદ્જળ પેઠ વિનિમય જ્યાં ત્રિસૃષ્ટિ સત્યે નહિ,
માયા હીન સદા સ્વજ્યોતિ સ્વરૂપે સત્યં પરં ધી મહિ।

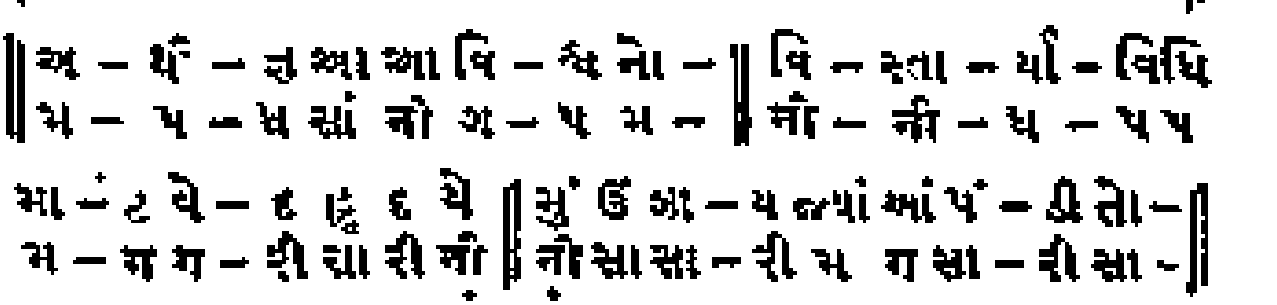

|| જ – ન્મા – દિ – બીજ અ – ન્વયા – દિ થી વિભુ – ||
|| સા – સા – રી – મ મ પ – મ પ – મ ની ધ પ – ||

|| અ – ર્થ – જ્ઞ આ આ વિ – શ્વ નો – || વિ – સ્તા – ર્યા – વિધિ
|| મ – પ – ધ સાં ની ગ – પ મ – || ની – ની – ધ – પ પ

મા – ટ વે – દ હૃ દ યે || મું ઉં ઝા – ય જ્યાં આં પં – ડી તો – ||
મ – ગ ગ – રી સા રી ની || ની સા સા – રી મ ગ સા – રી સા – ||

સંગીત વિદ્યાલય,—રાજકોટ પરા.

દંડ વાજીંત્ર ઉપર ગાયનો સારેગોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે શીખવાવવામાં આવે છે, અને રીપેરીંગ કામ પણ કરી આપવામાં આવે છે.

મોહનલાલ રૂગનાથ ઉપાધ્યાય.

Established A. D. 1920.

મેઘજી ખીમજી એન્ડ કંપની.

હારમોન્યમ બનાવનાર તથા દુરસ્ત કરનાર—રાજકોટ.

ક્રેઝરાઇલ, એન્ટીવ, પાલીતાણા, ઝરમની તથા અમેરીકન વિગેરે સુરની બનાવટના હાથના તથા પગનાં દીલપસંદ ઢબના

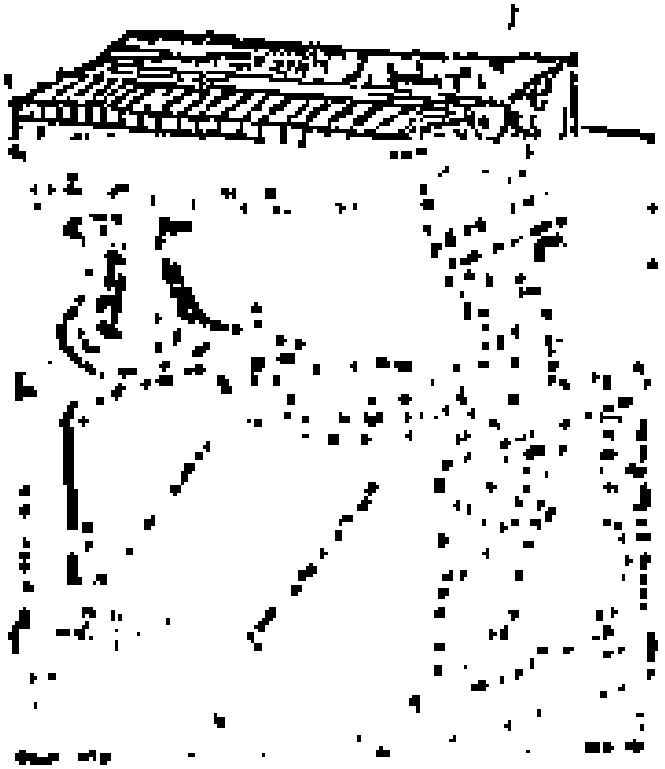

દરેક દેશની આબોહવાને માફક આવે તેવાં ઘણાંજ સસ્તાં અને વિલાયતી બનાવટની બરોબરી કરે તેવાં ટકાઉ હારમોન્યમો અમારા કારખાનામાં છુટક તથા જથ્થાગંધ બનાવી આપીએ છીએ

માત્ર એકજ વખત ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરશો. જુનાં હારમોન્યમ રીપેર કરી આપશું તથા હારમોન્યમના સુરો તથા તેને લગતો સઘળી જાતનો સામાન અમારે ત્યાંથી છુટક તથા જથ્થાગંધ મળશે. વધુ માટે અમારૂં સુચીપત્ર મંગાવી લેશો.

પત્ર સ્ટેશન રોડ, રાજકોટ,—(કાઠીયાવાડ).

॥ ॐ श्री गणेशाय नमः ॥ ॐ श्री सरस्वत्यै नमः ॥

મહેતા સંગીત શિક્ષક.

ભાગ ૧ લો.

સંગીત શાસ્ત્ર.

સં એટલે સારી રીતે અને ગીત એટલે કોઇ પણ કવિતા જુદા જુદા સ્વરમાં ગાવી તે. વાજીંત્ર અને નૃત્ય જે સંગીતના મુખ્ય અંગ છે તેની સાથે ગાવું તેને સંગીત કહે છે.

સંગીતમાં સૌથી ઉપયોગી વિષય ગીત છે. સંગીતશાસ્ત્રમાં બે મુખ્ય વિષય સમાયેલા છે. ૧ સંગીતકળા અને સંગીત વિદ્યા.

૧. સંગીતકળાઃ—સંગીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ગાવું, બજાવવું અને નૃત્ય કરવું તેને સંગીતકળા કહેવાય છે.

૨. સંગીતવિદ્યાઃ—સંગીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે હરકોઇ ગાયન ગાવા બજાવવા જેવું કરી આપવું કે જેનાથી ગાઇ બજાવી શકાય તેને સંગીતવિદ્યા કહેવાય છે.

સંગીતકળા અને સંગીતવિદ્યાના તાલ, સ્વર વિગેરેના ઉપયોગ સમજાવનારા નિયમોના સંગ્રહને સંગીતશાસ્ત્ર કહે છે.

૧. સ્વર જ્ઞાન.

સંગીતવિદ્યામાં ગાવાને માટે જે નિયમો એકઠા કરવામાં આવેલા છે તેનું બંધારણ નાદ ઉપર ઘડવામાં આવેલ છે. નાદ શબ્દમાં જે ન અક્ષર રહેલો છે તેનો અર્થ પ્રાણ એટલે વાયુ અને જે દ અક્ષર રહેલો છે તેનો અર્થ અગ્નિ એટલે ઉષ્ણતા, તે બન્નેના સંયોગથી જે સંભળાય છે તેને નાદ કહે છે નાદ બે પ્રકારના છે ૧. અનાહતનાદ અને ૨. આહતનાદ.

૧. અનાહતનાદ. જે નાદ ખંડિત થયા વગર નિરંતર થયા કરે છે પરંતુ જે સામાન્ય માણસોથી સાંભળી શકાતો નથી તેને અનાહતનાદ કહે છે. આ અનાહતનાદમાં મનોરંજકતાનો ગુણ રહેલો છે પરંતુ તેનો અવાજ સુક્ષ્મ છે. તે સાંભળીશકવાને માટે ગંભીર શાંત સ્થાન અને ચિત્તની એકાગ્રતાની જરૂર છે. તેથી તેનો અનુભવ યોગાભ્યાસ કરનારા યોગી મહાત્માઓ સમાધી દશામાંજ કરી શકે છે. એવા અનેક પ્રકારના અખંડિત ગુપ્ત નાદ બ્રહ્માંડમાં તેમજ શરીરમાં નિરંતર થયાજ કરે છે. આહત અને અનાહતનાદનાં સાંભળી શકાય તેવાં મૂળ રૂપને નાદબ્રહ્મ કહે છે, કારણ કે તે ચેતન રૂપ છે. તેનું ચિન્હ ધ્વનીરૂપે ૐ અર્થાત ઓમ્ રાખવામાં આવેલ છે સદ્ગુરૂએ બતાવેલા માર્ગ પ્રમાણે આ નાદની ઉપાસના કરવાથી શરીરની અંદર રહેલા વાયુ અને અગ્નિની શક્તિથી વહેતા લોહીના પ્રવાહની સાથે આ મનોરંજક નાદશક્તિથી બ્રહ્મરન્ધ્ર વિકાસ પામે છે તેથી તેનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ મળે છે. સ્થૂલવૃત્તિવાળા મનુષ્યના મનને આ અનાહત નાદ આનંદ આપી શકતો નથી.

૨. આહતનાદ એટલે જે વસ્તુના આઘાતથી થતો નાદ તે ગણિત થાય છે. જે નાદ આપણા કે અન્ય પ્રાણીઓના કૃત્રિમ શરીરઅંગો અથવા પદાર્થોના આઘાતથી ઉત્પન્ન થતાં સાંભળી શકાય છે તેવા કૃત્રિમ નાદને આહતનાદ કહે છે. એ નાદ પામર મનુષ્યનાં મનને ખુશ કરી શકે છે. આહતનાદના ધ્વનિ, અવાજ અને શબ્દ એવા ત્રણ વર્ગ પાડવામાં આવેલા છે. જડ પદાર્થો કે વનસ્પતીના આઘાતથી જે નાદ સંભળાય છે તેને ધ્વનિ કહે છે, કારણકે તેવા નાદનો કાંઇ અર્થ થઇ શકતો નથી, પરંતુ તેને સાંભળીને તે શાનો અથવા શું અવાજ થયો તે જાણી શકાય છે. તેથી તેને ધ્વન્યાત્મક નાદ કહી શકાય છે. પ્રાણીઓના નાદને અવાજ કહે છે. તેને પણ ધ્વન્યાત્મક નાદની ગણનામાં લેવામાં આવેલ છે. મનુષ્યથી બોલાતી કોઇ પણ ભાષાના અક્ષરને બોલીને જે નાદ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે તેને શબ્દ કહે છે. શબ્દ વર્ણ અર્થાત અક્ષરથી જાણી શકાય છે. તેને વર્ણાત્મક નાદ કહે છે, કારણકે તેવા વર્ણથી ઉત્પન્ન થતા નાદનો અર્થ થઇ શકે છે. આહતનાદમાં મધુર અને અમધુર એવા બે પ્રકારના નાદ છે. વીજળીના કડાકા, મેઘગર્જના, તોપના ધડાકા વિગેરે ધ્વનિ કાને અપ્રિય, લોંસ, કાગડા, બગલા વિગેરેના અવાજો કાનને અપ્રિય અર્થાત અમધુર લાગે છે. અને ઘંટ, વાજું, ઝાલર, મૃદંગ, વિગેરેના ધ્વનિ, કોયલ, મેનાં, મયૂર, વિગેરેના અવાજ કાનને ઘણાજ મધુર લાગે છે. એ પ્રમાણે આહતનાદનાં ધ્વનિ અને અવાજ એવા બે રૂપોમાંનાં મધુર નાદો આપણા મનને રંજન કરી શકે છે તેમના સાચા સ્વરૂપને

શ્રુતિ (એટલે સૂક્ષ્મ સ્વર) અને સ્થૂલ સ્વરૂપને સ્વર કે સૂર કહે છે. સાધારણ ગાવા બજાવવામાં સ્થૂલ સ્વરો વપરાય છે અને ખાસ રાગ રાગણીઓનાં બધાં સ્વરૂપથી ગાવા બનાવવામાં શ્રુતિઓ વપરાય છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રાણીઓના મધુર અવાજો અને જડ પદાર્થોના આઘાતથી થતા મધુર ધ્વનિઓ સાંભળનારના મન ઉપર અસર કરે છે અને તેમાં આનંદ, શાન્તિ અથવા ઉગ્રતાની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. તે સઘળા અવાજો અને ધ્વનિઓનું પૃથક્કરણ કરી સંગીતાચાર્યોએ શોધી કાઢયું છે કે તે સઘળા અવાજો અને ધ્વનિઓનો આમ સાત પ્રકારના નાદમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. તે સાત નાદોને સંગીત-શાસ્ત્રમાં સ્વર કે સૂર કહે છે. એ સાત સ્વરોનાં નામ ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત, અને નિષાદ છે. મનુષ્યના કંઠ સિવાય બીજા પ્રાણીઓના અવાજ સાથે સરખાવતાં ષડ્જ મોરના અવાજ જેવો, ઋષભ ગાયના અવાજ જેવો, ગાંધાર બકરાના અથવા ઘેટાંના અવાજ જેવો, મધ્યમ ક્રૌંચ પક્ષીના અવાજ જેવો, પંચમ કોયલના અવાજ જેવો, ધૈવત ઘોડાના અવાજ જેવો અને નિષાદ હાથીના અવાજ જેવો છે. એ સ્વરોના ઉચ્ચાર સ્થાન:-ષડ્જ સ્વરને બોલતાં નાક, કંઠ, તાળવું, છાતી, હૃદય અને દંત એ છ સ્થાનની જરૂર પડે છે તેથી તેને ષડ્જ નામ આપેલું છે. ઋષભ સ્વર, વાયુ, નાભી કંઠ અને મસ્તકની મદદ પડે ઉત્પન્ન કરી શકાય છે અને તે વૃષભની ગર્જના અવાજ કરે છે તેથી તેને ઋષભ કહે છે. ગાંધાર બોલતાં નાભી, કંઠ મસ્તક વિગેરે સ્થાનેથી વાયુ નાદ રૂપે અધિક મુખ [illegible] તેથી તેને ગાંધાર કહે છે. મધ્યમ સ્વર, વાયુ,

નાભી અને હૃદય એટલે મધ્ય સ્થાનેથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તેને ધૈવત કહે છે. નિષાદ સ્વર બોલતાં વાયુ, નાભિ, કંઠ, તાળુ, મસ્તક વિગેરે સ્થાનેથી ઉત્પન્ન થવાથી તેને નિષાદ સ્વર કહે છે. એ સાતે સ્વરનો અવાજ ઉત્પન્ન કરવા માટે અનુક્રમે સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, અને ની એવી ટુંકી સંજ્ઞાઓ મુકરર કરવામાં અવી છે. એ સાતે સ્વરો ષડજથી માંડીને નિષાદ સુધી અનુક્રમે એક બીજાથી ચઢીઆતા છે, એટલે સીડીનાં પગથીઆં ચઢવામાં આવે તેની માફક સા થી રી, રી થી ગ એમ ની અને તે ઉપરના સા સુધી સ્વરને ઉંચાં સ્થાનોમાં ચઢાવાય છે, અને ત્યાંથી પગથીઆં ઉતરવામાં આવે તેમ ઉપરના સા થી ની, ની થી ધ એ પ્રમાણે ઉતારાય છે. તે ચઢવા ઉતરવાની ક્રિયાને આરોહણ, અવરોહણ કરવું કહે છે.

૨. શ્રુતિ જ્ઞાન.

ઉપર જણાવેલ નાદના સ્થૂલ સ્વરૂપોને ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત અને નિષાદ કહે છે એ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું, તે સ્વરોનાં શુદ્ધ સ્વરૂપો છે. તે સાતે સ્વરરોની વચ્ચમાં તેજ સ્વરોનાં કોમળ, તીવ્ર એવાં ઉંચાં નીચા બીજા સ્વરૂપો થાય છે. કોયલનો સ્વર સાંભળ્યા પછી મયુરનો સ્વર સાંભળતાં તેમાં અવાજના ફેરફારનું જેમ અનુમાન થાય છે તેમ એ સાત સ્વરોના મુળ સ્વરૂપના અવાજના ફેરફારનાં અનુમાનને શ્રુતિ કહે છે. એ પ્રમાણે એ સાતે શુદ્ધ સ્વરૂપો અને તેનાં કોમળ તીવ્ર સ્વરૂપો મળી કુલ ૨૨ શ્રુતિઓ થાય છે. ષડ્જમાં એટલે સા સ્વરની ચાર શ્રુતિઓ થાય છે, તેમની ત્રીજી અને ચોથી શ્રુતિએ ઋષભ

ઓટલે રી સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. ગાંધારની ત્રણ શ્રુતિઓ થાય છે, તેમાં બીજી શ્રુતિઓ ગાંધારનું ઓટલે મ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે ગાંધારની બે શ્રુતિ છે, તેમાં બીજી શ્રુતિએ કોમળ અથવા શુદ્ધ મધ્યમનું ઓટલે મ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. મધ્યમની ચાર શ્રુતિઓ થાય છે, તેમાં બીજી શ્રુતિએ તીવ્ર મધ્યમનું અને ચોથી શ્રુતિએ પંચમનું ઓટલે પ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. પંચમની પણ ચાર શ્રુતિ છે, તેમાં ચોથી શ્રુતિએ ધૈવત ઓટલે ધ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. ધૈવતની ત્રણ શ્રુતિ છે, તેમાં ત્રીજી શ્રુતિએ નિષાદ ઓટલે ની સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે નિષાદની બે શ્રુતિ છે, તેમાં બીજી શ્રુતિએ દીપ સપ્તકના સા નું મિશ્રણ થાય છે. એ પ્રમાણે કુલ બાવીસ શ્રુતિઓ છે. આ શ્રુતિઓના જાતિ વિગેરે બીજા પણ ભેદ છે, પરંતુ આ પુસ્તકમાં તેવા ઊંડાણપૂર્વક જ્ઞાનની આવશ્યકતા નથી.

સામાન્ય ગાનાર તથા બાલપ્રજા ફક્ત બાર શ્રુતિઓનોજ ઉપયોગ કરે છે. હાર્મોનિયમ, પીઆનો, ઓર્ગન, વિગેરે અંગ્રેજી પદ્ધતિના વાજાંઓમાં જો ફક્ત બારજ સ્વરની બારજ શ્રુતિઓ કાઢી શકાતી નથી, તે બારજ શ્રુતિઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સા	રી	રી	ગ	ગ	મ	મૅ	પ	ધ	ધ	ની	ની

(સંક્ષેપમાં સ્વરોને કોમળ રૂપમાં લખવાના છે અને મૅને તીવ્ર અમ્મ્યે અને સાદા રૂપમાં આપણે શુદ્ધ સમજવા)

બાવીસ શ્રુતીનો ઉપયોગ સારંગી, દીલરૂબા વિગેરે તંતુ વાદ્યોમાં કાઢી શકાય છે અને ગાયનાચાર્યો અને ઉસ્તાદો તેને સારી રીતે ગાઇ બજાવી શકે છે.

તે બાવીસ શ્રુતીઓ નીચે પ્રમાણે છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સા	રીં	રી	રી	ગં	ગ	ગ	મ	મ	મૅ	પૅ	પ
૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨		
પ	ધૅ	ધ	ધ	નીં	ની	ની	સૉ	સા	સાં.		

(સંસ્કૃત સ્વરની ઉપર ˘ આવું ચિન્હ છે તે અતિ કોમળ, મૅ તીવ્ર અને ગુજરાતી વર્ણને શુદ્ધ અને ચિન્હ વગરના બાળબોધ વર્ણને કોમળ સ્વર ગણવા).

૩. સ્વરસપ્તક.

સ્વરજ્ઞાનમાં જણાવેલા સાત સ્વરો ઉપરંત વધારે શુદ્ધ સ્વરો થઇ શકતા નથી. એટલે જો સ્વરની સીડીને આઠમે પગથીએ જઇએ એટલે કે ની ઉપરાંતના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવાજને ચઢાવીએ તો પ્રથમ આવતો ષડજ એટલે સા સ્વર પોતેજ એને એ સ્થાનમાં બમણો ઉંચો જણાય છે અને મુળ સ્થાનેથી નીચેના આઠમે પગથીએ નીચેના શુદ્ધ સ્વરમાં ગળુ ઉતારીએ તો પ્રથમનો સા પોતેજ પોતાના સ્થાનમાં નીચો જણાશે. તેથી સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની, એ સાત સ્વરો ઉપરાંત શુદ્ધ સ્વરૂપે આઠમું પગથીઉં નથી. તેથી તે સાત સ્વરનો અવિભક્ત સમુહ હોવાથી તેને

સ્વરસપ્તક કહે છે. એ સ્વરો પોતાના સ્થાનમાંજ રહી ઉંચા નીચા બોલાતા હોવાથી સંગીતશાસ્ત્રમાં તેનાં ઓછામાં ઓછાં ત્રણ સપ્તક કર્યાં છે. તે મુળ ત્રણ સપ્તકના એકવીસ સ્વર આપણે માટે પુરતા છે. કારણકે એથી વધારે ઉંચે કે નીચે સ્વરે બોલવાની શક્તિ મનુષ્ય પ્રાણીના કંઠમાં નથી. એ ત્રણ સપ્તકનાં નામ ૧. મન્દ્રસપ્તક, મધ્યમસપ્તક, અને તારસપ્તક, રાખવામાં આવેલ છે.

મંન્દ્રસપ્તકના સ્વરો મધ્યમસપ્તકના સ્વરો કરતાં પોતાનાજ સ્થાનમાં નીચા બોલાય છે. તાર સપ્તકના સ્વરો મધ્યમ સપ્તકના સ્વરો કરતાં પોતાનાજ સ્થાનમાં ઉંચા બોલાય છે. એટલે મંન્દ્રસપ્તકના સ્વર કરતાં તાર સપ્તકના સ્વરો બમણા ઉંચા હોય છે.

કોઇના કાનમાં ધીમેથી બોલતાં જે અવાજ નીકળે છે અથવા જે સ્વરોને બોલતાં છાતીને મહેનત પડે છે તેવા સ્વરોના સપ્તકને મંન્દ્રસપ્તક કહે છે. સાધારણ વાતચીતમાં કે રોજ બોલવામાં તેમજ સાદા અવાજમાં કવિતા બોલવામાં જે સ્વરો નીકળે છે તે સ્વરોના સપ્તકને મધ્યમસપ્તક કહે છે અને દૂરથી કોઇને ઘાટો કાઢીને બોલાવવામાં અથવા તાળુસ્થાનમાંથી ઉચ્ચરવામાં જે સ્વરો નીકળે છે તેવા સ્વરના સપ્તકને તાર કે ટીપસપ્તક કહે છે.

જ્યારે સ્વરો પોતાનાજ સ્થાનમાં સ્થીર રહી ઉંચા બોલાય છે ત્યારે તેને ઉદાત્ત સ્વરો કહે છે, અને તે ઉંચા બોલાતા સાતે સ્વરોના સમૂહને ઉદાત્ત અથવા તારસપ્તક કહે છે.

જ્યારે સ્વરો પોતાના સ્થાનમાં અચળ રહી નીચા બોલે છે ત્યારે તે નીચા સ્થાનમાં બોલવાના ગાતે સ્વરો અનુદાત્ત કહેવાય છે અને તેના તેવા સ્વર સમુહને **અનુદાત્ત** અથવા **મન્દ્રસમક** કહે છે. અને જો તેજ સ્વરો જ્યારે પોતાનાજ સ્થાનમા રહીને સમપૂત્તિમાં એટલે કુદરતી મૂળ અવાજમાંજ બોલાય છે ત્યારે તેને **સ્વરિત** કહેવામાં આવે છે અને તે મુળ સ્વર સમુહને **સ્વરિતસપ્તક** અથવા **મધ્યમસમક** કહે છે.

આ પુસ્તકની સંગીતલેખન પદ્ધતિમાં એ ત્રણે સપ્તકનાં અનુક્રમે **મન્દ્ર, મધ્યમ** અને **ટીપ** એ નામ રાખવામાં આવેલ છે.

ઉદાહરણ:—

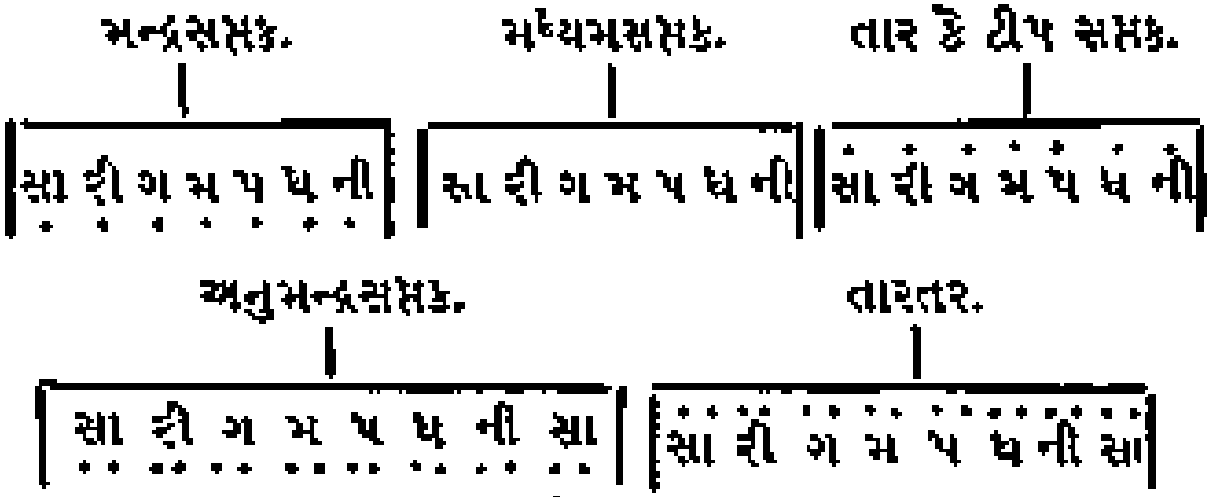

ઉપરના સમકોમાં જણાવેલ સાત સ્વરો જ્યાં સુધી પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં રહે છે ત્યાં સુધી તેમને **શુદ્ધ** સ્વરો કહે છે. એ શુદ્ધ સ્વરોમાંના કેટલાક સ્વરો વિકાર પામીને કોમળ અને તીવ્ર એવા બેટા સ્વરો બને છે. મુખ્ય સ્વરો તો સાતજ છે પણ તેમાંથી કેટલાક પોતાના અસલ સ્વરૂપથી ઉતરતા સ્વરૂપમાં બદલ કોમળ સ્વર બને છે અને મધ્યમ સ્વર પોતાના અસલ સ્વરૂપથી ચઢીઆતા

સ્વરૂપમાં જઇ તીવ્ર સ્વર બને છે. અવિકૃત રા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની અને વિકૃત રી, ગ, મ, ધ, ની મળી કુલ સ્વર બાર થાય છે. રી, ગ, ધ, ની, કોમળ થાય છે, મ તીવ્ર થાય છે, અને રા અને પ અચળ એટલે અવિકારી રહે છે. એ પ્રમાણે એક સપ્તકમાં શુદ્ધ, કોમળ અને તિવ્ર મળી કુલ ૧૨ સ્વર રહેલા છે એટલે સાત સપ્તકના મળી કુલ ૩૬ સ્વર થાય છે.

આ સાત સપ્તક ઉપરાંત બધારે સપ્તકની જરૂરી કરતાં મન્દ્રસપ્તકથી ઉતરતું સપ્તક રાખવામાં આવેલ છે તેને અતિમન્દ્ર સપ્તક કહે છે અને તેથી પણ ઉતરતા સપ્તકને અત્યતિમન્દ્ર સપ્તક કહે છે. તાર સ્થાયના ટીપ્ય સપ્તકથી ચઢીઆતા સપ્તકને તારેતર અને તેથી પણ ચઢીઆતા સપ્તકને તારેતમ સપ્તક કહે છે.

ગાનારના ગળાને અનુકુળ એવા કોઇ સ્વરને કલ્પિત પડજ સ્વર સ્થાપી ગાવામાં આવે તો તે સ્વરથી સપ્તકની શરૂઆત થઇ શકે છે. એ ઉપરથી ધારો કે કોઇ ગાનાર પોતાના ગળાને માફક આવતા સપ્તકને અનુકુળ પડે તેટલા માટે મુળ પડજ ચુકીને મધ્યમ સપ્તકના પંચમ સ્વરને પડજ કલ્પે તો તે ગાનારને મન્દ્રસપ્તકના પંચમ પહેલાના સઘળા સ્વરો અતિમન્દ્ર સપ્તકના સ્વરો થઈ જાય છે. તેમજ જો મન્દ્રસપ્તકના મધ્યમને કલ્પિત પડજ સ્થાપે તો તાર સપ્તકનાં ગાંધાર પછીના સઘળા સ્વરો તારેતર સપ્તકના સ્વરો બની જાય છે. સંગીત વિદ્યામાં એવાં સપ્તક સાત છે પરંતુ આ પુસ્તકની અંદર સંગીત લેખન પદ્ધતિમાં સાતે સપ્તક ન લેતાં અતિમન્દ્ર, મન્દ્ર, મધ્યમ, તાર, અને તારેતર એ પાંચ સપ્તકને જોગવવાની જરૂરીઆત આપી છે.

૪. ગ્રામ.

જેમ કેટલાંક માણસો અમુક માણસના આધિપત્ય નીચે રહે છે તેને કુટુંબ કહે છે તેમજ સંગીતવિદ્યામાં અમુક સ્વરના આધિપત્ય નીચે રહેલા સ્વરોના સમૂહીકરણને "ગ્રામ" કહે છે. એવા પ્રચલિત ત્રણ ગ્રામ છે **ષડ્જગ્રામ, મધ્યમગ્રામ** અને **ગાંધાર ગ્રામ.**

૧. **ષડ્જગ્રામ**:—નાસિકા, કંઠ, હૃદય, તાળુ જીભ્હ્યાં અને દાંતને સ્પર્શ કરી છ સ્થાનમાંથી ઉત્પન્ન થતા ષડ્જ સ્વરના આધિપત્ય નીચે રહેલા સ્વરોના સમૂહને ષડ્જગ્રામ કહે છે. આ ષડ્જ ગ્રામનો દરેક સૂર ઘણોજ સરળ અને આનંદ આપનારો છે. સર્વે શીખેલા તેમજ વગર શીખેલા જેઓ ગાય છે તેઓ આ ષડ્જ ગ્રામના સ્વરોથીજ ગાય છે.

મનુષ્યના કંઠમાંથી સ્વાભાવિક રીતે નીકળતા સામાન્ય સ્વરને ષડ્જ કહ્યવામાં આવ્યો છે. હવે કુદરતી રીતે સર્વે માણસના કંઠમાંથી સામાન્ય સ્વભાવિક સ્વર નીકળતો નથી, તેથી સર્વે માણસને અમુક કાલ્પનિક ષડ્જથી ગાવાનું અનુકુળ પડે શકતું નથી, તેથી ગાનાર પોતાને અનુકુળ કોઇ અન્ય સ્વરથીજ ગાવાનો પ્રારંભ કરે છે. પાસ કરીને હારમોન્યમ ઉપર શીખનાર જ્યારે પહેલી કળથી સા રી ગ મ ગાવાનું શરૂ કરે છે ત્યારે કેટલીક વાર આપણે જોઇ શકીશું કે તેજ ચોપડાના છેવટના સ્વર સુધી તેનું ગળું જોડી શકાતું નથી, તેથી તે પોતાને અનુકુળ પડે તેવો સ્વર પસંદ કરી ત્યાંથી સા રી ગ મ વિગેરે સ્વરોની યોજના કરી તેમાં ગાવાનું શરૂ કરે છે.

૨. મધ્યમગ્રામ:—ત્યાર પછીના મધ્યમગ્રામ અને ગાંધારગ્રામના સંબંધમાં કેટલાક અજ્ઞાનતાને લીધે એમ સમજે છે કે જ્યારે ગાવામાં કાદમનિક ષડ્જ અનુકુળ પડતો નથી ત્યારે મધ્યમને પોતાના કંઠને અનુકુળ માની તેને ષડ્જ સ્થાપી અનુક્રમે ઋષભ, ગાંધાર આદિ સ્વરોની યોજના કરી તેમાં ગાવાનું શરૂ કરે છે અને તેને મધ્યમ ગ્રામ કહે છે. એ પ્રમાણે મુકરર કરેલો ષડ્જ ગાવામાં અનુકુળ ન પડે તો મધ્યમ અગર ગાંધારને ષડ્જ માનવાનો એક નિયમ છે, અને તેથી ષડ્જ, મધ્યમ, અને ગાંધારથી તેવી અનુકુળ ષડ્જની યોજનાથી તેમાં આવતા સ્વરોના સમુહને ષડ્જ, મધ્યમ અને ગાંધારગ્રામ કહે છે. વળી કેટલાક તો ભુલથી મંદ્રસપ્તક, મધ્યમસપ્તક અને તારસપ્તકને જુદા જુદા ગ્રામ ગણે છે, પણ ખરી વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી.

મધ્યમગ્રામના સ્વરો ષડ્જ ગ્રામના સ્વરોની માફક સ્હેલાઈથી શીખી શકાતા નથી, પરંતુ ખાસ અભ્યાસથીજ તે શીખી શકાય તેમ છે. તેથી આ ગ્રામના સ્વરોથી ગાનારા ગુણીજનો અને ઉસ્તાદોજ ગાઈ શકે છે, પરંતુ તેઓનાથી પણ એ મધ્યમ ગ્રામના સૂર જાણી શકતા નથી. આવા ગ્રામમાં ગાવા બજાવવાનું કામ ઉંચુ જ્ઞાન ધરાવનારા આચાર્યો તથા ગુરૂઓ પાસેથી કઠીન પ્રયાસને અંતે મેળવી શકાય. આ મધ્યમગ્રામના સ્વરોમાં ગાનારા ઉત્તમકોટીના માણસો ગણાય છે.

૩. ગાંધારગ્રામ—આ ગ્રામ શીખવામાં મધ્યમગ્રામથી પણ વિશેષ કઠણ ગણાય છે. ઉત્તમકોટીના ગાયકો પણ તેમાં ગાઇ

શકતા નથી. માત્ર સંગીત વિદ્યામાં પૂર્ણ વિદ્વાન માણસોજ તે સંપાદન કરી શકે છે. એ ગ્રામમાં ગાઇ શકે તેવા માણસોને દેવની કોટીમાં મુકી શકાય. એ ગ્રામના સ્વરોમાં ગાનારા ગાંધર્વ સોકો કહેવાય છે; કારણ કે સાધારણ માણસોમાં તેને ગાવાની શક્તિ નથી.

ઉપર બતાવેલ ત્રણેમાંના દરેક ગ્રામમાં મુખ્ય સાત સ્વરો છે. સાત શુદ્ધ સ્વરો ઉપરાંત તેના કોમળ તીવ્ર મળી તે દરેક ગ્રામમાં એકવીસ શ્રુતિના સ્વરો છે. દરેકમાં સાત શુદ્ધ સ્વરના ત્રણ સમૂહ છે, તે ત્રણે સમૂહો સારી રીતે ઓળખવા માટે પ્રચલિત વ્યવહારમાં તેમનું ત્રણ ગ્રામમાં ગંધારણ કરવામાં આવ્યું છે. કારણ કે એકવીસ શ્રુતિઓમાંથી દરેક ત્રીજી શ્રુતિનો એક એક સ્વર બોલવાથી શુદ્ધ સાત સ્વરના ઉચ્ચાર એકી વખતે થાય છે. કોમળ સ્વરોનો સમૂહ બતાવવા માટે દરેક કોમળસ્વરો પાપરવાના હોય છે, અને અતિ કોમળ સ્વરો બતાવવાને માટે તે સાતે સ્વરો અતિ કોમળ અવાજથી બોલાવવાના હોય છે. એ ઉપરથી સાતે શુદ્ધ સ્વરોમાંના દરેક સ્વરના ત્રણ ત્રણ ભેદ સ્પષ્ટતાથી બતાવવાની એ એક ઉત્તમ પ્રકારની ક્રિયા છે.

ઉદાહરણ.

૧. ષડ્જગ્રામ.

શુદ્ધ સ્વર—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં.

ગ્રામ સ્વર—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં.

૨. મધ્યમગ્રામ.

શુદ્ધ સ્વર—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

ગ્રામ સ્વર— સા રી ગ મ પ

૩. ગાંધારગ્રામ.

શુદ્ધ સ્વર:—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં રીં ગં

શ્યામ સ્વર:— સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

૫. મૂર્છના.

સ્વરગ્રામમાં શ્રુતિઓની ગુણવસ્થિત ગોઠવણ કરેલી છે. એક ગ્રામમાં બાવીસ શ્રુતિઓ છે. આ પુસ્તકના અભ્યાસકોની સગવડ અનુસાર બાર શ્રુતિઓ લેવામાં આવી છે. કોઇ પણ રાગ ગવાતો હોય છે ત્યારે કોઇ એક અનુકુળ સ્વર કે શ્રુતિથી સાત શુદ્ધ સ્વર કે તે સાત સ્વર સુધીમાં આવતી બાર શ્રુતિઓ ઉપર આરોહણ કરી પાછા તેને તેજ સ્વર કે શ્રુતિ સુધી અવરોહણ કરી જવું તેને મૂર્છના કહે છે. જેમકે ગાન્ધાર સપ્તકના શુદ્ધ ગાંધારથી શરૂ કરી તાર સપ્તકના કોમળ ગાંધાર સુધી આરોહણ કરીને ત્યાંથી પાછાવળી શરૂઆતના મધ્યમ સપ્તકના શુદ્ધ ગાંધાર સુધી ઉતરી આવતાં એક મૂર્છના થઇ.

ઉદાહરણ:—

૧. આરોહણ:—ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં, રીં.

અવરોહણ:—રીં, સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ

૨. આરોહણ:—ગ, મ, મૅ, પ, ધ, ધ, નૈ, ની, સાં, રીં, રીં, ગં

અવરોહણ:—ગં, રીં, રીં, સાં, ની, નૈ, ધ, ધ, પ, મૅ, મ, ગ.

એ પ્રમાણે ષડજ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત અને નિષાદ એ સાતે સ્વરો ઉપરથી અથવા તેની શ્રુતિઓ પરથી મૂર્છના કરી શકાય છે. એ રીતે બાર સપ્તકની બેત્રીસ મૂર્છના થાય છે.

૬. તાન.

ગાતી વખતની ઘણાતે સ્વરોને એકજ કંપની સાથે એકની પાછળ ઝડપથી લેવામાં જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને તાન કહે છે. આવી તાન ગાયનના રાગમાં ઉત્તમ મીઠાશ ઉત્પન્ન કરે છે. એવી તાન સાત પ્રકારની છે. સપ્તકમાં આવતા સાતે સ્વરો ઉપર નીકળતી તાનને સંપૂર્ણતાન કહે છે. છ સ્વરો ઉપર નીકળતી તાનને પાડવતાન કહે છે, પાંચ સ્વરો ઉપર નીકળતી તાનને ઔડવતાન કહે છે, ચાર સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને સ્વરાન્તરે તાન કહે છે, ત્રણ સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને સામિકતાન કહે છે, બે સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને ગાથિકતાન અને એક સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને આર્ચિકતાન કહે છે.

૧. સંપૂર્ણતાન— આ આ આ આ આ આ આ આ
સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

૨. પાડવતાન— આ આ આ આ આ આ
સા રી ગ મ પ ધ

૩. ઔડવતાન— આ આ આ આ આ
સા રી ગ મ પ

૪. સ્વરાન્તરતાન— આ આ આ આ
સા રી ગ ગ

૫. સામિકતાન— આ આ આ
સા રી ગ

૬. ગાથિકતાન— આ આ
સા રી

અથવા આ આ અને આર્ચિકતાન— આ અથવા આ આ અથવા
રી સા સા સા

આ આ આ
રી અથવા ધ ની
રી રી

૧. આર્ચિકતાનમાં માત્ર એકજ સ્વર હોવાથી એકજ સ્વર અમુક સંખ્યામાં ગોઠવી શકાય જેમકે, સા સા, સા સા સા સા અથવા રી રી, રી રી રી રી.

૨. ગાથિકતાનમાં બે સ્વર હોવાથી પ્રથમ પહેલો બીજો અને પછી બીજો પહેલો એમ સ્વરો ગોઠવવાથી વધારેમાં વધારે બે તાન થાય છે, જેમકે સારી અથવા રીસા.

૩. સામિકતાનમાં ત્રણ સ્વર આવે છે, તેથી તેને ઉલટા સુલટા ગોઠવતાં નીચે પ્રમાણે છ પ્રકારની તાન થાય છે.

૧. સારીગ ૨. રીસાગ ૩. સાગરી ૪. ગસારી ૫. રીગસા ૬. ગરીસા.

એ પ્રમાણે સ્વરાન્તર તાનમાંથી ૨૪, ઔડવ તાનમાંથી ૧૨૦, ષાડવ તાનમાંથી ૭૨૦ અને સંપૂર્ણ તાનમાંથી ૫૦૪૦ પ્રકારની તાન થાય છે.

એ ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે પણ તાનો થઇ શકે છે.:—

૧. સારી, રીગ, ગમ, મપ, પધ, ધની, નીસા.

૨. સારીગ, રીગમ, ગમપ, મપધ, પધની, ધનીસાં.

૩. સારીગમ, રીગમપ, ગમપધ, મપધની, પધનીસાં.

આ પ્રમાણે સ્વરોને આડા અવળા ગોઠવી અનેક તાનો ઉપજાવી શકાય છે.

આવી તાનો સૌ કોઇને બહુજ ગમે છે. પરંતુ એ તાનો તાલની માત્રાની ગણત્રીના પ્રમાણમાંજ કાઢવી જોઇએ. નહિતો ગાયનની મીઠાશ ઉડી જતાં નિરસ બને છે.

૭. સ્વરજાતિ.

રાગ રાગણીઓના બંધારણને માટે જૂદા જૂદા સ્વરોના મિશ્રણથી જૂદી જૂદી અસંખ્ય જાતિઓ થાય છે. એકજ જાતના સ્વરોથી કે જૂદા જૂદા સ્વરોથી જે આકૃતિ બને તેને **સ્વરજાતિ** કહે છે. સાત સ્વરોની સાત શુદ્ધ જાતિઓ બને છે. જેમકે—

સારી, રીગ, ગમ, મપ, પધ, ધની. જેમ જોડા અક્ષર બ્બ બંચાય છે તેમ બંને સ્વરોમાં પ્રથમના સ્વરનો ઉચ્ચાર થતો નથી પરંતુ બોલાતા પહેલાં બીજાની સાથે ભળી જાય છે. ઓ ઉપરથી સાતે સ્વરની નીચે પ્રમાણે સાત જાતિ છે.

૧. **ષાડ્જી**, ૨. **આર્ષભી**, ૩. **ગાંધારી**, ૪. **મધ્યમા**, ૫. **પંચમી**, ૬. **ધૈવતી**, ૭. **નૈષાદી**.

ઉદાહરણ:—નીસા, સારી, રીમ, ગમ, મપ, પધ, ધની, નીસાં.

ધનીસા, નીસારી, સારીગ, રીગમ, ગમપ, મપધ પધની, ધનીસાં.

એ પ્રમાણે અનેક જાતિમા તેનું બંધારણ થઈ શકે છે.

૮. ગમક.

બંને સ્વરની ગાઠને કંપિત કરી ત્વરીતગતીથી લેવામાં આવે તેને ગમક કહે છે એ એક તાનનો સ્વતંત્ર પ્રકાર છે, પરંતુ તાન અને ગમકમાં ફેર છે. તાનમા ગમે તેટલા સ્વરો ગોઠવી શકાય છે. બેથી કેટલાક સ્વરો પડતા પણ મેલી શકાય છે, અને મન્દ સપ્તકના સ્વરોથી તાર સપ્તકના સ્વરો સુધી તાન કાઢી શકાય છે, પરંતુ ગમકમાં તો બબ્બે સ્વરોની જોડી લેવાય છે,

તેથી તેના કંપ બબે સ્વરોમાં બે વખત ગોઠવાએલ હોય છે, જેમકે:—

સાગસાગ, સામસામ, સાપસાપ, અથવા રીમરીમ, ગપગપ, મધમધ.

૯. મીંડ.

એક સ્વરથી બીજા ગમે તે સ્વર સુધી ત્વરાથી જઇ તેની વચ્ચે આવતા સ્વરોને જરા પણ બાધ કર્યા વગર પાછા અસલ સ્વર ઉપર આવવું તે ક્રિયાને **મીંડ** કહે છે. જાતિમા બે અથવા ત્રણ સ્વરથી પોતાનું અંગ બતાવી શકાય છે, અને તે રાગનું એકજ અંગ બતાવી શકે છે. **મીંડમાં** તો **ષડ્જ** સ્વરથી કંપ શરૂ કરી ગાંધાર, મધ્યમ કે પંચમ સુધી જઇ વચ્ચે રહેલી શ્રુતિઓ ન સંભળાય તેવી રીતે સ્પર્શ કરી અસલ સ્વર ઉપર આવી જાય છે, અને તે વખતે પહેલા અને છેલ્લા સ્વર સિવાય બીજા સ્વરો જરા પણ બહાર પડતા સંભળાતા નથી. મીંડ જે સ્વરથી શરૂ કરવામાં આવે તેજ સ્વર ઉપર પાછુ આવવુંજ જોઇએ એમ સમજવાનું નથી. વચ્ચે અનુકુળ સ્વર ઉપર પણ પાછા વળતાં સ્થીર થઇ શકે છે.

ઉદાહરણ:—

૧. સારીગરીસા, ૨. સારીગમરીરીસા, ૩. સારીગમપમગરીસા ૪. સારીગમપમગ.

૧૦. અલંકાર.

સંગીતમાં વપરાતા સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની, સ્વરોમાંથી બે ત્રણ ચાર કે વધારે સ્વરોના જૂદી જૂદી રીતે આરોહ અવરોહ કરવાની ક્રિયાને **અલંકાર** કહે છે.

ઉદાહરણ—સારી, રીગ, ગમ, મપ, પધ, ધની, નીસાં, અથવા સારીગ, રીગમ, ગમપ, મપધ, પધની, ધનીસાં, અથવા સારીગમ, રીગમપ, ગમપધ, મપધની, પધનીસાં.

આવા અલંકારો અસંખ્ય ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. ગાવામાં કંઠની અને બજાવવામાં હાથની યોગ્ય તૈયારી કરવા માટે તેના ખાસ અભ્યાસની જરૂર છે. કારણ કે તે સિવાય તાન, મૂર્છના અથવા વિજેરે રાગના અંગોનો ઉપયોગ કરવામાં સરળતા પડતી નથી.

૧૧. આલાપ.

કોઈ પણ રાગ રાગણી શરૂ કરતાં પહેલાં આરોહ અવરોહમાં તેના વાદી સંવાદી સ્વરોને વિસ્તારે કરી તેમાં આવતા સ્વરોનું મિશ્રણ કરી તેનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે તેને આલાપ કહે છે. જેમકે કલ્યાણમાં સા રી ગ મે પ ધ ની સાં એ સ્વરો આવે છે. તેનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે ની, રી, ગરી, સા, પ્રમે ગરી, સા એ પ્રમાણે બોલવું અગર બજાવવું, જેથી કલ્યાણ રાગનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ બતાય છે.

૧૨. લય.

૧૩. કાળ જ્ઞાન.

સંગીતશાસ્ત્રમાં કાળ સંગીતનો આધારભૂત છે તેથી સંગીત શાસ્ત્રનું સઘળું બારીકીથી સ્વર અને કાળ ઉપર છે. સંગીતમાં સ્વરની સાથે કાળનું અગાઉ લેખામાં ન આવે તો સ્વરના ધ્વનિના લયનો નાશ થતાં ધ્વનિની મધુરતાનો લોપ થાય છે અને તેથી ગાનારના તથા સાંભળનારના મનમાં બહુ આનંદ અને અસર ઉત્પન્ન થતાં નથી. આપણે કાળના બહુ ઉંડા જ્ઞાનમાં ન ઉતરતાં માત્ર આપણને સાધારણ વપરાશમાં ઉપયોગી એવા ૮ કાળ વિષેની સમજ આપવામાં આવે છે. કાળ એટલે જગતની સાથે જે વર્તન કરે છે તે વર્ણન. આપણે એક દાખલો કરીએ તેનો અવાજ ઉત્પન્ન થવામાં જે વખત લાગે છે તેનાથી પણ તેના અનંતગણા નાના સ્વરૂપો કલ્પતાં કાળ આખરે સૂક્ષ્મ રૂપે અનાદિ અને અનંત જણાય છે. આપણા સામાન્ય જ્ઞાનમાં કાળના નાનામાં નાના સ્વરૂપને આપણે તરીકે લઈએ છીએ, તેનાથી લઘુ સ્વરૂપનું નામ જુદું પણ કેટલાકોના સાંભળવામાં આવ્યું હશે. ઘડીઆળના સેકન્ડનો જે અવાજ થાય છે તેટલા કાળના સ્વરૂપને લઘુ કાળ સમજવો એ રીતે સેકન્ડના આઠમા (૧/૮) ભાગને ત્રુટિ, ચોથા (૧/૪) ભાગને આણુ, બીજા ૧/૨ ભાગને ક્ષુતિ, તેના પોતાના જેટલાજ કાળના સ્વરૂપને લઘુ, તેનાથી બમણા (૨ અણા લાંબા) સ્વરૂપને ગુરૂ, ત્રણગણા (ત્રીગણા) સ્વરૂપને કાકપક્ષ (કી ગુરૂ), આઠગણા સ્વરૂપને હંસપક્ષ અને ૧૬ ગણા સ્વરૂપને મહાહંસપદ. એના સ્વરો કેટલી અક્ષરથી બોલવા કે લંબાવવા તે બતાવનાર આઠ કાળનું જ્ઞાન અને તેને બોળવાનાં ચિન્હ આગળ આપેલાં છે.

સંગીતવિદ્યામાં ગાતા બજાવવામાં અથવા નૃત્ય કરવામાં જે ક્રિયાઓ થાય છે, તેમાં અમુક શબ્દો કે માત્રાઓ ઉપર કેટલું રોકાવું અથવા કેટલું ધીમેથી કે ઝડપથી ગાવું બજાવવું તે જણાવનાર પ્રમાણને કાળ કહેવામાં આવે છે. એવા મુખ્ય ત્રણ કાળ કહ્યા છે. ૧. વિલંબકાળ, ૨. મધ્યમકાળ, અને ૩. દ્રુતકાળ, બીજા બધારે પ્રકાર છે, પરંતુ તેને અહિં આપવાની જરૂર નથી. બહુજ ધીમેથી લંબાવીને ગાવા બજાવવામાં જે વખત લાગે તેને વિલંબકાળ કહેવાય છે, તેને લય અથવા હાલુ પણ કહે છે. બહુ ઉતાવળે નહિ તેમજ બહુજ ધીમેથી નહિ એમ સામાન્ય રીતે ગાવા બજાવવામાં જે વખત લાગે તેને મધ્યમકાળ કહે છે. જલદી અથવા ત્વરાથી ગાવા બજાવવામાં જે વખત લાગે છે તેને દ્રુતકાળ કહે છે, તેને ચલતી પણ કહે છે.

૧૪. માત્રા જ્ઞાન.

૧, ૨, ત્રિગેરે ગણવા. ક, ખ, ત્રિગેરે લખવું—અક્ષરોનો ઉચ્ચાર કરવામાં અથવા કોઇ જે વસ્તુ બડે સરખે અંતરે કૂટ કે કટ જોવા અવાજ કરવામાં જે વખત લાગે છે તેને સંગીત શાસ્ત્રમાં માત્રા કહેવામાં આવે છે. ના, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની, જે સ્વરોનો ઉચ્ચાર કરતાં ચાર માત્રા થઇ. આ માત્રાનું પ્રમાણ પણ કાળના પ્રમાણની માફક સેકન્ડના અવાજને ગણ્ય સ્થાન આપીએ તો સમજવું સરળ થઇ પડશે સેકન્ડનો પોતાનો અવાજ જે એક માત્રા થઇ, અને તેને લઘુ માત્રા કહે છે. એ પ્રમાણે લઘુ એટલે એક માત્રા (એક સેકન્ડ જેટલી માત્રા), ગુરૂ એટલે બે માત્રા (બે સેકન્ડ જેટલી લાંબી માત્રા), પ્લુતે એટલે ત્રણ

માત્રા, હંસપદ એટલે ૮ માત્રા, મહાહંસપદ એટલે સો માત્રા, દ્રુત એટલે અર્ધી માત્રા, અણું એટલે પા માત્રા, અને ત્રુટિ એટલે એક અષ્ટાંઉશ માત્રા.

૬૫. તાલ જ્ઞાન.

તાલનો મુખ્ય અર્થ એ છે કે બે હાથ વતી તાળી મારવાથી થતો અવાજ. સંગીતવિદ્યામાં માત્રાઓની ગણત્રીમાં અથવા સંખ્યામાં મુકરર કરેલા કાળને (વખતને) અંતરે બે હાથ વતી તાળી બજાવવી, અથવા બીજી કોઈ વસ્તુઓ વડે ટકોરા વગાડવા તેને તાલ કહે છે. એ પ્રમાણે બે માત્રાઓના કાળને અંતરે અથવા ચાર માત્રાઓના કાળને અંતરે તાળીઓ મારવી એમ જૂદી જૂદી માત્રાની સંખ્યાના કાળને અંતરે નિયમિત બંધારણમાં તાલ આપવાનો નિયમ હોય છે. જેવું સ્વાદ વગરનું ભોજન લાગે તેવું તાલ વગરનું ગાવું બજાવવું લાગે છે એટલે કે સંગીત વિદ્યામાં તાલ ઉપર ખાસ આધાર છે. તાલ વગર સંગીત અમધુર અને અપ્રિય લાગે છે જેમ પ્રાણાયામમાં નિયમિત ગણત્રીથી શ્વાસને ખેંચવો, રોકવો અને બહાર કાઢવો વિગેરે ક્રિયાની ગણત્રીમાં ફેર પડતાં તેનું ઇષ્ટ ફળ મળતું નથી અને એથી ઉલટું તંદુરસ્તીને નુકશાન કરે છે, તેમજ ગાવામાં પણ શ્વાસને ખેંચવા, રોકવા અને મેલવાનું મુખ્ય કાર્ય હોવાથી તેને માત્રાની ગણત્રીમાં અને તાલમાં ગાવામાં ન આવે તો જરૂર તંદુરસ્તીને પણ નુકશાન કરે છે, પરંતુ નિયમિત માત્રા મેળ અને તાલથી ગાવામાં આવે તો તે ઔષધિનો ગુણ ધારણ કરે છે, અને શરીરના રોગોનો નાશ કરે છે, ઉપરાંત દીર્ઘાયુ બક્ષે છે

૧૬. થાટ.

સંગીતમાં આવતા શુદ્ધ, કોમળ, તીવ્ર વિગેરે બાર સ્વરોમાંના કોઈ પણ સાત સ્વરના સમૂહના આરોહણ અવરોહણ કરવાથી તેમાં રાગ હોવાનું જણાય છે, તેથી તેવા સ્વર સમૂહને થાટ અથવા મેળ કહે છે. એવા થાટ ઉત્પન્ન કરવા માટે નીચે પ્રમાણે સ્વર સમૂહની રચના કરવામાં આવેલી છે :–

સપ્તકના શુદ્ધ, કોમળ, અને તીવ્ર મળી જે બાર સ્વરો છે તેના બે સમૂહ થાય છે.

બાર સ્વરો–સા રી રી ગ ગ મ મૅ પ ધ ધ ની ની સાં.

૧ લો સમૂહ–સા રી રી ગ ગ મ મૅ, જેને પૂર્વાંગ કહે છે.

૨ જો સમૂહ–પ ધ ધ ની ની સાં, જેને ઉત્તરાંગ કહે છે.

પૂર્વાંગમાંથી નીચે પ્રમાણે આઠ સમૂહ થઇ શકે છે.

૧. સા રી ગ મ	૫. સા રી ગ મૅ.
૨. સા રી ગ મ	૬. સા રી ગ મૅ.
૩. સા રી ગ મ	૭. સા રી ગ મૅ.
૪. સા રી ગ મ	૮. સા રી ગ મૅ.

ઉત્તરાંગમાંથી નીચે પ્રમાણે ચાર સમૂહો થઇ શકે છે.

૧. પ ધ ની સાં	૩. પ ધ ની સાં.
૨. પ ધ ની સાં	૪. પ ધ ની સાં.

ઉપર જે પૂર્વાંગ અને ઉત્તરાંગના સ્વરસમૂહની રચના કરવામાં આવેલ છે તેમાંથી જુદી જુદી રીતે બત્રીસ થાટ ઉત્પન્ન

કરી શકાય છે, પરંતુ તેમાંના - માત્ર બાર થાટ પ્રચલિત છે. કારણકે તે તુરત ઓળખી શકાય છે. વળી તેમાં વિશેષ મધુરતા રહેલી છે તેથી આપણા શિક્ષણને અનુકૂળ પડે તેવા છે, તે નીચે પ્રમાણે છે :-

સ્વર સ્થાન.	વિકૃત સ્વર.	થાટ.
૧. સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	—	અંકારાભરણ.
૨. સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં	મૅ	કલ્યાણ.
૩. સા રી ગ મ પ ધ નૌ સાં	નૌ	ભમાચ.
૪. સા રી ગ મૅ પ ધ નૌ સાં	ગ મૅ	મહારવા.
૫. સા રી ગ મ પ ધ નૌ સાં	રી ધ	ભૈરવી.
૬. સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	ગ ધ	પીલુ.
૭. સા રી ગ મ પ ધ નૌ સાં	ગ નૌ	કાફી.
૮. સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં	રી મૅ ધ	પૂર્વી.
૯. સા રી ગ મ પ ધ નૌ સાં	ગ ધ નૌ	આશાવરી.
૧૦. સા રી ગ મૅ પ ધ નૌ સાં	ગ મૅ ધ નૌ	કહાનગ.
૧૧. સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં	રી ગ મૅ ધ	ટોડી.
૧૨. સા રી ગ મ પ ધ નૌ સાં	રી ગ ધ ની	ભૈરવી.

૧૭ રાગ.

સંગીતના જે સ્વરસમૂહો સંગીતશાસ્ત્રના નિયમો પ્રમાણે ધ્વનીની ઉત્પત્તિ કરી શ્રોતાના મનને રંજન કરે છે તેને રાગ કહે છે. રાગના બાર વર્ગ કરવામાં આવેલા છે, જેને જાતિ કહે છે. રાગના સ્વરસમૂહોમાં આવતા સ્વરોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેના બાર વર્ગ છે, તેનાં નામ. ૧. સંપૂર્ણજાતિ, ૨ પાડવજાતિ,

૩. ઔડવજાતિ, અને ૪. સંકીર્ણજાતિ. જે રાગના આરોહ અવરોહમાં અનુક્રમે સાત સ્વર આવતા હોય છે તેવા રાગને સંપૂર્ણજાતિના રાગ કહે છે, જે રાગના આરોહ અવરોહમાં અનુક્રમે છ સ્વર આવતા હોય છે તેને ષાડવજાતિના રાગ કહે છે અને જે રાગના આરોહ અવરોહમાં પાંચ સ્વર આવતા હોય છે તેને ઔડવજાતિના રાગ કહે છે. બે જાતિના મિશ્રણથી ષાડવસંપૂર્ણ અને ઔડવસંપૂર્ણ અને એક બીજા રાગોના સ્વરો એક થઇ મિશ્રણ થવાથી સંકીર્ણજાતિ, એવા બીજા પણ પ્રકાર પડે છે.

રાગનાં અંગ—

રાગ અને રાગણીઓનાં અંગ સ્વરથી બંધાએલાં છે. રાગનાં દશ અંગ બતાવામાં આવેલ છે, જેમાંના આપણી શક્તિ પ્રમાણે જોઇએ શકાય તેવાં છ અંગ અહિં આપેલાં છે.

૧. ગ્રહસ્વર, ૨. વાદિસ્વર, ૩. સંવાદિસ્વર, ૪. અંશ-સ્વર, ૫. ન્યાસસ્વર, ૬. વિન્યાસસ્વર.

૧. ગ્રહસ્વર—ગાતાં જે સ્વર પ્રથમ આવે છે, તેને ગ્રહ-સ્વર કહે છે. આ લગભગ હંમેશાં ગ્રહસ્વર થઇ શકે છે. ગાય-નનું પહેલું અંગ ગ્રહણ કરનાર ગ્રહસ્વર કહેવાય છે. ભૈરવ રાગમાં ૫, ધ, અથવા ગ, ભાલકૌંશમાં મ, હિંડોળમાં ગ અથવા ની, એમ ગ્રહસ્વરો થઇ શકે છે.

૨. વાદિસ્વર—જ્યારે કોઇ પણ રાગ રાગણીમાં જે સ્વર ઉપર બહુ આવે છે, અને તેથી તે રાગનું સ્વરૂપ બરાબર જાણી

શકાય છે તે સ્વરને વાદિસ્વર કહે છે. એ સ્વરનો ઉપયોગ રાગમાં વિશેષ કરવામાં આવે છે. જેમકે રાગમાં કોમળ રી, માલ કૌંસમાં કોમળ ગ, મેઘરાગમાં શુદ્ધ રી અને હિંડોલ રાગમાં શુદ્ધ ગ વાદિસ્વર થઈ શકે છે.

૩. સંવાદિસ્વર—જે સ્વર વાદિસ્વરથી બીજે નંબરે ઉપયોગી હોઈ રાગનું સ્વરૂપ પૂર્ણ બતાવવામાં વાદિસ્વરને મદદ કરે છે, તેને સંવાદિસ્વર કહે છે. આ સંવાદિસ્વર હમેશાં વાદિસ્વર પછીની તેરમી શ્રુતિએ રહેલો હોય છે, જેથી ષડ્જથી તેરમી શ્રુતિએ પંચમ આવે છે. એટલે જો વાદિસ્વર ષડ્જ હોય તો તેનો સંવાદિસ્વર પંચમ થઈ શકે છે. એવીજ રીતે કોઈ પણ વાદિસ્વરથી તેરમી શ્રુતિએ આવતો સ્વર તેનો સંવાદિસ્વર થઈ શકે છે. કેટલીક વાર તેરમી શ્રુતિએ આવતો સ્વર રાગમાં વર્જ્ય હોય એટલેકે તે સ્વર આવતો ન હોય તો તેરમીને બદલે નવમી શ્રુતિ ઉપર આવતો સ્વર સંવાદિ બની શકે છે. જેમકે ષડ્જ વાદિસ્વર હોય અને રાગમાં પંચમ વર્જ્ય હોય તો તેનો સંવાદિસ્વર મધ્યમ થઈ શકે છે. એકજ રાગમાંથી મધ્યમ અને પંચમ બન્ને જોડી સાથે વિવર્જ્ય થઈ શકતા નથી. એ ઉપરથી સાત વાદિસ્વરોના સંવાદિસ્વરો નીચે પ્રમાણે છે:—

વાદિસ્વર.	સંવાદિસ્વર.		
૧. પડ્જ.	પંચમ. અને તે વર્જ્ય હોય તો		મધ્યમ.
૨. ઋષભ.	ધૈવત.	,,	પંચમ.
૩. ગાંધાર.	નિષાદ.	,,	ધૈવત.
૪. મધ્યમ.	પડ્જ.	,,	નિષાદ.
૫. પંચમ.	ઋષભ	,,	પડ્જ.
૬. ધૈવત.	ગાંધાર	,,	ઋષભ.
૭. નિષાદ.	મધ્યમ.	,,	ગાંધાર.

૪. **અંશસ્વર**—વાદિ સંવાદિ સ્વરોની સાથે જે સ્વરો અર્ધા રહી જોડાઇ જઇ રાગના જૂદા જૂદા ભાગ બતાવે તેને અંશસ્વર કહે છે. ગમ્ગ્માં મ અંશસ્વર છે. ધ્ની માં ધ અંશસ્વર છે.

૫. **ન્યાસસ્વર**—ગાયનને છેડે આવતો સ્વરને ન્યાસસ્વર કહે છે. ગાયનના સમ ઉપર જે સ્વર આવે તે ન્યાસસ્વર ગણાય છે. ભૈરવ રાગમાં ધ અને માલકોશ રાગમાં મ ન્યાસસ્વરો છે.

૬. **વિન્યાસસ્વર**—રાગમાં જે સ્વર વધારેમાં વધારે ઉંચો બોલાય છે તેને વિન્યાસ સ્વર કહે છે. ભૈરવ રાગમાં તાર સપ્તકનો રીં અને શ્રી રાગમાં ગં વિન્યાસ સ્વરો છે.

એ ઉપરાંત અનુવાદિ અને વિવાદિ એવા બીજા બે સ્વરો છે.

અનુવાદિસ્વર—જે સ્વરો વાદિ સંવાદિ હોય છે તેનાથી રાગમાં રહેલી અપૂર્ણતા દૂર કરે છે તેને અનુવાદિસ્વર કહે છે. તે વાદિસ્વરની આજુબાજુમાં હોય છે, અને તે રાગમાં મધુરતા લાવે છે.

વિવાદિસ્વર—ચાલતા રાગમાં જે સ્વર રાગના સ્વરૂપને પકડી નાખી બીજા રાગનું સ્વરૂપ બતાવે અથવા રાગનો શબ્દાંતર નાશ કરે તેવા સ્વરોને વિવાદિસ્વર કહે છે.

લાગે અને ડાટ સ્વર.

ગાયન ચાલતું હોય તે વખતે ગાનાર કોઈ સપ્તકના સ્વર ઉપરથી ઉપરના બીજા સપ્તકના તેજ સ્વરને પકડે છે, કોઇકે કે અધ્યમસપ્તકના ગાંધાર (ગ) ઉપરથી તારસપ્તકના ગાંધાર (ગ) અથવા ઋષભ (રી) ઉપર બીજા સ્વરોને સ્પર્શ કર્યા વગર જઇ તે સ્વરને જમાવી પાછો મૂળ સ્વર ઉપર આવે છે તેવે વખતે જે સ્વર પ્રથમ જમાવે છે તે સ્વરને લાગેસ્વર કહે છે અને ઉંચા સપ્તકના જે સ્વરને પકડે છે તે સ્વરને ડાટસ્વર કહે છે. એ રીતે સ્વર જમાવ્યા પછી બીજા સ્વરને પકડવાથી ગાનારનાં સ્વરજ્ઞાન અને રાગજ્ઞાન દીપી નીકળે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સ્વર, શ્રુતિ, અલંકાર, વાદિ, સંવાદિ, તાલ, માત્રા, લય વિગેરે બાબતો જ્યારે એકઠી કરવામાં આવે ત્યારે તેમાંથી જુદા જુદા રાગ બનેલા છે.

એ પ્રમાણે જે રાગ ઉત્પન્ન થયા છે તેમાંના ભૈરવ, માલકોષ, હિંડોલ, દીપક, શ્રી અને મેઘ એ છ મુખ્ય રાગને

પુરૂષ પ્રકૃતિના ગણ્યા છે, અને તેને મળતા આવતા અર્થાત તેમાંથીજ ઉત્પન્ન થયેલા રાગોમાંથી દરેકમાં પાંચ પાંચ રાગણીઓ તેમની ભાર્યાઓ રૂપે ગણવામાં આવી છે. વળી તેજ પ્રમાણે તે સ્ત્રીઓને પાંચ પાંચ પુત્રો રૂપે રાગોની ગોઠવણ કરેલી છે. તદુપરાંત દરેક પુત્રની પાંચ પાંચ સ્ત્રીઓ રૂપે અન્ય રાગોની રચના કરેલી છે. આમ વધારેને વધારે ઉંડા જ્ઞાનમાં ઉતરીએ તો સંગીતશાસ્ત્ર એક વિશ્વ જેવડું થઇ પડે તેમ છે, તેથી તેવી ભવાટવીમાં પડવાનું આપણું ગજું નથી. તેથી આપણા લાયક અને જરૂરજોગું જ્ઞાન આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યું છે. કેટલાકને પ્રેકટીકલ જ્ઞાનમાં ઉતરવું ગમતું નથી, કારણકે તેમાં મહેનત છે, પરંતુ જાણવાની ઇચ્છા ઘણાને થાય છે તેથીજ યત્કિંચિત સમજુતી અહિં આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. રાગ, તેની સ્ત્રીઓરૂપે રાગણીઓ, તેના પુત્રો, તેની ભાર્યાઓ વિગેરેનો ઉંડો અભ્યાસ કરવાથી એ વિષયના જૂદા જૂદા આચાર્યોએ લખેલા જૂદા જૂદા ગ્રંથો તપાસતાં ઘણા મતફેર જોવામાં આવે છે, માટે આ પુસ્તકના અભ્યાસીઓને એ વમળમાં ન નાખતાં માત્ર પ્રચલિત રાગ-રાગણીઓ અને તેમાં આવતા સ્વરસમૂહો તેમના વાદિસંવાદી સ્વરોની સાથે નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે. તેથી સંગીત જ્ઞાનના અભિલાષીને મદદરૂપ થઈ પડશે. જો કે તે આપેલા રાગ-રાગણીના આરોહ અવરોહમાં આવતા સ્વરો અને વાદિસંવાદિ સ્વરો માટે જૂદા જૂદા આચાર્યોના જૂદા જૂદા મત જોવામાં આવે છે, તેમાંથી બની શકે તેટલું એકીકરણ કરીને જે અહિં આપેલ છે, તેમાંથી વિગત સત્ય લાગે તે ગ્રહણ કરી અતિક્રમને અંતે તે એકઠી કરનારને કૃતાર્થ કરશો એવી આશા છે.

રાગના નામ	જાતિ	આરોહ અવરોહના સ્વરો	વાદિસ્વર	સંવાદિસ્વર
ભૈરવ*	સંપુર્ણ	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ	રી
કાલિંગડો*	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ	ગ
ભૈરવી	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	મ અથવા ધ	સા ગ
કાફી	,,	સા રી ગ² મ પ ધ ની² સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	પ	સા
પીલુ	,,	સા રી² ગ² મ પ ધ² ની² સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ	ની
પૂર્વી	,,	સા રી ગ મૅ² પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	ગ	ની
જીલ્લા	,,	સા રી ગ² મ પ ધ ની² સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	રી	પ
ટોડી	,,	સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	ધ	ગ
ઝીંઝોટી	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની² સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ	ધ

* કેટલાક રાગોના આરોહ અવરોહમાં સ્વરો એકસરખા જોવામાં આવશે, પરંતુ તેના વાદિસંવાદિ વિગેરે સ્વરો જુદા હોવાથી તે ઓળખવામાં હરકત આવતી નથી ૨ [illegible]

કલ્યાણ	સંપૂર્ણ	સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	સા મૅ:
શંકરાભરણ	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સા સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
રામગરી	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ ગ
સિંધભૈરવી	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	મ ની
ગૌમનકલ્યાણ	,,	સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	ગ ની
શંકરા	પાડવ	સા રી ગ ૦ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ ૦ ગ રી સા	સા પ
કૌશિક કાનડો	,,	સા રી ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મ ગ રી સા	મ સા
મધ્યવતી	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મ ગ રી સા	રી ધ
લલિત	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મૅ ગ રી સા	મ સા
રાજીણી	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મૅ ગ રી સા	ગ ધ
ધુરિયા	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મૅ ગ રી સા	ગ ની

હિંડોલ	ઔડવ	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	... ધ	રી
હિંડોલ	,,	સા ૦ ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં નીધ ૦ મ ગ ૦ સા	ધ	મ
માલકોષ	,,	સા ૦ ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં નીધ ૦ મ ગ ૦ સા	મ	સા
સારંગ	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સા ની ૦ પ મ ૦ રી સા	રી	પ
ભૂપકલ્યાણ	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	ગ	ધ
દુર્ગા	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં નીધ ૦ મ ગ ૦ સા	ગ	ની
તિલંગ	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં નો ૦ પ મ ગ ૦ સા	ગ	ની
ધાનો	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં નો ૦ પ મ ગ ૦ સા	ગ	ની
માલશ્રી	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં નો ૦ પ મ ગ ૦ સા	રી	ધ
દેશકાર	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	રી	ધ
ભૂપકલ્યાણ	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	ગ	ધ

ખમાજ	પાડવ સંપૂર્ણ	સા ૦ ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ, ની
જોનપુરી	"	સા રી ૦ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ, ગ
માઢ	"	સા ૦ ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ની ગ
વસંત	"	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	ગ ધ
કામોદ	"	સા રી ગ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	પ રી
પરજ	"	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
હમીર	"	સા રી ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ ગ
સોરઠ	ઔડવ સંપૂર્ણ	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	રી પ
દેશ	"	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	રી ધ
આશાવરી	"	સા રી ૦ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ ગ
વાગેશ્વરી	"	સા ૦ ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	મ સા

ભીમપલાસી	ઔડવ સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સંપૂર્ણ સાં ની ધ પ મ ગ રી સા		મ સ
બિહાગ	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ ની
બિલાવલ	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સા સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા ધ
કેદાર	,,	સા રી ૦ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	મ સા
બહાર	,,	સા ૦ ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ની મ
મુલતાની	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	પ સાં
સિંધુડો	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
સિંધની	,,	સા રી ૦ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
શ્રીરાગ	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	રી ધ
છાયાનટ	સંપૂર્ણ (મિશ્ર)	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાંનીધપ, મપધપ, ગમરીસા	પ રી
દરબારીકાનડો		સા રી ગ મ પ ૦ ની સાં સાંની	રી પ

જયજયવંતી	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાંની ધ નો પમ રીગસારી	રી ધ
પહાડી	,,	સા રી મ ૦ પ ધ ૦ સાં સાંનીધપ૦ગરીસાનીધપધસા	ધ રી
તિલકકામોદ	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાંની ધ પ મ ગ ૦ સા	રી પ
અડાણા	,,	સા રી ગ મ પ ૦ ની સાં સાંની૦પ મ પ ૦ગરીસા	સા પ

ઉપર જણાવેલ કેટલાક રાગના આરોહ અવરોહ સ્વર જોવાથી કે વગાડી જવાથી રાગનું પુરેપુરૂં સ્વરૂપ પ્રકાશી શકાતું નથી. તેથી તેનાં ન્યાસ અંગ જણાવનારાં સ્વરોની લકરચના કરી આરોહ અવરોહ કરવાથી રાગ ઓળખાય છે.

૧. ગંભીર કલ્યાણ—મેં પ ગ મ ધ-ની સાં—ન્યાસ અંગ.

॥ સારીસા-ગમધ-નીધ-સાં । સાંનીધ પ-મેં પ ધ પ ગમ રી સા ॥

૨. કેદાર—ની સા-મપ-ધપમ-રીસા—ન્યાસ અંગ.

॥ સામ-મપેધપ-નીધસાં । સાં-નીધપ—મેંપધપ-ગમરેસા. ॥

૩. દેશ—ની ધ ગ—રી ગ મ પ ધ મ ગ રી—ન્યાસ અંગ.

॥ સા-રી-મ પ-ની સાં । સાં નો ધ પ-મંગ-રીગ-સા ॥

૪. સોહીણી—ગ મેં ધ ની-સાંરીં ની સાં ની—ન્યાસ અંગ.

॥ સાગ-મધનીસાં । સાં રીં સાં-નીધ-ગ-મેં-ધમંગ-રીસા ॥

૫. ભીમપલાસી—ની સા મ-મ ગ-પ મ-ગ-મ ગ રી સા —

[ખાસ અંગ.

॥ ની સા ગ મ પ ની સાં । સાં ની ધ પ મ-ગ રી સા.

૬. પીલુ—ની સા ગ-રી સા-પ ધ ની સા-ખાસ અંગ

॥ ની સાં-ગ રી ગ-મ પ-ધ પ-ની ધ પ-સાં । ની ધ પ મ ગ-ની સા ॥

૭. જોનપુરી—મ પ-ની ધ-પ-ધ-મ પ ગ-રી મ પ-ખાસ અંગ.

॥ સા-રી મ-પ-ધ-ની સાં । સાં-ની ધ-પ-મ ગ-રી સા ॥

૮. માલકોષ—મ ગ-મ ધ ની ધ-મ-ગ-સા-ખાસ અંગ.

॥ ની સા-ગ મ-ધ-ની સાં । સા ની ધ-મ-ગ મ ગ સા ॥

૯. આશાવરી—રી-મ-પ ની ધ પ—ખાસ અંગ.

॥ સા-રી મ પ-ધ-સાં । સાં ની ધ-પ-મ-ગ-રી-સા.

૧૦. બિલાવલ—ગ રી-ગ પ-ધ-ની સા—ખાસ અંગ.

॥ સા-રી-ગ-મ-પ-ધ-ની સા । સાં ની ધ-પ-મ ગ-રી સા.

૧૧. વાગેશ્વરી—ની ધ-સા-મ પ ની ધ-મ-ગ રી-સા ખાસ અંગ

॥ સા-ની ધ ની સા-મ ગ-મ પ ની સા । સાં-ની ધ-મ ગ-મ ગ-રી સા ॥

૧૨. દેશ—રી-મ પ-ની ધ પ-પ ધ પ મ ગ રી ગ સા—ખાસ અંગ.

॥ સા-રી-મ પ-ની સાં । સા ની ધ પ-મ ગ-રી ગ સા.

૧૩. છાયાનટ—ની ધ પ મ પ—ખાસ અંગ.

॥ સા રી ગ મ પ ની ધ સા । સા ની ધ પ-મ પ ધ પ ગ મ રી સા.

૧૪. માઢ-સારીમપ-સાંનીધ-મમપગ સારીગસ-ખાસ અંગ.
॥ સાગ-રીમ-ગપ-મપ-પનીધસા। સાની રપમ-પગ-મરી-ગસા

૧૫. ધન્યાશ્રી—નીસાગમધ-પરીગમંમગરીસા.
॥ સાગમપનીસાં। સ નીધપગમગ-ગરીસા.

રાગ સમય.

સંગીત અને મનુષ્ય પ્રકૃતિને ઘણોજ નિકટનો સંબંધ છે. સંગીતના સ્વરો શરીરના જૂદા જૂદા સ્થાનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. ષડ્જ નાભિમાંથી, ઋષભ હૃદયમાંથી, ગાંધાર વક્ષસ્થલમાંથી, મધ્યમ કંઠમાંથી, પંચમ મુખમાંથી, ધૈવત તાળુમાંથી અને નિષાદ નાસિકામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે સમુદ્રમાં આવતી ભરતી ઓટ ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે જળ ઉપર સૂર્ય અને ચંદ્રની ક્રિયા અહોરાત્રિ ચાલુજ છે તેવીજ રીતે આપણા શરીરમાં રહેલા જળ ઉપર દર પ્રહરે જૂદા જૂદા પ્રકારે અસર કરે છે. તેથી સૂર્ય અને ચંદ્રની ગતી પ્રમાણે શરીર પ્રકૃતિમાં હંમેશા ફેરફાર થયા કરે છે. તદુપરાંત દિવસના શારીરિક કે. માનસિક શ્રમને લઈને પણ શરીર પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થયા કરે છે રાગની અંદર પ્રધાનપણું ભોગવનાર વાદિ સંવાદિ સ્વરો શરીરમાં જે સ્થાન ભોગવે છે તે સ્થાનને અનુકુળ વખતે તે સ્વરો બોલવાથી મધુર લાગે છે અને તંદુરસ્તી વધારે છે તે સિવાયના પ્રતિકુળ સમયમાં ગાવાથી અમધુર અને કંટાળા ભરેલું લાગે છે અને શરીરની પ્રકૃતિને પ્રતિકુળ થવાથી તે શરીરની તંદુરસ્તીને હાની કરતા નીવડે છે. તેથી તેના યથાર્થ પાવન માટે નીચે પ્રમાણે રાગ અને તેને ગાવાનો સમય આપેલ છે.

રાગ રાગણી અને તેને ગાવાનો વખત.

૧. સવારના ૭ થી ૧૧ વાગ્યા સુધી ભૈરવ, રામકલી, ભૈરવી, ગુર્જરી, આશાવરી, ટોડી, ગિલાવલ, વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૨. દિવસના ૧૧ થી ૩ વાગ્યા સુધી મેઘ, સારંગ, સોરઠ, મલ્હાર, જયજયવંતી, વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૩. દિવસના ૩ થી ૫ વાગ્યા સુધી ધન્યાશ્રી, ભીમપલાસી, મુલતાની વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૪. દિવસના ૫ થી ૭ વાગ્યા સુધી શ્રીરાગ, ગોડી, પૂર્વી, પુરીયા, માલવી, મહારવા વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૫. રાત્રિના ૭ થી ૧૧ વાગ્યા સુધી શુદ્ધ, શામ, એમન, હેમ અને હમીર કલ્યાણ રાગ ગવાય છે.

૬. રાત્રિના ૧૧ થી ૧ વાગ્યા સુધી ખમાચ, છાયાનટ, નટકેદાર, કામોદ, બિહાગ, શંકરા, વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૭. રાત્રિના ૧ થી ૩ માલકોશ, વાગેશ્રી, કાનરો, (દરબારી શાહાનો, અડાણો, નાયકી) વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૮. રાત્રિના ૩ થી ૭ સુધી હિંડોલ, સોહીણી, કાલિંગડો, પરજ, ગિભાસ, તુલિત, પંચમ, વસંત વિગેરે રાગ ગવાય છે.

સંગીત લેખન પદ્ધતિ.

કોઇ પણ કવિતા કે ગાયન જે રીતે ગાવામાં આવતું હોય તે રીતે તેમાં આવતા દરેક શબ્દ સંગીતના કયા કયા સ્વરમાં બોલાય છે, તેને કેટલા લંબાવવા અગર ટુંકા બોલવા, કયા તાલમાં, કેટલી માત્રામાં, કેટલી લયથી ગાવા, કયા સ્વર ઉપર(ભાર) આપવો, શુદ્ધ, કોમળ કે તીવ્ર સ્વરોમાંનો કયો સ્વર વાપરવો વિગેરેનું જ્ઞાન આપનાર સંજ્ઞાઓ અને ચિન્હો મુકરર કરી કવિતા કે ગાયનના શબ્દોની નીચે અથવા ઉપર જોડીને લખવામાં આવે તેને સંગીત લેખન પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે. આવી સંગીત લેખન પદ્ધતિ પુસ્તક લખનાર સરળતા મુજબ પોતાને અનુકુળ હોય એવી જોડે છે.

૧. સ્વર લેખન પદ્ધતિ.

સંગીત વિદ્યામાં સ્વર સાત છે. ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ ધૈવત અને નિષાદ એ સાતે સ્વરોને ઓળખવા માટે સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની એવી અનુક્રમે સાત સંજ્ઞાઓ મુકરર કરવામાં આવેલી છે. એ સાતે સ્વરો શુદ્ધ છે. તે સ્વરોની વચ્ચે દરેકનાં ઉંચા નીચાં સ્વરૂપો (અવાજો) રહેલાં છે.

સા અને રી ની વચ્ચે રી કોમળ રહેલો છે, રી અને ગ ની વચ્ચે ગ કોમળ રહેલો છે, મ અને પ ની વચ્ચે મ તીવ્ર રહેલો છે. પ અને ધ ની વચ્ચે ધ કોમળ રહેલો છે અને ધ અને ની વચ્ચે ની કોમળ રહેલો છે.

એ પ્રમાણે શુદ્ધ સાત, કોમળ ચાર અને તીવ્ર એક, એમ કુલ બાર સ્વરોને ઓળખવા માટે આ પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણે જોડવામાં આવી છે.

ગુજરાતીમાં તથા બીજા સ્વરો શુદ્ધ જાણવા, બાળબોધમાં (સંસ્કૃતમાં) તથા બીજા સ્વરો કોમળ જાણવા અને જે સ્વર ઉપર (૰) આવું અર્ધચંદ્રાકાર ચિન્હ હોય તેને તીવ્ર સ્વર જાણવો.

શુદ્ધ સ્વરો—સા, રી, ગ, મ, પ ધ, ની .

કોમળ સ્વરો—રી, ગ, ધ, ની.

તીવ્ર સ્વર—મં.

૨. સપ્તકસ્વર લેખન પદ્ધતિ.

સ્વર લેખન પદ્ધતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે બધાસ્વરમાં બધાસ્વર બાર સ્વર ગણાવ્યા. તેમાંના પાંચતો મૂળ શુદ્ધ સ્વરોનાં પોતાનાંજ કોમળ કે તીવ્ર સ્વરૂપો છે. માટે મૂળ સ્વરની સંખ્યા સાતની છે, તે ઉપરથી તે સાતે સ્વરના સમૂહને સપ્તક કહેવાય છે. એવાં પાંચ સપ્તક નીચે પ્રમાણે આ પુસ્તકમાં આપ્યાં છે. સામાન્ય (કુદરતી) રીતે બોલાતાં જે સ્વરો બોલાય તે સ્વરોના સમૂહને મધ્યમસપ્તક કહે છે, તેને ઓળખવાને માટે કંઈ ચિન્હ રાખવામાં આવ્યું નથી, બોલતાંકે જે સ્વરો કંઈ પણ નિશાની વગરના જોવામાં આવે તે મધ્યમસપ્તકના સ્વર છે એમ જાણવું, જે સ્વરો મધ્યમસપ્તકથી નીચા બોલાય છે બોલતે જોનો, ઉચ્ચાર કરતાં છાતીને મહેનત પડે છે, અને કુદરતી રીતે બોલાય તેના કરતાં નીચા બોલાય તેવા સ્વરસમૂહને મન્દ્રસપ્તક કહે છે, તેના સ્વરો ઓળખવા માટે તેની નીચે (.) આવું ચિન્હ કરવામાં આવ્યું છે. મન્દ્રસપ્તકથી પણ નીચેના સપ્તકને અનુમન્દ્રસપ્તક કહેવામાં આવે છે, તેના સ્વરોને ઓળખવા માટે તે સ્વરોની નીચે (. .) આવું ચિન્હ મૂકવામાં આવેલ છે. એથી નીચા

સપ્તકના સ્વરોની અહિં જરૂર નથી. મધ્યમગ્રામથી ઉંચા સપ્તકને તારસપ્તક અથવા ટીપસપ્તક કહે છે. તેના સ્વરો ઓળખવા માટે તે સ્વરોની ઉપર (·) આવું ચિન્હ મૂકવામાં આવેલ છે. તારસપ્તકથી ઉપરના સપ્તકને તારતરસપ્તક કહે છે. તેના સ્વરને ઓળખવા માટે તે સ્વરોની ઉપર (··) આવું ચિન્હ મૂકવામાં આવેલ છે, એથી વિશેષ ઉંચાં સપ્તકની અહિં આવશ્યકતા નથી.

૧. મધ્યમસપ્તક	સા રી ગ મ ધ ધ ની	શુદ્ધસ્વરો
	રી ગ મૅ ધ ની	વિકૃતસ્વરો
૨. મન્દ્રસપ્તક	સા રી ગ મ ધ ધ ની	શુદ્ધસ્વરો
	રી ગ મૅ ધ ની	વિકૃતસ્વરો
૩. અતિમન્દ્રસપ્તક	સા રી ગ મ ધ ધ ની	શુદ્ધસ્વરો
	રી ગ મૅ ધ ની	વિકૃતસ્વરો
૪. તારસપ્તક(ટીપ)	સા રી ગં મ ધ ધં નીં	શુદ્ધસ્વરો
	રીં ગં મૅ ધં નીં	વિકૃતસ્વરો
૫. તારતરસપ્તક	સા રી ગં મ ધ ધં નીં	શુદ્ધસ્વરો
	રીં ગં મૅ ધં નીં	વિકૃતસ્વરો

આલાપ લેખન પદ્ધતિ.

૧, ૨, સંખ્યાનું કે ક, ખ, ગ વગેરેનો ઉચ્ચાર કરવામાં અથવા કોઇ બે વસ્તુઓ વચ્ચે ટક ટક કે કટ કટ અવાજ કરવામાં આવે તેમાં જે વખત લાગે છે તેને સંગીતવિદ્યામાં માત્રા કહે

છે. આગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ઘડીઆળના સેકન્ડના કાંટાના કટ અવાજને માત્રા કહેવી એ બરાબર છે. એવી એક માત્રાને લઘુમાત્રા કહે છે. સા રી ગ મ વિગેરે સ્વરને બોલાવવામાં આવે તો તેમાંનો દરેક સ્વર એક લઘુ માત્રા બરાબર છે એમ જાણવું. તેનો ઉચ્ચાર ઘડીઆળના બે કટ અવાજ થાય ત્યાં સુધી લંબાવવામાં આવે તો તે બે માત્રા બોલે એક ગુરૂમાત્રા થઈ એમ સમજવું, ચાર કટ અવાજ થાય તેટલા વખત સુધી એક સ્વરને લંબાવવામાં આવે તો તેને દીર્ઘગુરૂમાત્રા થઈ એમ સમજવું. એ રીતે આ પુસ્તકની સંગીત લેખન પદ્ધતિમાં માત્ર લઘુ, ગુરૂ, દીર્ઘગુરૂ, પ્લુત (અર્ધી) અને અર્ધુ (પા) માત્રાઓ બોલાવવાનાં ચિન્હ આપેલાં છે. જે સ્વરોની આગળ કોઈ નિશાની ન હોય તેને લઘુમાત્રા જાણવી, અને તેને લંબાવ્યા વગર સામાન્ય રીતથી બોલ્યે જવી. જે સ્વરની આગળ (–) આવું ચિન્હ હોય તો જેટલાં ચિન્હ હોય તેટલી માત્રા જેટલો તે સ્વરને લંબાવીને બોલવો. જે સ્વરની નીચે (⌣) આવું બોડા આકારનું ચિન્હ હોય તેને અર્ધીમાત્રા સમજવી. એટલે એક માત્રા જેટલા અવાજમાં બે સ્વરો સાથે બોલવા. જે સ્વરની નીચે (⌣⌣) આવા બે બોડાના ચિન્હ હોય તે સ્વરને પા માત્રા જેટલો ટુંકો બોલવો. એટલે કે એક ટકોરા જેટલા સમયમાં ચાર સ્વરો બોલવા.

૧. લઘુ— માત્રા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
સ્વર સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

૨. ગુરૂ— માત્રા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
સ્વર સા – રી – ગ – મ – પ – ધ –

૩. દીર્ઘગુરૂ— માત્રા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
સ્વર સા – – – રી – – – ગ – – –

૪. દ્રુત (અર્ધી)— માત્રા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
સ્વર સારી ગમ પધ નીસાં સાંની ધપ મગ રીસા

૫. અણું (પા)— માત્રા ૧ ૨ ૩
સ્વર સારી ગ મ પ ધ નીસાં સાં ની ધ પ

૪
મ ગ રી સા

એથી વિશેષ એક માત્રામાં આઠ સ્વર લેવાય છે પરંતુ તે આ પુસ્તકમાં આપેલ નથી તેથી તેનાં ચિન્હ આપેલ નથી. માટે શીખનારે પોતાની મેળે ટકોરાની સાથે તેટલી ઝડપથી ગાતાં વગાડતાં શીખવું.

તાલ લેખન પધ્ધતિ.

સંગીતવિદ્યામાં ગાયન અને તાલને પરસ્પર ઘાટો સંબંધ છે. લય અને અંતરાયના પ્રમાણ સિવાય રાગનું બંધારણ થઇ શકતું નથી, તેથી રાગનાં જૂદાં જૂદાં સ્વરૂપો કરી બતાવવામાં તેનો મુખ્ય આધાર તાલ ઉપર છે. એ રીતે માત્રાઓથી તાલનું માપ થાય છે અને કાળનું માપ તાલથી જણાવાય છે. માત્રાઓની ગણત્રીમાં મુકરર કરેલા કાળ (વખત) ને અંતરે આપેલા સ્વરના ઉચ્ચારણની સાથેજ બે હાથ વની તાળી પાડવામાં આવે અથવા બે વસ્તુઓ વડે ટકોરા મારવામાં આવે અથવા ભાર દઇ બોલવામાં આવે તેને તાલ કહે છે. ઉદાહરણ—

તાલ	૧				૨				૩				૧			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
શબ્દો	દા	–	સ્ર	જ	ન	પા	લ	ક	દ	શ	ર	થ	સુ	ત	જ	ય

ઉપરના ઉદાહરણમાં ૧૬ માત્રા જણાવવામાં આવી છે, તેના ચાર ચાર માત્રાના અંતરાય બતાવ્યા છે, તેમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩ ઉપર અનુક્રમે ૨, ૩, ૦, ૧ સંખ્યા લખેલી છે તે માત્રાના સ્થાન છે. ૧ અથવા દા ના ઉચ્ચારની સાથે તાળી બજાવવી, અને સંખ્યા ગણવાનું અથવા શબ્દોના ઉચ્ચાર કરવાનું એકસરખી ગતીથી ચાલુ રાખતાં ૫ અથવા ન બોલવાની સાથે બીજી તાળી બજાવવી, ૯ અથવા દ ઉપર આવતાં શૂન્ય આપેલું છે તે સ્થાન ઉપર તાળી બજાવવી નહિ. સામસામી હથેળીઓ મારવાને બદલે વિરૂદ્ધ દિશામા હથેળીઓને જૂદી પાડતા હોઈએ એમ દેખાડવું અને ૧૩ અથવા મુ ઉચ્ચારતી વખતે ત્રીજી તાળી મારવી. એવી રીતે ગણત્રી કરવાનું અથવા ગાયનના શબ્દો બોલવાનું સરખી લયમાં કાયમ રાખવું અને બતાવેલ સ્થાન પ્રમાણે તાળીઓ મારતા જવું અથવા ખાલી આપતા જવું. ૨, ૩, ૦, ૧, માં પ્રથમ બીજી તાળી, પછી ત્રીજી તાળી, ત્યાર પછી ખાલી અને છેલ્લે પહેલી તાળી એમ ગોઠવણ છે. કારણકે સામાન્ય રીતે દરેક ગાયન સમથી શરૂ કરવાનું હોય છે. ગાયનના જે ભાગ ઉપર તાન, પલટા વિગેરે લઇ છેવટે વિરામ લેવામાં આવે અગર ભાર આપવામાં આવે તેને સમ કહેવામાં આવે છે, તેથી બીજી તાળીથી ગણત્રી કરવામાં આવી છે, પરંતુ તે ગણત્રી અથવા શબ્દને ચાલુ રાખતાં ૨, ૩, ૦, ૧, ૨, ૩, ૦, ૧, ૨. એ રીતે વચ્ચે અનુક્રમે ત્રણ તાળી આવ્યાજ કરશે, અને બીજી તાળી વખતે સ્વર કે સંખ્યા ઉપર સ્પષ્ટ જણાય તેવી રીતે ભાર જોવામાં આવશે.

ઉપર પ્રમાણે અનુક્રમે એકી સાથે ત્રણ તાળીઓ આવે છે તેથી તેને તાલ ત્રિતાલ કહે છે. ખાલી (૦) આપવાનું કારણ એ કે

તેને સમની તાળી ઓળખવા માટે રાખવાની જરૂર છે. તે ન રાખવામાં આવે તો આતી બજાવતી વખતે કયા કયા ઉપર સમ છે તે જાણવું કઠણ થઈ પડે.

તાલ અને માત્રાને એ પ્રમાણે નીકટનો સંબંધ છે. ગાવા બજાવવામાં અને નૃત્ય કરવામાં તે બહુજ ઉપયોગી છે તેના વગર ગાવું, બજાવવું મેળ વગરનું અને ઠેકાર જણાય છે તે તાલ અને માત્રાને માટે સંગીત સાથે કહ, કમરૂ, મજીરાં, કરતાલ, મૃદંગ, પખાજ, ઢોલક, ખંજરી, નોબત, ત્રાંસાં, ઢોલ, પટહ વિગેરે વાદ્યો વપરાય છે.

માત્રાની સમજુતી અને તાલનાં સ્થાનની સ્પષ્ટતા ખાતર આપણા સામાન્ય ગાવા બજાવવામાં વધારે પ્રચલિત એવા તાલનાં નામ તેની માત્રા અને ભર કે તાળી આપવાનાં સ્થાન સહિત આગળ આપવામાં આવેલ છે, જે માત્રા ઉપર તાલ સ્થાનની સાથે (*) આવું ચિન્હ આપવામાં આવ્યું છે તે સ્થાન રીક્ત નું છે એટલેકે ત્યાં કોમી વધારે ભાર આપવાનો હોય છે.

તાલ પદ્ધતિસર શિખવા ઈચ્છનારે પ્રથમ આપેલ માત્રાની મુખથી સમજુતી કરતાં તાળી કે ટકોરો વગાડયે જવો અને જેનેએ સંખ્યા વારંવાર વગર અટકયે બોલ્યે જવી. ત્યાર બાદ તે માત્રાઓની નીચે સા રી ગ મ આગર ગાયનના શબ્દો બોલવેલ હોય તે તાળી કે ટકોરાની સાથે બોલવાનો અભ્યાસ કરવો.

મૃદંગે શિક્ષણ.

ઉપર જણાવેલ તાલ અને માત્રાઓ જૂદી નહિ આપતાં સંગીતની સાથે વપરાતા પ્રચલિત વાદ્ય મૃદંગના બોલની સાથે.

ગોઠવવામાં આવેલ છે. તેથી બે કાર્ય એકી સાથે આપવાથી જૂદાં જૂદાં સ્થળે શોધવાની જરૂર પડે નહિં.

મૃદંગ વાદ્યમાં નર અને માદી એવાં બે સાજની જરૂર પડે છે. નરને બાંયું અથવા ભોણીયું કહે છે અને માદીને જીવાળી અથવા તબલું કહે છે

૧. ભોણીયામાં વચ્ચે કાળો ભાગ હોય છે તેને શાહી કહે છે અને બાકીનો સફેદ ભાગ હોય છે તેને લવ કહે છે. ભોણીયામાં લવ જ્યાં હથેલીનો પોચો રાખવાનો હોય છે તે ભાગ પહોળો હોય છે અને બીજી તરફ જ્યાં આંગળીના ટેરવાં મારવાના હોય છે તે ભાગ સાંકડો હોય છે. કેટલાંક ભોણીયાંમાં ફસ્તી ચામડાંની કોર મૂકેલી હોય છે તેને ચાંટ કહે છે પરંતુ ભોણીયાંને વગાડવામાં તેની જરૂર પડતી નથી

૨. જીવાળીમાં વચ્ચે જે શાહી હોય છે, તેને ફસ્તી કોર હોય છે તેને ચાંટ કે ટાંચ કહે છે અને ચાંટની વચ્ચે જે સફેદ ભાગ હોય છે તેને લવ કહે છે.

નીચે આપેલી સમજુતીમાં જે બોલ લખેલા છે તેને સમજવા માટે શાહી, લવ અને ચાંટને બરાબર ઓળખવાની જરૂર છે. તે ત્રણેમાંથી નીચે પ્રમાણે શબ્દ (નાદ) ઉત્પન્ન કરી શકાય છે.

ધા, ધીં, ના, તા, તીં, ગ, દી, ન, ત, ર, કી, ટ, ક, ગ, ત્ર, કત્, તીટ, ધી, ધી, ધે, ધે, ડા, ડાન્, ધીત્, લાન વિગેરે.

ધા—ભોંણીયાં અને જીવાળી બન્ને ઉપર એકી સાથે વગાડાય છે ડાબા હાથની હથેલીનો નીચેનો ભાગ ભોણીયાં ઉપરના

પહોળા લવ ઉપર ભારથી ટેકવી પોલી વાળેલી હથેળીએ વચ્ચેની ત્રણ આંગળીઓનાં ટેરવાં શાહીની ઉપરના સાંકડા લવ ઉપર જોરથી મારી ઉપાડી લેવાં. એ ડાબા હાથની ક્રિયાની સાથે એકી વખતે જીવાળીની ચાંટ ઉપર જમણા હાથની પહેલી આંગળીનો ઉપલો ભાગ નક્કર અવાજ નીકળે તેવી રીતે મારીને ઉપાડી લેવી. તે વખતે હથેળીની છેલ્લી ત્રણે આંગળીનો ઉપલો ભાગ સ્હેજ ટેકાની ખાતર જીવાળીની કોર ઉપર ધ્વનિને દબાવી દે નહિ તેવી રીતે ટેકવી રાખવો. એમ બન્ને હાથ વતી એકી સાથે ધા ધ્વનિ નીકળે છે.

ધીં અથવા **ધીન્**—ડાબો હાથ ધા કાઢવાની માફકજ મારવો અને તેની સાથે જમણા હાથની પહેલી આંગળી ચાંટ ઉપર નહિ મારતાં પ્રથમની માફક શાહી અને ચાંટ વચ્ચેના લવ ઉપર સીધી રાખીને મારી ઉપાડી લેવી જેથી **ધીન્** ધ્વનિ નીકળે છે.

તા. માત્ર જમણા હાથની પહેલી આંગળી ધા ધ્વનિ વગાડવાની માફક માદીની ટાંચ ઉપર મારી ઉપાડી લેવાથી **તા** ધ્વનિ થાય છે.

તીં અથવા **તીન્**. ધીન્ ધ્વની વગાડવાની માફક માત્ર જમણા હાથની પહેલી આંગળી મારીના લવ ઉપર મારી ઉપાડી લેવાથી **તીન્** ધ્વનિ નીકળે છે.

ના. એ ધ્વનિ **તા** ની માફકજ કાઢવામાં આવે છે.

ગ. બંધાના લવ ઉપર ડાબા હાથની હથેળીનો આંગળીઓ વાળો ઉપલો ભાગ મારીને દબાવી રાખવાથી **ગ** અવાજ થાય છે.

દી. જમણા હાથની હથેળીનો ઉપલો આંગળાંવાળો ભાગ માદીની લવ અને શાહી ઉપર પોલા હાથે મારવાથી દી શબ્દ નીકળે છે.

ન. એ ધ્વનિ દી પ્રમાણે અથવા ના કે તા પ્રમાણે નીકળે છે.

કી. ડાબા હાથની હથેળીનો ઉપલો ભાગ શાહી ઉપર દાબીને વગાડવાથી કી ધ્વની નીકળે છે.

ટ. જમણા હાથની પહેલી આંગળી માદીની શાહી ઉપર દાબીને મારવી જેથી ટ શબ્દ સંભળાશે.

ક. લગભગ કી ની માફકજ કાઢી શકાય છે.

ક્રીટ્. એ બન્ને સાથે કાઢવા માટે માદીની શાહી ઉપર જમણા હાથની બીજી અને ત્રીજી આંગળી દાબીને મારી ઉપાડી લેવી અને તુરતજ પહેલી આંગળી તેજ પ્રમાણે મારવી.

ત્ર. માદીની શાહી ઉપર જમણા હાથની પહેલી ત્રણ આંગળી એવી રીતે મારવી કે પહેલાં ત્રીજી, પછી બીજી અને પછી પહેલી એમ અનુક્રમે શાહી ઉપર પડે અને પછી તુરતજ વચલી આંગળી મારતાં ત્યાંજ ક્ર નીકળતાં ત્રક્ર અવાજ થશે.

ધી. અથવા ધી બાંયા ઉપરની શાહીની નીચે પહોળા લવ ઉપર ડાબા હાથની હથેળી રાખી વળેલી વચ્ચલી આંગળીના ટેરવા વતી સાંકડા લવ ઉપર મારી ઉપાડી લેવાથી અથવા હથેળીનો ઉપલો આંગળાવાળો ભાગ બાંયાના પહોળા લવ ઉપર દાબીને રીતે ધી મારવાથી અથવા ધી અને ઉપરા ઉપર બે વખત મારવાથી ધીધી અથવા ધીધી ધ્વનિ નીકળે છે.

કડાન્—ડાબા હાથની હથેળી ધી વગાડતી વખતની માફક પહોળી રાખી ભોણીયા ઉપર કે વગાડીને પછી તુરતજ જમણા હાથની હથેળીનાં આંગળાં માદીના લવ ઉપર પોલો ભાર દઇ મારવાથી કડાન્ ધ્વનિ નીકળે છે.

ધીત્—ડાગા હાથની ચારે આંગળી સીધી રાખી બાંયાની શાહીની નીચે પહોળા લવ ઉપર મારવાથી ધીત્ અવાજ નીકળે છે.

ધુમ્ અથવા ધુમ્—ડાગા હાથની હથેળીનો નીચેનો ભાગ ભોણીયાના પહોળા લવ ઉપર ભારની સાથે ટેકવીને શાહી ઉપરના સાંકડા લવ ઉપર વચલી આંગળીનું ટેરવું જોરથી મારતાં ધુમ્ કે ધુમ્ અવાજ નીકળે છે. ધુમ આખો અવાજ કાઢવો હોય તો ધુમ્ કે ધુમ્ વગાડીને તુરતજ જમણા હાથની પહેલી આંગળીથી માદીના લવ કે ચાંટ ઉપર તાની માફક મારવાથી ધુમ કે ધુમ આખો અવાજ નીકળે છે.

લાન્.—એ ધ્વનિ ડાન્ ધ્વનિ પ્રમાણે નીકળે છે.

એ પ્રમાણે મૃદંગનાં જન્ને સાજમાથી ઉત્પન્ન કરેલા ધ્વનિ (અવાજો) ને એકત્ર કરી ધાર્ધીના, ધીનકીટ, તરકીટ, ગદીગન, નકતર વિગેરે બોલ (શબ્દો) યોજવામાં આવેલા છે.

૧. કોટડી—તાલ વગાડવાં માટે ઉપર જણાવેલ મૃદંગના શબ્દોના મુકરર કરેલા વર્ગ પાડી તેને સમૂહમા યોજવામાં આવેલા હોય છે. એવા શરૂઆતમાં વગાડવાના જે બોલ નક્કી કરેલા હોય છે તેના સમૂહને કોટડી અથવા ઠેકો કહે છે. જેમકે ત્રિતાલમાં ત્રણ

વખત ધા ધીં ધીં ના અને એક વખત તા તીં તીં ના યોજવામાં આવેલ છે.

૨. **તોડો.**—કોટડીના બોલ વગાડતી વખતે સમ ઉપર આવતા પહેલાં એકજ જાતના બોલનો સમૂહ ઉપરા ઉપર ત્રણ વખત કાઢવામા આવે છે, તેથી તેવા નાદ સમૂહને **તોડો** કહે છે. જેમકે તીરકીટ ધા,—તીરકીટ ધા—તીરકીટ ધા.

૩. **મોહરો.** તાલના એક આવૃતમાં જેટલો વખત જોઇએ તેથી અર્ધા કે પા સમયમાં સમ ઉપર આવવામાં જે ઝડપથી વગાડવા બોલનો સમુહ મુકરર કરેલો હોય છે તેને **મોહરો** કહે છે જેમકે ત્રિતાલ એ સોળ માત્રાનો આવૃત છે તેમાં તીરકીટધીનકીટ એવા ઉતાવળા બોલ યોજીને સોળને બદલે બત્રીસ માત્રાના બોલ તેટલાજ આવૃતમા વગાડવામાં આવે છે.

૪. **પરન**—તાલના એકથી વધારે આવૃત સુધીમાં જે મૃદંગના બોલ મુકરર કરેલા હોય છે અને જેને દુગણુ, ચોગણુ વિગેરે લયમા વગાડવામાં આવે છે તેને **પરન** કહે છે.

સામાન્ય લયમાથી તેનાથી બમણી ત્વરાથી વગાડવામા આવે તેને **દુગણુ** અને ચારગણી ત્વરાથી વગાડવામા આવે તેને **ચોગણુ** કહે છે તેથી પણ બમણી લયને **અષ્ટગણુ** કહેવાય છે.

એ પ્રમાણે પ્રથમ કોટડીના બોલથી શરૂઆત થાય છે, પછી તેમાં પરન વગાડવામા આવે છે અને આખરે તોડો વગાડવામા આવે છે. કોટડીના બોલ શરૂ કરતા પહેલા મ્હોરો કે મુખડો વગાડવામા આવે છે

માત્રા, બોલ, તોડા પરત સાથે નીચે પ્રમાણે મૃદંગના બોલ જે વિશેષ પ્રચલિત છે તે આપ્યા છે. તે ઉપર આપેલ ક્રમ પ્રમાણે તાલ માત્રા વિગેરે ધીરજ અને ધંતથી અભ્યાસમાં સમજી લઈ વગાડવાનો પ્રયત્ન રાખવો. બીજા વાદ્યો કરતાં મૃદંગના બોલ શીખવા જે વધારે અઘરૂં છે. જ્યાં સુધી તેના શબ્દો મોઢે કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સ્પષ્ટ બોલ કાઢી શકાતા નથી. ધંત અને મહેનતથી ગમેતેવું અઘરૂં કામ પાર પડે છે.

તાલ જાતિ.

તાલમાં બોલ યોજવામાં આવેલા હોય છે તે જેટલી માત્રાઓ યોજવામાં આવ્યા હોય તેની સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેના જે વર્ગ પાડવામાં આવ્યા હોય છે તેને જાતિ કહે છે, તેવી જાતિ પાંચ પ્રકારની છે.

૧. ચતુરસ્રજાતિ. તેમાં ચાર ચાર માત્રાના આવૃત અથવા અંડ હોયછે, તેથી ૨, ૪, ૮, ૧૬ વિગેરે માત્રાના તાલને ચતુરસ્રજાતિના તાલ કહે છે, જેમકે ત્રિતાલ.

૨. તિસ્રજાતિ તેમાં ત્રણ ત્રણ માત્રાના અંડ આવેલ છે તેથી ૬, ૧૨, ૨૪ વિગેરે માત્રાના તાલ તિસ્રજાતિના તાલ કહેવાય છે જેમકે દાદરો.

૩. મિશ્રજાતિ. તેમાં સાત માત્રા હોય છે, અને તેના એક અંડમાં ત્યાર અને બીજામાં ચાર માત્રા યોજવામાં આવેલ હોય છે. તેથી ૭, ૧૪, ૨૮ વિગેરે માત્રાના તાલને મિશ્રજાતિના તાલ કહે છે, જેમકે દીપચંદી.

૪. ખંડજાતિ. એમાં પાંચ માત્રાઓ હોય છે. જેમ કે ખંડમાં ત્રણ અને બીજામાં બે માત્રાઓ યોજવામાં આવેલ હોય છે તેથી તેમાં ૫, ૧૦, ૨૦ વિગેરે માત્રા આવતી હોય તેવા તાલને ખંડજાતિના તાલ કહે છે. જેમકે ઝપતાલ.

૫. સંકીર્ણજાતિ. તેમાં નવ માત્રા હોય છે. એટલે તેમાં નવ માત્રાનો ખંડ આવે તો તે સંકીર્ણજાતિના તાલ છે.

સૂચના:—૧૪ માત્રાના તાલમાં પ્રથમ જો ચાર માત્રાનો ખંડ આવે તો તેને ચતુશ્રજાતિ કહેવાનો રીવાજ છે અને પ્રથમ ત્રણ અને પછી ચાર માત્રાના ખંડ આવે તો તેને તિશ્રજાતિ કહેવાનો રીવાજ છે. તેમજ ૧૦ માત્રાના તાલમાં પ્રથમ ચાર આવે તો ચતુશ્રજાતિ ત્રણ આવે તો તિશ્રજાતિ, અને પાંચ આવે તો ખંડજાતિ. એમ સમજવું. વળી પ્રથમ જો માત્રાનો ખંડ આવે તો ચતુશ્રજાતિ. એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર સમજી લેવું.

૧. તાલ ત્રિતાલ. માત્રા ૧૬. ચતુશ્રજાતિ.

સંગીતની અંદર પ્રથમ લય અથવા ઠાહુથી શિક્ષણ લેવાની શરૂઆત કરવી જોઇએ. અર્થાત્ આપણા હારમોનિયમ ઉપર પ્રથમ બીજેથી લંબાણીને અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તેથી અહિં સૌથી પહેલો ત્રિતાલ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો છે. ત્રિતાલમાં માત્રા ૧૬ છે તેમાં ચાર તાલ અને એક ખાલી આવે છે. ગાયનના શબ્દો અને તેના સામે ઉપર લક્ષ રાખી ગમે તે તાલીથી અગર ખાલીથી ગાયનની સાથે તાલ તથા મુદ્રાના બોલ બતાવી શકાય છે. આ પુસ્તકમાં આપેલ ત્રિતાલના ગાયનનાં નોટેશનો તપાસીને જોતાં તેની બરાબર સમજ પડશે. એજ પ્રમાણે બીજા તાલોનું પણ સમજવું.

આ તાલ શીખવામાં પ્રથમ સ્હેલો જણાય તેથી પ્રથમ સ્હેલી પદ્ધતિમાં બોલ આપ્યા છે તે બરાબર આવડી ગયા પછી તેના પ્રચલિત બોલ ફરીથી લખેલા છે. શીખનારને જેમ સરળતા જણાય તેમ શીખવામાં હરકત નથી.

તાલ	૨	૩	૦	૧
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪	૫ ૬ ૭ ૮	૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
બોલ	ધા ધીં ધીં ધા	ધા ધીં ધીં ધા	તા તીં તીં તા	ધા ધીં ધીં ધા
તોડો	,,	,,	ગ્રી ગ્રન ધા ગ્રી	ગ્રન ધા ગ્રી ગ્રન

ઉપરના બોલમાં પહેલા, બીજા અને ચોથા ખંડમાં ધાધીં ધીં ધા બોલ વગાડવાના છે તે બન્ને હાથથી એકી વખતે બન્ને સાજ ઉપર કાઢવા અને ત્રીજા ખંડના તાતીંતીંતા બોલ જમણા હાથની પહેલી આંગળીથી માત્ર માદા ઉપરથી કાઢવા. એ બોલ સ્પષ્ટ થયા પછી નીચે પ્રમાણે પ્રચલિત બોલ વગાડવા.

તાલ	૨	૩	૦	૧
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪	૫ ૬ ૭ ૮	૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
બોલ	ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	તા તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના
તોડો	,,	,,	તીરકીટ ધા તીર	કીટ ધા તીર કીટ

એ સિવાય ઉપર પ્રમાણે અનેક રીતે બોલ ઉપજાવી કાઢવામાં આવે છે, પરંતુ તે બધા અહિં આપવાને અવકાશ નથી, છતાં એકાદ બે નીચે આપ્યા છે, તેના ઉપર આપેલ તાલ પ્રમાણે ઉપરના ખંડોમાં ગોઠવી લેવા અને પછી તાલ અને માત્રાની ગણત્રીમાં રહી વગાડવું.

૨ ૩ ૦ ૧
॥ ના ધી ધીંના, ના ધી ધીંના, ના તીં તીર્ કીટ્, ત્રક્ ધીંધીંના ॥

૨ ૩ ૦ ૧
॥ ધા ત્રક ધીંધીં, ના ના તીં તીં ના ત્રક ધીંધીં ના ના ધીં ધીં ॥

૨	૩	૦	૧
ધા તીર્ કીટ્ ધા	તીર્ કીટ્ ધા ધા	ધા તીર્ કીટ્ ધા	તીર્ કીટ્ ધા ધા
તા તીર્ કીટ્ તા	તીર્ કીટ્ તા તા	ધા તીરી કીટ્ ધા	તીર્ કીટ્ ધા ધા

સાધારણ રીતે બોલ વગાડતા આવડયા પછી શિખનારને તોડા વગાડવાની ઇચ્છા થાય છે. તેથી નીચે પ્રમાણે ત્રિતાલના તોડાના બોલ આપ્યા છે. તેના ઉપર લખેલા તાલ પ્રમાણે ઉપરના કોઇ પણ બોલ વગાડતી વખતે મણુત્રી પ્રમાણે તોડો શરૂ કરી સમ ઉપર આવતાં પાછા નિયમિત ગતિમાં બોલ વગાડવાનું બને તે પ્રમાણેનો નિયમ જાળવી રાખવો.

તોડા.

ખાલીથી શરૂ થઈ બે ખંડમાં તોડા છે. બીજી તાલથી સાદા બોલ છે.

૦ ૧ ૨ ૩
॥ ગ્રી ગ્રન્ ધા ગ્રી | ગ્રન્ ધા ગ્રી ગ્રન્ | ધા ધીં ધીં ના | ના ધીં ધીં ના ॥

૦ ૧ ૨ ૩
॥ તીર્ કીટ્ ધા તીર્ | કીટ્ ધા તીર્ કીટ્ | ધા ધીં ધીં ના | ના ધીં ધીં ના ॥

૦ ૧ ૨ ૩
॥ ક ડાન્ ધા ક | ડાન્ ધા ક ડાન્ | ધા ધીં ધીં ના | ના ધીં ધીં ના ॥

સમથી શરૂ થઈ મુખ ઉપર આવતાં સાદા બોલ શરૂ થાય છે.

૨* ૩ ૦ ૧
॥ તીટ કતા ગદી ડીટ | ધા ધા તીટ કતા | અદી ડીટ ધા ધા | તીટ કતા અદી ડીટ॥

૨* ૩ ૦ ૧
॥ 'તીરકીટધીનકીટ । ધ –તીરકીટ । ધીનકીટધા–। તીરકીટધીનકીટ ॥

૨* ૩ ૦ ૧
॥ નક તીર કીટ તક । ધા–નક તીર। કીટ તક ધા–। નક તીર કીટ તક॥

૨* ૩ ૦ ૧
॥ તીર કીટ ધિલાન્ । ધા-તીરકીટ ।ધિલાન ધા–। તીર કીટધિલાં–ન॥

બોલ અને તોડા આવડ્યા પછી ફેટલાકની ઇચ્છા પરન કાઢવાની થાય છે તેથી એકાદ બે પરન પણ નીચે આપી છે. જે પરન તોડા પહેલાં વગાડવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી તેના અનુસ્વાનમાં તોડો વગાડી મૂળ લય ઉપર અવાય છે.

ત્રિતાલની પરન.

૨* ૩ ૦
॥ ધીના–ધા ત્રક ધીના । ગીન ધા ગીન ધા ત્રક । તીના–તા તક તીના

૧
॥ગીન ધા ગીન ધા ત્રક॥

૨* ૩ ૦ ૧
| ધા તીટ કીટ તક | તીર કીટ ધા તીં | ધા ધા તીટ કીટ | ધા ધા તું ના |
| ના તીટ કીટ તક | ધા તીં તીર કીટ | ધા ધા તું ક્યો | ધા ધા તું ના ‖

એવી રીતે અનેક પરનો થઈ શકે છે.

૨. તાલ લાવણી. (ચલતી) માત્રા. ૮. ચતુશ્રજાતિ.

આ તાલ ત્રિતાલની મધ્યમ લયનો ઠેકેા છે. તેને આઠ માત્રામાં લઇ બબે માત્રાને અંતરે તાલ આપવામાં આવે છે. તેમાં ત્રણ તાલ અને બેઠ ખાલી આપવામાં આવે છે. એને ઠબાલીનેા ઠેકેા પણ કહે છે.

તાલ	૨"		૩		૦		૧	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
બોલ	ધા	ધીં	ધા	તીં	ના	તીં	ત્રક	ધીં
તોડા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ

બીજા બોલ. ‖ ધીં ધીં | ધા તીં | ત્રક ધીં | ધાગે ત્રક ‖

‖ ધાગે | ધાતીં | નાક | ધીંના ‖ આઠ માત્રામાં પણ બોલાય છે.

તોડા | ગદિ ગન | ધા ગદી | ત્રન ધા | ગદી ગન | ધા ધીં | ધા તીં |

	કટા-ન	ધા કટા	—ન ધા	કટા-ન	ધા ધીં	ધા તીં

પરન-ત્રિતાલની કોઇ પણ પરન આ તાલમાં લઇ શકાય છે.

૩ તાલ જલદ ત્રિતાલ (બદ્ધો). માત્રા ૧૬.

આ તાલ ત્રિતાલની દુતલયનો ઠેકેા છે, તેમાં દીર્ઘ માત્રાના બોલ છે. તોડા અને પરન ત્રિતાલ પ્રમાણેજ લેવાય છે.

તાલ	૨"				૩				૦				૧			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
બોલ	ધા	ધીં	—	ધા	ધા	ધીં	—	ધા	ના	તીં	—	તા	ધા	ધીં	—	ધા
તોડા		,,				,,			તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ

૪. તાલ પંજાબી. માત્રા ૧૬. ચતુશ્રજાતિ.

આ તાલ ત્રિતાલની વિલંબ લયનો ઠેકો છે. તે બજાડવામાં બહુજ ધીમી લય રાખવાની જરૂર છે તોપણ અને પરનો ત્રિતાલ પ્રમાણે લેવાય છે.

તાલ	૨	૩	૪	૧
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪	૫ ૬ ૭ ૮	૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
બોલ	ધા—તાક ધીં	ધા—તાક તી	તા—તાક ધીં	ધા —તાક ધીં
તોડા	,,	,,	ગદીગનધોગદી	ગન ધા ગદીગન

૫. તાલ એક તાલ (લાવણી). માત્રા ૪. ચતુશ્રજાતિ.

આ તાલ ત્રિતાલની દ્રુત લય છે. તેમાં અગે માત્રા ઉપર એક બબત તાલ અને એક બબત બાલી એમ તાલ આપવામાં આવે છે. ચાર ચાર માત્રાના બંડ લઈ એક બબત તાલ અને એક બબત બાલી એમ બહુ તાલ આપવામાં આવે છે. બળી કેટલાક ત્રિતાલની માફક ચાર માત્રાઓના બંડ લઈ ત્રણ બંડ સુધી તાલ આપે છે અને એક ચાર માત્રાના બંડ ઉપર બાલી આપે છે.

તાલ	૧		૦	
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪		૧ ૨ ૩ ૪	
બોલ	ધાગે ધાતીં નાક ધીન		તાગે તાતીં નાક ધીન	
તોડા	ધા તીર કીટ તક		ધા તીર કીટ તક	

અથવા | ધાગે ધાતીં | નાક ધીન ધા તીર | કીટ તક ||

બીજા બોલ. | ધા તીં, નક ધીં, | તા તીં નક ધીં

૬. તાલ કેરબો માત્રા ૪. ચતુશ્રજાતિ.

તાલ	૧*				૦				૧*				૦			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૧	૨	૩	૪	૧	૨	૩	૪	૧	૨	૩	૪
બોલ	ધા	ધીં	ત્રક	ધીં	તા	તીં	ત્રક	ધીં	ધા	ધીં	ત્રક	ધીં	તા	તીં	ત્રક	ધીં
તોડો	ગદી	કીટ	ધા	ગદી	કીટ	ધા	ગદી	કીટ			,,				,,	

આ તાલ લાવણી અથવા ચલતીનુ એક રૂપ છે.

૭. તાલ દાદરો માત્રા ૬. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૧*			૦			૧*			૦		
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૧	૨	૩	૧	૨	૩
બોલ	ધા	ધીં	ના	ધા	તી	ના	ધા	ધીં	ના	ધા	તીં	ના
તોડો	ધા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ		,,			,,	

બોલ ॥ ધા ધીના, ત્રક તી ના | ધા ધી ના ધાગે તીં ત્રક ॥

॥ ધીં ધીં-ના, ધા તીં ત્રક ॥

તોડા ॥ ધા ગદી ગન, ધા ગદી ગન, ધા ધી ના ધા તી ના ॥

॥ ધા ડડા-ન, ધા કડા-ન ધા ધી ના, ધા તી ના ॥

| તીર કીટ તક, ધા તીર કીટ, ધા ધી ના, ધા તી ના |

| ધા ધીધી કીટ, કતા ગદી ગન, ધા ધી ના, ધા તી ના ||

પરન—ધા કિટ તક ધા ધીં ના ધા કિટ તક તા તીં તા

૮. તાલ હીંચ માત્રા ૬. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૧			૦			૧			૦		
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૧	૨	૩	૪	૫	૬
બોલ	ધીં	ધાગે	તીટ	તીં	તાગે	તીટ	ધીં	ધાગે	તીટ	તીં	તાગે	તીટ
તોડો	કડા—	ન્ધાધા		કડા—	ન્ ધાધા			,,			,,	

બીજા બોલ ॥ ધીં ધાધીં ધા, તીં તાધીં ધા. ॥

દુગણુ ॥ ધાગ ધીના ગીન તાગ તીના ગીન ॥

તોડા. તાલ દાદરા પ્રમાણે.

૯. તાલ ઓતાલ. ધ્રુવપદ. માત્રા ૧૨.

આ તાલના બોલ બીજા તાલોના કરતાં જુદી રીતે કાઢવામાં આવે છે.

ધા.—બન્ને હાથની હથેળી બન્ને સાજ ઉપર એકી સાથે એવી રીતે મારવી કે ડાબા હાથનાં ચારે આંગળાં બાંયાના પહોળા લવ ઉપર પોલા ભારથી મારવાં, અને તેજ વખતે જમણા હાથની પહેલી આંગળી માદીની ટાંચ ઉપર મારી ઉપાડી લેવી.

ધીં—એ અવાજ પણ બન્ને ખુલ્લા હાથની થાપીથી નીકળે છે. ડાબો હાથ બાંયા ઉપર ઉપર પ્રમાણે મારવો અને તેજ વખતે જમણા હાથનાં ચારે આંગળાં માદીનાં લવ અને શાહી ઉપર પોલા ભારથી મારવાં.

દીં.—એકલા જમણા હાથનાં ચારે આંગળાં પોલા ભારથી માદીના લવ અને શાહી ઉપર મારવાં.

બીજા સઘળા ધ્વનિ અગાઉ સમજાવ્યા પ્રમાણેજ કાઢી શકાય છે.

૯ તાલ ધ્રુવપદ માત્રા ૧૨. ચતુશ્રજાતિ.

૩		૦		૧		૦		૧		૨	
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
ધા	ધા	દીં	તા	કીટ	ધા	દીં	તા	કીટ	તક	ગદી	ગન
ધા	ધીધી	નટ	કીટ	ગદી	ગન	ધા	ગદી	ધા		ગદી	ગન

બોલ ॥ ધા ધીન, નકતર, ધીનનક, તક ધીન, નક ધીધો, નટકીટ ॥

તોડા ॥ કડા—ન ધીતા ધીત ધીત તા—ધીધી નટ કીટ ગદી કીટ ॥

॥ ધા—ધીધી નટકીટ ગદીકીટ ધા—ધીધી નટકીટ ગદીકીટ ॥ ધ

॥ધા કીટ તકીટત ધા કીટ તકધુમ કીટતક ગદીકીટ આધા કીટતા

ગદીકીટ ધા ધા કીટતક ગદીકીટ.॥

૧૦ તાલ. આડચોતાલ. માત્રા ૧૪. ચતુશ્રજાતિ.

તાલ	૧		૨		૦		૧		૦	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
બોલ	ધીં	ધીં	ધાગે	તીટ	તુ	આ	ક	તા	ધીં	ધીં
તોડા	તીર	કીટ	ધીન	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધીન	કીટ	ધા

૧		૦	
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
ના	ધીં	ધીં	ના
તીર	કીટ	ધાન	કીટ

૧૦ ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
બોલ ॥ ધીં ધીં ધાગેતીટ તીન્ના કતા ત્રક ધીં ન્ના ધીં ધીં ન્ના ॥

૧૦ ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
॥ ધીં ધીં ધા ત્રક તીંતા તીંતીં તા ધીં ત્રક ધીં ધીન્ના ॥

૧૦ ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
તોડા ॥કીટતક ધીનકીટ ધાકીટ તકધીન કીટ ધા કી ત્રટ ધીનકીટ॥

૧ ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
॥ધા કડા—ન ધા તીટકતા ગદીકીટ ધા ગદી કીટ ધા ગદીકીટ॥

૧૨. તાલ ગઝલ (પીસ્તો) માત્રા ૭. તિઅજાતિ.

તાલ	૦૦	૧	૨
માત્રા	૧ ૨ ૩	૪ ૫	૬ ૭
બોલ	તીં—ત્રક	ધીં —ન્ન	ધા ધા
તોડો	તીર કીટધા	તીર કીટ	ધીન કીટ

આ તાલમાં વગાડનાર જ્યારે લાવણીની લય ઉપર આવે છે ત્યારે સમથી શરૂ કરે છે. તે લય પુરી કર્યા પછી તોડો વગાડે છે, અને તોડા પછી ગઝલના મુળ ઠેકા ઉપર આવે છે. જેમકે—

૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
॥ તીં—ત્રક ધીં—ધા ધા । ધાગ ધાતીં ન્નાક ધીન્ના । તીરકીટ ધા

૧ ૨ ૦ ૧ ૨
તીરકીટ ધીનકીટ । તીં—ત્રક ધીં—ધાધા ॥

એ પ્રમાણે દરેક તાલમાંથી ચલતી ઉપર જઈ તોડો વગાડી મુળ ઠેકાના બોલ ઉપર અવાય છે, તેમાં માત્રા લય અને તાલ ઉપર એક લક્ષ રાખવું જોઈએ.

૧૨. તાલ તિવરો. માત્રા ૭. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૧			૨		૩	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
બોલ	ધા	ત્રક	ધીં	ધા	ત્રક	ધી	ના
તોડા	ધા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ	તક

૧ ૨ ૩
બોલ ॥ ધા ધીં તા, તીરકીટ ધીનકીટ ॥

૧ ૨ ૩
તોડા ॥ ધા તીરકીટ ધાતીર કીટ તક ॥

૧૩. તાલ રૂપક માત્રા ૭ તિશ્રજાતિ.

તાલ	૦			૧		૨	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
બોલ	ધીં	ધીં	ધા	ત્ર	ક	ધા	ત્રક
તોડા	ધા	ધા	તીર	કીટ	તક	ગદી	કીટ

૧૪. તાલ દીપચંદી. માત્રા ૨૪. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૨			૩			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
બોલ	ધા	ધીં	ન	ધા	ધા	તીં	ન
તોડા	તીર	કીટ	ધીન	કીટ	ધા	તીર	કીટ

	૦			૧			
	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
	તા	તીં	ન	ધા	ધા	ધીં	ન
	ધીન	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધીન	કીટ

૨ ૩ ૦ ૧

બોલ ॥ ધા ધીં–ન્ ધા ધા તીં–ન્ તા તીં–ન્ ધા તીર કીટ તક્ ॥

૨ ૩ ૦ ૧

મરન ॥ ધા તીર કીટ ધા તીર કીટ તક્ તા તીર કીટ ધા તીર કીટ તક્ ॥

૨ ૩ ૦ ૧

તોડો ॥ તીટ કતા ગદી ગન ધા તીટ કતા ગદી ગન ધા તીટ કતા ગદી ગન ॥

તા. ૧૫. તાલ ઝુમરો. માત્રા ૧૪. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૨			૩			૦			૧			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
બોલ	ધા	ધીં	તક્	ધીં	ધીં	ધાગેત્રા		તીં	તા	તક્	ધા	ધીં	ધાગે	ત્રા
તોડો	તીટ	કતા	ગદી	ગન્	ધા	તીટ કતા		ગદી	ગન	ધા	તીટ	કતા	ગદી	ગન

તા. ૧૬. તાલ ઝપ. માત્રા ૧૦. મિશ્રજાતિ.

તાલ	૨		૩			૦		૧	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
બોલ	ધીં	તક્	ધીં	ધીં	ત્રા	તીં	તક્	ધીં	ધીં	ત્રા
તોડો	ધા	કીટ	તક્	ગદી	ગન	ધા	કીટ	તક્	ગદી	ગન

૨ ૩ ૦ ૧

બોલ ॥ ધા કીટ તક્ ગદી ગન ધાગે તીટ કતા ગદી ગન ॥

૧૭. તાલ ખુલકૂદક. માત્રા ૧૦. મિશ્રજાતિ.

તાલ	૧		૦		૧		૨		૦	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
બોલ	ધીં	તક્	ધીં	ત્રા	તીં	તક્	ધીં	ત્રા	તીં	ત્રા
તોડો	ધા	તીર	કીટ	ધીન	કીટ	ધો	તીર	કીટ	ધીન	કીટ

૧ ૦ ૧ ૨ ૦

ઓલ ॥ ધા ધા ધીં તા કીટ ધા તીટ કતા ગદી ગન ॥

૧ ૦ ૧ ૨ ૦

તોડા ॥ ધા કીટ ધીન કીટ કડા—ન તીર કીટ ધીનકીટ ॥

૧૮. તાલ એકતાલ. માત્રા ૧૨. ચતુશ્રજાતિ.

૩		૦		૧		૨		૩		૪	
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
ધીં	ધીં	ધાગે	તીટ	તી	ના	ક	તા	ધીં	નક	ધીં	ના
કડા	ન	ધી	તા	ધીત	ધીત	તા	ધીધી	નટ	કીટ	અદી	કીટ

૧૯. તાલ ધમાર માત્રા ૧૪ ખંડજાતિ.

૧					૨		૩			૪			
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
કત	ધી	ટ	ધી	ટ	ધા	—	કત	તી	ટ	તી	ટ	તા	—
ધા	કીટ	ધીન	કીટ	કડા	ન	ધાત	તા	ધી	ધી	કીટ	કતા	ગદી	ગન

૨૦. તાલ તિલવાડો. માત્રા ૧૬. ચતુશ્રજાતિ.

૨				૩				૪				૧			
ધા	ક	ધાં	ધીં	ના	ધા	તીં	તીં	ક	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
તીર	કીટ	કડા	ન	ધા	—	તીર	કીટ	તા	નક	ધીં	ધીં	ના	ધા	ધીં	ધીં
								કડા	ન	ધા	—	તીર	કીટ	કડા	ન

હારમોન્યમ વાદ્ય.

સંગીતવિદ્યામાં વપરાતાં સ્વર વાદ્યોમાં આજકાલ પાશ્ચિમાત્ય વાદ્ય હારમોન્યમે આગળપાગ લીધો છે. કારણ કે બીજાં વાદ્યો કરતાં તે શીખવામાં વધારે સહેલું છે. તેથી આ પુસ્તકમાં તેને રૂગતું પાસ શિક્ષણ આપેલું છે.

હારમોન્યમમાં આપેલી સ્વર કાઢવાની ચાવીઓ બે રીતમાં ગોઠવેલી જણાય છે. અગાઉ જે હારમોન્યમ વિશેષ વપરાતાં તેમાં સફેદ ચાવીઓની વચ્ચે પ્રથમ બ્રણ અને પછી બે એવા બે સમૂહમાં કાળી ટુંકી ચાવીઓ હોય છે. એવા હારમોન્યમમાં સૌથી પહેલી સફેદ ચાવી ષડ્જગ્રામના અનુમન્દ્રસપ્તકના અર્ધમનો એટલે મ સ્વર આપે છે. અમે તે કારણે તેની વપરાશ હાલમાં ઓછી થઇ ગઇ છે. હાલમાં વિશેષ વપરાતાં હારમોન્યમની ચાવીઓમાં પ્રથમ બે અને પછી બ્રણ એમ ક્રમસર કાળી ટુંકી ચાવીઓના સમૂહ જોવામાં આવે છે. એવા હારમોન્યમની સૌથી પહેલી સફેદ ચાવી ષડ્જગ્રામના મન્દ્રસપ્તકનો ષડ્જ એટલે સા સ્વર આપે છે. પાસ અનુભવથી જણાશે કે આ બીજા પ્રકારના હારમોન્યમની પ્રથમ ચાવીથી સારીગમની સાથે ગાતાં લગભગ ૮૦ ટકા શિખનારાઓનું ગળું ઉપરના સા સુધી જઇ શકતું નથી. પરાણે ગળું ખેંચનારનો સાદ ફાટી જાય છે. તે જોતાં પ્રથમની બેજનાવાળાં એટલે બ્રણ અને બે કાળી ચાવીની બેઠવણવાળાં હારમોન્યમો જેની પ્રથમ સફેદ ચાવી અનુમન્દ્રનો મ સ્વર આપે છે તે વધારે ઉપયોગી હોય છે.

હારમોન્યમની ચાવીઓ ઉપર હાથના આંગળાંનો ઉપયોગ કરતી વખતે મન્દ્રસપ્તકના સ્વરોની ચાવીઓ ડાબા હાથ માટે છે અને મધ્યમસપ્તકના સ્વરોની ચાવીઓ જમણા હાથના ઉપયોગ માટે છે. તેથી ડાબા હાથનો અંગુઠો મન્દ્રસપ્તકના સા ઉપર અને જમણા હાથનો અંગુઠો મધ્યમસપ્તકના સા ઉપર એમ એકી સાથે બે હાથે વગાડવાનું હોય છે. ત્યાંથી મધ્યમસપ્તકનો સા નીકળે છે. જેનું ગળું તે સાથી શરૂ કરતાં સામેના ઉંચા સા સુધી ન ખેંચી શકાતું હોય તેને તેનાથી ઉતરતા કોઇ સ્વરને સા કલ્પી ત્યાંથી સારીગમ શીખવાની શરૂઆત કરવી પડે છે. તેવે વખતે જુની ગોઠવણ મુજબનાં હારમોન્યમો વિશેષ ઉપયોગી છે. સામાન્ય-રીતે ગાનારનું ગળું વધારેમાં વધારે ટીપ સપ્તકના મધ્યમ અથવા તેથી વધારેમાં વધારે પંચમ સ્વર સુધી ખેંચી શકાય છે. પરંતુ જેનું ગળું મધ્યમ સપ્તકના સારીગમપધની સ્વરોમાં ની અને ટીપ સપ્તકના સાં સુધી કામ કરી શકતું નથી તેનું ગળું ટીપનાં મધ્યમ અને પંચમ સુધી શી રીતે જઇ શકે? તેથીજ પહેલી જાતનાં હારમોન્યમ વિશેષ ઉપયોગી છે. કેટલાંક ગાયનોના સ્વર મન્દ્રસપ્તકના મધ્યમ સુધી નીચે ઉતરી જાય છે. એવે સમયે હાલની પદ્ધતિના હારમોન્યમ નિરૂપયોગી થઇ પડે છે. કારણકે મંદ્રસપ્તકના સ્વરો ઉપર જમણો હાથ જતાં ડાબો હાથ ખાલી પડી રહેછે.

ઉપર પ્રમાણે એકદરે જોતાં સફેત ચાવીઓ લાંબી છે, અને અનુક્રમે હોય એમ લાગે છે, પરંતુ તે અનુક્રમે નથી, તેમની વચ્ચે ટુંકી અને કાળી ચાવીઓ હોય છે. પહેલી સફેત ચાવીથી સાતમી સફેત ચાવી સુધીમાં વચ્ચે બે અને ત્રણ એમ બીજી વધારાની પાંચ

કાળી ચાવીઓ આવી જાય છે. એ મળી કુલ બાર ચાવીઓ સ્વર-સપ્તકના બાર સ્વરો થાય છે; તેથી તે બાર સ્વરોનું એક સપ્તક કહેવાય છે. એ પ્રમાણે પહેલી સફેત ચાવીથી સાતમી સફેત ચાવી સુધી એક સપ્તક થાય છે, અને તેને મન્દ્ર અથવા ખરજ સપ્તક કહે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં આઠમી સફેત ચાવીથી ચૌદમી સફેત ચાવી સુધી બીજું સપ્તક થાય છે, અને તેને મધ્યમસપ્તક કહે છે, ત્યાંથી આગળ ચાલતાં પંદરમી ચાવીથી એકવીસમી ચાવી સુધી ત્રીજું સપ્તક થાય છે તેને તાર કે ટીપસપ્તક કહે છે. એથી પણ વધારે ચાવીઓ હોય તો તે તારતરસપ્તક ના સ્વરો જાણવા. અને મન્દ્રસપ્તકથી ડાબી બાજુએ વધારે નીચા સ્વરો હોય તો તે અનુમન્દ્રસપ્તકના સ્વરો છે એમ સમજવું. પહેલી જાતનાં જુની ગોઠવણવાળાં હારમોન્યમમાં પ્રથમના સ્વર મ થી ની સુધી અનુમન્દ્રસપ્તકના સ્વરો છે.

એ પ્રમાણે હારમોન્યમની ચાવીઓની ગણત્રી જોતાં ત્રણ, સવાત્રણ, સાડાત્રણ અને પોણાચાર સપ્તકનાં હારમોન્યમ ઘણાં જોવામાં આવે છે. એથી વધારે સપ્તકના હારમોન્યમ ઘણાં ઓછાં જોવામાં આવે છે કારણકે તેમાં વધારાના સ્વરો ગાવાના કામમાં આવતા નથી.

હારમોન્યમ ઉપર શીખનારને સુચના કરવાની કે જો મન્દ્ર-સપ્તકના સો સ્વરના ઉઠાવવાવાળું હારમોન્યમ હોય અને તેની પહેલી સફેત ચાવીથી શરૂ કરતાં સાતમી કે આઠમી ચાવી સુધી પોતાનું ગળું ખેંચી શકાય તેમ ન હોય અથવા ખેંચવામાં ગળાંને ઘણીજ મહેનત પડતી હોય તો તે પહેલી ચાવીને છોડી સાતમી સફેત

અથવા પાંચમી કાળી ચાવીથી સા કલ્પી તેનાજ સ્થાનના નીચા સ્વરમાં ગળું મેળવી શરૂઆત કરવી. તેમ છતાં ન ફાવે તો છઠ્ઠી સફેત અથવા ચોથી કાળી ચાવીથી શરૂઆત કરવી.

આ પુસ્તક લખનારનો એવો અભિપ્રાય છે કે અનુમન્દ્ર સપ્તકના મધ્યમથી ઉઠાવવાળાં હારમોન્યમો વધુ પસંદ કરવા યોગ્ય છે. કારણકે તેમાં ડાબા હાથને પણ ખાલી રહેવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. હાલનાં પ્રથમ બે કાળી ચાવીના સમૂહવાળાં વાજાંઓમાં નીચા સૂર વગાડવાના આવતાં ડાબો હાથ ખાલી જાય છે તેથી અગવડતા ઉત્પન્ન થાય છે. વળી પહેલી સફેત ચાવીથી શિખનાર પોતાનું ગળું તેજ સપ્તકના છેલ્લા સ્વર ની સુધી પણ ખેંચી ન શકે તો તે ક્યાંથી ગાવું, કેમ ગાવું વિગેરે માટે મુંઝાય છે, અને આખરે સંગીત જેવી અલૌકિક વિદ્યા ઉપર અણગમો લાવી તેને ત્યજી દે છે. તેવાં હારમોન્યમમાં તાર સપ્તકના પંચમ ઉપરના સઘળા સ્વરો ગાનારને તદ્દન નકામા હોય છે તેથી જો અનુમન્દ્રસપ્તકના મધ્યમથી ઉઠાવવાળાં સવાત્રણથી પોણાચાર સપ્તક સુધીનાં હારમોન્યમોજ વાપરવાં જોઈએ.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દરેક સપ્તકની સફેત અને તેમની વચ્ચેની કાળી ચાવીઓનો અને તેના ઉપર આંગળાંઓનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તેની રીત નીચે આપવામાં આવેલ છે, તે પ્રથમ સમજી લઈને શિખવાની શરૂઆત કરવી.

પહેલી સફેત ચાવીને સા કહી તેના ઉપર ડાબા હાથનો અંગુઠો દાબી થોડી વાર સ્વરને લંબાવી પછી પહેલી આંગળી બીજી સફેદ ઉપર દાબવાથી રી નીકળશે, ત્રીજી સફેદ ઉપર ફરીને

અંગુઠો દાબવાથી એ સ્વર નીકળે છે. એ પ્રમાણે મધ્યમ સપ્તકના સા થી ચઢવું અને એજ સા થી શરૂ કરી અનુક્રમે પાછા પ્રથમના સા સુધી ઉતરી જવું. ચડતાં અને ઉતરતાં દરેક વખતે સા ફરીવાર બતાડવો, જેમકે સા રી ગ મ પ ધ ની સા—સા ની ધ પ મ ગ રી સા એ પ્રમાણે ડાબો હાથ પકડો થયા પછી જમણા હાથથી મધ્યમ સપ્તકના સા થી તારસપ્તકના સાં સુધી પ્રથમ અંગુઠો, પછી પહેલી આંગળી, એમ અનુક્રમે સારીગમ ઉપર પ્રમાણે વગાડી જવી. પરંતુ માત્ર અંગુઠો અને પહેલી આંગળી વાપરવાથી બીજાં આંગળાં કાંઈ રહી જાય છે, તેથી બાકી આંગળાં વાપરવાની રીત નીચે પ્રમાણે શીખવી જોઇએ.

ડાબા હાથનો અંગુઠો પ્રથમના સા ઉપર દાબી પછી ત્રીજી આંગળી અંગુઠા ઉપર થઇને રી ઉપર દાબવી, પછી ગ ઉપર બીજી આંગળી, મ ઉપર પહેલી આંગળી, પ ઉપર ફરીને અંગુઠો, ધ ઉપર ફરીને ત્રીજી આંગળી, એમ અનુક્રમે આગળ જતાં ડાબા હાથની પહેલી આંગળી ઉપરના સા ઉપર આવશે. ત્યાંથી પાછા ઉતરતાં એજ આંગળીથી સા વગાડી બીજી આંગળી ખસી ની, ત્રીજી આંગળી ખસી ધ, અંગુઠા ખસી પ, પછી ફરીને ત્રીજી આંગળી, પછી બીજી, પછી પહેલી, પછી અંગુઠો, એમ પ્રથમના સા સુધી ઉતરી જવું. મધ્યમસપ્તકમાં જમણા હાથના અંગુઠાથી શરૂ કરવું. પછી પહેલી આંગળી, પછી બીજી, પછી ત્રીજી, પછી અંગુઠો એ પ્રમાણે ચડવું અને ઉતરતી વખતે તેનાં તેજ આંગળાં તેજ અનુક્રમે સ્વર ઉપર આવે તે ધ્યાનમાં રાખવું

હવે બજાવવાનું છે પહેલા સાથી સામેના સા સુધી જતાં વચ્ચે આવતી કાળી ચાવીઓ રહી જાય છે. તેમાંની પ્રથમ બે અને છેલ્લી બે કોમળ અને વચ્ચેની તીવ્ર છે. એટલે તેને સાથે લેતા તેનો અનુક્રમ નંબર નીચે પ્રમાણે થશે. તે અનુક્રમવાળી સંખ્યા બારે સ્વરની સારીગમ શીખવા માટે બજાવવાની બાબ જરૂર છે.

અનુક્રમ નમ્બર– ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
નીચે આવતો સ્વર–સા રી રી ગ મ મ પ ધ ધ ની ની સાં.

સંસ્કૃત ભાષાના સ્વરો કોમળ છે અને મ તીવ્ર સ્વર છે. એટલે કોમળ અને તીવ્ર સ્વરો કાઢી લેતાં બાકીના શુદ્ધ સ્વરો નીચે પ્રમાણે સંખ્યાની સાથે રહેશે.

અનુક્રમ નંબર– ૧ ૩ ૫ ૬ ૮ ૧૦ ૧૨ ૧૩
નીચે આવતો સ્વર–સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

ઉપર પ્રમાણે અનુક્રમ સંખ્યા બરાબર બાર રાખી ગયા તે બાજીથી સારીગમ બમાડતાં ૧ ૩ ૫ ૬ ૮ ૧૦ ૧૨ ૧૩ ની બજાવનારે આવતા સ્વરો લેવા. જેમકે પહેલી કાળી કોમળ રી ને સા કલ્પીને સારીગમ કરીએ તો નીચે પ્રમાણે અનુક્રમ સંખ્યા આવશે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
સા રી રી ગ ગ મ મ પ ધ ધ ના ની સાં રીં
ની સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

રી ને સા કલ્પી સારીગમ કહ્યાં ત્યારથી ૧ ની સંખ્યા ગણવી. એ રીતે ૧ ૩ ૫ ૬ ૮ ૧૦ ૧૨ ૧૩ ની સંખ્યાએ શુદ્ધ

સ્વરો સા રી ગ મ પ ની સાં થશે. વચ્ચે ૨, ૪, ૭, ૯ અને ૧૧ જે સંખ્યા રહી જાય છે તે તેમાં ૨, ૪, ૯ અને ૧૧ કોમળ સ્વરો. રીગધની છે અને ૭ તે તીવ્ર સ્વર મૅ છે. એજ પ્રમાણે ત્રીજા સ્વર શુદ્ધ રી થી સારીગમ કરતાં નીચે પ્રમાણે થશે.

	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩
સા	રી	રી	ગ	ગ	મ	મૅ	પ	ધ	ધ	ની	ની	સાં	રીં	રી
	ની	સા		રી		ગ	મ		પ		ધ		ની	સાં

એવીજ રીતે અનુક્રમે પ્રથમની બારે ચાવીઓમાંની દરેકને સા કલ્પી સા રી ગ મો વગાડવી.

વળી તેમાં એ પણ રીત યાદ રાખવા જેવી છે કે ગમે ત વરથી સા રી ગ મ શરૂ કરતાં ગ અને મ અને ની અને સાં ાને સાથેજ રહેશે, અને બાકીમાંના સ્વરોની વચ્ચે એક એક કોમળ ; તીવ્ર સ્વર રહી જશે, એટલેકે બાકી સ્વરો એકાંતરી સંખ્યાએ હશે.

આંગળાં અને અંગુઠા વાપરવાની રીતનું ઉદાહરણ.

સુચના– × આવું ચિન્હ અંગુઠો સુચવે છે. ૧, ૨, ૩, ૪, એ પહેલી, બીજી, ત્રીજી, અને ચોથી અંગળી સુચવે છે. એ ચિન્હો પ્રમાણે સ્વરોની ચાવીઓ ઉપર અંગુઠો કે આંગળી દાબવાં.

પહેલી સંકેત ચાવીથી સારીગમ માત્ર અંગુઠો અને પહેલી આંગળીનો ઉપયોગ.

× ૧ × ૧ × ૧ × ૧ ૧ × ૧ × ૧ × ૧ ×

॥ સા રી ગ મ પ ધ ની સા | સા ની ધ પ મ ગ રી સા ॥

અંગુઠો અને પહેલી, બીજી અને ત્રીજી આંગળીનો ઉપયોગ.

ડાબો હાથ	× ૩ ૨ ૧ × ૩ ૨ ૧	૧ ૨ ૩ × ૧ ૨ ૩ ×
ખરજ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ મ ગ રી સા
જમણો હાથ	× ૧ ૨ ૩ × ૧ ૨ ૩	૩ ૨ ૧ × ૩ ૨ ૧ ×
મધ્યમ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ મ ગ રી સા

પહેલી કાળી ચાવીથી સારીગમનો ઉઠાવ.

ડાબો હાથ	૨ ૧ × ૩ ૨ ૧ × ૨	૨ × ૧ ૨ ૩ × ૧ ૨
ખરજ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સા	સા ની ધ પ મ ગ રી સા
જમણો હાથ	૧ ૨ × ૧ ૨ ૩ × ૧	૧ × ૩ ૨ ૧ × ૨ ૧
મધ્યમ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ મ ગ રી સા

ઉપર પ્રમાણે સુચના મુજબ પ્રથમ ડાબા હાથથી મન્દ્ર સપ્તકના સ્વરો ઉપર વગર ભૂલે ધીમી, મધ્યમ અને ઉતાવળી લયમાં સા રી ગ મ તૈયાર થાય ત્યાર પછી જમણા હાથથી મધ્યમ સપ્તકના સ્વરો ઉપર તેવીજ રીતે સા રી ગ મ તૈયાર કરવી. બરાબર પાકો હાથ થયા પછી બન્ને હાથ સાથે તૈયાર કરવા, ત્યાર પછી સ્વરાલંકારની સારીગમો એક પછી એક પાકી કર્યા બાદ ગાયન વગાડતાં શીખવું; જેથી ગાયનમાં આવતા અલંકારો, તાનો, ગમક, મીંડ વિગેરે મધુરતાથી વગર ભૂલે વગાડી શકાય. પ્રથમની બે સા રી ગ મ ઉપર હાથનાં આંગળાં કેમ વાપરવાં તેની સમજ આપી છે. બાકીના સ્વરથી સા રી ગ મ વગાડતાં અંગુઠો અને આંગળી ગરડયા વગર અનુક્રમે સ્વર ઉપર સરળતાથી વપરાય તેમ ધ્યાન રાખી વગાડતાં શીખવું. સપ્તકના બારે સ્વરમાંથી

ગમે તે સ્વરને સા કલ્પી ત્યાંથી સા રી ગ ગ વગાડતાં શીખવામાં વિશેષ સરળતા પડે તે માટે નીચે અમારી ચાવીઓનાં ચિત્રોની સાથે સા રી ગ ગો આપેલી છે તે ધ્યાનપૂર્વક બરાબર ખૂલે વગાડતાં શીખી લેવી, જેથી ગમે તે આબુસ ગમે તે સ્વરથી ગાતો હોય તેની સાથે વગાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઇ શકે.

પ્રથમ સંકેત ચાવી સાથી સારીગમનો ઉદાહ.

મન્દ્ર સપ્તક.												મધ્યમ સપ્તક.											
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સા	રી	ગ	ગ	મ	મ	પ	ધ	ધ	ની	ની		સા	રી	ગ	ગ	મ	મ	પ	ધ	ધ	ની	ની	
સા	રી	ગ	મ	પ	ધ	ની						સા	રી	ગ	મ	પ	ધ	ની					
×	૩	૨	૧	×	૩	૨						×	૧	૨	૩	×	૧	૨					
ડાબા હાથનો ઉપયોગ.												જમણા હાથનો ઉપયોગ.											

પ્રથમ કાળી ચાવી રી થી સારીગમનો ઉદાહ.

મન્દ્ર—ખરજ સપ્તક.												મધ્યમ—સૂર સપ્તક.											
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સા	રી	ગ	ગ	મ	મ	પ	ધ	ધ	ની	ની		સા	રી	ગ	ગ	મ	મ	પ	ધ	ધ	ની	ની	
ની	સા	રી		મ	મ	પ	ધ					ની	સા	રી		મ	મ	પ	ધ				
૨	૧	×	૩	૨	૧							×	૧	૨	×	૧	૨	૩					
ડાબા હાથનો ઉપયોગ.												જમણા હાથનો ઉપયોગ.											

૧. શુદ્ધ સા થી

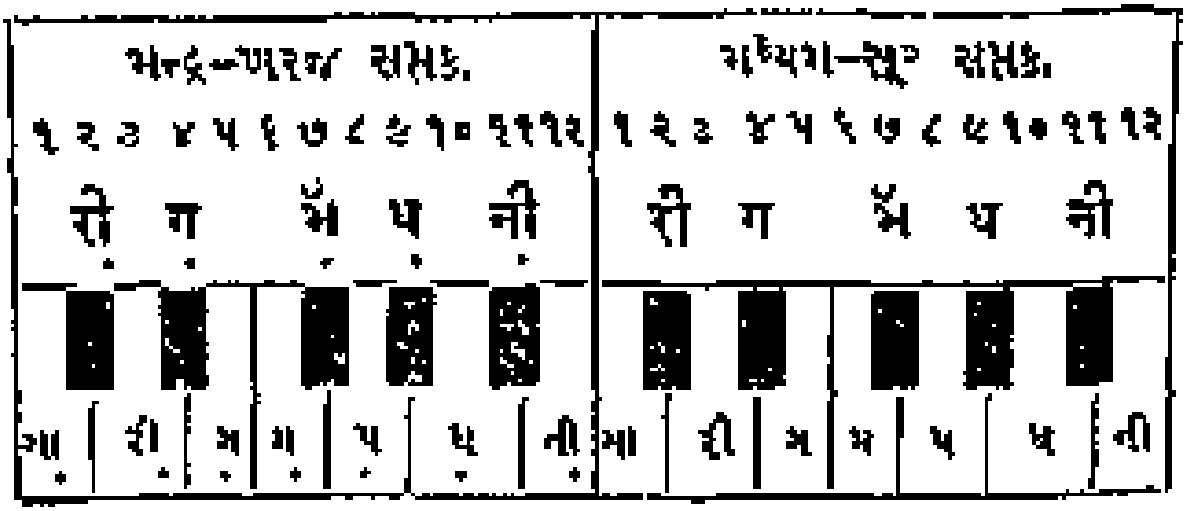

૨. કોમળ રી થી

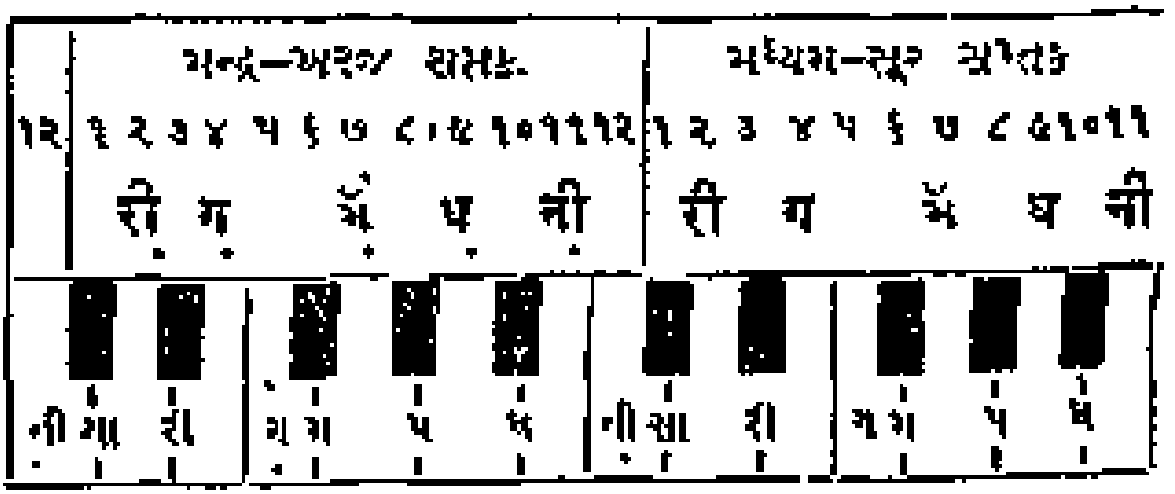

૩. શુદ્ધ ગી થી

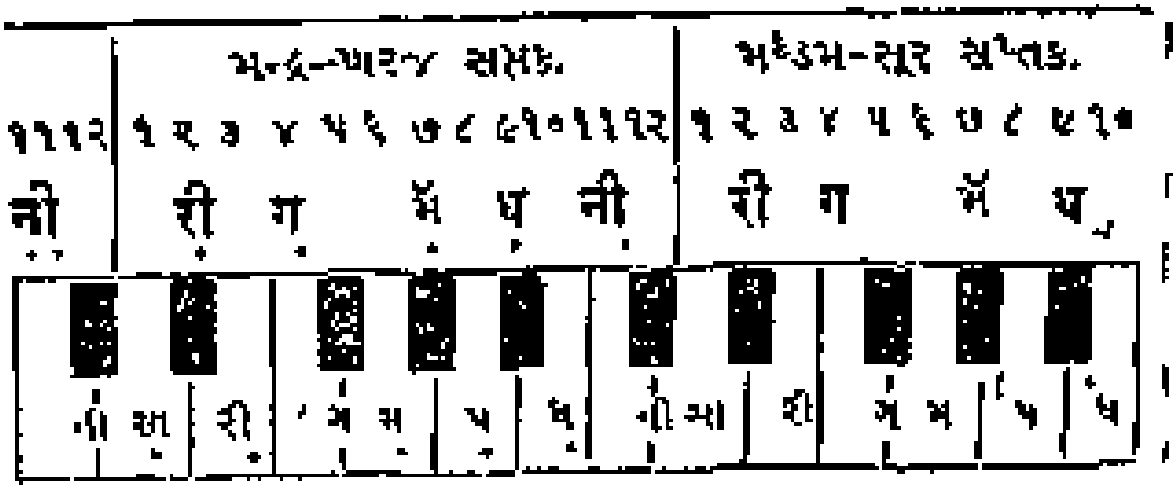

સારીગમનો ઉદ્ભવ.

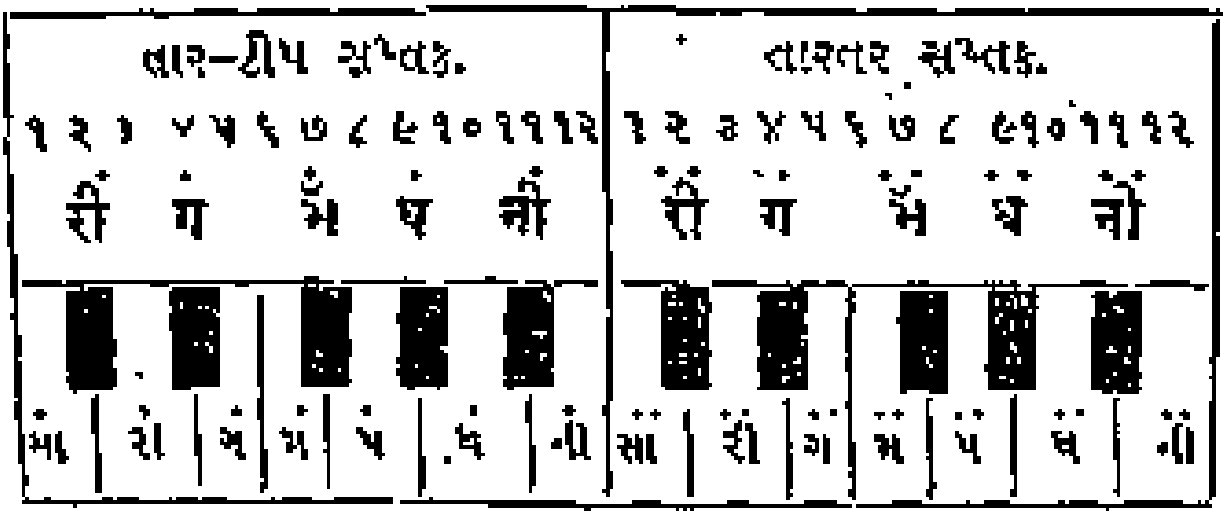

સારીગમનો ઉદ્ભવ.

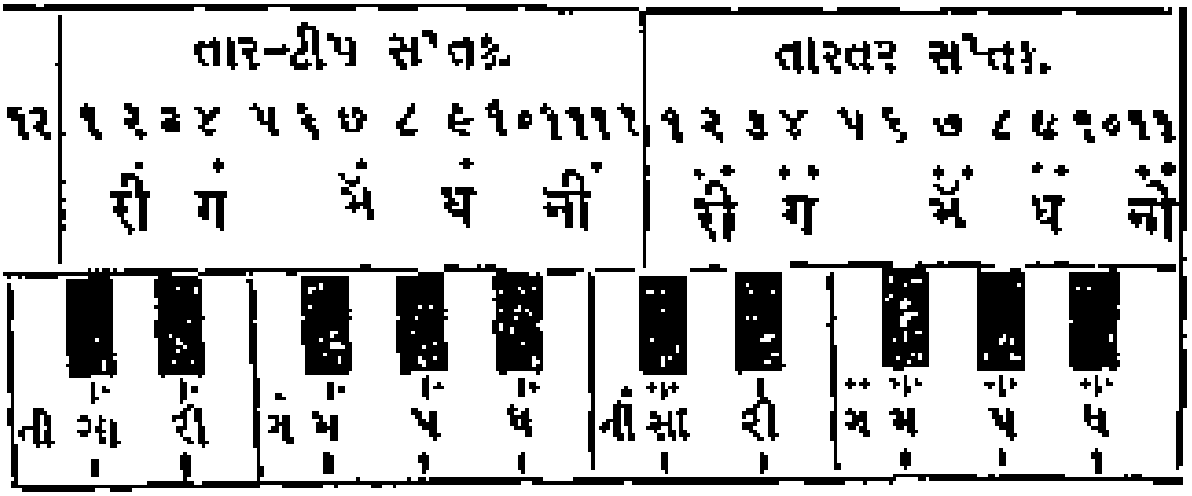

સારીગમનો ઉદ્ભવ.

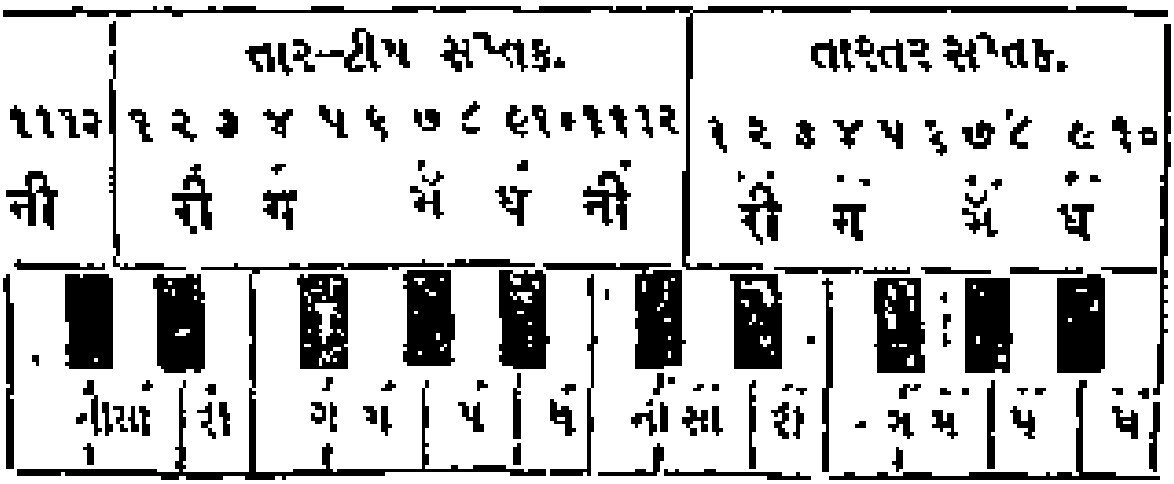

૪ કોમળ ગ થી

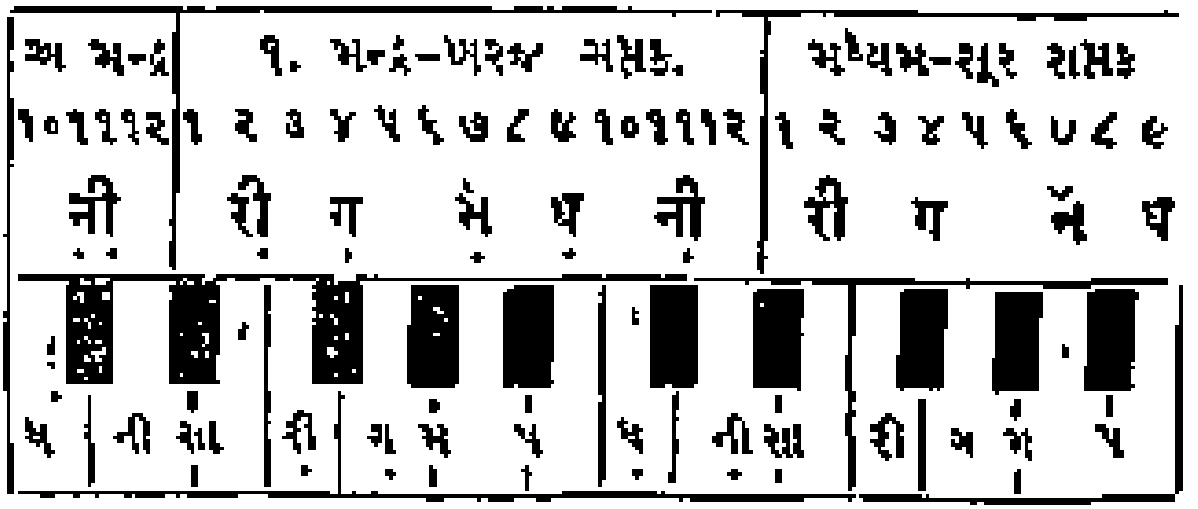

૫. શુદ્ધ ગ થી

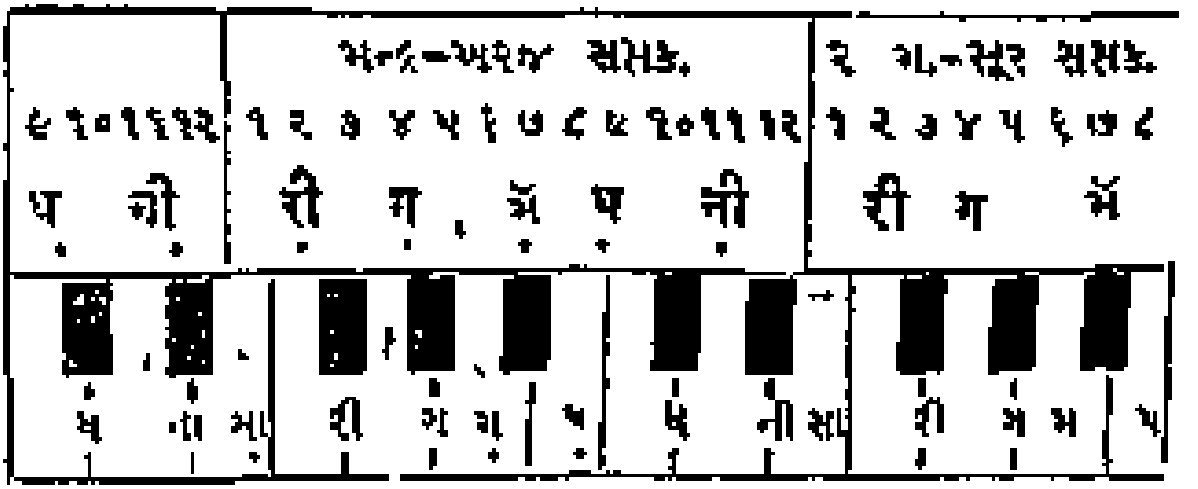

૬. શુદ્ધ મ થી

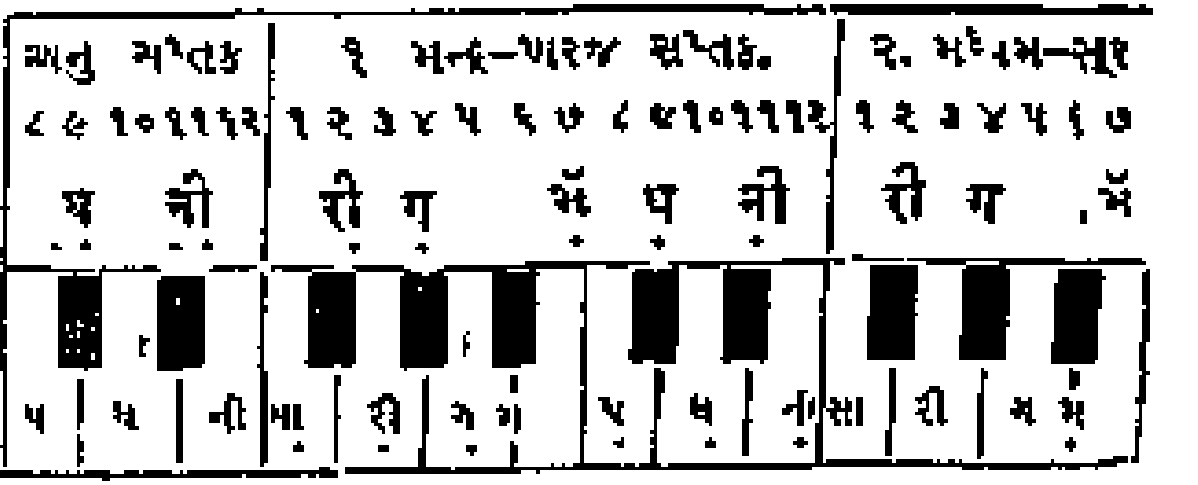

સારીગમનો ઉઠાવ.

	તાર-ષડ્જ ગ્રામક.												તારતર-ગ્રામક.							
૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
નિ			રિ		ગ		મ		પ		ધ		નિ		રિ		ગ		મ		પ		ધ

સારીગમનો ઉઠાવ.

		તાર-ષડ્જ સપ્તક.												તારતર સપ્તક.							
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
ધ	નિ			રિ		ગ		મ		પ		ધ		નિ		રિ		ગ		મ		પ	

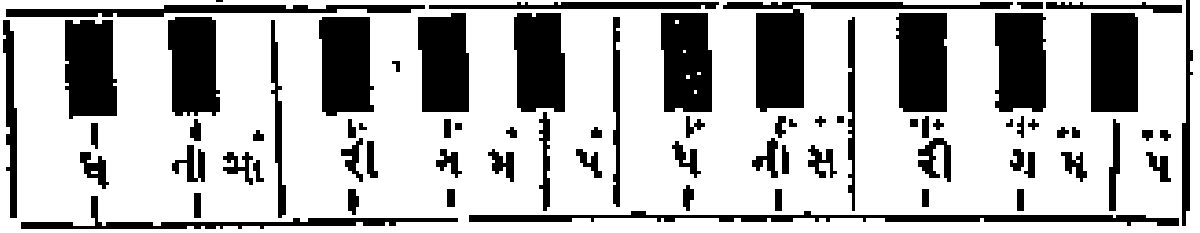

સારીગમનો ઉઠાવ.

			તાર-ષડ્જ સપ્તક.												તારતર સપ્તક.							
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
ધ	નિ				રિ		ગ		મ		પ		ધ		નિ		રિ		ગ		મ		પ

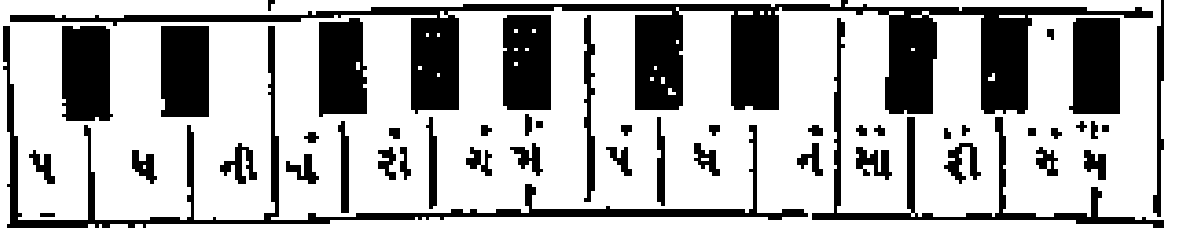

૭. તીવ્ર મૅ થી

અનુ. સપ્તક.						મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.									મધ્યમ-સૂર					
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬
મૅ	ધ				ની	રી	ગ					મૅ	ધ				ની	રી	ગ				
પ	ધ					ની	સા	રી	ગ	મ		પ	ધ					ની	સા	રી	ગ	મ	

૮. શુદ્ધ પ થી

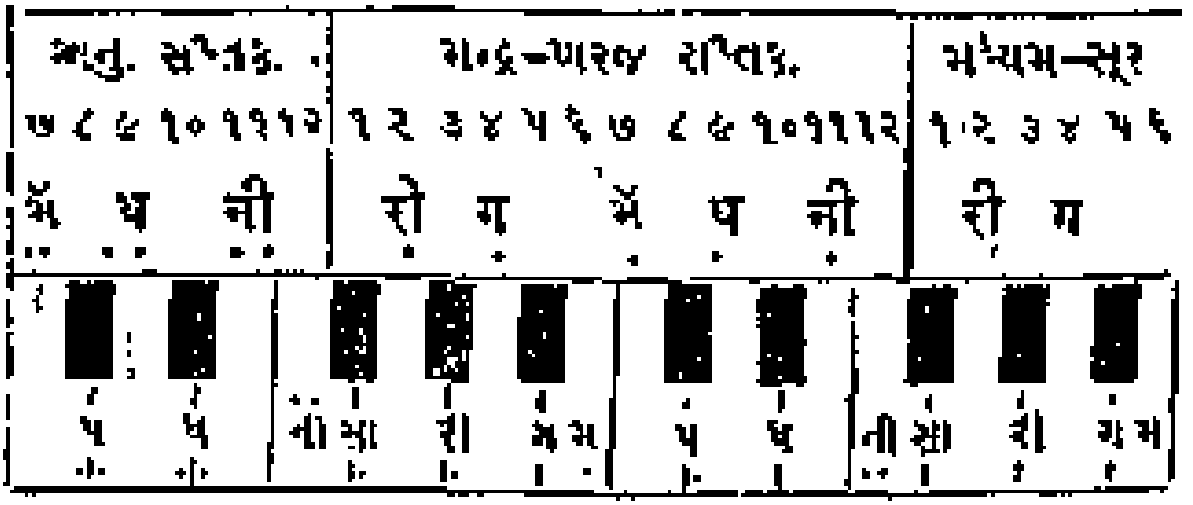

અનુમન્દ્ર સપ્તક.						મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.												મધ્યમ					
૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫
મૅ	ધ				ની	રી	ગ					મૅ	ધ				ની	રી	ગ				
મ	પ	ધ				ની	સા	રી	ગ	મ	પ	ધ					ની	સા	રી	ગ			

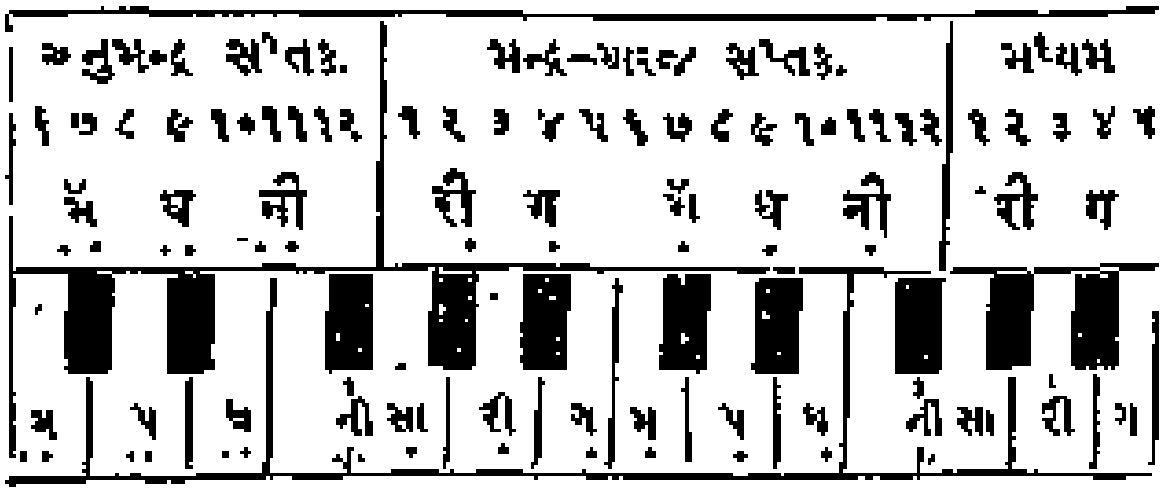

૯. કોમળ ધ થી

અનુમન્દ્ર સપ્તક.						મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.												મધ્યમ					
૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪
મૅ	ધ				ની	રી	ગ					મૅ	ધ				ની	રી	ગ				
મ	મ	પ	ધ			ની	સા	રી	મ	મ	પ	ધ					ની	સા	રી				

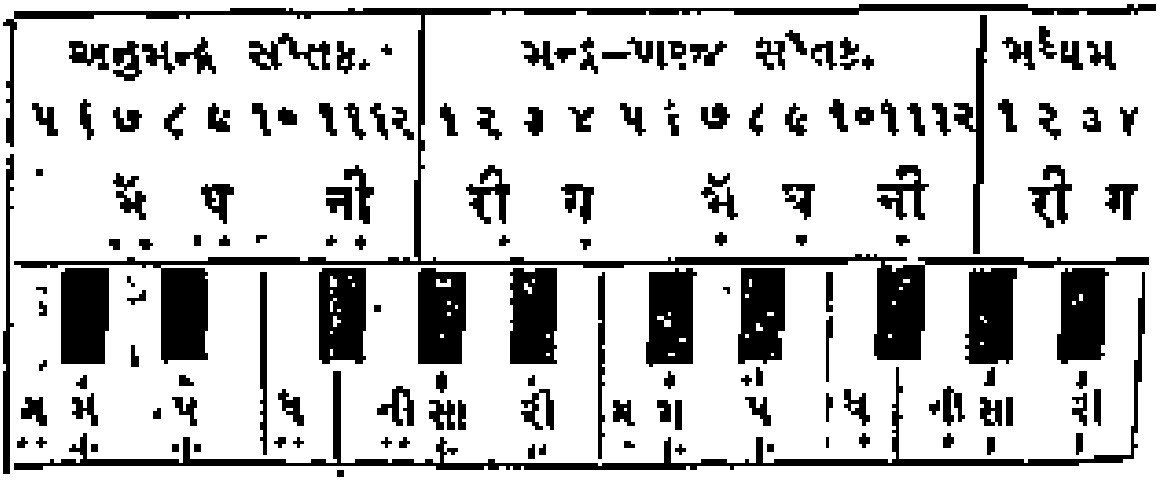

સાંગીતમનો ઉઠાવ.

સપ્તક.			તાર-ટીપ સપ્તક.						તારતર સપ્તક.		
૭ ૮ ૯ ૧૦	૧૧	૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫	૬	૭ ૮ ૯ ૧૦	૧૧	૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫	૬		
મૅ ધ		ની	રીં	ગં	મૅં	ધં	નીં	રીં	ગં		
પં	ધં		નીં સાં	રીં	ગં	મં	પં	ધં	નીં સાં	રીં	ગં મં

સાંગીતમનો ઉઠાવ.

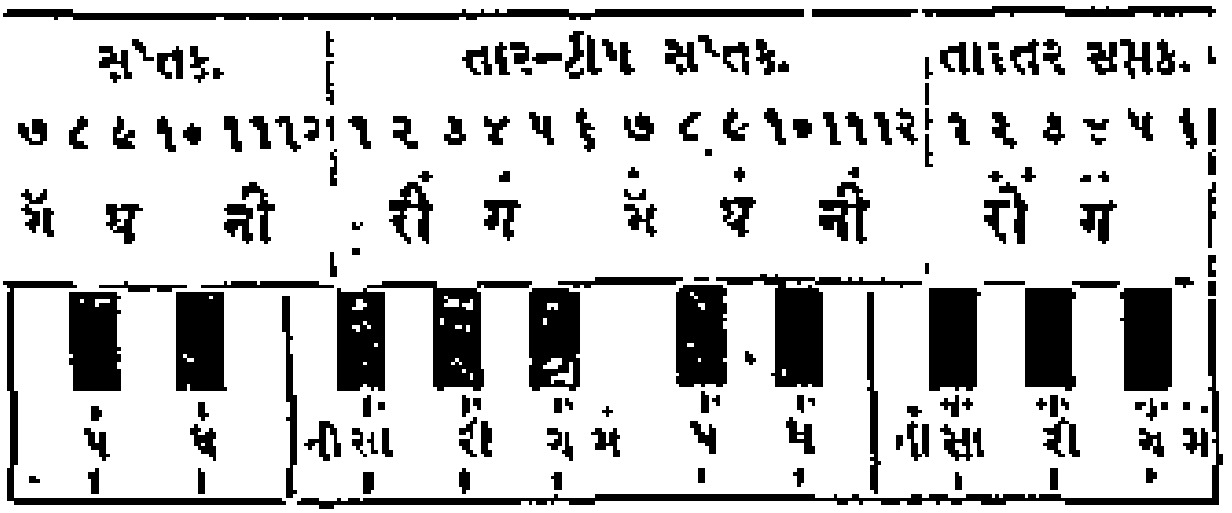

સૂર સપ્તક.					તાર-ટીપ સપ્તક.							તારતર.		
૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦	૧૧	૧૨			૧ ૨ ૩ ૪ ૫	૬	૭ ૮ ૯ ૧૦	૧૧	૧૨			૧ ૨ ૩ ૪		
મૅ ધ		ની			રીં	ગં	મૅં	ધં	નીં			રીં	ગં	
મ	પં	ધં	નીં સાં	રીં	ગં	ગં	પં	ધં	નીં સાં	રીં	ગં			

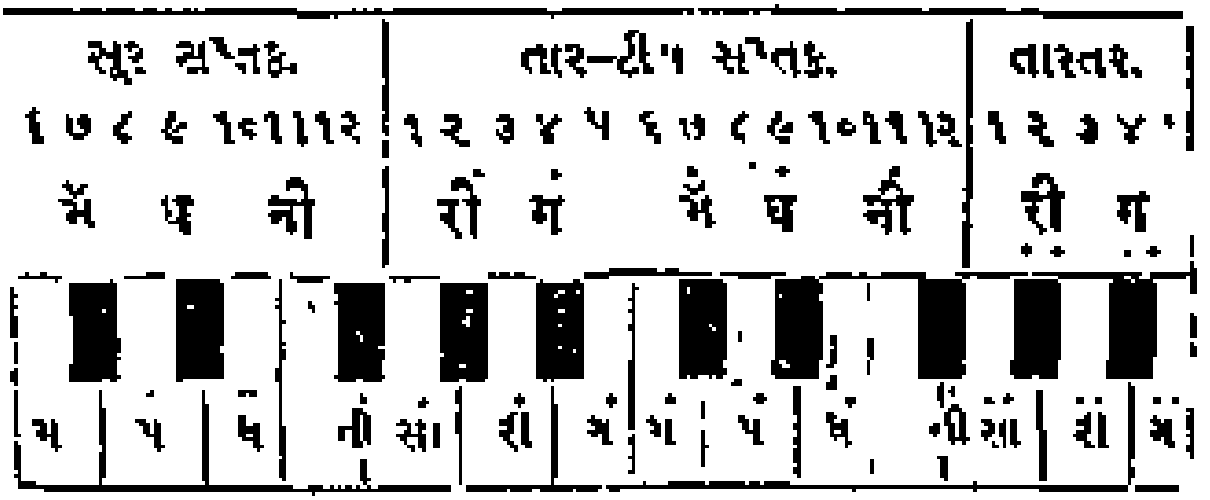

સાંગીતમનો ઉઠાવ.

સૂર સપ્તક.					તાર કે ટીપ સપ્તક.									
૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦	૧૧	૧૨			૧ ૨ ૩ ૪ ૫	૬	૭ ૮ ૯ ૧૦	૧૧	૧૨			૧ ૨ ૩ ૪		
મૅ ધ		ની			રીં	ગં	મૅં	ધં	નીં			રીં	ગં	
ગં મં	પં	ધં	નીં સાં	રીં	ગં	ગં	પં	ધં	નીં સાં	રીં				

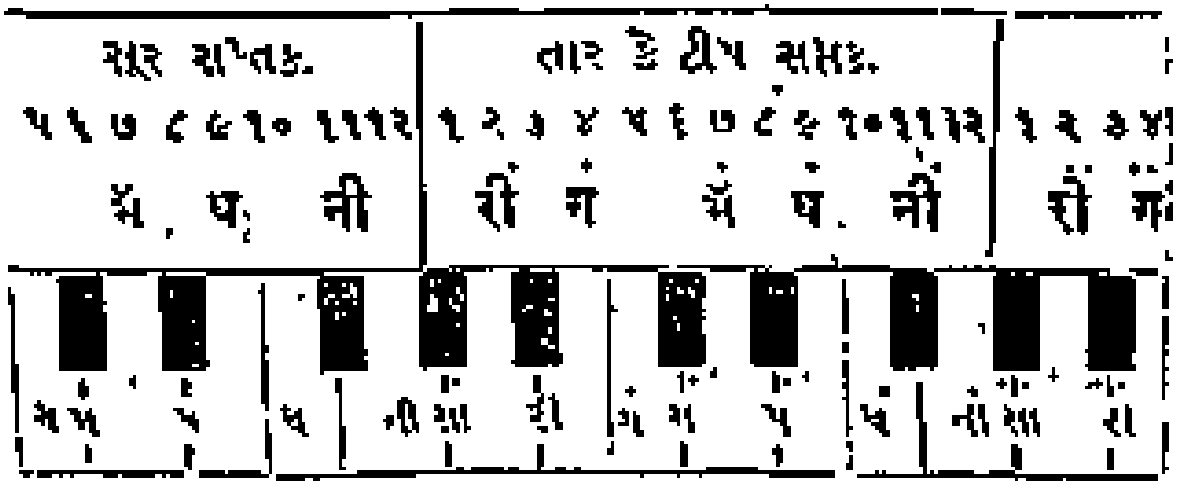

૧૦. શુદ્ધ ગ થી

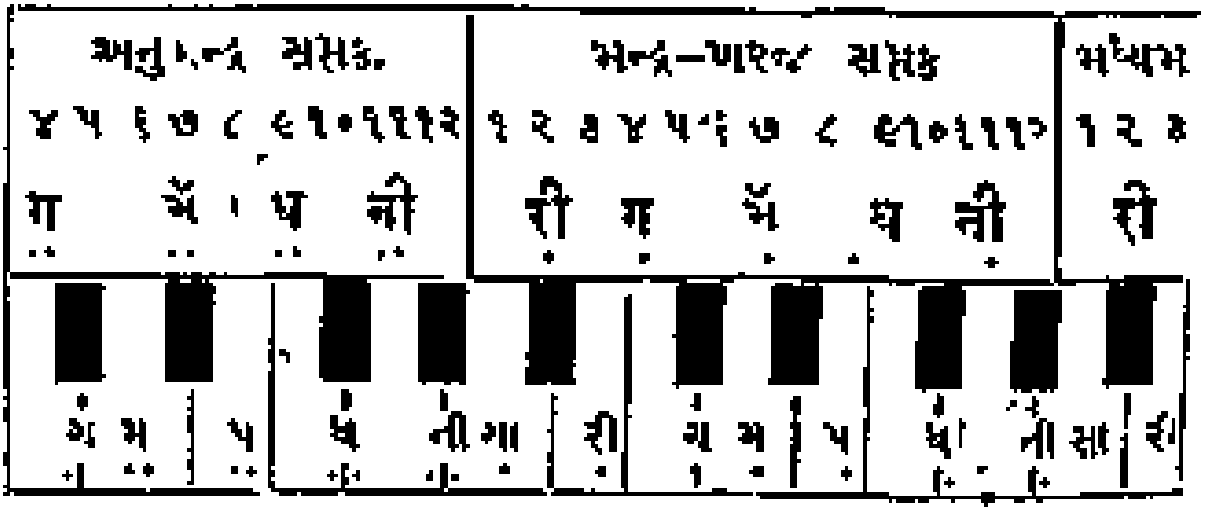

૧૧. કોમળ ની થી

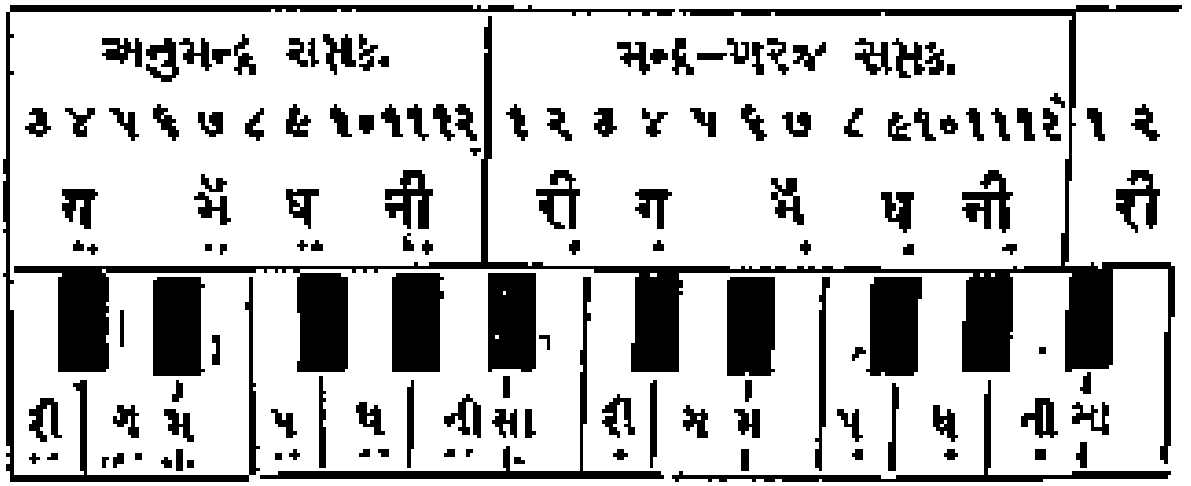

૧૨. શુદ્ધ નિ થી

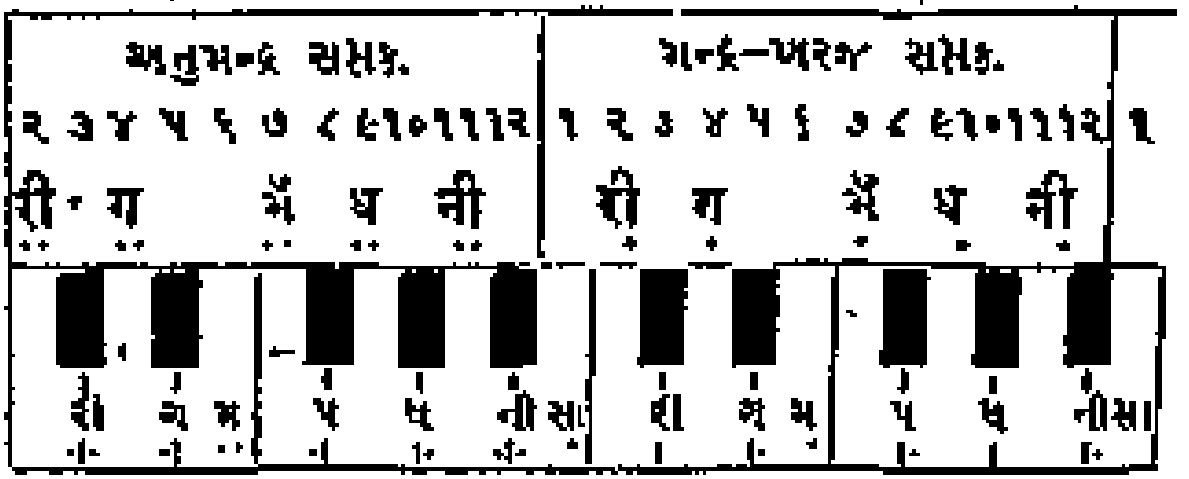

સારીગમનો ઉઠાવ.

—સૂર સપ્તક.												તાર કે દીપ સપ્તક														
૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨				૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨		૧	૨	૩
ગ		મ		ધ		ની						રી		ગ		મ		ધ		ની					રી		

સારીગમનો ઉઠાવ.

મધ્યમ—સૂર સપ્તક.												તાર કે દીપ સપ્તક.														
૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨			૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨		૧	૨
ગ		મ		ધ		ની						રી		ગ		મ		ધ		ની					રી	

સારીગમનો ઉઠાવ.

મધ્યમ-સૂર સપ્તક.												તાર કે દીપ સપ્તક.													
૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨		૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨		૧
રી	ગ		મ		ધ		ની					રી		ગ		મ		ધ		ની					

સ્વરાલંકાર લેખન.

સારીગમ. તાલ ત્રિતાલ. માત્રા ૧૬.

નીચે આપવામાં આવેલ સારીગમમાં પ્રથમ પહેલી સારીગમની ત્રણ લય બતાવવામાં આવી છે. અ. વિલંબલયમાં દરેક સ્વર ચાર માત્રા લંબાવવાનો છે. બ. મધ્યમ લયમાં દરેક સ્વરને બે માત્રા જેટલો લંબાવવો. ક. દ્રુતલયમાં એકે સ્વર લંબાવવાનો નથી. ડ. મધ્યમ દ્રુતલયમાં દરેક સ્વર અર્ધી માત્રા જેટલો ટુંકો બોલતાં એક માત્રાના સમયમાં બે સ્વર બોલવાના છે. ઇ દ્રુતાણુલયમાં દરેક સ્વર પા માત્રા જેટલો ટુંકો બોલતાં એક માત્રાના સમયમાં ચાર સ્વર બોલવાના છે.

સારીગમની નીચે મૃદંગના બોલ આપ્યા છે તે સારીગમની સાથે મૃદંગ શીખનારને માટે સુચના રૂપે છે. ત્રિતાલની દરેક સારીગમ કે તેનાં ગાયનમાં એ રીતે ગોઠવણથી બોલ વગાડવાના છે.

" સુચના—ઉપર કાળની લયનું વિવેચન આપેલ છે. અગાઉ માત્રામાં દ્રુત માત્રા એટલે અર્ધી માત્રા કહેવામા આવેલ છે, પરંતુ અહિં કાળની લયના સબંધમાં દ્રુત એટલે એક લઘુમાત્રામાં જેટલો [illegible]

૧ લી ચારીગમ.

૧. અ. વિલંબલય (ઠાહ) મૃદંગના બોલ સાથે.

૨*	૩	૦	૧
સા – – –	રી – – –	ગ – – –	ગ – – –
ધા ધીં ધીં ભા	ના ધીં ધીં ભા	ના તીં તીં ભા	ત્રક ધીં ધીં ભા
૨	૩	૦	૧
પ – – –	ધ – – –	ની – – –	સાં – – –
ધા ધીં ધીં ભા	ના ધીં ધીં ભા	ના તીં તીં ભા	ત્રક ધીં ધીં ભા
૨	૩	૦	૧
સાં – – –	ની – – –	ધ – – –	પ – – –
ધા ધીં ધીં ભા	ના ધીં ધીં ભા	ના તીં તીં ભા	ત્રક ધીં ધીં ભા
૨	૩	૦	૧
મ – – –	ગ – – –	રી – – –	સા – – –
ધા ધીં ધીં ભા	ના ધીં ધીં ભા	ગદી ગન ધા ગદી	ગન ધા ગદી ગન

ઘ. મધ્યમલય.

૨*	૩	૦	૧
સા – રી –	ગ – મ –	પ – ધ –	ની – સાં –
ધા ધીં ધીં ભા	ના ધીં ધીં ભા	ના તીં તીં ભા	ત્રક ધીં ધીં ભા
૨	૩	૦	૧
સાં – ની –	ધ – પ –	મ – ગ –	રી – સા –
ધા ધીં ધીં ભા	ના ધીં ધીં ભા	ગદી ગન ધા ગદી	ગન ધા ગદી ગન

૪ દ્રુતલય. (ચલતી).

૨	૩	૦	૧
સા રી ગ મ	પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ	મ ગ રી સા
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ગક ધીં ધીં ના

૨	૩	૦	૧
સા રી ગ મ	પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ	મ ગ રી સા
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ગદી ગન ધાગદી	ગન ધા ગદી ગન

૫. અર્ધાંગ દ્રુતલય (અર્ધી માત્રાની લય). બેગણી દ્રુતલય.

૨	૩	૦
સારી ગમ પધ નીસાં	સાંની ધપ મગ રીસા	સારી ગમ પધ નીસાં
ના ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના

૧
સાંની ધપ મૅંગ રીસા
નક ધીં ધીં ના

૬. દ્રુતાર્ધલય (૧૬ માત્રાની લય) ચોગણી દ્રુતલય.

૨	૩
સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસા	સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસા
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના

૦	૧
સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસા	સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસા
ના તીં તીં ના	નક ધીં ધીં ના

ઉપર આપેલા નમુના પ્રમાણે દરેક તાલમાં નીચે આપેલી સારીઓની પણ લય કરી શકાય છે. હાથનાં આંગળાંની ઝડપ અને ગળાંના કંપને માટે એટલી ઝડપની ગાયન જરૂર છે.

૨ જી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સા–સા– । રી–રી– । ગ–ગ– । મ–મ– । પ–પ– । ધ–ધ– ।

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧

। ની–ની– । સાં–સાં– ॥ સાં–સાં । ની–ની– । ધ–ધ– । પ–પ– ।

૨ ૩ ૦ ૧

। મ–મ– । ગ–ગ– । રી–રી– । સા–સા ॥

૩ જી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સાસાસા– । રીરીરી– । ગગગ– । મગમ– । પપપ– । ધધધ– ।

૦ ૧ ૨ ૩ ૦

। નીનીની– । સાંસાંસાં– ॥ સાંસાંસાં– । નીનીની– । ધધધ– ।

૧ ૨ ૩ ૦ ૧

। પપપ– । મમમ– । ગગગ– । રીરીરી– । સાસાસા– ॥

૪ થી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સાસાસાસા । રીરીરીરી । ગગગગ । મમમમ । પપપપ । ધધધધ ।

૦ ૧ ૨ ૩ ૦

। નીનીનીની । સાંસાંસાંસાં ॥ સાંસાંસાંસાં । નીનીનીની । ધધધધ ।

૧ ૨ ૩ ૦ ૧

। પપપપ । મમમમ । ગગગગ । રીરીરીરી । સાસાસાસા ॥

૫ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સા-રી- | રી-ગ- | ગ-મ- | મ-પ- | પ-ધ- | ધ-ની- |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ની-સાં- ‖ સાં-ની- | ની-ધ- | ધ-પ- | પ-મ- | મ-ગ- |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ગ-રી- | રી-સા- ‖ સા-રી- | રી-ગ- | ગ-મ- | મ-પ- |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| પ-ધ- | ધ-ની- | ની-સાં- ‖ સાં-ની- | ની-ધ- | ધ-પ- |

૨ ૩ ૦ ૧
| પ-મ- | મ-ગ- | ગ-રી- | રી-સા- |

૬ ઠ્ઠી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સારીગ- | રીગમ- | ગમપ- | મપધ- | પધની- | ધનીસાં- ‖

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| સાંનીધ- | નીધપ- | ધપમ- | પમગ- | મગરી- | ગરીસા- ‖

૭ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સારીગમ | રીગમપ | ગમપધ | મપધની | પધનીસાં | સાંનીધપ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| નીધપમ | ધપમગ | પમગરી | મગરીસા | સારીગમ | રીગમપ |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|ગમપધ | મપધની | પધનીસાં | સાંનીધપ | નીધપમ | ધપમગ |

૦ ૧
, પમગરી | મગરીસા ||

૮ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|| સારીગમ | ધ--- | રીગમપ | ધ--- | ગમપધ | ની---|

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|મપધની | સાં--- | સાંનીધપ | ગ--- | નીધપમ | ગ---|

૨ ૩ ૦ ૧
|ધપમગ | રી--- | પમગરી | સા---||

૯ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|| સારીગમ | પધ--| રીગમપ | ધની--| ગમપધ | નીસાં--|

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|સાંનીધપ | મગ--| નીધપમ | ગરી--| ધપમગ | રીસા--||

૧૦ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|| સારીગમ | પધનો-| રીગમપ | ધનીસાં | સાંનીધપ | મગરો-|

૦ ૧
| નીધપમ | ગરીસા- ||

૧૧ મી સારીગમ.

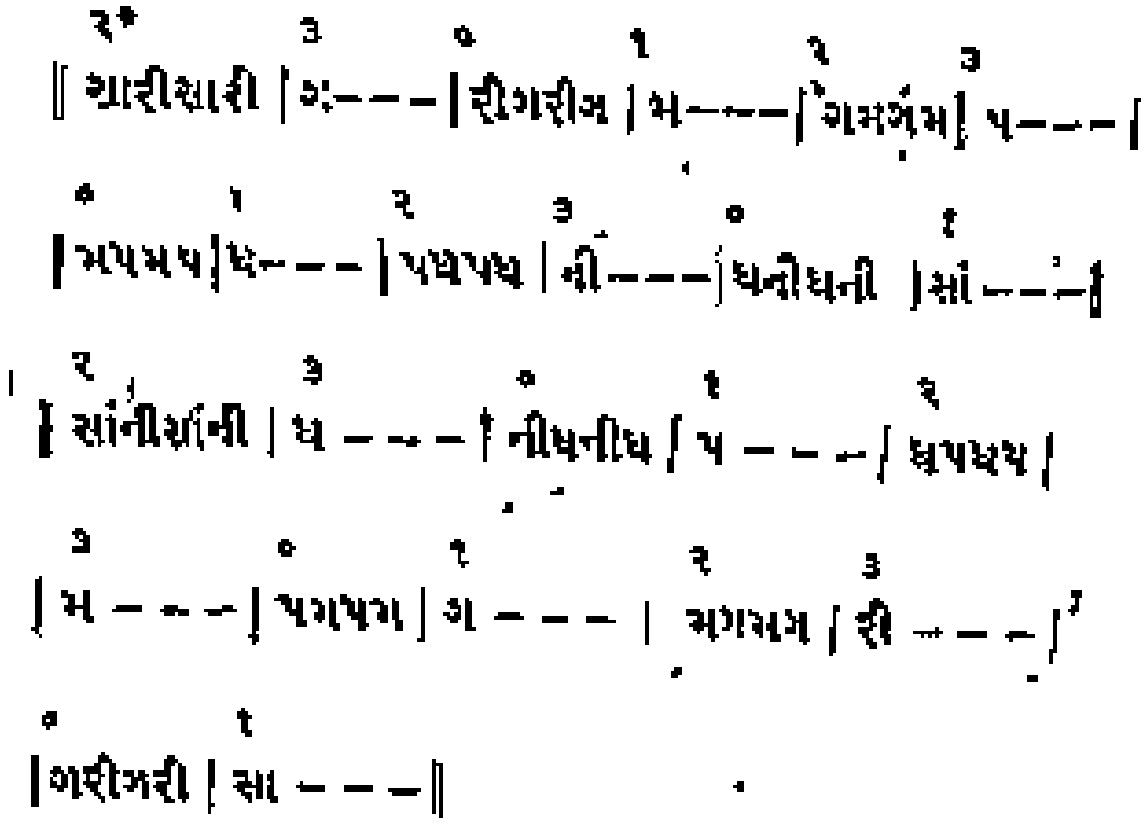

૧૨ મી સારીગમ.

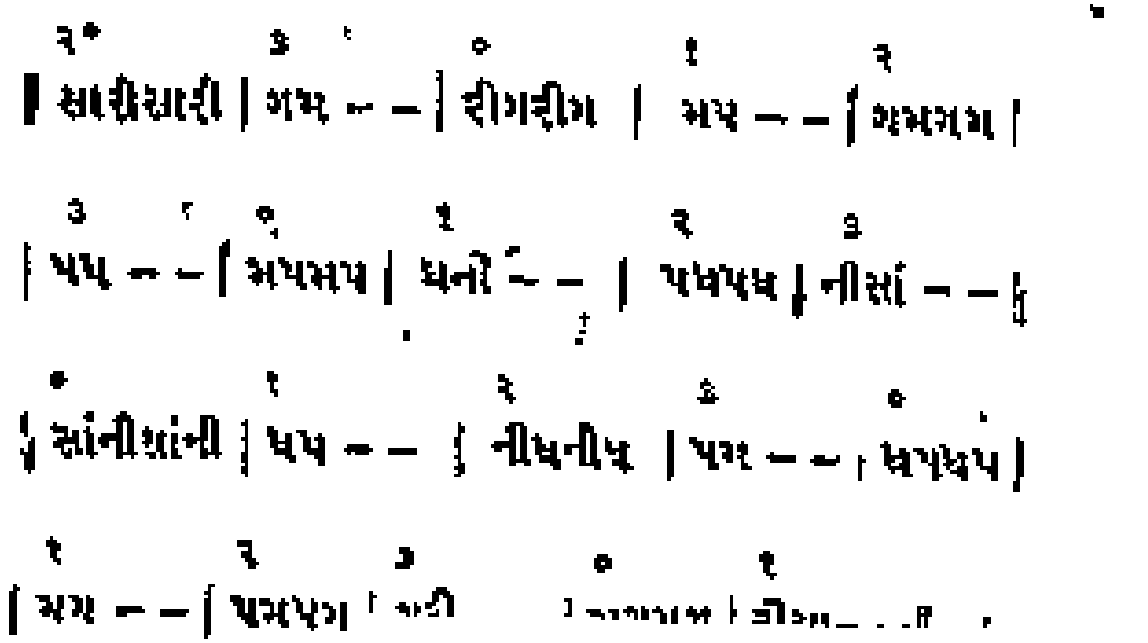

૧૩ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
॥ સારેસારી | ગમપ – | રીગરીગ | મપધ – | ગમગમ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| પધની – | મપમપ | ધનીસાં – | સાંનીસાંની | ધપમ – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|નીધનીધ | પમગ –|ધપધપ|મગરી – | પમપમ |સરીસા–॥

૧૪ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
।સારીસારી। ગમપધ। રીગરીગ। મપધની। ગમગમ। પધનીસાં ॥

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
।સાંનીસાંની। ધપમગ। નીધનીધ। પમગરી। ધપધપ। મગરીસા ॥

૧૫ મી સારીગમ

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
॥ સા–ગ–। રી–મ–। ગ–પ–। ગ–ધ–। ધ–ની–। ધ–સાં–॥

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
॥ સાં–ધ–। ની–પ–। ધ–મ–। પ–ગ–। મ–રી–। ગ–સા–॥

૧૬ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
॥ સાસાગગ। રીરીમમ। ગગપપ। ગમધધો પપનીની। ધપસાંસાં ॥

૦ ૩ ૨ ૩ ૦ ૧
॥ સાસાંધપ। નીનીપમ। ધધમમ। પપગગ। મમરીરી। ગગસાસા ॥

૧૭ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સાંસારીગ । રીરીગમ । ગગમપ । ગમપધ । પપધની । ધધનીસાં.

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧

॥ સાંસાંનીધ । નીનીધપ । ધધપમ । પપમગ । મમગરી । ગગરીસાં ।

૧૮ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સારીગગ । રીગમમ । ગમપપ । મપધધ । પધનીની । ધનીસાંસાં ॥

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧

॥ સાંનીધધ । નીધપપ । ધપમમ । પમગગ । મગરીરી । ગરીસાસા ॥

૧૯ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સા — — — | સારીસા— | સારીગરી | સા — — — | સારીગમ | ગરીસા— |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧

| સારીગમ | પમગરી | સા — — — | સારીગમ | પધપમ | ગરીસા— |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

| સારીગમ | પધનીધ | પમગરી | સા — — — | સારીગમ | પધનીસાં |

૦ ૧

| નીધપમ | ગરીસા— ॥

૨૦ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

||સાં ---|સાંનીસાં-|સાંનીધની|સાં ---|સાંનીધપ|ધનીસાં-|

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧

|સાંનીધપ|મપધની|સાં ---|સાંનીધપ|મમમપ|ધનીસાં-|

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

|સાંનીધપ|મમરીગ|મપધની|સાં ---|સાંનીધપ|મગરીસાં|

૦ ૧

|રીગમપ|ધનીસાં-||

૨૧ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

|સાનીસા-|રીસારી-|ગરીગ-|મગમ-|પમપ-|ધપધ-|

૦ ૧ ૨ ૩ ૦

|નીધની-|સાંનીસાં-||સાંનીસાં-|નીધની-|ધપધ-|

૧ ૨ ૩ ૦ ૧

|પમપ-|મગમ-|ગરીગ-|રીસારી-|સાનીસા-||

૨૨ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨

|નીસાની-|સારીસા-|રીગરી-|ગમગ-|મપમ-|

૩ * ૧ ૨ ૩
‖ ધ ધ ધ – | ધ ની ધ – | ની સાં ની – ‖ ની સાં ની – | ધ ની ધ – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૪
| ધ ધ ધ – | મ ધ મ – | ગ મ ગ – | રી ગ રી – | સા રી સા – |

૧
| ની સા ની – ‖

૨૩ મી સારીગમ.

નીચેની સારીગમમાં સ્વર અને તાલનું સંધાણ ધ્યાનમાં રાખવું.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ સા – – રી | ગ – – – | રી – – ગ | મ – – – | ગ – – મ |

૩ * ૨ ૨ ૩
| ધ – – – | મ – – ધ | ધ – – – | ધ – – ધ | ની – – – |

૪ ૧ ૨ ૩ ૪
| ધ – – ની | સાં – – – | સા – – ની | ધ – – – | ની – – ધ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ધ – – – | ધ – – ધ | મ – – – | ધ – – મ | ગ – – – |

૨ ૩ ૦ ૧
| મ – – ગ | રી – – – | ગ – – રી | સા – – – |

૨૪ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ સા – ગ રી | ગ – – – | રી – મ ગ | મ – – – | ગ – ધ મ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| પ – – – | મ – ધ પ | ધ – – – | પ – નીં ધ | ની – – – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| ધ – સાં ની | સાં – – – | સાં – ધની | ધ – – – | ની – પ ધ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| પ – – – | ધ – મ ગ | મ – – – | પ – ગ મ | ગ – – – |

૨ ૩ ૦ ૧
| મ – રી મ | રી – – – | ગ – સા રી | સા – – – ‖

૨૫ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ – સા – – | – રી – – | – ગ – – | – મ – – | – પ – – |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| – ધ – – | – ની – – | – સાં – – ‖ – સાં – – | – ની – – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| – ધ – – | – પ – – | – મ – – | – ગ – – | – રી – – |

૧
| – સા – – |

૨૬ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ – – સા – | – – રી – | – – ગ – | – – મ – | – – પ – |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| — — ધ — | — — ની — | — — સાં — | — — સાં — | — — ની — |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| — — પ — | — — પ — | — — મં — | — — ગ — | — — રી — — |

૧
| — — સા — |

૨૭ મી સારીગમ.

તાલ લાવણી માત્રા ૮.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સા રી | ગ મ | પ ધ | ની સાં | સાં ની | ધ પ |
. ધા ધીં | ધા ધીં | ના તીં | ક્ક ધીંન | તીર કીટ | ધા તીર |

૦ ૧
| ગ ગ | રી સા ‖
| કીટ ધા | તીર કીટ ‖

૨૮ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
‖ સા રી | ગ — | રી ગ | મ — | ગ મ | પ — | મ પ |
ધા ધીં | ધા તીં | ના ક | ધી ના | ધા ધીં | ધા તીં | ના ક |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ધ — | પ ધ | ની — | ધ નો | ના — | સાં નો | ધ — |
ધી ના | ધા ધીં | ધા તીં | ના ક | ધા ના | ધા ધીં | ધા તીં |

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ની ધ	પ —	ધ પ	મ —	પ મ	ગ —	મ ગ
ના ક	ધી જા	ધા ધીં	ધા તીં	ના ક	ધી જા	ગદી ગન

૩	૦	૧
રી —	ગ રી	સા —
ધા ગદી	ગન ધા	ગદી ગન

ઉપરના નમુના પ્રમાણે લાવણીના તાલમાં આઠ માત્રાને હીસાબે સમની સાથે સંબંધ ધરાવે તેવી રીતે બીજી અનેક સારીગમ ગોઠવી શકાય. લાવણી તાલ પોતે ત્રિતાલની મધ્યમ લય છે, તેથી તેની દ્રુતલય અને મધ્યમ દ્રુતલય શકાય છે.

૨૯ મી સારીગમ.

તાલ દાદરો. માત્રા ૬.

૧*	૦	૧	૦	૧	૦
સા રી ગ	રી ગ મ	ગ મ પ	મ પ ધ	પ ધ ની	ધ ની સાં
ધા ધીં જા	ધા તીં જા	ધા ધીં જા	ધા તીં જા	ધા ધીં જા	ધા તીં જા

૧	૦	૧	૦	૧	૦
સાં ની ધ	ની ધ પ	ધ પ મ	પ મ ગ	મ ગ રી	ગ રી સા
ધા ધીં જા	ધા તીં જા	ધા ધીં જા	ધા તીં જા	ધા ગદી ગન	ધા ગદી ગન

૩૦ મી સારીગમ.

તાલ દીપચંદી. માત્રા ૧૪.

૨*	૩	૦	૧
સા રી ગ	સા રી ગ મ	રી ગ મ	રી ગ મ પ
ધા ધી જ્	ધા ધા ધી જ્	તા તીં જ્	ધા ધા ધીં જ્

૨	૩	૧૦	૧
ગ મ પ	ગ મ પ ધ	ગ પ ધ	મ પ ધ ની
ધા ધીં ધૂ	ધા ધા ધી ધૂ	તા તીં ધૂ	ધા ધા ધી ધૂ

૨	૩	૭	૧
પ ધ ની	પ ધ ની સાં	સાં ની ધ	સાં નિ ધ પ
ધા ધા ધૂ	ધા ધા ધી ધૂ	તા તી ધૂ	ધા ધા ધી ધૂ

૨	૩	૦	૧
નિ ધ પ	નિ ધ પ મ	ધ પ ગ	ધ પ મ ગ
ધા ધી ધૂ	ધા ધા ધી ધૂ	તા તી ધૂ	ધા ધા ધી ધૂ

૨	૩	૦	૧
પ મ ગ	પ મ ગ રી	ગ ગ રી	મ ગ રી સા
તીરકીટધીનઁ	કીટધા તીરકીટ	ધીનકીટધા	તીરકીટધીનકીટ

૩૧ મી સારીગમ.

તાલ ગજઝ્ઝ માત્રા ૯.

૦	૧	૨	૦	૧	૨
સા રી ગ	સા રી	ગ મ	રી ગ મ	રી ગ	મ પ
તીં – ત્રક	ધા ધૂ	ધા ધા	તીં – ત્રક	ધી ધૂ	ધા ધા

૦	૧	૨	૦	૧	૨	૦	૧
ગ મ પ	ગ મ	પ ધ	મ પ ધ	મ પ	ધ નિ	પ ધ નિ	પ ધ

૨	૦	૧	૨	૦	૧	૨
નિ સાં	સાં નિ ધ	સાં નિ	ધ પ	નિ ધ પ	નિ ધ	પ મ

૦	૩	૨
ધ પ મ	ધ પ	મ ગ

૦	૧	૨	૦	૧	૨
પ-મ ગ	પ મ	ગ રી	મ ગ રી	મ ગ	રી સા
તીં – ત્રક	ધા ન	ધા ધા	તીરકીટધા	તીર કીટ	ધીન કીટ

૩૨ મી સારીગમ.

તાલ ઝપ. તાલ માત્રા ૧૦.

૨*	૩	૦	૧	૨	૩
સા રી	સા રી ગ	રી ગ	રી ગ મ	ગ મ	ગ મ પ
ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના

૦	૧	૨	૩	૦	૧
મ પ	મ પ ધ	પ ધ	પ ધ ની	ધ ની	ધ ની સાં
તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના

૨	૩	૦	૧	૨	૩
સાં ની	સાં ની ધ	ની ધ	ની ધ પ	ધ પ	ધ પ મ
ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	તીં ત્રક	ધીં ધીં ના	ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના

૦	૧	૨	૩	૦	૧
પ મ	પ મ ગ	મ ગ	મ ગ રી	ગ રી	ગ રી સા
તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	ધા તીર	કીટગદીગન	ધા તીર	કીટગદીગન

૩૩ મી સારીગમ.

તાલ જલદ. ત્રિતાલ (અદ્ધો) માત્રા ૧૬.

૨*	૩	૦	૧
સા સા – સા	રી રી – રી	ગ ગ – ગ	મ મ – મ
ધા ધીં – ધા	ધા ધીં – ધા	ના તીં – તા	ધા ધીં – ધા

૨ ૩ ૦ ૧

| પ પ – પ | ધ ધ – ધ | નિ નિ – નિ | સાં સાં – સાં |
| ધી ધીં – ધા | ધા ધીં – ધા | તા તીં – તા | ધા ધીં – ધા |

૨ ૩ ૦ ૧

| સાં સાં – સાં | નિ નિ – નિ | ધ ધ – ધ | પ પ – પ |
| ધા ધીં – ધા | ધા ધીં – ધા | તા તીં – તા | ધા ધીં – ધા |

૨ ૩ ૦ ૧

| મ – મ – મ | ગ ગં – ગ | રી રી – રી | સા સા – સાં |
| ધા ધીં – ધાં | ધા ધીં – ધાં | તીરકીટ ધા તીર | કીટ ધા તીરકીટ |

૩૮ મી સારીગમ.

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

‖ સા રી – ગ | રી ગ – મ | ગ ગ – પ | મ પ – ધ | પ ધ – નિ | ધ નિ – સાં ‖

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

‖ સાં નિ – ધ | નિ ધ – પ | ધ પ – ગ | પ ગ – ગ |

૦ ૧

| ગ ગ – રી | ગ રી – સા ‖

ઉપર પ્રમાણે દરેક તાલમાં અનેક પ્રકારની સારીગમ ગોઠવી શકાય છે. સંગીત શીખવાના અભિલાષીએ આવડી સારીગમ તો અવશ્ય શીખવી જોઇએ. તેમ કરવાથી તાલ, માત્રા, લય અને સ્વરનું ઉત્તમ જ્ઞાન થશે.

સંગીત લેખન પદ્ધતિ.

સંગીત શાસ્ત્રમાં બે પ્રકારની કવિતા જોવામાં આવે છે. એક પ્રકારની કવિતામાં અક્ષર મેળ અને માત્રા મેળ બન્નેનું માપસર પ્રમાણ જોવામાં આવે છે. તેવા નિયમિત મેળવાળી કવિતાને છંદ કહે છે. બીજા પ્રકારની કવિતામાં માત્રામેળ કે અક્ષરમેળ ભાગ્યેજ હોય છે. તેને ગાવા બજાવવા માટે જે તાલમાં ગાવી હોય તે તાલમાં જોઇતી માત્રાનો ઉમેરો કરીને અગર વધારે અક્ષર હોય તો તેને અર્ધી કે પા માત્રાના માપમાં લઇ મેળ કરવો પડે છે. છંદની એક કડીની સારીગમ આપેલ હોય તો તે પછીની કડીના શબ્દોની સારીગમમાં એક સરખો મેળ જણાય છે. ગીતમાં પછીની કડીઓમાં વારંવાર વધતી ઓછી માત્રાઓ કરવી પડે છે. આની સ્પષ્ટ સમજ ગાયનની સારીગમોમાં કેટલેક સ્થળે આપેલ છે.

ગાયનમાં સ્થાઇ અંતરા અને ટેક ઉપર ખાસ લક્ષ રાખવાની જરૂર છે. ગાયનની શરૂઆતની જે કડી પ્રથમ ગાવામાં આવે છે અને સામાન્ય રીતે નીચેના સ્વરોમાં ગવાય છે તેને સ્થાઇ કહે છે, અને તે ગાયનની શરૂઆતમાં એકજ હોય છે. ગાયનની જે કડી ઉંચા સ્વરોમાં અથવા પ્રથમની કડીથી જુદીજ રીતે ગાવામાં આવે છે તેને અંતરો કહે છે. એવા અંતરા એક ગાયનમાં ગમે તેટલા હોઇ શકે છે. ગાયનની શરૂઆતના ભાગમાં આવતી જે કડી અથવા લીટી દરેક અંતરાની અંતે બોલવાની હોય છે તેને ટેક કહે છે.

સુચના—ગાયનના સ્થાયી અને સાગા અંતરાની સારીગમ આપવામાં આવે તો પુસ્તકનું કદ વધી જાય તેથી તેમાં ગાયનની સંતોષકારક સંખ્યા આપી શકાય નહિં. તેથી આ પુસ્તકમાં સ્થાયી તથા બીજા અંતરાની સારીગમ તથા માત્રા આપેલ છે, તે ઉપરથી બીજા અંતરા તાલના પ્રમાણમાં જોઇતી માત્રાની વધઘટ કરી બનાવતાં શીખવું.

૧. રાગ. લલિત છંદ. તાલ દાદરો. વિલંબલય.

સકલ વિઘ્નના નાયરે તમે, શરણુ આપીને વંદીએ અમે,
મનુષ્ય અલ્પ તે શું કરે સ્તુતિ, ગહન તારો છે રે પ્રભુ ગતિ.
નિયમ તેં પ્રભુ જે કીધા હશે, તદનુસાર તો તે ક્રિયા થશે.
નહિ કદી ફરે એ કરે ફરી, ગહન તારી છે રે પ્રભુ ગતિ.

(કરણુ રાજરે એ રાહું. આર્યનામા ગા.)

૧ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦ સ ક લ | વિ – ઘ્ | ના – – | – – – | ના – થ | રે – ત | સા સા સા | રી – ગ | મ – – | – – – | ગ – મ | પ – મ |
૧ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦ મે – – | એ એ – | શ્ર ર ણ | આ – પી | ને – – | – – – | ગ – – | રી સા – | રી ગ રી | સા – રી | ગ – – | – – – |
૧ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦ વ – દી | એ – અ | મે – – | – – – | રી – ગ | રી – ની | સા – – | – – – |

બાકીની કડીઓ "સકલ વિઘ્ના" પ્રમાણે ગણવી પ્રમાણે તાલ માત્રામાં ગોઠવી બનાવવી.

- તાલ દાદરાના બોલ સાથે.

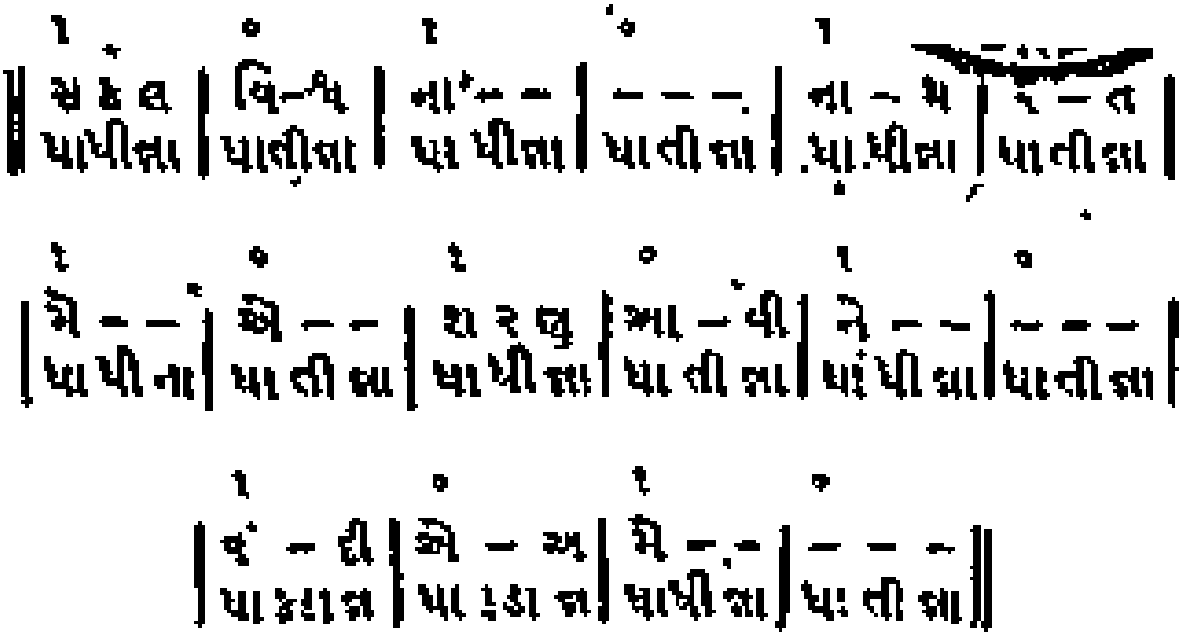

૧	૦	૧	૦	૧	
સ ક લ	વિ-ધ	ના - -	- - -	ના - મે	ર - ત
ધાધીના	ધાતીના	ધા ધીના	ધાતીના	ધા ધીના	ધાતીના

૧	૦	૧	૦	૧	૦
મે - -	એ - -	શ ર ણ	આ - વી	ને - -	- - -
ધા ધી ના	ધા તી ના	ધા ધી ના	ધા તી ના	ધા ધી ના	ધાતીના

૧	૦	૧	૦
વં - દી	એ - અ	મે - -	- - -
ધા કડાના	ધા કડા ના	ધાધી ના	ધા તી ના

૨. રાગ ઝીઝોટી. તાલ લાવણી. વિલંબલય.

ગંગા જળ નિર્મળ સમું, શુદ્ધ પવિત્રજ સાર,
તેવું કુળ જો માહરૂં, તો પડ પાસા પોબાર.
હંસ ગયો સરોવર તીરે, દીઠું અમૃત સાર,
પીધા વીણ પાછો ફર્યો, પડ પાસા પોબાર,

(નંદબત્રિસી નાટક).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ગં -	ગા આ	જ ળ	નિ ર	મ ળ	સ મું	ઉ -
સા -	ગ મ	પ પ	ધ મ	પ પ	મ ગ	રી -

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઉ -	શુ -	દ્ધ પ	વિ -	ત્ર જ	સા -	આ આ
સા -	સા -	ગ મ	પ -	ધ ગ	મ -	ગ મ

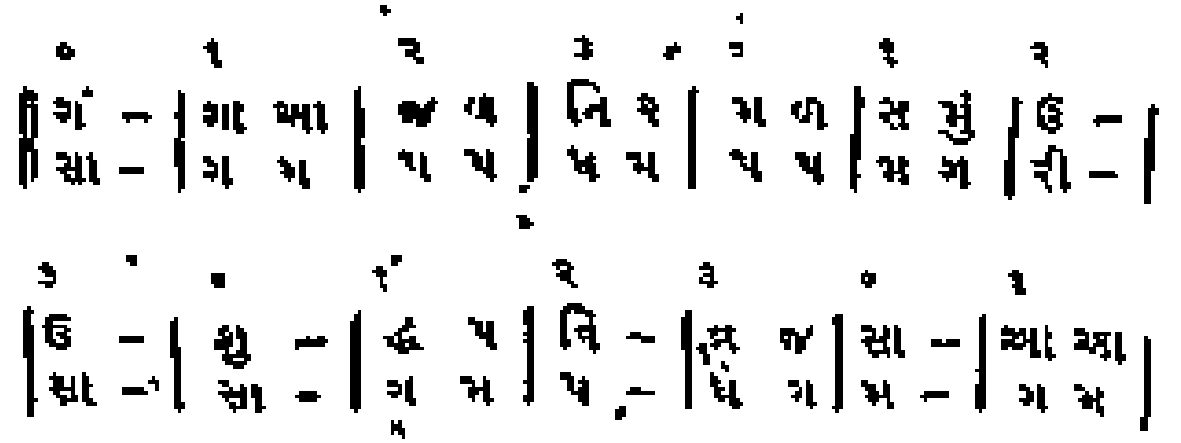

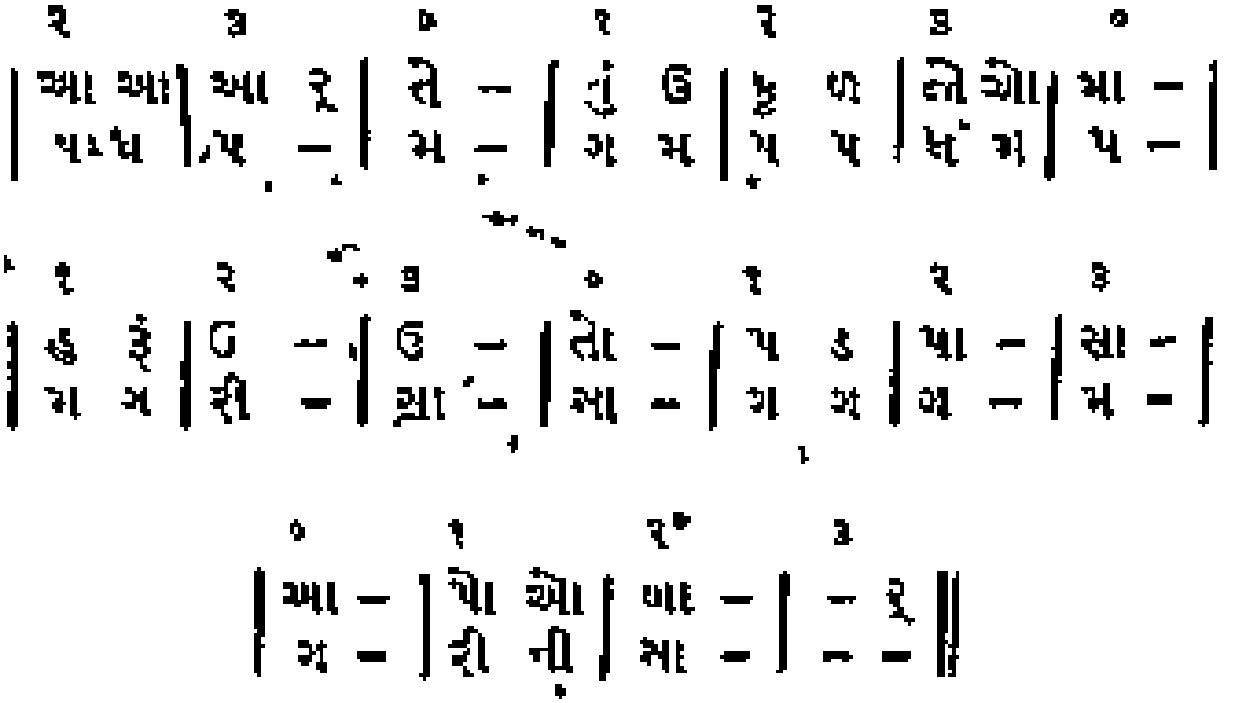

૨		૩		૦		૧		૨		૩		૦	
આ	આ	આ	રૂ	તે	–	તું	ઉ	કુ	ળ	જો	ઓ	મા	–
પ	ધ	પ	–	મ	–	ગ	મ	પ	પ	ધ	મ	પ	–

૧		૨		૩		૦		૧		૨		૩	
હ	રૂં	ઉ	–	ઉ	–	તો	–	પ	ડ	પા	–	સા	–
મ	ગ	રી	–	સા	–	સા	–	ગ	ગ	ગ	–	મ	–

૦		૧		૨		૩	
આ	–	પો	ઓ	બા	–	–	રૂ
ગ	–	રી	ની	સા	–	–	–

હંસ ગયો સરોવર વિષે—ગંગાજળ નિરમળ પ્રમાણે.

પીધા વિણ પાછો ફર્યો—તેવું કુળ જો માહરૂં પ્રમાણે

૩. રાગ કલ્યાણ. તાલ ત્રિતાલ વિલંબલય.

પ્રિયતમ પ્રભુ નમીએ આપને, જપીએ પાવન તમ જાપને....પ્રિય
જ્ઞાનદિપક હૃદયે પ્રગટાવી, પૂર્ણ પ્રજાળો પાપને .....પ્રિય.
બળસાગર રગ રગ બળ રેડો, નસ નસ દો નીતિ છાપને ...પ્રિય .
અમ અંતર દમતા કુવિચારો, પાત્ર થજો તમ શાપને... પ્રિય.
આપ વદન શશી ગ્રહેવા મથતાં, માંજો અમ મન ખાપને ...પ્રિય.
પોતાના ગણી પાળો અમને, એજ અરજ મા બાપને ... પ્રિય.

(કોળિ. ગમ વિદ્યાહરગમ મહેતા)

૩	૦	૧	૨
— — પ્રિય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આ આ આ પ
— — સાની	સા રી ગ રી	સા રી સા ની	ધ ની ધ રી

૩	૦	૧	૨
ને — પ્રિ ય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આ આ આ પ
સા — સા ની	સારી ગ રી	સા રી સા ની	ધ ની ધ રી

૩	૦	૧	૨
ને — જ પી	એ — પા —	વ ન ત મ	જા આ આ આ
સા — સા રી	ગ — ગ —	ગ મ ગ રી	ગ ધ મૅ પ

૩	૦	૧	૨
ને એ જ પી	એ — પા —	વ ન ત મ	જા આ આ પ
ગ રી સા રી	ગ — ગ —	ગ મ ગ રી	ગ ધ મૅ પ

૩	૦	૧	૨
ને એ પ્રિ ય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આ આ આ પ
ગ રી સા ની	સારી ગ રી	સા રી સા ની	ધ ની ધ રી

૩	૦	૧	૨
ને — — —	જ્ઞા — ન દી	પ ઠે હુ દ	યે — પ્ર ગ
સા — — —	ગ — ગ ગ	પ પ પ પ	ધ — ધ પ

૩	૦	૧	૨
ટા આ વી —	પ્ — ર્ણ પ્ર	જા આ ઓ ઓ	પા આ આ આ
ની ધ પ —	ગ — ગ ગ	ગ મ ગ રી	ગ ધ મૅ પ

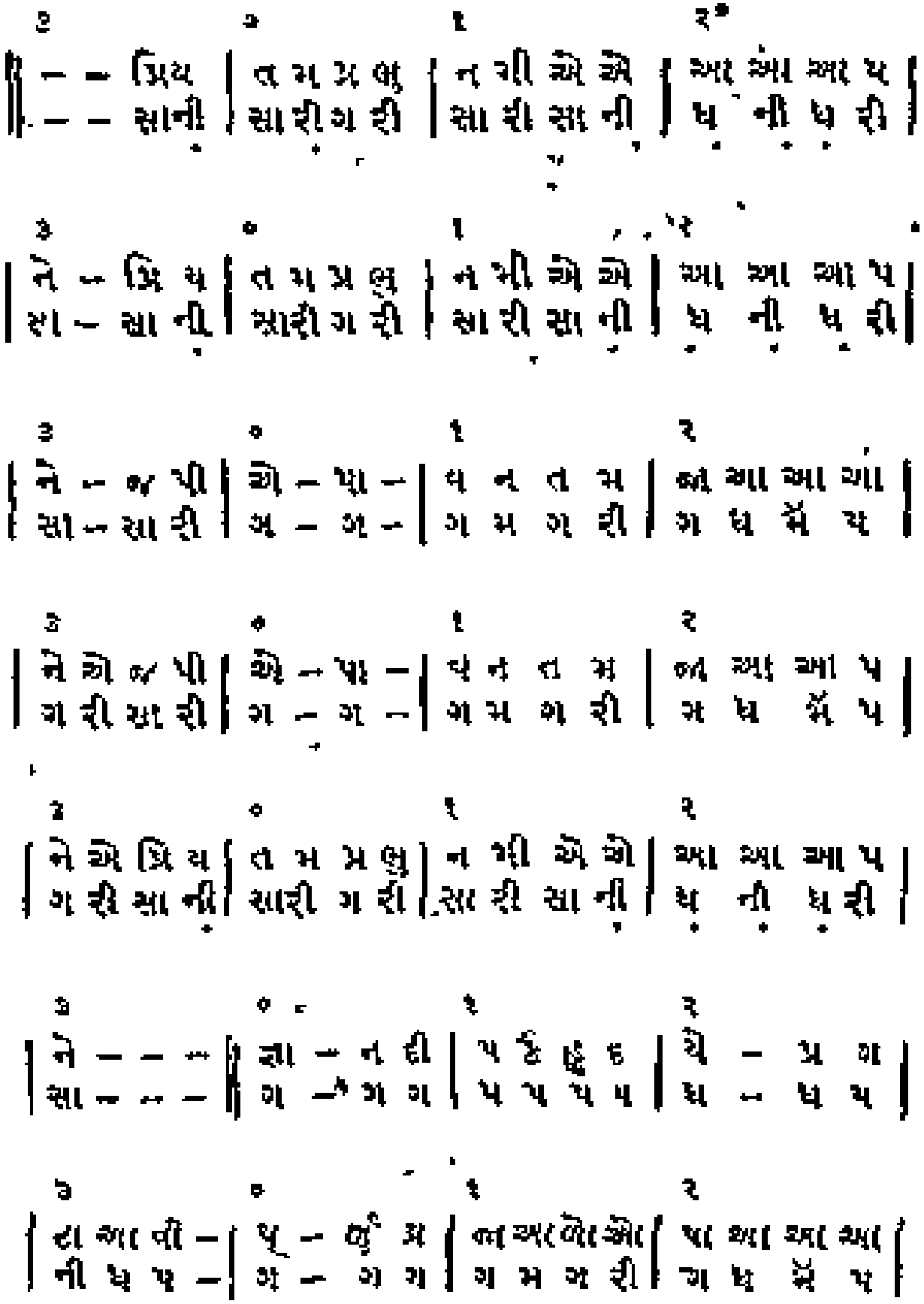

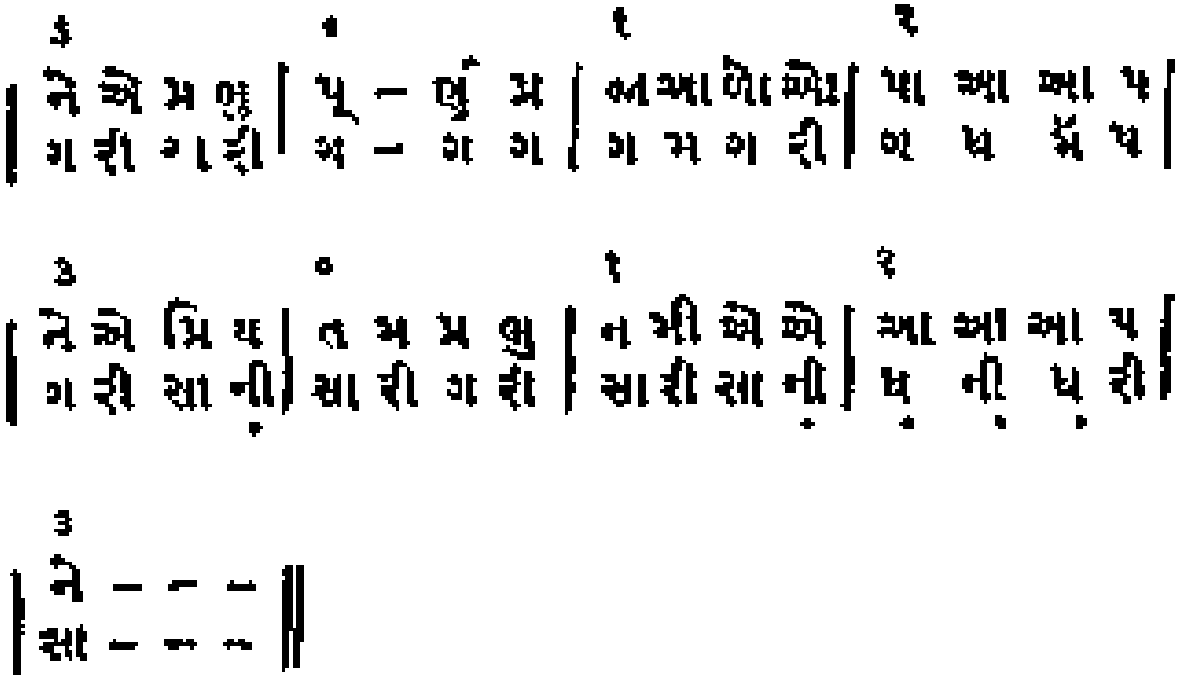

૩	૦	૧	૨
ને એ પ્ર ભુ	પૂ – ર્ણ પ્ર	જા આ ળો ઓ	પા આ આ પ
ગ રી ગ રી	ગ – ગ ગ	ગ મ ગ રી	ગ ધ મ પ

૩	૦	૧	૨
ને એ પ્રિ ય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આ આ આ પ
ગ રી સા ની	સા રી ગ રી	સા રી સા ની	ધ ની ધ રી

૩
ને – – –
સા – – –

બાકીની દરેક લીટીને ઉપર પ્રમાણે ચાર ચાર માત્રાના ખંડ પ્રમાણે તાલ માત્રામાં મેળવીને "જ્ઞાનદીપક" પ્રમાણે વગાડવું.

	૦	૧	૨	૩
જેમકે—	બ ળ સા –	ગ ર ર ગ	ર ગ બ ળ	રે એ ડો –
	ગ ગ ગ –	પ પ પ પ	ધ ધ ધ પ	ની ધ પ –

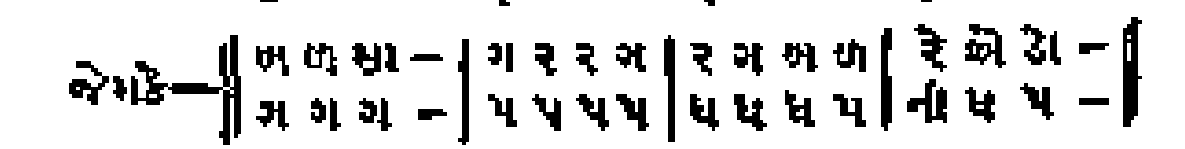

ગાયનની દરેક લીટી કે કડીની સારીગમ કરવામાં આવે તો બહુજ જગ્યા રોકે. તેથી એક કડી બરાબર આવડયા પછી તાલ આપતાં જઇ માત્રા મેળ કરી લઇને ગાવું બજાવવું.

મૃદંગની સાથે વગાડવાની રીત

૩	૦	૧	૨*
– – પ્રિ ય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આ આ આ પ
ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ધા ધીં ધીં ના	ધા ધીં ધીં ના

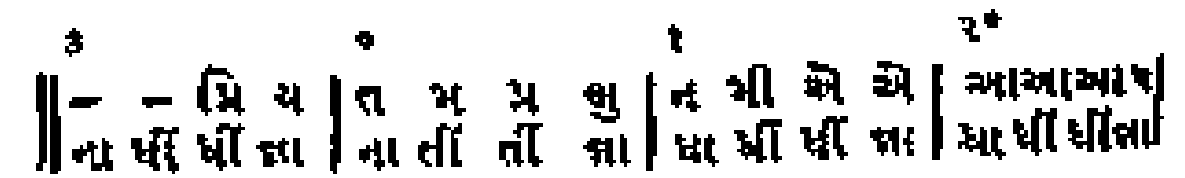

૨				૦				૧				૨			
ને	એ	પ્રિ	ય	ત	મ	પ્ર	ણુ	ન	મી	એ	એ	આ	આ	આ	પ
ના	ધીં	ધીં	ના	ગદી	ગન	ધા	ગદી	ગન	ધા	ગદી	ગન	ધા	ધીં	ધીં	ના

૩			
ને	–	–	–
ના	ધીં	ધા	ના

એ પ્રમાણે દરેક ખંડમાં માત્રાના હીસાબે બોલ ગોઠવી લેવા.

---

૪. રાગ ઝીંઝોટી. તાલ દાદરો.

દીનનો દયાળ છોડી કોને શરણ જાઉં; ટેક.
માત તાત જાણી પ્રભુ ચરણ પ્રત્યે ધાઉં;
પામીને પ્રસાદ પૂર્ણ કૃત કૃતાર્થ થાઉં. દીનનો.
નીતિ ભક્તિ રૂપી પુણ્ય તીર્થમાં હું ન્હાવું;
પરમ ઇષ્ટ બ્રહ્મની હું સ્તુતી ગુણ ગાઉં. દીનનો.
નમી નમી પરાત્પરા હું ચરણ તારે આવું;
પ્રેમ પુષ્પ અંજલીથી પ્રભુ પદે વધાવું. દીનનો.

(પ્રાર્થનામાળા).

૧		૦		૧		૦		૧		
દી	–	ન	નો –	દ	યા –	ળ	છો	ઓ	ડી	કો ઓ ને
સા	–	ની	સા –	રી	સા –	ની	ધ	પ	ધ	ધ સા ધ

૦			૧			૦			૧			૦			૧		
શ	ર	ણ	જા	આ	–	ઉં	–	ઉં	કો	ઓ	ને	શ	ર	ણ	જા	–	ઉં
સા	સા	રી	ગ	મ	–	ગ	–	રી	મૅ	પ	મૅ	પ	ધ	ધ	પ	–	મ

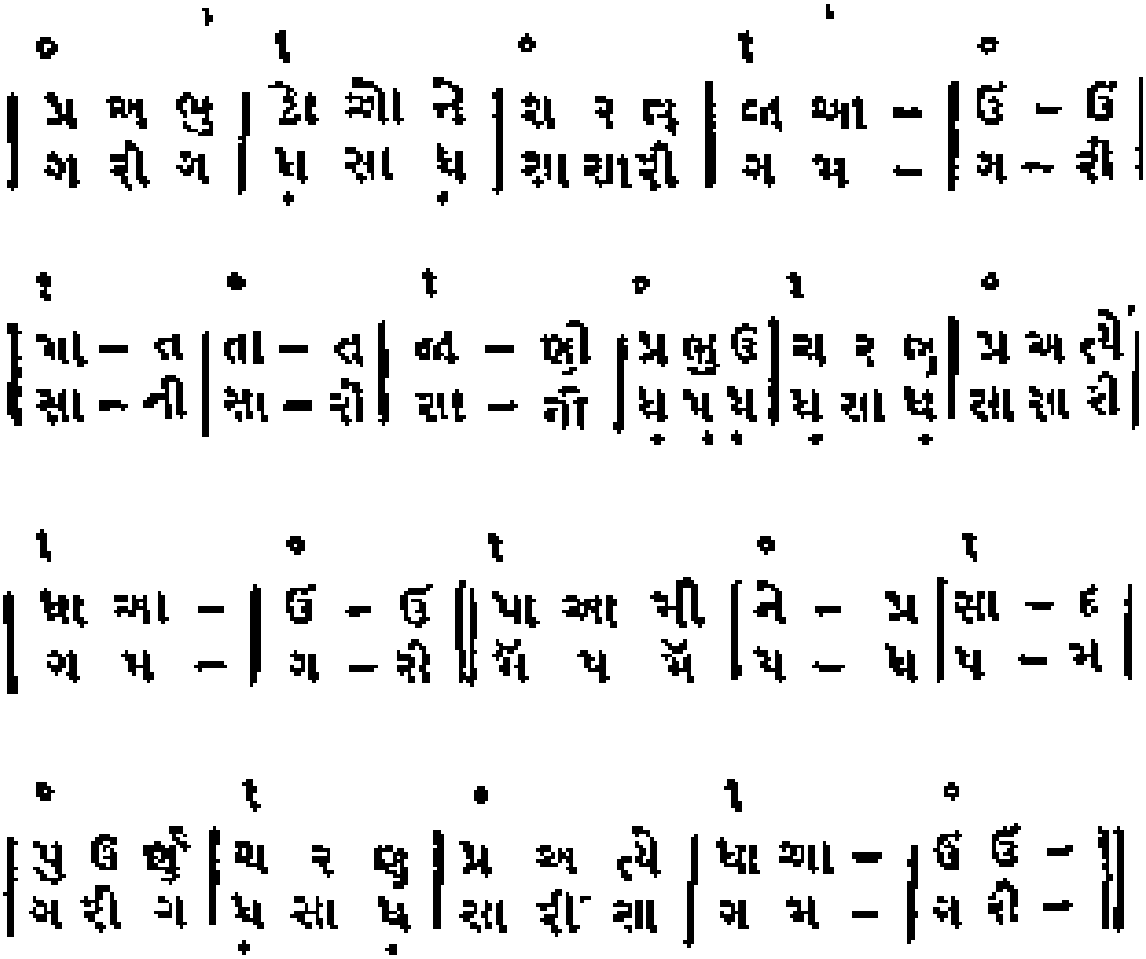

૦	૧	૦	૧	૦
પ્ર અ ભુ	કો ઓ ને	શ ર ણ	જા આ –	ઉં – ઉં
ગ રી ગ	ધ સા ધ	શા શા રી	ગ મ –	ગ – રી

૧	૦	૧	૦	૧	૦
મા – ત	તા – ત	જા – ણી	પ્ર ભુ ઉ	ચ ર ણ	પ્ર અ ત્યે
સા – ની	સા – રી	સા – ની	ધ પ ધ	ધ સા ધ	સા સા રી

૧	૦	૧	૦	૧
ધા આ –	ઉં – ઉં	પા આ મી	ને – પ્ર	સા – દ
ગ મ –	ગ – રી	મૅ પ મૅ	પ – ધ	પ – મ

૦	૧	૦	૧	૦
પુ ઉ ર્ણ	ચ ર ણ	પ્ર અ ત્યે	ધા આ –	ઉં ઉં –
ગ રી ગ	ધ સા ધ	સા રી સા	ગ મ –	ગ રી –

પછીની કડીઓ અનુક્રમે "માત તાત" અને "પામીને પ્રસાદ" પ્રમાણે.

એનું એ ગાયન. રાગ બિલાવલ. તાલ દાદરો મધ્યમ લય.

૧	૦	૧	૦	૧
દી ઈ ન	નો ઓ દ	યા આ ળ	છો ઓ ડી	કો ઓ ને
પ ધ ની	સાં રીં રીં	ની સાં ધ	પ ગ ગ	મ રી ગ

૦	૧	૦	૧	૦
શ ર ણ	જા આ આ	ઉં – –	મા આ ત	તા આ ત
મ પ પ	ગ મ રી	સા – –	પ પ પ	ની ધ ની

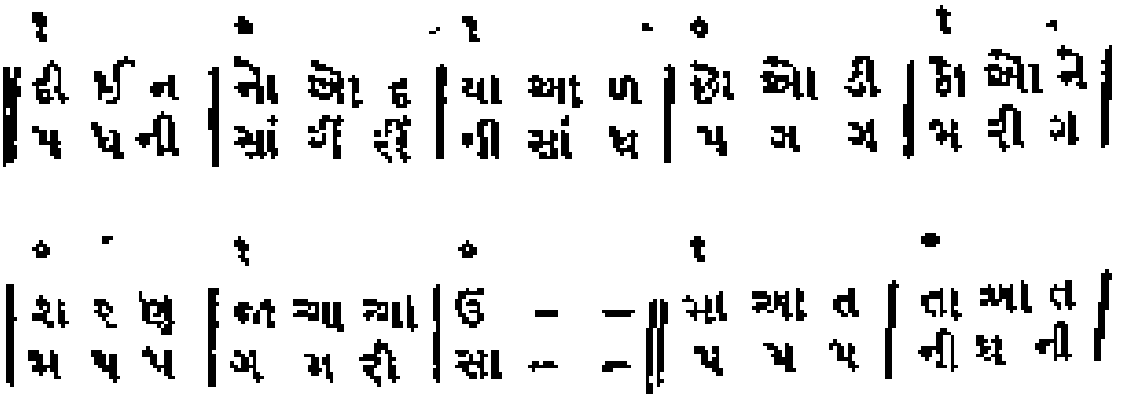

૧	૦	૧	૦	૧
જા આ ણી	પ્ર અ ભુ	ચ ર ણ	પ્ર અ ત્યે	ધા આ આ
સાં સાં સાં	સાં સાં સાં	ની ધ ની	સાં રીં રીં	ની સાં ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ઉં – –	પા આ મી	ને એ પ્ર	સા આ દ	પુ ઉ ર્ણ
પ – –	પ ધ ની	સાં રીં રીં	ની સા ધ	પ ગ ગ

૧	૦	૧	૦
કૃ ત કૃ	તા ર થ	થા આ આ	ઉં – –
મ રી ગ	મ પ પ	ગ મ રી	સા – –

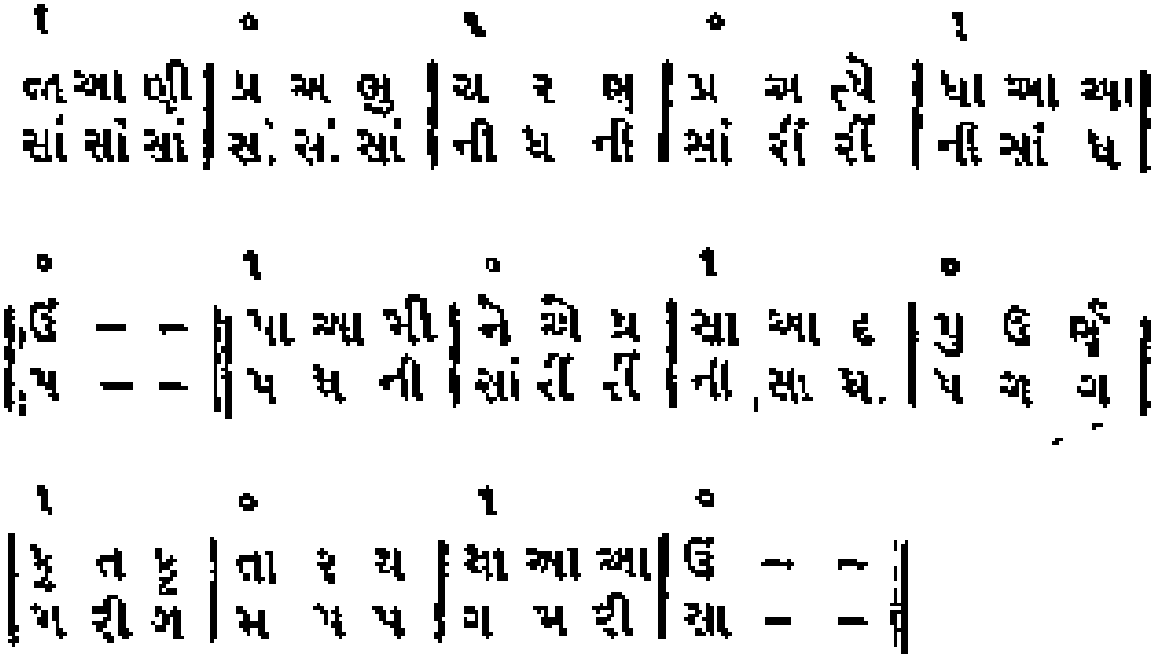

એ ગાયનમાં ઉપર પ્રમાણે તાલ સુરમાં બરાબર થયા પછી તેમાં મીઠાશ, ઝડપ, કંપ, વિગેરે લાવવા નીચે પ્રમાણે માત્રાંઓમાં સુધારો વધારો કરી શકાય છે. રાગ ઝીંઝોટી તાલ દાદરો.

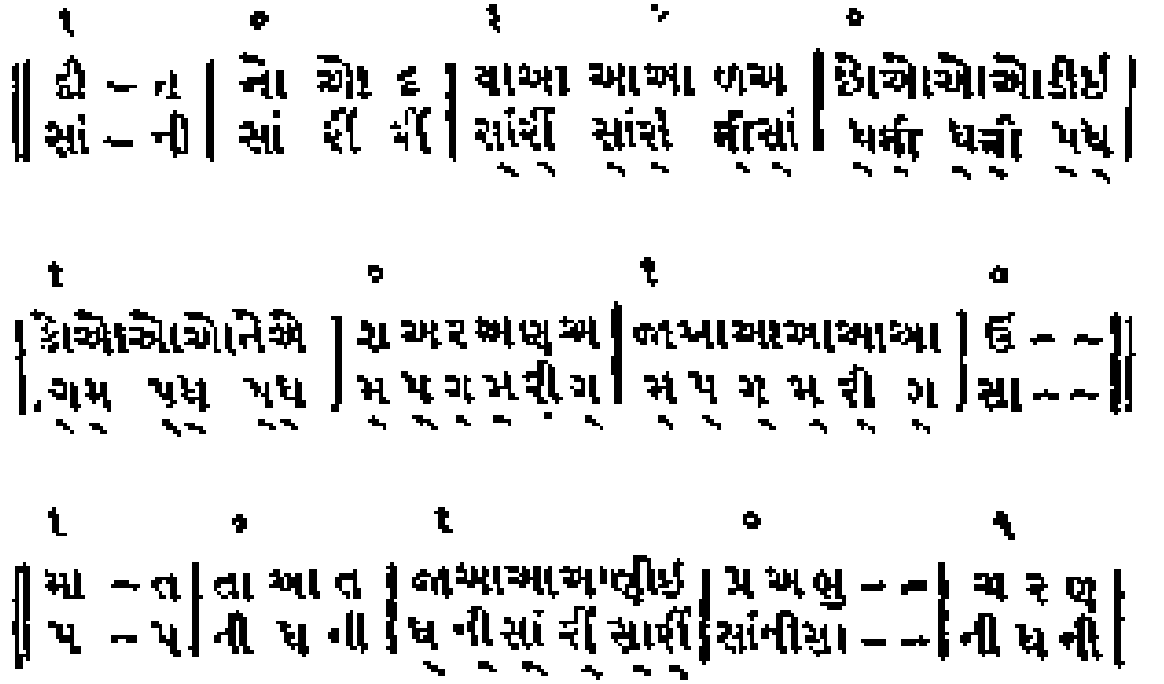

૧	૦	૧	૦
દી – ન	નો ઓ દ	વાઆ આઆ ળઅ	છોઓઓઓઓડીઈ
સાં – ની	સાં રીં રીં	સાંરીં સાંરાં નીસાં	ધ્ની ધ્ની પ્ધ

૧	૦	૧	૦
કોઓઓઓનેએ	શ અ ર અ ણ અ	જાઆઆઆઆઆઆ	ઉં – –
ગ્મ પ્ધ પ્ધ	મ્ પ્ ગ્ મ્ રી ગ્	મ્ પ્ ગ્ મ્ રી ગ્	સા – –

૧	૦	૧	૦	૧
મા – ત	તા આ ત	જાઆઆઆણીઈ	પ્ર અ ભુ – –	ચ ર ણ
પ – પ	ની ધ ની	ધ્ ની સાં રીં સાંરીં	સાંનીસા – –	ની ધ ની

૦						૧						૦		
પ્ર	અ	અ	અ	ત્યે	એ	ધા	આ	આ	આ	આ	આ	ઉ	–	–
ધ	ની	સાં	રીં	સાં	રીં	ની	સાં	ની	સાં	ધ	ની	પ	–	–

૧						૦						૧					
પા	આ	આ	આ	મી	ઇ	ને	એ	એ	એ	પ્ર	અ	સા	આ	આ	આ	દ	અ
ધ	ની	સાં	રીં	સાં	રીં	ની	સાં	ની	સાં	ધી	ની	મ	પ	ગ	મ	રી	ગ

૦		૧		૦					૧						૦		
પ્	ઉ	ર્	ધ	ક	ત	ક	તા	આ	ર	અ	થ	અ	થા	આ	આ	આ	આ	આ	ઉ	–	–
સા	રી	સા	રી	ગ	રી	ગ	મ	પ	ધ	પ	ધ	પ	મ	પ	ગ	મ	રી	ગ	સા	–	–

દરેક તાલનો આવો એકજ નમુનો આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. એ પ્રમાણે ખંત અને પ્રયાસથી પોતાની મેળે વગાડતાં શીખી લેવું. પ્રયત્ન આગળ કંઇ બાબત અશક્ય નથી.

૫. રાગ કલ્યાણ તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કૃષ્ણ કરે તે ઠીક કરે છે, શોચ ધરે શીદને શાણી,
દ્રૌપદી કેરાં વસ્ત્ર દુશાશન, ભરી સભામાં રહ્યો તાણી,
પાંચાળી પત રાખી થી હરીએ, સ્હાય થયા સારંગ પાણી.—કૃષ્ણ.
પ્રલ્હાદ સુભક્ત કૃષ્ણજી કેરો કોપ્યો પિતા તેનો જાણી,
તેલ કડામાં નાખ્યો સુધનવા, તોય ન થઇ તનને હાણી.—કૃષ્ણ.
હોલા હોલી ઉપર, બાજ, પારાધી ઉભો તીર તાણી,
સર્પ ડસ્યો પારાધીને પાયે, બાજ ત્રયો ત્યાં ધુળ ધાણી.—કૃષ્ણ.

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
કૃ –	ષ્ણુ ક	રે એ	તે એ	ઠી ઇ	ક ક	રે એ	છે –
ગ –	ગ ગ	ગ પ	ગ રી	ગ પ	પ ધ	નીં ધ	પ –

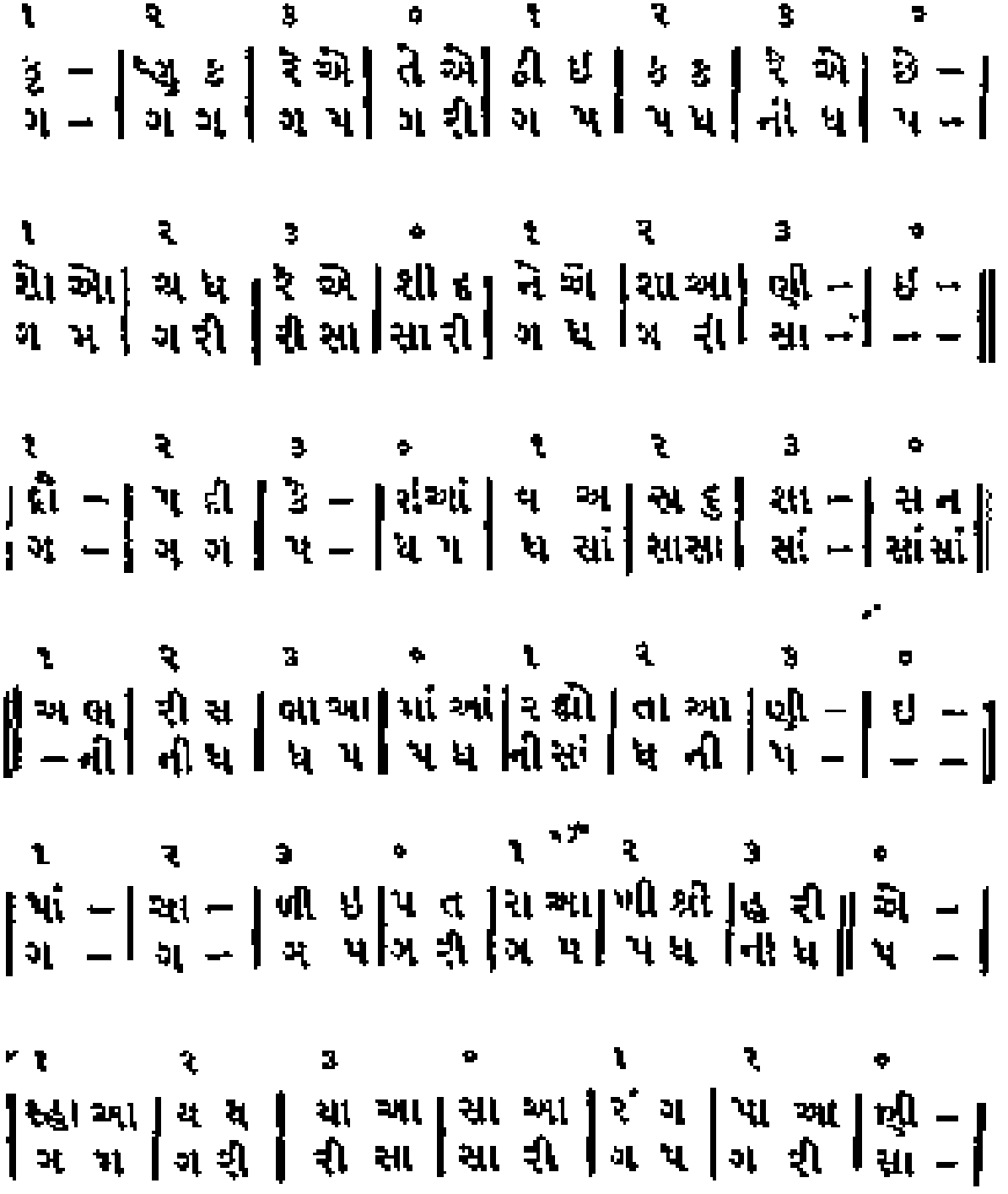

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શો ઓ	ચ ધ	રે એ	શી દ	ને એ	શા આ	ણી –	ઇ –
ગ મ	ગ રી	રી સા	સા રી	ગ ધ	ગ રી	સા –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દ્રૌ –	પ દી	કે –	સાં આં	ય અ	સ દુ	શા –	સ ન
ગ –	ગ ગ	પ –	ધ પ	ધ સાં	સા સા	સાં –	સાં સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
અ ભ	રી સ	ભા આ	માં આં	ર ઘો	તા આ	ણી –	ઇ –
– ની	ની ધ	ધ પ	પ ધ	ની સાં	ધ ની	પ –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પાં –	આ –	ળી ઇ	પ ત	રા આ	ખી શ્રી	હ રી	એ –
ગ –	ગ –	ગ પ	ગ રી	ગ પ	પ ધ	નીં ધ	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૦
સ્હા આ	ચ ધ	યા આ	સા આ	રં ગ	પા આ	ણી –
ગ મ	ગ રી	રી સા	સા રી	ગ પ	ગ રી	સા –

૧		
ઇ –	પ્રહ્લાદ સુભક્ત.....	દ્રૈપદી કેરાં પ્રમાણે.
– –	હોલા હોલી ઉપર....	,, ,, ,,

"પ્રહ્લાદ સુભક્ત" ના ખંડ પાડતાં પહેલા ખંડમાં બે અક્ષર

આવે છે, જેમકે:—

૧	૨	૩	૦	
પ્ર લ્હા	દ સુ	ભ —	કત અ	એ
ગ ગ	ગ ગ	પ —	ગ રી	

પ્રમાણે જ્યાં એક ખંડમાં વધારે અક્ષર હોય ત્યારે તેને ખંડમાં ઉમેરી લેવો, અને જો અક્ષર ખુટતો હોય તો ખંડમાં આવતી માત્રાને લંબાવી લેવી. ટુંકામાં તાલના ટકોરા આપી ગાતાં માત્રા લંબાવવી, ટુંકી કરવી કે વધારવી તે પોતાની મેળે જણાઇ આવે છે.

તેલ કડામાં નાંખ્યો..... } "પાંચાળી પત રાખી" પ્રમાણે.
સર્પ ટસ્યો પારાધીને..... }

તાલ લાવણીના બોલ સાથે.

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કૃ —	ષ્ણ ક	રે —	તે —	એ ઠી	ક ક	રે એ	છે —
ધા તીં	ના ક	ધી ના	ધા ગે	ધા તીં	ના ક	ધા ના	ધાગે

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ શો	ચ ધ	રે એ	શી દ	ને એ	શા આ	ણી —	ઇ —
ધા તીં	ના ક	ગદીગન	ધા ગદી	ગન ધા	ગદીગન	ધી ના	ધા ગે

૬. રાગ પહાડી-જીલ્લા. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કાનુડા તારી કામણ કરનારી, વૃજમાં વાંસલડી વાગી,
મીઠી વજી મોહક મન વશ કરનારી, વ્રજમાં વાંસલડી વાગી.
મન વશ કરનારી, સ્વર સુણતાં લાગે સુખકારી,
હું ઘેલી (૨) થઇ છું તમ વિણ ગીરધારી.....વ્રજમાં.

(કંસ વધ નાટક).

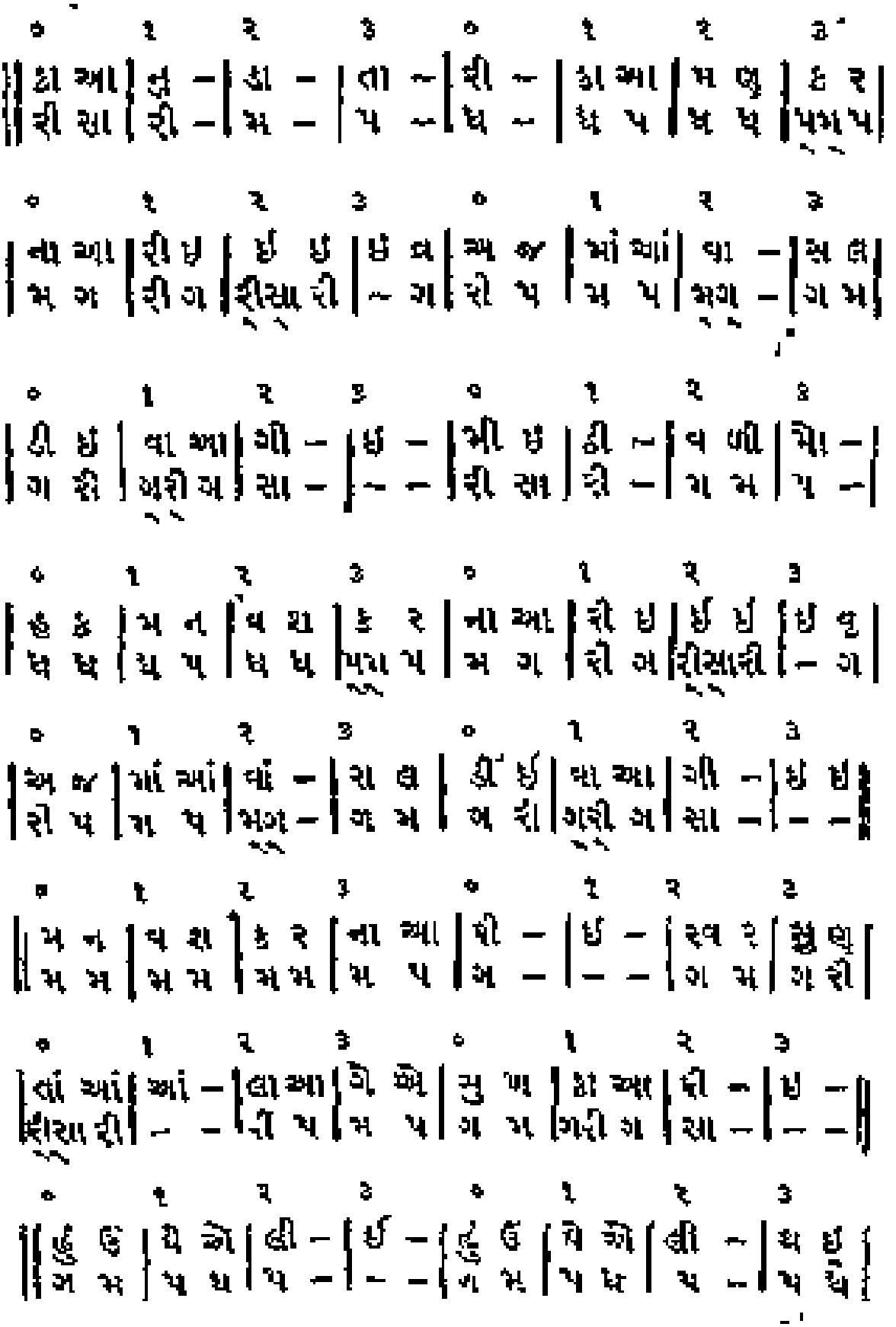

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ધું ઉં	ત મ	વી ણ	ગી ર	પા આ	રી ઇ	ઇ ઇ	ઇ વૃ
પ ધ	પ પ	ધ ધ	મ પ	મ ગ	રી ગ	રી્સા્રી	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ જ	માં આં	વાં –	સ લ	લી ઇ	વા આ	ગી –	ઇ –
રી પ	મ પ	મૂગ્–	ગ મ	ગ રી	ગ્રી્ગ	સા –	– –

ઉપર આપેલ પદ્ધતિમાં "કાનુડા તારી કામણ કરનારી" અને "મીઠી વળી મોહક મન વશ કરનારી" ની સારીગમ ના ખંડ જોતાં તે બન્ને એકજ રીતે વગાડવાની હોવા છતાં તાલમાં રહેવા માટે જે વધઘટ કરવામાં આવી છે તેજ પ્રમાણે દરેક ગાયનમાં બીજી કડા વગાડવાની હોય ત્યારે વધઘટ કરવા ધ્યાનમાં રાખવું.

---

૭. રાગ સોરઠ તાલ દાદરો મધ્યમલય.

સાર આ સંસારમાં ન જોયો,
મેં બહુ રીતે તપાસતાં, સાર આ સંસારમાં ન જોયો.
ધન ધરા સુત તાતની પ્રીતે,
મોંઘા અવસરને મેં ખોયો.—મેં બહુ૦
મૃગ જળ પીવા ઠામ ન આવે,
વ્યર્થ ઇંદ્ર જાળમાં હું મોહ્યો,—મેં બહુ૦
પુણ્ય પરમાર્થનો માર્ગ ન શોધ્યો,
જન્મને વૃથા મેં વગોવ્યો.—મેં બહુ૦
(બુદ્ધદેવ નાટક).

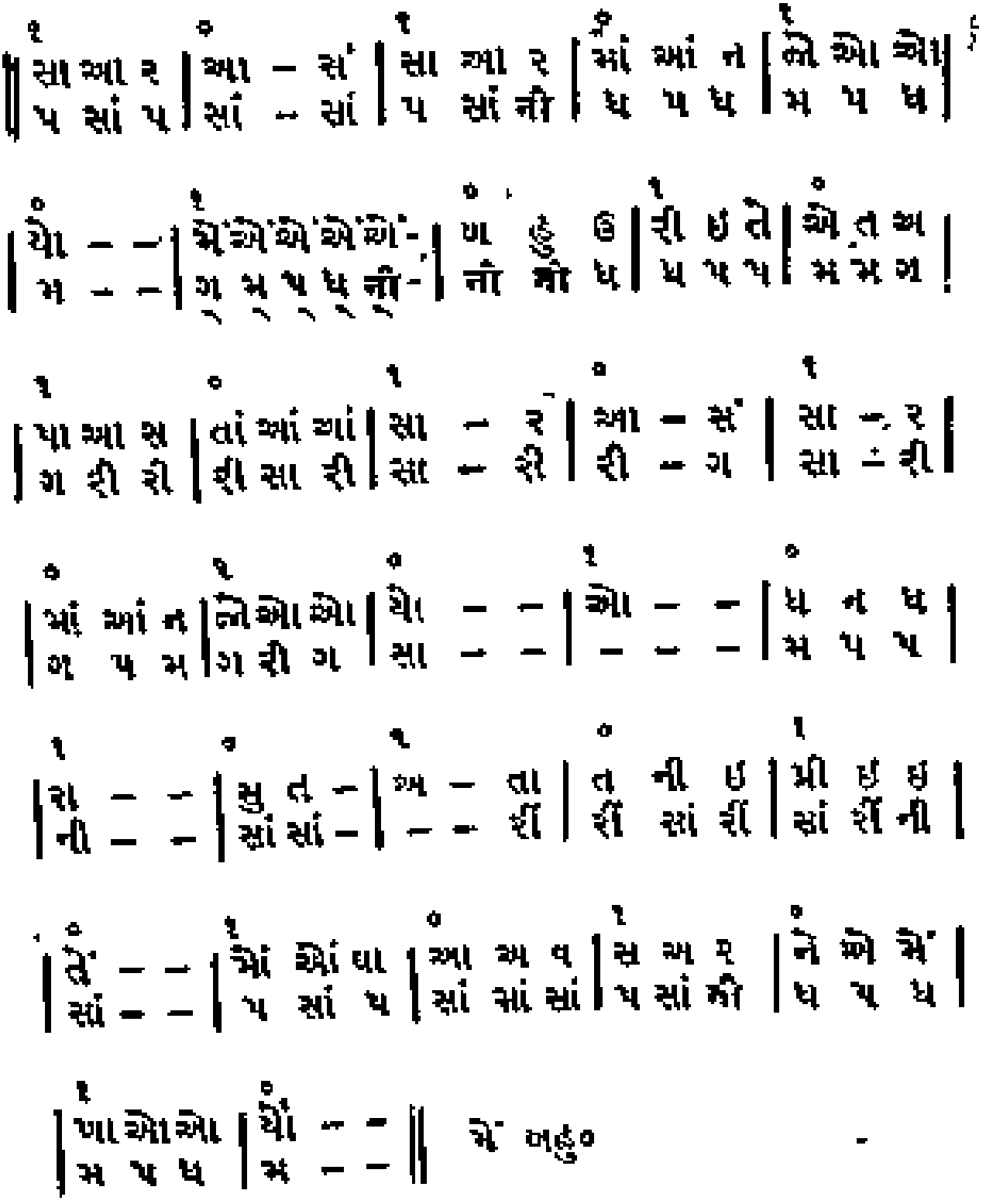
મૃગજળ પીવા.....
પુણ્ય પરમાર્થનો.....
"ધન ધરા સુત" પ્રમાણે.

૮. રામ માઢ. તાલ લાવણી. કુતલય.

સજેલાં શ્રી પ્રભુજીએ મનુષ્યો સર્વ સરખાં છે,
નથી કોઇ ઉંચ કે નીચાં જીવન તો સહુનાં સરખાં છે.
પ્રભુજીની જગત વાડી તણાં કુલડાં સહુ જીવો,
સુગંધીથી ભરેલાં સહુ સમજીએ તો એ સરખાં છે.
વિષમ આ વિશ્વનો વાયુ કરે જીવ ક્રોધીને ઘેલા,
ન મનહર દોષ માનવનો સકળ આત્માઓ સરખાં છે.

(સ્વદેશ સેવા.)

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|| – સ | જે એ એ એ | લાં – | આં શ્રી | ઇ પ્ર | ભુ ઉ ઉ ઉ |
|| – પ | ધ ની ધ રીં | સાં – | – ની | – સાં | ની સાં નીં રીં |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| જી ઇ | એ – | એ મ | નુ ઉ | ધ્યો – | ઓ સ | અ ર્વ |
| સાં ની | ધ – | – પ | ધ પ | મ – | – પ | – ધ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| સ ર | ખાં આં આં આં | છે એ | એ મ | નુ ઉ ઉ ઉ | ધ્યો – |
| ની ની | ધ ની ધ રીં | સાં ની | ધ પ | ધ પ ધ પ | મ – |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ઓ સ | અ ર્વ | સ ર | ખાં આં આં આં | છે – | એ ન |
| – પ | – ધ | ની ની | ધ ની ધ રીં | સાં – | – ધ |

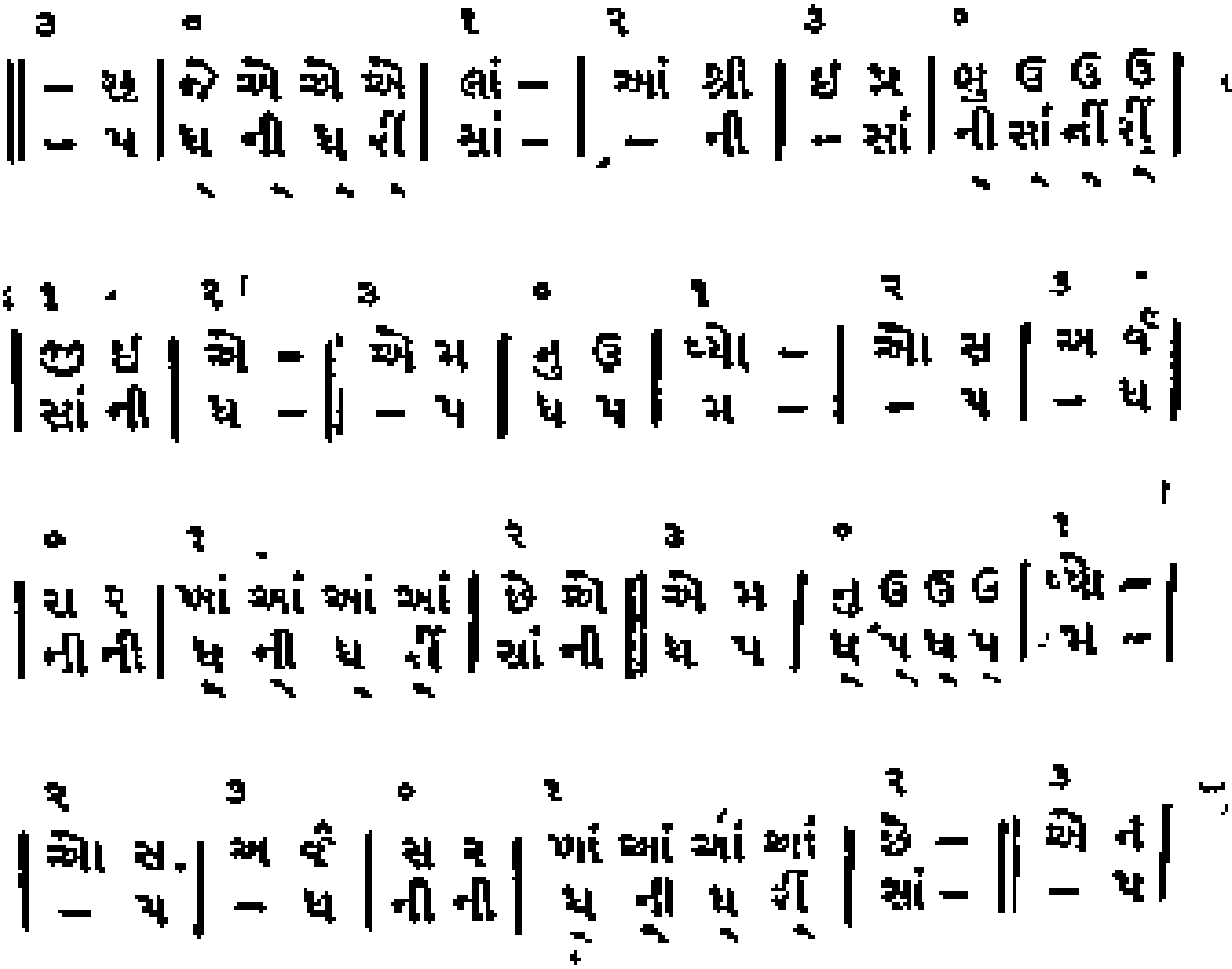

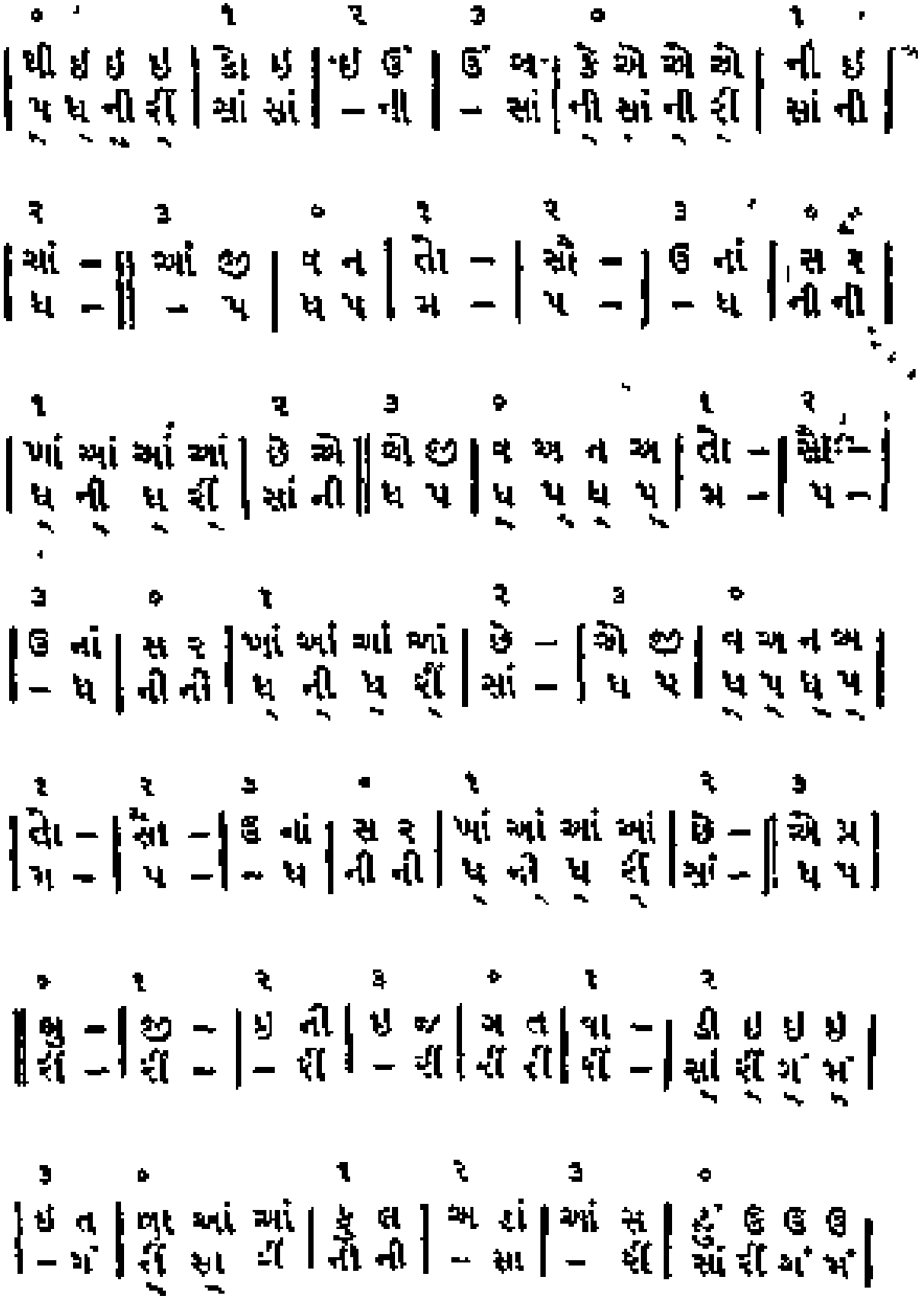

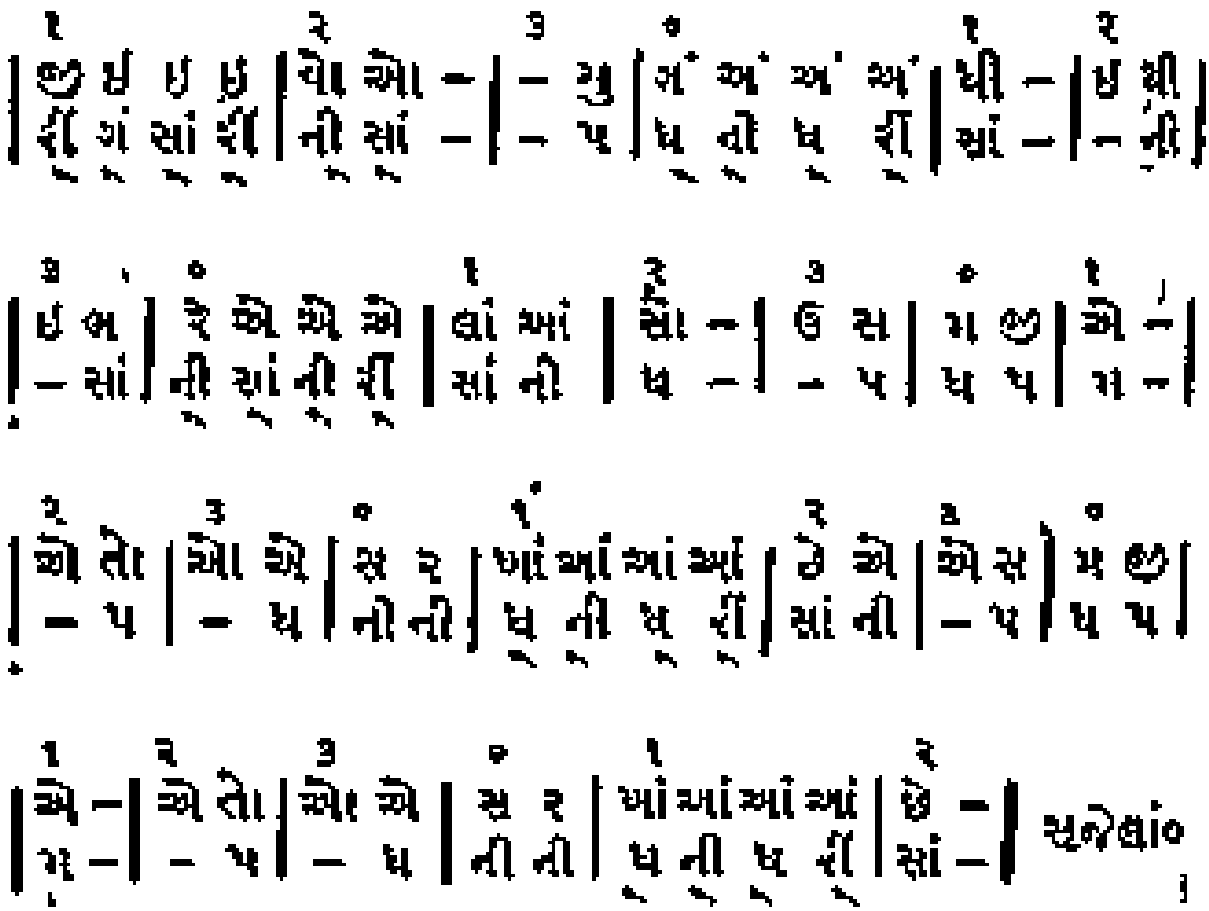

૧				૨				૩		૦				૧		૨	
જી	ઇ	ઇ	ઇ	યો	ઓ	–		–	યુ	ગં	અં	અં	અં	ધી	–	ઇ	થી
રીં	ગં	સાં	રીં	ની	સાં	–		–	પ	ધ	ની	ધ	રીં	સાં	–	–	ની

૩		૦				૧		૨		૩		૦		૧	
ઇ	ભ	રે	એ	એ	એ	લાં	આં	સો	–	ઉ	સ	મ	જી	એ	–
–	સાં	ની	સાં	ની	રીં	સાં	ની	ધ	–	–	પ	ધ	પ	મ	–

૨		૩		૦		૧				૨		૩		૦	
એ	તો	ઓ	એ	સ	ર	ખાં	આં	આં	આં	છે	એ	એ	સ	મ	જી
–	પ	–	ધ	ની	ની	ધ	ની	ધ	રીં	સાં	ની	–	પ	ધ	પ

૧		૨		૩		૦		૧				૨		
એ	–	એ	તો	ઓ	એ	સ	ર	ખાં	આં	આં	આં	છે	–	સૃજેલાં૦
મ	–	–	પ	–	ધ	ની	ની	ધ	ની	ધ	રીં	સાં	–	

વિષમ આ વિશ્વનો વાયુ—પ્રભુજીનો જગતવાડી પ્રમાણે.
ન મનહર દોષ માનવનો—સુગંધીથી ભરેલાં સહુ પ્રમાણે.

૯. રાગ માઢ. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

મોરલા મઢાવું ચાંચ તારી સોનાથી કંઈક
ટોકા કરી ને જોગી રાજને જગાડ;
જોગી રાજને જગાડ, વીરા માનું તારો પાડ.....મોરલા૦
વર્ષાના વિલાસી, તપોવન વાસી,
કલાધારી કલા કંઈક તારી દેખાડ.....મોરલા૦

(સુકદેવ નાટક.)

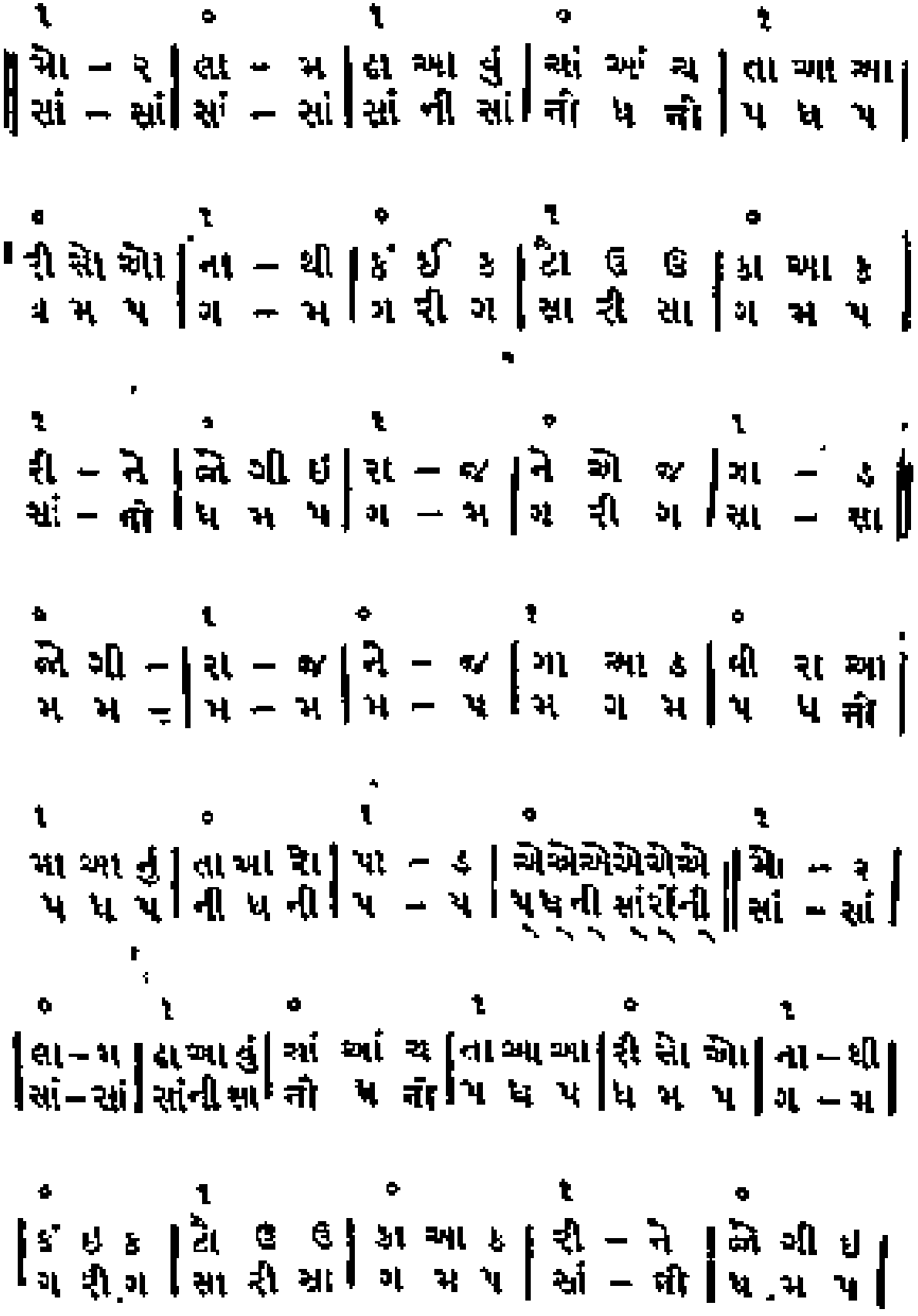
ઓ – ૨ | લા – મ | હા આ હું | સાં આં ચ | તા આ આ |
સાં – સાં | સાં – સાં | સાં ની સાં | ની ધ ની | પ ધ પ |
રી સો ઓ | ના – થી | ઠં ઈ ઠ | ટો ઉ ઉ | ઠા આ ઠ |
ચ મ પ | ગ – મ | ગ રી ગ | સા રી સા | ગ મ પ |
રી – ને | લો ગી ઇ | રા – જ | ને ઓ જ | ગા – ઠ |
સાં – ની | ધ મ પ | ગ – મ | ગ રી ગ | સા – સા |
લો ગી – | રા – જ | ને – જ | ગા આ ઠ | બી રા આ |
મ મ – | મ – મ | મ – પ | મ ગ મ | પ ધ ની |
આ આ હું | તા આ રો | પા – ઠ | ઓઓઓઓઓઓ | ઓ – ૨ |
પ ધ પ | ની ધ ની | પ – પ | પ ધ ની સાંરોંની | સાં – સાં |
લા – મ | હા આ હું | સાં આં ચ | તા આ આ | રી સો ઓ | ના – થી |
સાં – સાં | સાંની સા | ની મ નીં | પ ધ પ | ધ મ પ | ગ – મ |
ઠં ઇ ઠ | ટો ઉ ઉ | ઠા આ ઠ | રી – ને | લો ગી ઇ |
ગ રી ગ | સા રી સા | ગ મ પ | સાં – ની | ધ મ પ |

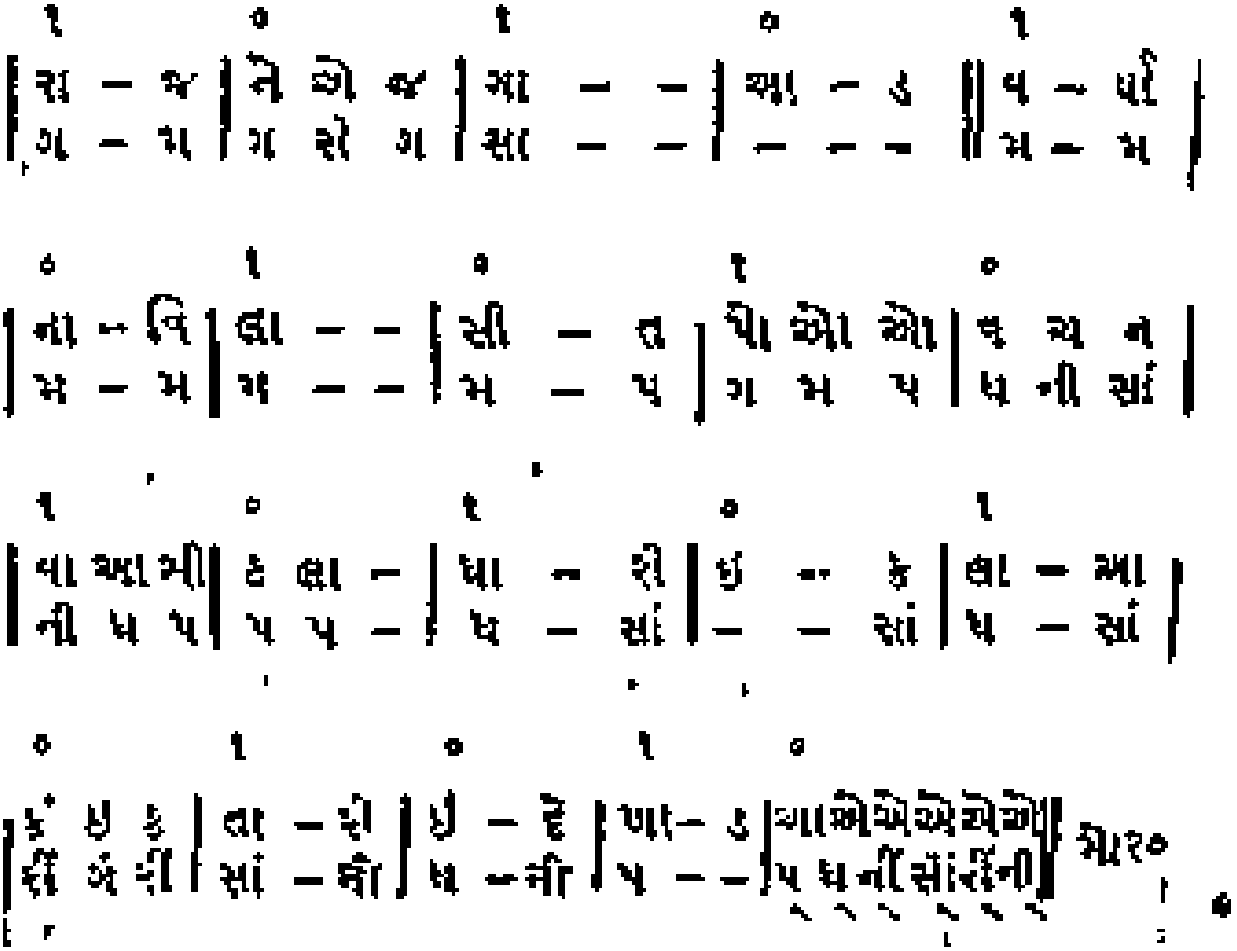

૧	૦	૧	૦	૧
રા – જ	ને એ જ	ગા – –	આ – ડ	વ – ર્યા
ગ – મ	ગ રી ગ	સા – –	– – –	મ – મ

૦	૧	૦	૧	૦
ના – વિ	લા – –	સી – ત	પો ઓ ઓ	વ ચ ન
મ – મ	મ – –	મ – પ	ગ મ પ	ધ ની સાં

૧	૦	૧	૦	૧
વા આ મી	ક લા –	ધા – રી	ઇ – ક	લા – આ
ની ધ પ	પ પ –	ધ – સાં	– – સાં	ધ – સાં

૦	૧	૦	૧	૦
કં ઇ ક	તા – રી	ઇ – દે	ખા – ડ	આ એ એ એ એ એ
રીં ગં રીં	સાં – ની	ધ – ની	પ – –	પ ધ ની સાં રીં ની

મો૨૦

૧૯. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

અજર અમર પદ દેનારૂં છે સાચું જગમાં શ્રીહરી નામ;
સાચું જગમાંઆં શ્રીહરી નામ;
વગી ભજતાં નવ બેસે દામ.....અજર૦
જન્મ જોગી શુકદેવે જન્મ સતાંમાં જોગ સ્વીકાર્યો,
શ્રીમદ્ ભાગવત્ શ્રવણ કરાવી,
પરિક્ષીત રાજને તાર્યો રામ.....અજર૦
(શુકદેવ નાટક).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ જ	ર અ	મ ર	પ દ	દે –	ના –	રૂં ઉં	છે એ
સા ની	ગ સા	મ ગ	પ પ	પ –	પ –	પ ધ	પ ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
સા આ	સું ઉં	જ ગ	માં આં	શ્રી ઇ	હ રી	ના આ	આ મ
મ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ	ગ મ	ગ રી	સા ની	સા –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
સા –	સું –	જ ગ	માં આં	શ્રી ઇ	હ રી	ના આ આ આ
પ –	પ –	પ ની	ધ પ	મ પ	ગ મ	ગ્ મ્ પ્ ધ્

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ મ	વ ળી	ભ જ	તાં આં	ન વ	બે એ	સે એ
પ –	પ સાં	સાં ની	ની ધ	ધ પ	પ મ	મ ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩
દા આ આ આ	આ આ આ મ	અ જ	ર અ	મ ર	પ દ
ગ્ મ્ પ્ ધ્	પ્ મ્ ગ્ રી્	સા ની	ગ સા	મ ગ	પ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દે –	ના –	રૂં ઉં	છે એ	સા આ	સું ઉં	જ ગ	માં આં
પ –	પ –	પ ધ	પ ધ	મ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
શ્રી ઇ	હ રી	ના આ	આ મ	જ –	ન્મ જો	ઓ ગી	શુ ક
ગ મ	ગ રી	સા ની	સા –	ની –	ની ની	સા સા	સા સા

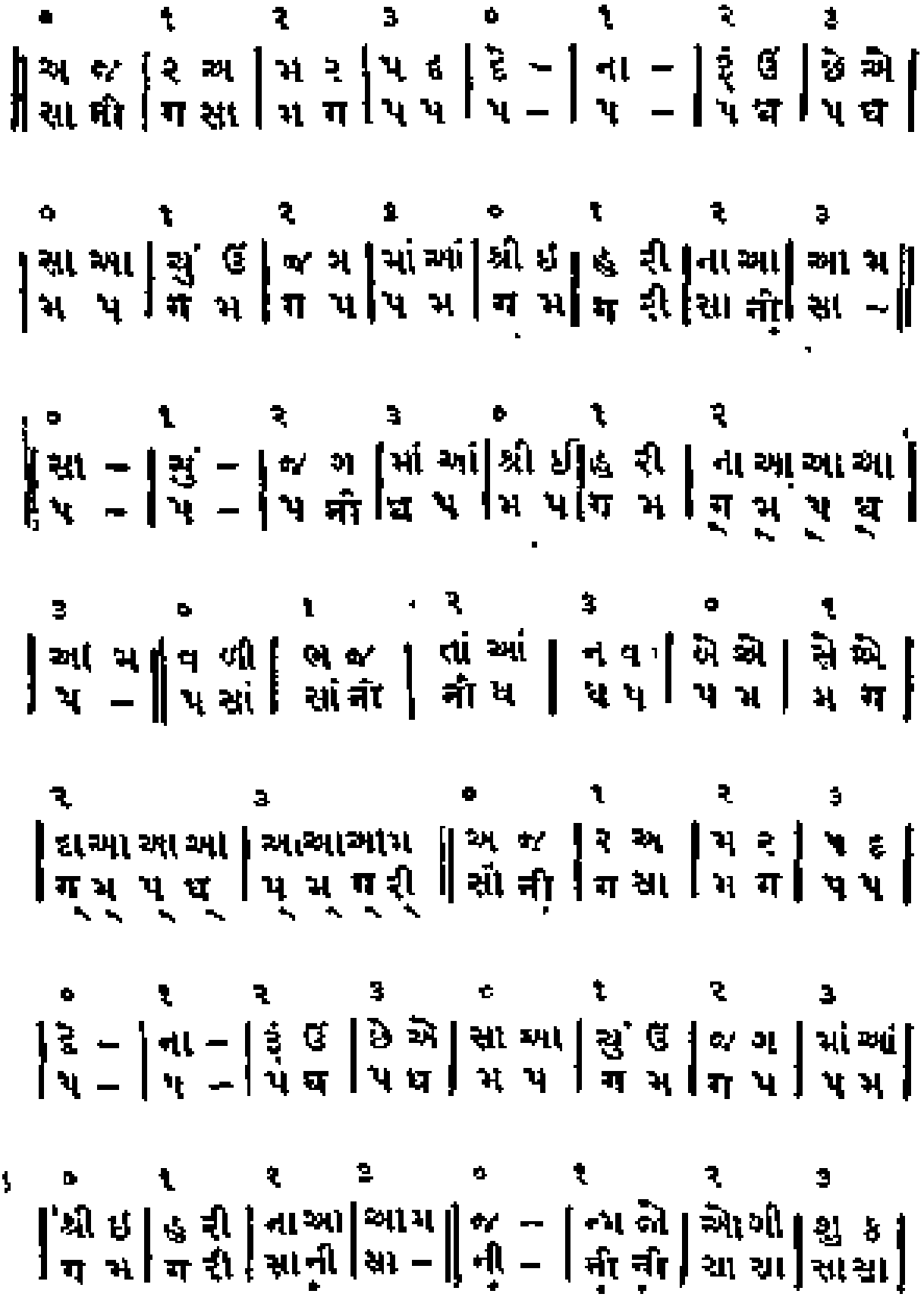

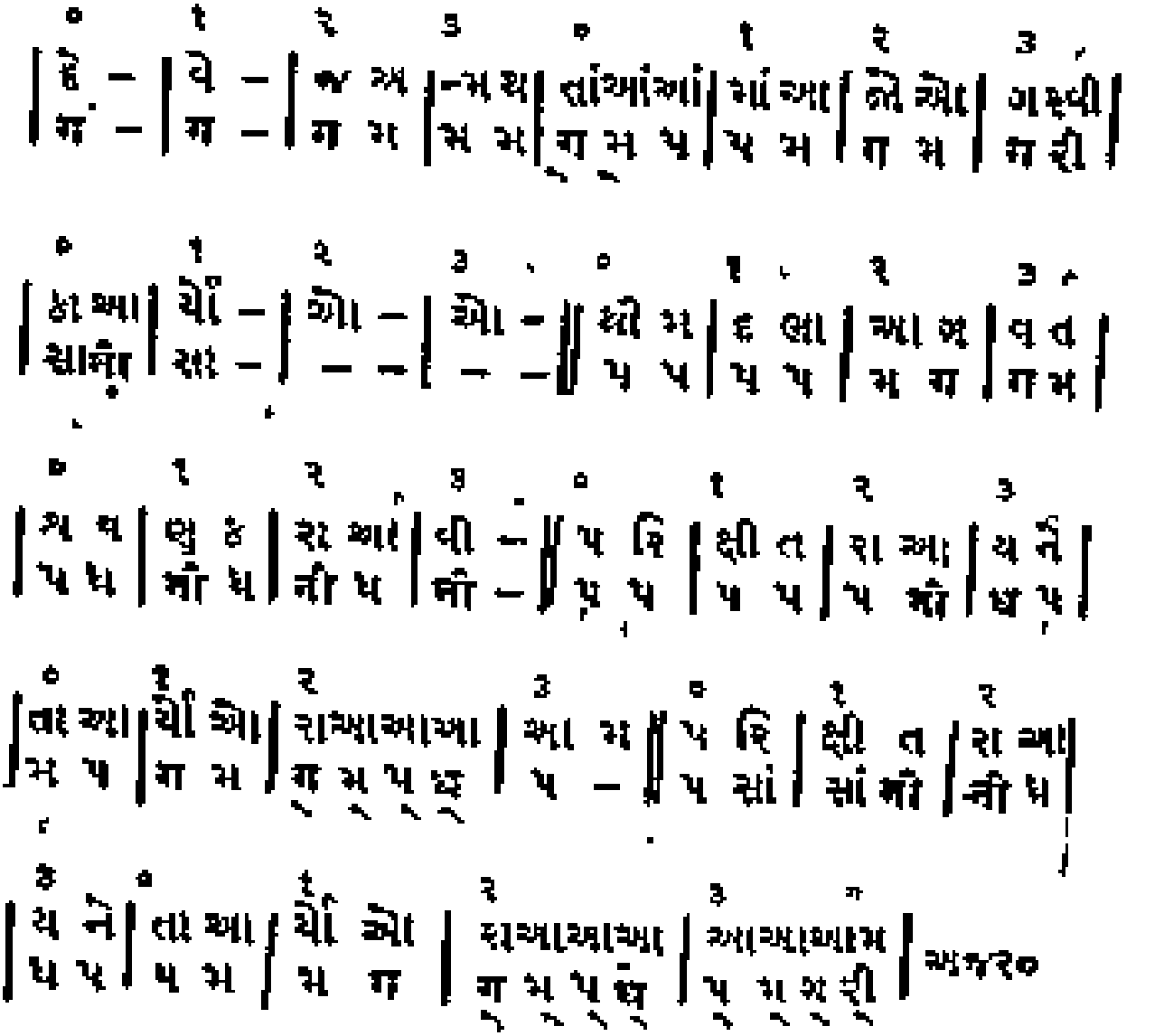

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
હે –	વે –	જ અ	-મ થ	તાંઆંઆં	માં આ	જો ઓ	ગસ્વી
ગ –	ગ –	ગ મ	મ મ	ગ મ પ	પ મ	ગ મ	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કા આ	યોં –	ઓ –	ઓ –	શ્રી મ	દ ભા	આ ગ	વ ત
સાની	સા –	– –	– –	પ પ	પ પ	મ ગ	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
શ વ	ણ ક	રા આ	વી –	પ રિ	ક્ષી ત	રા આ	ય ને
પ ધ	ની ધ	ની ધ	ની –	પ પ	પ પ	પ ની	ધ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તા આ	યોં ઓ	રાઆઆઆ	આ મ	પ રિ	ક્ષી ત	રા આ
મ પ	ગ મ	ગ મ પ ધ	પ –	પ સાં	સાં ની	ની ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	
ય ને	તા આ	યોં ઓ	રાઆઆઆ	આઆઆમ		અજર૦
ધ પ	પ મ	મ ગ	ગ મ પ ધ	પ મ ગ રી		

૧૧. રાગ કાફી. (કવાલી). તાલ ગઝલ. મધ્યમલય.

ગુજારે જે શીરે તારે, જગતનો નાથ તે સ્હેજે,
ગણ્યું જે પ્યારૂં પ્યારાએ, અતિ પ્યારૂં ગણી લેજે.
દુનિયાની જુઠી વાણી, વિષે જો દુઃખ વાસે છે,
જરાએ અંતરે આનંદ, ના ઓછો થવા દેજે.....ગુજારે૦
કચેરી માંહી કાજીનો, નથી હિસાબ કોડીનો,
જગત કાઝી થઇને તું, વહોરી ના પીડા લેતો....ગુજારે૦

(બીજી કડીઓ ગુજરાતી સાતમી ચોપડીમાંથી જોઈ લેવી.)

૦	૧	૨	૦	૧	૨
ગુ જા –	રે એ	જે –	શી રે –	તા આ	રે એ
મ મ –	ગ મ	પ –	મ પ –	સાં રીં	ની –

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જ ગ ત	નો ઓ	ના –	થ તે એ	સ્હે એ	જે –
ધ પ મ	પ મ	ગ –	મ પ મ	ગ રી	સા –

૦	૧	૨	૦	૧	૨
ગ ણ્યું –	જે એ	પ્યા –	રૂં પ્યા –	રા આ	એ –
મ મ –	ગ મ	પ –	મ પ –	સાં રીં	ની –

૦	૧	૨	૦	૧	૨
અ તિ ઈ	પ્યા આ	રૂં –	ગ ણી ઈ	હે એ	જે –
ધ પ મ	પ મ	ગ –	મ પ મ	ગ રી	સા –

૨	૧	૨	૦	૧	૨
દુ નિ –	યા –	ની –	જુ ઠી –	વા –	ણી –
મ પ –	ની –	સાં –	રીં ગં –	રીં –	સાં –

૦	૧	૨	૦	૧	૨
વિ ધે –	જો –	દુઃ –	ખ વા આ	સે એ	છે –
ની ની –	ની –	ની –	સાં રીં સાં	ની ધ	પ –

૦	૧	૨	૦	૧	૨	૦
જ રા –	એ એ	અં –	ત રે –	આ આ	નં –	અં ક ના
મ મ –	ગ મ	પ –	મ પ –	સાં રીં	ની –	ધ પ મ

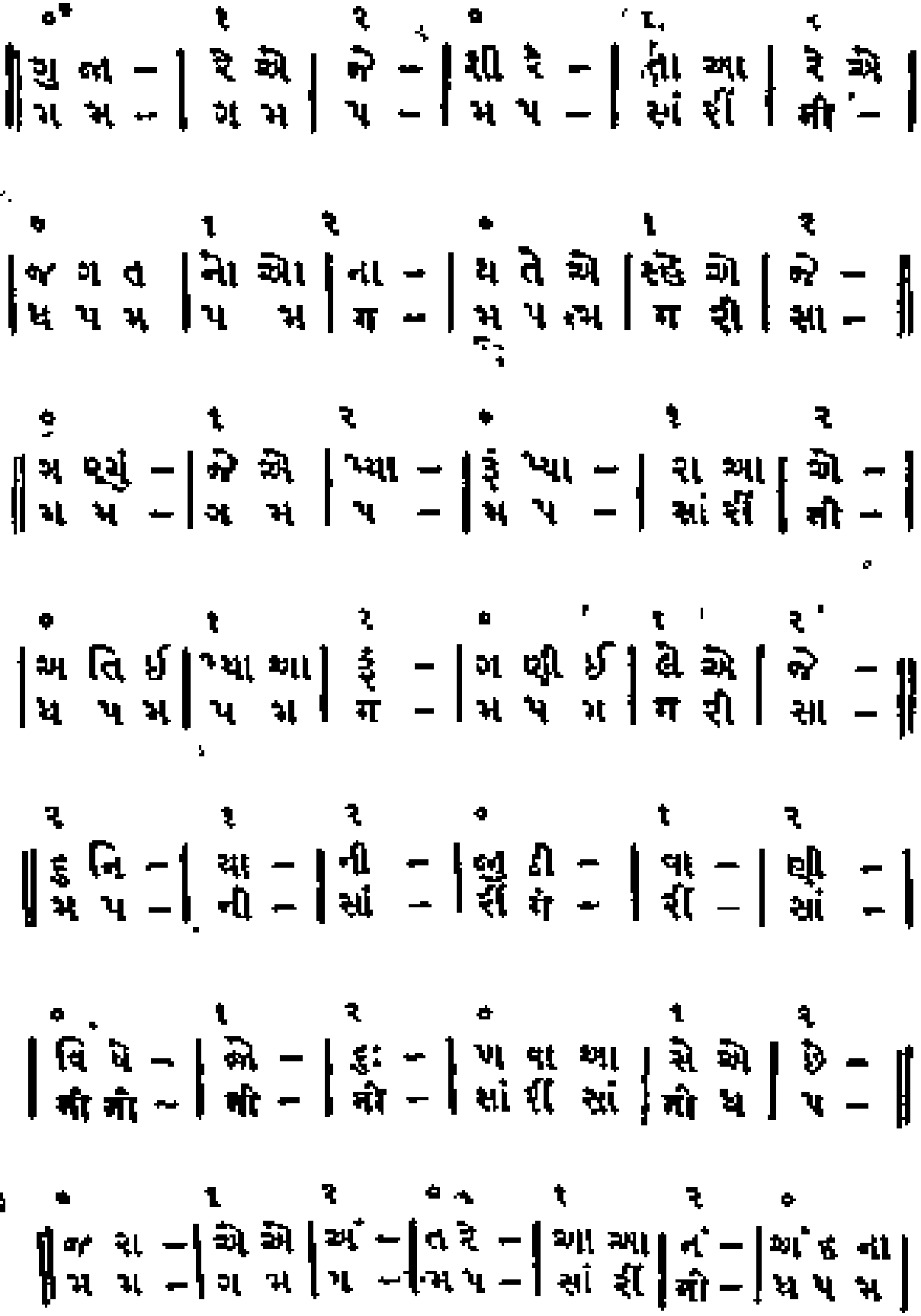

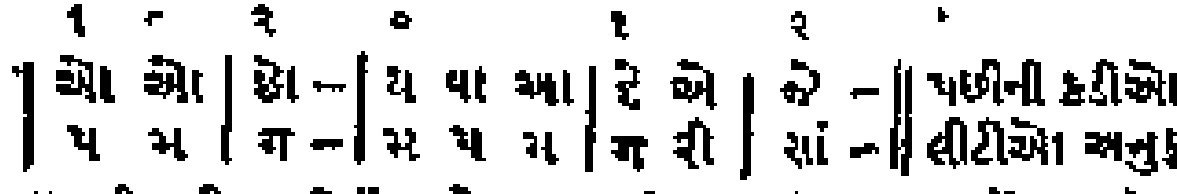

"દુનીયાની જુઠી" અને "જરાએ અંતરે આનદ" પ્રમાણે.

આ તાલમા ગાતી વખતે સામાન્ય રીતે અંતરાની બીજી લીટીથી લાવણી (ઝલતી) નાં લય સ્થાઇ ઉપર આવતાં મૂળ ગઝલની લય ઉપર આવાય છે

તાલ ગઝલના બોલ સાથે.

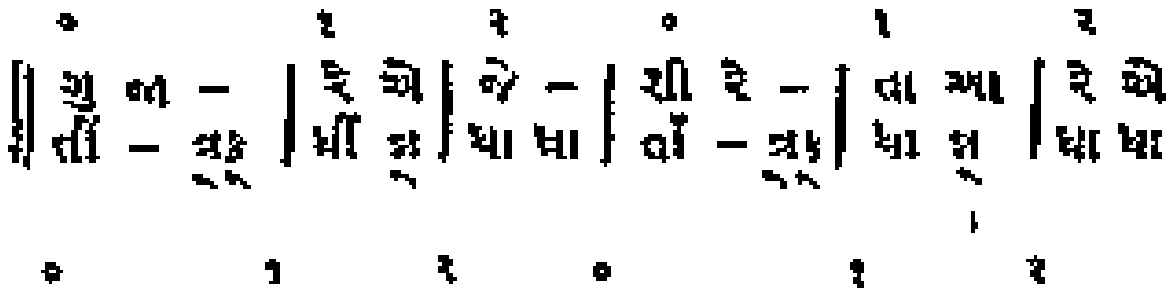

તાલ લાવણી. માત્રા. ૮. દ્રુતલય.

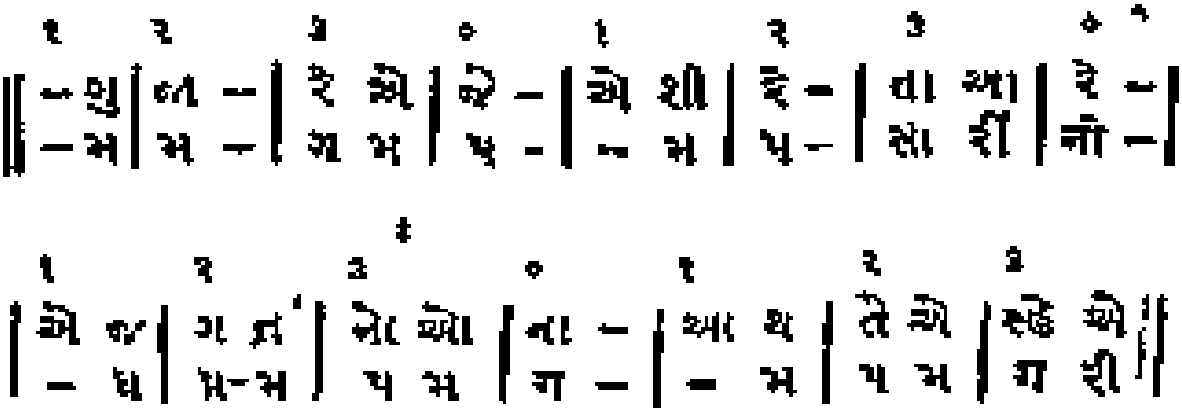

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જે –	એ દુ	નિ –	યા –	ની –	– જુ	ઠી –	વા –
સા –	– મ	પ –	ની –	સાં –	– રીં	ગં –	રીં –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ણી –	ઇ વિ	ધે –	જો –	દુઃ –	ઉ ખ	વા આ	સે એ
સા –	– ની	ની –	ની –	ની –	– સાં	રીં સાં	ની ધ

૦	૧	
છે –	એ જરાએ૦	"ગણ્યું જે પ્યારૂં" અને "જરાએ
પ –	ગુજારે જે૦	અંતરે"—"ગુજારે" જે પ્રમાણે.

આવી કવાલી ગઝલો જુદી જુદી ઢબમાં અને રાગમાં ગવાય છે. તાલ, ગઝલ, લાવણી અથવા દીપચંદીમાંથી ગમે તે તાલમાં પણ વગાડાય છે. વળી એક ગઝલ બીજી ગઝલની ઢબમાં પણ ગવાય છે.

૧૨. રાગ બમાય. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

આજ શામ મોહે લીનો બંસરી બજાય કે,
બંસરી બજાય કાન મોરલી સુનાય કે.....આજ૦
હર હર સબ કરત જાત, ગાગર શીર ધરત જાત;
નીર નાર ભરન ચલી, શુધ ન રહી શરીર કી.....આજ૦

૧*	૦	૧	૦	૧
આ આ જ	શા આ મ	મો ઓ હે	લી ઇ ઇ ઇ નો	બં અં અં સ
સા ની સા	ગ રી ગ	મ મ મ	ગ મ પ ધ પ	પ ધ સાં ની

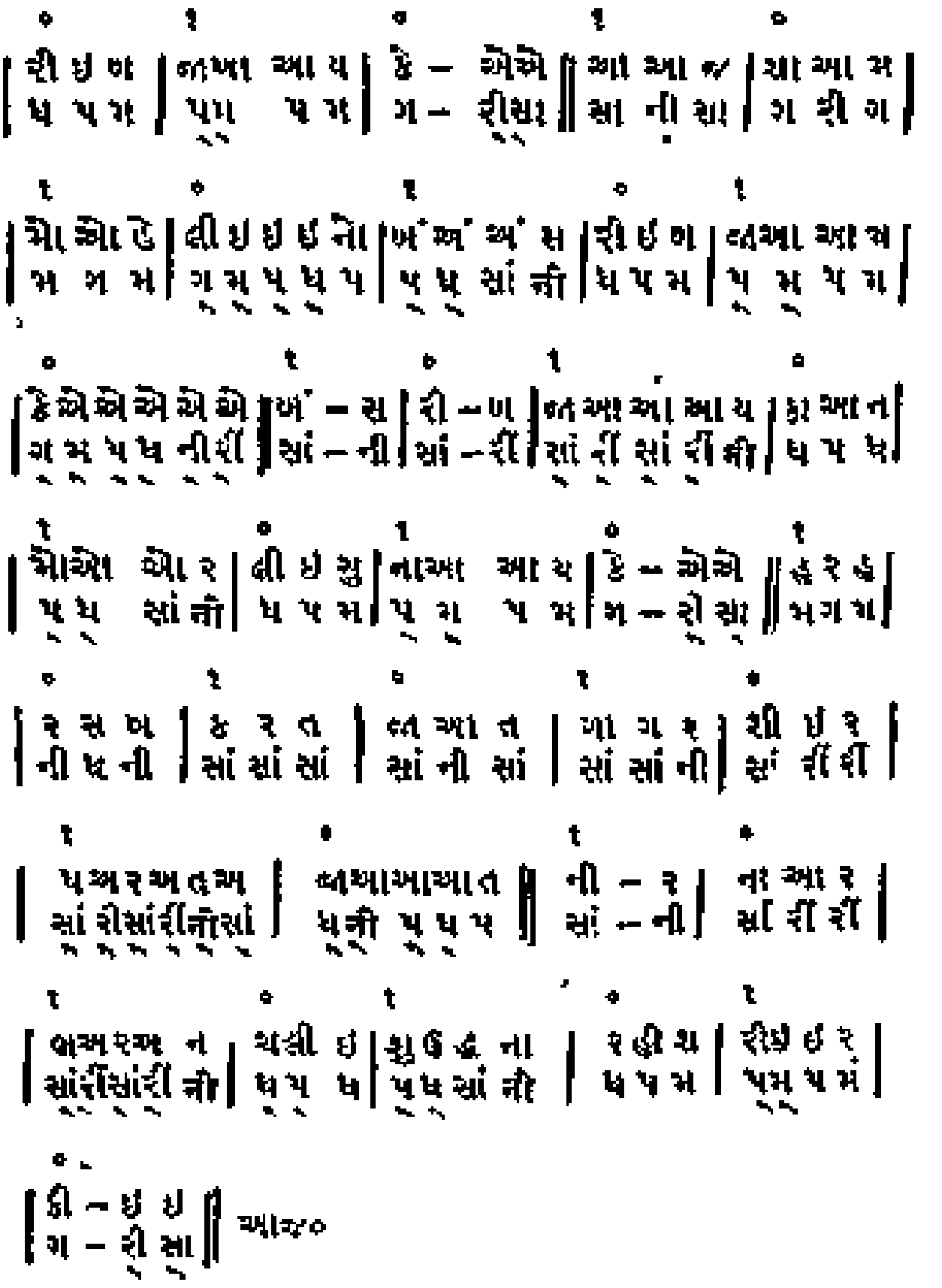

આ ગાયન તદ્દન સાદી ઢબમાં વગાડી શકાય છે. પરંતુ માત્ર સાદી માત્રાઓમાંજ ગાયન વગાડયા કરવાથી હાથનાં આંગળાં ઉડપવાળાં થઇ શકતાં નથી, તેથી મીઠાશ આવતી નથી. હવેથી આગળ અભ્યાસ કરનારાએ આજુબાજુ મીઠાશ આપના સ્વરોને જરા જરા સ્પર્શ કરતાં જઇ ડંખ મારી વગાડવાની ટેવ પાડવી. તાલ તુટી ન જાય તે ધ્યાનમાં રાખવું.

૧૩. રાગ સોરઠ. તાલ દાદરો. ત્રિલંબલય.

બંસરી બજાઇ આજ, રંગસે મુરારી,
શીવ સમાધી ભૂલ ગયે, બંસી ચિત્ત ધારી.....બંસુરી૦

વેદ ભનત બ્રહ્મા ભૂલે, ભૂલે બ્રહ્મચારી,
સચી સહિત ઇંદ્ર ભૂલે, લગી ઉર કટારી.....બંસુરી૦

રંભા સબ તાલ ચુકી, ચુકે નૃત્યકારી;
જમુનો જલ ઉલટ વહ્યો, શુદ્ધના સંભારી.....બંસુરી૦

બિંદ્રાબન બંસી બાજે, તીન લોક પ્યારી,
ગોપ બાલ મગન ભયે, વૃજકી સબ નારી.....બંસુરી૦

સુંદર ઘનશ્યામ પ્રભુ, નટવર વપુ ધારી;
સુર મદન મોહનપર, જાઉં મેં બલિહારી.....બંસુરી૦

૧	૦	૧	૦	૧	૦
બં અં સ	રી ઇ બ	જા આ ઇ	આ આ જ	રં અં ગ	સે એ મો
રી ગ રી	પ મ ગ	રી ગ રી	સા ની સા	રી મ રી	ગ પ પ

૧						૦		૧			૦			૧							
રા	આ	આ	આ	આ	આ	રી	– –	શી	વ	સ	માં	–	ધા	ભૂ	ઉ	ઉ	લ				
રી	મ્	પ્	ધ્	ની	ધ્	પ	– –	ની	ની	ની	ની	–	ની	ની	સાં	રીં	સાં				

૦			૧			૦			૧			૦			૧			૦			
ગ	ચે	–	બં	અ	સી	ચી	ઈ	ત	ધા	આ	આ	આ	આ	આ	રી	–	–				
સાં	સાં	–	ધ	નો	પ	ધ	મ	પ	રી	મ્	પ્	ધ્	નો	ધ્	પ	–	–				

૧			૦			૧			૦			૧			૦						
વે	–	દ	ભ	ન	ત	બ્ર	–	હ્યા	ભૂ	લે	–	ભૂ	–	લે	બ્ર	હ્ય	–				
મ	–	મ	ની	ધ	ની	સાં	–	સાં	સાં	સાં	–	સા	–	સાં	સાં	સાં	–				

૧			૦			૧			૦			૧			૦						
ચા	આ	આ	રી	ઈ	–	સ	ચી	સ	હી	–	ત	ઈ	ઈ	ઈ	દ્ર	ભૂ	લે	–			
ની	સાં	ની	સાં	રીં	–	ની	ની	ની	ની	–	ની	ની	સાં	રીં	સાં	સાં	સાં	–			

૧			૦			૧						૦									
લ	ગી	ઈ	ઉ	ર	ક	ટા	આ	આ	આ	આ	આ	રી	–	–	બંસરી૦						
પ	નો	પ	ધ	મ	પ	રી	મ્	પ્	ધ્	નો	ધ્	પ	–	–							

૧૪. રાગ કાફી. (કવાલી). તાલ ગઝલ મધ્યમલય

જગતમાં જોરથી જામ્યો, મહદ વેપાર માંખણનો;
પૂરણ પ્રખ્યાતિને પામ્યો, મહદ વેપાર માંખણનો.
મળે છે લાભ મનગમતો, જમાનો સર્વ રહે નમતો,
દીપાવો ડેરીઓ ખોલી, મહદ વેપાર માખણનો.
ઈજારા એહના રાખો, દુકાનો નગ્રમાં નાંખો;
ઘરાકી છે ઘણી એની, મહદ વેપાર માંખણનો.
લીયે છે રાય ને રાણા, લીયે છે શાહરો-શાણા;
અધિક લેનાર અધિકારી, મહદ વેપાર માંખણનો.
મુનીમ ને શેઠીઆ લે છે, મજુર ને વેઠીઆ લે છે;
લીએ છે સાધુ સન્યાસી, મહદ વેપાર માંખણનો.
સર્વને શ્રેષ્ઠ એ લાગે ટીફીનમાં શહેનશાહ માંગે;
પછી શી ગણત્રી બીજાની, મહદ વેપાર માંખણનો.
અનુભવ એહનો લેજો કરી જોયા પછી કહેજો;
ખરો નથુરામ કે ખોટો, મહદ વેપાર માંખણનો.

(નથુરામ સુંદરજી કવી).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– જ	ગ ત	માં –	આં જો	ઓ ર	થી –	જા –
– સા	સા સા	સા –	– મ	– મ	મ –	મ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ્યોઓઓ	ઓ મ	હ દ	વેઓએ	એ પા	આ ર	માઆ
ગ્ મ્ પ	– મ	ગ રી	ગરીસા	– રી	– પ	મ ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ખ ણ	નો –	– પુ	ર ણ	પ્ર –	અખ્યા	આ તી
રી ગ	સા –	– સા	સા સા	સા –	– મ	– મ

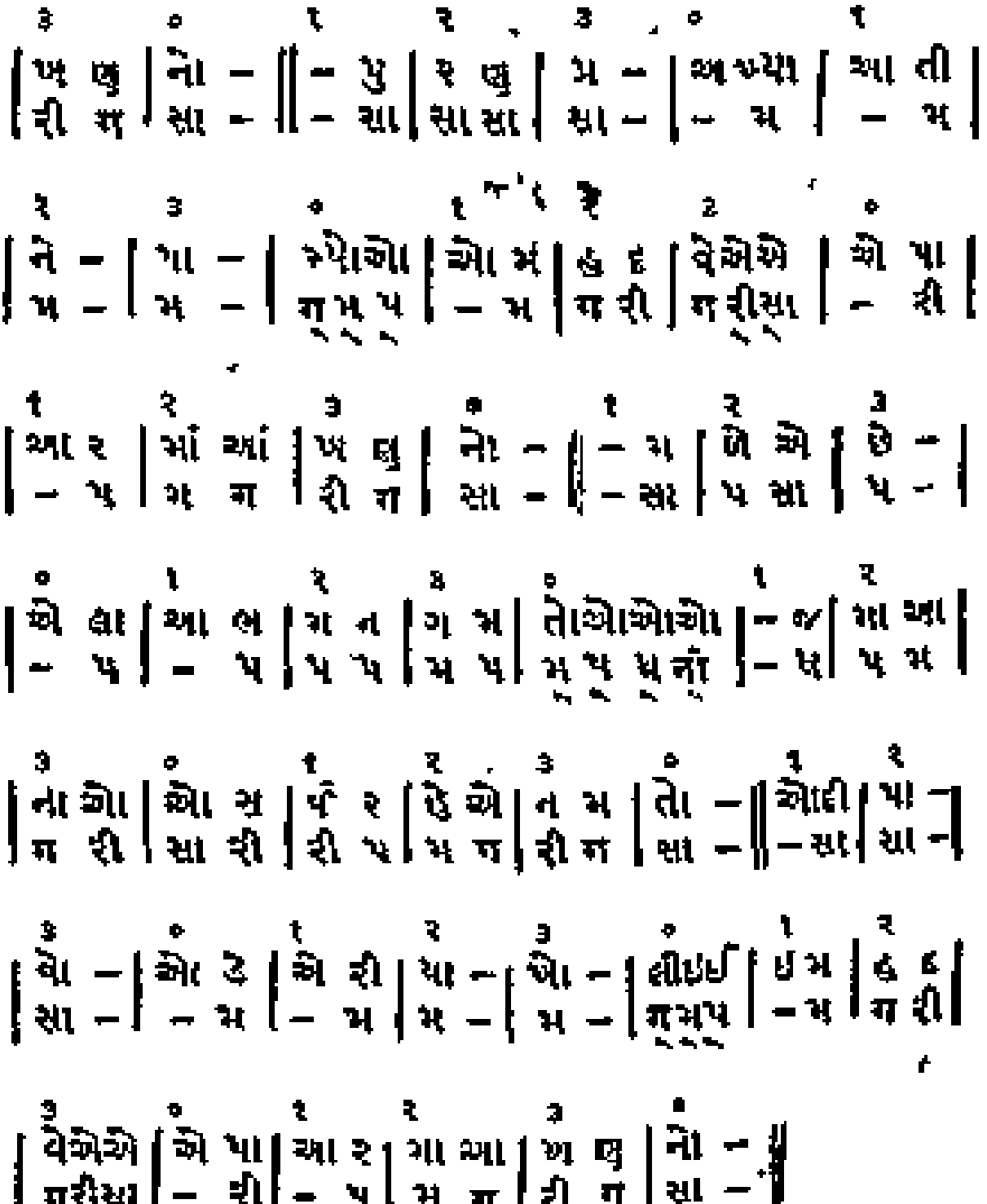

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ને –	પા –	મ્પોઓ	ઓ મ	હ દ	વેએએ	એ પા
મ –	મ –	ગ્મ્પ્	– મ	ગ રી	ગ્રીસા	– રી

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ ર	માં આં	ખ ણ	નો –	– મ	બે એ	છે –
– પ	ગ ગ	રી ગ	સા –	– સા	પ સા	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ લા	આ ભ	ગ ન	ગ મ	તોઓઓઓ	– જ	મા આ
– પ	– પ	પ પ	મ પ	મ્પ્ પ્ ધ્નૉ	– ધ	પ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નાઓ	ઓ સ	ર્ય ર	હે એ	ન મ	તો –	ઓદી	પા –
ગ રી	સા રી	રી પ	મ ગ	રી ગ	સા –	– સા	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
વો –	ઓ ડે	એ રી	યા –	ખો –	લીઇઈ	ઇ મ	હ દ
સા –	– મ	– મ	મ –	મ –	ગ્મ્પ્	– મ	ગ રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦
વેએએ	એ પા	આ ર	ગા આ	ખ ણ	નો –
ગ્રીસા	– રી	– પ	મ ગ	રી ગ	સા –

બાકીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "મળે છે લાભ મન ગમતો" અને "દીપાયો ટેરીઓ ખોલી" પ્રમાણે વગાડવી.

૧૫. રાગ બરવો (ઠવ્વાલી) તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

થવાનું ના થવાનું કહે નજુમી કોણ એવો છે,
ન જાણ્યું જાનકી નાથે સવારે શું થવાનું છે?

હતી શલ્યા રૂપે અહલ્યા જગતમાં વાત જાહેર છે,
ન જાણ્યું જ્ઞાની ગૌતમે સવારે શું થવાનું છે?

હતા કૌરવ અને પાંડવ જગતમાં મહા બળી યોદ્ધા,
ન જાણ્યું ભીષ્મ જેવાએ સવારે શું થવાનું છે?

રમ્યા જુગટું સહુ સાથે વિભુતી સૌ ગયા હારી,
ન જાણ્યું ધર્મ જેવાએ સવારે શું થવાનું છે.

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– થ	વા આ	નું –	ઉ ના	આ થ	વા –	નુ ક	હે –
– સા	ની ધ	પ –	– ધ	– સા	સા –	રી રી	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– ન	જુ ઉ	મી –	ઈ કો	ઓ ણ	એ એ	વો ઓ	છે –
– મ	ગ રી	સા –	– ગ	– ગ	ગ મ	રી ગ	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– ન	જા આ	ણ્યું –	ઉ જા	આ ન	કી –	ના –	થે –
– સા	મી-ધ	પ –	– ધ	– સા	સા –	રી –	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૩	૨
એ સ	વા આ	રે –	એ શું	ઉ થ	વાં આ	નું ઉ	છે –
– મ	ગ રી	સા –	– ગ	– ગ	ગ મ	રી ગ	સા –

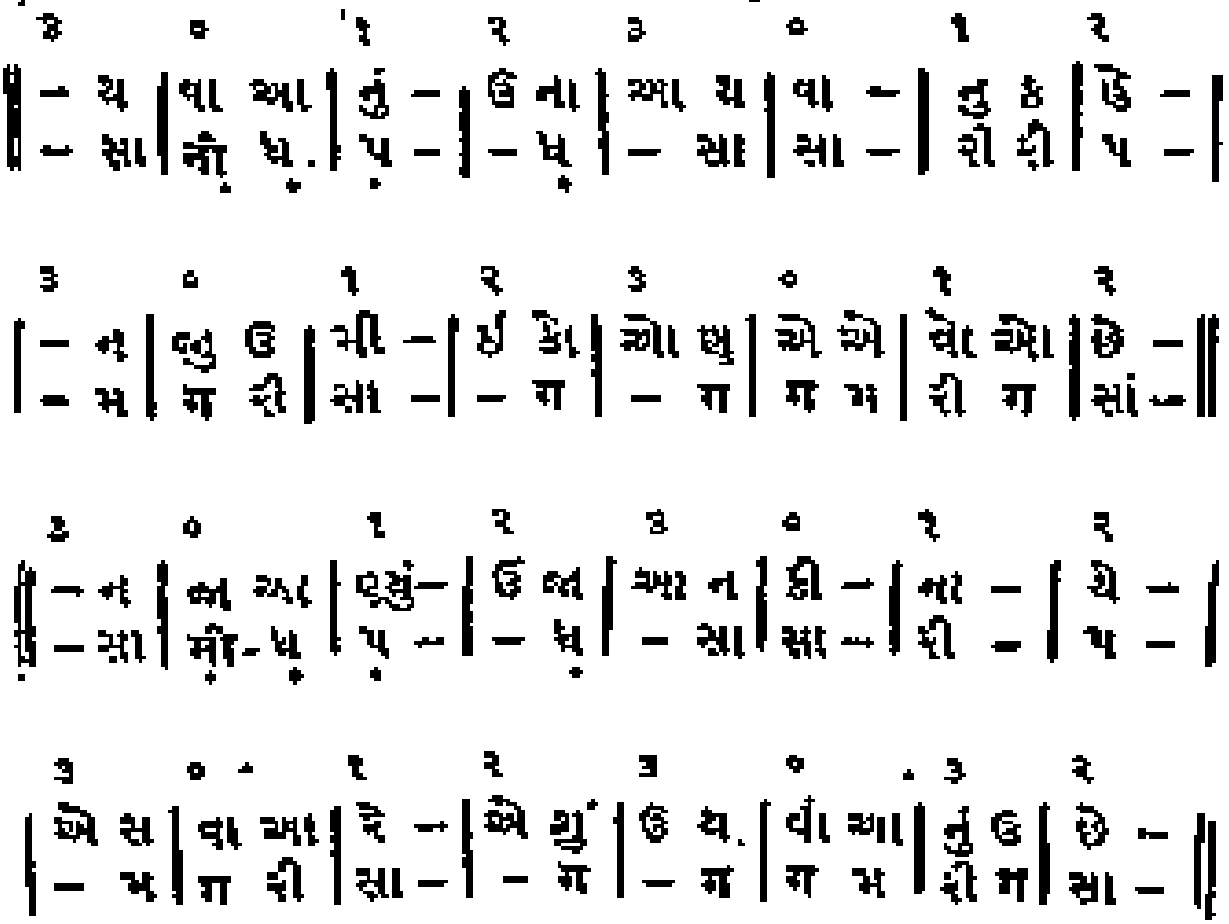

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— હ	તી —	શ —	અ લ્યા	આ રૂ	પે —	અ હ	લ્યા આ
— સા	પ —	પ —	— પ	— પ	પ —	મ ગ	મ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— જ	ગ ત	માં —	આ વા	અર ત	જા —	હે ર	છે —
— મ	ગ રી	સા —	— ગ	— ગ	ગ —	ગ રી	સા —

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— ન	જા આ	ણ્યું —	ઉં જ્ઞા	આ ની	ગૌ —	ઔ ત	મે —
— સા	ગૌ ધ	પ —	— ધ	— સા	સા —	— રી	પ —

સવારે શું થવાનું છે, પ્રથમ પ્રમાણે.

પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે 'હતી શલ્યા રૂપે' અને 'ન જાણ્યું જ્ઞાતી ગૌતમે' પ્રમાણે વગાડવી.

૬૬. રાગ કાફી. (કવ્વાલ્લી). તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

દુનીઆ તણા દીવાના, દીલભર મજાઓ લુંટે;
તુટે જીવનની દોરી, આશા છતાં ન છુટે.
બાળક મટી જુવાની, આવે ભલે દીવાની;
તન ધન મળે તરૂણી, આશા છતાં ન છુટે.
આવે પછી બુઢાપો, ધોળા થતાં નિમાળા;
રે, બાટી લાઠી વાળા, આશા છતાં ના છુટે.
પડી જાય દેહ પાપી, મરી જાય મન કલાપી;
ગળી જાય માટીમાં સઢ, આશા છતાં ન છુટે.

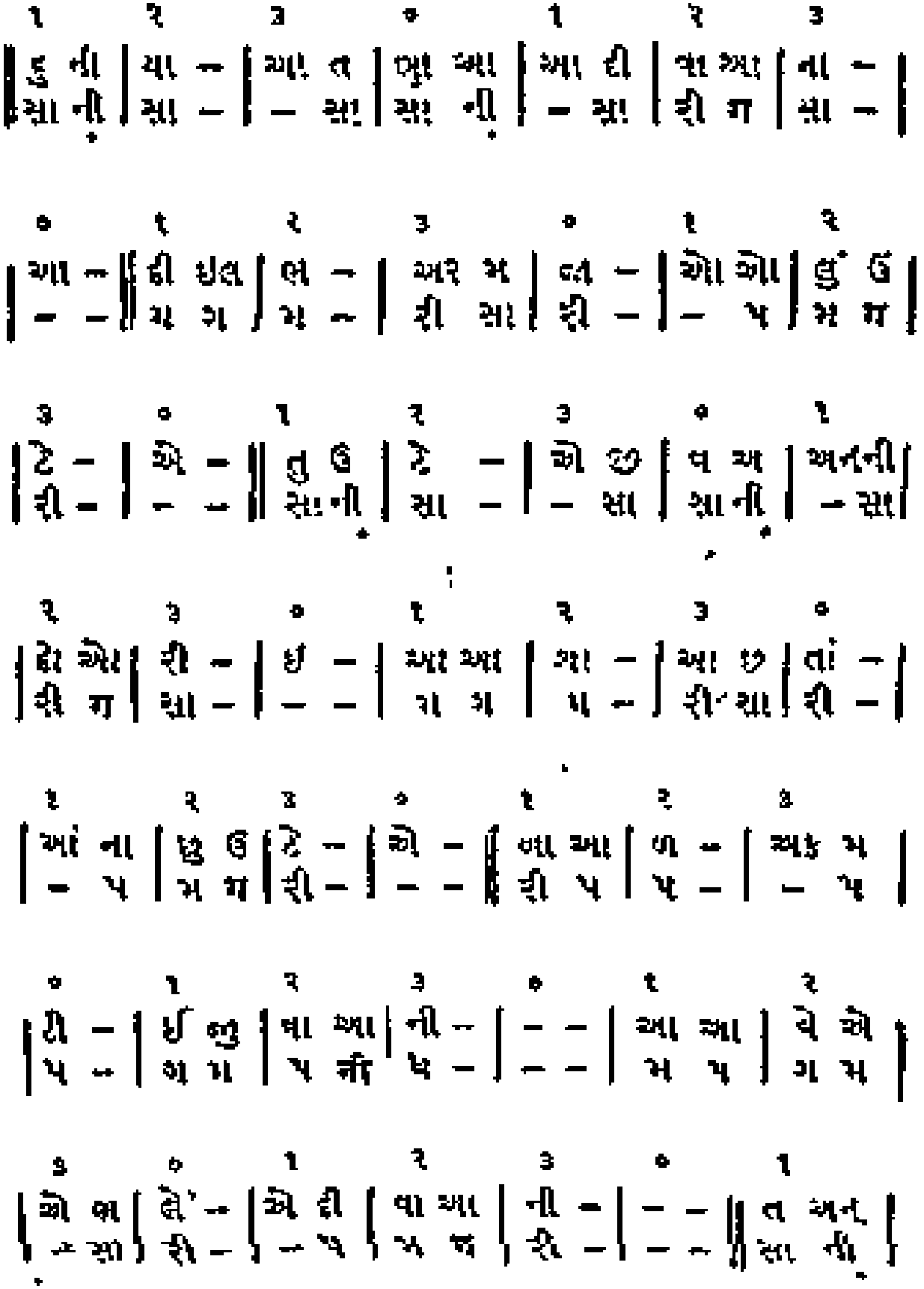

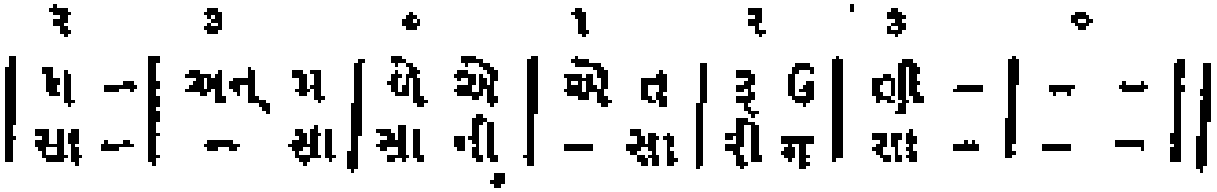

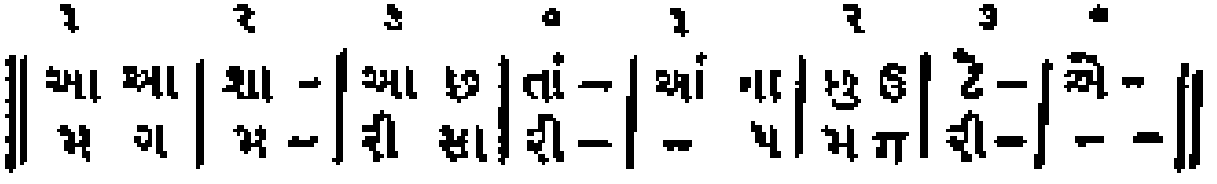

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધ –	અન્ મ	ળે એ	એ ત	રૂ ઉ	ણી –	– –
સા –	– સા	સા ની	– સા	રી ગ	સા –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
આ આ	શા –	આ છ	તાં –	આં ના	છુ ઉ	ટે –	એ –
મ ગ	મ –	રી સા	રી –	– પ	મ ગ	રી –	– –

આ પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "બાળક મટી જુવાની" અને "તન ધન મળે" પ્રમાણે વગાડવી.

—:o:—

૧૭. રાગ ગીહાગ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

પ્રજાને પ્રેમથી પોષે, ભુપાલો હો તો એવા હો, ટેક૦
સ્વધર્મે સંચરી પડે, પ્રજાન પંથ સુચવતા
પ્રજા હિતમાંજ નિત્ય રમતા, ભુપાલો હો તો એવા હો. પ્રજાને૦
નીતિને ન્યાયના રસ્તા, શરીર તજતાં નહિ તજતા;
કટર ગુણવંતની કરતા, ભુપાલો હો તો એવા હો. પ્રજાને૦
પરાઇ પત્નિને પેખી, કુદૃષ્ટિ ના કદી કરતા;
ચુસી ભંડાર ના ભરતા, ભુપાલો હો તો એવા હો. પ્રજાને૦

(રામાયણ નાટક).

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
– પ્ર	જા આ	ને એ	પ્રે –	એ મ	થી ઇ ઇ	પો ઓ
– ગ	ગ સા	ગ ગ	ધ –	– પ	સાંનીસાં	ધ પ

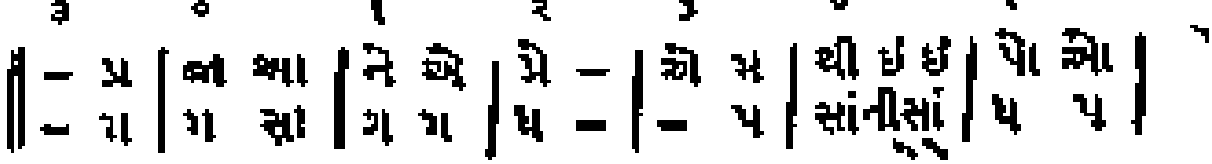

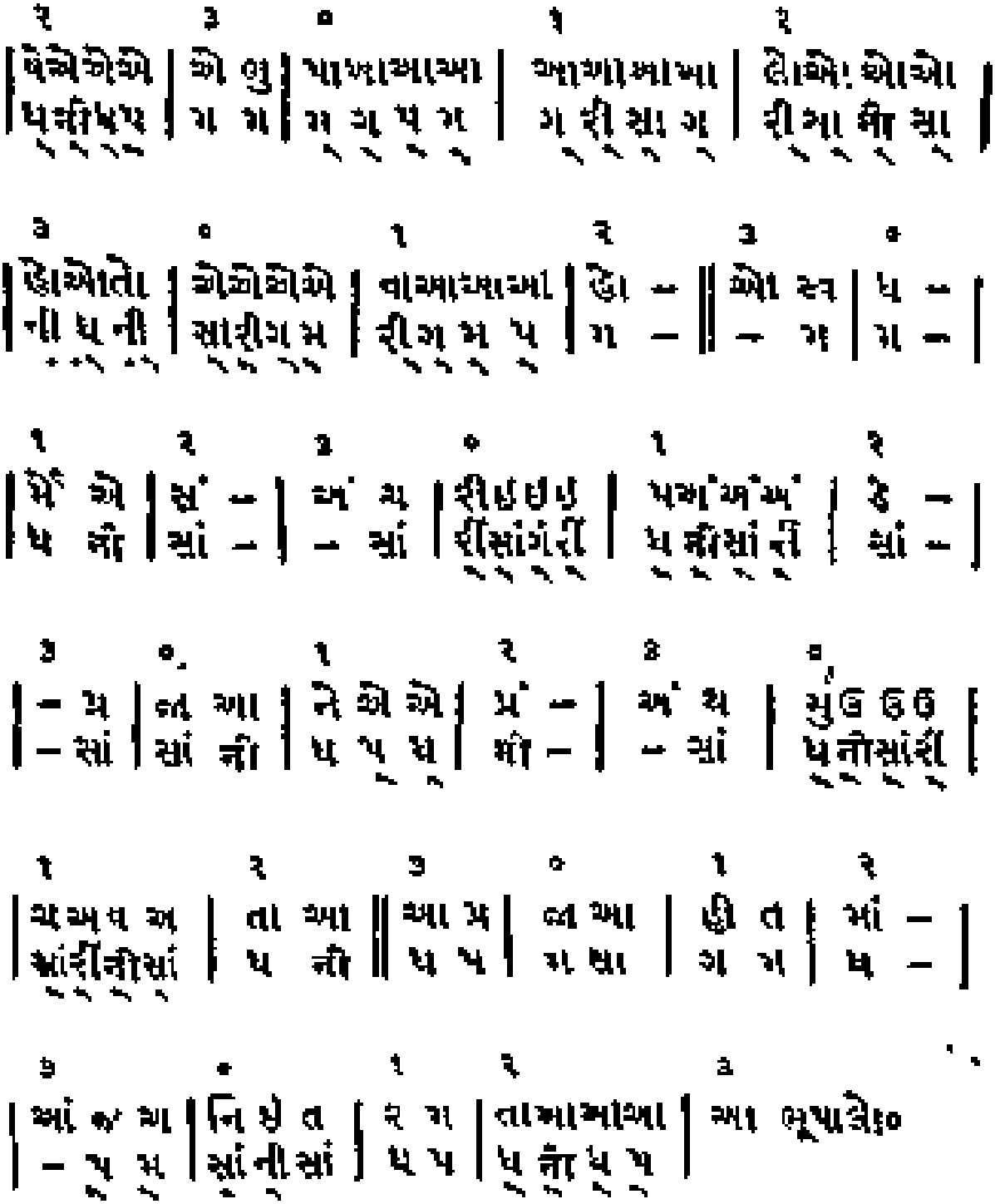

૨	૩	૦	૧	૨
બેએઓએ	એ ભુ	પાઆઆઆ	આઆઆઆ	લોઓઓઓ
ધ્નીધ્પ્	ગ ગ	ગ્ ગ્ પ્ ગ્	ગ્ રી સા ગ્	રી સા ની સા

૩	૦	૧	૨	૩	૦
હોઓતો	એઓએએ	નાઆઆઆ	હો –	ઓ સ્વ	ધ –
ની ધ્ ની	સારીગ્ મ	રીગ્ મ્ પ્	ગ –	– ગ	ગ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨
મેં એ	સં –	અં ચ	રીઇઇઇ	પઅંઅંઅં	ડે –
ધ ની	સાં –	– સાં	રીંસાંગંરીં	ધ્ નીસાંરીં	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦
– પ્ર	જા આ	ને એ એ	પ્રં –	અં થ	સુઉઉઉ
– સાં	સાં ની	ધ પ્ ધ્	ની –	– સાં	ધ્નીસાંરીં

૧	૨	૩	૦	૧	૨
ચઅવઅ	તા આ	આ પ્ર	જા આ	હી ત	માં –
સાંરીંનીસાં	ધ ની	ધ પ	ગ સા	ગ ગ	ધ –

૩	૦	૧	૨	૩
આં જ અ	નિ ઇ ત	ર ગ	તાઆઆઆ	આ ભૂપાલો૦
– પ્ મ્	સાંનીસાં	ધ પ	ધ્ નીધ્ પ્	

પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે 'સ્વધર્મે સંચરી' અને 'પ્રજા હિતમાંજ' પ્રમાણે વગાડવી.

૧૮. રાગ સોરઠી. (કવ્વાલી). તાલ લાવણી.

જેવી કરે જે કરણી તેવી સુરત ફળે છે;..... .....ટેક.
બાકરો બુરા ખતાનો અહિંનો અહિં વાળે છે;
ઉંચે ચઢે છે જ્યારે સહુને તુચ્છ ગણતા;
પટકાય જ્યારે નીચે, ત્યારે સમજ પડે છે.....જેવી૦
હુકમોઓને રડાવે રોતા ઉપર હસે છે;
કોનાર તેને કોઇ આખર નહિ રહે છે..... .....જેવી૦
આપ્યા વિના ન મળશે વાવ્યા વિના ન ફળશે;
ઇન્સાફ ચોપ્ય કુદરતનો અહિંનો અહિં મળે છે....જેવી૦

(સીતાસ્વયંવર નાટક).

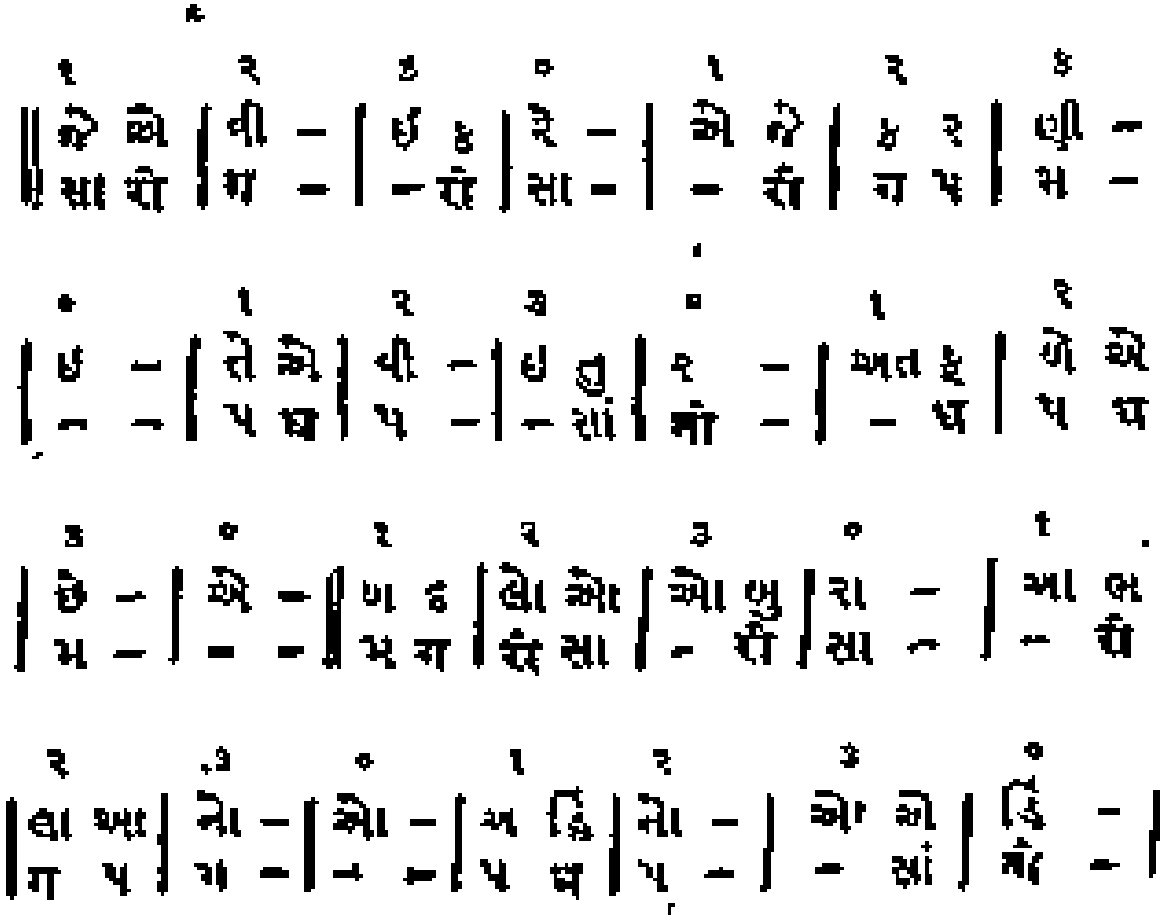

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઇ મ	ળે એ	છે –	એ –	ઉં –	ચે –	એ ચ
– ધ	પ ધ	મ –	– –	સાં –	સાં –	– ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ડે –	એ છે	જ્યા આં	રે એ	એ –	સ દુ	ને –
સાં –	– રી	ની સાં	ધ પ	– –	પ પ	ધ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ જે	તુ –	ઉ ચ્છ	ગ ણ	તા –	આ –	પ ટ
– સાં	ની –	– ધ	પ ધ	મ –	– –	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
કા –	આ ય	જ્યા –	આ રે	ની ઇ	ચે –	એ –
ગ –	– રી	સા –	– રી	ગ પ	મ –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ત્યાઆ	રે –	એ સ	મ –	અજ પ	ડે એ	છે –
પ ધ	પ –	– સાં	ગો –	– ધ	પ ધ	મ –

૦	
એ –	જેવી કરે૦
– –	

ત્યાર પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે ‘ઉંચે ચઢે છે’ અને ‘પટકાય છે જ્યારે’ પ્રમાણે વગાડવી.

૧૬. રાગ મીશ્ર. કવ્વાલી. તાલ દીપચંદી. અપમલય.

દુનિયાને ઉંધા ચશ્મા ડાહ્યા દીવાના લાગે,
નરસિંહ હતો દીવાનો મીરાં હતી દીવાની,
ભક્તિ સુધા પીનારાં ડાહ્યા દીવાના લાગે.
જે પ્રેમના સુપથે નિજ પ્રાણને વિસાર્યા,
પ્રહ્લાદને એ ભજનુ ડાહ્યા દીવાના લાગે.
જે કર્મવીર ગાંધી જઈ જેલમાં પુરાયા,
તે પણ જગતની આંખે ડાહ્યા દીવાના લાગે.
કમળાનો દોષ જેને પીળું તમામ લાગે,
પાગલ તો જગતને ડાહ્યા દીવાના લાગે.

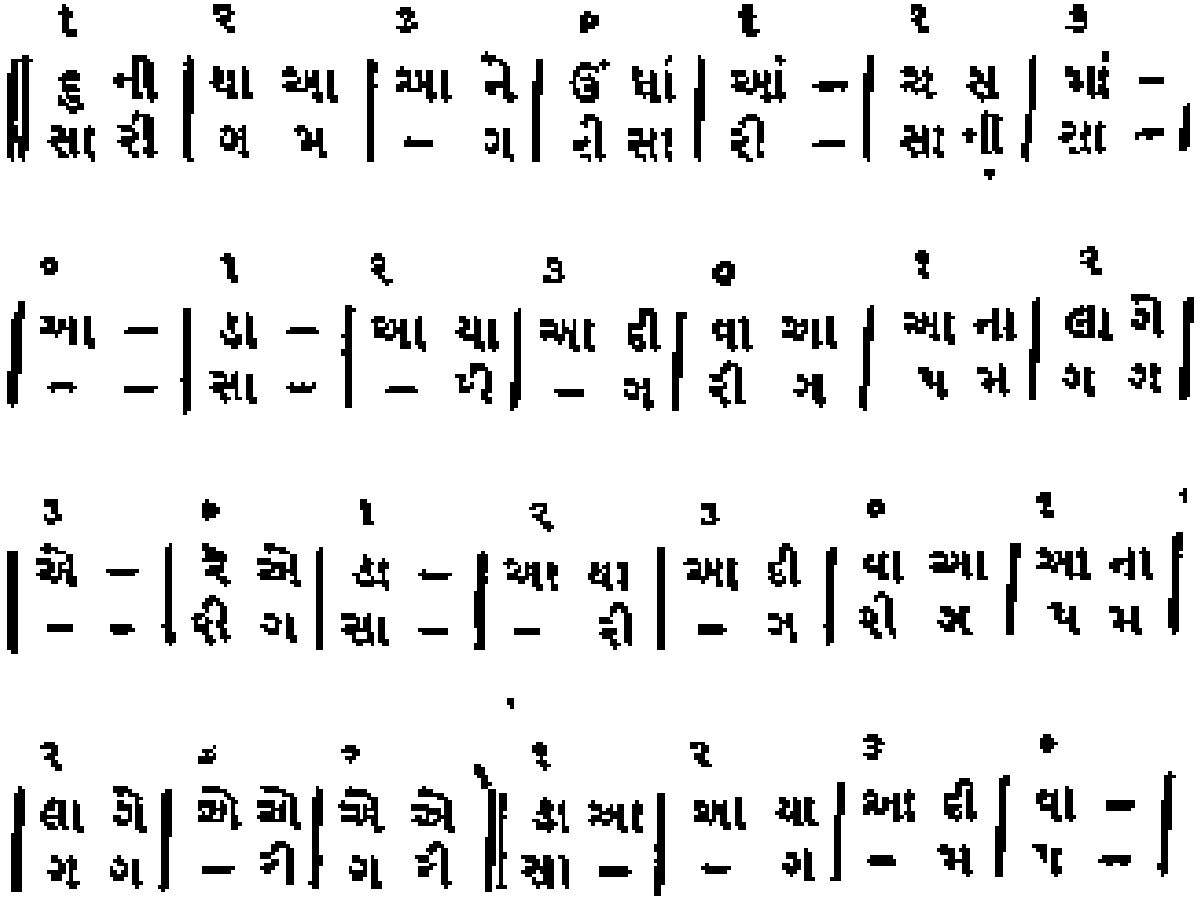

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
આ ના	લા –	ગે –	એ –	ડા –	આ હ્યા	આ દી	વા –
– પ	પ –	પ –	– –	પ –	મ ગ	– ગ	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ ના	લા આ	ગે –	રે એ	ડા આ	આ હ્યા	આ દી
ધ પ	મ ગ	ગ –	મ ગ	રી સા	– રી	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
વા આ	આ ના	લા આ	ગે –	રે એ	ડા –	આ હ્યા
મ પ	ધ પ	મ ગ	ગ –	રી ગ	સા –	– રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ દી	વા આ	આ ના	લા ગે	એ રે	એ –	ન ર
– ગ	રી ગ	પ મ	ગ ગ	– રી	ગ –	સા સા

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
સિંહ –	ઇ હ	તો –	ઓ દી	વા –	નો –	ઓ –
ગ –	મ ગ	પ –	– પ	પ –	પ –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
મી ઇ	શં આં	આં હ	તી ઈ	ઇ દી	વા આ	ની –
પ મ	ગ –	– મ	પ –	ધ પ	મ ગ	ગ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઈ ઇ	બ અ	કિત ઇ	ઇ સુ	ધા આ	આ પી	ના આ
રી ગ	સા રી	ગ મ	પ મ	ગ રી	સા રી	સા ની

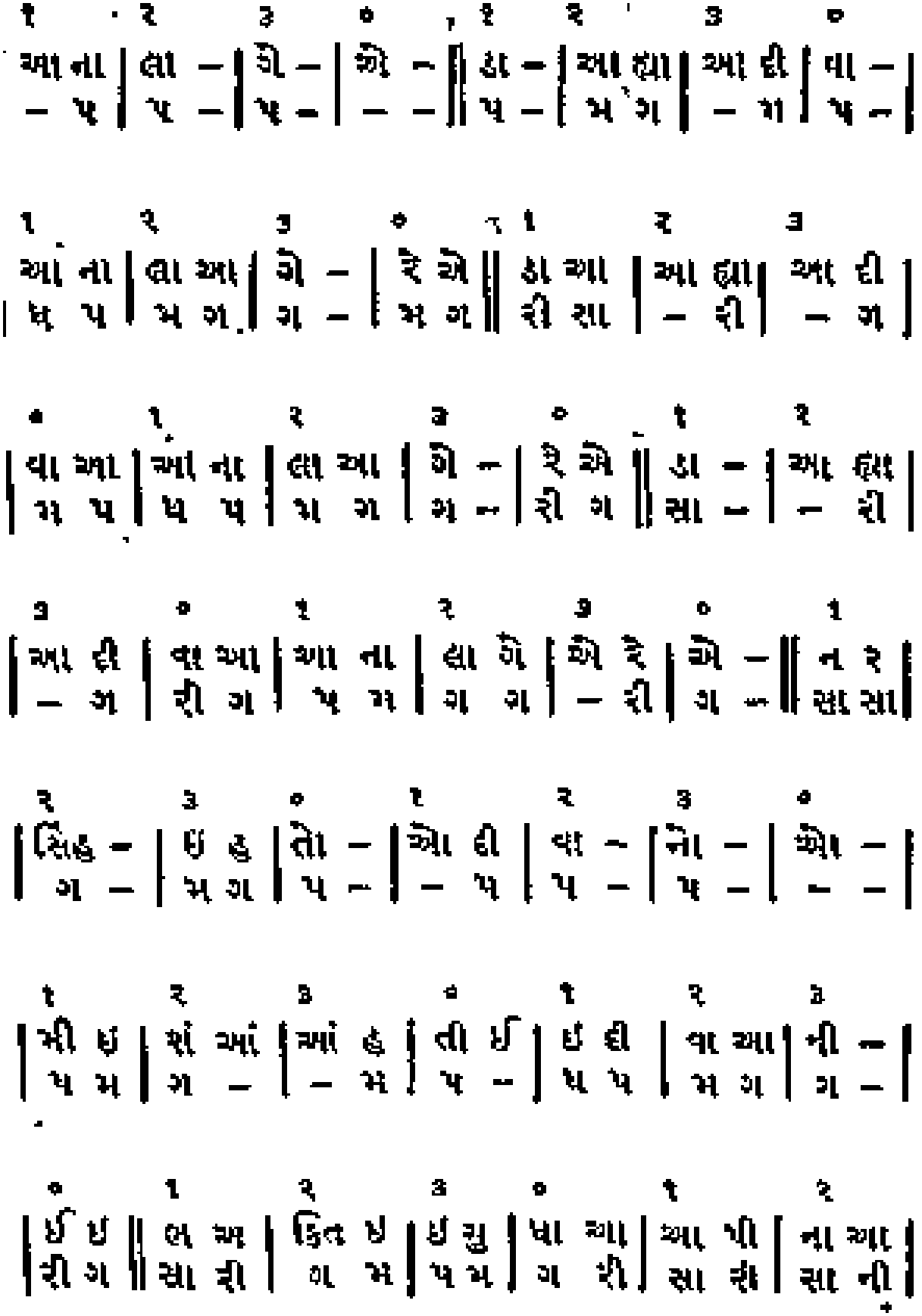

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
શં –	આં –	ડા –	આ હ્યા	આ દી	વા આ	આ ના
સા –	– –	સા –	– રી	– ગ	રી ગ	પ મ

૨	૩	૦
લા ગે	– રે	એ –
ગ ગ	– રી	ગ –

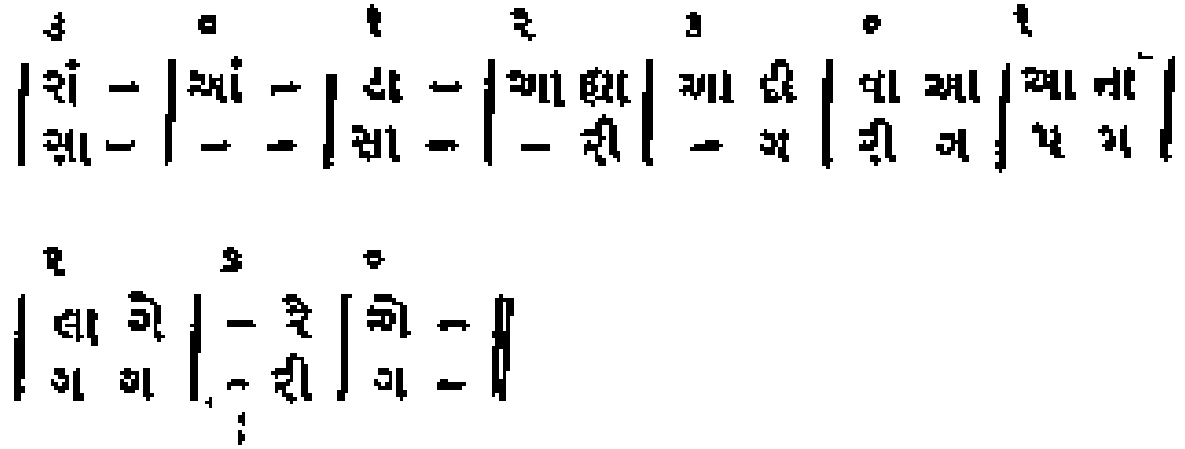

તાલ દીપચંદી. મધ્યમલય.

૦	૧	૨	૩	૦
– દુ-ની	યા – – ને	ઉ ધાં આં	ચ શ માં –	આં ડા –
– સા ગ	મ – – ગ	રી સા રી	સા ની સા –	– સા –

૧	૨	૩	૦	૧
હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે –	રેએડા –	હ્યા – – દી
રી – – ગ	રી ગ પ મ	ગ – ગ –	રીગસા –	રી – – ગ

૨	૩	૦	૧	૨
વાઆઆના	લા – ગે –	એએડા –	હ્યાઆ – દી	વા – ના
રી ગ પ મ	ગ – ગ –	રીગસા –	ગ પ – મ	પ – પ

૩	૦	૧	૨	૩
લા – ગે –	એ ડાઆ	હ્યા – – દી	વા આ ના	લા આ ગે –
પ – પ –	– પ મ	ગ – – મ	પ ધ પ	મ ગ ગ –

૦	૧	૨	૩	૦
રે એ ડા આ	હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે –	રેએડા –
મ ગ રી સા	રી – – ગ	મ પ ધ પ	મ ગગ –	રીગસા –

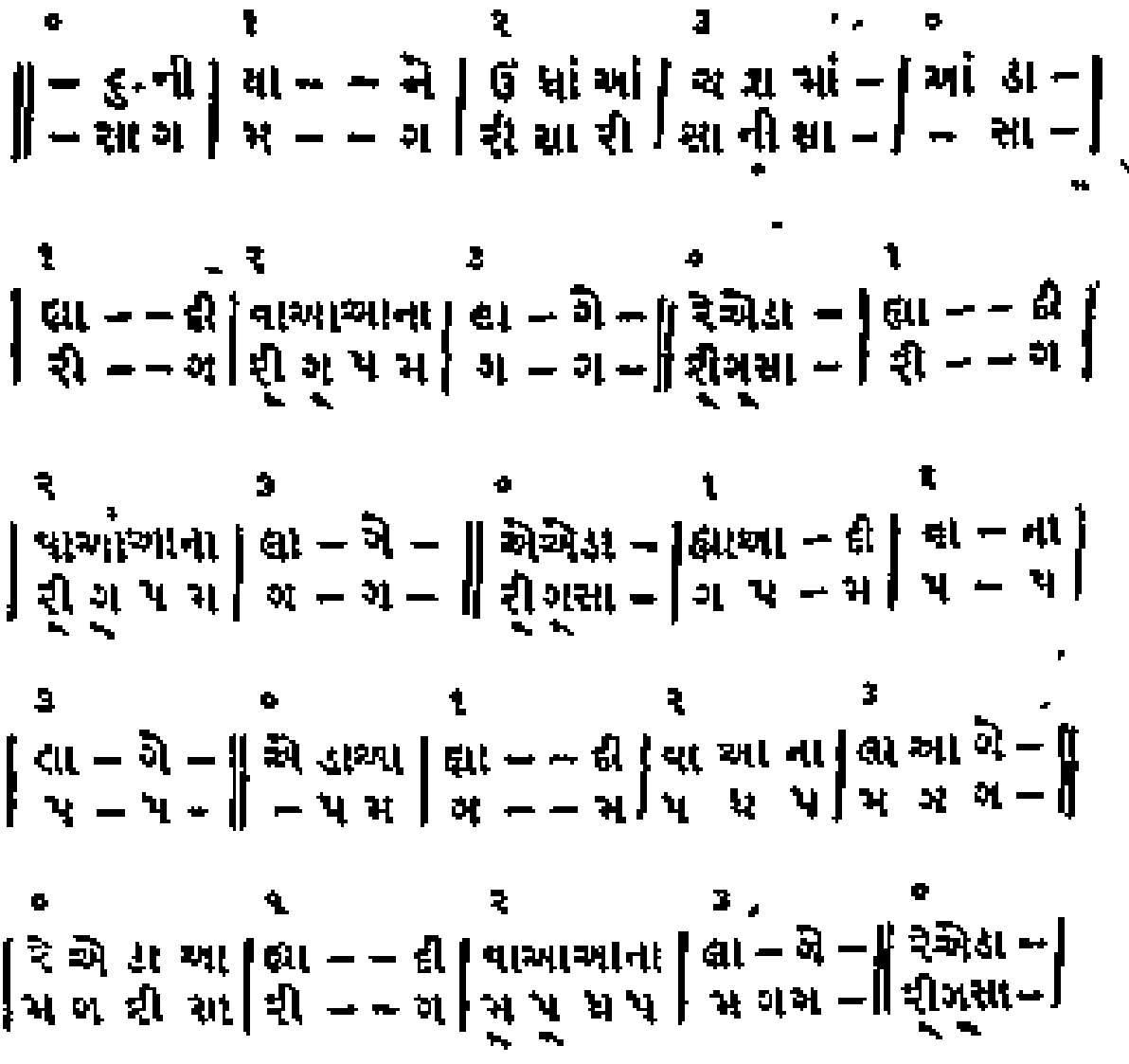

૧	૨	૩	૦	૧
હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે –	એ ન ર	સિં – ઇ હ
રી – – ગ	રી્ ગ્ પ મ	ગ – ગ –	– સાસા	ગ – મ ગ

૨	૩	૦	૧	૨
તે – દી	વા – નો –	ઓ મી ઇ	રાં – – હ	તી ઈ દી
પ – પ	પ – પ –	– પ ગ	ગ – – ગ	પ ધ પ

૩	૦	૧	૨	૩
વાઆની –	ઇ ઇ ભ અ	ક્તિ ઈ ઇ સુ	ધાઆઆપી	નાઆરા –
મ ગ ગ –	રી્ગ્ સા રી	ગ મ પ મ	ગ્ રી્ સા રી	સાની સા –

૦	૧	૨	૩	૦
આ ડા –	હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે –	રે એ ડા –
– સા –	રી – – ગ	રી્ ગ્ પ મ	ગ – ગ –	રી્ ગ્ સા –

૧	૨	૩	
હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે –	પછીની કડીઓની સારીગમ
રી – – ગ	રી્ ગ્ પ મ	ગ – ગ –	અનુક્રમે 'નરસિંહ હતા

દીવાનો' અને 'ભક્તિ સુધા પીનારાં' પ્રમાણે વગાડવી.

આ ગાયન ત્રિતાલ, લાવણી અથવા ગઝલ તાલમાં પણ માત્રાઓમાં જોઇતી વધઘટ કરીને વગાડી શકાય છે.

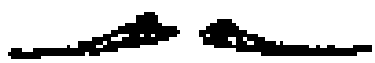

૨૦. રાગ બિહાગ (ગઝલ). તાલ દાદરો.

રાજી ન રૈયત કરી રાજા થયા તો શું,
પરપીડ ધ્યાને ના ધરી તાજા થયા તો શું.
અંગે બિમારી આવતાં પથારીએ પડયા,
સમર્થા ન સ્નેહે શ્રીહરી સાજા થયા તો શું....રાજી૦
રાગી બન્યા રસ લુંટવા પણ જ્ઞાની પાછળે,
દેતા જીવન ચુકયા જરી રાગી થયા તો શું....રાજી૦
સમદૃષ્ટિ સઘળે રાખવાની જ્ઞાન ગોષ્ઠીઓ,
કરી પણ પોતે ન આચરી જ્ઞાની થયા તો શું....રાજી૦
કેશવ કવિને આપવા કિર્તિની લાલચે,
અર્પી અમળ કંઠે છરી, દાની થયા તો શું....રાજી૦

૧	૦	૧	૦	૧	૦
રા જી ન	રૈ – –	ય ત્ ક	રી – રા	જા આ થ	યા આ તે
સાં સ. સાં	સાં – –	ની – ની	ધ – પ	ધ પ મ	ગ મ ધ

૧	૦	૧	૦	૧	૦
શું – –	ઉ પ ર	પી – ડ	ધ્યા – ને	ના – ધ	રી – તા
પ – –	– સાં સા	સાં – સાં	સા – સાં	ની – ની	ધ – પ

૧	૦	૧	૦	૧
જા આ થ	યા આ તો	શું – –	એ એ એ એ એ એ	એ એ એ એ એ એ
ધ પ મ	ગ મ ધ	પ – –	ગ્ ગ્ પ્ ધ્ ની ધ્	ની સાં રીં સાં ની સાં

૦	૧	૦	૧	૦
– – અં	એ – ભિ	મા રી ઇ ઇ	આ – વ	તાં – પ
– – સાં	સાં – સાં	સાં સાં ની ધ્	સાં – સાં	સાં – સાં

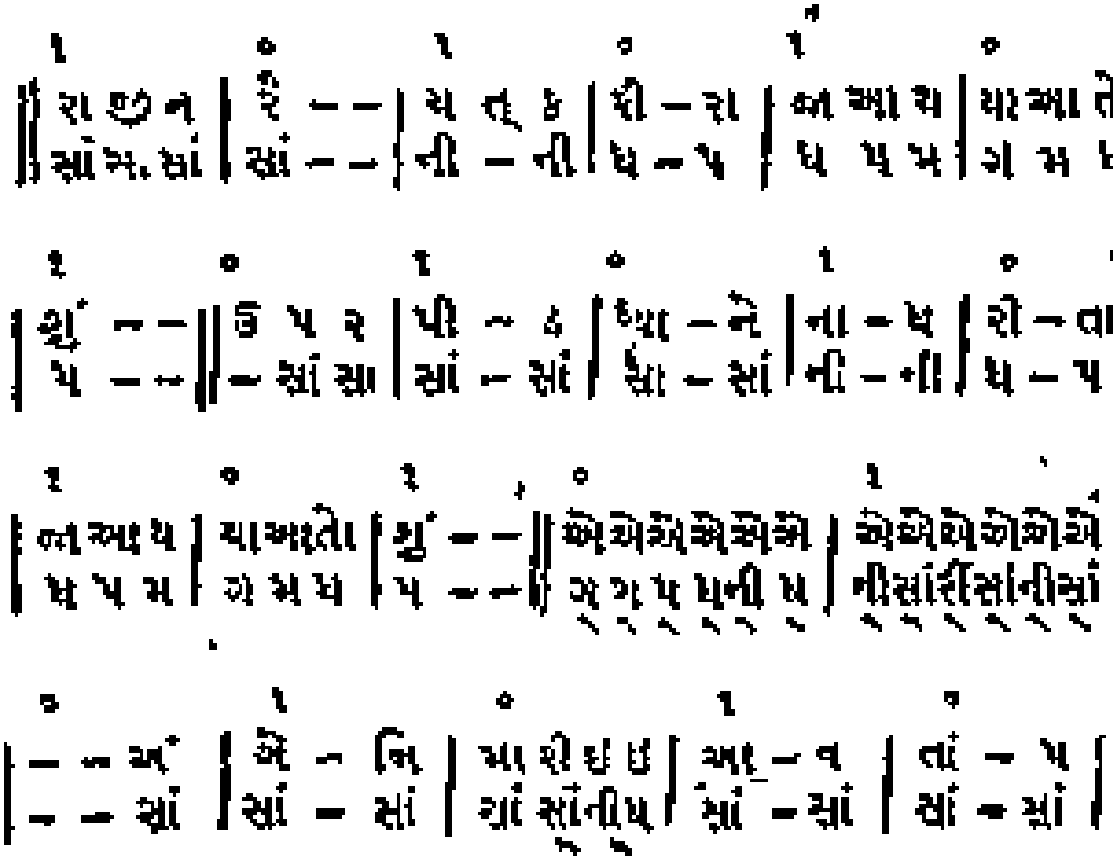

૧	૦	૧	૦	૧	૦
થા – રી	યે – પ	ડયા –	આ – –	આ આ આ	આ સમ
સાં – સાં	સાં – સાં	ની –	ધ – –	પ ધ પ	ધ સાં

૧	૦	૧	૦	૧	૦
યાં – ન	સ્ને – હે	શ્રી – હ	રી – સા	જા આ થ	યા આ તો
સાં – સાં	સાં – સા	ની – ની	ધ – પ	ધ પ મ	ગ મ ધ

૧	૦	૧	૦	૧	૦
શું – –	ઉ – –	રા ગી બ	ન્યા ર સં	લું – ટ	વા પ ણ
પ – –	– – –	મ મ મ	ધ ની ની	સાં–સાં	સાં સાં સાં

૧	૦	૧	૦	૧	૦
જ્ઞા – ની	પા – છ	બે – એ	એ એ –	દે તા જી	
સાં – સાં	સાં ની ધ	ની – ધ	પ ધ –	સાં સાં સાં	

૦	૧	૦	૧	૦	૧
વન્ – ચુ	કયા – ક	દી – રા	ગી ઇ થ	યા આ તો	શું – –
સાં – સાં	ની – ની	ધ – પ	ધ પ મ	ગ મ ધ	પ – –

૦
ઉ – –
– – –

રાજી ન રૈયત૦ ‖ "સમ દૃષ્ટિ રાખવાની"—"રાગી બન્યા" પ્રમાણે અને "કેશવ કાવને આપવા"—"અંગે બીમારી" પ્રમાણે અને બાકીની લીટીઓ "દેતાં જીવન ચુકયા" પ્રમાણે વગાડવી.

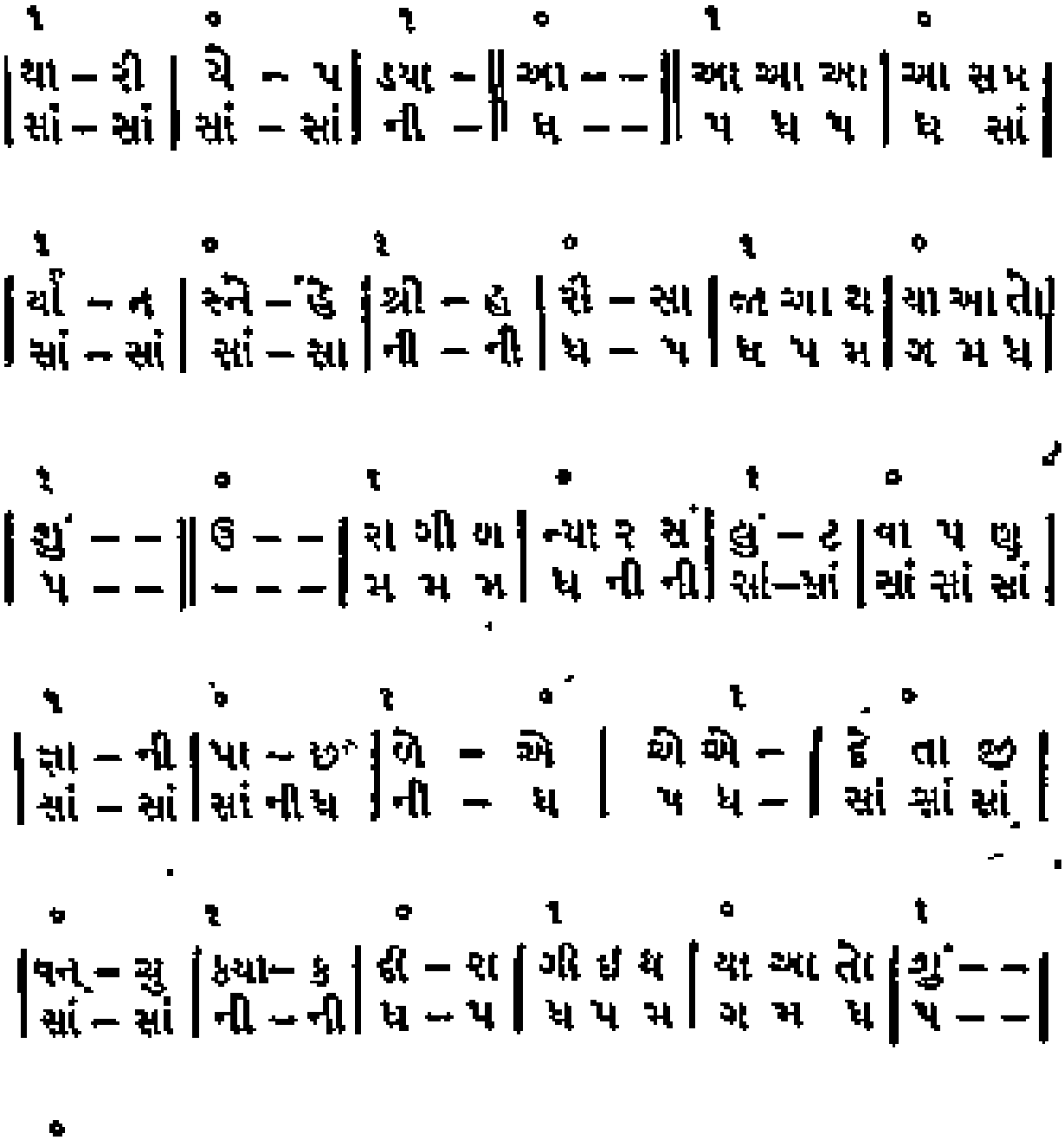

૨૧. રાગ કલ્યાણની ધુન. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

તેડું થયું કીરતારનું, માન્યા વિના કેમ ચાલશે,
ઝાંખી થઇ જમદૂતની, જવા વિના કેમ ચાલશે.
જાવું મઝલ મોટી તણી, તૈયારી કંઇ કીધી નહિ,
ભાથું બાંધ્યું નવ સંગમાં, ભાથા વિના કેમ ચાલશે.
મીત્રો મહીં તું માલતો, કૂક્કડ થઇ ફરતો હતો,
મીત્રો ન આવે સાથમાં, મીત્રો વિના કેમ ચાલશે.
શણગાર ધારી અંગપર, રમતો રમાના સંગમાં,
રમા ન આવે સંગમાં, રમા વિના કેમ ચાલશે.
પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો, ભક્તિ તણું ભાથું ભરો,
કલ્યાણ કાયાનું કરો, એના વિના કેમ ચાલશે.

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— તે	ડું થ	યું —	કી ર	અ તા	આ ર	નું ઉં
— સાં	સાં સાં	સા —	સાં સાં	— ની	ધ પ	ધ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઉં —	ઉ મા	ન્યા વિ	ના —	કે મ	ચા —	આ લ	શે એ
ધ —	— પ	પ મ	ગ —	ગ ગ	ધ —	— પ	ની ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ એ	એ મા	ન્યા વિ	ના —	કે મ	ચા —	આ લ
પ ધ	— પ	પ મ	ગ —	ગ ગ	ધ —	— પ

૦	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શે એ	એ એ	એ સાં	ખી થ	ઇ —	જ મ	અ દ
ની ધ	ની સાં	— સાં	સાં સાં	સાં —	સાં સાં	— ની

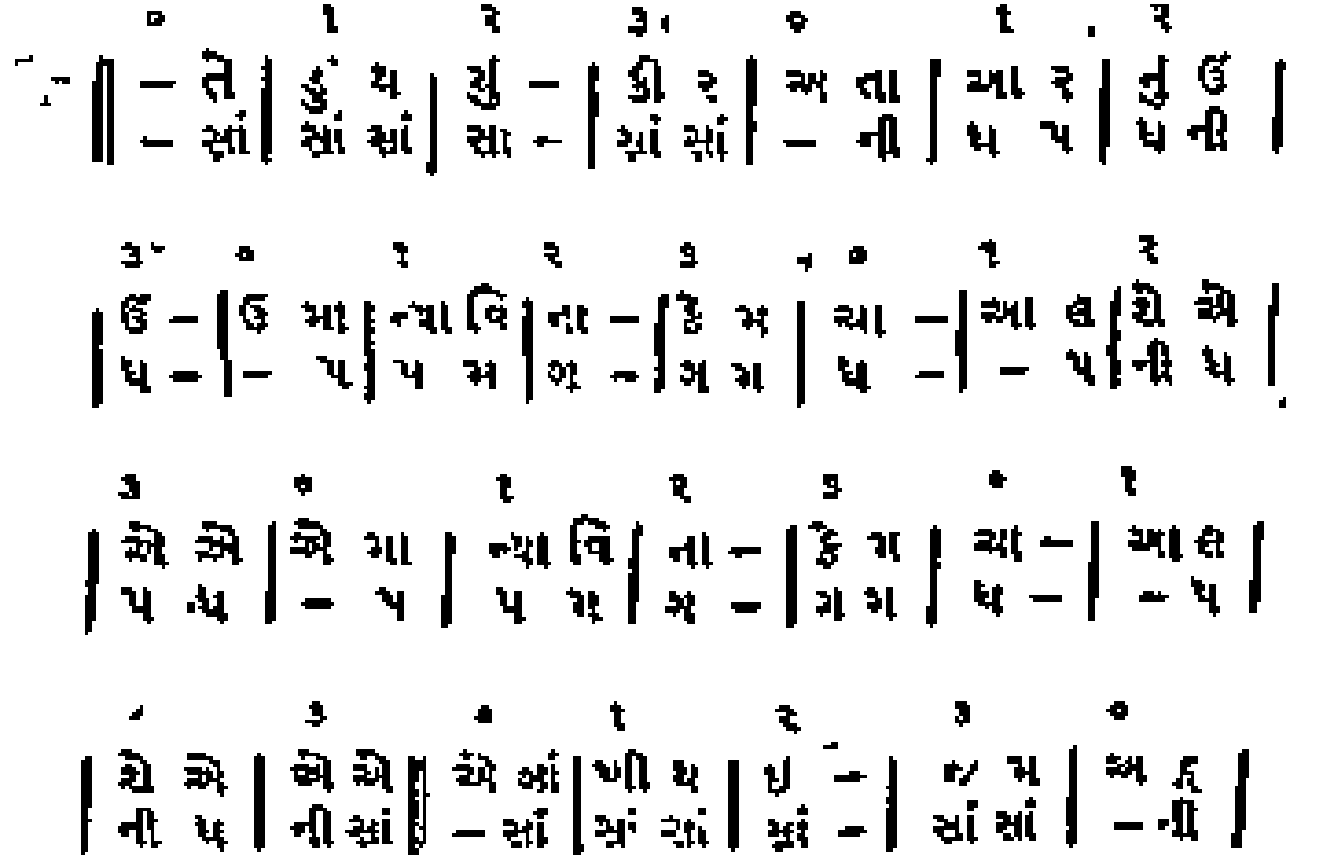

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઉ ત	ની ઇ	ઇ –	ઇ જ	વા વિ	ના –	કે મ
ધ પ	ધ ની	ધ –	– પ	પ મ	ગ –	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ચા –	આ લ	શે એ	એ એ	– જ	વા વિ	ના –
ધ –	– પ	ની ધ	પ ધ	– પ	પ મ	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કે મ	ચા –	આ લ	શે એ	એ એ	– જા	આ વું
ગ મ	ધ –	– પ	ની ધ	ની સાં	– મ	– પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
મ –	ઝ –	અલ્ મો	ટી ત	ણી –	ત ઈ	ઈ યા
ધ –	ની –	– સાં	સાં સાં	સાં –	સાં –	– સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ રી	કં ઈ	કી –	ઇ ધી	ઈ ન	હીં ઇ	ઇ –
– સાં	સાં –	સાં –	– ની	ધ પ	ધ ની	ધ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઇ ભા	તું બાં	ધ્યું –	ન વ	ગ સા	આ ધ	માં આં
– સાં	સા સાં	સા –	સાં સાં	– ની	ધ પ	ધ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આં –	આં ભા	થા વિ	ના –	કે મ	ચા –	આ લ
ધ –	– ધ	પ મ	ગ –	ગ મ	ધ –	– પ

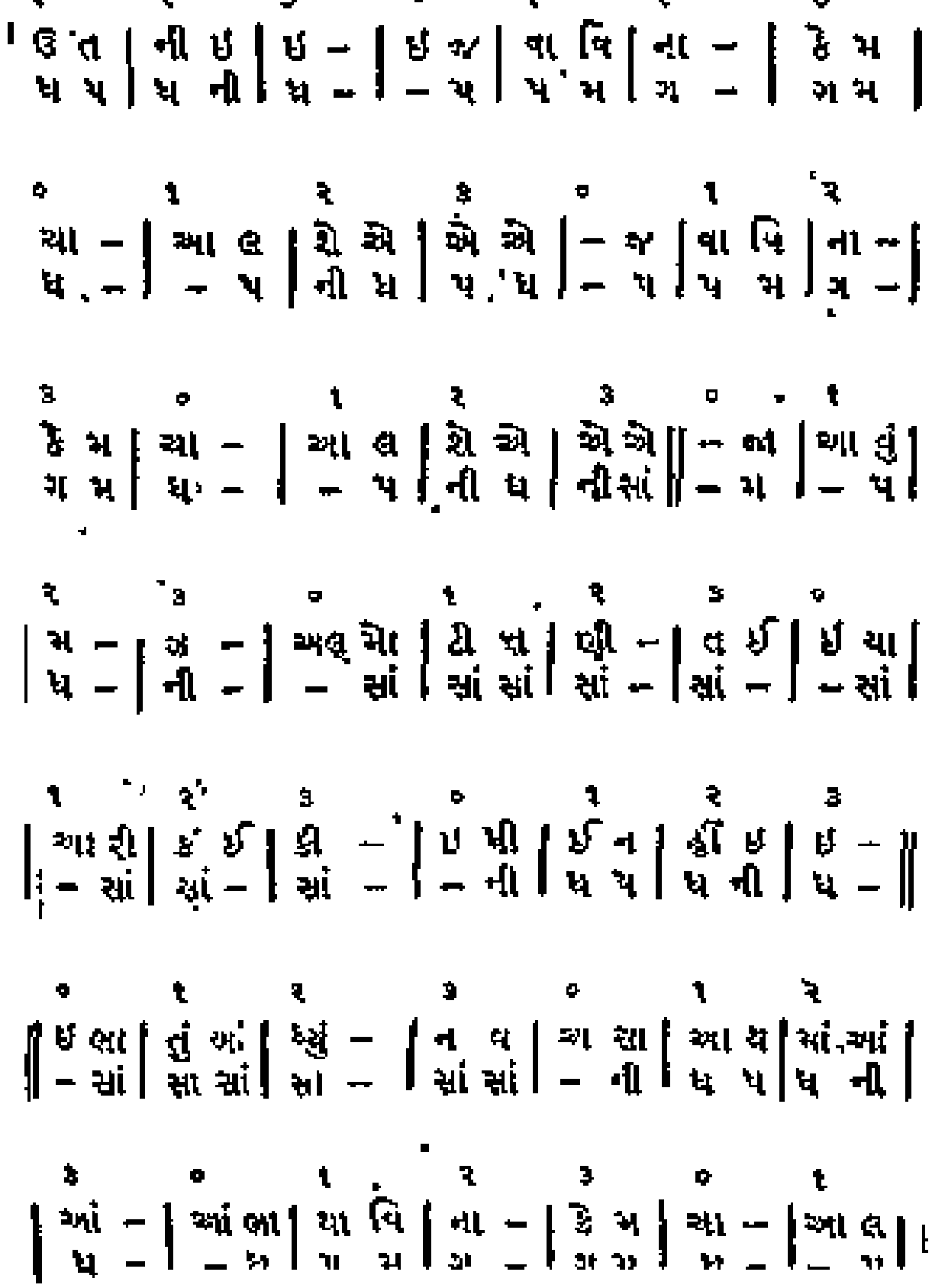

૨૧. રાગ કલ્યાણની ધુન. તાલ લાવણી. મધ્યમલ

તેડું થયું કીરતારનું, માન્યા વિના કેમ ચાલશે
ગાંખી થઇ જગદ્ગતની, જવા વિના કેમ ચાલશે
જાવું મઝલ મોટી તણી, તૈયારી કંઇ કીધી નહિ
ભાથું બાંધ્યું નવ સંગમાં, ભાથા વિના કેમ ચાલશે
મીત્રો મહીં તું માલતો, ફક્કડ થઇ ફરતો હતો
મીત્રો ન આવે સાથમાં, મીત્રો વિના કેમ ચાલશે
શણગાર ધારી અંગપર, રમતો રમાના સંગમ
રમા ન આવે સંગમાં, રમા વિના કેમ ચાલ
પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો, ભક્તિ તણું ભાથું ભ/ચે
કલ્યાણ કાયાનું કરો, એના વિના કેમ ચા

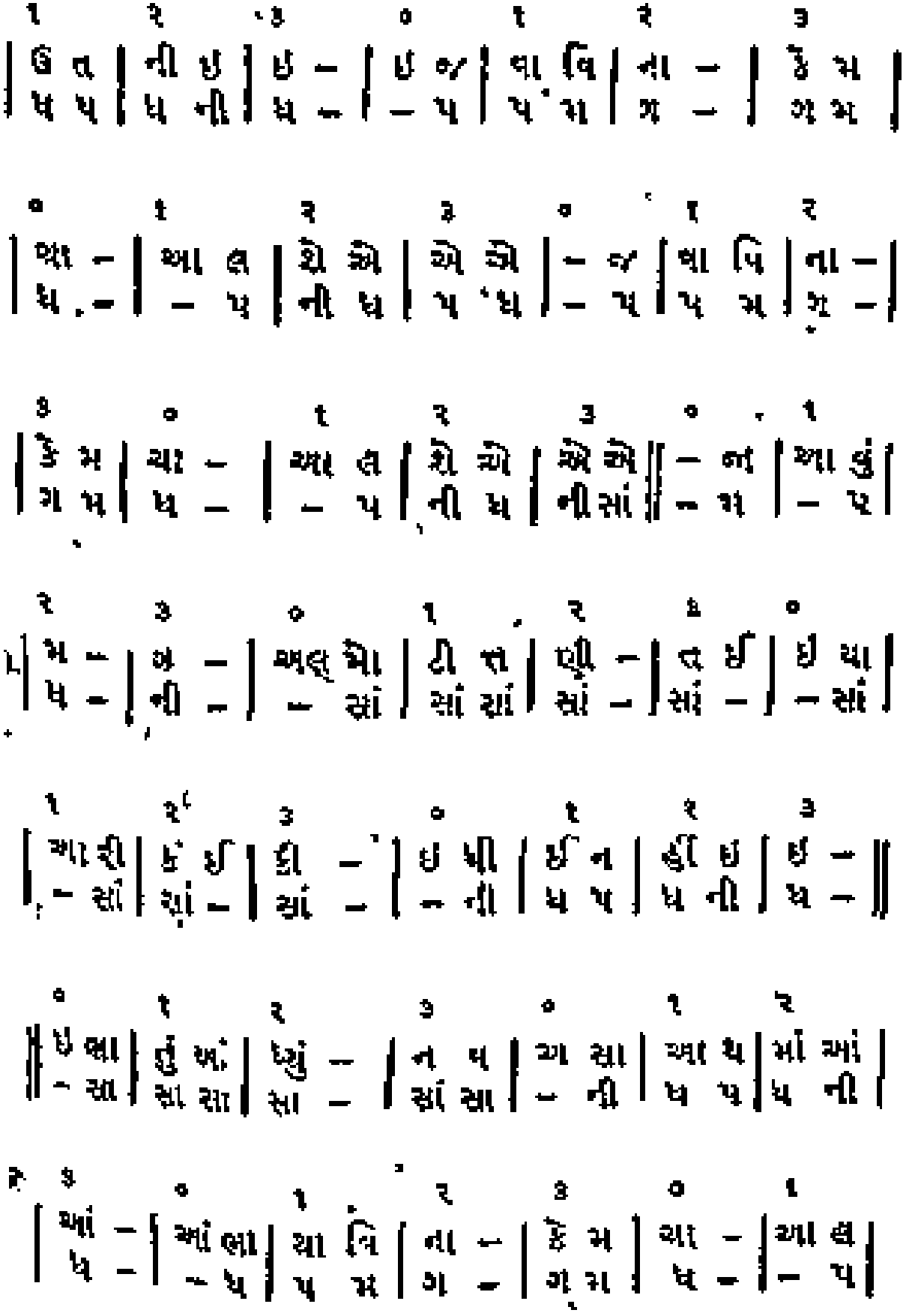

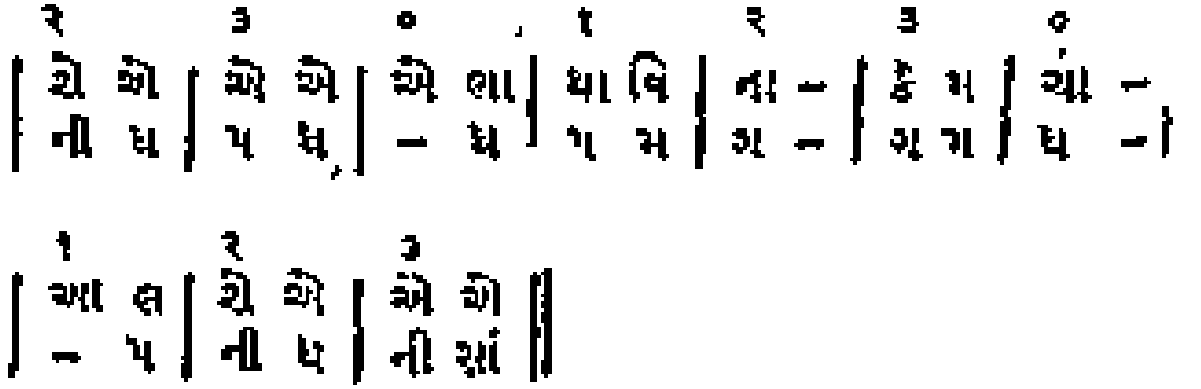

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શે એ	એ એ	એ ભા	થા વિ	ના –	કે મ	ચા –
ની ધ	પ ધ	– ધ	પ મ	ગ –	ગ મ	ધ –

૧	૨	૩
આ લ	શે એ	એ એ
– પ	ની ધ	ની સાં

૨૨. રાગ કલ્યાણની ધુન. તાલ ગઝલ.

ચંદ્રવદના ચંદ્રને શું હોય જાણે હસી રહી,
કેમ ભુલાયે એ હવે, મૂર્તિ મનમાં વસી રહી.
જોનારને એકજ નજરથી, જીતવા મગરૂર એ,
જીગર વીંધી નાખવા, એ ભમર કમાનો કસી રહી.
જાણે કરી દેશે અમર, દેખાય છે અમૃત ભરી,
પણ અત્યારે ઝેર થઇને, પળે પળે એ કસી રહી.

૦	૧	૨	૦	૧
ચં – દ્ર	વ દ	ના –	એ ચં દ્ર	મે એએ એ
સાં – સાં	સાં સા	સાં –	ની ધ પ	પ્ ધ્ની ધ્

૦	૧	૨	૦	૧	૨	૦
હો – ય	જા –	ણે એ	હ શી	ઇ ર	હીઇઇઇ	ઇઇઇ
પ – મ	પ –	ગ મ	પ ધ	– પ	ધ્ની સાં	સાંનીસા

૧	૨	૦	૧	૨	૦	૧
ઇ –	ઇ –	કે મ ભુ	લા –	યે –	એ એ હ	વેએએ
– –	– –	સાંસાં સા	સાં –	સાં –	ની ધ પ	પ ધ્ની

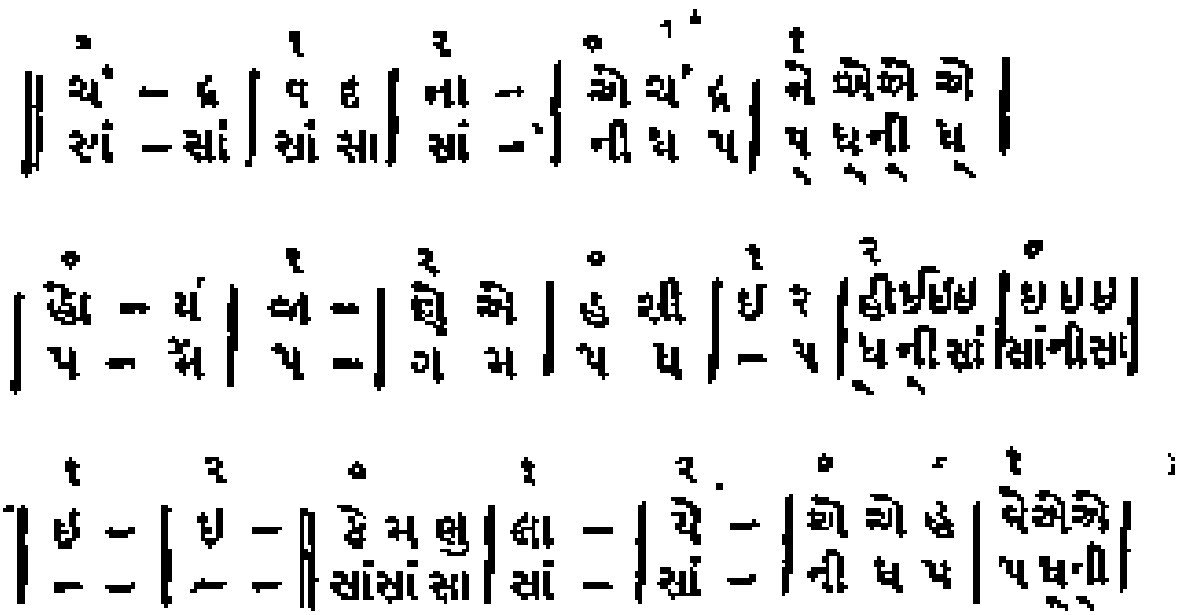

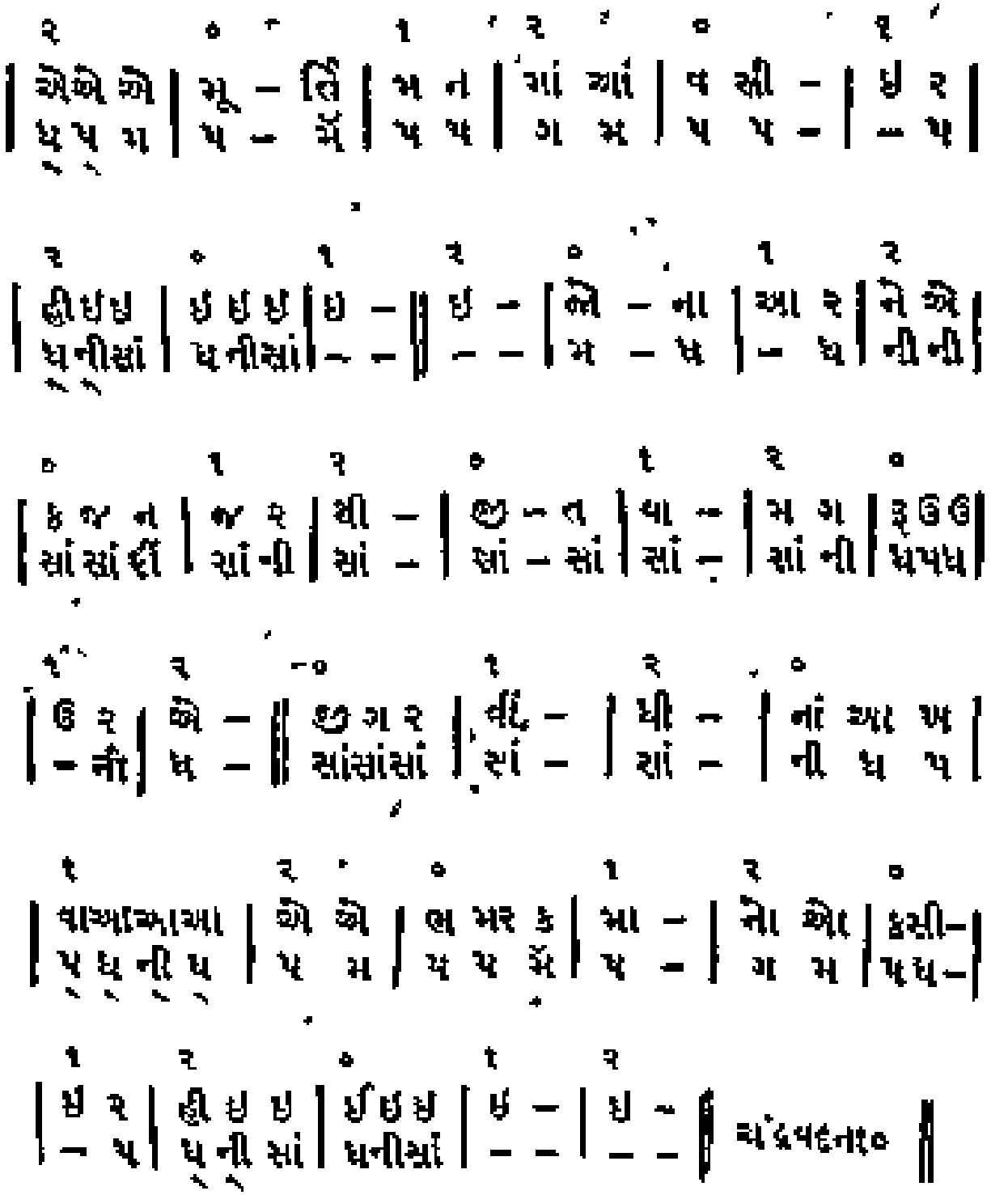

૨	૦	૧	૨	૦	૧
એએ એ	મૂ – ર્તિ	મ ન	માં આં	વ સી –	ઇ ર
ધ્ પ્ મ	પ – મૅ	પ પ	ગ મ	પ પ –	– પ

૨	૦	૧	૨	૦	૧	૨
હીઇઇ	ઇઇઇ	ઇ –	ઇ –	જો – ના	આ ર	ને એ
ધ્ નીસાં	ધનીસાં	– –	– –	મ – ધ	– ધ	નીની

૦	૧	૨	૦	૧	૨	૦
ક જ ન	જ ર	થી –	જી – ત	વા –	મ ગ	રૂ ઉ ઉ
સાં સાં રીં	સાં ની	સાં –	સાં – સાં	સાં –	સાં ની	ધપધ

૧	૨	૦	૧	૨	૦
ઉ ર	એ –	જી ગ ર	વીં –	ધી –	નાં આ ખ
– નૌ	ધ –	સાંસાંસાં	સાં –	સાં –	ની ધ પ

૧	૨	૦	૧	૨	૦
વાઆઆઆ	એ એ	ભ મર ક	મા –	નો ઓ	કસી–
પ્ ધ્ ની ધ્	પ મ	પ પ મૅ	પ –	ગ મ	પધ–

૧	૨	૦	૧	૨	
ઇ ર	હી ઇ ઇ	ઈઇઇ	ઇ –	ઇ –	ચંદ્રવદના૦
– પ	ધ્ ની સાં	ધનીસાં	– –	– –	

" જાણે કરી દેશે અમર "—" જોનારને એકજ નજરથી " પ્રમાણે અને " પણ અત્યારે ઝેર થઇને "—" જીગર વીંધી નાખવા " પ્રમાણે. આ ગાયનને તાલ લાવણીમાં લેતાં નીચે પ્રમાણે માત્રાઓ લઇ શકાશે.

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|| ચં – | અં દ્ર | વ દ | ના – | ચં – | અં દ્ર | ને એ્એ | એ્એશું |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૧
| હો – | ઓ ર | જા – | ણે – | હ શી | ઇ ર | હી્ઇ્ઇ્ઇ | ઇ્ઇ ઈ ||

એ પ્રમાણે માત્રા મેળ કરી ઉપરની સારીગમથી વગાડવું.

આ ગાયન તેમજ બીજા ગાયનો ફોનોગ્રાફની રેકર્ડમાં જેઓએ સાંભળ્યાં હશે તેઓ તે પ્રમાણે સારીગમ માગશે, પરંતુ તેની માફક દરેક લીટીએ ઢબ કે સૂર ફેરવીને સારીગમ લખવાથી નોટેશન ઘણુંજ લાંબુ થઇ જાય, પરંતુ આપેલી સારીગમ પ્રમાણે પ્રથમ હાથ તૈયાર થઇ ગયા પછી ગમે તેવા પ્રકારની ગીઠાશવાળી તાન કે ઢબથી વગાડવા પ્રયત્ન કરવો.

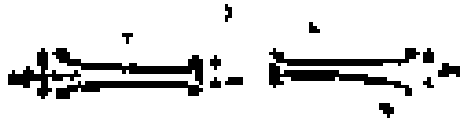

૨૨. રાગ.મિશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

મારૂં વતન આ વ્હાલું વતન, વ્હાલુ મને આ મારૂં વતન ....ટેક.
જેની માટીની મારી કાયા ઘડેલી, તેને કરૂં હું કોટી કોટી નમન,
રાણા પ્રતાપ ને શીવાજી શૂરવીર, મારા વતનનાં એ મોંઘાં રતન.
બાલ ને પાલ વળી દાદા ને દાસજી, જેણે અમર્પ્યું સારૂંએ જીવન,
વ્હાલા વતનની બેડીને તોડવા, હોંસે ઓવારૂં હું તન મન ધન.

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|| મા રૂં | ઉ વ | ત ન | આ – | વ્હા આ | લું વ | ત ન |
|| સા સા | – ધ | ની ની | ધ – | મૅ પ | ગ મ | પ ધ |

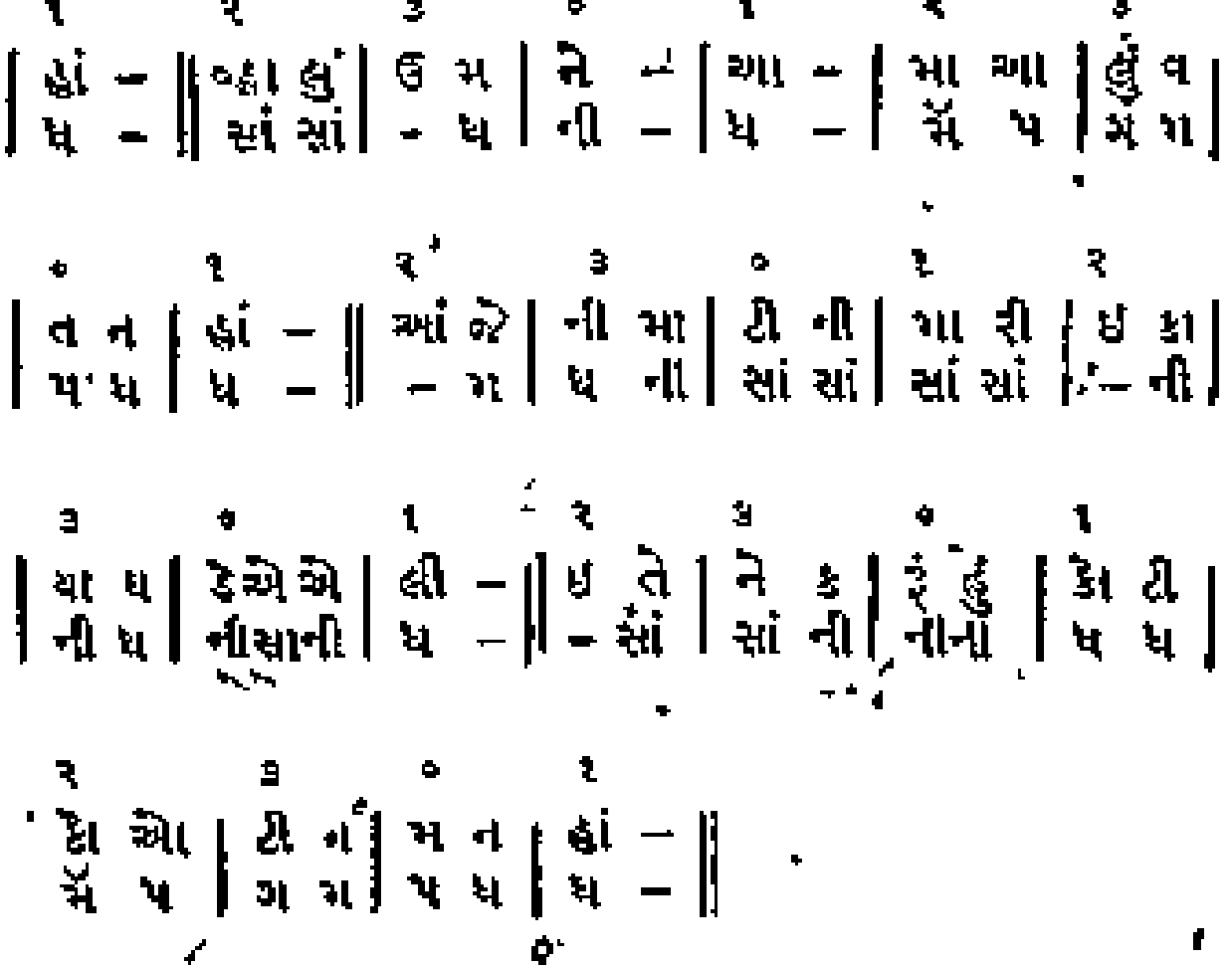

આ પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "જેની માટીની મારી કાયા ઘડેલી" અને "તેને કરૂં હું કોટી નમન" પ્રમાણે ચગાવવું.

૨૮. રાગ ખમાચ. તાલ દાદરો.

૧ ગાંધી તું આજ હિન્દકા, એક શાને બન ગયા;
૨ સારી મનુષ્ય જાતિકા, અભિમાન બન ગયા.
૩ તું સત્ય અહિંસા દયા, નિઃસ્વાર્થ ત્યાગકે,
૪ ઉસ આજ મૃત્યુ લોકમેં, ભગવાન બન ગયા.

તેરી નસીહતોમેં, વહ જાદુકા અસર હય,
જીસકો લગી હવા તેરી, ઇન્સાન બન ગયા.
તું દોસ્ત હય હર કોમકા, હર દિલ અજીજ હય,
સારા જહાન્ તેરા, કદરદાન બન ગયા.
તેરા પ્રભાવ સાદગી, હસ્તીકો દેખ કર,
દુશ્મન ભી બે જબાન હો, હયરાન બન ગયા.—ગાંધા૦

(મારતર વસંત.)

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
|| – – ગાં આં | ધી – તું | આ – જ | હિં ઈં દ | કા એ ક |
|| – – ધ્ ની | સાં – ની | ની – ધ | પ ધ પ | મ ગ ગ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| શા આ ન | બ અન્ ગ | યા – – || આ – સા | રી – મ |
| ધ પ ધ | ની ધ ની | સાં – – || – – સાં | સાં – ની |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| નું – ધ્ય | જા આ તી | કા અ ભિ | મા આ ન | બ અન્ ગ |
| ની – ધ | પ ધ પ | પ મ પ | ધ પ ધ | ની ધ ની |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| યા – – || આ – તું | સ – ત્ય | અ હિં ઈં | સા – દ |
| સાં – – || – – ગ | પ – ધ | ની ધ ની | સાં – સાં |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| યા નિઃ – | સ્વાઆઆઆર્થી | ત્યા આ ગ | સે – એ | એ – તું |
| સાં સાં – | ધ્ ની સાં રીં સાં | ની સાં ની | ધ – પ | – – મ |

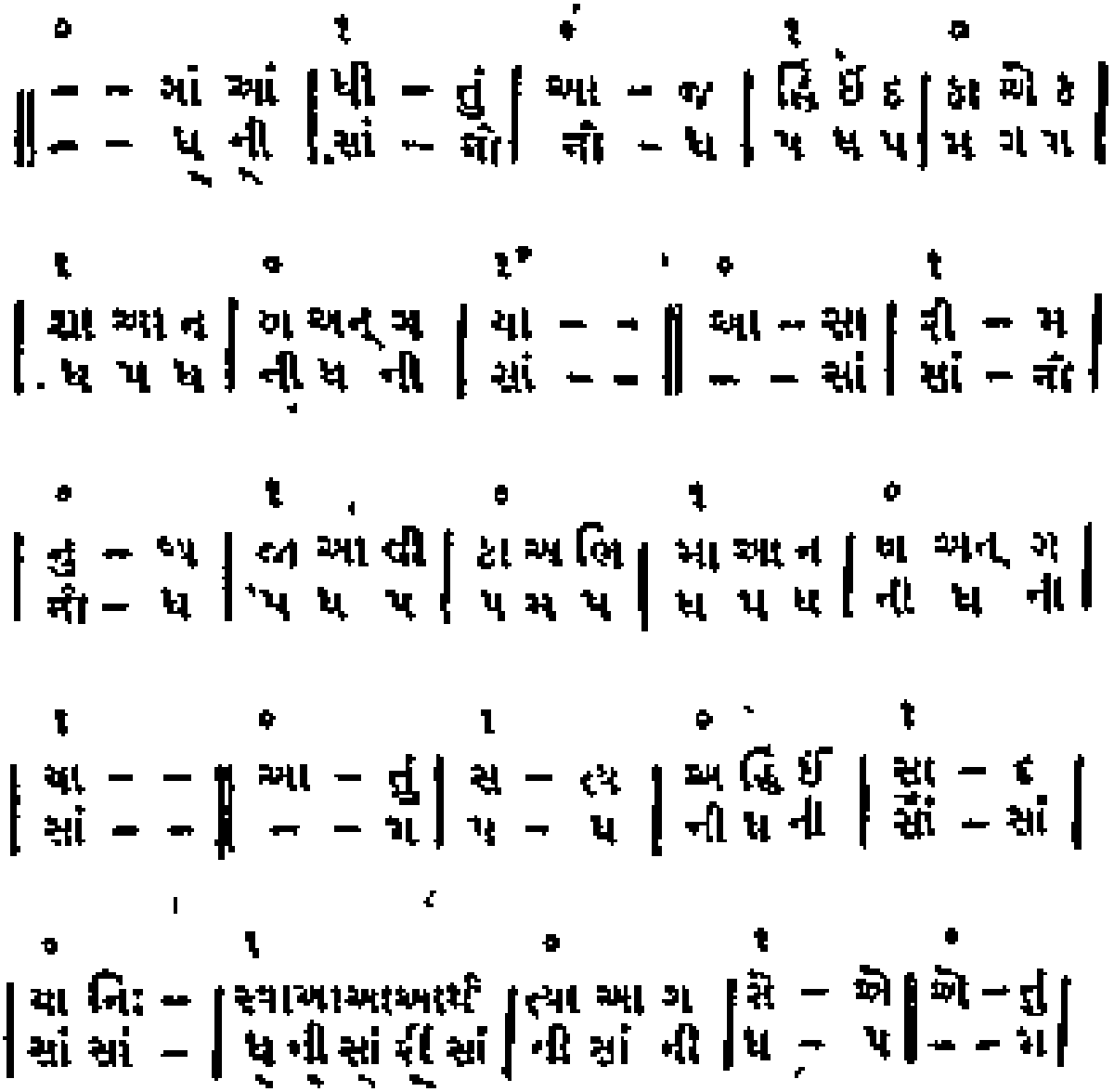

૧	૦	૧	૦	૧
સ – ત્ય	અ હિં –	સા આ આ દ	યા નિઃ –	સ્વા – થી
મ – મ	ધ ની –	સાં ની મં ગં	ની સં –	ની – ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ત્યા આ ગ	મે – એ	એ – ઈ સ	આ – જ	મૃ – ત્યુ
ની સાં ની	ધ – પ	ધ – ધ્ ની	સાં – નો	નો – ધ

૧	૦	૧	૦	૧
લો ઓ ક	મેં ભ ગ	વા આ ન	ળ અન્ ગ	યા – –
પ ધ પ	મ ગ મ	ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – –

૦	૧	૦	૧	૦
આ આ ગં આં	ધી – તું	આ – જ	હિં ઇ દ	કા એ ક
– – ધ્ની	સાં – નો	નો – ધ	પ ધ પ	મ ગ મ

૧	૦	૧	૦
શા આ ન	ળ અન્ ગ	યા – –	આ – –
ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – –	– – –

ત્યાર પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "તું સત્ય અહિંસા" અને "ઈસ આજ મૃત્યુ" પ્રમાણે વગાડવી.

રૂપ. રાગ માઢ. તાલ લાવણી.

વિષય વાત મમ માત તજીને, કૃષ્ણ ભજન તું કરવા દે,
ધર્મ વૃત્તિએ ધરણી ધરનું, ધ્યાન ધૃતિથી ધરવા દે.....વિષય૦

૧	૦	૧	૦	૧
સ – ત્ય	અ હિં –	સા આ આ દ	યા નિઃ –	સ્વા – ર્થ
મ – ગ	ધ ની –	સાં રીં મં ગં	રીં સં –	ની – ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ત્યા આ ગ	સે – એ	એ – ઈ સ	આ – જ	મૃ – ત્યુ
નીં સાં ની	ધ – પ	ધ – ધ્ ની	સાં – નો	નો – ધ

૧	૦	૧	૦	૧
લો ઓ ક	મેં ભ ગ	વા આ ન	બ અન્ ગ	યા – –
પ ધ પ	મ ગ મ	ધ્ પ ધ	ની ધ ની	સાં – –

૦	૧	૦	૧	૦
આ આ ગં આં	ધી – તું	આ – જ	હિં ઇ દ	કા એ ક
– – ધ્ની	સાં – નો	નો – ધ	પ ધ પ	મ ગ મ

૧	૦	૧	૦
શા આ ન	બ અન્ ગ	યા – –	આ – –
ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – –	– – –

ત્યાર પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "તું સત્ય અહિંસા" અને "ઈસ આજ મૃત્યું" પ્રમાણે વગાડવી.

રપ. રાગ માદ. તાલ લાવણી.

વિષય વાત મમ માત તજીને, કૃષ્ણ ભજન તું કરવા દે,
ધર્મ વૃત્તિએ ધરણી ધરનું, ધ્યાન ધૃતિથી ધરવા દે.....વિષય,

અધમપણાને અલગ રાખી, ભંડાર ભક્તિનો ભરવા દે,
નટવર નામનું નાવ મળ્યું છે, તેર ભવ સાગર તરવા દે,
નાશવંત નર નામ છોડીને, અક્ષય વરને વરવા દે.....વિષય૦

(સૂરદાસ નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વિ વ	ય વા	આ ત	ગ ગ	મા આ	ત ત	જી ઇ
સાં સાં	સાં સાં	ની સાં	ની ધ	પ ધ	પ મ	ગ ગ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ને એ	ફૂ અ	ષ્ણ ભ	જ ન	તું ઉં	ક ર	વા આ
પ ધ	પ ધ	ગ મ	ગ રી	રી સા	રી સા	રી ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
દે –	એ –	ધ –	ર્મ વૃ	અ તિ	એ એ	ધ ર
સા –	– –	મ –	મ મ	– મ	મ ગ	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ણી ઇ	ધ ર	નું –	ધ્યા આ	ન ષૂ	તિ –	થી ઇ
રી મ	ગ રી	રી –	ધ રી	રી રી	રી –	ગ સા

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધ ર	વા આ	દે –	એ –	એ એ	એ એ	એ એ
રી સા	રી ગ	સા –	– –	ગ મ	પ ધ	ની સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ એ	અ ધ	મ પ	ણાં –	ને એ	અ લ	ગૂ રા
રીં ની	સાં સાં	સાં સાં	સાં –	સં રીં	ની ના	સાં ની

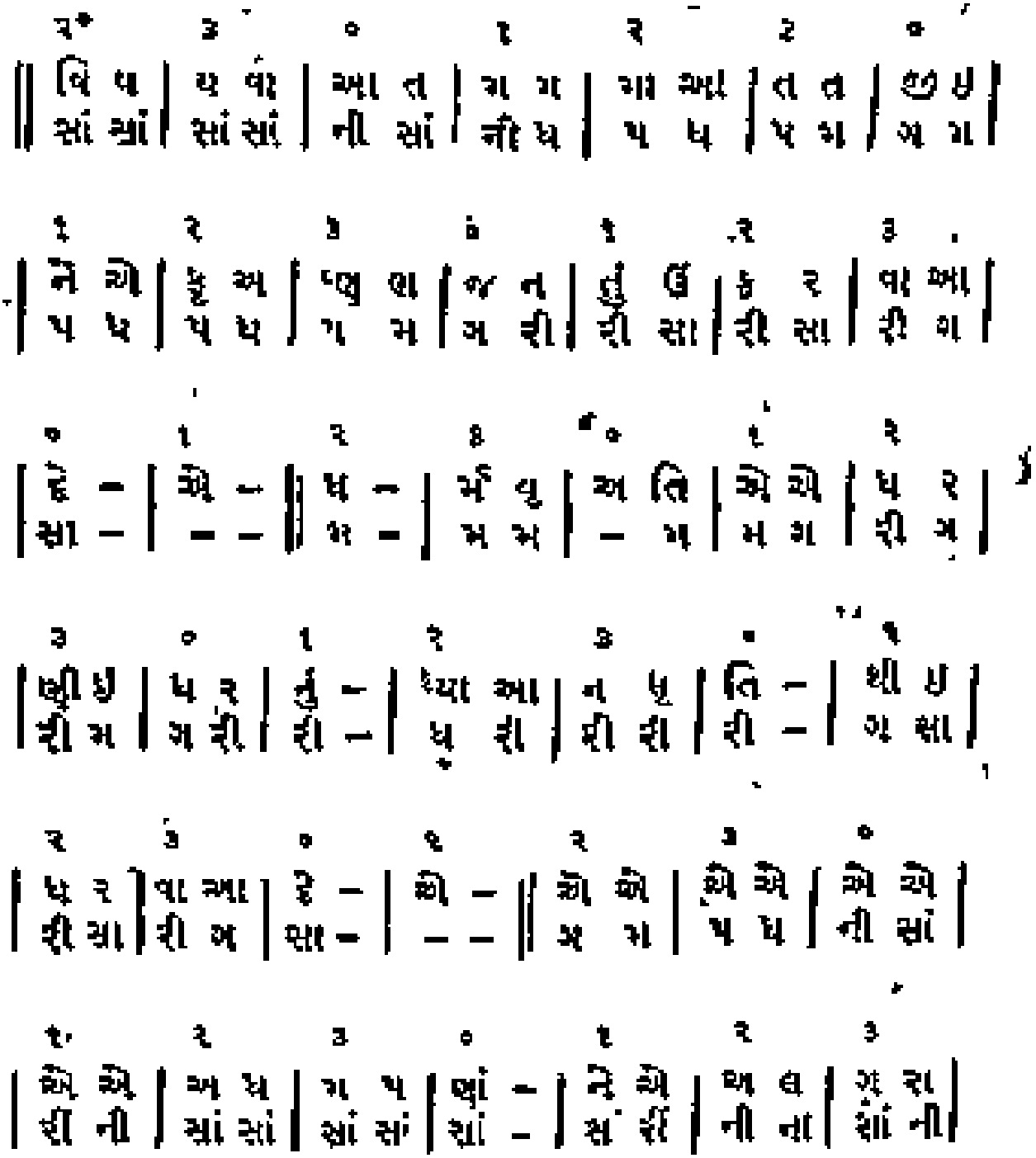

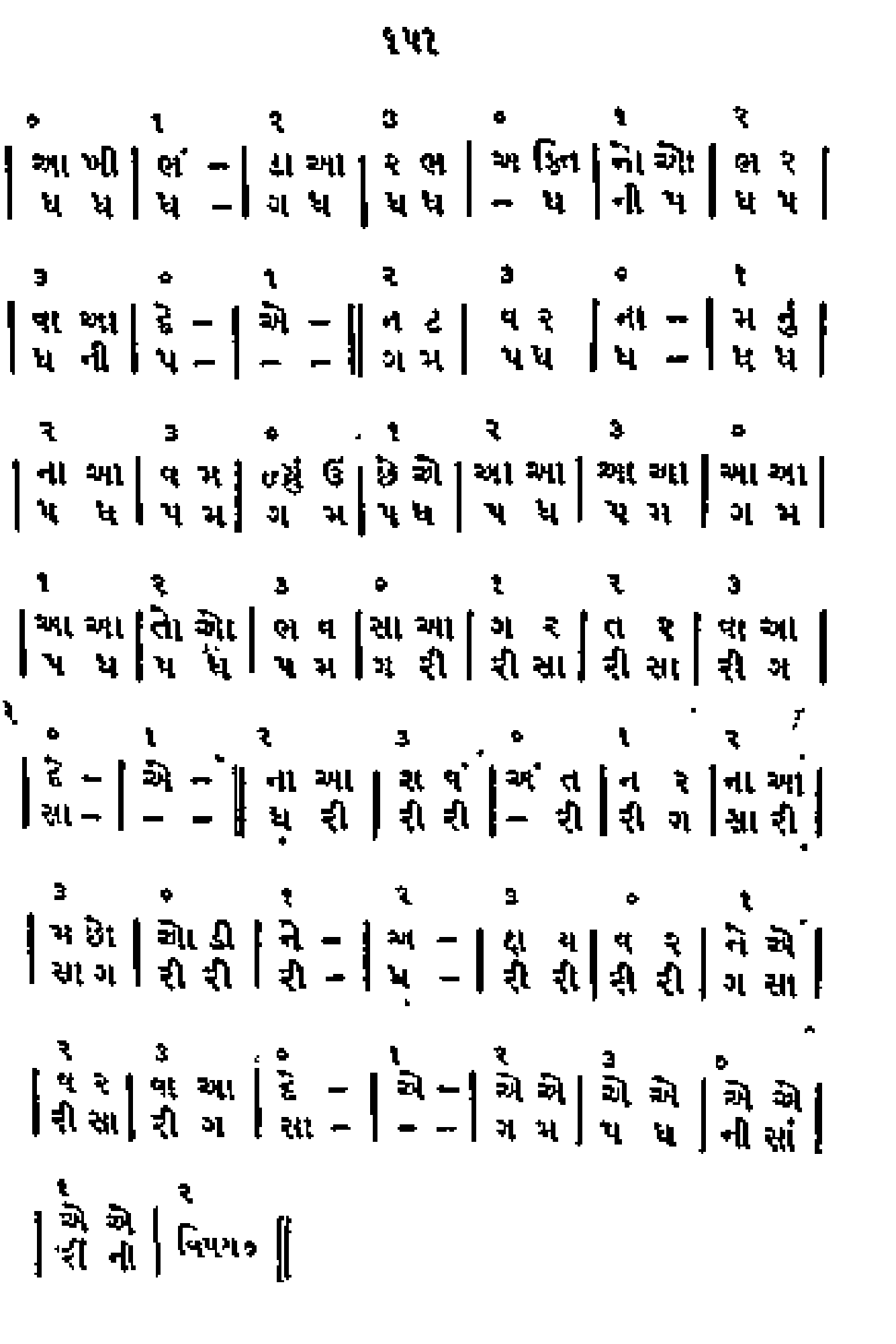

૨૬. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી.

રસીલાં પ્રેમીનાં હૈડાં, પ્રિતમમાં રાત દીન રમતાં,
સલુણા શ્યામનાં સ્વપનાં, નજરથી ના ઘડી ખસતાં....રસીલાં૦
પ્રિતમ જો હોય પાસે તો, બધુંએ વિશ્વ પાસે છે,
વસે દૂર જો નજરથી એ, જગત આ સુન્ય ભાસે છે....રસીલાં૦
અધુરા એ સવાલોના, જવાબો પ્રેમીયો ખોળે,
અજબ ઉત્તર એ પ્રશ્નોના, એ પ્રશ્નોમાં લખાયા છે....રસીલાં૦

(શાલીવાહન).

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
‖ – ર	સી –	તાં –	આં પ્રે	એ મી	ના આં	હૈ ઈ
‖ – સા	પ –	પ –	– ગ	– મ	પ પ	ગ રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ડાં –	આં પ્રિ	ત મ	માં આં	આં રા	આ ત	દી ન
સા –	– રી	ની સાં	ગ મ	– પ	– સાં	ની ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ર મ	તા –	– સ	લુ ઉ	ણા –	આ શ્યા	આ મ
પ મ	પ –	– ની	ની પ	ની –	– પ	ની ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નાંઆંઆંઆં	સ્વ પ	નાં –	આં ન	જ ર	થી –	ઈ તા
નીં સાં રીં સાં	ની ધ	પ –	– સાં	ની ધ	પ –	– મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ ધ	ડી ઈ	ખ સ	તાં –	– પ્રિ	ત મ	જો –
– મ	પ મ	ગ રી	સા –	– પ	ની ની	ની –

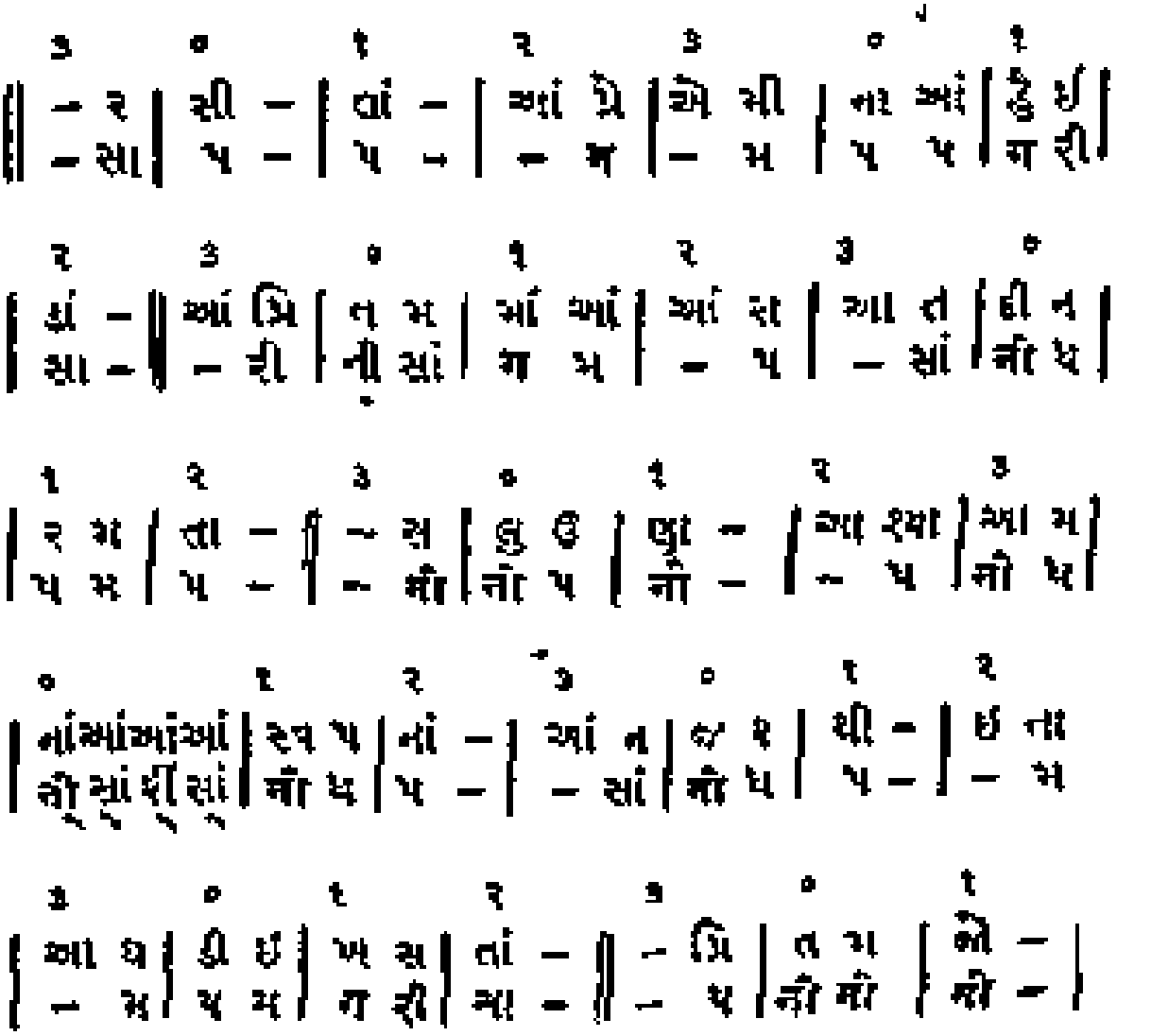

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઓ હો	ઓ ય	પા આ	સે એ	તો –	– ળ	ધું ઉં
– ની	– ની	પ ની	સાં રીં	સાં –	– ની	નીધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ એ	વિ –	ઇ શ્વ	પા –	સે એ	છે –	– વ
પ મ	પ –	– સાં	ની –	ધ ની	પ –	– પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
સે એ	દૂ ર	અ જો	ઓ ન	જ ર	થી ઈ	એ –
સાં રીં	રીં રીં	– રીં	– નં	રીં સાં	રીં ની	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ જ	ગ ત	આ –	આ શુ	ઉ ન્ય	ભા –	સે એ
– પ	ની ની	ની –	– ની	ધ સાં	ની –	ધ ની

૨
છે – | પછીની બન્ને લીટી અનુક્રમે "પ્રિતમ જો હોય પાસે
પ – | તા" અને "વસે દૂર જો નજરથી" પ્રમાણે વગાડવી.

૨૭. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

દીવ્ય દેશ અમ ઉજવળ કરવા,
ક્યારે ઉગશે દીવ્ય પ્રભાત, દીવ્ય પ્રભાત.
આંધળુરનાં બદ્દલ ભેદી, યદુકુળ માણી દીનમણીના,
શુંણશું ક્યારે નાદ, બંસી નાદ.....દીવ્યદ

દેશ દેશની મધુરી મંજા, દીવ્ય અમારી ભારત ભૂમી;
સુરમુનીવર યુગયુગ પોષાયા, જેના ચરણ સરોજ ચુમી
એવી અમ જનની જગ વિખ્યાત, ભારત માત.....દીવ્ય૦

(રાગ માંડલીક).

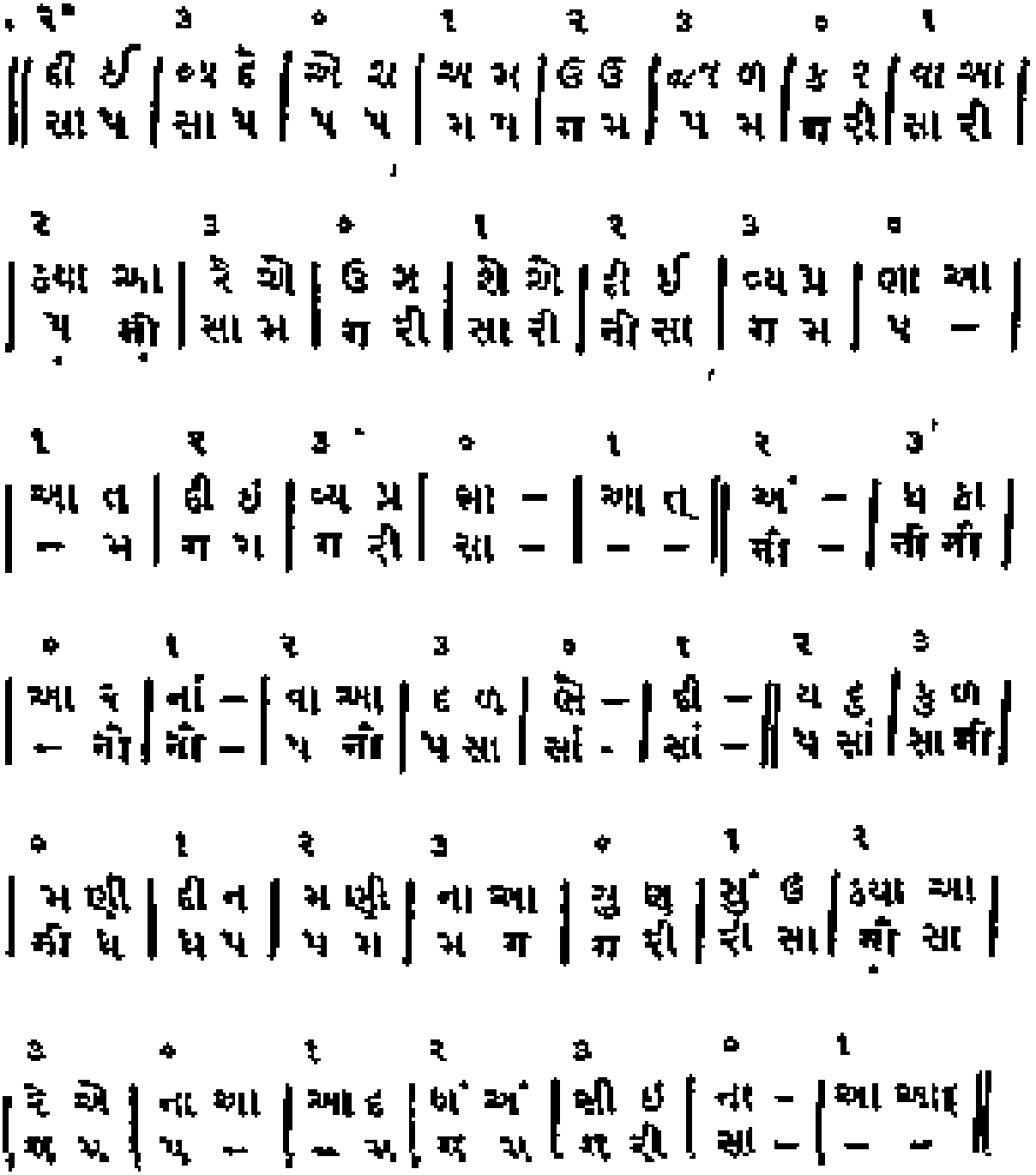

			૧	૨	૩	૦	૧
દે –	શ દે	– શ	ની ઇ	મ ધુ	રી ઇ	મૈ ઇ	યા આ
ની –	ની સા	– સા	ગ મ	પ ની	ધ ની	પ ધ	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દી ઇ	વ્ય અ	મા આ	રી ઇ	ભ ર	ત ભૂ	મી –
ગ મ	ગ મ	પ ધ	પ મ	ગ મ	ગ રી	સા –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઇ –	સુ ર	મુ ની	વ ર	યુ ગ	યુ ગ	પો ઓ
– –	ની ની	ની ની	ની ની	ની ની	પ ની	પ સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
પા –	યા –	જે એ	ના આ	ચ ર	ણ સ	રો ઓ
સાં –	સાં –	સા મં	મં ગં	ગં રીં	રીં સાં	સાં ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
જ ચુ	મી ઇ	એ એ	વી ઇ	અ મ	જ ન	ની ઇ
ની ધ	ધ પ	પ મ	મ ગ	ગ રી	રી સા	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
જ મ	વિ ઇ	પ્યા –	આ ત	ભા આ	ર ત	મા –	આ ત
ની સા	ગ મ	પ –	– મ	ગ મ	ગ રી	સા –	– –

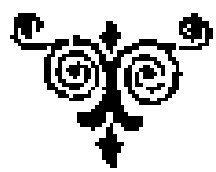

૨૮. રાગ માઢ તાલ લાવણી. ગંધમલય.

જખમનાં દર્દો જખમી જાણે રે, વીણ જખમી શું જાણે,
મરદોના ઘા તો મરદો વખાણે રે, કાયર શું જાણે—બાઈજી-કાયર૦

આંબ્ર સ્વાદમાં કોકીલ માણે, મેનાં દાડમ દાણે,
હરખી હરખી હંસ કમલનાં, કોમલ તંતુ તાણે રે,
બગલા શું જાણે—બાઈજી,—બગલા શું જાણે.....ખજમ૦

પતિ પત્નિ માણે રતિ રસમાં, કામદેવના બાણે,
શું જાણે તે જોગી જનમના, જે જગ મીથ્યા જાણે રે,
જાણે તે જાણે-બાઈજી—જાણે તે જાણે.....જખમ૦

(ભિષ્મપિતામહ નાટક.)

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
— જ	ખ મ	ના આ	દ ર	દો ઓ	જ ખ	મી ઈ
— પ	પ પ	ધ પ	પ સાં	સાં ની	ની ધ	ધ પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઇ જા	ણે એ	રે એ	વી ણ	જ ખ	મી ઇ	શું ઉ
પ મ	ગ રી	ગ મ	પ ધ	પ ધ	મ પ	ગ મ

૧	૨*	૩	૦	૧	૨	૩
જા આ	ણે —	એ મ	ર દ	ના આ	ઘા આ	આ તો
રી ગ	સા —	— પ	પ પ	ધ પ	પ સા	સા ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ ર	દો વ	ખા આ	ણે એ	રે એ	એ એ	કા આ
ની ધ	ધ પ	પ મ	ગ રી	ગ મ	પ ધ	પ ધ

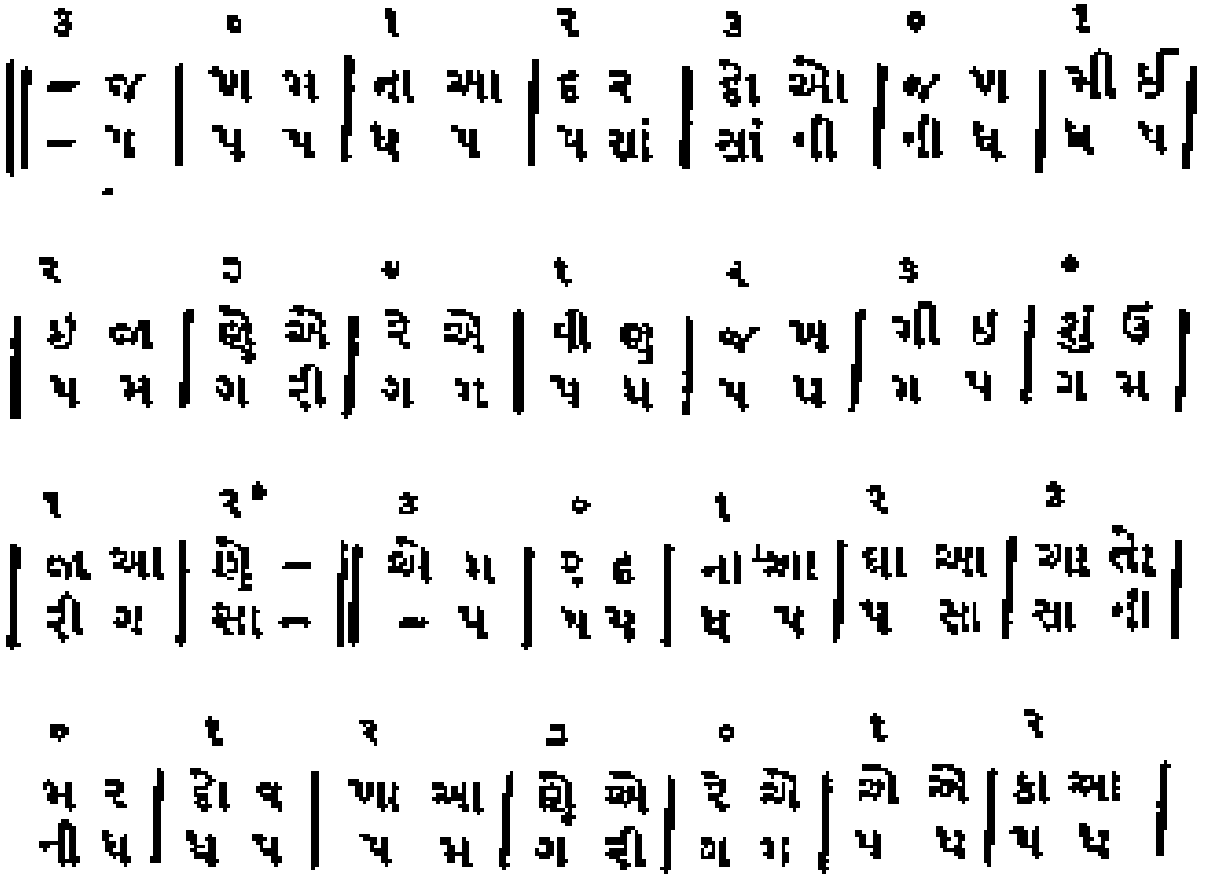

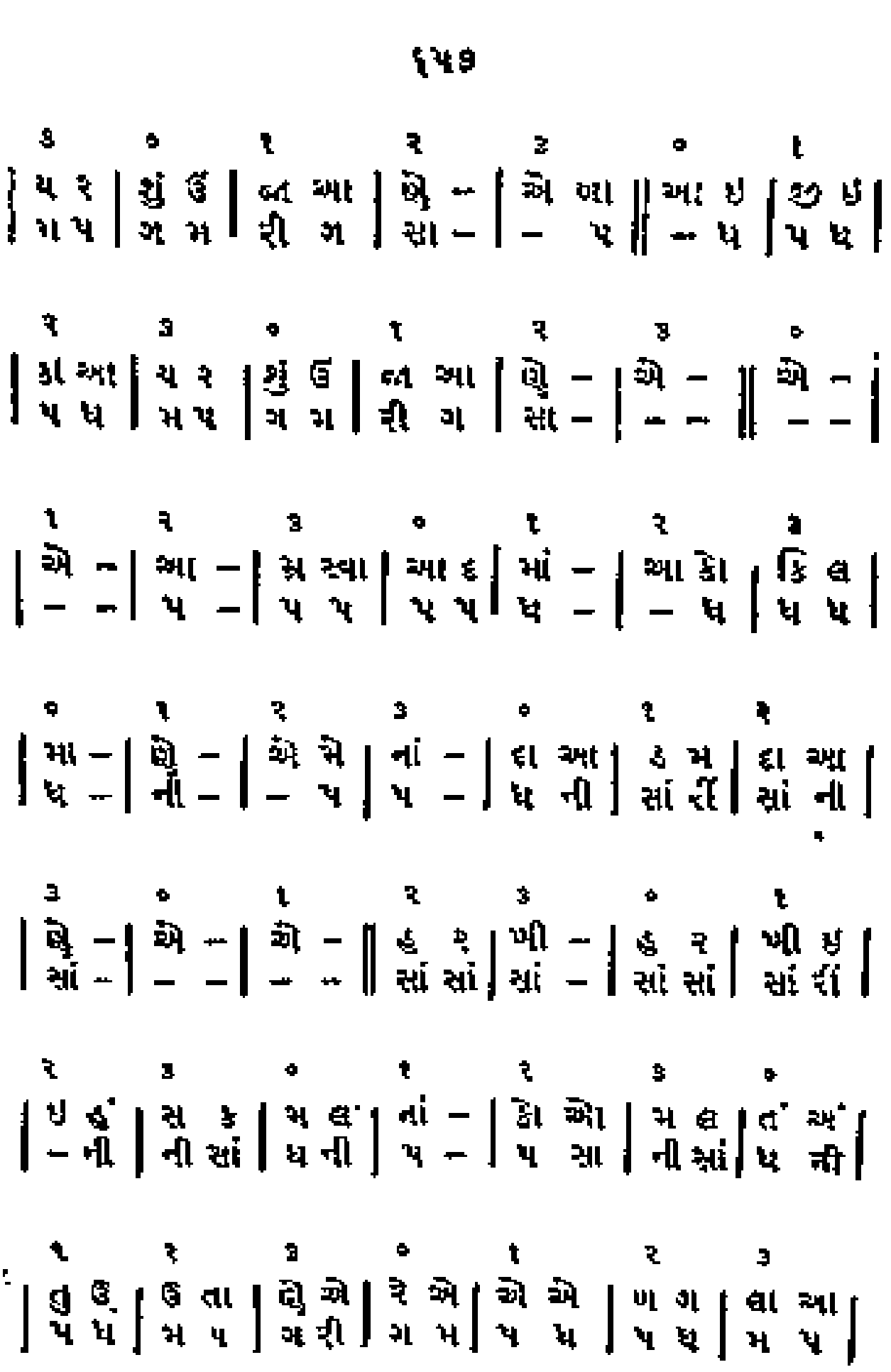

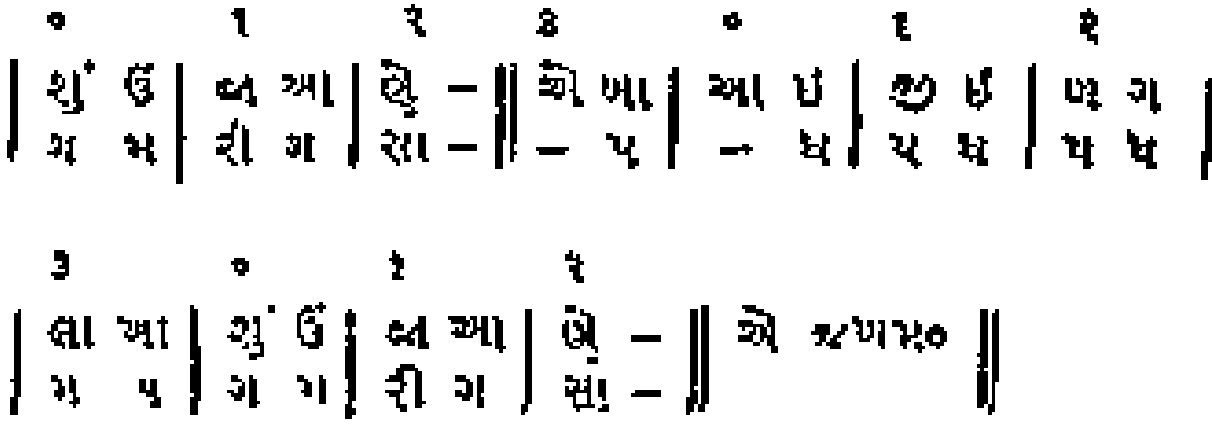

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
શું ઉં	જા આ	ણે –	એ બા	આ ઇ	જી ઇ	બ ગ
ગ મ	રી ગ	સા –	– પ	– ધ	પ ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	
લા ખા	શું ઉં	જા આ	ણે –	એ જખમ૦
મ પ	ગ મ	રી ગ	સા –	

પછીની બે લીટી અનુક્રમે " આસ્ર સ્વાદમાં " અને "હરખી હરખી " પ્રમાણે વગાડવી.

---

૨૯. રાગ દેશ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

મારી નાડ તમારે હાથે હરી સંભાળજો રે,
પ્યારા પોતાનો જાણીને પ્રભુ પદ પાળજો રે.....મારી૦

પથ્યા પથ્ય નથી સમજાતું, દુઃખ સદૈવ રહે ઉભરાતું,
મને હશે શું થાતું નાથ નિહાળજો રે.....મારી૦

અનાદિ વૈદ્ય આપ છો સાચા, કોઈ ઉપાય વિષે નહિ કાચા,
દિવસ રહ્યા છે ટાંચા, વેલા આવજો રે.....મારી૦

વિશ્વેશ્વર શું હજી વિસારો, બાજી હાથ છતાં કાં હારો,
મહા મુંઝારો મારો, નટવર ટાળજો રે.....મારી૦

કેશવ હરી મારૂં શું થાશે, ઘાણ વળ્યો શું ગઢ ઘેરાશે,
લાજ તમારી જાશે, ભૂધર ભાળજો રે.....મારી૦

(કેશવકૃતિ)..

૦	૧	૨*	૩	૦	૧	૨
મા આ	રી –	ના આ	ડ ત	મા –	રે એ	હા આ
સા રી	સા –	રી મ	રી મ	પ –	ની સાં	ની રીં

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
થે –	હ રી	સં અં	અં ભા	આ ળ	જો ઓ	ઓ ઓ
સાં –	ની ધ	પ ધ	મ પ	મ પ	ની ધ	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩
રે એ	એ એ	પ્યા આ	રા –	પો ઓ	ત્યા ભા
ગ રી	રી મ	ગ રી	સા –	રી મ	રી મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નો –	જા આ	ણી ઇ	ને –	પ્ર ભુ	પ દે	પા આ
પ –	ની સાં	ની રીં	સાં –	ની ધ	પ ધ	મ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ ળ	જો ઓ	ઓ ઓ	રે એ	એ એ	પ્યા –	રા –
મ પ	ની ધ	પ મ	ગ રી	– ગ	રી –	સા –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પ –	થ્યા –	પ –	થ્ય ન	થી –	સ મં	જા –
રી –	મ –	પ –	ની ની	સાં –	સાં સાં	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
તું –	દુ –	ખ સ	દૈ –	વ ર	હે એ	ઉ ભ
સાં –	ની –	ની ની	ની –	સાં સાં	ની રીં	સાં સાં

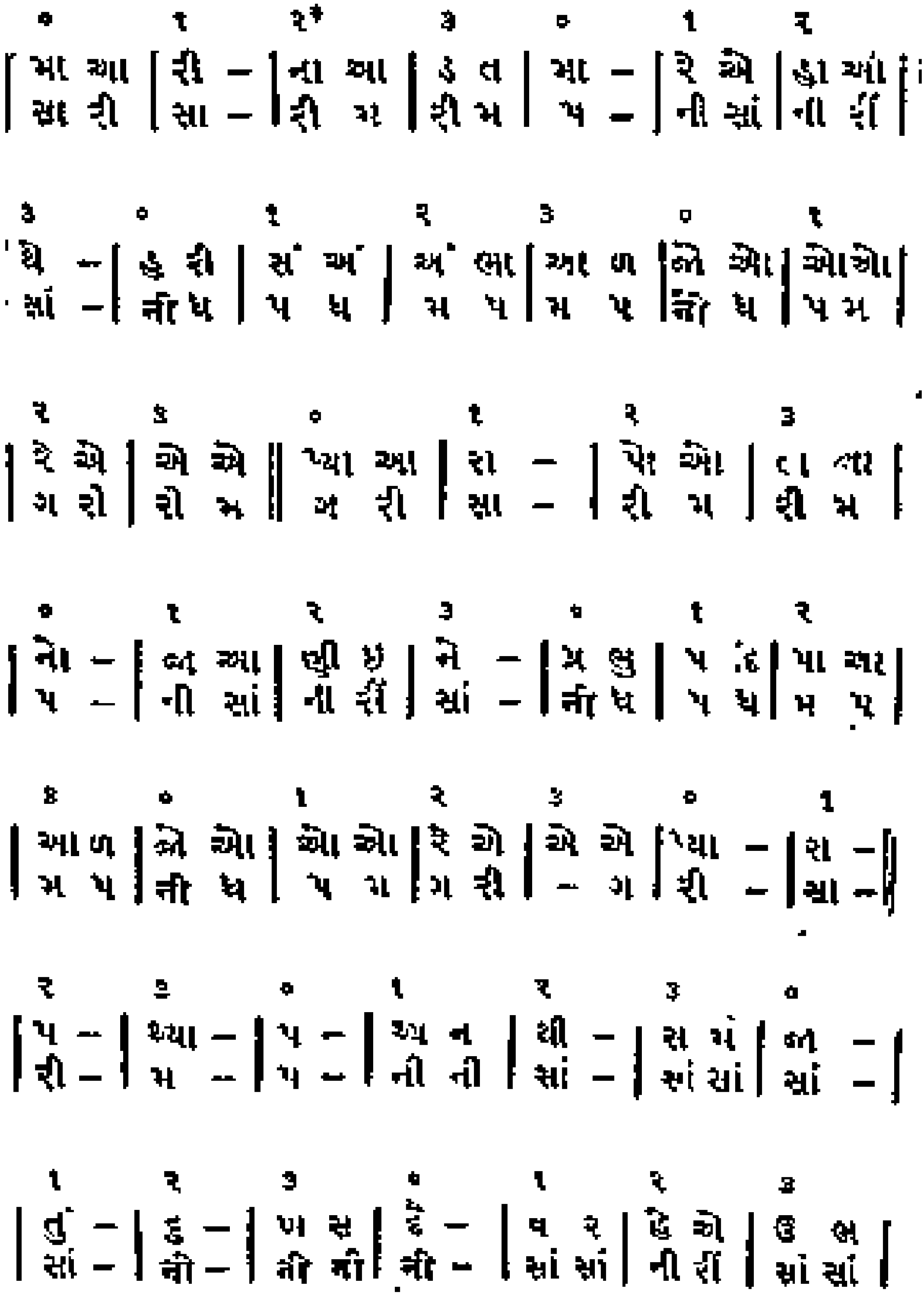

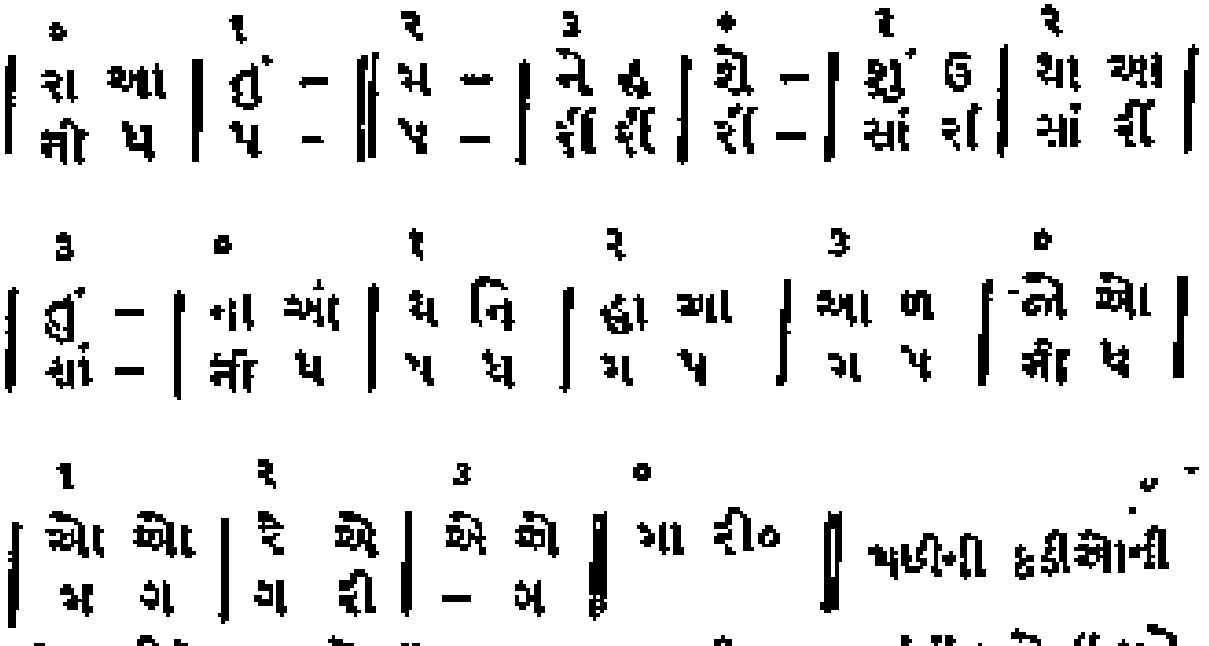

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રા આ	તું –	મ –	ને હ	શે –	શું ઉ	થા આ
ની ધ	પ –	પ –	રીં રીં	રીં –	સાં રાં	સાં રીં

૩	૦	૧	૨	૩	૦
તું –	ના આં	ધ નિ	હા આ	આ ળ	જો ઓ
સાં –	ની ધ	પ ધ	મ પ	ગ પ	ની ધ

૧	૨	૩	૦
ઓ ઓ	રે એ	એ ઓ	મા રી૦
મ ગ	ગ રી	– ગ	

પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે " પથ્યા પથ્ય નથી સમજાતું " અને " મને હશે શું થાતું " પ્રમાણે વગાડવી.

---

૨૦. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

(" તવ હિંદકા ડંકા બજવા દીયા કમલી વાલેને " એ રાહ.)

ભાઇ ભારતકા શીરતાજ હમારા એક લંગોટીવાલા હય;
ભાઇ જ્ઞાન ધ્યાન ઓર શકિતસે જો અહિંસક યુદ્ધ નિકાલાહય.
એક વાર જીસને યૂરપકો સબ શકિતસે હેરાન કીયા,
વોહ તાજોકા શીરતાજ હમારા, એક લંગોટી વાલા હય.
ભાઇ યૂરપસે જો સુરતમેં વેપારી બન કર આયે થે,
ઉન્હીકો રંગ દીખાને વાલા એક લંગોટી વાલા હય.
ભાઇ છોડ વિદેશી વસ્ત્રોંકો અબ ખાદીકા અભ્યાસ કરો,
ચરખા ઓર તકલીકા પ્યારા એક લંગોટી વાલા હય.

(રાષ્ટ્રીય ગીત).

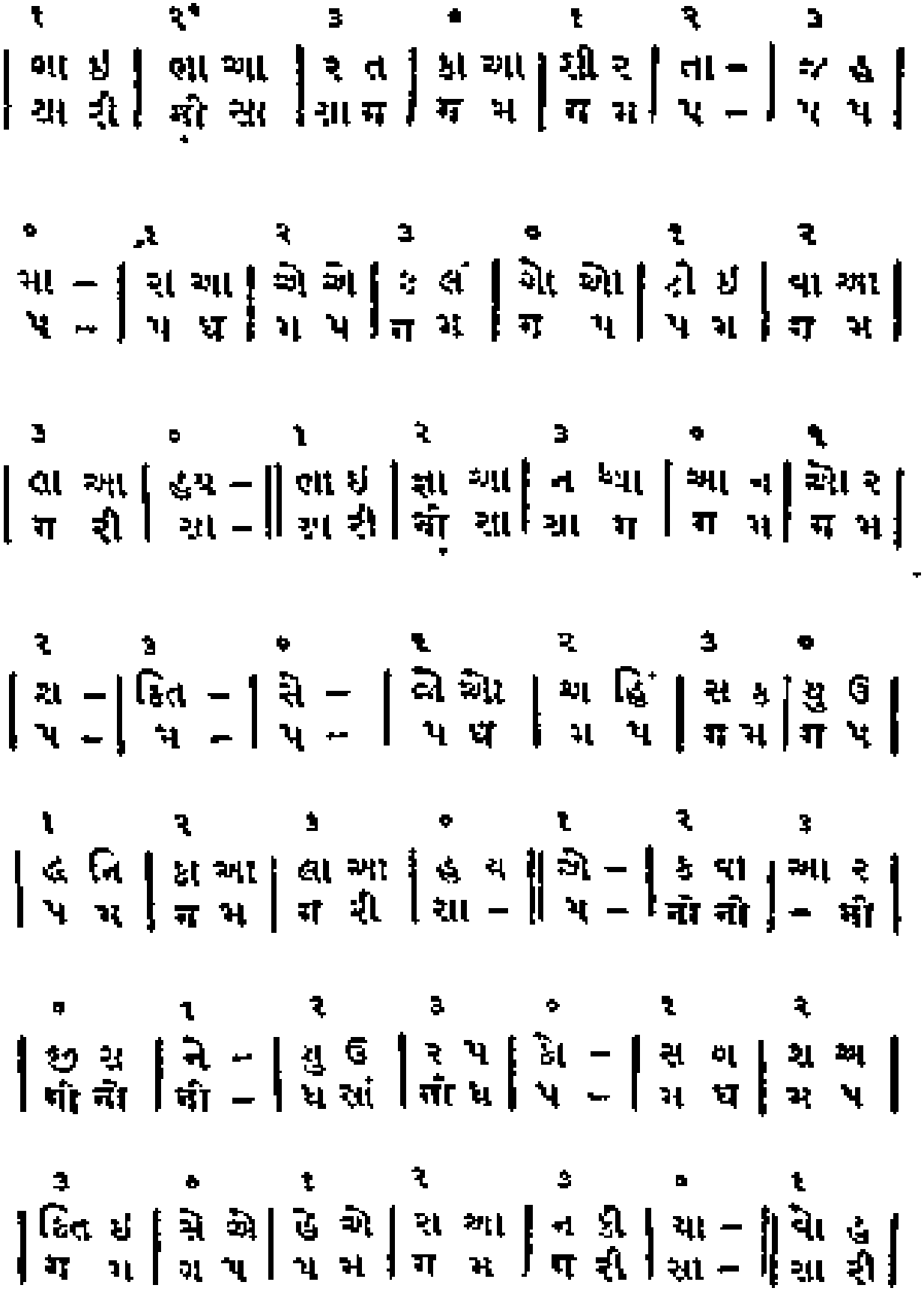

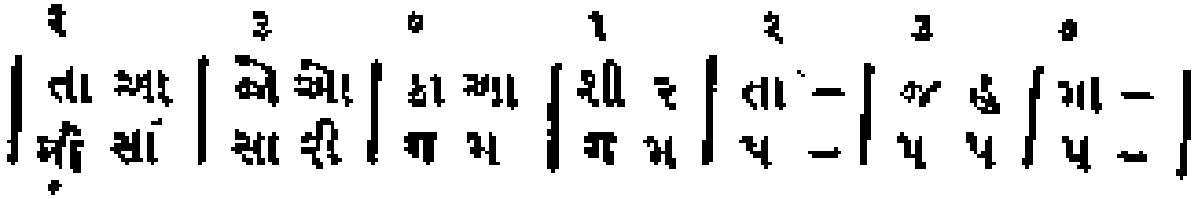

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
તા આ	જો ઓ	કા આ	શી ર	તા –	જ હ	મા –
ની સાં	સા રી	ગ મ	ગ મ	પ –	પ પ	પ –

૧	૨	
શ આ	ઓક૦	પછીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "એક વાર જીસને" અને "વોહ તાજીકા" પ્રમાણે વગાડવી.
પ ધ		

—:::—

૩૧. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

("યું ઝુલ્મ ન કર જાલીમ"ની રાહ).

ઓ હિંદ દેવ ભૂમી, સંતાન સૌ તમારાં,
કરીએ મળીને વંદન, સ્વીકારજો અમારાં.....ઓ૦
હિંદુ અને મુસલમાન, વિશ્વાસી પારસી જૈન,
દેવી સમાન પૂજે, સંતાન સૌ તમારાં.....ઓ૦
રોગી અને નિરોગી, નિર્ધન અને તવંગર,
જ્ઞાની અને નિરક્ષર, સંતાન સૌ તમારાં.....ઓ૦
વાલ્મીકી વ્યાસ નાનક, મીરાં કબીર તુલસી,
અકબર શીવાજી ગાંધી, સંતાન સૌ તમારાં....ઓ૦

(માતૃભૂમી સ્તવન).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– ઓ	હિં ઇ	– દ	દે –	એ વ	ભૂ –	મી –
– પ	મ પ	– મ	ગ –	રી ની	સા –	મ –

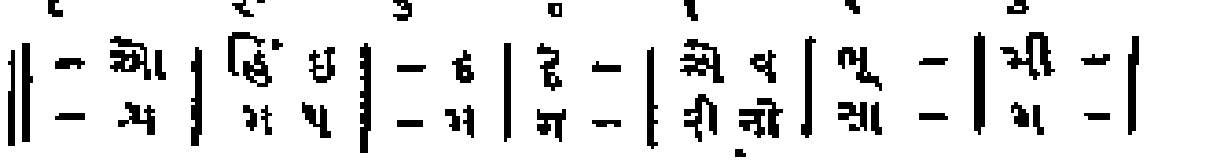

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઇ –	સં અં	તા –	– ન	સૌ ઉ	ઉ ત	મા આ
– –	ગ મ	પ –	– મ	પ ની	– પ	ગ રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
રાં –	આ –	ક રી	એ –	એ મ	બી ઇ	– ને
સા –	– –	પ મ	પ –	– મ	ગ રી	– નો

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વં –	દં –	અન –	સ્વી ઇ	કા –	આ ર	જોઓ
સા –	મ –	– –	ગ મ	પ –	– ગ	પ ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– હ	મા આ	રાં –	આં –	હિં –	દુ –	– અ
– પ	ગ રી	સા –	– –	નો –	નો –	– નો

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ને એ	ગુ –	સઅલ્	મી –	ઇન્ –	– વિ	શ્વા –
ધ પ	મ –	પ –	સાં –	– –	– ની	મી –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
– સી	પા આ	આ ર	મી ઇ	જૈ –	ઇન્ –	દે એ
– સાં	નો રીં	– સાં	ની ધ	પ –	– –	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વી –	ઇ સ	મા આ	આ ન	પુ –	જે –	એ –
પ –	– મ	ગ રી	– નો	સા –	મ –	– –

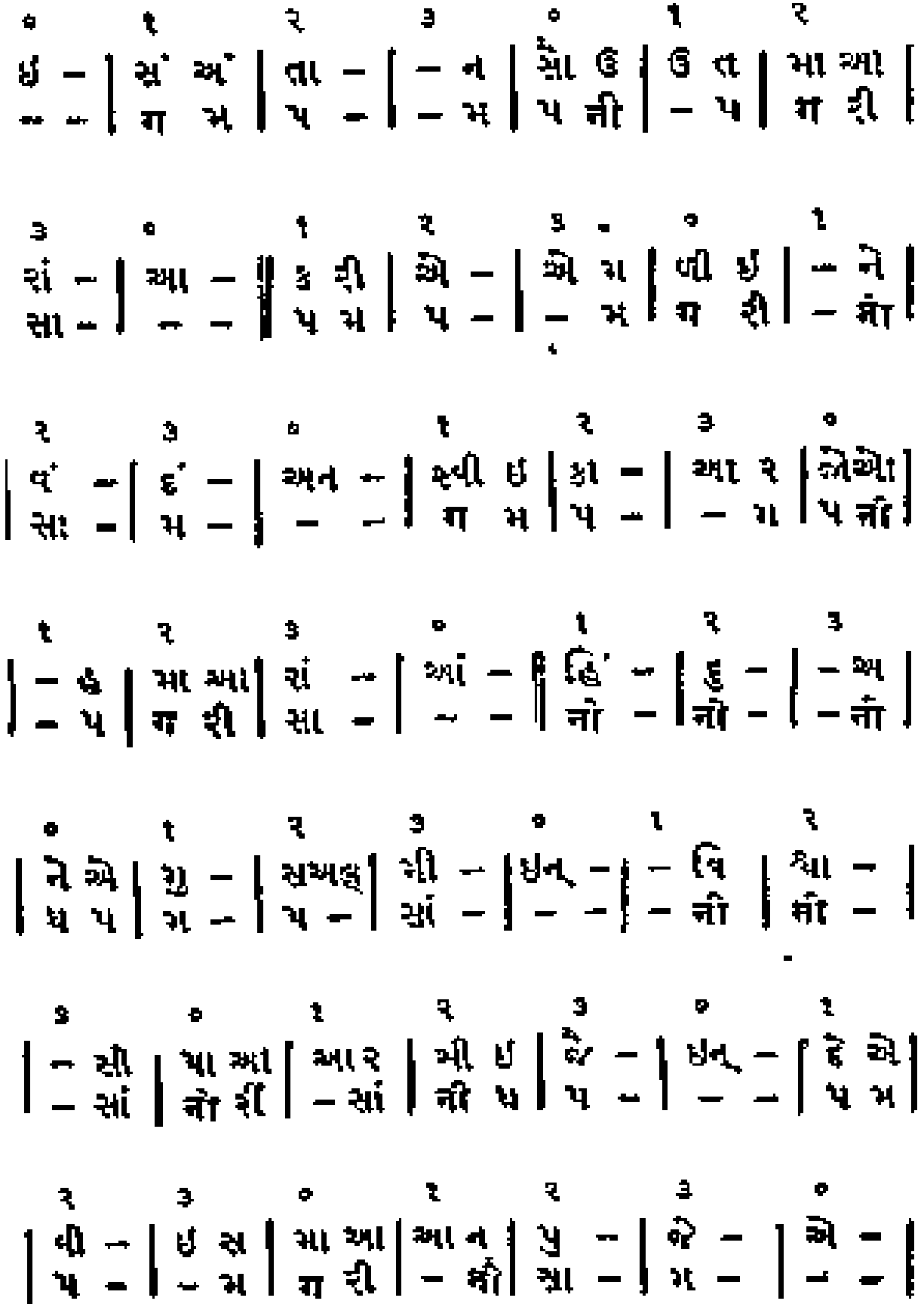

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
સં અ	તા –	આ ન	શૌ ઉ	ઉ ત	મા –	રાં –
ગ મ	પ –	– મ	પ નો	– પ	ગ રી	સા –

૦	
આં –	પછીની કડીઓ ઉપર પ્રમાણે અનુક્રમે વગાડવી.
– –	

૩૨. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

દીલ હિંદ તણું ઉર ધરનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી,
અહિંસાના પાઠ શીખવનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

દીન દેશ તણી ઉર દાઝ ધરી, કોરટની પદ્ધી દૂર કરી,
જન મોહ વિદેશી હરનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

સાખી—વીણા સુણી મોહન તણી, ભુલી ગોપીઓ ભાન;
મોહનની વાણી સુણી, જાગ્યું હિંદુસ્તાન.

બહુ યુદ્ધ થયાં આ વિશ્વ વિષે, પણ શસ્ત્ર અમોઘ અલૌકિક જે,
શાન્તીના શસ્ત્રે લડનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

સાખી—શ્રી કૃષ્ણ યોગેશ્વર સમા, છે કર્મવીર શ્રી મહાત્મા.
ધીમાન નાયક દેશના, રાખો અમર પરમાત્મા.

શ્રીકૃષ્ણ સુદર્શન કર ધારી, દીધા બહુ દુષ્ટો સંહારી,
ચરખાનું ચક્ર ચલાવનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

(રાષ્ટ્રિય ગીત).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દી લ	હિ દ	દ ત	ણું –	ઉ ર	ધ ર	ના –	રા આ
સા રી	ની સા	સા સા	ગ –	ગ મ	પ પ	પ –	પ ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જુ ગ	જુ ગ	જી ઇ	વો ઓ	શ્રી ઇ	ગાં આં	ધી ઇ	જી –
ગ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ	ગ મ	ગ રી	ગ રી	સા –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
અ હિં	સા આ	ના –	પા –	ઠ શી	ખ વ	ના –	રા આ
સા રી	ની સા	સા –	ગ –	ગ મ	પ પ	પ –	પ ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જુ ગ	જુ ગ	જી ઇ	વો ઓ	શ્રી ઇ	ગાં આં	ધી ઇ	જી –
ગ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ	ગ મ	ગ રી	ગ રી	સા –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દી ઇ ઇ ન	દે –	શ ત	ણી –	ઉ ર	દા આ	જ ધ
ગ મ પ ની	ની –	ની ની	ની –	ની ની	ધ સાં	ની ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રી –	કો ઓ	રે ટ	ની ઇ	ય દ	વી ઇ	દૂ ઉ
પ –	પ ધ	મ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ	ગ મ

૨	૦
ર ક	રી –
ગ રી	સા –

"જન મોહ વિદેશી"–"દીલ હિંદ તણું ઉર" પ્રમાણે વગાડવું.

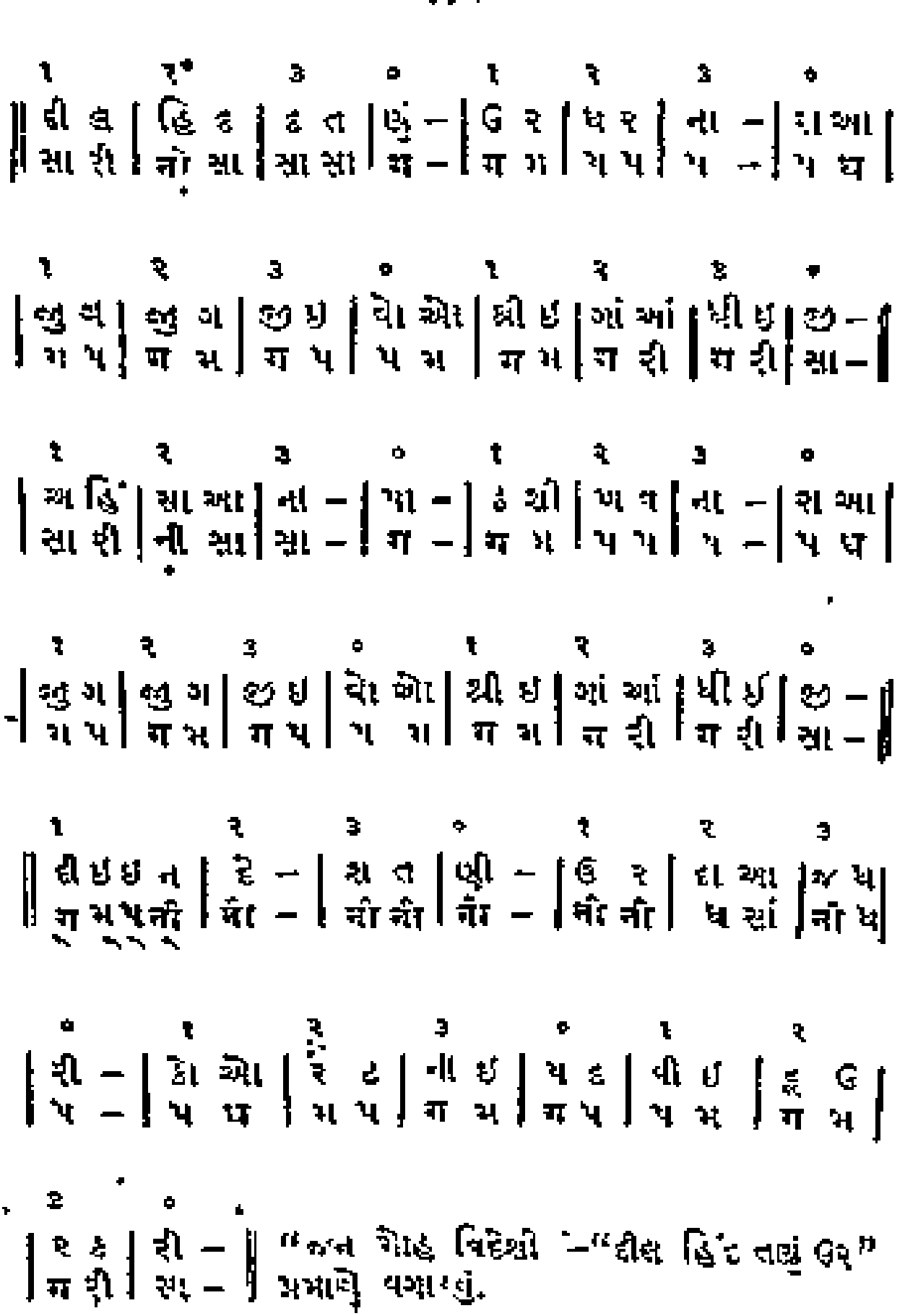

|| એએએએએએ વીણા સુણી મોહન તણીઈ – ઇઇઇઇઇઇ –
|| નૌસાગમ્ પ્નૌ નૌનૌ નૌનૌ નૌધ્સાં નૌધ્પ – પમગમપમ –

| ભૂ લી ગો ઓ ઓ પી ઇ યો ઓ ભા – – – – આ આ ન્ ||
| ગ મ ગ મ્ પ્ ગ મ ગ રી સા – – – – નૌ સા – ||

|| મો – હ ન ની ઇ વા – ણી ઇ સુ ણી – ઈ ઇ ઇ ઇ – | જા આ
|| નૌ – સાસા ગ સા ગ – મ ગ પ મ – ગ્ મ્ પ્ મ્ – | નૌ સા

ગ્યું ઉ હિં ઈ – દુ ઉ સ્તાઆઆ – આ આન્ || પછીની કડીઓ અને
ગ મ પ નૌ – પ મ ગ રી સા – નૌ સા || સાખી ઉપર પ્રમાણે
વગાડવી.

---

૩૩ રાગ કલ્યાણ. તાલ ગઝલ. વિલંબલય.

જ્યારે પડે આફત શીરે સ્હાનાર પણ આઘા ખસે.
જેને પડે તે ભોગવે બીજા ઉભા સ્હામા હસે....જ્યારે૦
ચડતી મહીંતો હાજી હા કરનાર જગમાં લાખ છે,
પડતી મહી દે સાથ જગમાં કોઇક એ વીરલા વસે....જ્યારે૦
જો બન્યા પોતેજ મૂર્ખા, તો બીજાનો શો વાંક છે,
તે બળે નહિ કેમ થઇ જે અંધ અગ્નિમાં ફરે....જ્યારે૦
આજ ખુલ્લી આંખથી જોયું, સગાં સહુ સ્વાર્થનાં છે,
જાણ્યા છતાં મારા સમા, ભોળા દિવાના થઈ ફરે....જ્યારે૦

(પંડલીક નાટક).

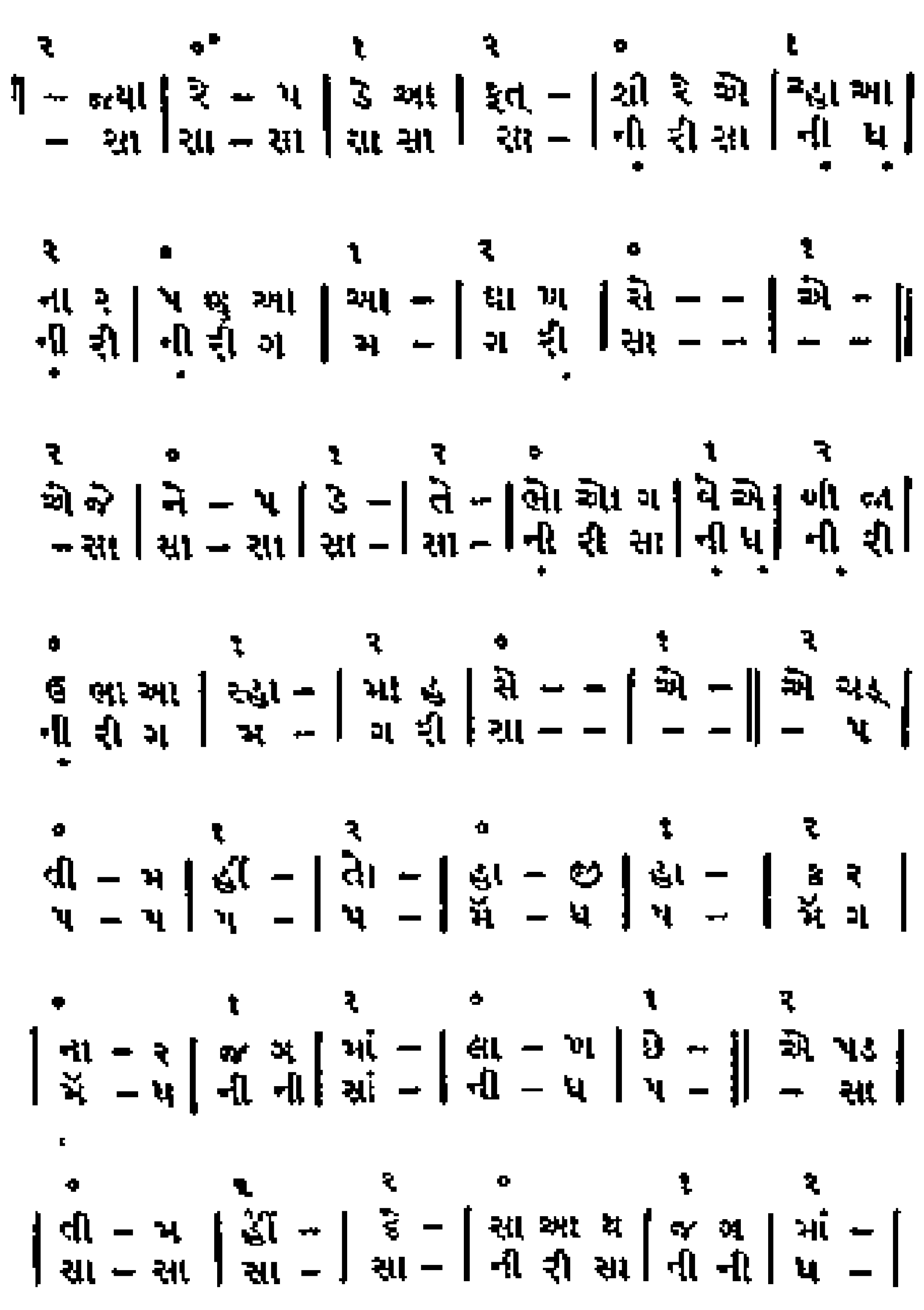

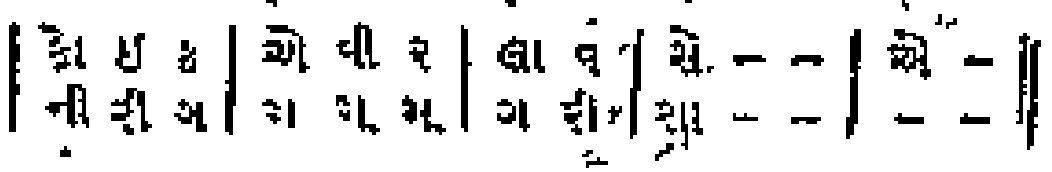

૦	૧	૨	૦	૧
કો ઈ ક	એ વી ર	લા વ	સે – –	એ –
ની રી ગ	ગ ગ મ	ગ રી	સા – –	– –

૨૪. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

અય માતૃ ભૂમિ તેરે, ચરણોં મેં શીશ નમાવું,
મંય ભક્તિ ભેટ અપની, તેરી શરણમેં લાવું;
માથે પે તું હો ચંદન, છાતીપે તું હો માલા,
જીવ્હા પે ગીત તું હો, મયેં તેરા નામ ગાઉ.
જીસસે સુપૂત ઉપજે, શ્રી રામ કૃષ્ણ જયસે,
ઉસ તેરી ધુલી કો મયેં, નીજ શીશપે ચઢાવું.
માનો સમુદ્ર જીસકી, ધુલીકા પાન કરકે,
કરતા હય માન તેરે, ઉસ પૈરકો મનાવું.
વે દેશ માન વાલે, ચઢકર ઉતર ગયે રાગ,
ગીરે રહે ન કાલે, તુજકો હી એક પાઉ.
સેવા મેં તેરી સારે, ભેદો કો ભૂત જાઉ,
વહ પૂણ્ય નામ તેરા, પ્રતિદીન સુનુ સુનાઉ.
તેરેહી કામ આવું, તેરાહી મંત્ર ગાઉ,
મન ઓર દેહ તુજપર, બલીદાન મેં ચઢાઉ.

(માતૃભૂમી સ્તવન)

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ ય	મા –	આ તૃ	ભૂ ઉ	ઉ મી	તે એ	રે એ
સાં ની	સાં –	– રી	મો ધ	પ પ	ધ ધ	મ ગ

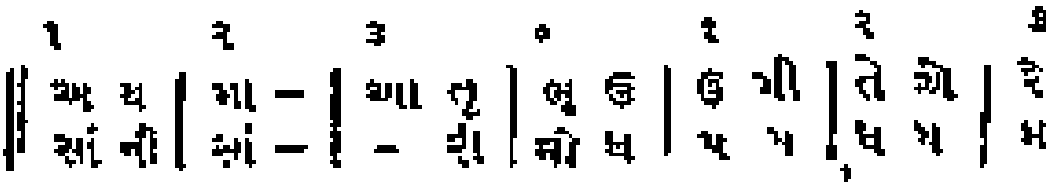

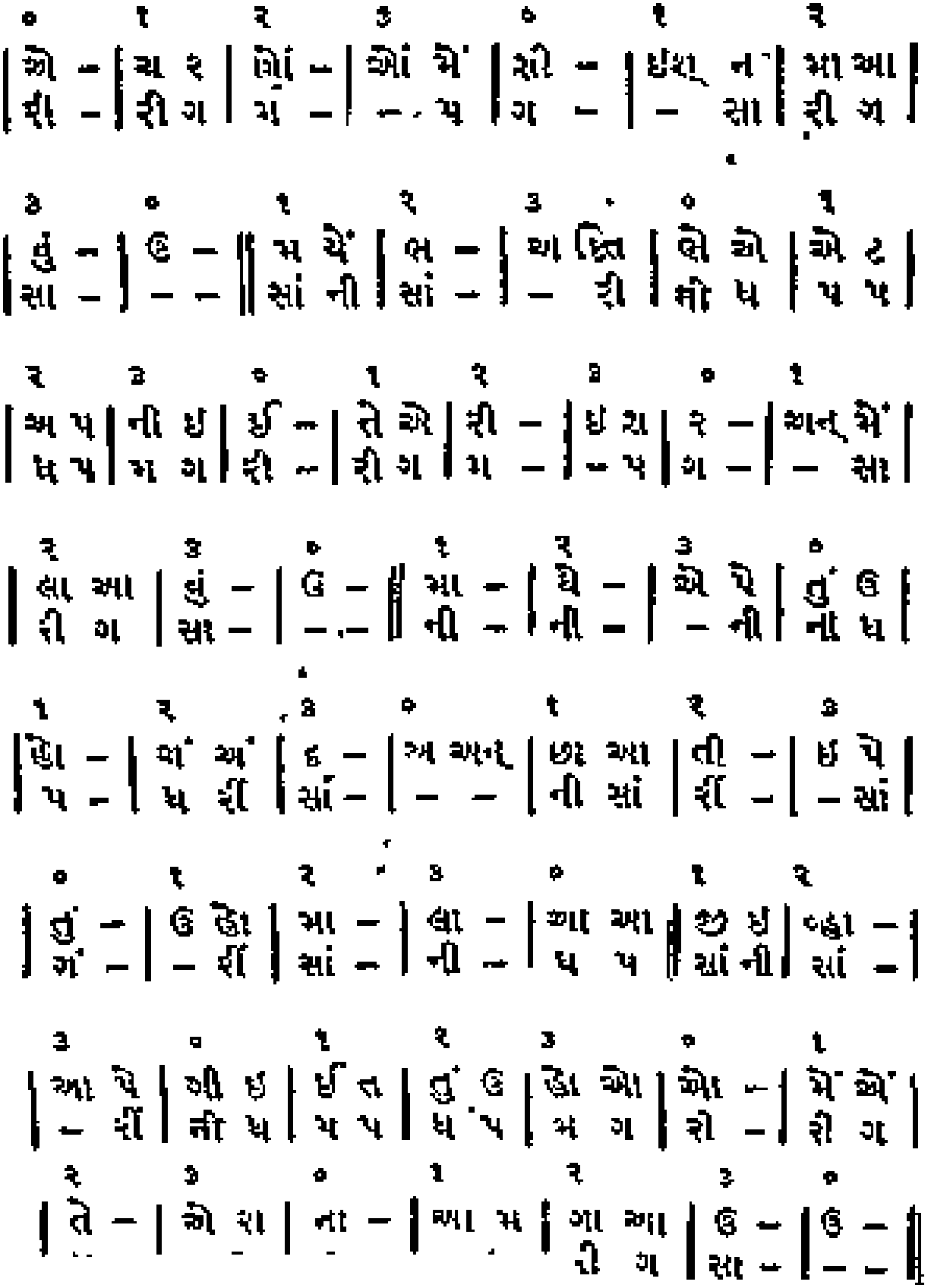

૩૫. રાગ મીશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

મારી દોલત કૃષ્ણ મોરારી, ધન્ય પ્રભુ ગીરધારી.
અંજન રાગ છતાં એ મન રંજન, પાલો કુંજ વિહારીરે....ધન્ય૦
પૂર્ણ કળાએ નિત્ય પ્રકાશે, પ્રેમ વિશુદ્ધ પ્રસારીરે.....ધન્ય૦

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
‖ મા રી	દો –	લ ત	કૃ –	ષ્ણ મો	રા –	રી –
‖ ગ રી	સા –	ની ની	ની –	પ ની	સા –	રી –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઈ –	રેએએએ	એએએએ	એએધ	ન્ય પ્ર	ભુ –	ગી ર
– –	નીસારીગ	મગરીસા	નીધની	રી ગ	મ –	ગ રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધા આ	રી –	‖ અં અ	જ ન	સ અ મ અ	છ અ તાં
ની રી	સા –	‖ ની પ	ની સા	નીસારીગ	સારીસા

૧	૨	૩	૦	૧	૧
એ એ	મ ન	રં અ અં અ	જ અ ન	વા –	લો –
ગ રી	પ મ	ગ રી ગ રી	સાનીસા	મ –	મ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કું ઉ ઉ ઉ	જ વિ	હા –	રી –	ઈ –	ઈ –	‖ રેએએએ
મ મ પ ધ	પ મ	ગ –	ગ –	– –	– –	‖ નીસારીગ

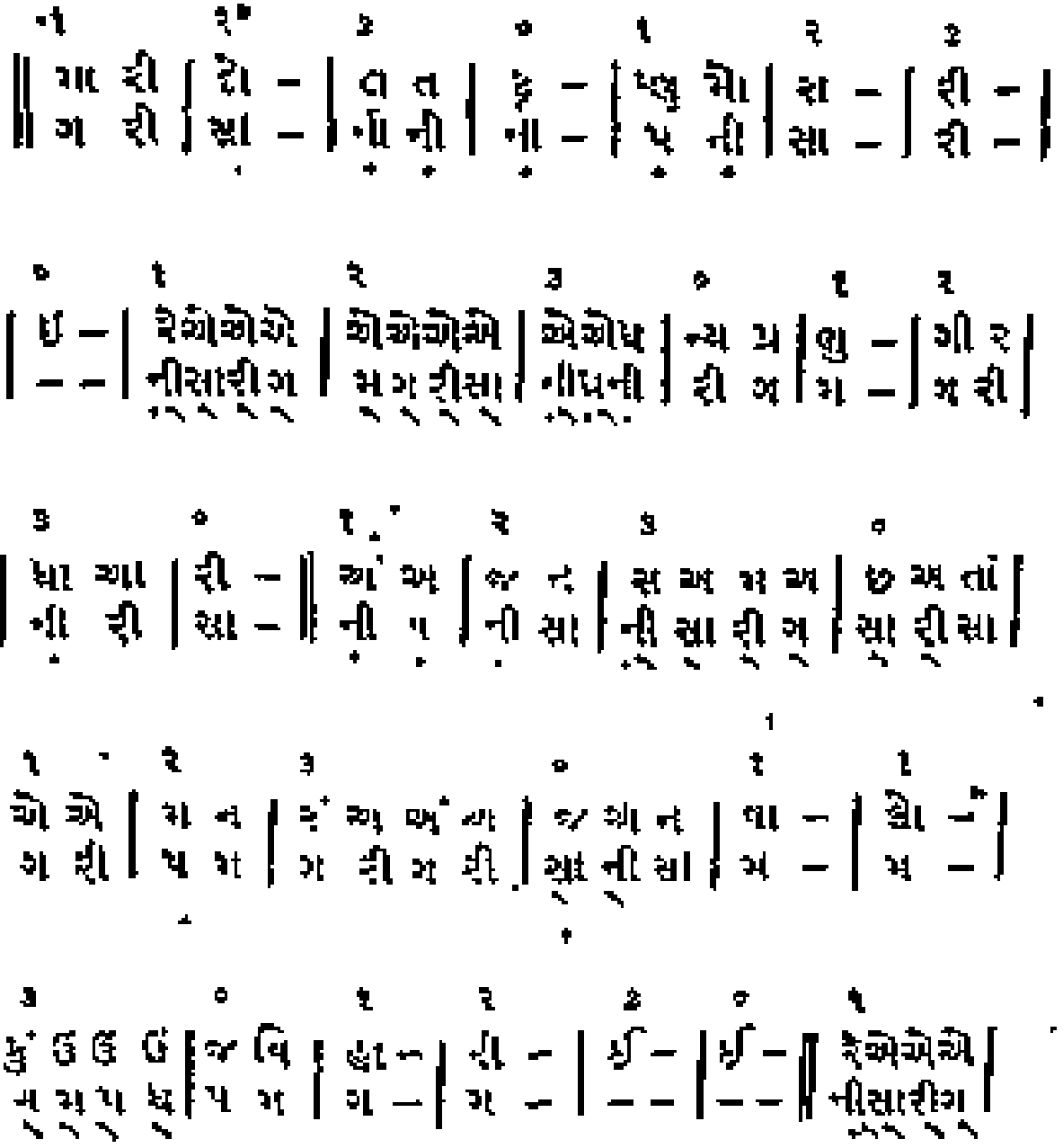

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઓઓઓઓ	ઓઓ ધ	ન્ય પ્ર	ભુ –	ગી ર	ધા આ	રી –
મ ગ રી સા	ની ધ ની	રી ગ	મ –	ગ રી	ની રી	સા –

"પૂર્ણ કળાએ"—"અંજન સમ" પ્રમાણે.

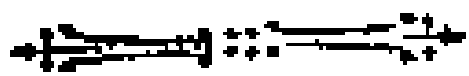

૩૬. રાગ કલ્યાણ. તાલ ધ્રૂપદ. મધ્યમલય.

વિશ્વના વિહારી તારી કૃતિ ગતી અતી ન્યારી ન્યારી,
સર્વ સ્થાનમાં નિવાસ જ્યોતિ માંહી તું પ્રકાશ;
આદિ મધ્ય અવિનાશી, ઘજમાં કર્યો નિવાસ.....વિશ્વના૦

૩	૦	૧	૦	૧	૨
વિ –	શ્વ ના	આં વિ	હા આ આ આ	રી તા	આ રી
સાં –	સા ની	ધ ધ	પ ધ ની સાં	ની ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૦	૧	૨
કૃ તી	ગ તી	અ તી	ન્યા આ	રી ન્યા આ	આ રી
ગ ગ	રી ગ	ધ પ	ગ રી	ગ રી સા ની	રી સા

૩	૦	૧	૦	૧	૨	૩
સ –	વે સ્થા	આ ન	માં –	નિ વા	આ સ	જ્યો –
ગ –	ગ પ	– ધ	સાં –	સાં સાં	– ની	ધ –

૦	૧	૦	૧	૨	૩	૦
તી માં	આં હી	તું ઉ ઉ	પ્ર કા	આ શ	આ –	દિ ગ
ની સાં	રીં રીં	સા રીં ગ	રીં સાં	ની ધ	સાં –	સાં ની

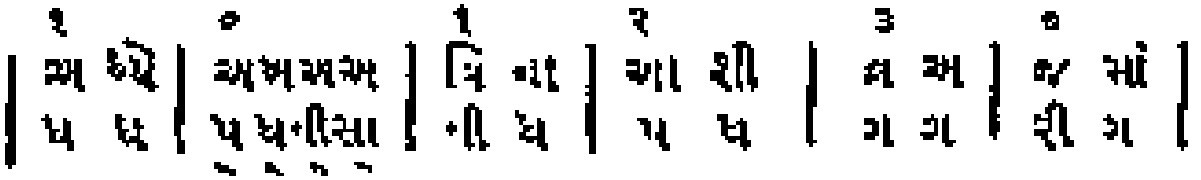

૧	૦	૧	૨	૩	૦
અ ધ્યે	અઅઅઅ	વિ ના	આ શી	ન અ	જ માં
ધ ધ	પ ધ નીસા	ની ધ	પ ધ	ગ ગ	રી ગ

૧	૦	૧	૨
આં ક	ર્યો ઓ	નિ ઈ વા આ	આ સ
ધ પ	ગ રી	ગ રી સા ની	રી સા

—:o:—

૩૭. રાગ બિહાગ. તાલ ખેમટો. વિલંબલય.

દેખો દેખો જશોદાજી નંદયો તિહારો,
જરા બાંકે કનાઈકો રોકના.
વાકો ચસકો બડો મહી માંખનકો,
ખાય નવનિત યો નિત વાકો રોકના.....દેખો૦
આકે મટકી ચુરાય સંગ મરકટકો લાય,
જાકે બનમેં છીપાય વાકો રોકના,
શ્યામ મધુ બનકે બાટ હેરે,
મહીયનકે માટ આય જમુનાકે ઘાટ રાણી દેખના. દેખો૦

(એક અબળા નાટક).

૧	૦	૧	૦
હાં આં આં	દે એ ખો	દે – ખો	ઓ – જ
સા ની સા	નીં ધ ની	સા – ગ	– – મૅ

૧	૦	૧	૦	૧
શોઓઓઓદા	આ જી ઇ	નં અં દ	યો ઓ તિ	હાઆરો
ગ મૅ પ ધ પ	ધ મૅ પ	ગ મ રી	ગ પ ગ	ગ રી ગ

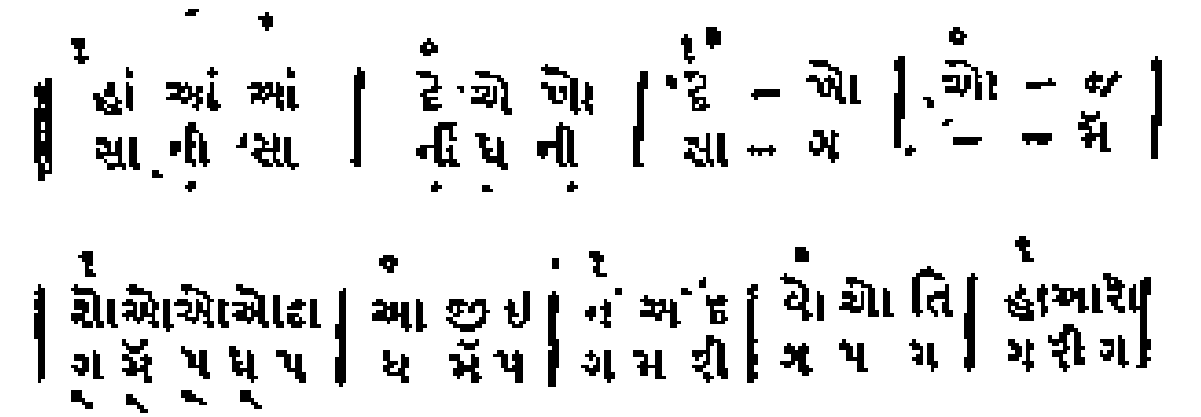

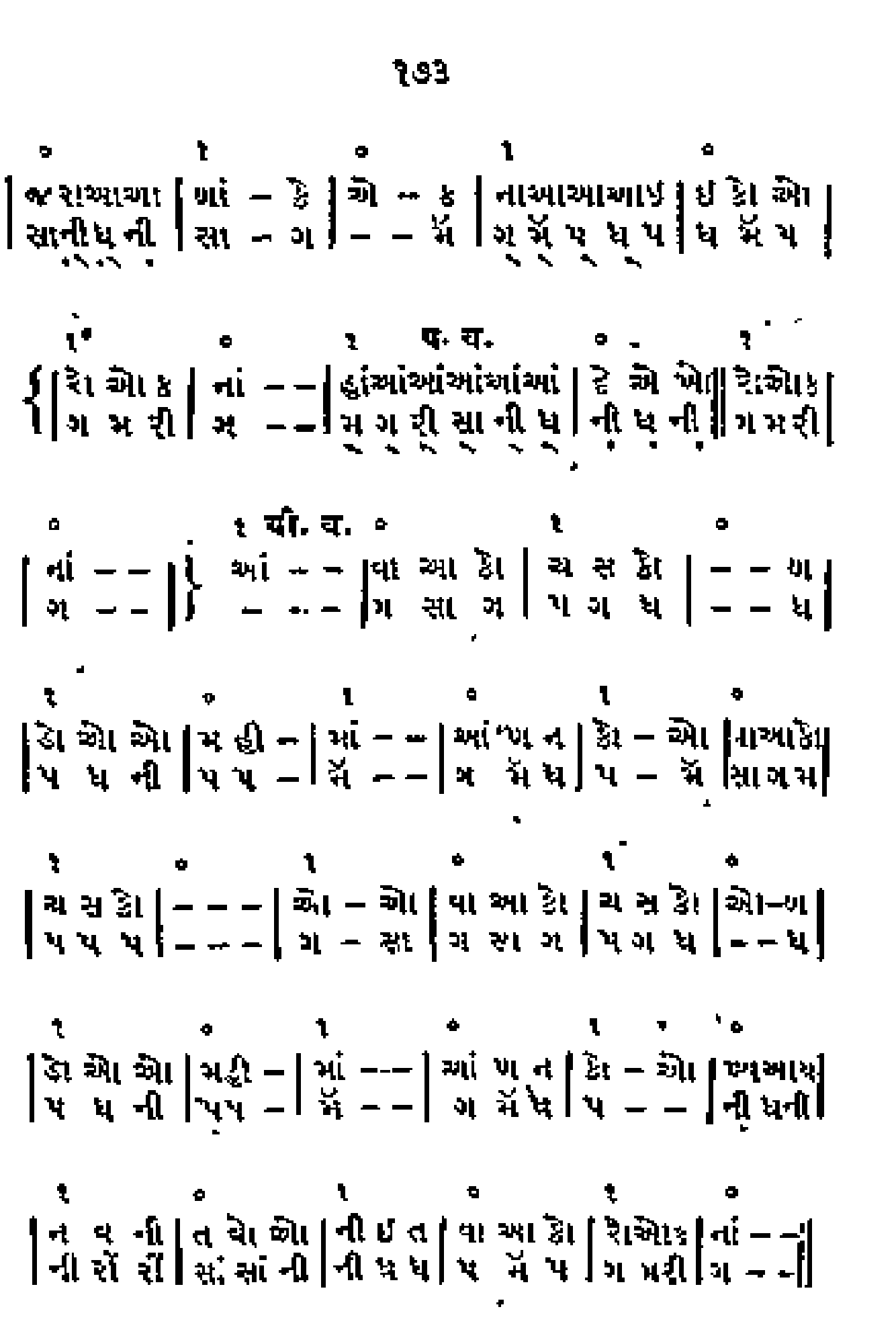

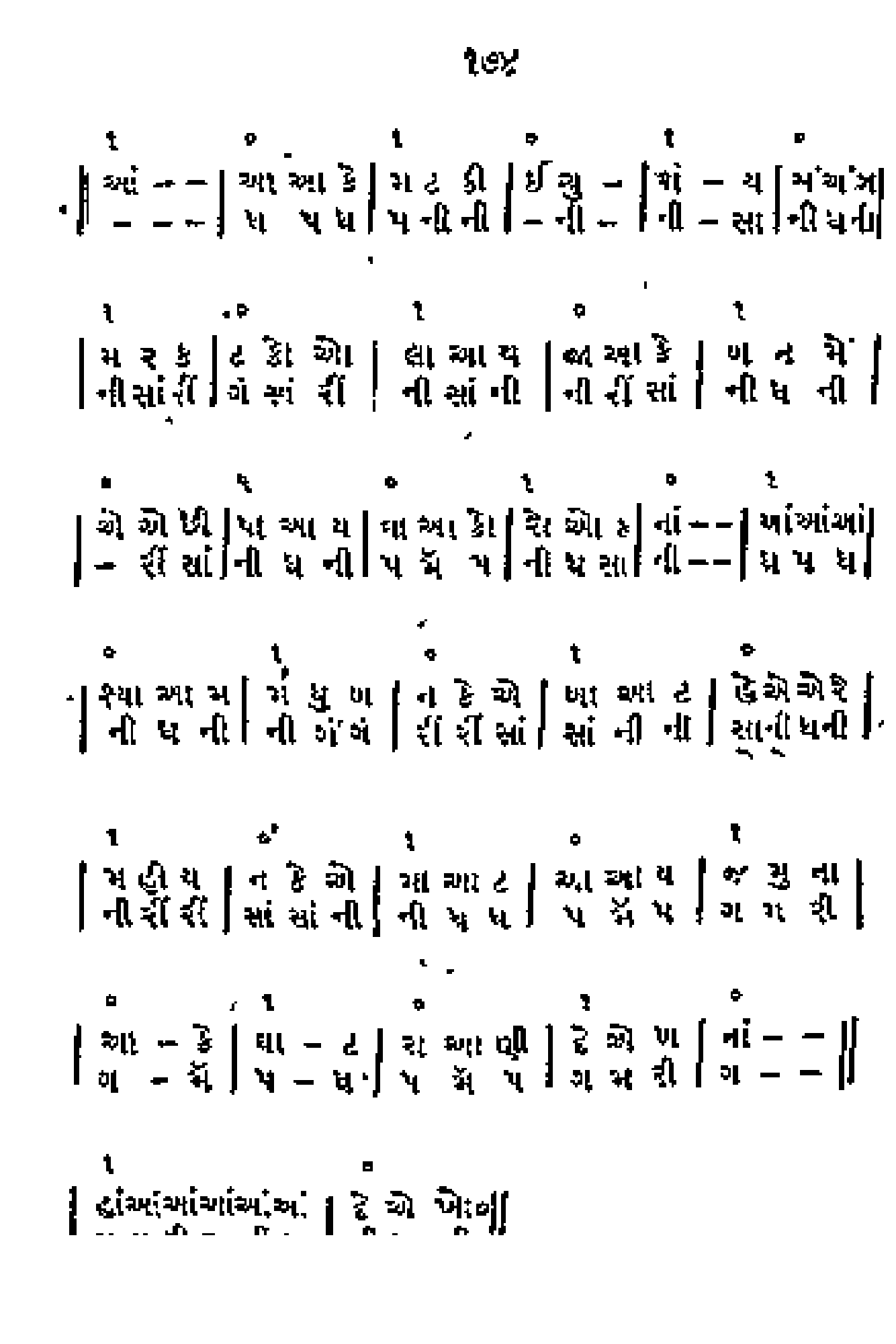

ઉપર જે ભાગ બ્રેકેટ-અળાયામાં લખેલ છે તેમાં પહેલી પીટી ફરીવાર બોલતાં હાંઆંઆં લઇ "દેખો દેખો૦" વગાડી

૦ ૧ ૦
'રોકનાં"નો નાં – – લંબાવી | ના – – | આં – – "વાઆકો
ચસકો" | લેવું || વ. વ.=પહેલી વખત અને વો. વ.=બીજી વખત ||

૩૮. રાગ ભૈરવી. ગઝલ. તાલ લાવણી. વિલંબલય.

યમુના તણા કિનારે, ગોપાલ ગો ચરાવે,
સંગીત સ્વર ઇનારે, રાધા નિકટ બોલાવે.
બંસી ધ્વની સુણીને, શુદ્ધ દેહની ભૂલીને,
નીકળી ઘરથી રાધા, ગોપાલ પાસ આવે.
યમુના સરિત કુંજે, શૈયા કમળ બિછાવી,
શ્રી કૃષ્ણ કર કમલથી, રાધા ચરણ દબાવે.....યમુના૦

૧	૨	૩	૦	૧	૨
ય મુ	ના –	આ ત	ણા આ	આ કિ	નાઆઆઆ
પ પ	પ –	– પ	ધ પ	મ ગ	રી ગ મ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
રે –	એ –	ગો –	પા આ	આ લ	ગૌ ઉ	ઉ ચ
મ –	પ –	ગ –	ગ સા	ની સા	ગ મ	પ મ

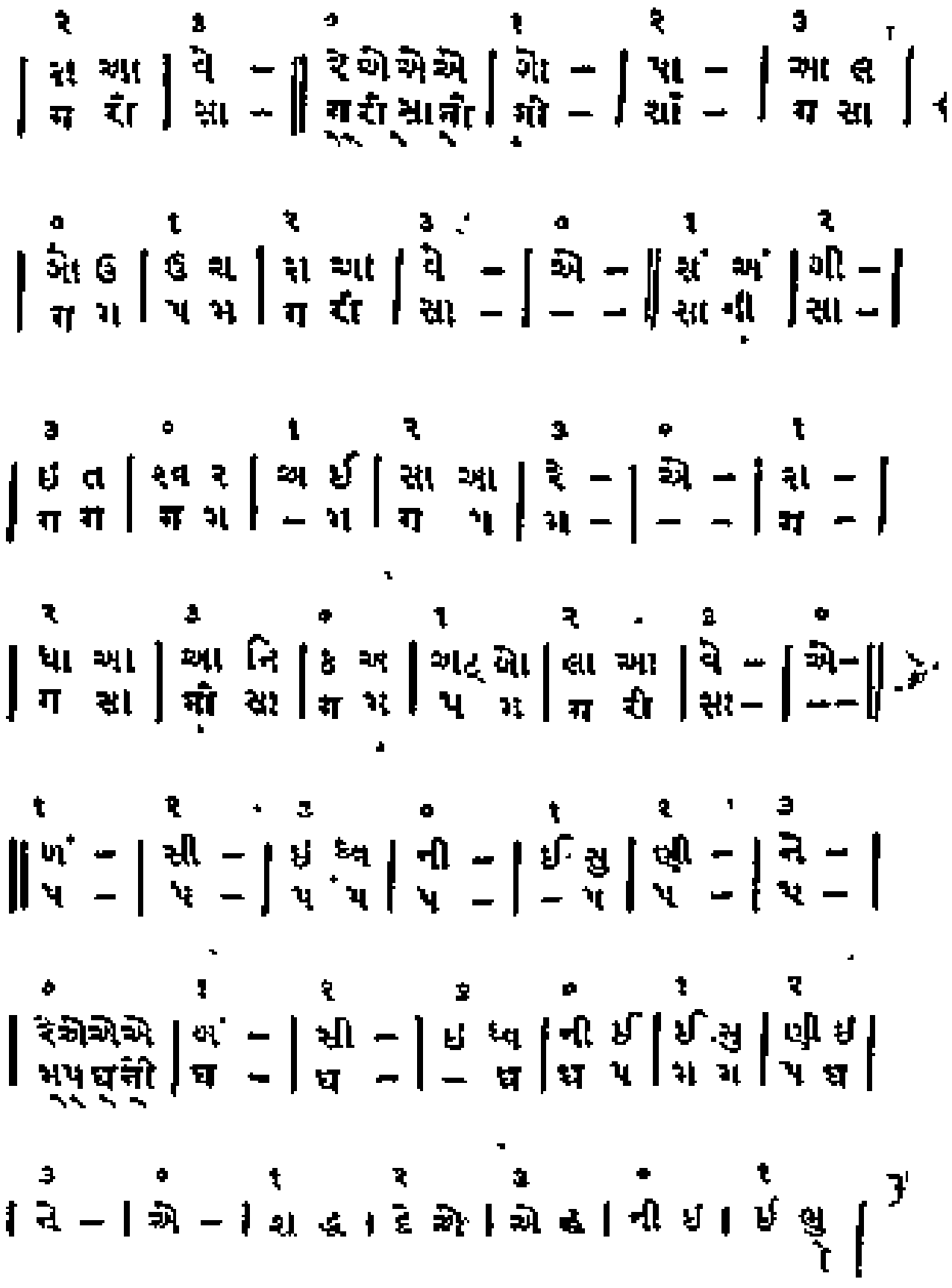

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લી ઇ	ને –	એ –	ની ક	ળી ઈ	ઇ ને	ઘ ર
ધ પ	પ –	– –	ધ ધ	ની ધ	પ પ	મ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ થી	રા આ	ધા –	આ –	ગો –	પા આ	આ લ
– ગ	મ પ	મ –	– –	ધ –	ગ સા	ની સા

૦	૧	૨	૩	૦	
પા આ	આ સ	આ આ	ધે –	રેએએશે	ગોપાલ૦
ગ મ	પ મ	ગ રી	સા –	ગરીસાની	

૩૯. રાગ કેદાર. તાલ ધ્રુવપદ. વિલંબલય.

શ્રી ત્રિપુરારી સ્મરૂં સ્મરારી, વિજય કીધો મહા મદન મારી. શ્રી૦

ભભુત અંગ ભુજંગ ધારી, જટા મધ્યે સોહે ગંગ સારી,
અસુર મારી ભક્ત તારી, દેવ તણાં દુઃખ નાખ્યાં વિદારી....શ્રી૦

ભોળા શંભુ તમ ચરણ પાસ, ભક્તિ કરૂં ઉર આણી હુલાસ,
પૂર્ણ કરો પ્રભુ દર્શન આશ, શુદ્ધ ભાવે કરૂં સ્તુતિ તમારી....શ્રી૦

(મહાશ્વેતા કાદંબરી)

૩૦	૦	૧	૦	૧	૨	૩
શ્રી ત્રિ	પુ રા	આ રી	સ્મ રૂ	સ્મ રા	આ રી	વિ જ
સા સા	સા ગ	ગ મ	પ પ	પ ધ	મૅ પ	મૅ પ

૦	૧	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ય કી	ધો મ્હા	મ દ	ન મા	આ રી	ભ ભુ	ત અં	અં ગ
ધ સાં	ધ પ	ગ મ	રી ની	રી સા	પ પ	પ ની	ધ ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૦
ભુ જં	ગ ધા	આ રી	જ ટા	મ ધ્યે	સો હે	ગં અં
સાં સાં	સાં ની	રીં સાં	ધ ની	ધ ની	સાં રીં	ની સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૦	૧
ગ સા આ	આ આ રી	અ સુ	ર મા	આ રી	ભ અ	ફ્ત તા
ધ ની ધ	પ મૅ પ	ધ ની	ધ પ	મ મ	રી પ	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૦	૧	૨
આ રી	દે વ	ત ણાં	દુઃ ખો	નાં ખ્યા	વિ દા	આ રી
પ પ	મૅ પ	ધ સાં	ધ પ	ગ મ	રી ની	રી સા

પછીની લીટીઓ અનુક્રમે "ભભુતઅંગ" અને "અસુર
ારી" પ્રમાણે વગાડવી.

૪૯. રાગ સોરઠ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

વિકસાવે નવ જીવન કુસુમ આ વિદ્યાની વાડી.
દેશોદયના ભાવ જગવતી, નિર્મળ ગન કરતી....આ વિદ્યા૦
કૈં કૈં સંસ્કૃતિ અનુપમ ભરતી, ઉર ઉરનાં અંધારા હરતી,
પથ્થરને પારસ કરતી આ વિદ્યાની વાડી....[illegible]

સાખી—શિક્ષણ વિણ નહિં સંસ્કૃતિ, સંસ્કૃતિ વિણ નહિં જ્ઞાન,
જ્ઞાન વિહોણા માનવી, કેવળ પશુ સમાન.

ઉન્નતિ જીવન જો ચાહો, બીજ કેળવણીના વાવો,
ભાવે શર્વ ખીલાવો આ વિદ્યાની વાડી.....વિકસાવે૦

(એક અબળા નાટક)

૧	૨*	૩	૦	૧	૨	૩
વિ ક	શા આ	આ આ	વે એ	ન અ વ	જી વ	ન કુ
ની સા	રી ગ	મ પ	ધ પ	મ્ ગ્ મ	રી ગ	રી મ
૦	૧	૨	૩	૦	૧	
સુ ઉ મ	આ આ	વિ ઇ	ધા આ આ	ની ઈ	વા આ	
ગ્ રી ગ	ની સા	રી ગ	રી ગ્ મ	ગ રી	ની રી	
૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
રી –	ઈ –	ઈ –	ઈ –	દે એ	શો –	દ ય
સા –	– –	– –	– –	સાં મ	ગ –	ગ ગ
૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ના આ	ભા આ	વ જ	ગ અ વ	તી ઇ	નિ ર	મ ળ
રી ગ	મ પ	પ પ	પ્ ધ્ મ	પ ધ	પ સાં	સાં મો
૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ ન	ક ર	તી ઈ	ઈ ઈ	ઈ ઈ	આ આ	વિ ઇ
મો ધ	ધ પ	પ મ	ગ ગ	રી સા	ની સા	રી ગ

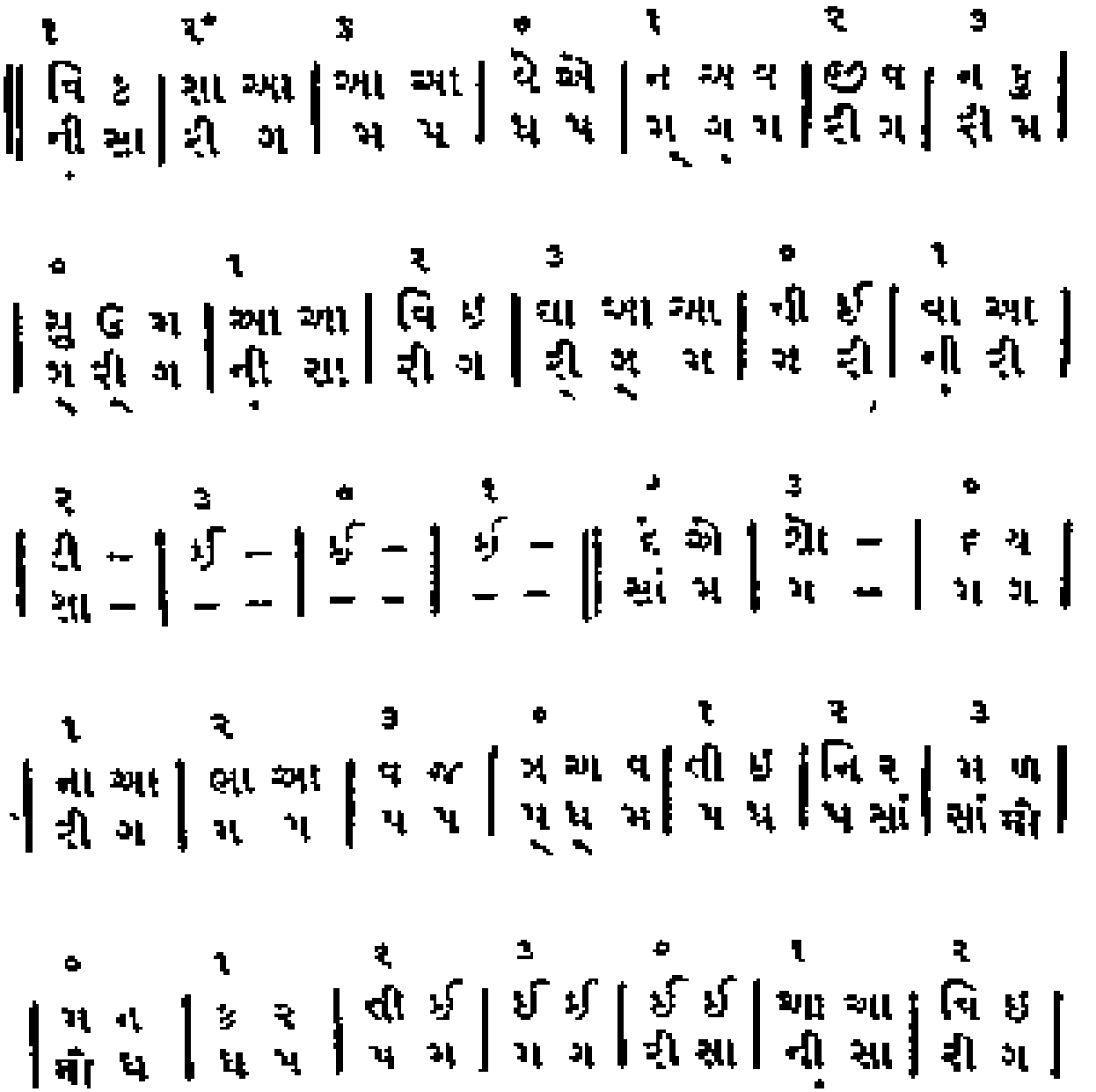

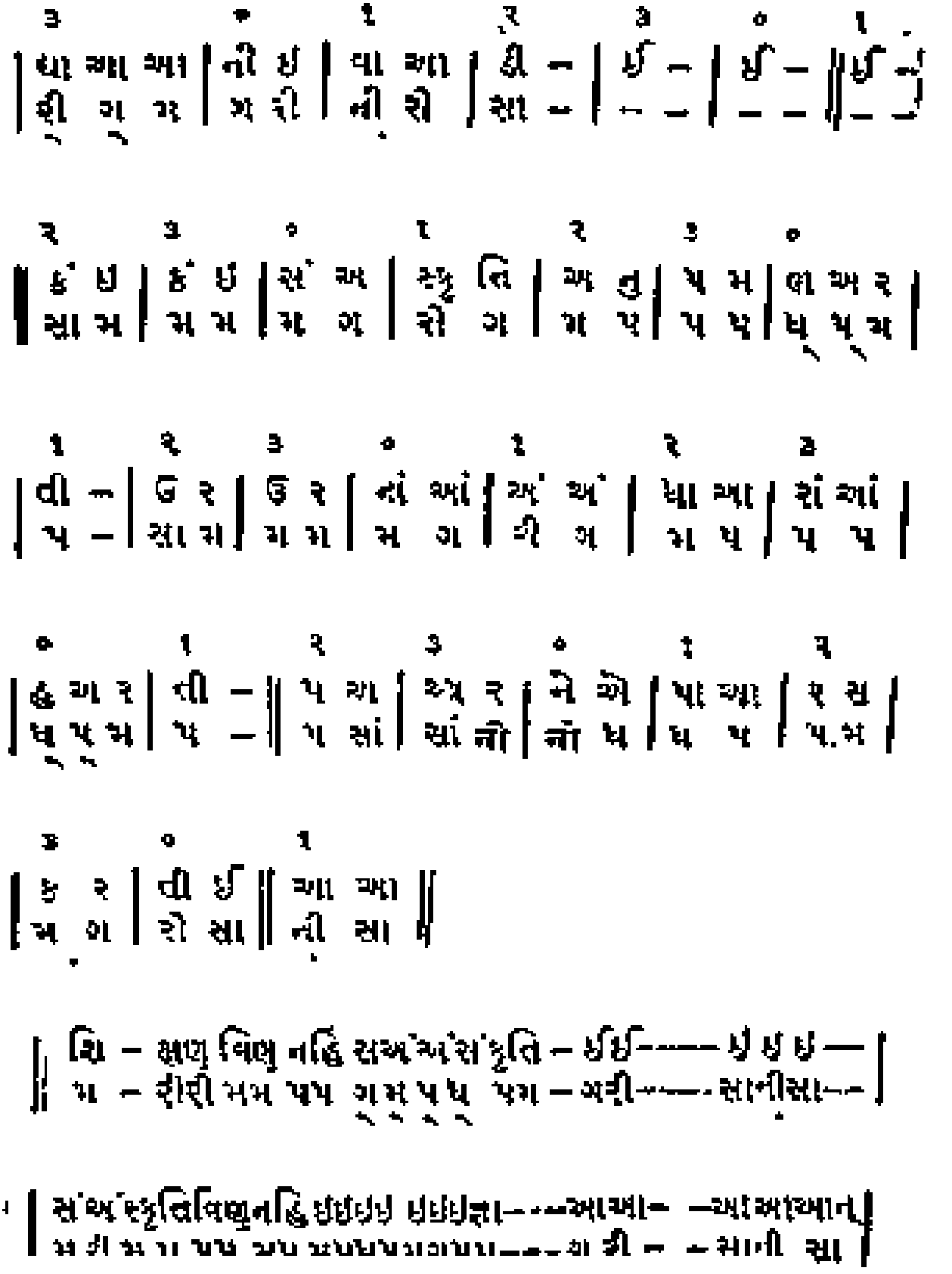

| ઝા – નવિ હોણા–મા – ન વી – – – – ઇ ઇ ઇ ઇ ઇ ઇ – – – |
| રી – મ મ પ ની–સાં – સાંસાં – – – – નીધપમગરી – – – |

કે – – એએ વ ળ પ શુ ઉ ઉ સ મા – – – – – – – – આન ||
રી – – ગ રી પ મ ગ રી ગ રી ની સા – – – – – – – – – ||

૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઉ ઉ	ન ત્તિ	જી ઇ	વ ન	જો ઓ	ચા આ આ આ
સા મ	મ મ	મ ગ	રી ગ	મ પ	ગ્ મ્ પ્ ધ્

૦	૧	૨	૩	૦	૧
હો –	ઓઓઓઓ	બી જ	કે એ	ળ વ	ણી ઇ
પ –	મ્ ગ્ રી્ ગ્	ધ પ	ગ પ	મ ગ	રી ગ

૨	૩	૦	૧	૨
નાં..આં	વાઆઆઆ	વો –	ઓઓઓઓ	ભા આ
સા રી	ગ્ રી્ સા્ પ્	પ –	મ્ ગ્ રી્ ગ્	પ સાં

૩	૦	૧	૨	૩	૦
વે એ	સ અ	ર્વ ખી	લા આ	વો ઓ	ઓઓઓઓ
સાં નાં	ની ધ	ધ પ	પ મ	મ ગ	ગ્ મ્ ગ્ રી્

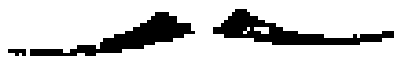

૪૨. રાગ કેદાર. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

આવે ક્યાંથી મધુરી મધુરી સુવાસ,
પુષ્પ અપરિચિત પામ્યું કો વિકાસ...આવે૦

સમીર સ્વર્ગ તણો નીકળી પ્રવાસે,
દ્યો પ્રસરાવી સુગંધી ચોપાસે,
પામ્યું તનમન મારૂં અતિશે હુલાસ.....આવે૦

(મહાશ્વેતા કાદંબરી નાટક).

૩	૦	૧	૨
આ વે ક્યાં થી	મ ધુ રી મ	ધુ ઉ રી સુ	વા – આ સ
મૅ પ ધ પ	ગ ગ રી સા	રી ની સા સા	મ – મ રી

૩	૦	૧	૨
પુ – પ્પ અ	પ રિ ઝિ ત	પા મ્યું કો વિ	કા – આ સ
સા – મ મ	પ પ મૅ પ	ધ સાં ધ પ	મ – મ રી

૩	૦	૧	૨
આ વે ક્યાં થી	મ ધુ રી મ	ધુ ઉ રી સુ	વા – આ સ
મૅ પ ધ પ	ગ ગ રી સા	રી ની સા સા	મ – મ રી

૩	૦	૧	૨
સ મી ર સ્વ	અ ર્ગ ત ણો	ની ક ળી પ્ર	વા આ સે –
પ પ પ પ	ધ ધ ની ની	સાં સાં સાં સાં	ની રીં સાં –

૩	૦	૧	૨
ર હ્યો પ્ર સ	રા – વી સુ	ગં અં ધી ચો	પા આ સે –
ધ ની ધ ની	સાં – સાં સા	ની રીં સાં સાં	ધ ની પ –

૩	૦	૧	૨
પા મ્યું ત ન	ન ન મા રૂં	અ તિ શે હુ	લા – આ સ
મ મ મ મ	પ પ મૅ પ	ધ સાં ધ પ	મ – મ રી

૪૨. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ.

થઇ પ્રેમ વશ પાતળીયા, મારા મનના માલિક મળીયા રે....થઇ૦
પ્રિતે કરો મુખવાસ સજનવા, રાજ હૃદયના વાસી,
પ્રેમદા પ્રીત જ્યોત પ્રકાશી, મારા મનના મનોરથ ફળીયા રે....થઇ૦
ભાગ્યવંત કર્યો ભગવતી ગુજને, જીવન સફળ થયું માઇ,
કરો શ્રી હરી શુભ તમારૂં, મારા મનના માલિક મળીયા રે ...થઇ૦

(મહાશ્વેતા કાદંબરી).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
થ ઇ	પ્રે –	એ મ	વ શ	પા આ	ત ળી	યા –
ધ ની	સા –	– ની	સા રી	ગ મ	સા રી	સા –

૦	પ. ધ.	૧	૦ વી.	૧ વ.	૨	૩
હાંઆંઆંઆં		થ ઇ૦	આ –	મા ગ	મ ન	ના –
ગ્ રી્ સા્ ની્		ધ ની	– –	ની ની	સા સા	ગ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મા –	તિ ક	મ ળી	યા આ	રે એ	થઇઇ	પ્રે એ
મ –	પ પ	ધ ની	ધ પ	મ ગ	ધ્પ્મ્	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦ પ. વ.
એ મ	વ શ	પા આ	ત ળી	યા –	હાંઆંઆંઆં
– ની	સા રી	ગ મ	સા રી	સા –	ગ્ રી્ સા્ ની્

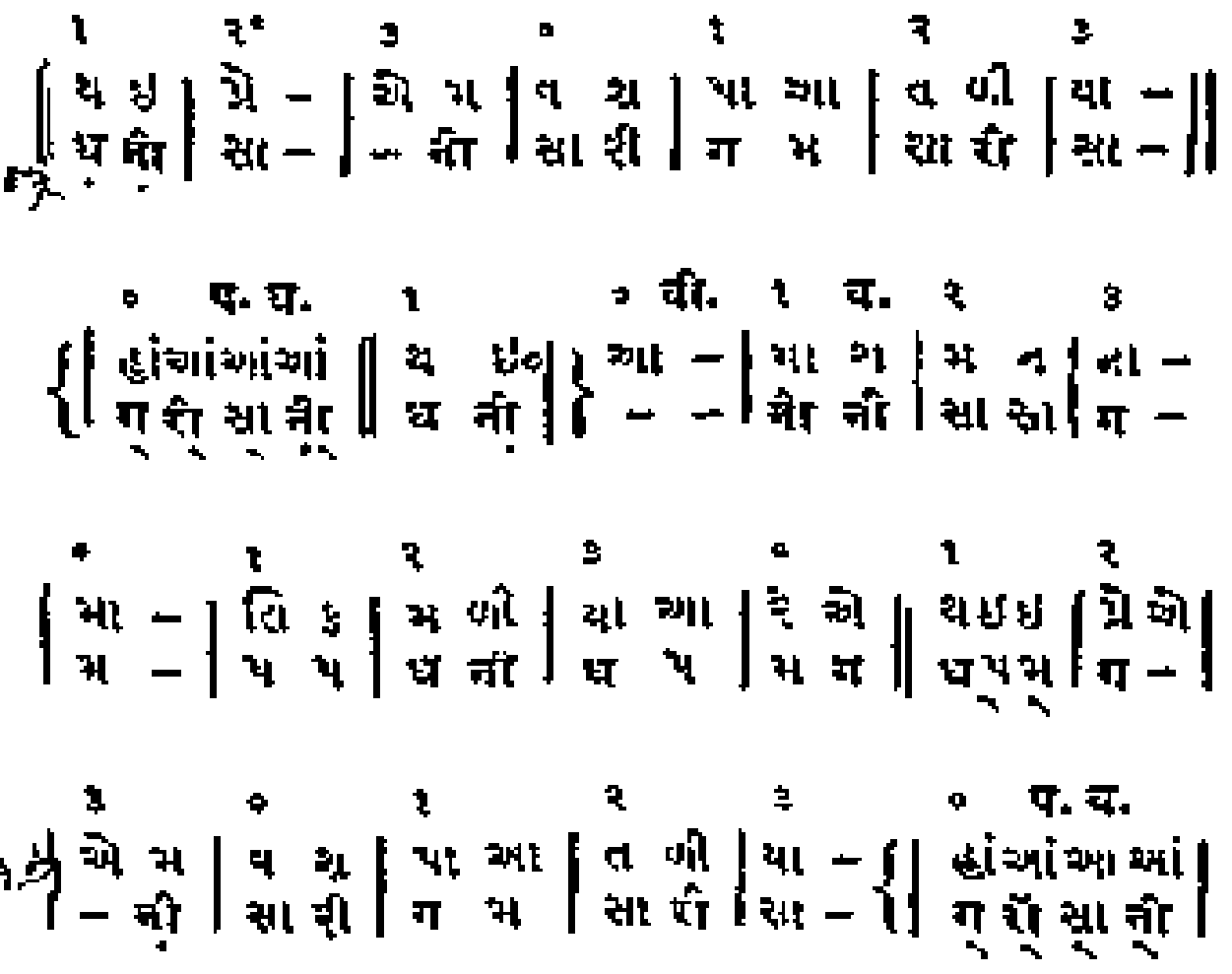

૧	૦ વી. ય.	૧	૨	૩	૦	૧
થ ઈ૦	આ –	પ્રિ –	તે ક	રો –	મુખઅ	અવાઆ
ધ ની	– –	ગ –	પ પ	પ –	પ પ મ	ગ ગ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
સ સ	જ ન	વાઆઆ	આ –	રા આ	જ હુ	દ ય
પ પ	પ પ	મ પ ધ	– –	પ મ	ગ રી	સારી

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ના આ	વા આ	સી –	ઈ –	પ્રે મ	દા –	પ્રિ ત
ગ મ	ગ રી	સા –	– –	ધ ની	સા –	સાની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
જો ઓ	ત પ્ર	કા આ	શી –	ઈ –	મા રા	મ ન
સા રી	ગ મ	સા રી	સા –	– –	ની ગી	સાસા

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ના –	મ નો	ર થ	ફ ળી	યા આ	રે એ	થઈઈ
ગ –	ગ મ	પ પ	ધ ની	ધ પ	મ ગ	ધ પ મ

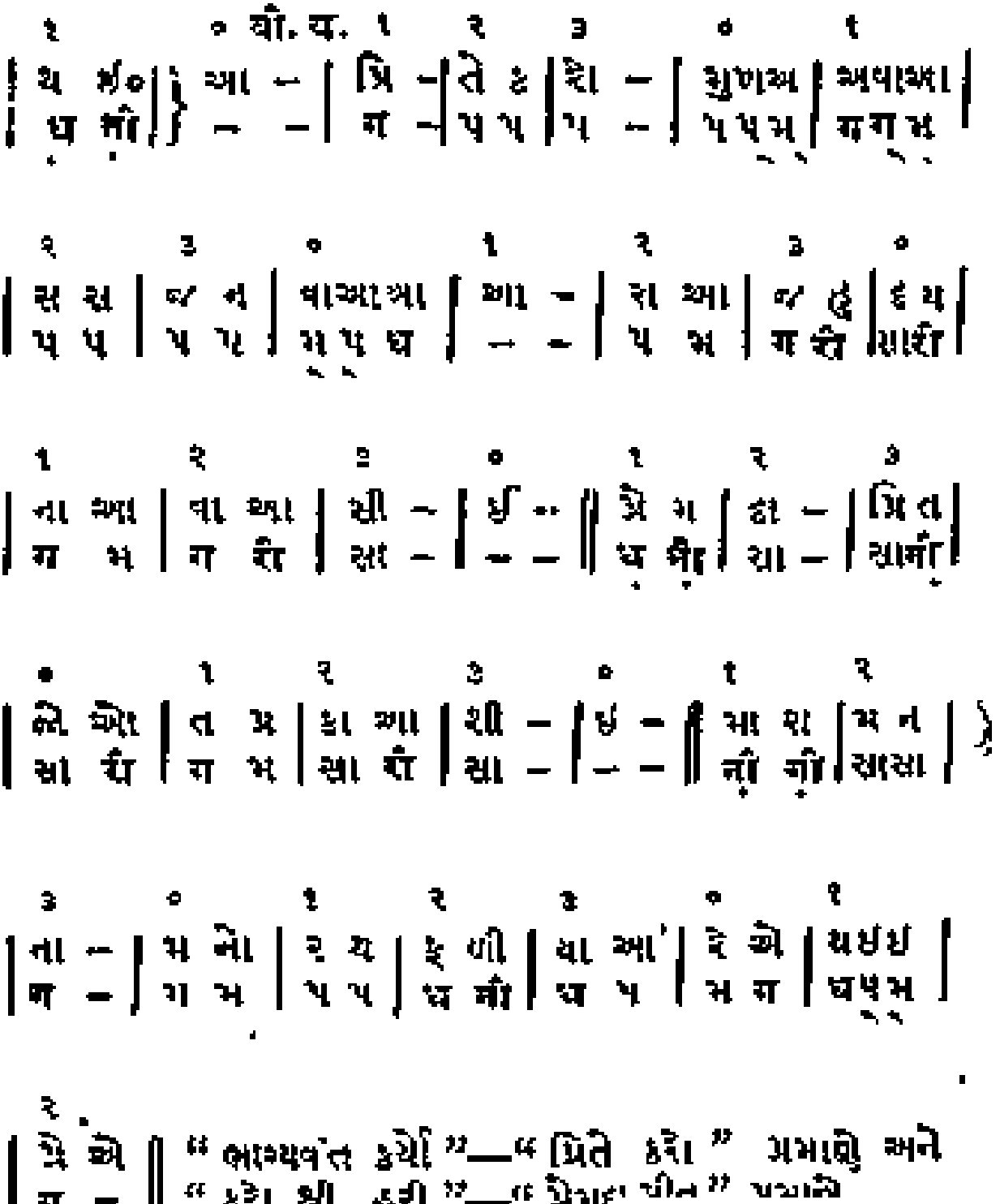

૨
પ્રે એ
ગ –

" ભાગ્યવંત કર્યો "—" પ્રિતે કરો " પ્રમાણે અને
" કરો શ્રી હરી "—" પ્રેમદા પ્રીત " પ્રમાણે

૪૩. રાગ ભીમપલાસી. તાલ ધ્રુવપદ. વિલંબકાય.

નિર્ગુણ નિર્વિકારી, નિરંજન નિરાકારી,
અગમ નિગમ ભણી, નેતિ નેતિ વેદ ભાણી;
બ્રહ્મરૂપ તત્વમસિ, તેજરૂપ સૂર્ય શશી,
આપની અગાધ ગતિ, પાર નવ પામે કોઈ....નિર્ગુણ.

(ભક્ત બાળા નાટક).

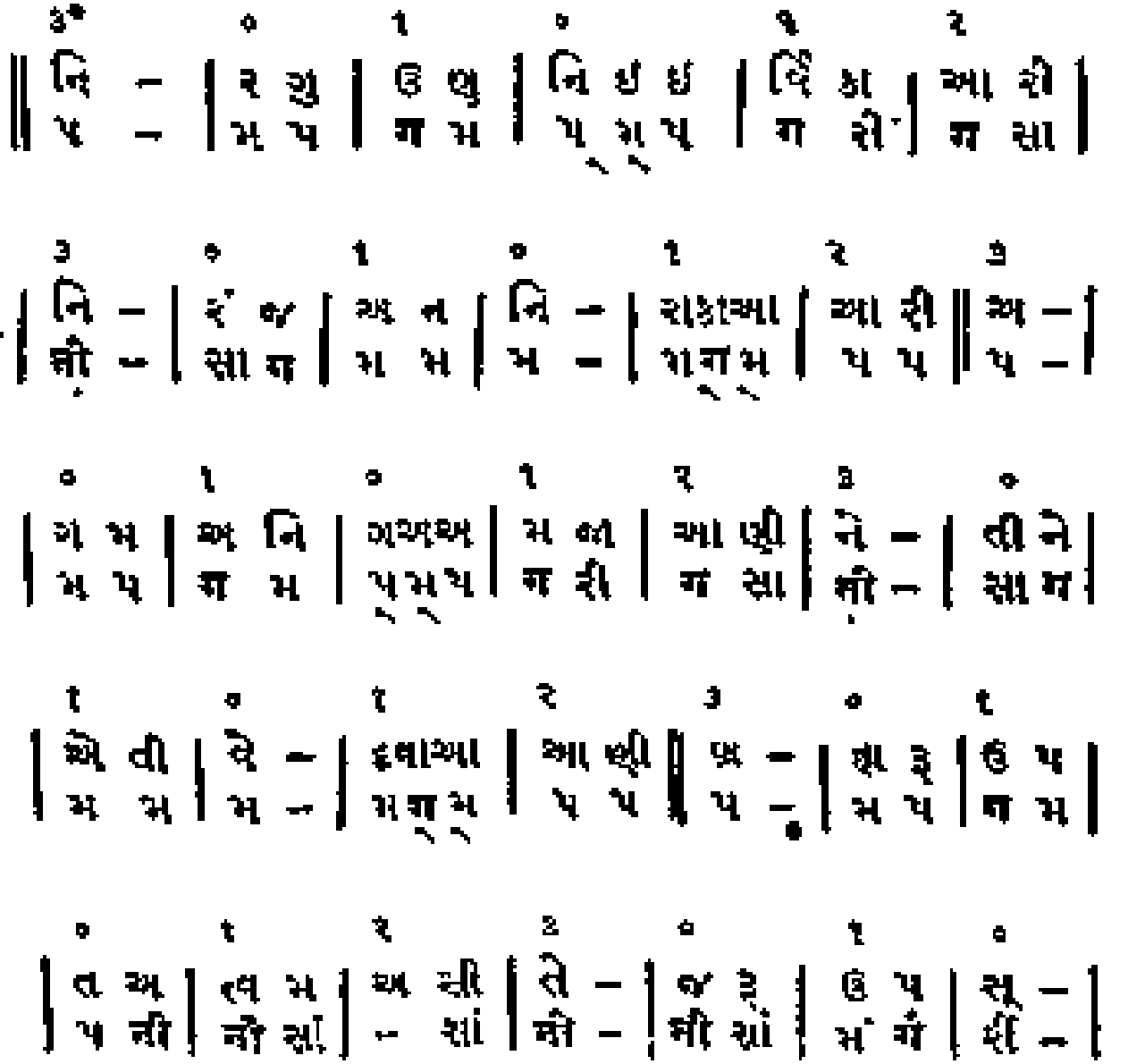

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
બા શ	બ શી	આ –	પ ની	ઇ અ	ગા આ	ધ ગ
સાં નીં	ધ પ	નીં –	નીં નીં	ધ પ	મ પ	ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
અ તિ	પા આ	ર ન	અ વ	પા આ	મે કો	ઓ ઇ
પ પ	ધ રીં	સા નીં	ધ પ	મ પ	ગ રી	ગ સા

૪૬. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

મન મેલ હવે મગરૂરી, રહી જાશે વાત અધુરી....રે મન૦

રખડાવી મારે છે મૂરને, જેમ કુટિલ કસ્તુરી,
તેજ દશા તારી થાવાની, સમજી રાખ સબુરી...રે મન૦

સારૂં નરતું કેમ ન દેખે, ટેવ પડી એ બુરી,
કેશવ અતે એ પંથેથી, પાશે પીડા પુરી....રે મન૦

(કેશવ કૃતિ.)

૩	૦	૧	૨
રે – મ ન	મે – લ હ	વે એ મ ગ	રૂ ઉ રી –
સા – સા રી	નીં – આ સા	સા રી ગ મ	ગ રી સા –

૩ પ. ય.	૩ વી. ય.	૦	૧
ઇ – મ ન	ઇ – ર હી	જા – શે –	વા આ ત અ
– – સા રી	– – ગ પ	પ – પ –	પ ધ નીં સા

૨	૩	૦	૧
ધુ ઉ રી –	રે – મ ન	મે એ ઢ હ	વે એ મ ગ
ની ધ પ –	ધ – પ ગ	ગ રી સા ની	સા રી ગ મ

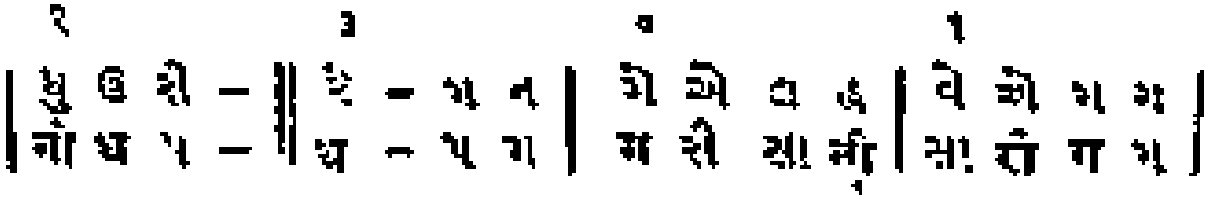

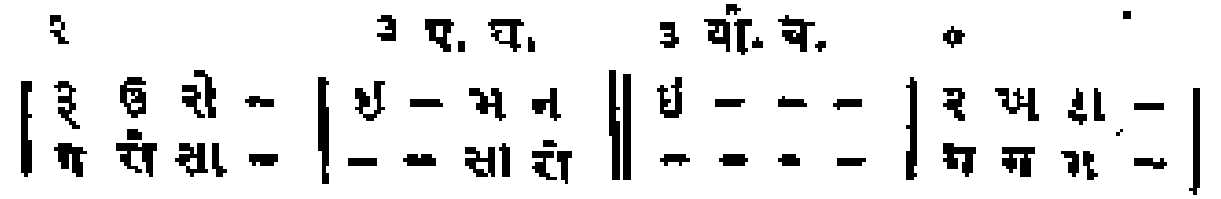

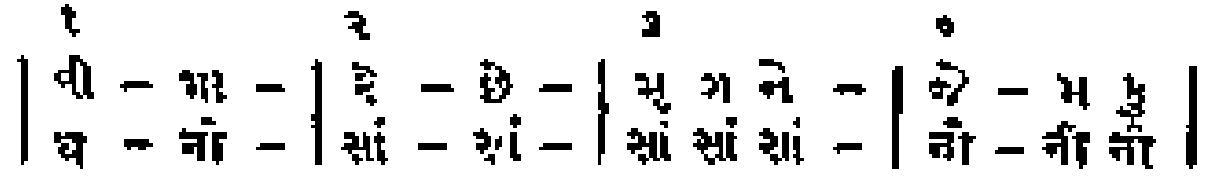

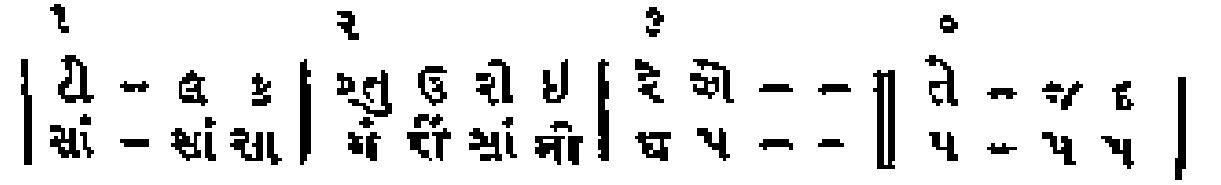

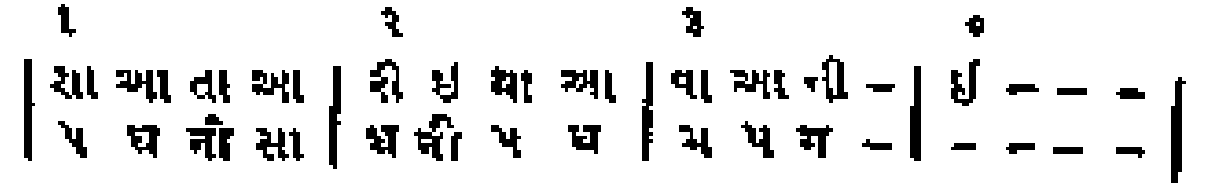

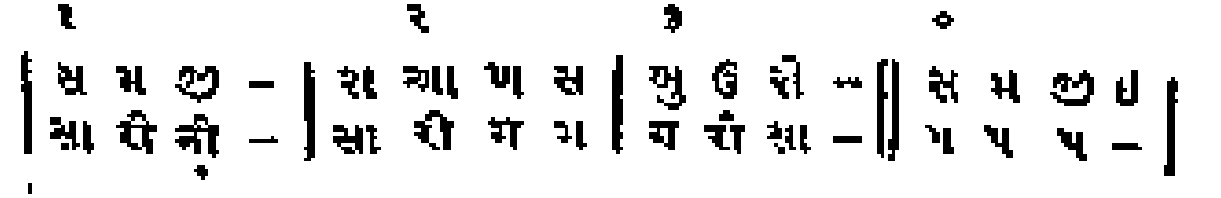

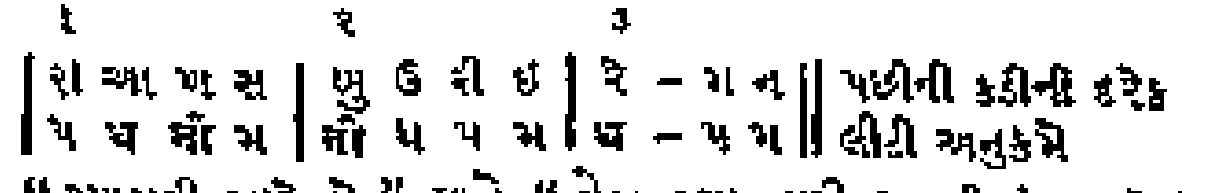

૨	૩ પ. ધ.	૩ યાં. ચ.	૦
રૂ ઉ રી –	ઇ – મ ન	ઇ – – –	ર ખ ડા –
ગ રી સા –	– – સા રી	– – – –	ગ ગ મ –

૧	૨	૩	૦
વી – મા –	રે – છે –	મુ ગ ને –	જે – મ કુ
ધ – ની –	સાં – સાં –	સાં સાં સાં –	ની – ની ની

૧	૨	૩	૦
ટી – ઢ ક	સ્તુ ઉ રી ઇ	રે એ – –	તે – જ દ
સાં – સાં સા	ગં રીં સાં ની	ધ પ – –	પ – પ પ

૧	૨	૩	૦
શા આ તા આ	રી ઇ યા આ	વા આ ની –	ઇ – – –
પ ધ ની સા	ધ રી પ ધ	મ પ ગ –	– – – –

૧	૨	૩	૦
સ મ જી –	રા આ ખ સ	બુ ઉ રી –	સ મ જી ઇ
સા રી ની –	સા રી ગ મ	ગ રી સા –	પ પ પ –

૧	૨	૩	
રા આ ખ સ	બુ ઉ રી ઇ	રે – મ ન	પછીની કડીની દરેક
પ ધ ની મ	ની ધ પ મ	ધ – પ મ	લીટી અનુક્રમે

"રખડાવી મારે છે" અને "તેજ દશા તારી થવાની" પ્રમાણે વગાડવી.

૪૫ રાગ ભૈરવી. તાલ કવાલી. અધ્યાત્મરૂપ.

નહિ છોડે કાળ કસાઇ, કયાં જાશે તું સંતાઇ ?...રે નહિ૦
બ્રહ્મા ઇંદ્ર અને દેવ દાનવને, ગુપ્ત ગયો છે ખાઇ,
એ નિર્દયની આગળ અંતે, ચાલે શું ચતુરાઇ...રે નહિ૦
ધન યૌવનના ગાઢા મદમાં, ફોગટ રહ્યો ભરડાઇ,
કોઇ સહાય કામ નહિ આવે, જુઠી સર્વ સગાઇ...રે નહિ૦
ઉઘું જો ! રહ્યો શું અંધાર, ઘરમાં મૂઢ ઘલાઇ,
મેં મેં કરતાં માનવ મેઢાં, પિંડ જશે પકડાઇ...રે નહિ૦
બચવું હોય હવે જો બોધા, ભારે રાગ ભલાઇ,
કેશવ હરિનું શરણ કરી લે, એ નિર્ભય ગઢ ભાઇ...રે નહિ૦

(કેશવકૃતિ).

આ ભજનની ઢબ "મન મેલ હવે ગાફલી" પ્રમાણેજ છે પણ લાવણીની ઢબમાં બતાવેલ છે.

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ન હિ	છો —	ડે —	કા આ	ળ ક	સા આ	ઇ —
સા રે	ની —	સા —	સા રી	ગ મ	ગ રી	સા —

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઇ —	ક્યાં —	જા —	શે —	તું ઉ	સં અં	તા આ
— —	પ —	પ —	પ —	પ ધ	ની સાં	ની ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઇં —	રે ઓ	ન હિ	છો ઓ	ડે એ	કા આ	ળ ક
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

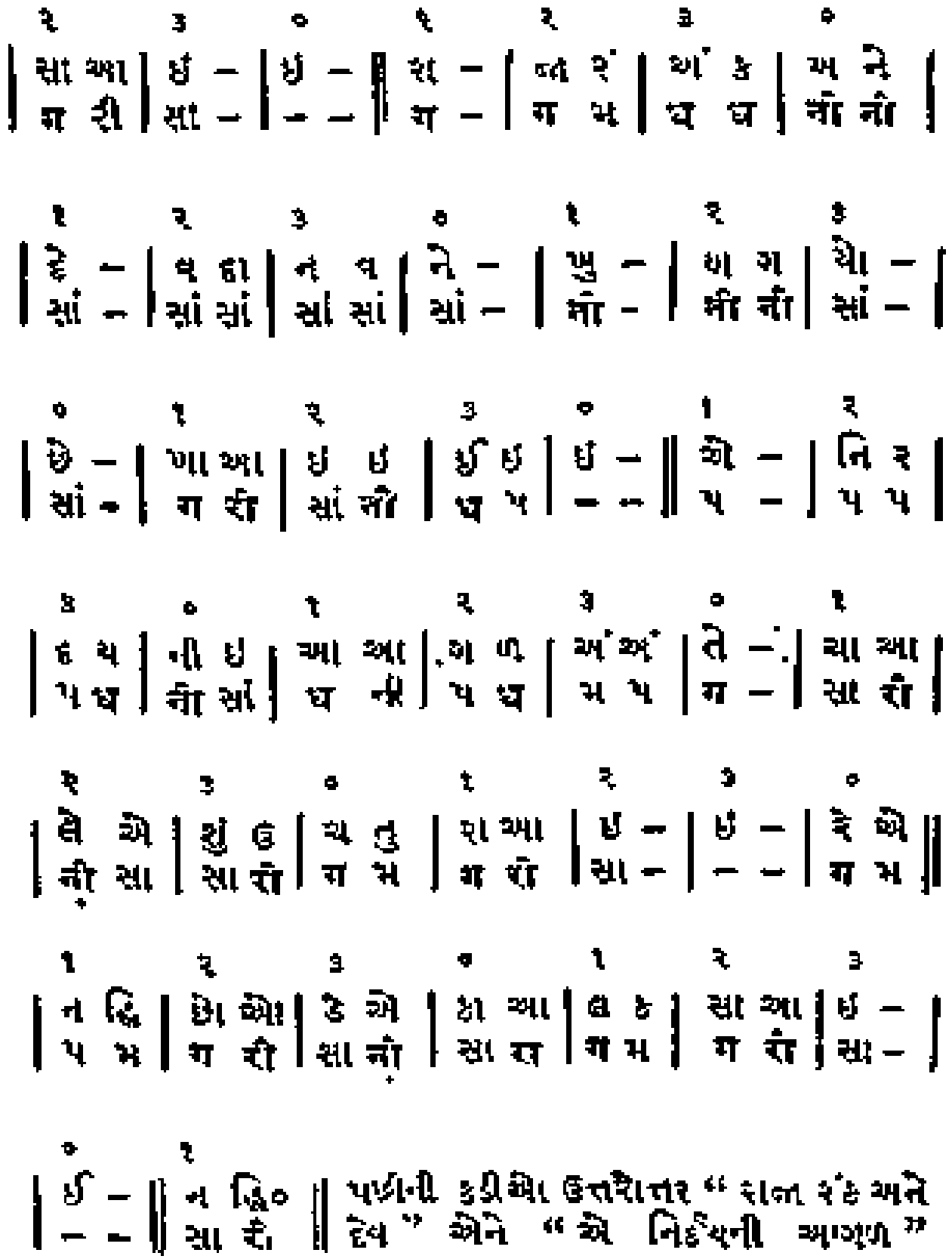

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
સા આ	ઇં –	ઇં –	રા –	જા રં	અં ક	અ ને
ગ રી	સા –	– –	ગ –	ગ મ	ધ ધ	ની ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દે –	વ દા	ન વ	ને –	ખુ –	બા ગ	યો –
સાં –	સાં સાં	સાં સાં	સાં –	ની –	ની ની	સાં –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
છે –	ખા આ	ઇ ઇ	ઈ ઇ	ઇં –	એ –	નિ ર
સાં –	ગ રી	સાં ની	ધ પ	– –	પ –	પ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
દ ય	ની ઇ	આ આ	ગ ળ	અં અં	તે –	ચા આ
પ ધ	ની સાં	ધ ની	પ ધ	મ પ	ગ –	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લે એ	શું ઉ	ચ તુ	રા આ	ઇં –	ઇં –	રે એ
ની સા	સા રી	ગ મ	ગ રી	સા –	– –	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ન દ્વિ	છો ઓ	ડે એ	કા આ	લ ક	સા આ	ઇં –
પ મ	ગ રી	સા ની	સા રા	ગ મ	ગ રી	સા –

૦	૧
ઈં –	ન દ્વિ૦
– –	સા રી

પછીની કડીઓ ઉત્તરોત્તર "રાજા રંક અને દેવ" એને "એ નિર્દયની આગળ" પ્રમાણે વગાડવી.

૪૬. રાગ દરબારી. કહાનરો. તાલ ત્રિતાલ વિલંબલય.

આવરદા વ્યર્થ વિતાવી, જેનાં ગળામાં અતિ આનંદે,
શેલી નવેલી ન આવી.....આવરદા૦

ભગવાં ભાવ થકી નહિ પહેર્યાં, ભાવે ભસ્મ લગાવી,
ઉત્તમ વસ્ત્ર ધર્યાં નહિ અંગે, અત્તર ખુબ ઉડાવી....આવરદા૦

ધ્યાન મહીં હૃદયામાં ધારી, ભલી પાવડી ન ભાવી,
આલીંગનમાં અબળા ન આવી, લઘુ લંક લચકાવી....આવરદા૦

શાંત અને વેદાંત કથાઓ, શ્રુતિને નહિ સુણાવી,
સુકવિની શૃંગાર કવિતા, નૌતમ શ્રવણે ન આવી....આવરદા૦

ખાધા નહીં ખુરમા ખાંતેથી, મીસરી નહિ મંગાવી,
ધોબીના કુતા સમ ધાયો, આ અવનીમાં આવી...આવરદા૦

(માંવરો નળ નાટક).

૧	૦	૧	૨
— — આ —	વ ર દા આ	વ્ય અ ર્થ વિ	તા આ વી —
— — મ —	રી રી સા રી	ની સા રી રી	પ મ ગ —

૩ પ ચ.	૦	૩ પી. ધ.	૦
ઈ — આ —	વ ર દા આ	ઈ — — —	જે — ના ગ
— — મ —	રી રી સા રી	— — — —	મ — રી રી

૧	૨	૩	૦
ળા — માં આં	અ તિ આ આ	નં — દે —	શે — લી ન
સા — ની સા	રી મ રી સા	ની — પ —	ની — સા સા

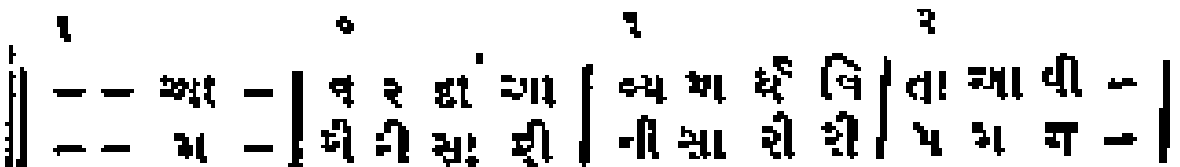

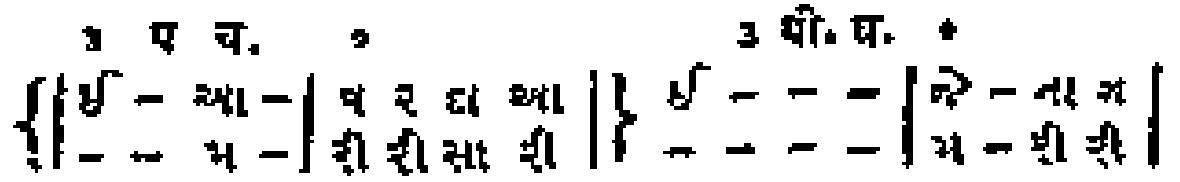

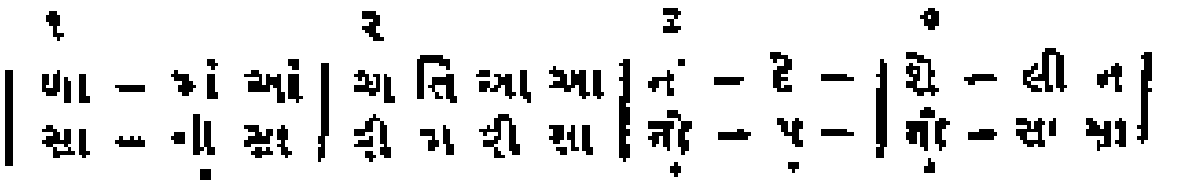

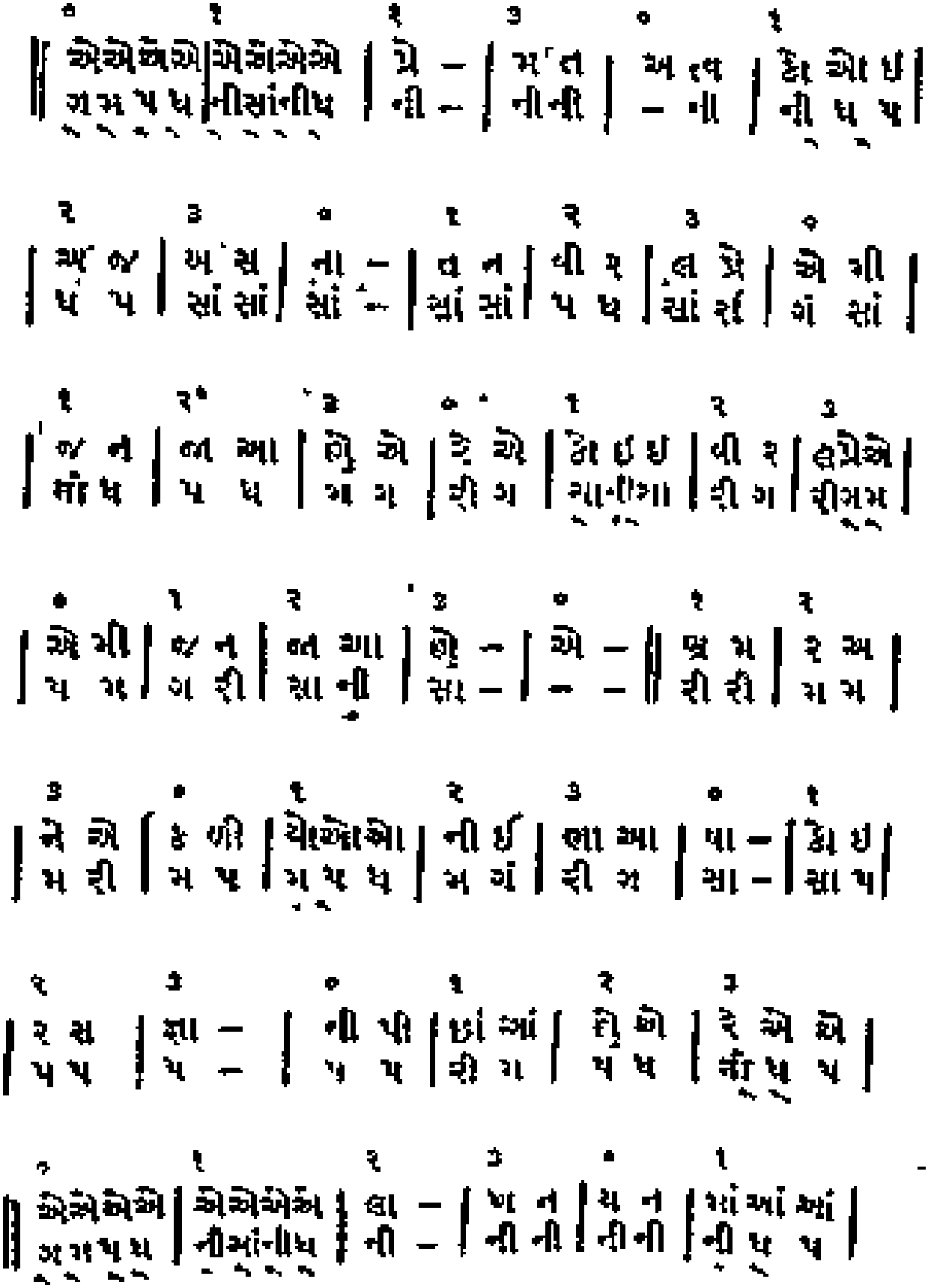

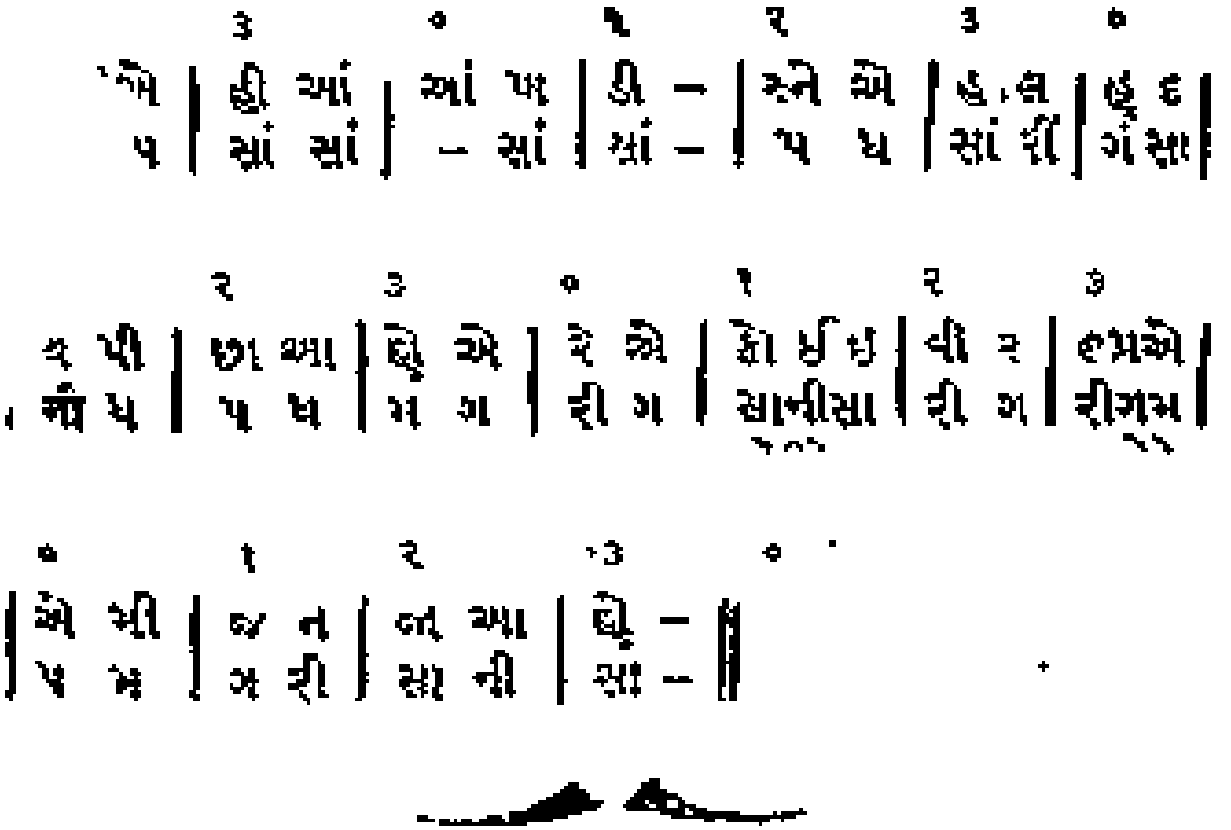

	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ	હી આં	આં ખ	ડી –	સ્ને એ	હ ાલ	હુ દ
પ	સાં સાં	– સાં	સાં –	પ ધ	સાં રીં	ગં સા

	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ક પી	છા આ	હો એ	રે એ	કો ઈ ઇ	વી ર	લ પ્રએ
ની ધ	પ ધ	મ ગ	રી ગ	સાનીસા	રી ગ	રીગમ

૦	૧	૨	૩	૦
એ મી	જ ન	જા આ	હો –	
પ મ	ગ રી	સા ની	સા –	

૪૯. રાગ કલ્યાણ. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

નેહ ભર્યાં નયનો નિહાળતી,
હો—વંદન તને માત ભારતી.
હેત ભર્યાં અમૃતે અભિષેકતી, હો—વંદન૦
ભીષ્મ ભુદ્ધ દધીચીના ત્યાગે તું ઉજળી,
ભાર્ગવ, અર્જુન, કર્ણ સૌર્યનાં રત્ને જડી,
આત્મભોગે ઉજવળ મુખ ધારતી—હો—વંદન૦
દંપતિ આદર્શ રઘુવીર રામ સીતા,
યોગેશ્વર કૃષ્ણ સમા ગાઈ જેણે ગીતા,
ગાંધી દયાનંદને તું ધારતી—હો—વંદન૦

(દમાબાજ દોસ્ત નાટક).

૬૬. રાગ દેશકારી કાનરો. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

સૌ ભારત વાસી જાગો (૨).

પ્રચંડ દુઃખ દાવાનળ પ્રગટ્યો, પ્રસરી આફત આગો,
બળ્યાં ઝળ્યાં સૌ પડ્યાં રહ્યાં છો, ઉંઘ હવે તો ત્યાગો....સહુ૰

પરદેશી પંખીડાં પેઠે, કરો પરાક્રમ લાગો,
હરીફ તાલે હંફાવે શું, થઈ નમાલા સાંગો.....સહુ૰

ઈંદ્રાસનની છે ઇચ્છા ત્યાં નિદ્રાસન કાં માગો,
આળસ મરડી ઉઠો વીરા, દેશ હીતમાં લાગો.....સહુ૰

પાપ પનોતી પ્રચંડ પીડા, પ્રેમ ધરી પરિત્યાગો,
અધર્મનો પડછાયો પડતાં, પાછે પગડે ભાગો.....સહુ૰

ઘોર છાયું ભાનુકર જગ્યા, ઉંઘ હવે તો ત્યાગો,
બાળક પડીને ચરણે વિનવે, જાગો હવે તો જાગો.....સહુ૰

(રાષ્ટ્રિય સંગીત).

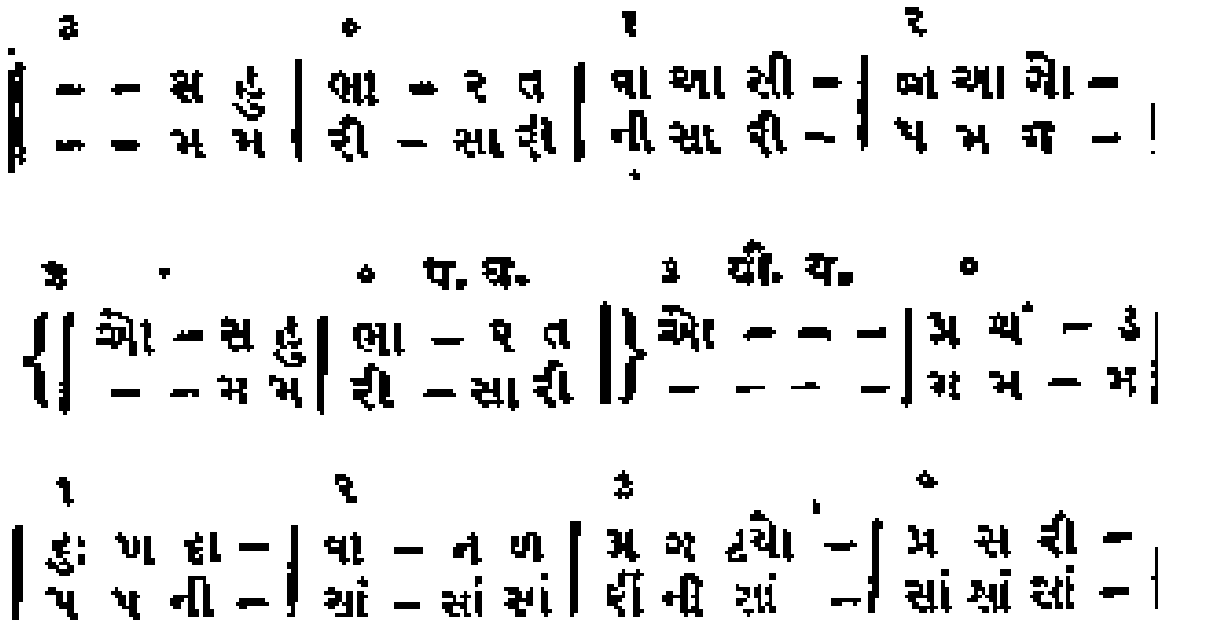

૧	૨	૩	૦
આ – ફ ત	આ આ ગો –	ઓ – ઓ ઓ	બ ળ્યાં – ઝ
સાં – સાં સાં	ની રીં સાં –	ની – ધ પ	સાં સાં – ની

૧	૨	૩	૦
ળ્યાં – સ હુ	પ ડયાં – ર	હાં – છો –	ઉં – ઘ હુ
ગો – પ મ	રી રી – મ	પ – પ –	સા – સા સા

૧	૨	૩	૦
વે – તો ઓ	ત્યા આ ગો –	ઓ – સ હુ	ભા – ર ત
રી – સા રી	પ મ ગ –	ગ – મ મ	રી – સા રી

ચાર પછીની કડીઓ અનુક્રમે " પ્રચંડ દુઃખ દાવાનળ " અને " ગળ્યાં ઝળ્યાં સહુ " પ્રમાણે વગાડવી.

૪૮. રાગ સોરઠ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

પ્રેમ તત્વ કોઇ અજબ સનાતન વીરલ પ્રેમી જન જાણે,
રે કોઈ વીરલ પ્રેમી જન જાણે.
ભ્રમર અને કળીયોની ભાષા, કોઇ રસ જ્ઞાની પીછાણે રે,
લાખ નયનમાં સ્નેહી આંખડી, સ્નેહલ હૃદય પીછાણે રે....કોઇ૦
પ્રણય ધુનમાં વીણા હૃદયની, વાગી ઉઠે પરાણે રે,
પ્યાલામાં સાગર ભરી પીવા, ફક્ત પ્રેમી જન જાણે રે.....કોઈ૦

(એક અબળા નાટક).

સુચના-આ નાયનની સારીગમ વગાડતા નીચે ખોડાના ચિન્હવાળા સ્વરોને બમણી ઉત્પથી વગાડવાનું ધ્યાનમાં રાખવું.

૧	૦	૧	૦	૧
ને એ હ	ભ ર્યાં –	ન ય ને	એ નિ ઇ	હા – ળ
પ ધ સા	રી ગ –	ગ મ મ	ગ રી ગ	સા – રી

૦	૧	૦	૧	૦
તી – –	હો ઓ ઓ	ઓ ઓ ઓ	વં અં દ	ન ત ને
ગ – –	ની રી ગ	મ ગ મ	રી ગ ની	રી ની સા

૧	૦	૧	૦	૧
મા આ ત	ભા – ર	તી – –	ઈ – –	હે અ ત
ગ રી મ	ની – રી	સા – –	– – –	પ ધ સા

૦	૧	૦	૧	૦
ભ ર્યાં –	અ અ મ	તે અ ભિ	યે – ક	તી – –
રી ગ –	ગ પ મ	ગ રી ગ	સા – રી	ગ – –

૧	૦	૧	૦	૧
હો ઓ ઓ	ઓ ઓ ઓ	વં અં દ	ન ત ને	મા આ ત
ની રી ગ	મ ગ મ	રી ગ ની	રી ની સા	ગ રી ગ

૦	૧	૦	૧	૦
ભા – ર	તી – –	ઇ – –	ભી – ષ્મ	બુ – દ્ધ
ની – રી	ગ – –	– – –	સા – સા	ગ – મ

૧	૦	૧	૦	૧
દ ધી ઇ	શી – ના	ત્યા આ ગે	એ તું ઉ	ઉ ઉ જ
		ગ મ પ	ધ પ ધ	ગ પ મ

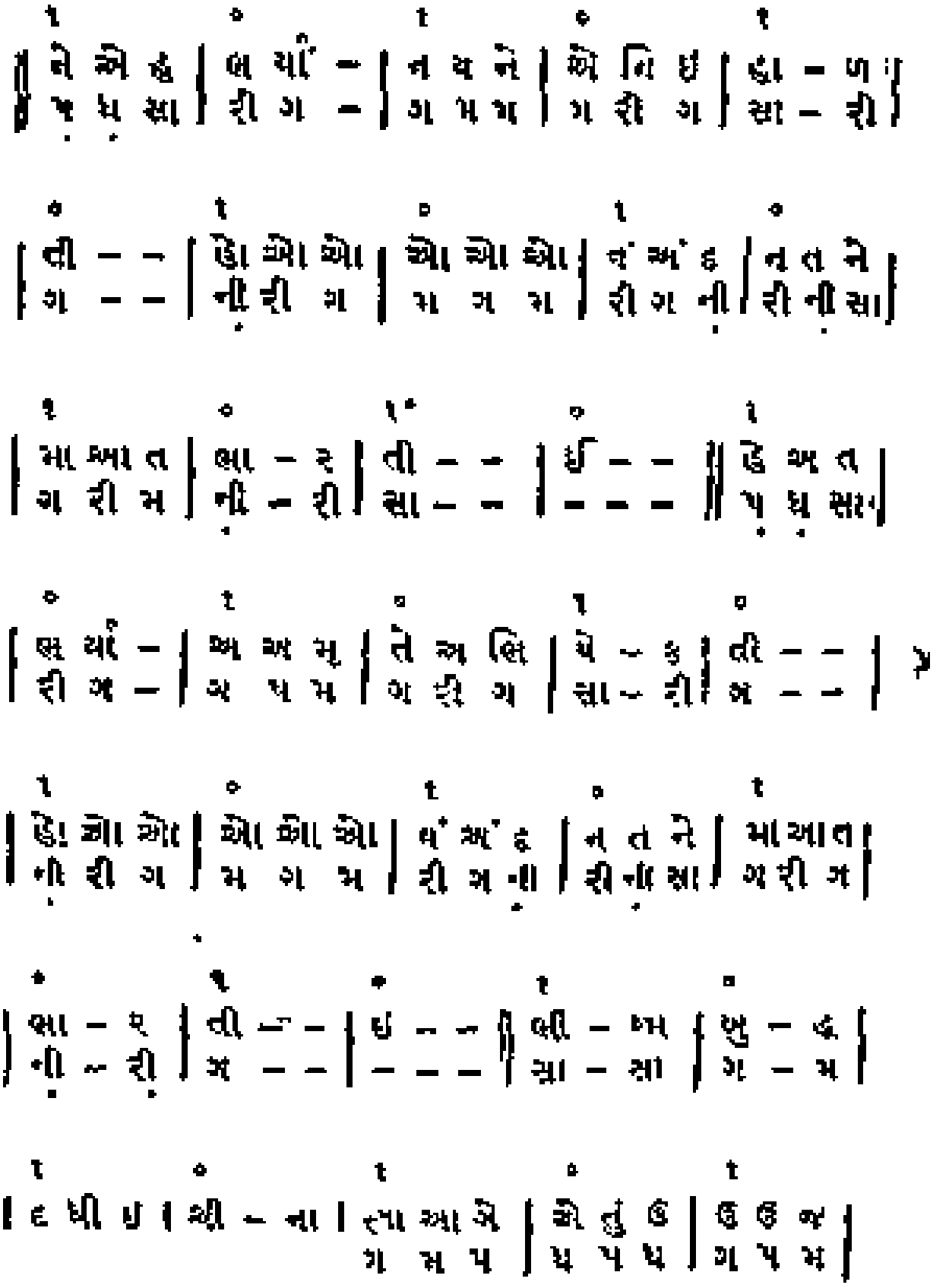

૦	૧	૦	૧	૦
ળી ઈ ઈ	ભા – ર્ગ	વ અ ર	જુ ઉ ન	ક – ર્ણ
ગ રી ગ	સા – સા	ગ ગ મ	પ પ મૅ	પ – પ

૧	૦	૧	૦	૧
સૌ ઉ ર્ય	ના ર અ	ત્ને એ જ	ડી ઇ ઇ	આ આ ત્મ
ગ મ પ	ધ પ ધ	ગ પ મ	ગ રી ગ	પ ધ સા

૦	૧	૦	૧	૦
ભો ઓ ગે	ઉ ઉ જ્ઞ	ળ મુ ખ	ધા – ર	તી – –
રી ગ ગ	ગ પ મ	ગ રી ગ	સા – ગ	ગ – –

હો વંદન૦

૫૩. રાગ શોરઠ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

જુઓ મુસાફર અમારી હાલત,
ન લઈને આવ્યા ન લઈને જાવું,
ન ચાલે એમાં કશી કરામત ..... ન લઈને૦
અમારા મહેલો ને ખજાના,
અહિં મુકીને થાવું રવાના,
ન સાથ આવે અરે એ દોલત..... ન લઈને૦
અમારી કરણી અમારી સાથે,
જાવું અમારે ઉઘાડે હાથે,
અમારી એવી તમારી હાલત ..... ન લઈને૦

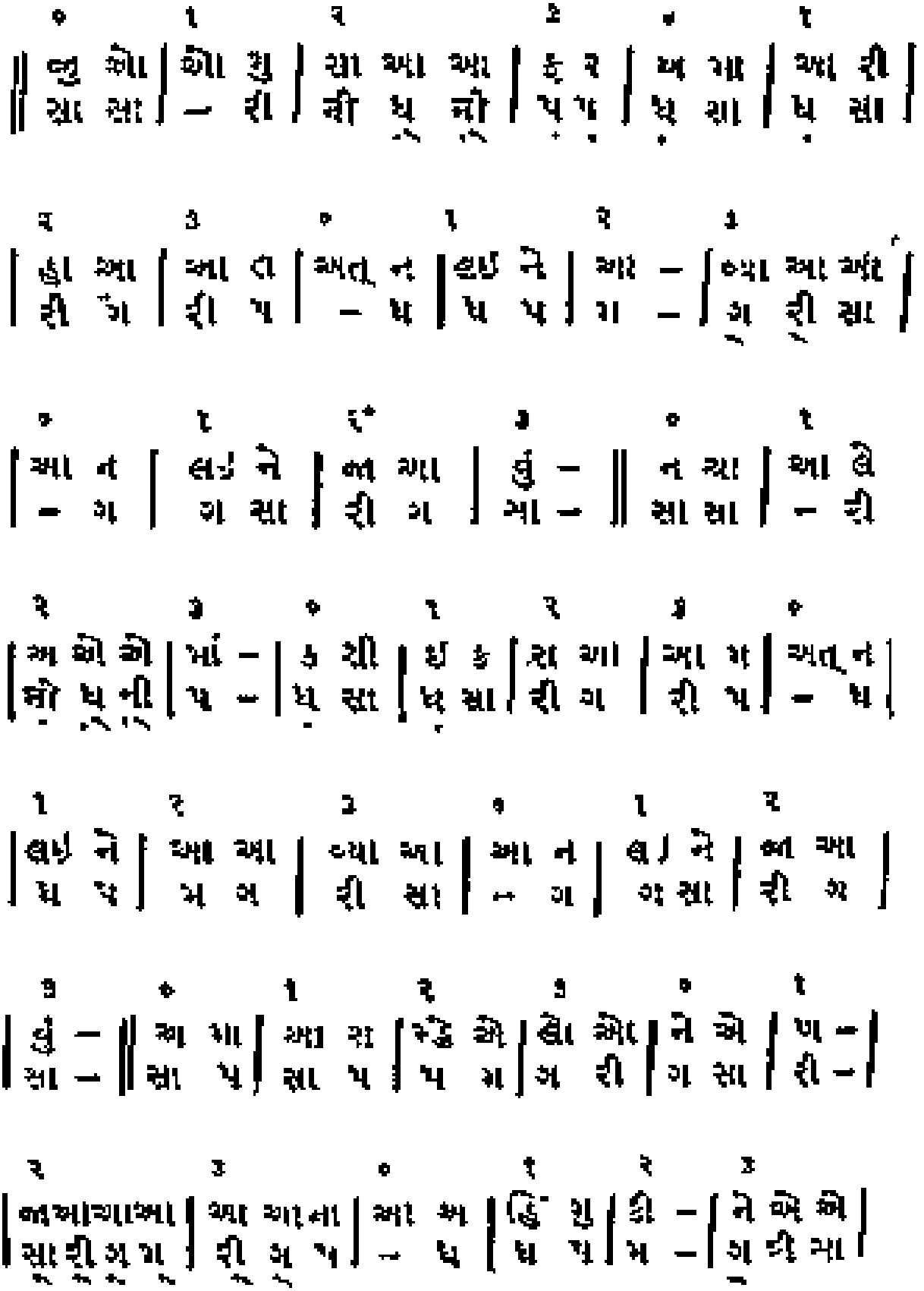

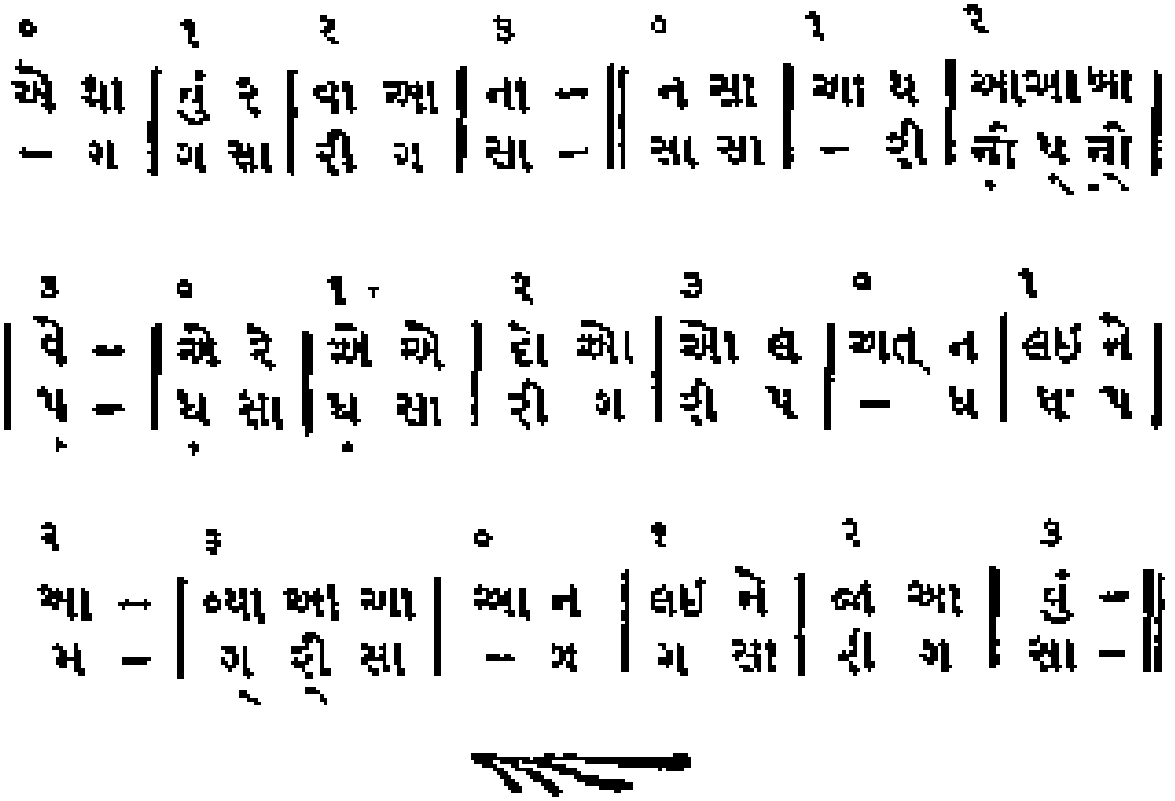

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ થા	વું રે	વા આ	ના –	ન સા	આ ધ	આ આ આ
– ગ	ગ સા	રી ગ	સા –	સા સા	– રી	ની ધ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
વે –	એ રે	એ એ	દો ઓ	ઓ લ	અત્ ન	લઇ ને
પ –	ધ સા	ધ સા	રી ગ	રી પ	– ધ	ધ પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ –	વ્યા આ આ	આ ન	લઇ ને	જા આ	વું –
મ –	ગ્ રી સા	– ગ	ગ સા	રી ગ	સા –

૫૧. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. કુતલય.

પ્રલાપો પ્રેમીના દિલના, સનમ જાણે ધણી જાણે,
તુંહિ તુંહિં નાદ ઘાયલના, ઘવાયા હોય તે જાણે...પ્રલાપો૦
વિલાપો જાનકીજીના, બુઝે શું લોક લંકાના,
પીછાણે કોઈ હનુમાના, ખરેખર રામજી જાણે...પ્રલાપો૦
મીરાંના પ્રેમ આંસુને, કઠીન રાણાજી શું જાણે,
બનેલું ઘેલું એ જાણે, ખરૂં થી કૃષ્ણજી જાણે...પ્રલાપો૦

(માસ્તર વસંત).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– પ્ર	લા –	પો –	ઓ પ્રે	એ મી	ના –	દી ઈલ
– પ	પ –	પ –	– પ	– સા	ની –	ધ પ

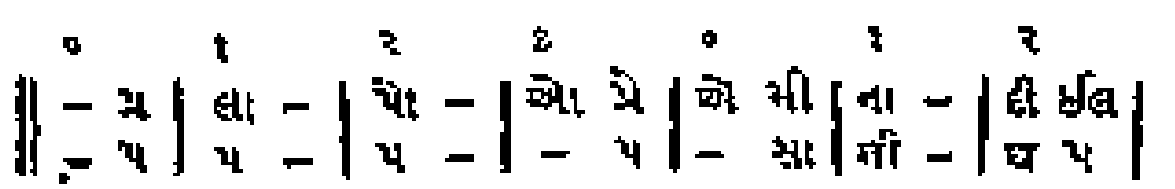

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ના આ	આ સ	ન મ	જા –	હે એ	એ ધ	ણી –
મ પ	– મ	ગ રી	સા –	ગ મ	પ મ	ગ –

૨*	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જા આ	હે –	એ સ	ન મ	જા –	હે એ	એ ધ
સા રી	સા –	– ગ	ગ ગ	ગ –	ગ મ	પ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ણી –	જા આ	હે –	એ તુ	હીં –	તું હી	ઈ ના
ગ –	સા રી	સા –	– ગ	ગ –	ગ ગ	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ દ	ધા –	ય લ	ના –	આ ધ	વા આ	યાં –
પ મ	ગ –	રી રી	સા –	– સા	રી ગી	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આં હો	ઓ ય	તે –	જા આ	હે –	એ વિ	લા –
– ગ	પ મ	ગ –	સા રી	સા –	– પ	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પો –	ઓ જા	આ ન	કી –	જી ઈ	ના –	આ ખુ
પ –	– ધ	– ધ	ધ –	પ ધ	પ –	– ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જે શું	ઉં –	ઉં લો	ઓ ક	લ ખં	કા આ	ના –
ધ ધ	– –	– પ	પ પ	પ મ	ગ રી	સા –

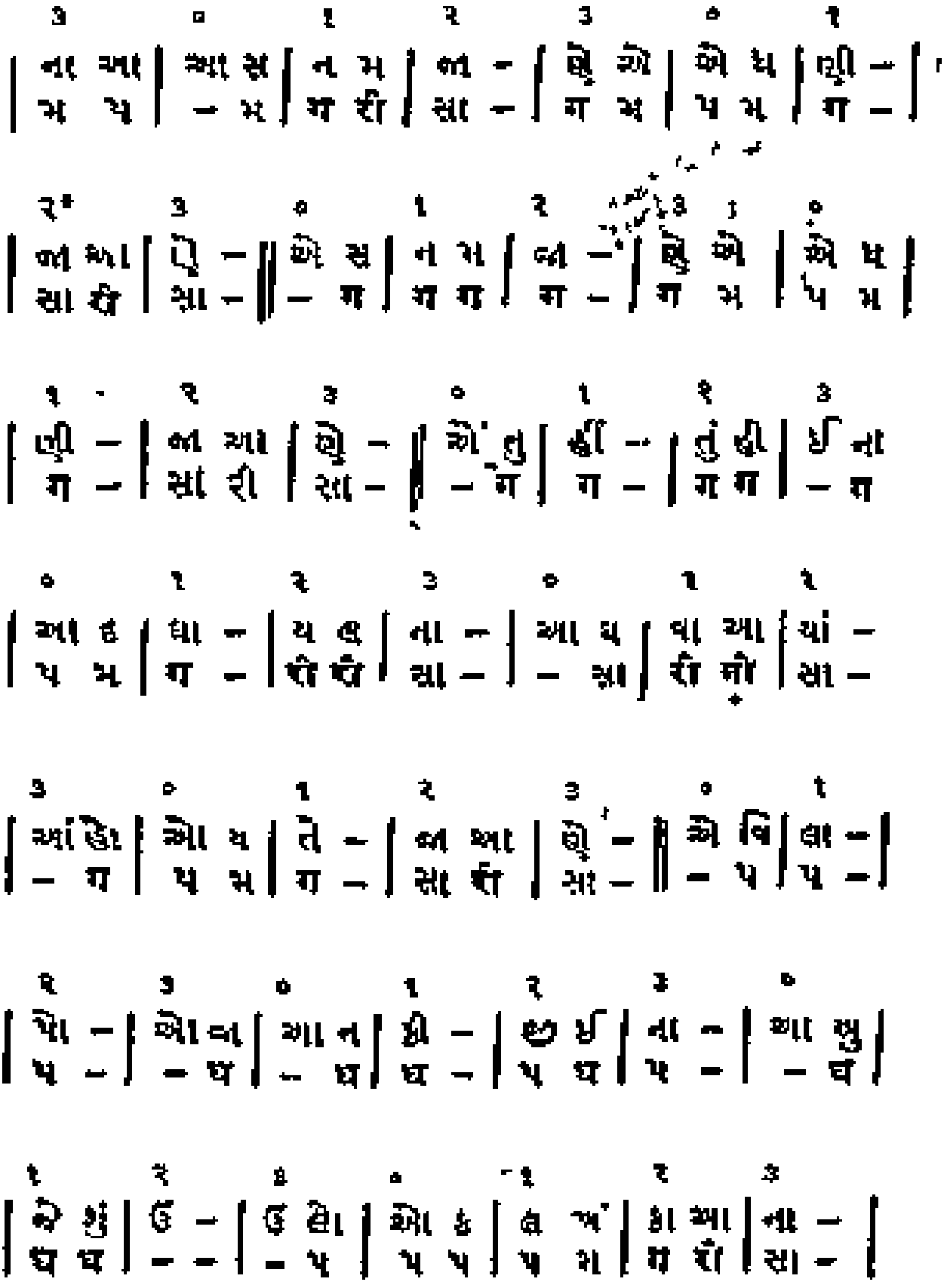

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ પિ	છા આ	હો –	એ કો	ઈ હ	તુ –	મા આ
– ગ	સા રી	સા –	– સા	રી સા	ની –	સા રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ના આ	આ ખ	રે એ	ખ ર	અ રા	આ મ	જી –
ગ મ	– પ	મ ગ	રી શા	– રી	ગ પ	મ –

૨	૩
જા આ	હો –
ગ રી	સા –

પર. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

સાખી—સદ્‌બુદ્ધિ કરી સારથી સંયમ નિયમ લગામ,
અંકુશમાં લઈ અશ્વને, જાવાને સુખધામ.
ચાલો મુસાફર ચીલે, ચીલે, હાંકો જીવન રથ ધીરે ધીરે....ચાલો૦
મારગ અટપટો વિકટ અનંત છે,
સાથીડો સત મળે નિર્ભય પંથ છે;
પંથી લુંટાયો અવળે ચીલે,
ચઢી પંથી લુંટાયો અવળે ચીલે....ચાલો૦

| સ અદ્ બુ – દ્ધિ – કરી – સા – રથી – ઈ – | સંયમ
| સાં – સા – સા – સા સાં – ની – ધપ – – – | પપપ

| નિ ય મ લ – ગા – – | આમ આઆઆઆઆઆઆઆઆ
| પ ધ ની સા – ની – – | — ધ્ પ્ મ્ ગ્ રી્ સ્ા ની્ સ્ા

| અં – કુ શ માં – લ ઈ અ – ચે ને – – – – | જા – વા આ
| ગ – ગ ગ ગ – ગ ગ ગ – ગ ગ – – – – | સા – સા રી

| ને એ – – સુ ખ ધા મ્ – – – – |
| ગ મ – – ગ રી સા – – – – – |

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ચા –	લો મુ	સા આ	ફ ર	ચી લે	એ ચી	લે –
મ –	મ ગ	મ ધ	પ મ	ગ ગ	– રી	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ –	હાં –	ઠો જી	વ ન	ર થ	ધી રે	એ ધી
– –	પ –	પ પ	પ ધ	ની સાં	ની ધ	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
રે –	ચી લે	હાં –	ઠો જી	વ ન	ર થ	ધી રે
પ –	સાં સાં	ની –	ની ની	પ ધ	ની સાં	ની ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ ધી	રેએએએ	એએએ	ચા –	લો મુ	સા આ
પ મ	પ્ધ્પ્પ્મ્	ગ્ રી સા	મ –	મ ગ	મ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ફ ર	ચી લે	એ ચી	લે –	એ –	મા –	ર ગ
પ મ	ગ ગ	– રી	સા –	– –	સા –	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ ટ	પ ટો	વિ ક અ	ટ અ	ન ંત	છે –	સા ધી
ગ મ	મ મ	ગ મ્ ગ્	પ ગ	ગ રી	સા –	ગા સા

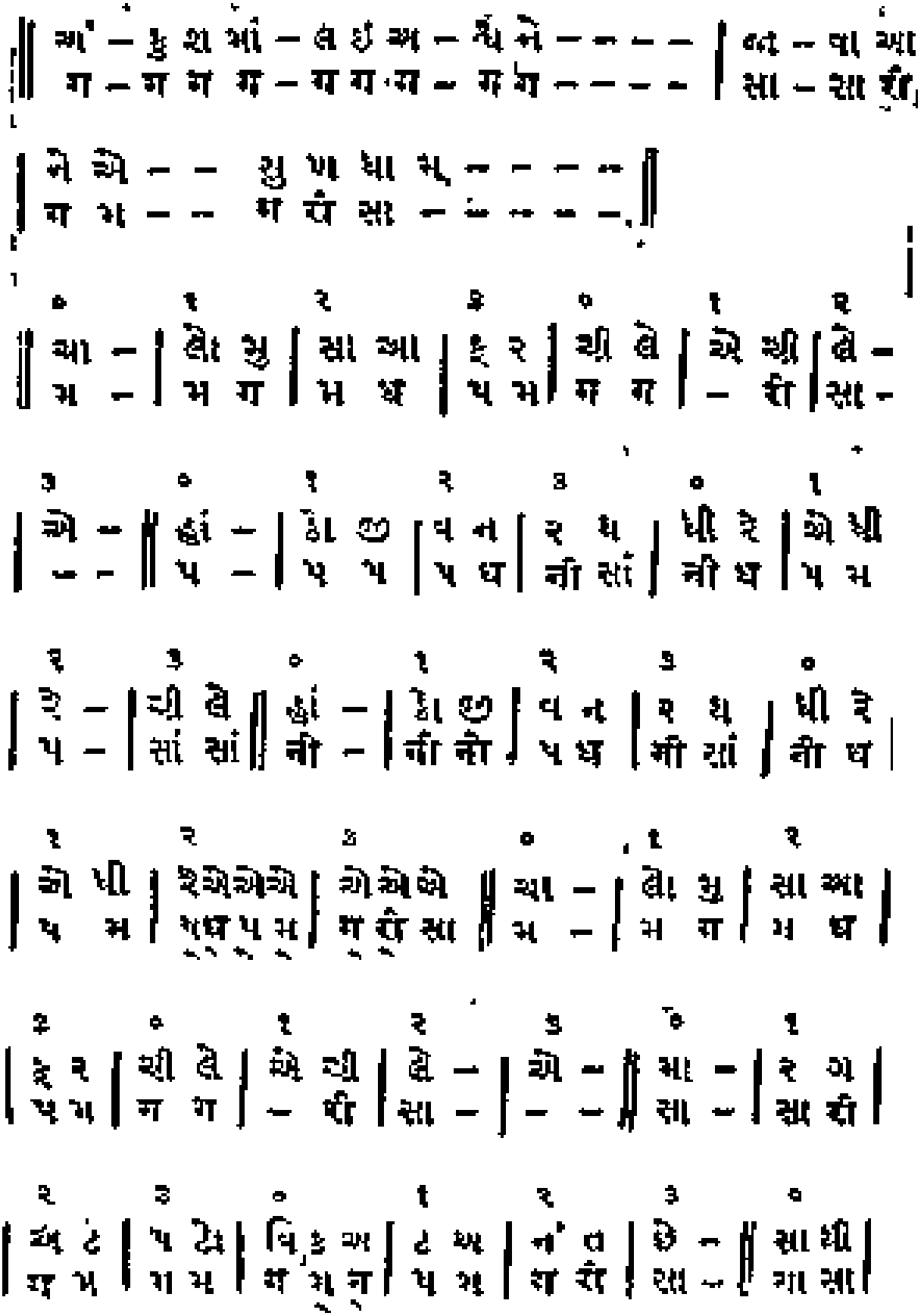

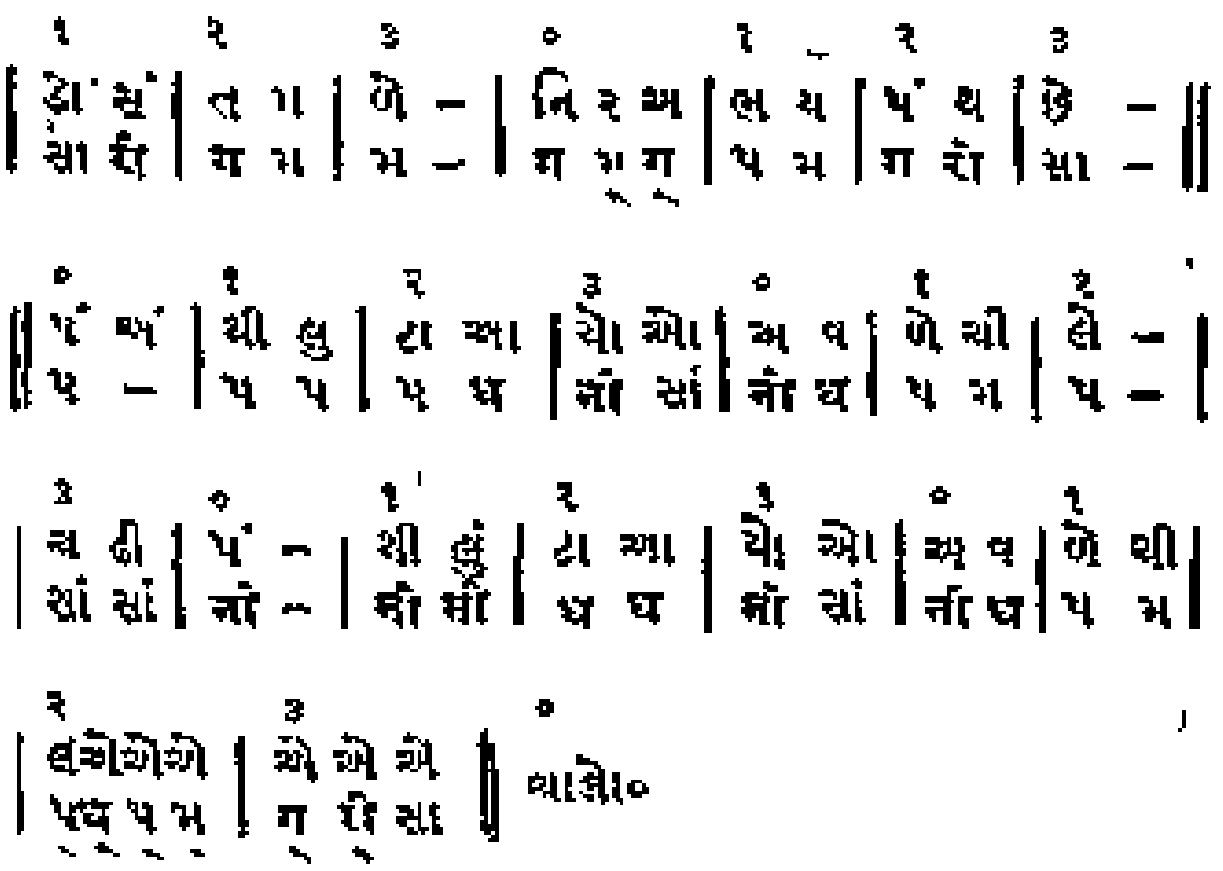

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ડો સું	ત મ	ળે –	નિ ર અ	ભ ય	પં થ	છે –
સા રી	ગ મ	મ –	ગ મૂ ગૂ	પ મ	ગ રી	સા –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
પં અં	થી લુ	ટા આ	યો ઓ	અ વ	ળે ચી	લે –
પ –	પ પ	પ ધ	ની સાં	ની ધ	પ મ	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ચ ઢી	પં –	થી લું	ટા આ	યો ઓ	અ વ	ળે ચી
સાં સાં	ની –	ની મી	ધ ધ	ની સાં	ની ધ	પ મ

૨	૩	૦
લએએએ	એ એ એ	ચાલો૦
પધૂ પૂ મૂ	ગૂ રૂ સા	

પ૩. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ, મધ્યમલય.

અભિમાન ધરી ફુલાતાં જે ક્યાંઈ નહિં બંધાતાં,
ભૂજ બંધનમાં બંધાતાં એ છે બેડી પ્રેમની.
બાંધી અમે બંધાતાં સમજી અણસમજુ થાતાં,
બંધાય છતાં હરખાતાં એ છે બેડી પ્રેમની.
મનમાં થઈ મદમાતા મધુકર કાષ્ટ કોરીને ખાતા,
તે કમળ દળે લપટાતા એ છે બેડી પ્રેમની.
સાખી—પ્રેમ પાસ છે અટપટા જે જન છુટવા ચ્હાય.
જીવન ભર છટકે નહિ, ઉલટા અધિક ફસાય....ભુજ૦

(સત્તાનો મદ નાટક)

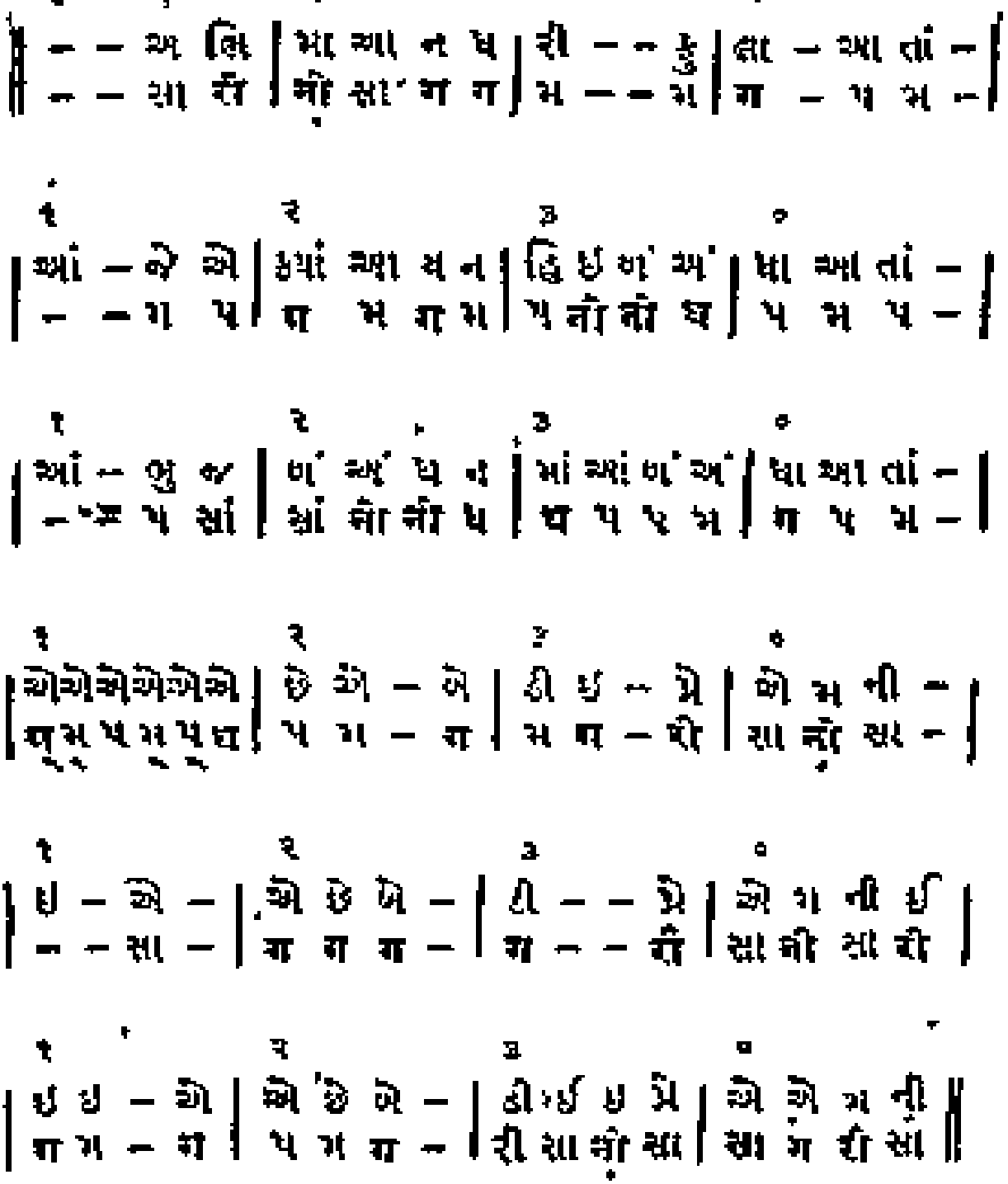

૧	૨	૩	૦
— — અ ભિ	મા આ ન ધ	રી — — કુ	લા — આ તાં —
— — સા રી	ની સા ગ ગ	મ — — મ	ગ — પ મ —

૧	૨	૩	૦
આં — જે એ	ક્યાં આ ય ન	હિ ઈ બં અં	ધા આ તાં —
— — ગ પ	ગ મ ગ મ	પ ની ની ધ	પ મ પ —

૧	૨	૩	૦
આં — ભુ જ	બં અં ધ ન	માં આં બં અં	ધા આ તાં —
— ગ પ સાં	સાં ની ની ધ	ધ પ પ મ	ગ પ મ —

૧	૨	૩	૦
એએએએએએ	છે એ — બે	ડી ઈ — પ્રે	એ મ ની —
ગ મ પ મ પ ધ	પ મ — ગ	મ ગ — રી	સા ની સા —

૧	૨	૩	૦
ઈ — એ —	એ છે બે —	ડી — — પ્રે	એ ગ ની ઈ
— — સા —	ગ ગ ગ —	ગ — — રી	સા ની સા રી

૧	૨	૩	૦
ઈ ઈ — એ	એ છે બે —	ડી ઈ ઈ પ્રે	એ એ મ ની
ગ મ — ગ	પ મ ગ —	રી સા ની સા	સા ગ રી સા

"બાંધી અમે બંધાતાં" અને "મનમાં થઈ મદમાતા"—"અભિમાનધરી" પ્રમાણે. "બંધાઈ છતાં હરખાતા" અને "તે કમળ દળે પલટાતાં"—"બાજ બંધનમાં" પ્રમાણે.

| પ્રે – ગ પા – સ છે – અ ટ પ ટા આઆઆઆ – આ આ –
| પ – પ પ – પ પ – પ પ પ પ મ ગ રી સા – મી સા –

| એએએએએએ જે – જ ન છુ ટ વા – મ્હાઆઆઆઆઆઆ
| સા રી ગ મ પ ધ ધ – ધ ધ ધ ધ ધ – ધ પ મ ગ રી સા રી

| આઆઆઆઆઆઆઆઆય – – | જી ઇ વ ન ભ ર છ ટ કે એ
| ગ મ પ ધ પ ધ મ પ ધ – – | મ ગ ગ ગ ગ ગ ગ ગ મ ગ

| ન હિ – ઇ ઇ – | ઉ લ ટા આ અ થી ક ફ સા – – આઆઆઆઆય
| રી સા – રી ગ – | રી મી સા રી ગ મ ગ પ મ – – ધ પ મ ગ – –

૫૮. રાગ કલ્યાણ. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

એક સરખા દિવસ સુખના કોઈના જાતા નથી,
એથી શાણા સાહાયીથી લેશ ફુલાતા નથી.
ભાગ્ય રૂઠે કે રીઝે તેની તમા તેને નથી,
એજ શુરા જે મુશીબત જોઇ મુંજાતા નથી.
ખીલે તે કરમાય છે સરજાય તે લોપાય છે,
જે જે ચઢે તે તે પડે એ નિયમ પલટાતા નથી.

(માલવપતિ મુંજ).

૦	૧	૨	૩
એ – – ક	સં ર ખા આ આ આ	આ દિ વ સ	સુખઅઅના
ની – – ની	ની ની પ ધ ની સાં	– ની ની ધ	પ ની ધ ની પ

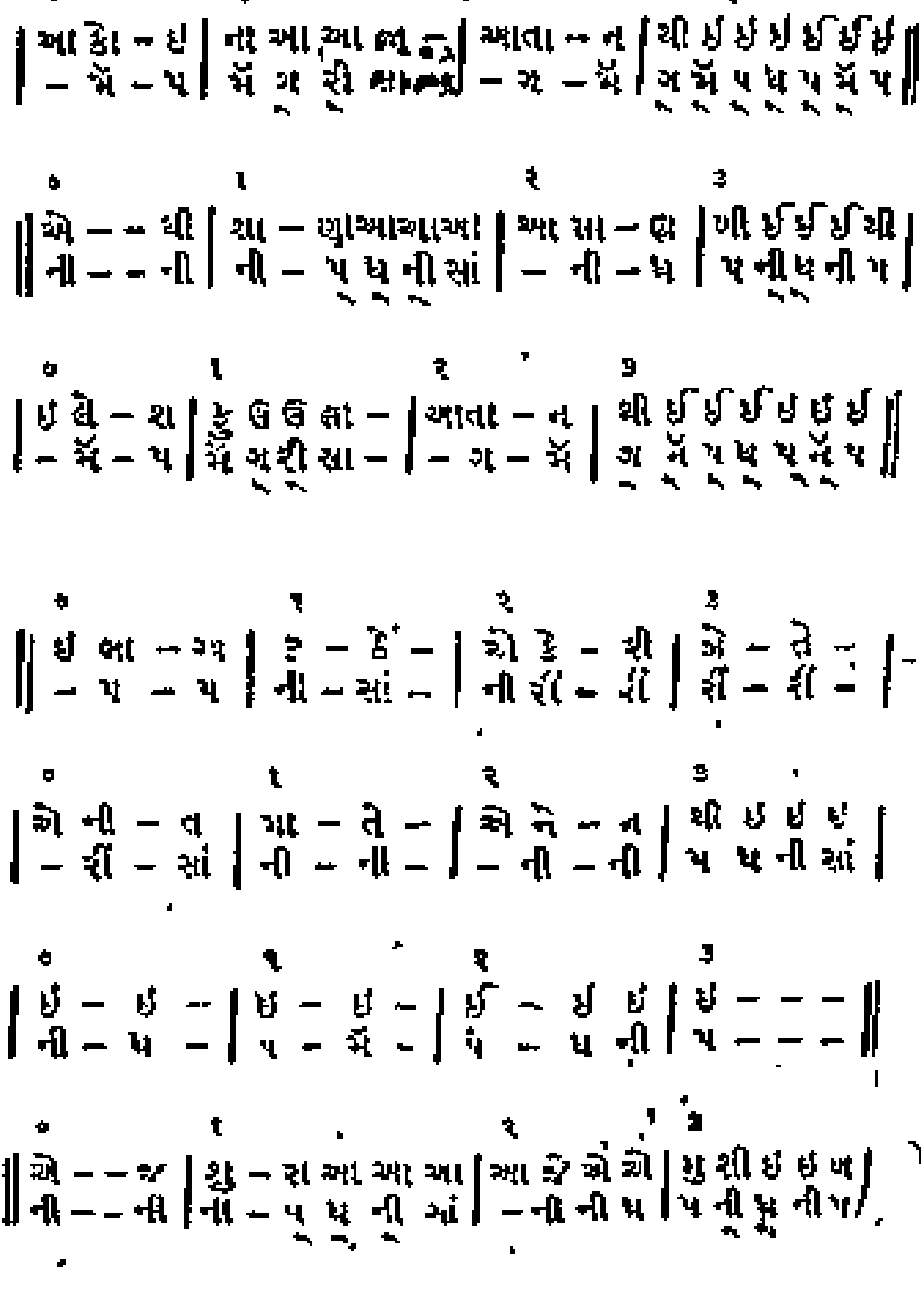

૦	૧	૨	૩
અત્ જો – ઇ	મું ઉ ઉ જા –	આ ત્તા – ન	થી ઇ ઇ ઇ ઇ ઇ ઇ
– મૅ – પ	મૅ ગ્ રી સા –	ઈ ગ – મૅ	ગ્ મૅ પ્ ધ્ પ્ મૅ પ

"ખીલે તે કરમાય છે"—"ભાગ્ય રૂઠે કે રીઝે" પ્રમાણે.

"જે જે ચઢે તે તે પડે"—"એજ શુરા" પ્રમાણે.

૫૫. રાગ કલ્યાણ. સાખીઓ. (બેત.)

ઉપરનાં ગાયનની પાછળ બોલવા માટે સાખીઓ.

સજ્જન આ સંસારમાં ગર્વ છોડતાં શીખ,
ભાગ્ય ફર્યું ત્યાં ભૂપતિ, ભમતો માગે ભીખ,....એક સરખા૦
નહિ પુરૂષ બળવાન છે, સમય બડો બળવાન,
કાળે અર્જુન લુંટીઓ, એજ ધનુષ્ય એ બાણ....એક સરખા૦
ડરવાનું દુષ્કર્મથી, એજ જીવનનો સાર;
મરવાથી ડરવું નહિ, મરવું એકજ વાર....એક સરખા૦
દુપદથી અળગા રહો, દુપદ કરો નહિ કોઇ,
ધાર્યું આપણું ધૂળ છે, જે હરી કરે સો હોય....એક સરખા૦

સ – જ્જન આ – સં – સા – ર માં – – – –
ની – ની ની ની – ની – ધ – પ મૅ – – – –

ગ – ર્વ છો – – – ડ તાં – – – શી – – ઇખ્
રી – રી મૅ – – – મૅ મૅ – – – પ – – –

|| સ – જ્જ ન આ – સં – સા – ર માં – – – – |
|| ની – ની ની ની – ની – ની – ની ની – – – – |

| ગ – ર્વ છો – – – ડ તાં – આં – શી – – ઇખ્ ||
| સાં – સાં સા – – – સાં ધ – ની – સાં – – – ||

|| ભા – ગ્ય ફ ર્યું – ત્યાં આં ભૂ – પ તિ – – – – |
|| ની – ની ની ની – ની ની ની – ની ની – – – – |

| એએએએ ભ ગ તો – મા – ગે એ ભી – – ઇખ્ ||
| મેં પ ધ ની સાં સાં સાં – સાં – ધ ની સાં – – – ||

|| એક સરખા દિવસ સુખના૦ ||

બાકીની ત્રણે કડી અનુક્રમે "સજ્જન આ સંસારમાં" અને "ભાગ્ય ફર્યું ત્યાં ભૂપતિ" પ્રમાણે.

ઉપર પ્રમાણે ગમે તેટલી બેતો એક ગાયનની અંતે તેજ રાગમાં બોલી શકાય છે.

પદ. રાગ પીલું બરવા મીશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

હૃદયનાં શુદ્ધ પ્રેમીને, નીગમનાં જ્ઞાન ઓછાં છે,
ન પરવા માનની તો યે, બધાં સન્માન ઓછાં છે.
તરી જાવું બહુ રહેલું, છે મુશ્કેલ ડુબવું જેમાં,
એ નિરમળ રસ સરીતાથી, ગંગા સ્નાન ઓછાં છે.....હૃદય૦
પ્રણય કલહે વહે આંસુ, સુમી ચાંપી હૃદય સ્વામી,
અરે એ એક પળ માટે, જીવનનાં દાન ઓછાં છે.....હૃદય૦

(માલવપતિ મુંજ નાટક).

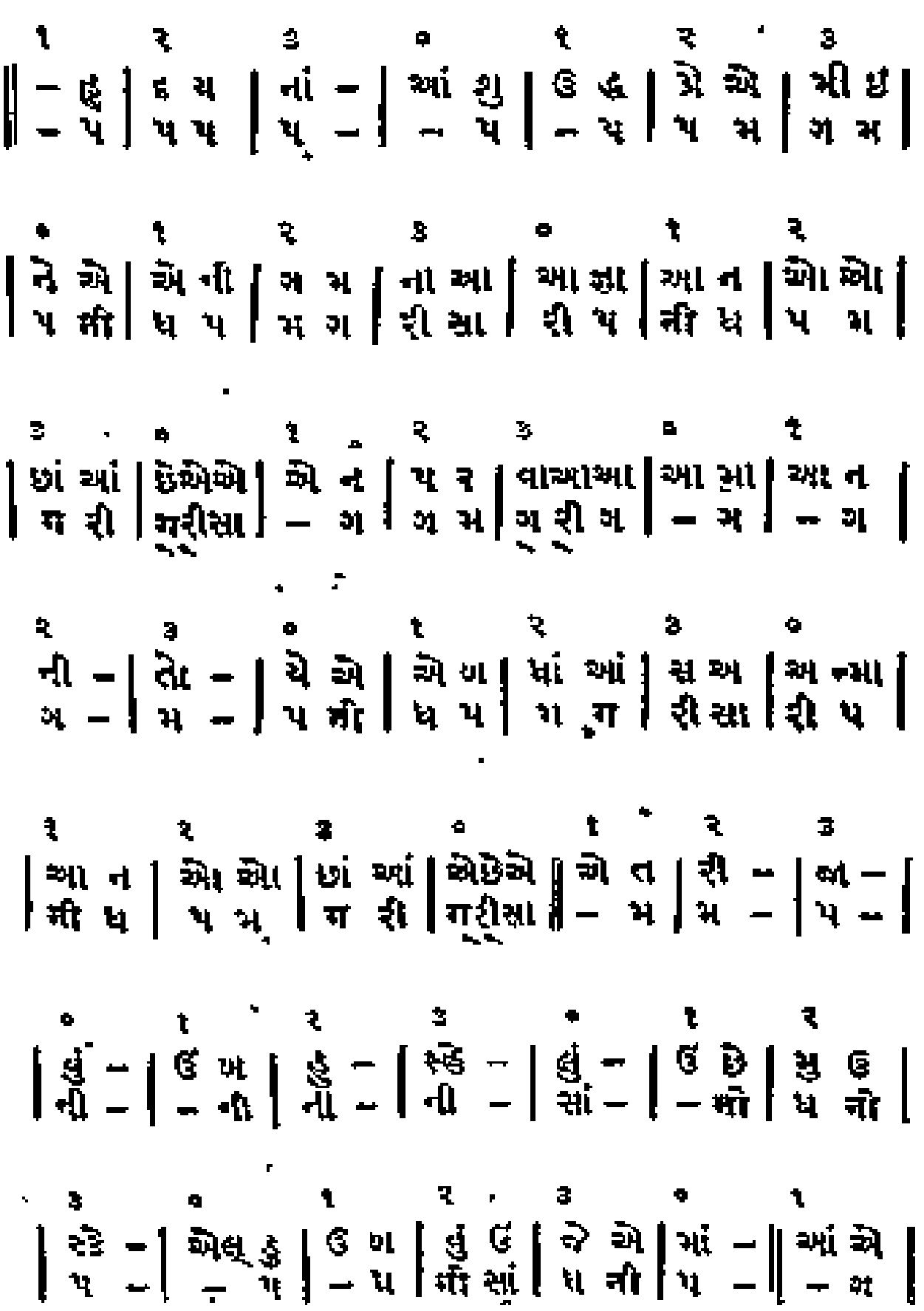

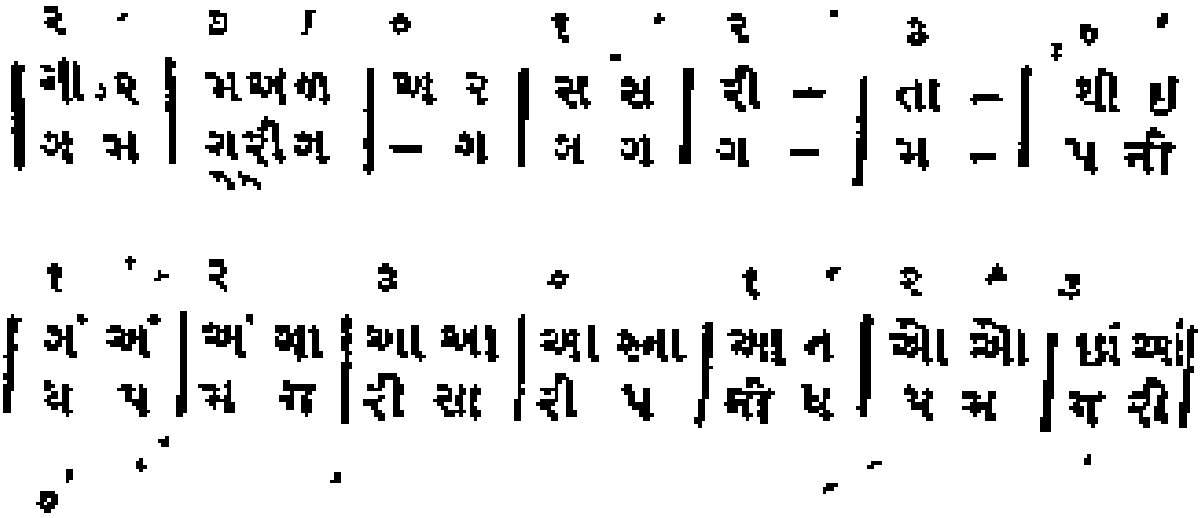

પદ. રાગ પીલુ. અરવા મીશ્ર, સાખીઓ.

(આ સાખીઓ ઉપરનાં ગાયનની પાછળ ગાવાની છે.)

નરપર સુનાં જળ વિનાં, ગોળ વિના કંસાર,
તેમજ સુનો છે સદા, સ્નેહ વિના સંસાર....નીરમનાર
ગમાર જે સમજે નહિ, રસીક જનોના ખેલ,
પ્રીત કરવી સહેલ છે, પણ નીભાવવી મુશ્કેલ....નીરમનાર
નદી જેમાં ઉંડાણ, સાગર છે સંસાર,
સ્નેહ સુકાની જેને ગણે, તેજ છે બેડો પાર....નીરમનાર

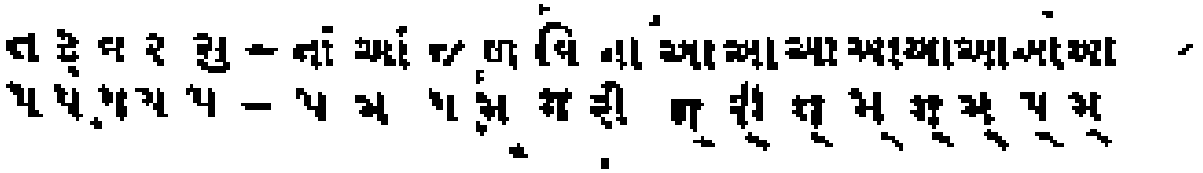

આઆઆઆઆઆ | એએએએએએ ત ર વ ર સુ
પ ગ રી ગ મ પ | રી ગ મ પ ધ ની ની ની ની ની ની

વિ ના આઆઆઆઆઆઆઆઆઆઆર્ | ગોં ઓ ળ વિ ના આ ક
ની ધ ની સાં ની ધ પ મ ગ મ પ – | ધ પ ધ મ પ મ ની

અં સાં આઆઆઆઆઆઆર | તે – મ જ સુ – નો – છે – સ
ધ પ મ ગ મ પ ધ પ – | ની – ની ની ની – ની – ની – ધ

દા આઆઆઆઆઆઆ – – | સ્ને એ હ વિ ના આં સં અં ગં અં સાં –
ની સાં ની ધ પ મ પ – – | ધ પ ધ મ પ મ ધ ની સાં રીં સાં –

આઆર્ – – | નીગમનાં જ્ઞાન ઓછાં છે.
ની ધ – – |

આવી રીતે ગમે તે ગાયનની પાછળ તેનાજ રાગમાં ગમે તેટલી સાખીઓ (બેત) બોલી શકાય છે.

પેટ. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

ગજબ હાથે ગુજારીને પછી કાશી ગયાથી શું,
મળી દુનીયામાં બદનામી, પછી નાશી ગયાથી શું.....ગજબ૦
દુઃખી વખતે નહિ દીધું, પછી કોટી દયાથી શું,
સુકાણા મોલ સૃષ્ટિના પછી વૃષ્ટિ થયાથી શું.....ગજબ૦
સમય પર લાભ આપ્યો નહિ, પછી એ ચાકરીથી શું,
મળ્યું નહિ દુધ મહીશીનું, પછી બાંધી બાકરી નો શું....ગજબ૦

વિદ્યાર્થું નહિ ઘણુ વયમાં, પછી વિદ્યા ભણ્યાથી શું,
જગતમાં કોઈ નવ જાણે, જનેતાના જણ્યાથી શું....ગજબ૦
ન ખાધું તેમ ન ખવરાવ્યું, દુઃખી થઈને રળ્યાથી શું,
કવી પીંગળ કહે પૈસા, મુવા વખતે મળ્યાથી શું....ગજબ૦

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
– ગ	જ બ	હા –	આ થે	એ ગુ	જા આ	રી ઇ
– પ	પ પ	પ –	– ધ	– ધ	પ મ	પ ની

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ને એ	એ પ	છી ઇ	કા આ	આ શી	ઈ ગ	યા આ
ધ પ	મ ગ	ગ રી	સા ની	સા રી	ગ મ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
થી ઇ	શું –	ઉ પ	છી ઇ	કા –	– શી	ઇ ગ
રી ગ	સા –	– પ	મ પ	ગ –	– ગ	– મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
યા આ	થી ઇ	શું –	ઉ મ	ળી –	દુ ની	ઇ ય
ગ મ	રી ગ	સા –	– પ	પ –	પ પ	– ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ માં	બ દ	ના આ	આ મી	ઈ પ	છી ઈ	ના આ
– ધ	પ મ	પ ની	ધ પ	મ ગ	ગ રી	સા ની

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
આ શી	ઇ ગ	યા આ	થી ઇ	શું –	ઉ દુઃ	ખી –
સા રી	ગ મ	ગ મ	રી ગ	સા –	– સાં	સાં –

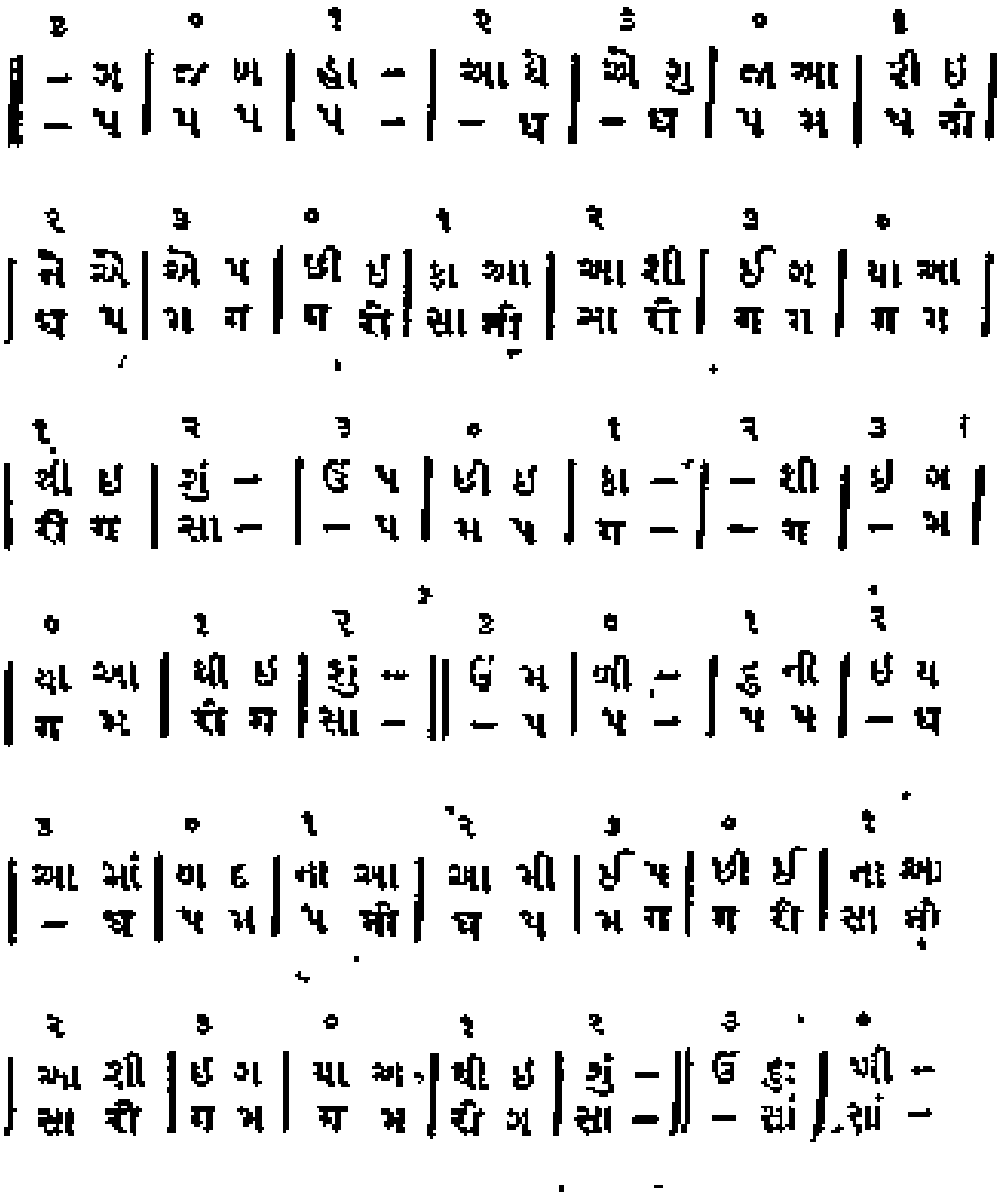

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
વ ખ	અ તે	એ ન	હિ –	દી –	ધું –	ઉં ય
સાં સાં	– સાં	– ની	ની –	ધ –	પ –	– પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
છી –	કો –	ઓ ટી	ઇ ઠ	યા –	થી ઈ	શું –
પ –	પ –	– ની	– ની	ની –	ની ધ	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઉં સુ	કા –	ણા –	આ ગો	ઓ લ	સૂ –	ષ્ટિ –
– મ	મ –	મ –	– મ	– મ	મ –	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ના આ	આ પ	છી ઇ	વૃ અ	અ ષ્ટિ	ઇ થ	યાં આ
ધ પ	મ ગ	ગ રી	સા ની	સા રી	ગ મ	ગ મ

૧	૨
થી ઇ	શું –
રી ગ	સા –

પછીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "દુઃખી વખતે" અને "સુકાણા મોલ" પ્રમાણે વગાડવી.

પદ. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કામી જન રૂપ ઉપર સહુ મરતા રે કુટીલતા કરતાં
કરે અનીતિ અધમ અતિશે, પ્રભુનો ડર નવ ધરતાં.
પરમેશ્વર પોતાને માની, અંધ બનીને ફરતાં રે....કુટીલતા૦

લાજ શરમને કરી પરાઈ, પાપી પગલાં ભરતા,
અંતે ફટફટ થઈને પાપી, વીણ મોતે એ મરતા રે....કુટીવતા

(સ્નેહસુધા નાટક).

આ ગાયનની સારીગમ ૨૮ મા ગાયન "જળમાનાં દર્દો" પ્રમાણેજ છે. પરંતુ અહિં જરા જુદી ઢબમાં બેસાડેલ છે. એટલે અરસપરસ એક બીજાની ઢબમાં ગાઈ વગાડી શકાય છે. ફક્ત આ ગાયનમાં "બાઈજી" એ શબ્દો આવતા નથી.

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
— કા	આ મી	જ ન	રૂ ઉ	પ ઉ	પ ૦	સ હું
— પ	— પ	ધ પ	પ સાં	ની સા	ધ ની	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
મ ર	તા આ	રે એ	એ એ	કુ ટી	ઈ ત	તા આ
મ પ	ગ રી	ગ મ	પ ધ	પ ધ	મ પ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ક ર	તા —	આ —	આ —	આ —	ક રે	એ અ
રી ગ	સા —	— —	— —	— —	સાં સાં	સાં સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ની —	તિ ઈ	અ ધ	મ અ	તિ ઈ	શે —	પ્ર ભુ
સાં —	સાં રીં	ની ની	ની સાં	ની ધ	પ —	પ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
મો —	ડ ર	ન વ	ધ ર	તા —	આ —	આ —
પ —	ધ ની	સાં રીં	સાં ની	સાં —	— —	— —

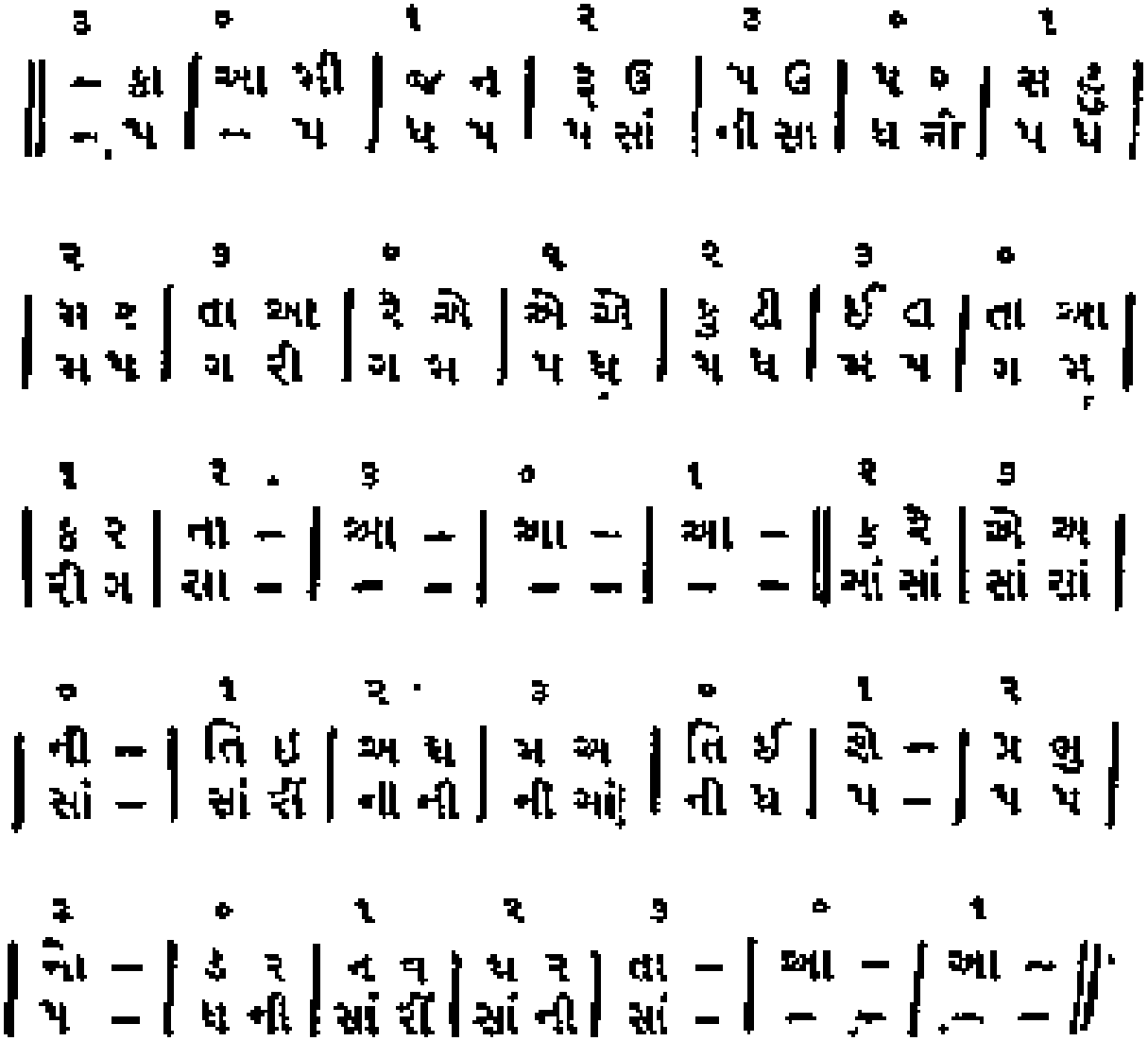

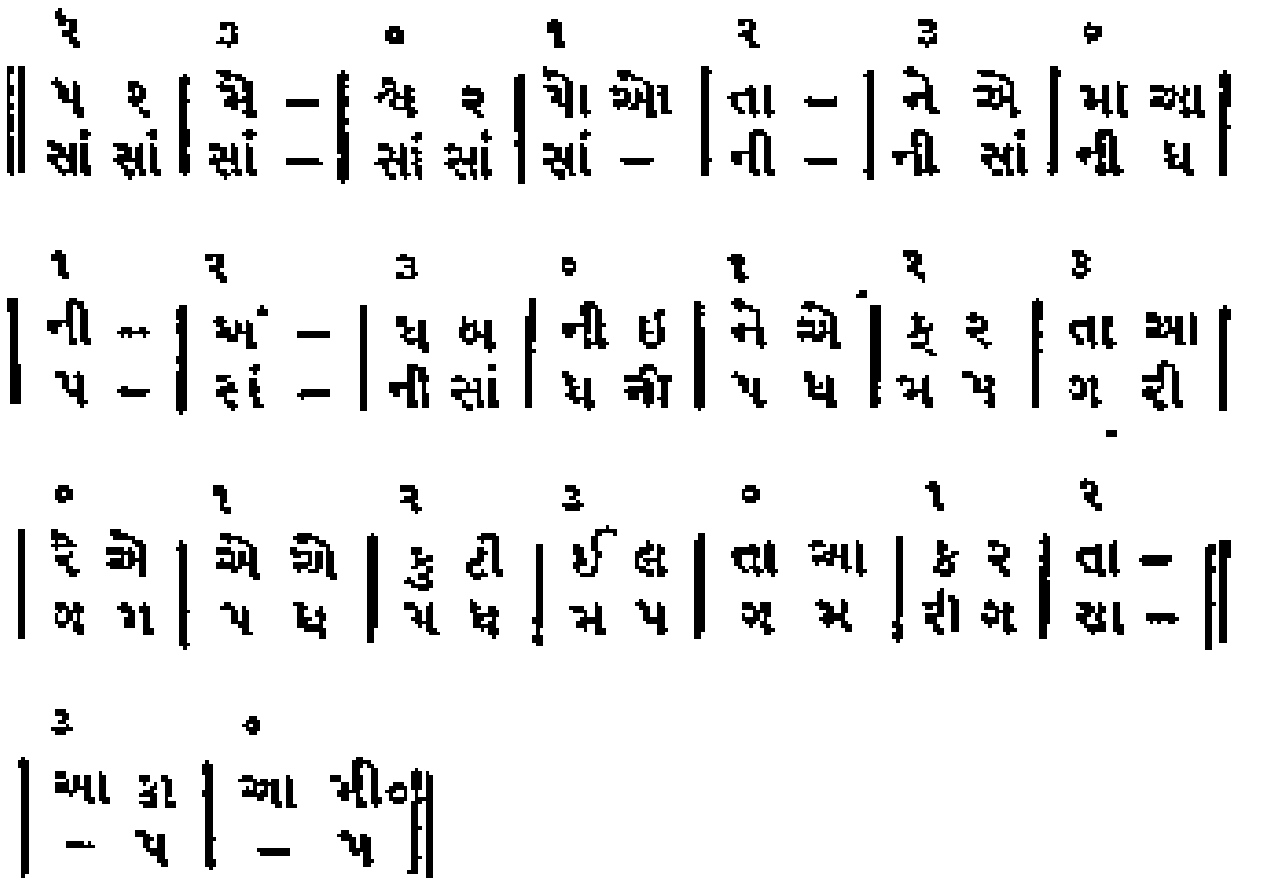

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પ ર	મે –	શ્વ ર	પો ઓ	તા –	ને એ	મા આ
સાં સાં	સાં –	સાં સાં	સાં –	ની –	ની સાં	ની ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ની –	અં –	ધ બ	ની ઇ	ને એ	ફ ર	તા આ
પ –	સાં –	ની સાં	ધ ની	પ ધ	મ પ	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રે એ	એ એ	કુ ટી	ઈ લ	તા આ	ક ર	તા –
ગ ગ	પ ધ	પ ધ	મ પ	ગ મ	રી ગ	સા –

૩	૦
આ કા	આ મી૦
– પ	– પ

૬૦. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

ચંદ્રથી પ્રભા દુર નહિ થાશે રે, પળ પળ રહે પાસે....બાઈજી–પળ૦
જાત પક્ષીની પણ સારસથી, અલગ નહિ રેહેવાશે,
દાવાનળ જળમાં પ્રગટે પણ, મીન અલગ નહિ થાશે રે....પળપળ૦
સતી તેજ જે પતીની પાછળ, આગ મહી પણ ધાશે,
મુજ મોહન વેશ્યા મંદીર તો, ત્યાંજ મને સુખ ભાસેરે....પળપળ૦

(ચંદ્રપ્રભા નાટક).

આ ગાયનની સારીગમ ૨૮મા ગાયન "જખમના દરદો" પ્રમાણે અથવા ઉપરનાં ગાયન "કામી જન રૂપ ઉપર" પ્રમાણે તાલ માત્રામાં ગોઠવી વગાડવી

૬૧. રાગ કાફી. તાલ લાવણી.

જો મરણ એ જીંદગીની છે અરે છેલી દશા,
તો પરાર્થે અર્પવામાં આ જીવનના મોહ શા....જો મરણ૦
ખીલી કળી કરમાય છે, પુષ્પો મુકે પણ વાસના,
અમર નર તો એ ખરા જે અમર કરતા વાસના....જો મરણ૦
મારા તમે પરમાત્મા હું છું તમારો આત્મા,
પરમાત્માને શરણે જતા કૃત કૃત્ય થાતો આત્મા....જો મરણ૦

(રાહ માંડલિક નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જો –	ઓ મ	ર ણ	એ –	એ જી	ઈ દ	ગી ઈ
પ –	ની ની	ની ની	સાં –	– પ	સાં ની	ધ ની
૧	૧	૩	૦	૧	૨	૩
ની –	છે –	એ અ	રે એ	છે એ	એ લી	ઇ દ
પ –	મ –	– ની	ધ પ	મ ગ	– રી	ગ સા
૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
શા આ	આ આ	છે –	એ અ	રે એ	છે એ	એ લી
રી ગ	મ પ	મ –	– ની	ધ પ	મ ગં	– રી
૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઇ દ	શા આ	આ –	તો –	ઓ પ	રા –	ર્થે –
ગ સાં	રી ની	સા –	પ –	ની ની	ની –	સાં –
૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ અ	અ પ	વા આ	માં –	આ આ	આ જી	વ ન
– પ	સાં ની	ધ ની	પ –	મ પ	– ની	ધ પ

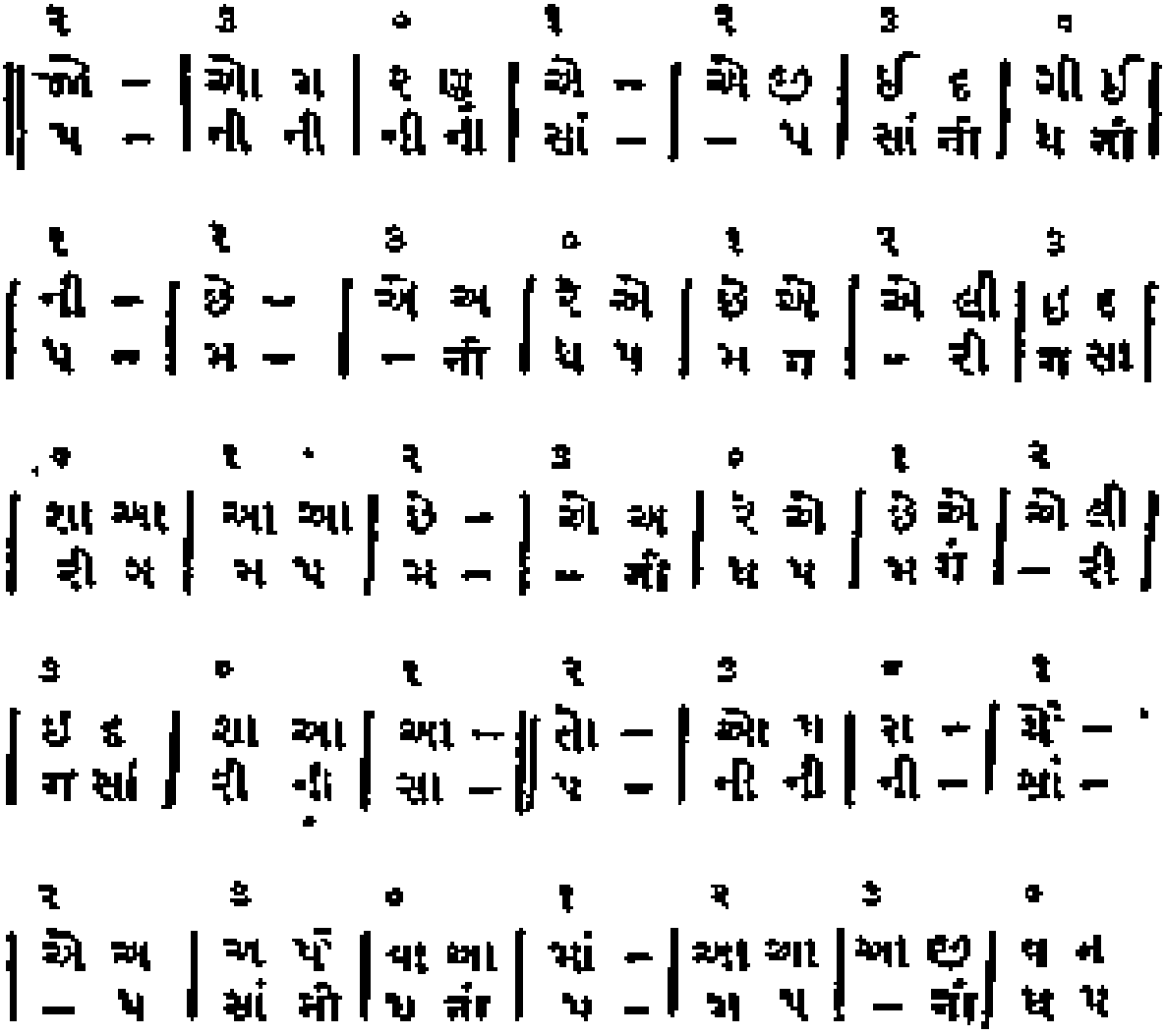

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ના આ	અ મો	ઓ હ	શા આ	આ આ	આ –	આ જી
મ ગ	– રી	ગ સા	રી ગ	મ પ	મ –	– ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
વ ન	ના આ	આ મો	ઓ હ	શા આ	આ –	ખી –
ધ પ	મ ગ	– રી	ગ સા	રી ની	સા –	મ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
લી ક	ળી –	ક ર	મા –	આ ય	છે –	પુ ઉ
મ મ	પ –	નીની	સાં –	– સાં	સાં –	સાં ની

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પ્પો –	ઓ સુ	કે એ	પ ણ	વા –	આ સ	ના આ
ધ –	સાં ની	ધ ની	પ ધ	પ –	સાં ની	ધ ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ –	અ અ	મ ર	ન ર	તો ઓ	ઓઓ	એ ખં
પ –	પ મ	પ ની	ધ પ	મ ગ	મ રી	ગ સા

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રા આ	જે એ	એ અ	મ ર	ક ર	તા આ	વા આ
રી ગ	મ પ	– પ	મ ની	ધ પ	મ ગ	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ સ	ના આ	આ આ	આ અ	મ ર	ક ર	તા આ
રી સા	રી ગ	મ પ	– પ	મ ની	ધ પ	મ ગ

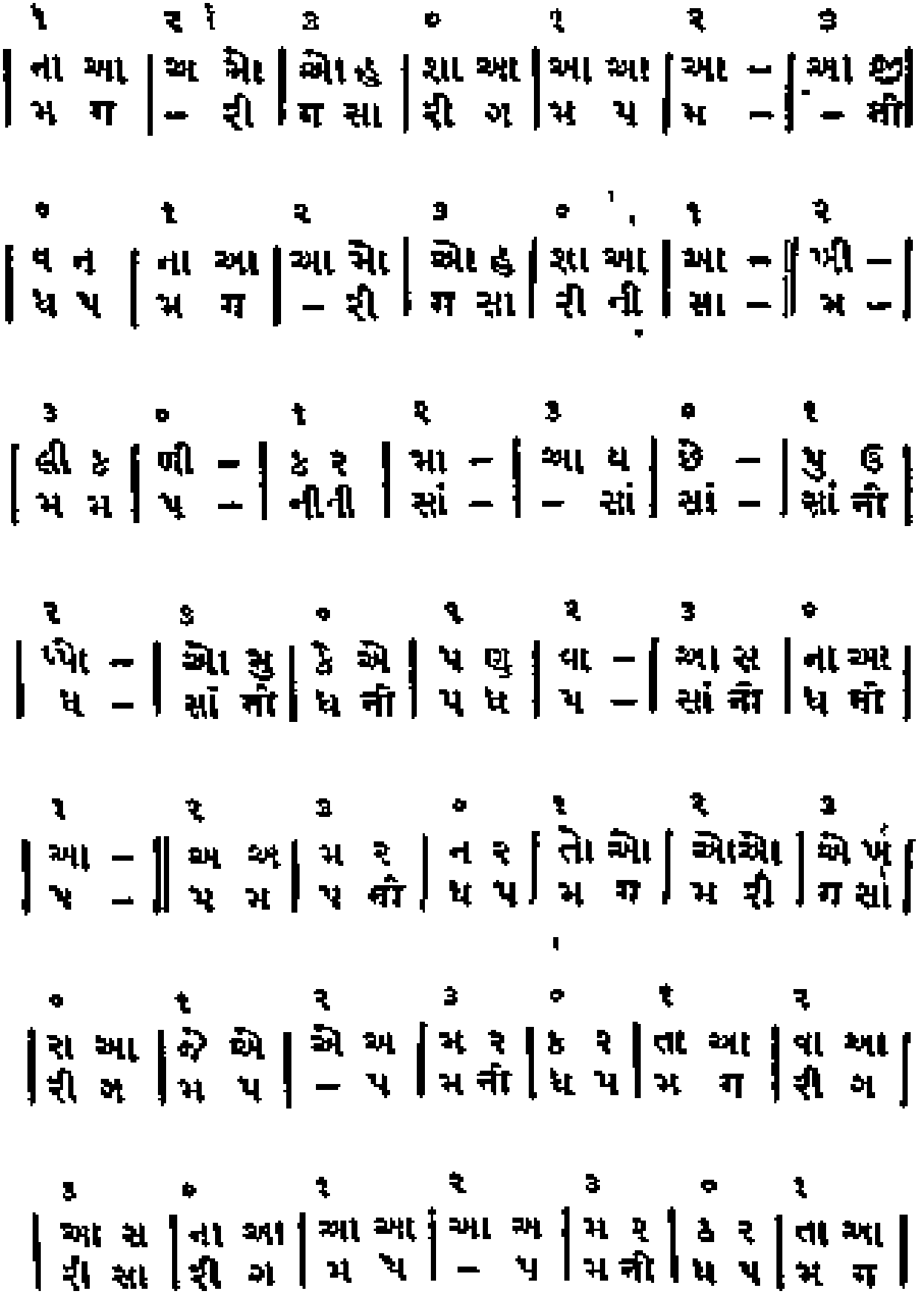

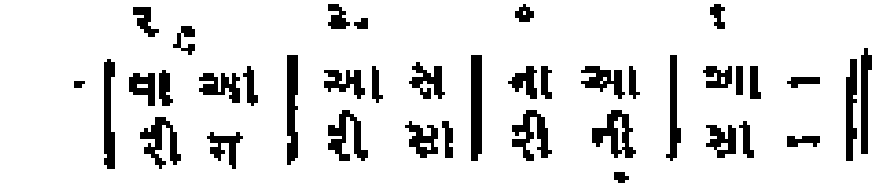

૨	૩	૦	૧
વા આ	આ સ	ના આ	આ –
રી ગ	રી સા	રી ની	સા –

"મારા તમે પરમાત્મા"—"ખીલી દળી" પ્રમાણે.

"પરમાત્માને શરણે"—"અમર નર તો" પ્રમાણે.

સંગીત મહાત્માનું બગીચારૂપે વર્ણન.

દર. રાગ માલકોષ. તાલ દાદરો. વિલંબલય.

ઉપવન ચિત માંહી પ્રીત છે સંગીત સદા,
પરમ પવિત્ર મોદ મીત્ર છે ખચીત સદા....ઉપવન૦
જેના ત્રય ગ્રામ સુખધામ દે આરામ અતી,
એકવીશ મૂર્છના તણી, રસીક રીત સદા....ઉપવન૦
શ્રુતિ દ્વય વીશ શાંતિ દાન દે મહાન બની,
શ્રુતિ સમ બ્રહ્મ ભાન દે કરી અભેદ સદા....ઉપવન૦
સદા સ્વર સપ્તના સમૂહથી વિમોહ કરે,
જહાં ત્રય જાતિ શાંતિરૂપ પ્રદાહિત સદા....ઉપવન૦
ભરે ખટરાગ અનુરાગ સર્વ જાગ માંહી,
બન્યો બડભાગ્ય તે સંગીત સંગ પ્રીત સદા....ઉપવન૦

(નથુરામ સુંદરજી કવી).

૦	૧	૦	૧	૦
– – ઉ	પ વ ન	ચિ – ત	માં – હી	પ્રી – ત
– – ગ	મ મ ગ	મ – ગ	સા – ગી	સા – ગી

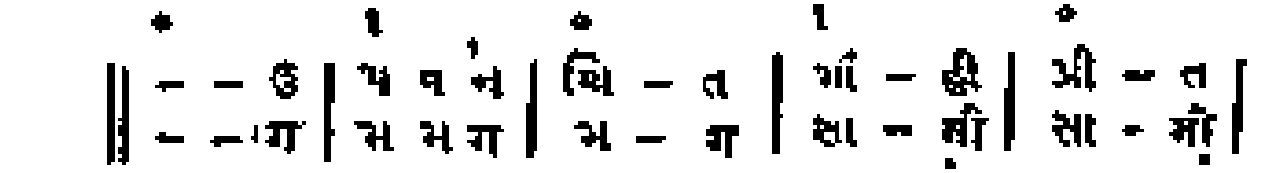

૧	૦	૧	૦	૧ પ. વ.
છે – સં	ગી ત સ	દા – –	આ – ઉ	પ વ ન
ધ – ની	સા ગ ગ	મ – –	મ – ગ	મ મ ગ

૦ ધી. વ.	૧	૦	૧	૦
આ – પ	ર મ પ	વિ – ત્ર	મો – દ	મી – ત્ર
મ – ગ	મ ધ ની	સાં – સાં	સાં – સાં	ગં – સાં

૧	૦	૧	૦	૧
છે ખ ગી	ઇ ત સ	દા – આ	આ – ઉ	પ વ ન
ની સાં ધ	ની ધ સાં	ની – ધ	મ – ગ	મ મ ગ

પછીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "ઉપવન ચિત" અને "પરમ પવિત્ર" પ્રમાણે વગાડવી.

૬૩. રાગ માલકોશ. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

ન જોય પ્રીતિ રૂપ ગુણ ધનને,
નજર લાગી ગઈ નજર પલકમાંહી,
અવર ના ગમે પ્રેમી જનને.....ન જોય૦

સરસ સરસ મણી માણેક મુકી,
હંસ ચ્હાય નિરમળ મોતીને.....ન જોય૦

બળી મરે દીપક પર તો પણ,
રવી ન થાય પ્રીય પતંગ મનને ...ન જોય૦

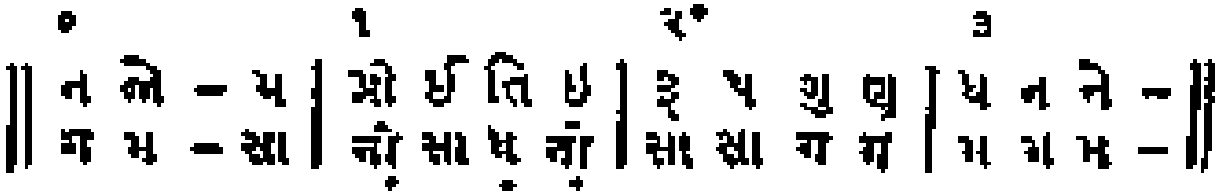

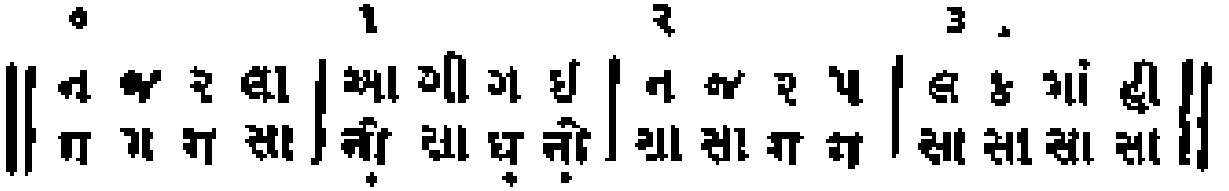

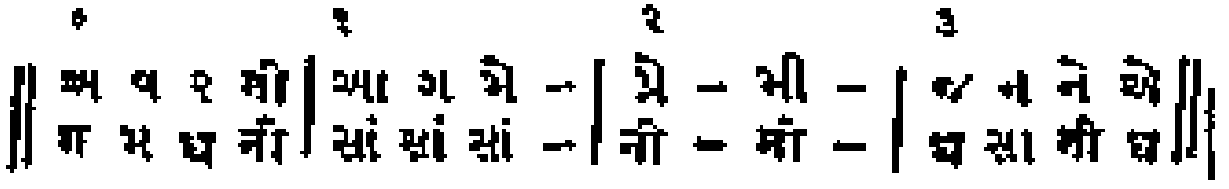

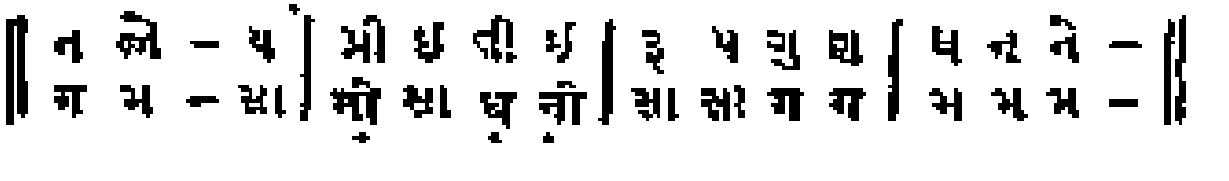

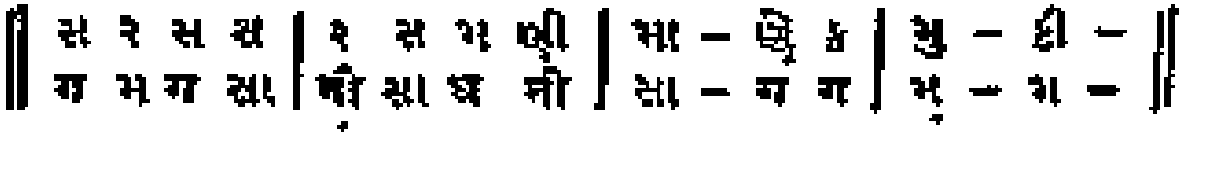

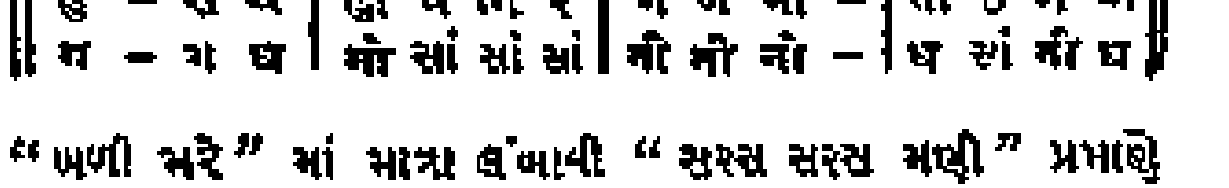

૦	૧	૨	૩
ન જો – ય	પ્રી ઈ તિ ઇ	રૂ પ ગુ ણ	ધ ન ને –
ગ મ – સા	ની સા ધ ની	સા સા ગ ગ	મ મ મ –

૦	૧	૨	૩
ન જ ર લા	આ ગી ગ ઇ	ન જ ર પ	લ ક માં હી
ગ મ ગ સા	ની સા ધ ની	સા સા ગ ગ	સા સા સા સા

૦	૧	૨	૩
અ વ ર મી	આ ગ મે –	પ્રે – મી –	જ ન ને એ
ગ મ ધ ની	સાં સાં સાં –	ની – મી –	ધ સા મી ધ

૦	૧	૨	૩
ન જો – ય	પ્રી ઇ તી ઇ	રૂ પ ગુ ણ	ધ ન ને –
ગ મ – સા	ની સા ધ ની	સા સા ગ ગ	મ મ મ –

૦	૧	૨	૩
સ ર સ સ	ર સ મ ણી	મા – ણે ક	મુ – કી –
ગ મ ગ સા	ની સા ધ મી	સા – ગ ગ	મ – મ –

૦	૧	૨	૩
હું – સ ચ	હા ય નિ ર	મ ળ મો –	તી ઇ ને એ
ગ – ગ ધ	મી સાં સાં સાં	મી મી મી –	ધ સાં મી ધ

"બળી મરે" માં માત્રા લંબાવી "સરસ સરસ મણી" પ્રમાણે અને "સ્ત્રી ન થાય પ્રિય"—"હંસ મ્હાય" પ્રમાણે.

૬૪. રાગ દેશ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

ગુલઝાર ગુલાબ શાં અહિં મંદ મંદ બોલે,
ઝુલતાં તરૂની ડાળે મેનાં મધુરી બોલે.....ગુલઝાર૦
શાં પંખી હળીમળીને રહેતાં, એનાં ગાન તાન લાગે મીઠાં,
કળાંયો હૃદયની ખોલે.....ગુલઝાર૦

(રાહ માંડલીક નાટક).

૧	૨*	૩	૦	૧	૨
ગુ લ	ઝા –	આર્ ગુ	લા –	આ બ	શાંઆંઆંઆં
ગ મ	પ –	પ પ	પ –	– પ	ગ્ મ્ પ્ ધ્

૩	૦	૧	૨	૩	૦
આંઆંઆંઆં	આંઆં – –	અ હિ	મં –	અં દ	મં –
ની ધ્ પ્ મ્	ગ્ રી – –	ગ પ	મ –	– પ	ગ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અં દ	બો ઓ	લે –	એ –	ઝુ લ	તાં –	આં ત
– સા	ગ રી	સા –	– –	મ પ	પ –	ની ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રૂ –	ઉ ની	ડા –	બે એ	એ –	મે –	નાંઆંઆં
ની –	– ની	સાં –	સાં ની	સાં –	સાં –	ની ધ્ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આં મ	ધુ ઉ	ઉ રી	બોઓઓ	લે એ	એ –	શા –
પ રી	ગ રી	પ મ	ગ રી ગ્	સા –	– –	સા –

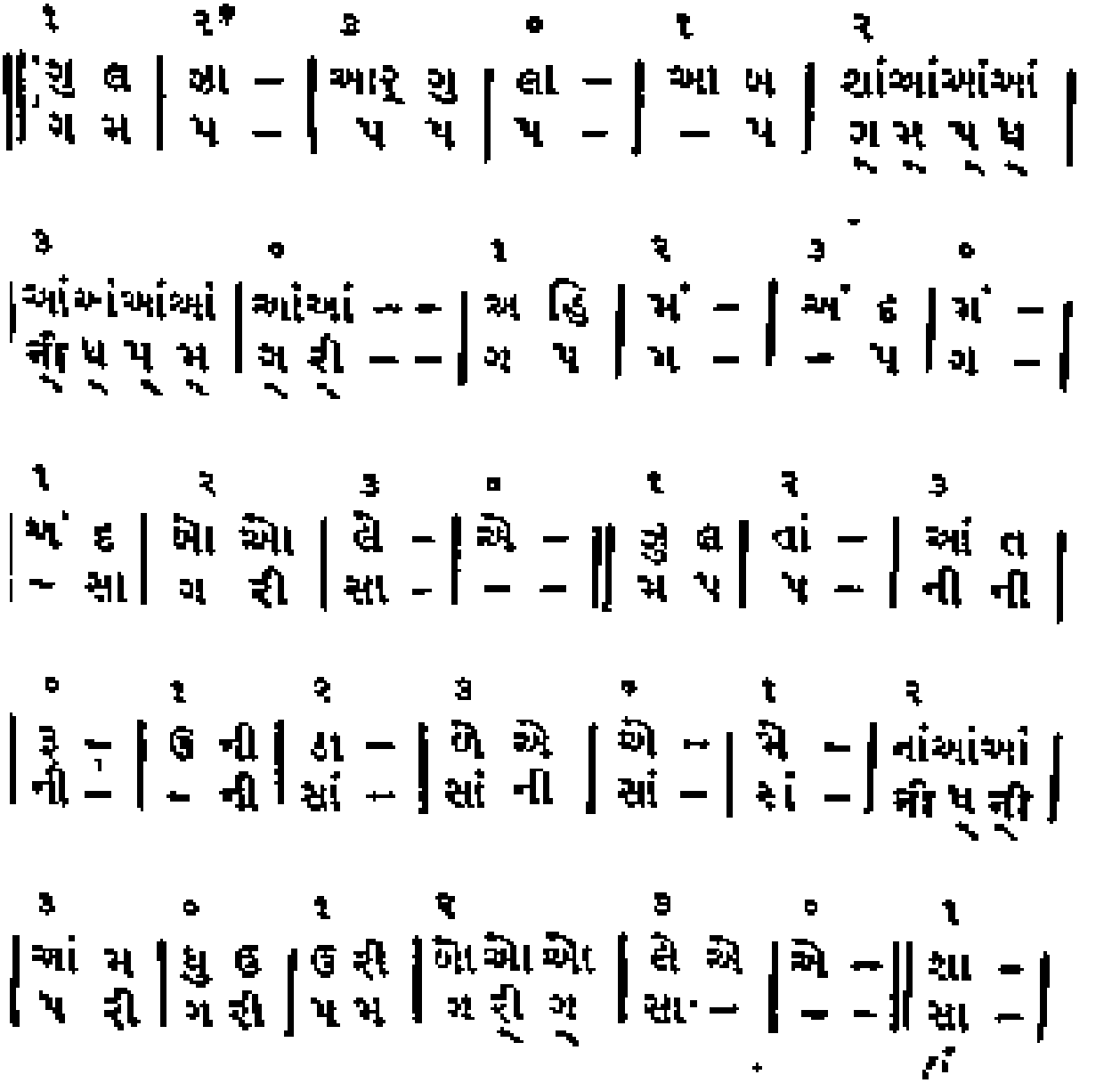

૨	૩	૦	૧	૨	૩
પંઅંઅંઅં	ખી –	હ ળી	મ ળી	ને એ એ	ર હે
સા રી ગ્ ગ્	મ –	મ મ	મ પ	ગ્ રી સા	રી ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તાં –	એ નાં	ગા –	ન તા	આ ન	લા –	ગે –
સા –	મ મ	પ –	પ ની	– ની	સાં –	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦
મી ઈ	હાં આં	હ ળી	યો ઓ ઓ	ઓ –	હુ અ
સાં ની	સાં ની	સાં સાં	મી ધ્ મી	પ –	રી ગ

૧	૨	૩	૦	૧
દ ય	ની –	ખોઓઓ	લે –	ગુ લ૦
રી પ	મ –	ગ રી ગ્	સા –	ગ મ

૬૫. રામ વાયેશરી. તાલ એમરો. મધ્યમલય.

સાખી—અમી હલાહલ મદભર્યાં, શ્વેત શ્યામ રત્નાર,
જીવન મરણને વશીકરણ, ત્રણ લોચનના માર.
રમણીના નયનોના લાખ્ખો શીકાર
બચે ન નર બિચારા જ્યાં વાગ્યા એ માર....રમણીના૦
તીર કે શમશેરથી તો અંગે સૌ ઘવાતાં,
અંગ સંગ નયનના કટાક્ષથી વીંધાતા
ત્રિલોકમાં મળે ન કોઇ જેના ઉપચાર.....રમણીના૦

(દેશદીપક નાટક).

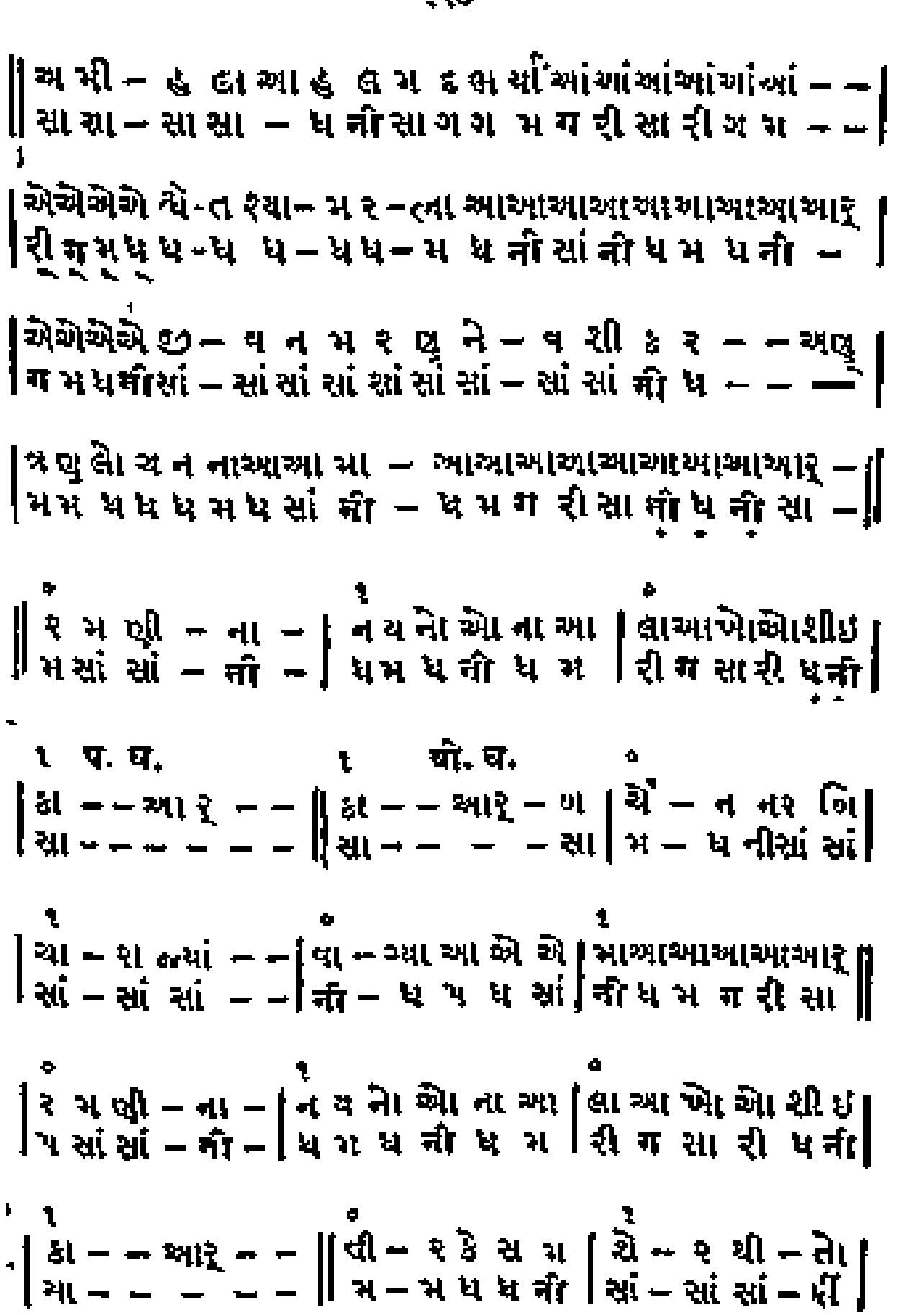

૦	૧	૦
અં અં ગે સૌ – ધ	વા – – તાં – આં	અં – ગ સં – ગ
ની સાં સાં સાં – સાં	ની – – ધ – મ	મ – મ ધ – ની

૧	૦	૧
ન ય ન ના – ક	ટા આ ક્ષ થી – વીં	ધાઆંઆં તાં – ત્રિ
સાં સાં સાં સાં – રીં	ની સાં સાં સાં – રીં	ની સાંની ધ – મ

૦	૧	૦
લો – ક માં આં મ	ગે – ન કો ઓ ઇ	જે એ ના આ ઉ પે
સાં – ની ધ મ ધ	સાં – ની ધ મ ધ	રી ગ સા રી ધ ની

૧
ચા – – આર – –
સા – – – – –

વાઘેશરી રાગમાં ગ શુદ્ધ આવે નહિ પણ નાટકી ગાયનોમાં એ નિયમ ઓછો જળવાય છે. તેથી આ ગાયનમાં ગ શુદ્ધ લીધેલ છે. કારણકે રાગના મૂળ સ્વરોમાં સા રી ગ મ બાંધવા જતાં તેની મુળ ગવાતી મીઠાશમાં ફેર પડી જાય છે.

———:o:———

(૬૬) રાગ પીલુ. બરવા મીશ્ર. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

હૃદયમાં સ્નેહ સાચો ત્યાં, જીવનનાં માન ઓછાં છે,
જગતમાં સ્નેહનાં ધનથી, બીજાં અભિમાન ઓછાં છે.
ન પરવા હોય દુનિયાની, નહિ દરકાર જીવનની,
હશે કુરબાન સઘળું ત્યાં, બીજાં નુકશાન ઓછાં છે.

અકુલી હોય રહેવાને, અને ભોજન અળે ભુખ્યાં,
છતાં જ્યાં સ્નેહ અમૃત ત્યાં, સુખોનાં સ્થાન ઓછાં છે.
સાખી—આંખ વિના જે દેખતાં, દુર છતાં જે પાસ,
પાંખ વિના જેમી જનો, ઉડે છે આકાશ....હૃદયના૦
સાખી—પ્રેમ આંધળો સહુ કહે, કાપે દીલની પાંખ,
પણ પ્રેમે અંધ થયા વિના, નથી ઉઘડતી આંખ....હૃદયના૦

(અસલરેકાર્ડ).

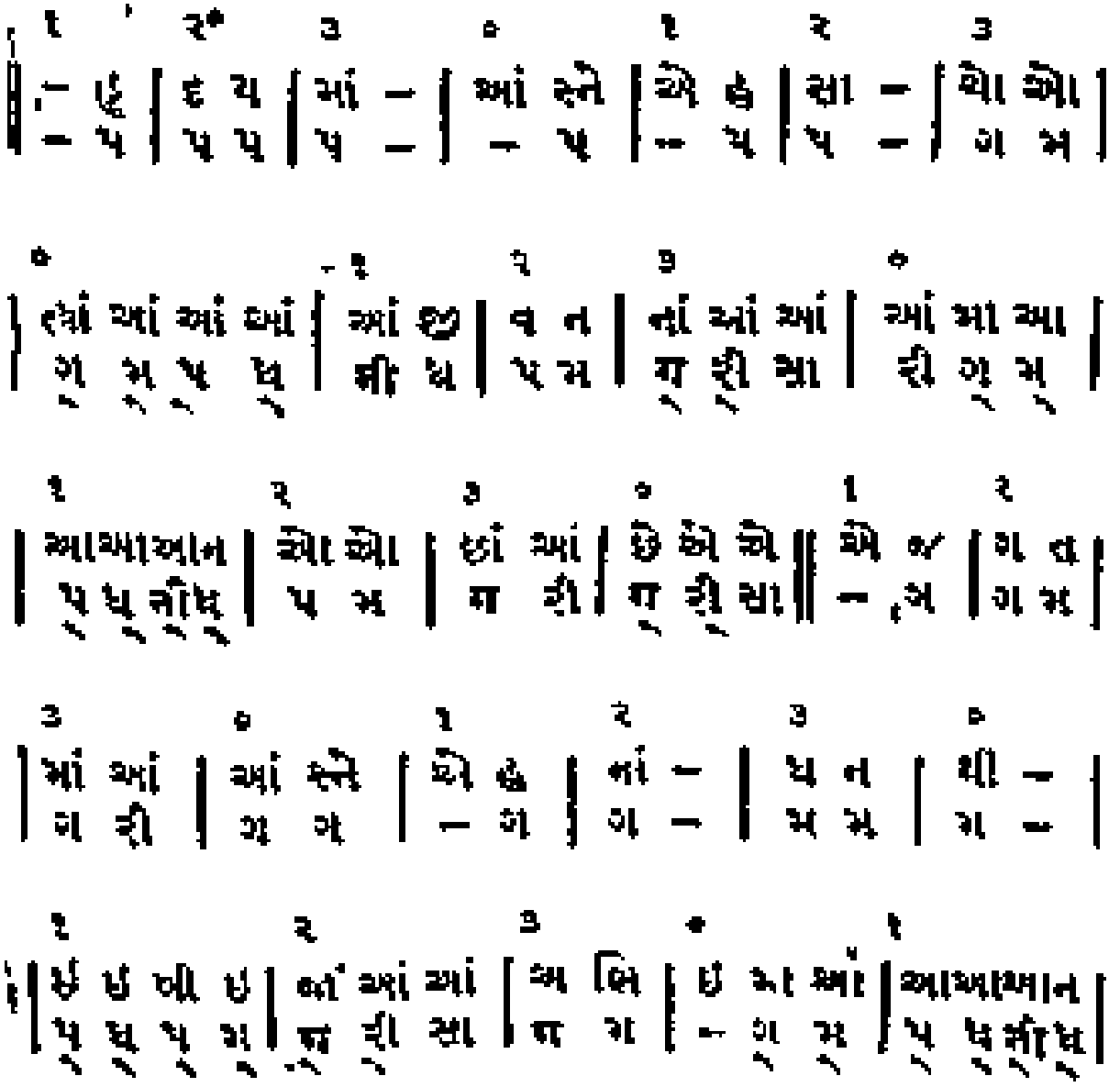

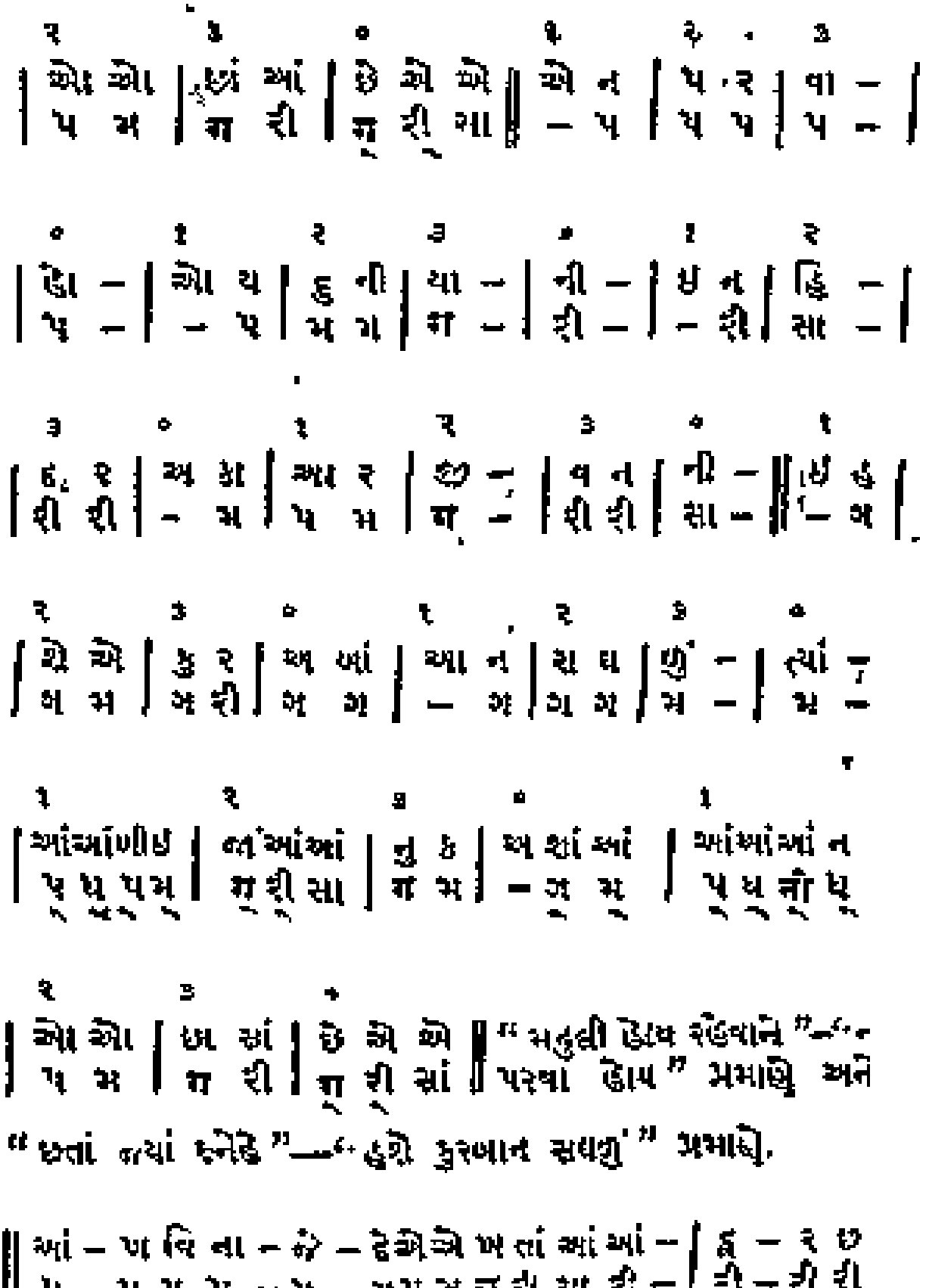

૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ ઓ	છાં આં	છે એ એ	એ ન	પ ર	વા —
પ મ	ગ રી	ગ્ રી્ સા	— પ	પ પ	પ —

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
હો —	ઓ ય	દુ ની	યા —	ની —	ઇ ન	હિ —
પ —	— પ	મ ગ	ગ —	રી —	— રી	સા —

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
દ ર	અ કા	આ ર	જી —	વ ન	ની —	ઇ હ
રી રી	— મ	પ મ	ગ —	રી રી	સા —	— ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શે એ	કુ ર	અ બાં	આ ન	સ ઘ	ળું —	ત્યાં —
ગ મ	ગ રી	ગ ગ	— ગ	ગ ગ	મ —	મ —

૧	૨	૩	૦	૧
આંઆંબીઇ	જાંઆંઆં	નુ ક	અ શાં આં	આંઆંઆં ન
પ્ ધ્ પ્ મ્	ગ્ રી્ સા	ગ મ	— ગ્ મ્	પ્ ધ્ ની્ ધ્

૨	૩	૦
ઓ ઓ	છા સાં	છે એ એ
પ મ	ગ રી	ગ્ રી્ સાં

"મહુલી હોય રહેવાને"—"ન પરવા હોય" પ્રમાણે અને "છતાં જ્યાં સ્નેહે"—"હશે કુરબાન સઘળું" પ્રમાણે.

આં — ખ વિ ના — જે — દે એ એ ખ તાં આં આં —	દ — ર છ
પ — પ પ પ — પ — ગ પ મ ગ રી સા રી —	રી — રી રી

તાંઆંઆંઆં જેએ પાઆઆઆઆઆઆઆ — ‖ પાં — ખ વિ ના — પ્રે —
સારી ગ મ રીગ સાસી ધ ની સા — ‖ ગ — ગ ગ ગ — ગ —

મી — જ નો | ઉ ઉ ડે — છે — આ — કા — આઆઆઆઆઆઆઆ ‖
મ — મ મ | ગ રીગ — ગ — મ — પ — ધ પ મ ગ રી સા ‖

દ્રુતલય ‖ પ્રે — મ આં — ધ ળો — સ હુ ક હે એએએએએએએએ |
મ — ની ની — ની ની — ની ની ની સાં ધ પ મ ગ મ પ ધ પ |

| કા — પે — દી લ ની ઇ પાંઆંઆંઆંઆંઆંઆંઆંખ | પ ણ પ્રે —
| ધ — મં — પ મ પ ધ પ મ ગ મ પ ધ પ | મી ની ની —

મેં — અં — ધ થ યા આ વિ ના — — | ન થી ઇ ઉ ધ ડ તી ઇ
મી — ની — ની ની ધ પ ધ પ — — | પ ધ મ મ પ પ પ સાં

આંઆંઆંઆંખ હૂ | દ થ | માં ૦ ‖
ની ધ પ — પ | પ પ | પ — ‖

૬૯. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. દ્રુતલય.

સિદ્ધિનું સાધન ધન શાળું, જાણો પર ઉપકાર,
પાપે પેટ ભરે તે જનના જીવતરને ધિક્કાર.
ચંદ્ર સુરજ નભ મંડળ તારા, પવન પહાડ વળી સમુંદર ખારા,
વૃક્ષો પણ ફળ આપી જન પર, કરતા પર ઉપકાર....પાપે૦
વરસી મેઘ કરે જળ ધારા, ધરતી ધાન્ય પકાવે સારાં,
પુરૂષવાન જન પ્રાણ જતાં પણ, કરતા પર ઉપકાર...પાપે૦

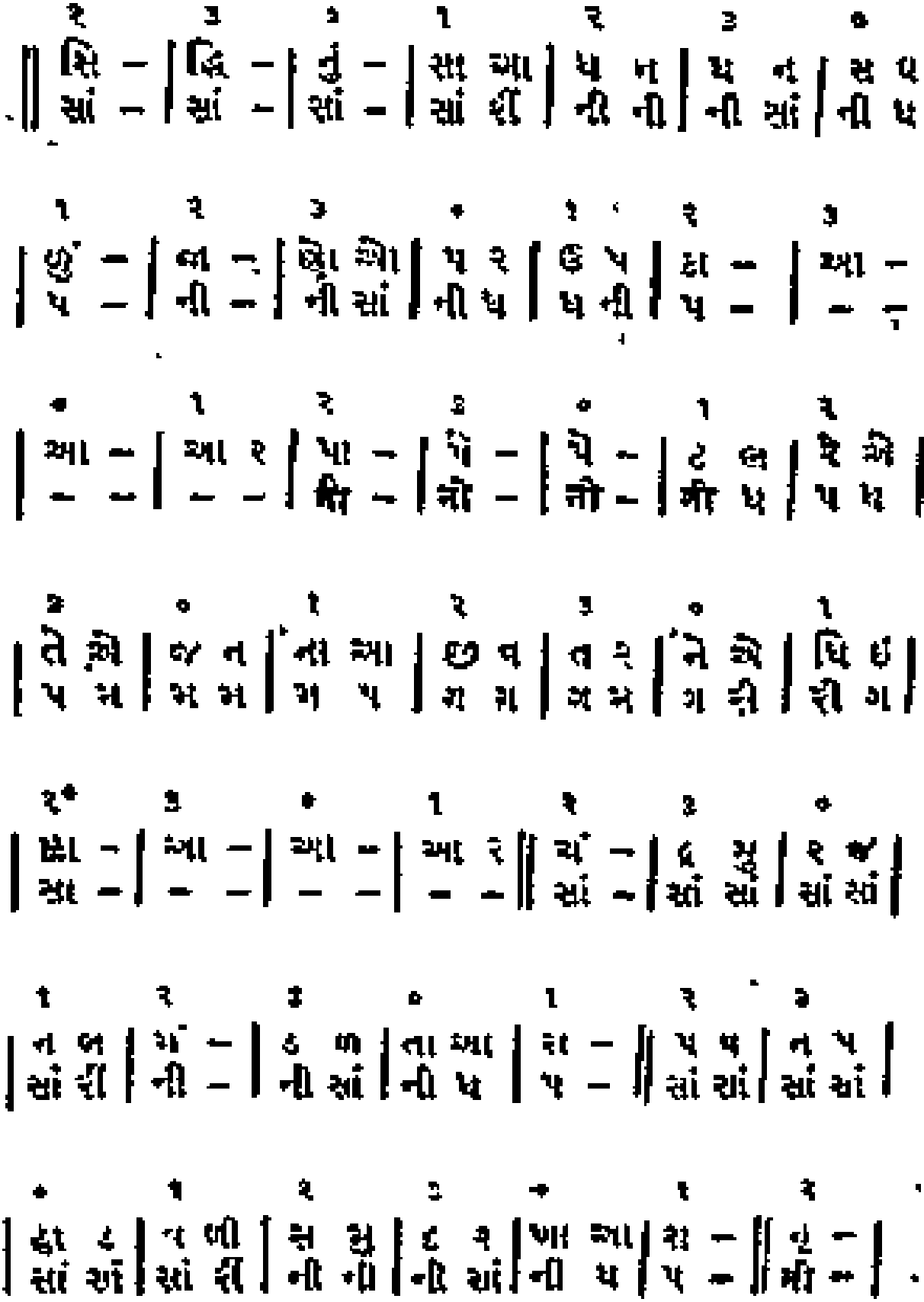

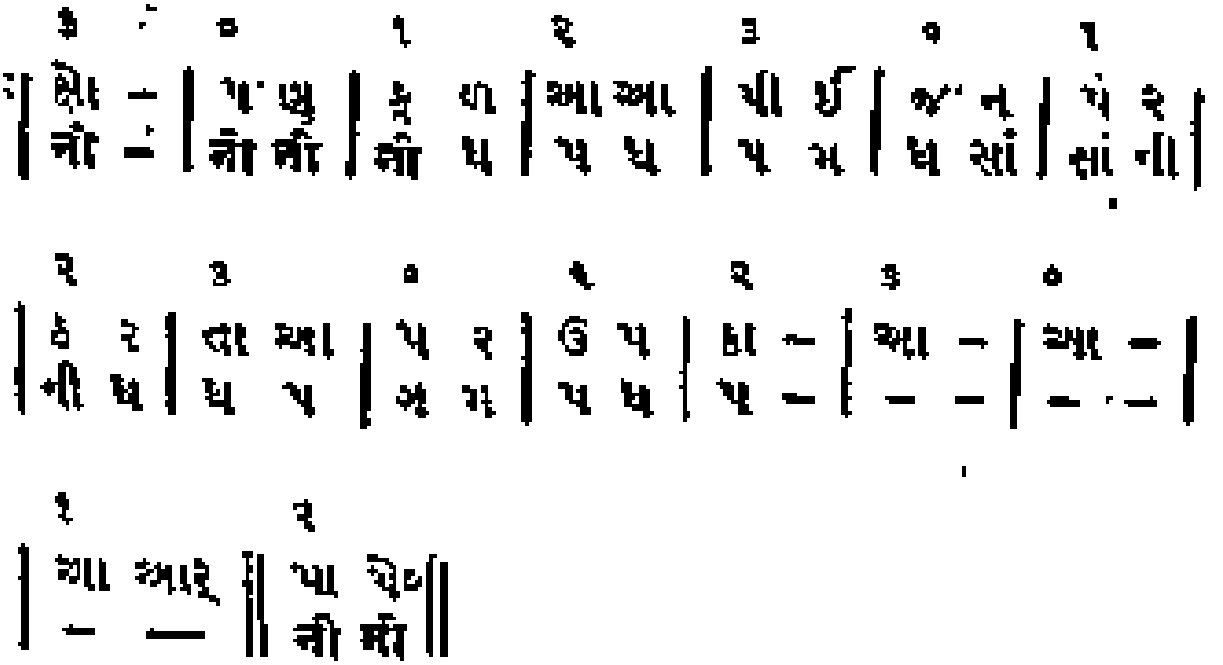

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ક્ષો –	પ ણ	ફ ળ	આ આ	પી ઈ	જ ન	પે ર
ની –	ની ની	ની ધ	પ ધ	પ મ	ધ સાં	સાં ની

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઠ ર	તા આ	પ ર	ઉ પ	કા –	આ –	આ –
ની ધ	ધ પ	ગ મ	પ ધ	પ –	– –	– –

૧	૨
આ આર્	પા પેઠ
– –	ની ની

———:o:———

૬૮. રાગ બિહાગ. તાલ ત્રિતાલ: મધ્યમલય.

સત્ય એક પરિબ્રહ્મ જગત મિથ્યા સ્વપ્ના જેવું,
જગત મિથ્યા સ્વપ્ના જેવું, અસત્ય ભ્રમ ઉપજાવે એવું....સત્ય૦
અજબ રંગ માયા બતલાવે, જળ તરંગ જેમ જળમાં આવે,
તત્વ આદિ પ્રસીદ્ધ, અનાદિ સિદ્ધ, અગોચર સચરાચર એવું. સત્ય૦

(શુકદેવ નાટક).

૦	૧	૨*	૩
સ – ત્ય એ	એ ક પ રિ	બ્ર – હ્મ જ	ગ ત મી ઇ
સા – ગ મ	પ પ ની ની	સાં – ની ધ	પ મૅ પ –

૦	૧	૨	૩
ઇ થ્યા સ્વ પ	ના આ જે એ	વું – – –	ઉં ઉં ઉં જ
– મ ગ મ	પ ધ પ મ	ગ – – –	– રી સા ધ

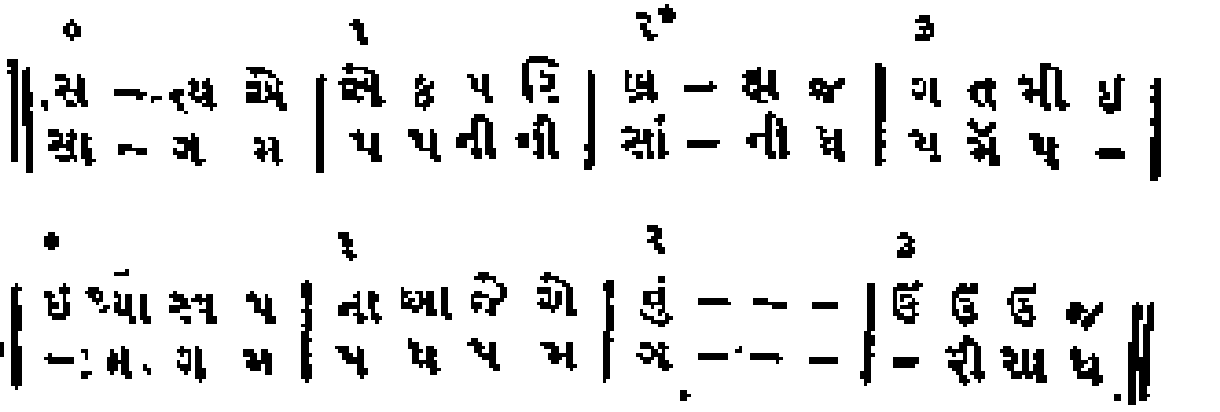

૦	૧	૨	૩
ગ ત મી –	થ્યા – સ્વ પ	ના – જે એ	વું – – અ
ધ ધ ધ –	ધ – ધ ધ	ધ – પ ધ	ની – – ધ

૦	૧	૨	૩
સ ત્ય બ્ર મ	ઉ પ જા –	વે એ એ એ	વું – – –
પ ધ મૅ પ	પ પ મૅ –	પ ધ પ મ	ગ – – –

૦	૧	૨	૩
અ જ ળ ર	અં ગ મા –	યા – બ ત	તા – વે –
પ પ પ પ	ધ ધ ની –	સાં – સાં સાં	સાં – સાં –

૦	૧	૨	૩
જ ળ ત રં	અં ગ જે મ	જ ળ માં આં	આ આ વે –
ની ની ની ની	– ની ધ ની	સાં રીં ની સાં	ધ ની પ –

૦	૧	૨	૩
ત – ત્વ આ	દિ ઈ ઈ પ્ર	સિ ઈ ઈ –	ઈ – દ્ધ અ
સાં – સાં સાં	ની ધ ની ધ	પ મૅ પ –	– – – સાં

૦	૧	૨	૩
ના આ દિ ઈ	સિ ઈ ઈ –	ઈ – ઈદ્ધ અ	ગો – ચ ર
ની ધ ની ધ	પ મૅ પ –	– – — મ	મ – ગ ગ

૦	૧	૨	૩
સ ચ રા આ	ચ ર એ એ	વું – – –	આ આ આ આ આ
ગ ગ ગ મ	પ ધ પ મ	ગ – – –	ગૂ મૂ પૂ

	૦
આ આ આ	સ – ત્વ
મૂ ગૂ રી	સા – મ

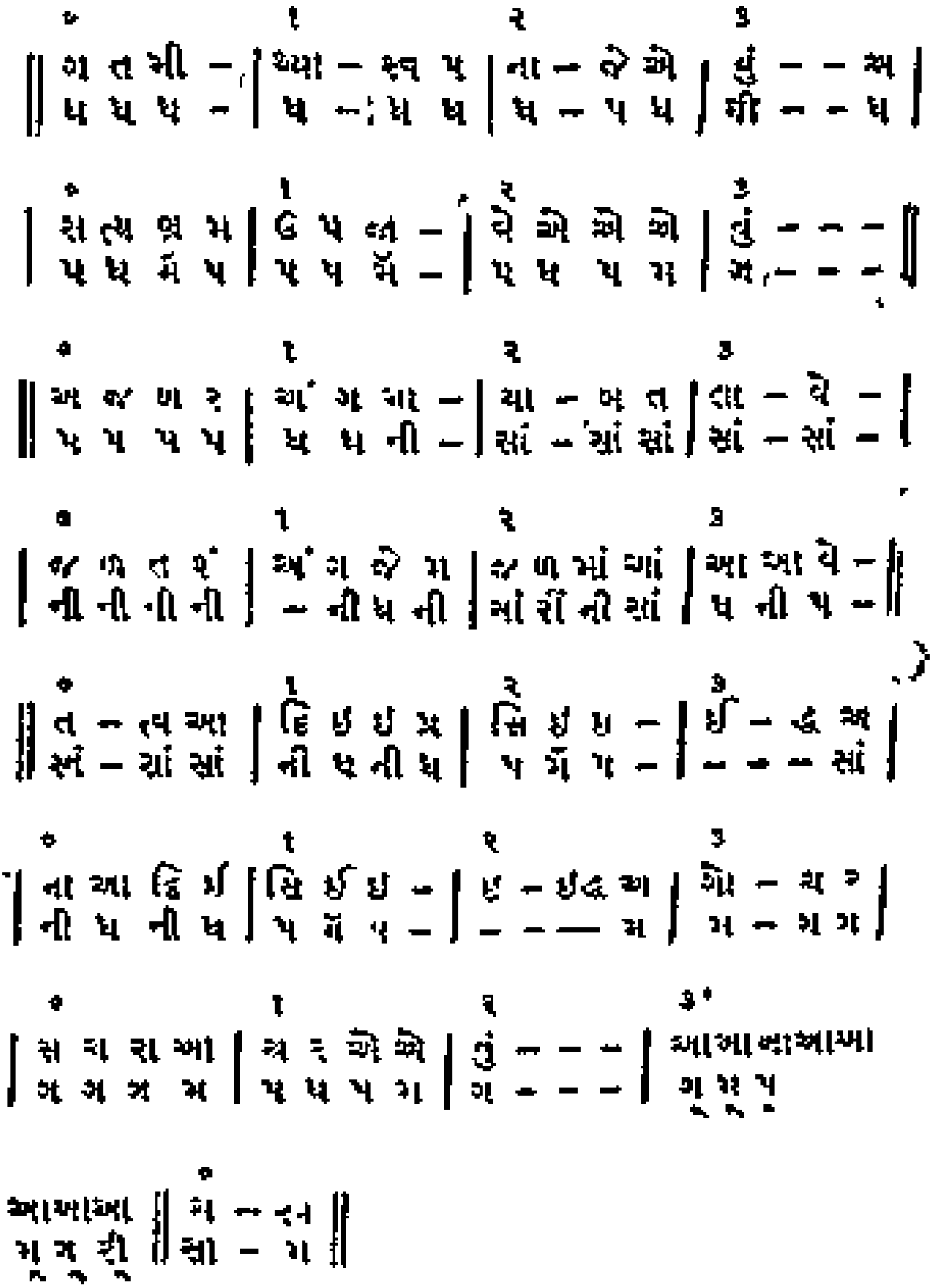

૬૯. રાગ જીલ્લા. તાલ લાવણી. મધ્યમલય

સંસાર સમજીએ શાણા મુસાફર ખાનું,
કોઈ કોઇ આવે કોઇ કોઇને જવાનું શાણા....મુસાફર૦
કર્મનો જોગને છે સંજોગ વિજોગ શાણા....મુસાફર૦
પંથીડાને કાજે ઘેલા રડે શું થવાનું શાણા....મુસાફર૦
રોઇ રોઇ આંસુની નદીઓ ભરે તોય શાણા....મુસાફર૦
ગયું તે ગયું શું આવી આંસુ લુછવાનું શાણા....મુસાફર૦

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
સં સા	આ —	ર —	અ સ	મ જી	ધે એ	શા આ
સા સા	ગ —	ગ —	— ગ	પ પ	પ ધ	પ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ણા આ	— —	મુ સા	આ ફ	અ ર	ખા આ	આ આ
મ પ	— —	ગ ગ	મ ગ	રી સા	ગ રી	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નું —	ઉ —	કો ઓ	ઇ કો	ઓ ઇ	આ —	વે —
સા —	— —	સાં —	સાં સાં	— સા	ની —	સાં —

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કો —	ઈ ઈ	ઇ ઇ	ઈ કો	ઇ ઇ	ને —	જ —
ધ —	ધ ની	ધ ની	— પ	ધ પ	ધ —	પ —

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વા —	નું —	શા આ	ણા આ	આ —	મુ સા	આ ફ
ગ —	મ —	ગ રી	રી —	— —	રી રી	સા રી

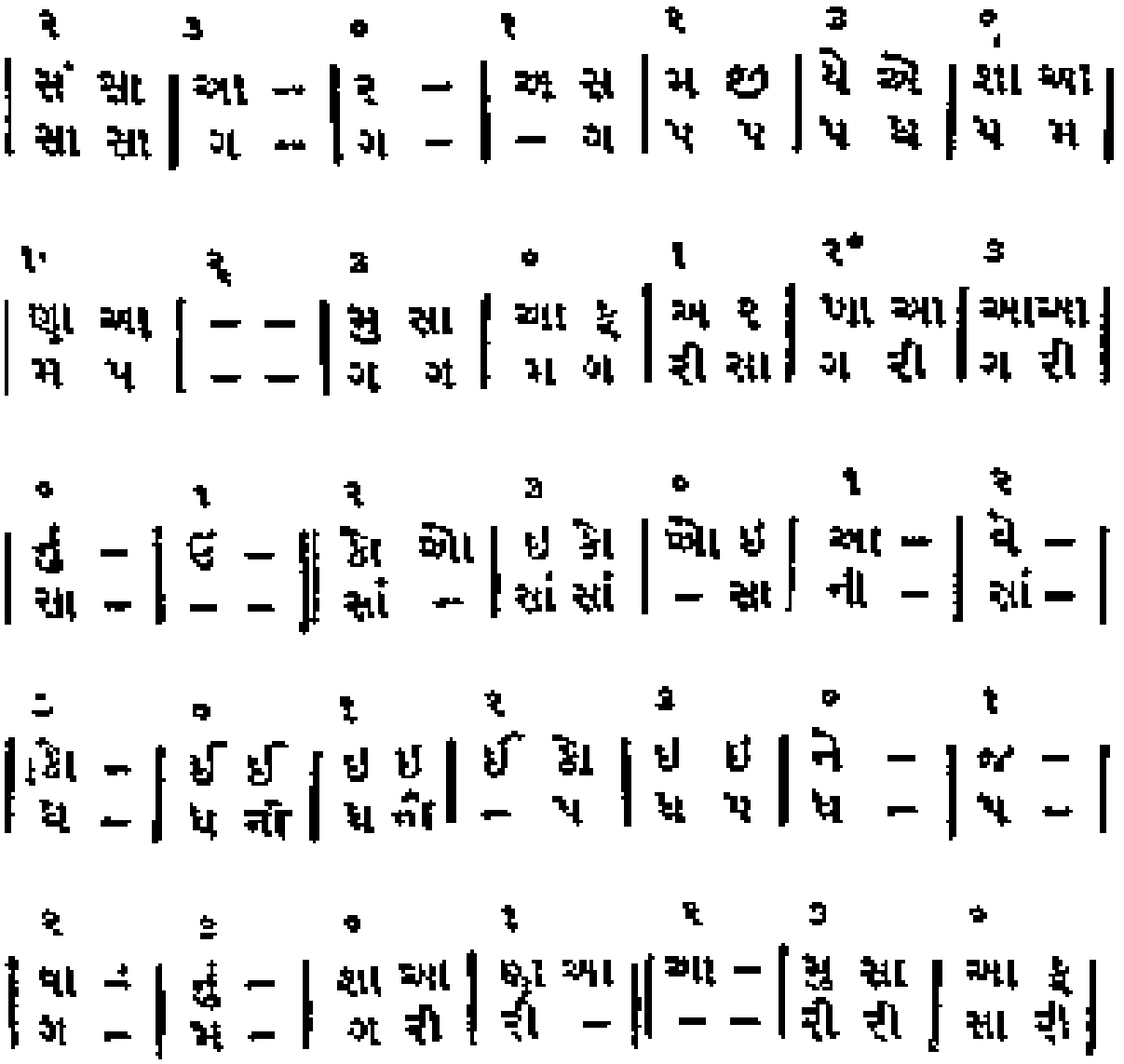

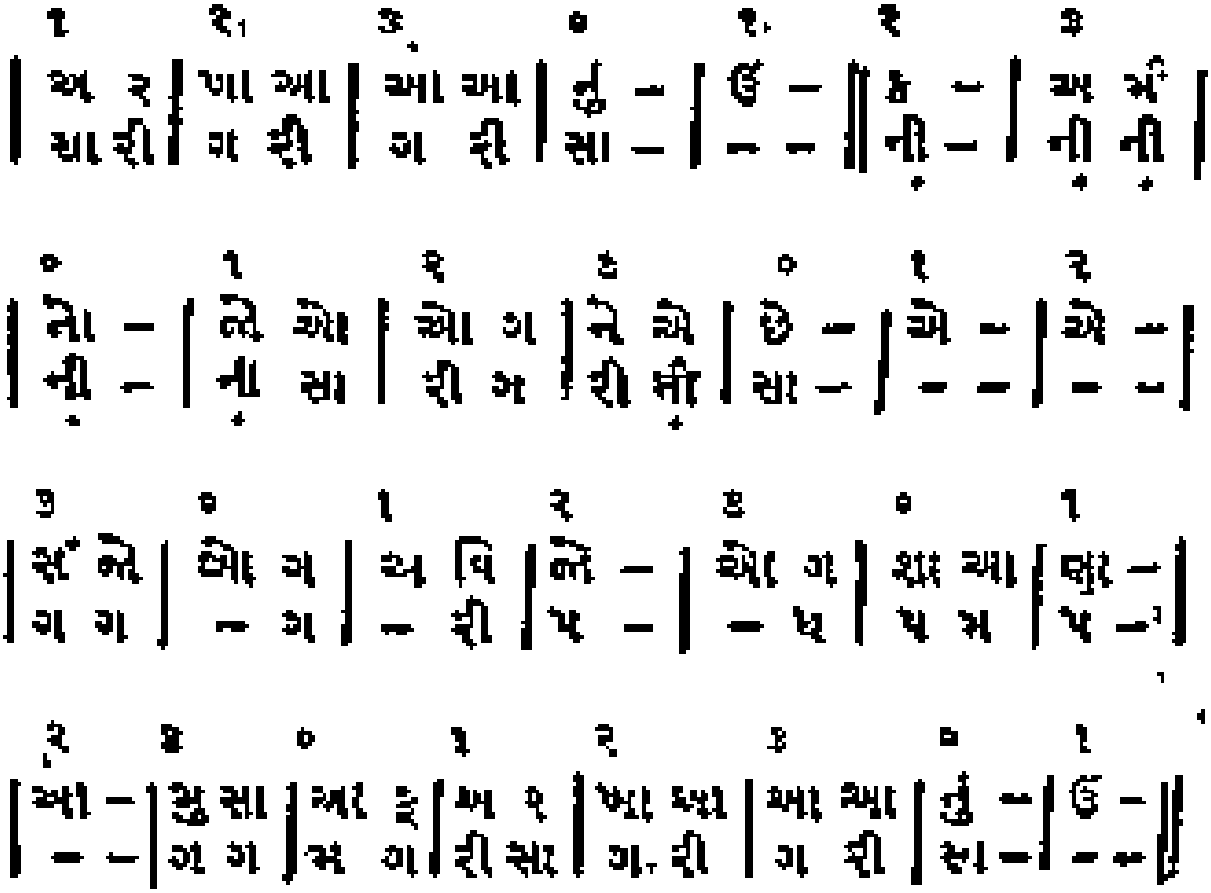

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ ર	ખા આ	આ આ	નું –	ઉં –	ક –	અ મ
સા રી	ગ રી	ગ રી	સા –	– –	ની –	ની ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નો –	જો ઓ	ઓ ગ	ને એ	છે –	એ –	એ –
ની –	ની સા	રી ગ	રી ની	સા –	– –	– –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
સં જો	ઓ ગ	અ વિ	જો –	ઓ ગ	શા આ	ણા –
ગ ગ	– ગ	– રી	પ –	– ધ	પ મ	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ –	મુ સા	આ ફ	અ ર	ખા આ	આ આ	નું –	ઉં –
– –	ગ ગ	મ ગ	રી સા	ગ રી	ગ રી	સા –	– –

"રોઇ રોઇ," કર્મનો જોગ પ્રમાણે. "પંથીડાને કાજે અને "બધું તે ગયું," "કોઇ કોઇ આવે" પ્રમાણે.

---

૭૦. રાગ ઇમાનદ. તાલ ત્રિતાલ, અને દીપચંદી. મધ્યમલય.

અત્યુત્તમ પદ મિત્ર તણું આ સંસારે સમજાય,
આ અવનીમાં અન્ય ઘણા જે, સુખના સાથી થાય....અત્યુ૦
માતા પિતા ભ્રાતા થકી વળી ગુપ્ત પ્રિય જન સ્વજનથી,
જે ગુપ્તમાં પણ ગુપ્ત તે પણ ગુપ્ત મિત્ર થકી નથી,
મિત્ર રત્નથી આ ભવરણની, સફર સફળ થઇ જાય....અત્યુ૦

સમૃદ્ધિ ચૌદ ભુવન તણી, પુરૂષાર્થે મળવી સહેલ છે,
સદ્ભાગ્ય વિણ સન્મિત્રની, પ્રાપ્તિ મહા મુશ્કેલ છે;
શબ્દ લઘુ પણ અર્થ અધિક, બે અક્ષર માંહી સમાય....અત્યુ૦

(મહાશ્વેતા નાટક).

૦	૧	૨	૩
અ – ત્યુ ઉ	ત્ત મ પ દ	મિ – ત્ર ત	ણું ઉં આ –
સાં – ધ પ	મૅ પ ધ પ	મ – રી સા	રીં ની સા –

૦	૧	૨	૩
સં – સા –	રે એ સ મ	જા આ આ આય્	આઆઆઆ
મ – મ –	મ રી મ પ	ધ ની ધ પ	મૅ પ્ ધ્ ની

	૦	૧	૨
આઆઆઆ	આ – અ વ	ની – માં –	અ – ન્ય ઘ
ધ્ પ્ મૅ પ્	પ – પ પ	ધ – ની –	સાં – સાં સાં

૩	૦	૧	૨
ણા આ જે –	સુ ખ ના આ	સા – થી –	થા આ આ આય્
ની રીં સાં –	ધ ની ધ ની	સાં – સાં –	ની રીં ની સાં

૩		૧	૨
આ આ આ આ	તાલ દીપચંદી.	– – – મા	તા – પિ
ધ પ મૅ પ		– – – પ	પ – પ

૩	૦	૧	૨	૩
તા – ભા –	તા – થ	ધી – વ ળી	ગુ – પ્ત	પ્રિ ય જ ન
ધ – ની –	સાં – સાં	સાં – સાં ની	ધ – ની	સાં સાં રીં રીં

૦	૧	૨	૩	૪
સ્વ જ ન	થી – જે એ	ગુ ઉ પ્ત	માં – પ ણ	ગુ ઉ પ્ત
ની સાં ધ	પ – મૅ પ	ધ નૌ ધ	પ – મૅ પ	ધ નૌ પ

૧	૨	૩	૦	૦ નિતાલ.
તે – પ ણ	ગુ ઉ પ્ત	મિ – ત્ર થ	કી ન થી	અ – ત્યુ ઉ
પ – મૅ પ	ગ મ રી	પ – મૅ પ	ગ રી સા	સાં – ધ પ

"મીત્ર રત્નથી" એ "આ અવનીમાં" અને તે પછીનો અંતરો ઉપર પ્રમાણે વગાડવો.

૭૧. રાગ કાફી. (કવ્વાલી) તાલ લાવણી. દ્રુતલય.

જનની ભારત આજ હમકો, મધુર બીના સુના રહી હય,
સ્વતંત્રતાકા રાગ ગાકર, માનો અમૃત પીલા રહી હય.
સેંકડો બર્ષોસે હમ થે, ભાગ્યહીકે ફેરમેં,
ઉનકી નિર્ભરતા છોડકર, સ્વાવલંબન શીખારહી હય....જનની૦
થા નિરાશાકા ભયાનક, ભુત જો હમ પર ચઢા,
રાષ્ટ્રકે સંગીત બલસે, શીઘ્ર ઉનકો ભગારહી હય.....જનની૦
ફીર ભવા મંય દીનતાકે, શબ્દ કયસેં કહ શકું,
જગકી માતા મીઠે સ્વરસે શક્તિ મંત્ર પઢા રહી હય....જનની૦

૦	૧	૨*	૩	૦	૧	૨
જ ન	ની ભા	આ ર	ત –	આ –	આ જ	હ મ
પ પ	સાં નૌ	– ધ	ધ –	પ –	– મ	પ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કો –	મ ધુ	ર બી	ના –	સુ –	ના –	આ ર
ગ –	રી રી	રી ગ	સા –	રી –	પ –	– સાં

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
હી ઇ	હયે –	સ્વ તં	અં ત્ર	તા –	કા –	રા –
નો ધ	પ –	પ પ	– સાં	નો –	ધ –	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ ગ	ગા આ	ક અર્	મા –	નો –	અં –	મૃ ત
– ગ	પ ગ	ગ –	રી –	ગ –	સા –	રી રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
પી લા	આ ર	હી ઇ	હયે –	સેં –	એ ક	ડો –
મ પ	– સાં	નો ધ	પ –	મ –	– મ	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
બ –	ર્યો –	ઓ સે	હ મ	થે –	ભા –	આ ગ્ય
નો –	સાં –	– સાં	સાં સાં	સાં –	સાં –	– સાં

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
હી ઇ	કે –	એ કે	એ ર	મેં એં	એં –	ઉ –
સાં –	સા –	– નો	રી સા	નો ધ	પ –	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઉન્ કી	ની –	ર્ભ –	અર્ ના	આ કે	કે એ	ર મેં
– સાં	નો –	ધ –	– પ	– ગ	પ ગ	પુ ગ

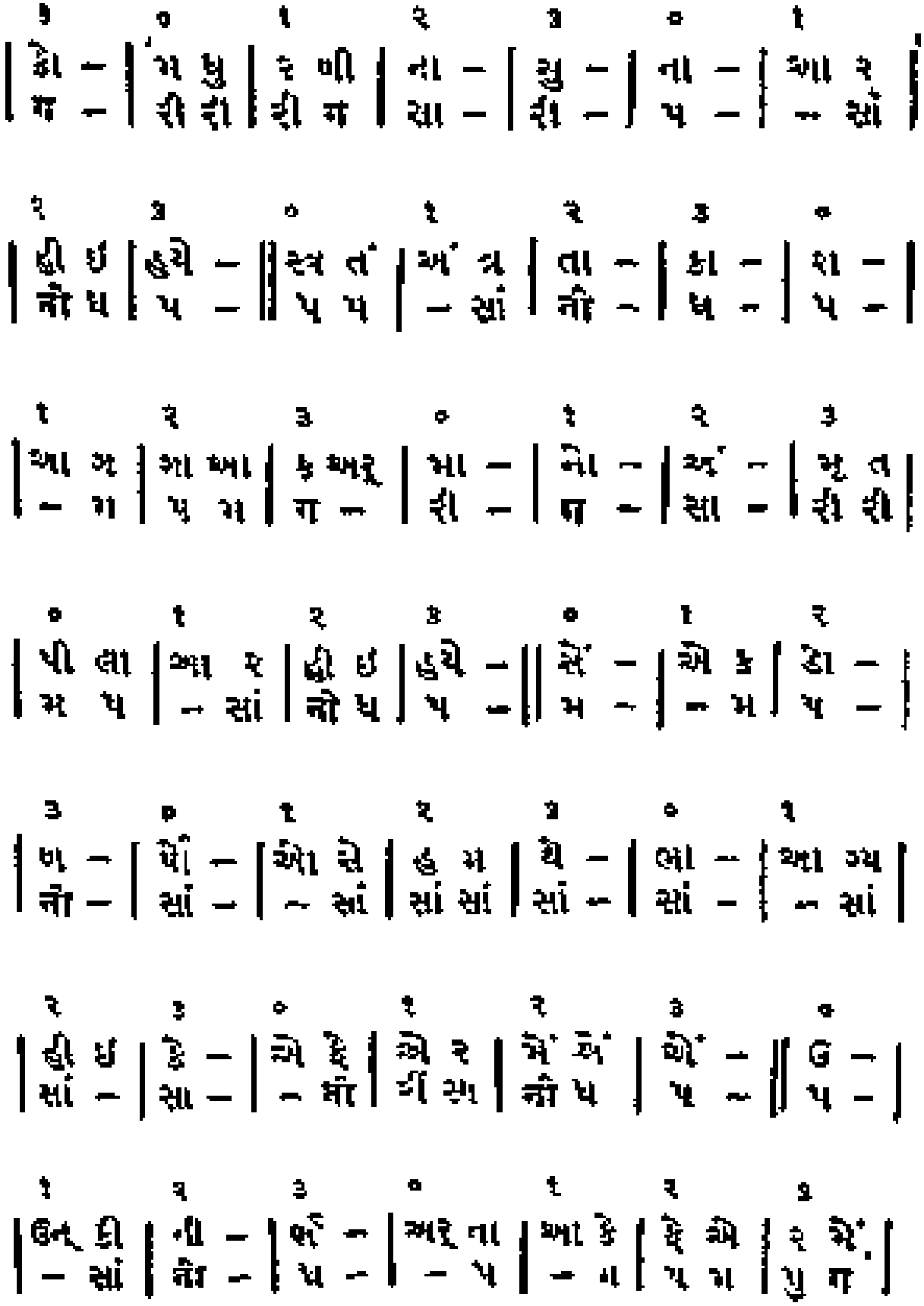

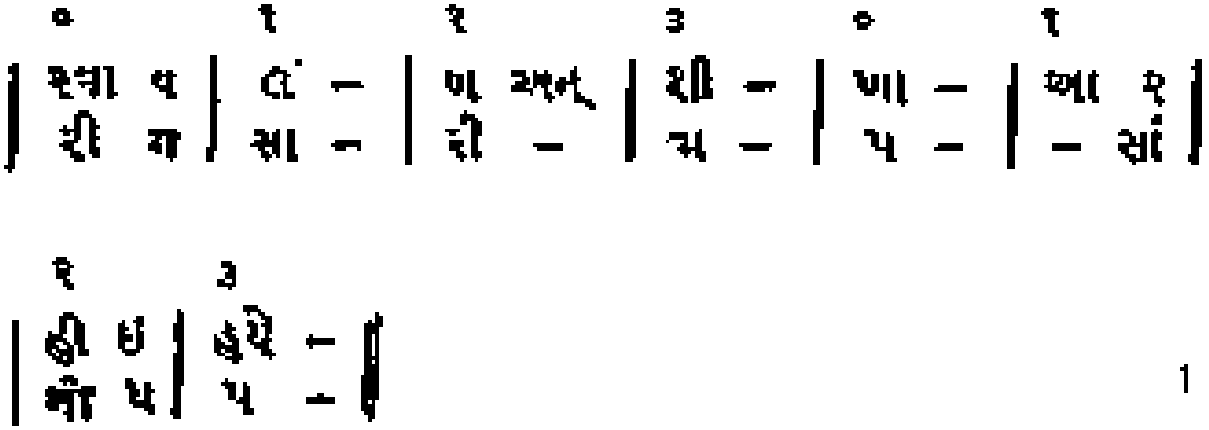

૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ્વા વ	લં –	બ અન્	શી –	ખા –	આ ર
રી ગ	સા –	રી –	મ –	પ –	– સાં

૨	૩
હી ઇ	હયે –
નો ધ	પ –

૭૨. રાગ માઢ. (ગઝલ). તાલ લાવણી. દુતલય.

શું સમજ્યા વૈષ્ણવ થઈ અવિદ્યા જો અળગી નવ થઇ;
જ્ઞાન વૈરાગ્યે ગમે નહી ગાતાં રાસ કથાના રસીયા,
કામ ક્રોધ મદ લોભ ગરવ છળ અંતરથી નવ ખસીયા....શું સમજ્યા૦
તન મન ધન દારા ઘર સુત બ્રહ્માર્પણ તેં કીધું,
પાપ કરમ તો પામર જીવડે, પોતે માથે લીધું....શું સમજ્યા૦
જરને કાજે જુઠા સોગન તે ખાતાં નથી બીતા,
જુઠી શાક્ષી જાય પૂરવા, ઝટ ઉપાડે ગીતા.....શું સમજ્યા૦
છાપાં ટીલાં અંગે તાણી મંડળીઓમાં મ્હાલે,
ગુપ્ત ગાન અંતરમાં રાખી ગુણકાના ઘર ઘાલે.....શું સમજ્યા૦
એકાદશીનું વૃત આદરે ફરાળ સારૂં ફાકે,
ઉપર ચોખા અંદર મેલા, પરધન હરવા તાકે.....શું સમજ્યા૦
એમ વિચારી જો જન ચાલે તેનો ધર્મ તો સાચો,
કહે છોટમ પ્રપંચી મારગ જાણવો સર્વે કાચો...શું સમજ્યા૦

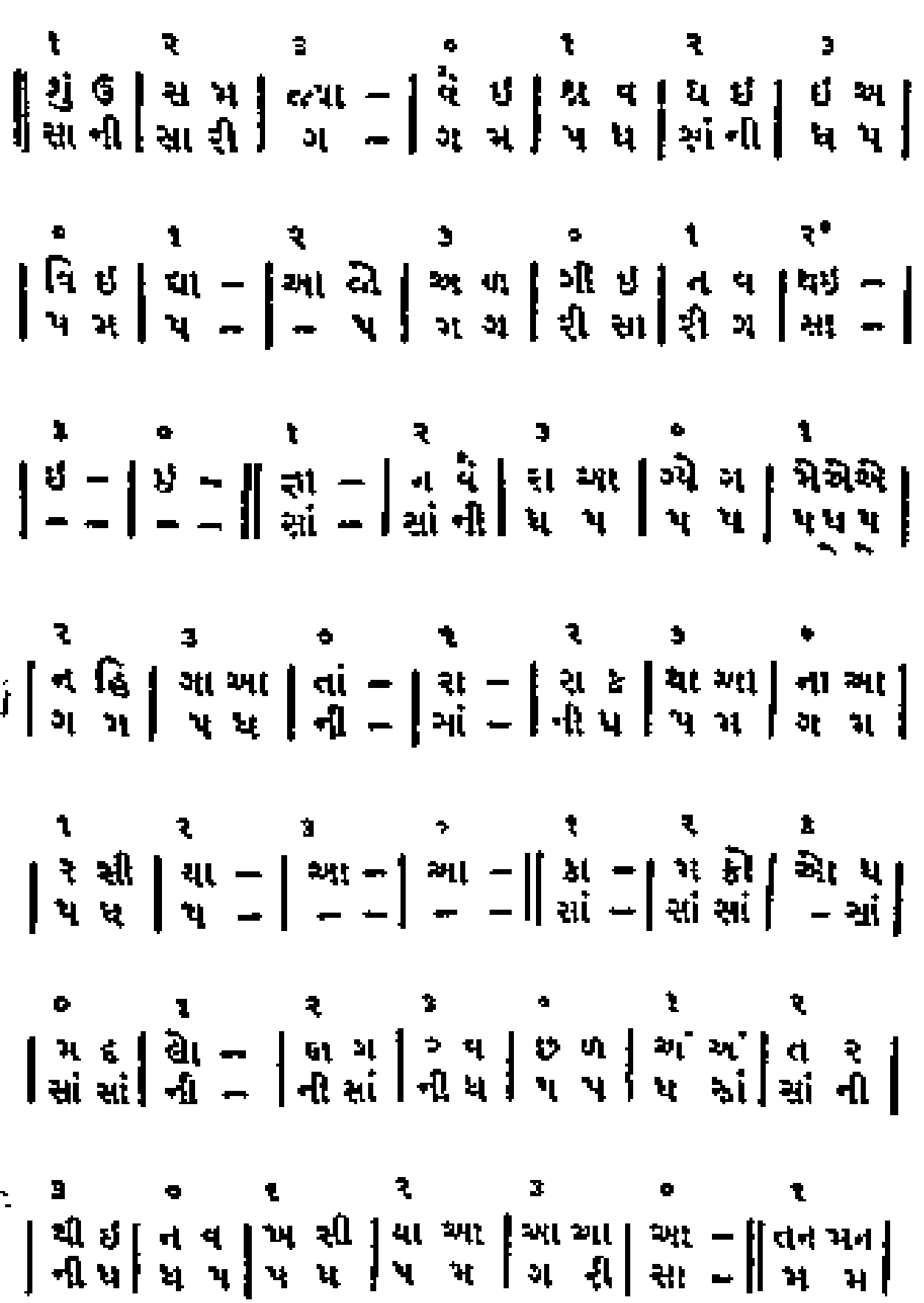

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધ ન	દા –	શ –	ધ ર	શુ –	ત –	અ –
મ મ	ગ –	પ –	પ પ	પ –	ની –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
બ્ર –	હ્યા અ	પૈ ણ	તે એ	કી ઈ	ધું –	ઉં –
સાં –	સાં ની	પ મ	ગ મ	પ ધ	પ –	– –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઉં –	પા –	પ ક	ર મ	તો –	પા –	મ ર
– –	સાં –	સાં સાં	સાં સાં	સાં –	ની –	ની સાં

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
જી વ	ડે –	પો ઓ	તે એ	મા આ	થે એ	લી ઇ
ની ધ	પ –	પ સાં	સાં ની	ની ધ	ધ પ	પ ધ

૨	૩	૦
ધું ઉં	ઉં ઉં	ઉં –
પ મ	ગ રી	સા –

ત્યાર પછીની કડીઓ ઈચ્છાનુસાર "તન મન ધન" પ્રમાણે અથવા "જ્ઞાન વૈરાગ્યે" પ્રમાણે વગાડવી. તન મનની નીચે મમ લીધા છે તેને બદલે મમ મમ એમ અર્ધી માત્રામાં લઈ શકાય. તેમજ જ્યાં જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં ત્યાં તેવી રીતે લાંબી ટુંકી માત્રા કરવી.

	૧	૨		૧	૨
જેમકે	જરૂ ને	કા જે	અથવા	છા પાં	ટી લાં
	મ મ	મ મ		મ મ	મ મ

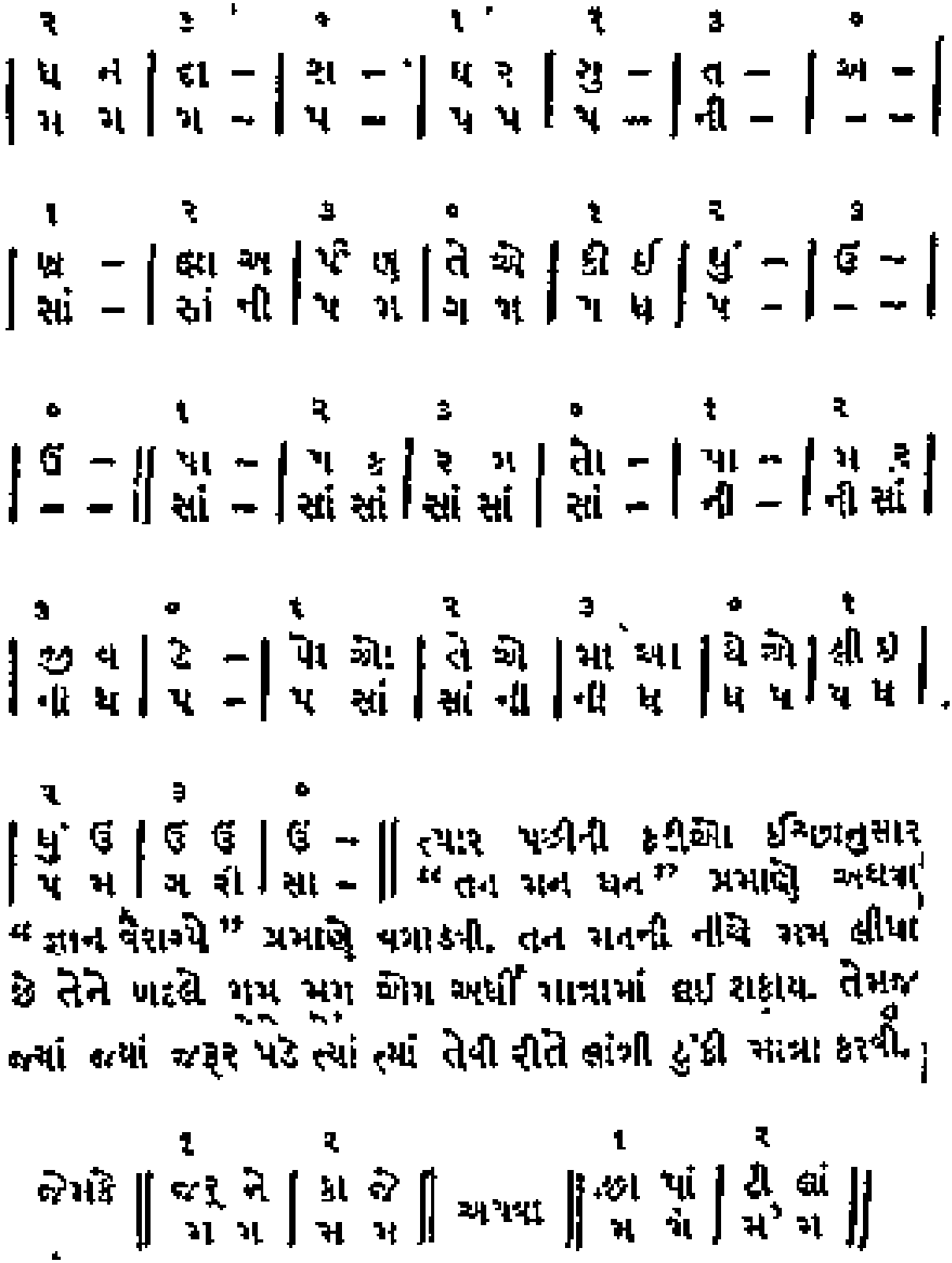

૭૩. રાગ માઢ. તાલ દાદરો. મધ્યમલય

વારે ધા વીઠલા વ્હેલો, ઘોજારો રાય છે ઘેલો રે,
વહાણે વંચાવશે મેલો રે.... ....વ્હારે૦
પ્રણત પાળવો પદ છે તારૂં પાળ ત્રિભોવન નાથ,
મોટાઈ મૂકીને મૂકમાં મોહન હેતે ઝાલેલો હાથ;
ધણી આપ શીદ ધકેલો.... ....ઘોજારો૦
તાત તારા તને તેડીને ત્રીકમ ચોરી લાવ્યા ગોકુળ,
તાતનાં લક્ષણ તુજમાં આવ્યાં, ચોર્યાં નારી પટકુળ;
ખોલાવે કાં ખોટના ખેલો.... ....ઘોજારો૦
કોડીનું કિમતી સૂતર કાચું, કુલડાં કેરી માળ,
તેમાં લોભાઈને જાત તેં તારી, દેખાડી દીધી ગોપાળ;
પરાણે તું આવતો વહેલો.... ....ઘોજારો૦

(નરસિંહ મહેતો નાટક).

૧	૦	૧	૦	૧
– – વા	રે ધા આ	વી ઠ લા	વ્હે એ લો –	ઓ – ઘો
– – સાં	સાં ની સાં	ધ ની પ	ધ્ પ્ મ –	– – મ

૦	૧	૦	૧	૦
જો રો ઓ	રાં ય છે	ઘે એ લો –	રે – વા	ણે વં આં
ની ધ ની	પ ધ પ	ધ્ પ્ મ –	ગ – રી	રી રી ગ

૧	૦	૧*	૦
ચા વ શે	મે એ લો	રે – –	આ આં આ આ આ આ
સા રી સા	ગ રી ગ	સા – –	ની સા રી ગ્ મ્ પ્

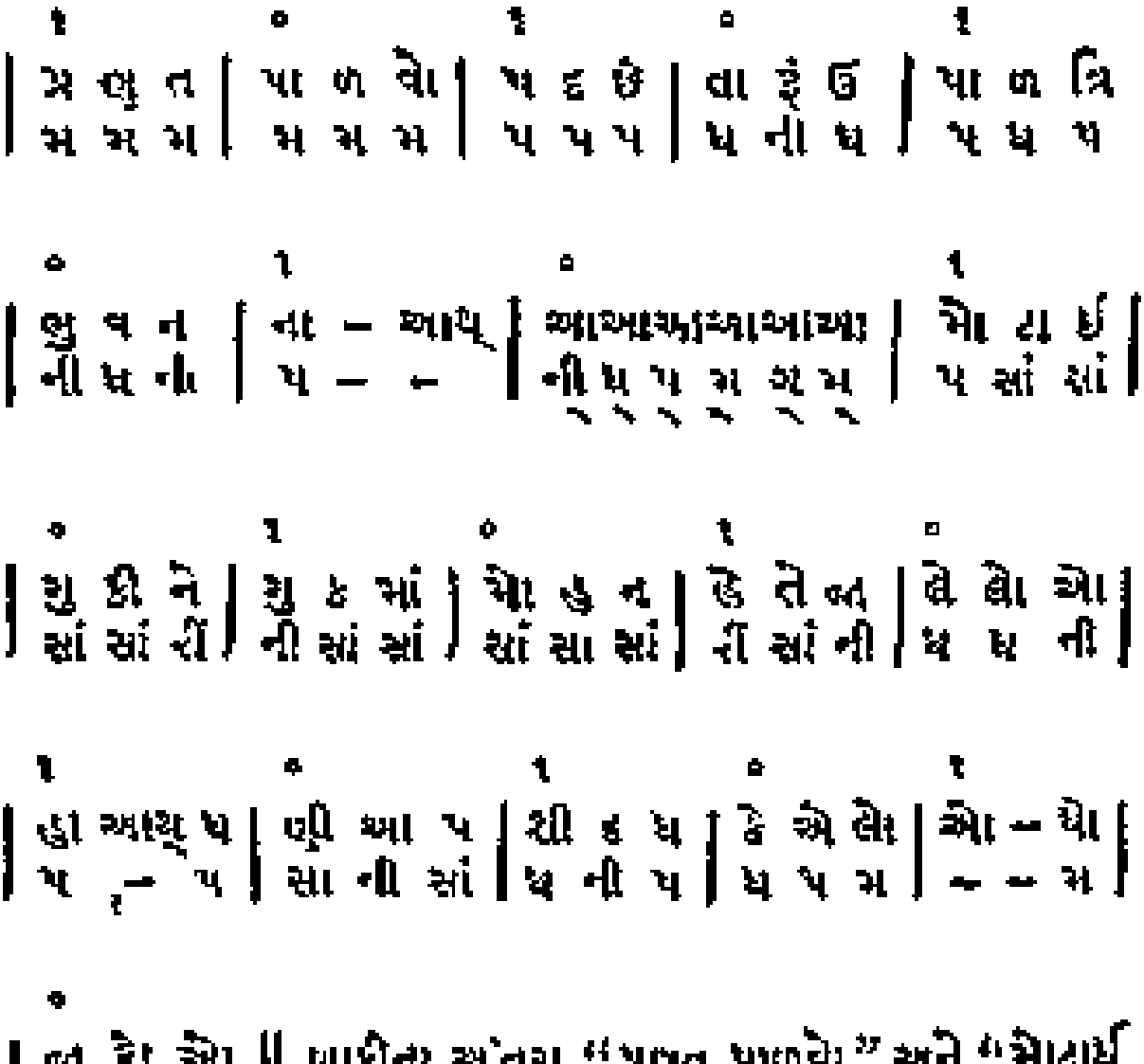

૧	૦	૧	૦	૧
પ્ર ણ ત	પા ળ વો	પ દ છે	તા રૂં ઉ	પા ળ ત્રિ
મ મ મ	મ મ મ	પ પ પ	ધ ની ધ	પ ધ પ

૦	૧	૦	૧
ભુ વ ન	ના – આય્	આઆઆઆઆઆ	મો ટા ઈ
ની ધ ની	પ – –	ની ધ પ મ ગ મ	પ સાં સાં

૦	૧	૦	૧	૦
ગુ કી ને	ગુ ક માં	મો હ ન	હે તે જા	લે લો ઓ
સાં સાં રીં	ની સાં સાં	સાં સા સાં	રીં સાં ની	ધ ધ ની

૧	૦	૧	૦	૧
હા આય્ ધ	ણી આ પ	શી દ ધ	કે એ લો	ઓ – ધો
પ – પ	સા ની સાં	ધ ની પ	ધ પ મ	– – મ

૦
જા રો ઓ
ની ધ ની

બાકીના અંતરા "પ્રણત પાળવો" અને "મોટાઈ મુકીને" પ્રમાણે પગાડવા.

૭૪. રાગ માઢ. તાલ દાદરો. મંથમલય.

ગર્ભમાં બુણ ગોવિંદના ગાતો નિત્ય તું લેતો નામ,
ઉદરમાંથી નીકળ્યો ત્યારે કરે છે કુડાં કામ;
આત્મઘાતી આપનું બોળ્યું, રતન લઇ રાખમાં રોળ્યું....રે રતન૦

આવ્યોતો ત્યારે શી રીદ્ધી લાવ્યો, જઈશ પાછું વળી જોઈ,
હુંને મારૂં કરી હારી રહ્યો જીવ, તેં કરી કમાણી ખોઈ;
ફોગટ જીવ શું રહ્યો ફુલી, રહ્યો દુગધામાં ડુલી....રે રહ્યો૦

મારૂં ને તારૂં મેલી દેને ન કર તાણમ તાણ,
કુટુંબ ભેળું થઈને કુટશે, તારી દેહી જાશે શમશાન;
માટી ભેગી માટી મળશે, કર્યાં ભોગવવાં પડશે....રે કર્યાં૦

નામ ધર્યું તે તો નિશ્ચે જવાનું, નથી રહેવાનું કાંઈ,
ભોજો ભગત કહે ભલો થઈ જીવ, સમજીજા મન માંહી;
ગુરૂજીને શરણે જાવે, ઝપાટો જમનો નાવે....રે ઝપાટો૦

(ભોજા ભગતના ચાબખા).

૧	૦	૧	૦	૧
ગ ર્ભ માં	ગુ ણ ગો	વીં દ ના	ગા તો ઓ	નિ ત્ય તું
સાં સાં ની	ધ પ ધ	મ પ ધ	ની ની ધ	સાં ની ની

૦	૧	૦	૧
લે તો ઓ	ના — આમ્	આઆઆઆઆઆ	ઉ દ ર
ધ ધ ની	પ — —	ગૂ મૂ પૂ ધૂ ની સાં	પ સાં સાં

૦	૧	૦	૧	૦
માં થી —	ની ક જ્યો	ત્યા આ રે	ક રે છે	કુ ડાં આં
સાં સાં —	ની ની સાં	ની ધ પ	પ સાં સાં	ની ધ ની

૧	૦	૧	૦	૧
કા આમ્ આ	ગ ઘા તી	આ પ ન	ઓ જ્યાં —	ઉ — ર
પં — પ				

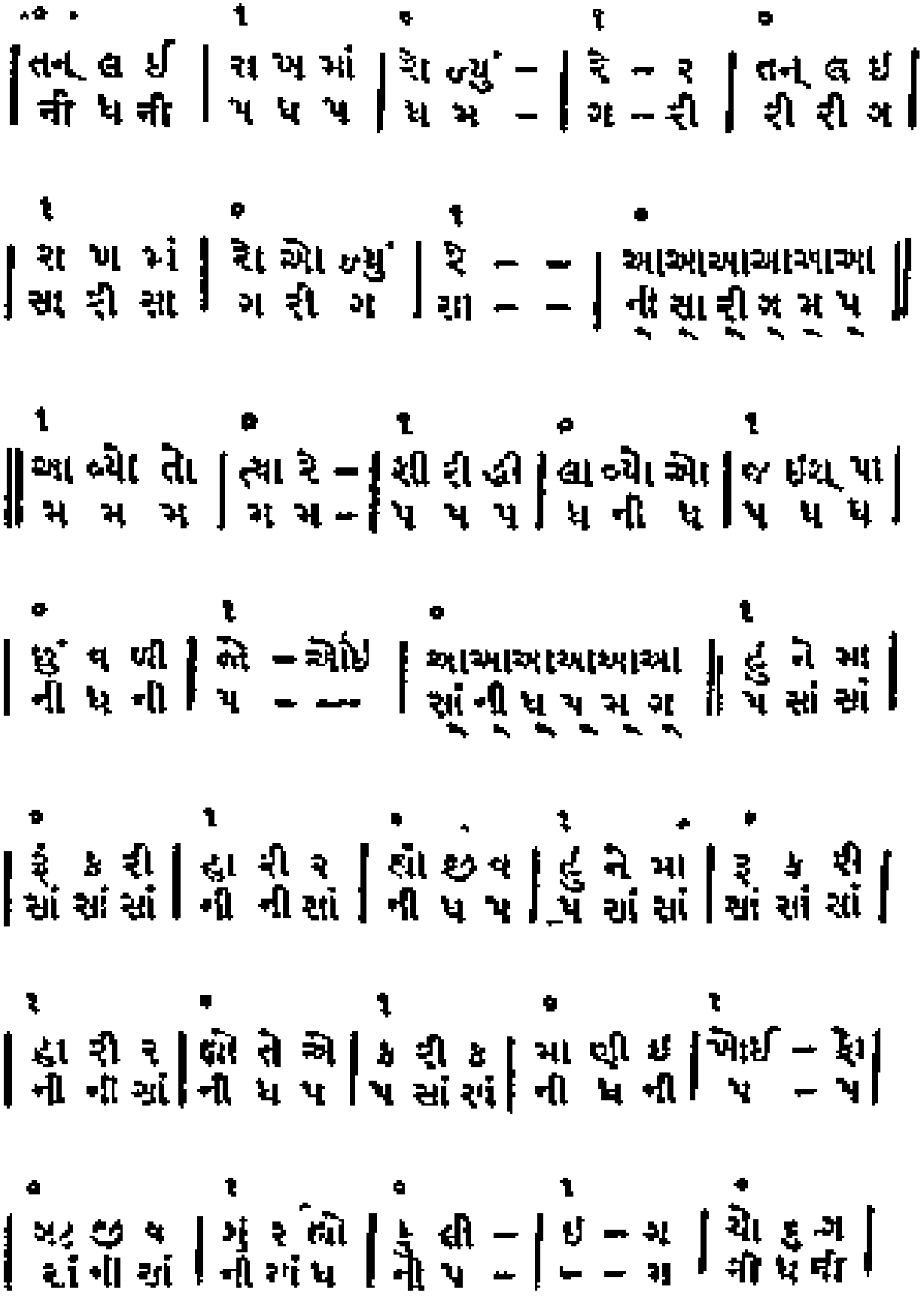

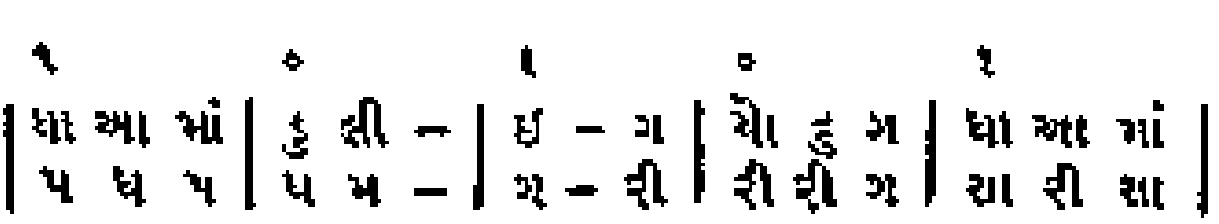

૧	૦	૧	૦	૧
ધા આ માં	ડુ લી –	ઇ – ગ	યો ડુ ગ	ધા આ માં
પ ધ પ	ધ મ –	ગ – રી	રી રી ગ	સા રી સા

૦	૧	૦	૧
ડુ ઉ લી	રે – એએ	એએ એએ એએ	ગ ર્ભ માં૦
ગ રી ગ	સા – ગ મ	પ્ ધ્ ની્ સાં રીં ની	સાં સાં સાં

બાકીની કડીઓની ત્રણે લીટીઓ અનુક્રમે "આવ્યો તો ત્યારે," "હું ને મારૂં," અને "ફોકટ જીવ" પ્રમાણે.

ફોનોગ્રાફમાં આ ગાયનમાં ઘણી તાનો આપેલ છે. પરંતુ તે અહિં આપેલ નથી. પ્રથમ ગાયન આવડે ત્યાર પછી તાલ માત્રાની ગણત્રીમાં ગમે તેટલી અને ગમે તેવી મીઠાશવાળી તાનો લઈ શકાય છે.

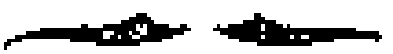

ઉપ. રાગ કાફી. (હોરી) તાલ દીપચંદી. વિલંબલય.

અમે તો આજ તમારા બે દીનના મેમાન,
સફળ કરો આ સહજ સમાગમ, સુખનું એજ નીદાન....અમે તો૦

આવ્યા જેમ જશું તે રીતે, સર્વે એજ સમાન,
પાછા કોઇ દીને નહી મળીએ, ક્યાં કરશો સન્માન....અમે તો૦

સાચવજો સંબંધ પરસ્પર, ધર્મે રાખી ધ્યાન,
સંપી સદગુણ લેજો દેજો. દુર કરી અભિમાન....અમે તો૦

લેશ નથી અમને અંતરમાં, માન અને અપમાન,
હોય કશી કડવાશ અમારી, તો પ્રીય કરજો પાન ...અમે તો૦

કેશવ હરીયે કરૂણા કીધી, ન ભમો ભુલી ભાન,
તત્વે તાન રહે છે તેને. થાય ન જરીયે જાન....અમે તો૦

(કેશવ કૃતિ).

૨	૩	૦	૧
‖ હા – –	આ – – આ	હ મે એ –	તોઓઓઓ
‖ પ – –	મ – – પ	પૂ મૂ પ –	ગ રી ગ રી

૨	૩	૦	૧	૨
ઓ – –	બે – દી ન	નાઆ –	આ – મ હે	મા – –
સા – –	સા – રી રી	ગ રી –	ગ – મ પ	પ – –

૩	૦	૧	૨	૩
આ – – આન્	‖ હ મે એ –	તોઓઓઓ	ઓ – –	આઆ
– – – –	‖ પૂ મૂ પ –	ગ રી ગ રી	સા – –	સૂ રૂ

૦	૧	૨	૩
આઆઆઆ જ ત	મા આઆ	રાઆઆઆ	આઆઆ	બે – દી ન
મૂ પૂ ધૂ ગૂ ધૂ પૂ	મ ગ રી	રી પ મ પ	ગ રી સા	સા – રીરી

૦	૧	૨*	૩	૦
નાઆ –	આ – મ હે	મા – –	આ – – –	આ – –
ગ રી –	ગ – મ પ	પ – –	– – – –	– – –

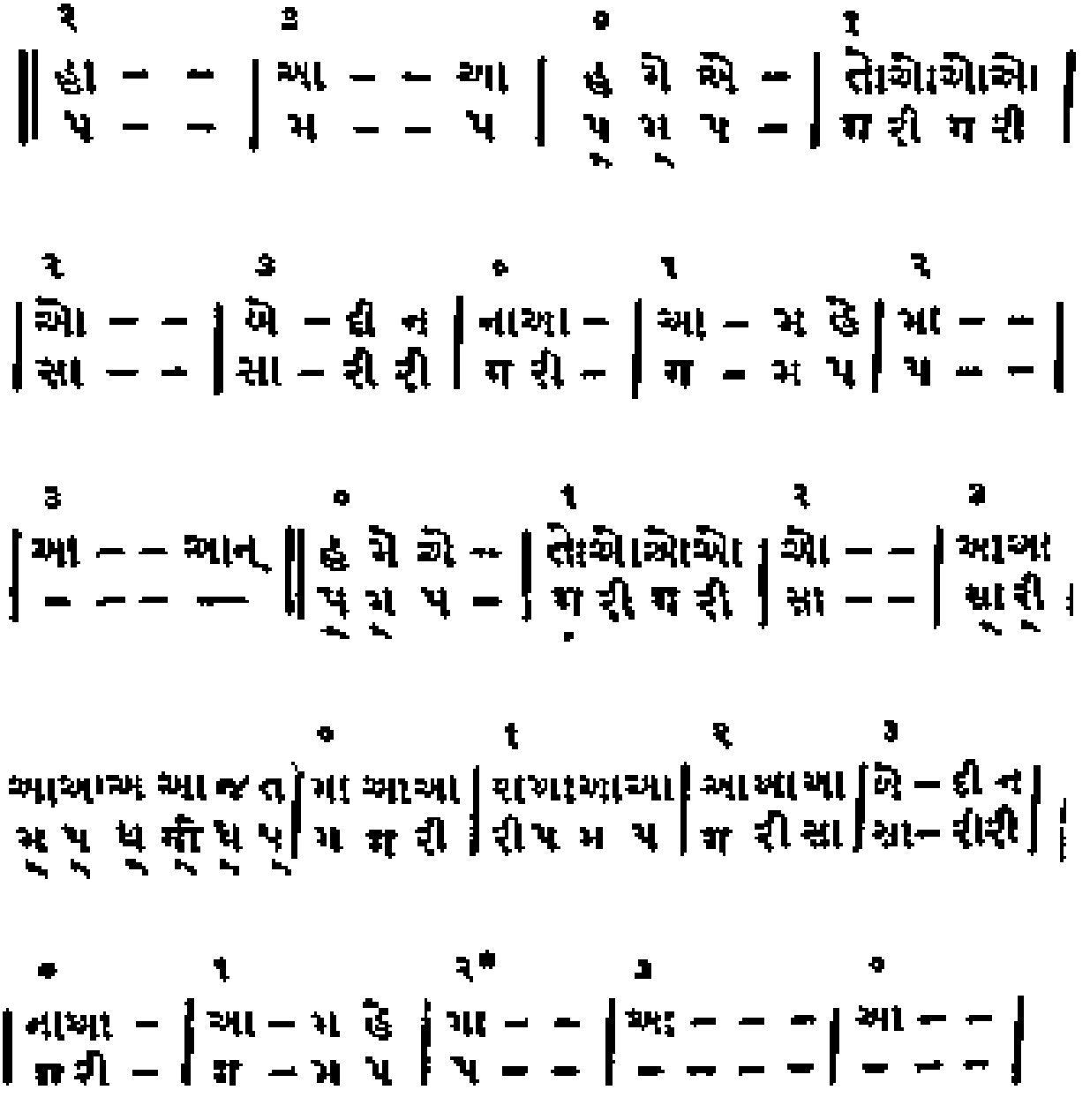

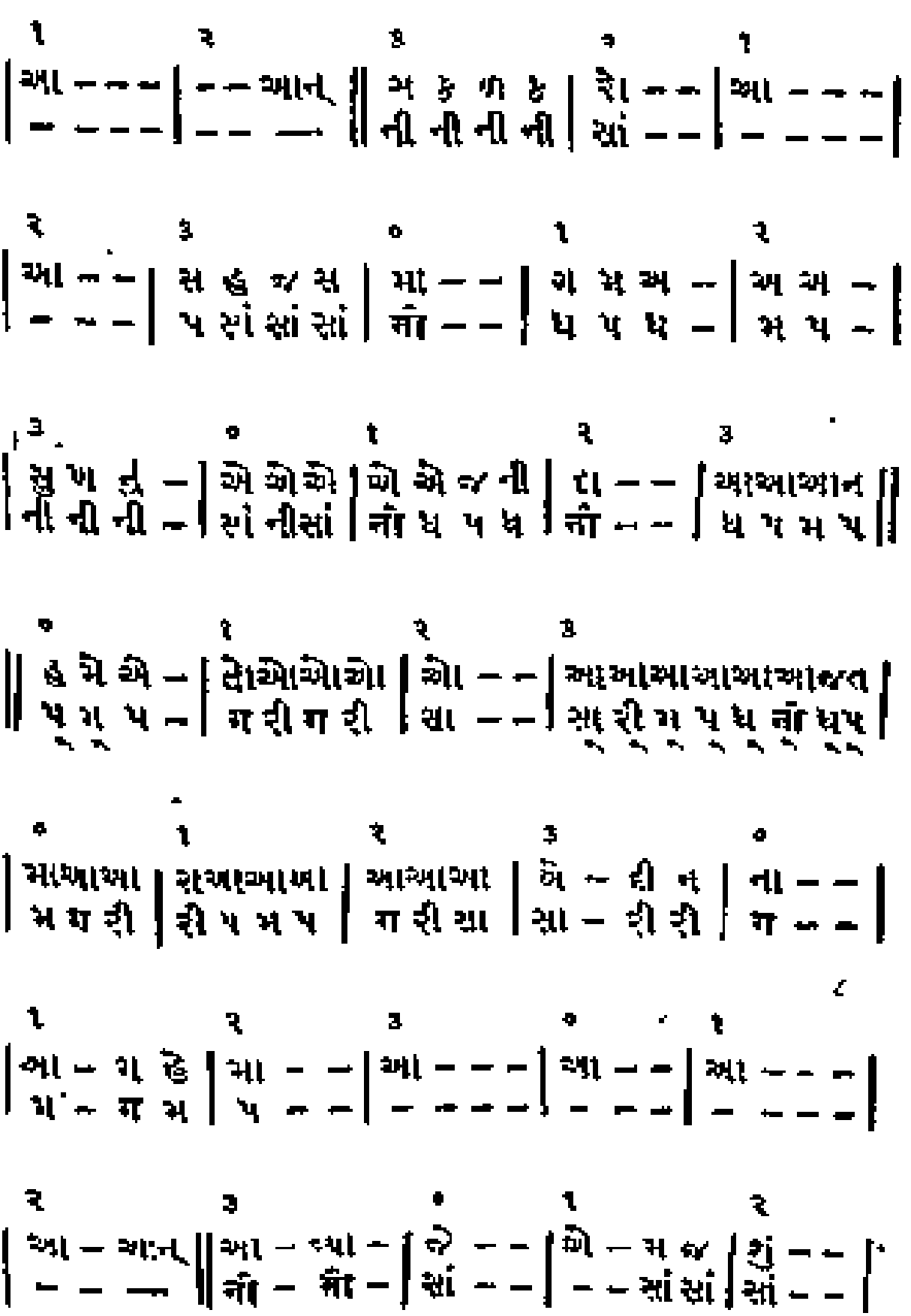

૩	૦	૧	૨	૩
તે એ – –	રી – –	તે એ એ –	એ એ –	સ ર વે –
પ સાં – –	ની – –	ધ પ ધ –	મ પ –	ની ની ની –

૦	૧	૨	૩	૦
એ – –	એ એ મ સ	મા – –	આ ખા આ આ	આં – –
સાં – –	ની ધ પ ધ	ની – –	ધ પ મ પ	સાં – –

૧	૨	૩	૦	૧
આ – – –	આ – આન્	પા – છા –	કો ઇ –	ઇ ઇ ઇ ઇ
– – – –	– – –	મ – મ –	પ ધ –	ની રીં સાં ની

૨	૩	૦	૧	૨
ને એ એ	એ – ન હી	મ ળી ઇ	યે – – એ	એ – –
ધ પ મ	મ – ધ પ	ગ ગ મ	રી – – ગ	સા – –

૩	૦	૧	૨	૩
ક્યાં – ક ર	શો ઓ ઓ	સ અ ન અ	મા – –	આ ખા આ આન્
ની – ની ની	સાં ની સાં	ની ધ પ ધ	ની – –	– ધ મ પ

૦
હ મે એ –
પ મ પ –

આ નોટેશન સં. મા. મોહનલાલ રૂપનાથે બાંધવામાં મદદ આપી છે.

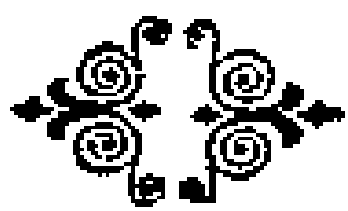

૭૬. રાગ માલકોષ. તાલ દીપચંદી. વિલંબલય.

કરમ કર મેરે હાલ પર અયે કરીમ,
તેરા નામ રહેમાન હય ઓર રહીમ....કરમ૦
તુંહી દોનો આલમકા સુલતાન હય,
જહાંમેં નુમાયા તેરી શાન હય.....કરમ૦
ફના હોને વાલા હય સબ કારોબાર,
રહે નૂર તેરા સદા આશકાર.....કરમ૦

૦	૧	૨	૩	૦
ક ર અમ્	કર – – મે	રે એ –	હા – – લ	પ – ર
ગ મ —	સા – – ની	સા ની –	ધ – – ની	સા–સા

૧	૨	૩	૦	૧
અ – યે ક	રી – –	ઈ – – ઇમ્	તે – રા	ના – – મ
ગ – મ ગ	મ – –	– – – –	ગ – મ	ધ – – ની

૨	૩	૦	૧	૨
ર હે –	મા – – ન	હય – –	ઓ – ર ર	હી – –
સાં સાં –	સાં – – ની	સાં – –	ગં – સાંની	સાં – –

૩	૦	૧	૨	૩
ઇ – – મ્	તું હી –	દો – – નો	આ – –	લ – – અમ્
– – – –	ગ મ –	ધ – – ની	સાં – –	ધ – – —

૦	૧	૨	૩	૦
કા – –	સુ – – લ	તા – ન	હયે – – જ	હાં – –
ની – –	સાં – – સાં	ગં – ની	સાં – – સાં	સાં – –

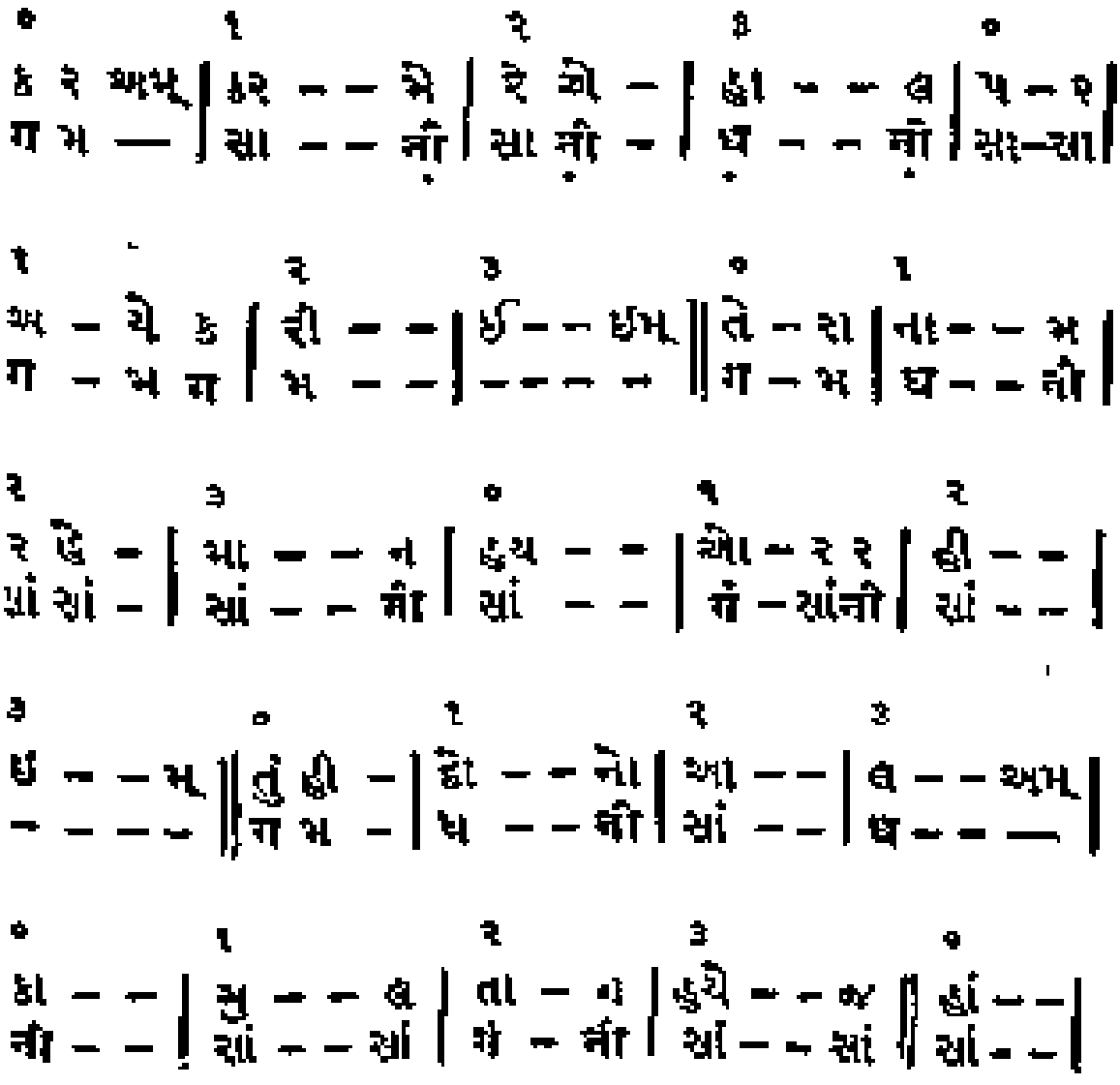

૧	૨	૩	૦	૧
મેં – – નુ	મા – –	યા – – તે	રી – –	શા – – ન
સાં – – નો	ધ – –	મ – – ગ	મ – –	ધ – – સાં

૨	૩	
હયે – –	એ – – –	કરમ૦ ત્યાર પછીની કડીની લીટીઓ
નો – –	– – – –	અનુક્રમે "તુંહી દોનો આલમકા"

અને "જહાંમેં નુમાયા" પ્રમાણે૦

૭૭. રાગ ભીમપલાસી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

યું ઝુલ્મ ન કર ઝાલીમ લુત્ફો કરમકે બદલે,
એક દીન તુઝે મીલેંગે ઝુલ્મો સીતમકે બદલે...યું૦
ઇસ ઝુલ્મનાર વાકી આખર સજા મીલેંગી,
મીટીકી કબ્ર હોગી જાહો હશમકે બદલે....યું૦
દૌલત ન સાથ રહેગી અઝમત ન પાસ હોગી,
કીડે કફનમેં હોંગે જાહો હશમકે બદલે.....યું૦

(ચલતા પૂર્જા નાટક).

૧	૨	૩	૦
– – યું ઉ	જુ ઉ – લ્મ	ન ક અ ર	જા આ લી –
– – પ મ	મ પ – મ	ગ રી સા રી	નો સા મ –

૧	૨	૩	૦
ઇ ઇમ્ લુ ઉ	ત્ફો – ઓ ક	રં અં અમ્ કે	બ દ લે –
– – ગ મ	પ – મ પ	નો પ – મ	ગ રી સા –

અ: ગાયનની પહેલી ત્રણ લીટી પછી બે લીટી ભુલથી રહી છે. તેથી અહિં આપી છે:—

ઈસ ઝુલ્મ નારવાકી, આખીર સજા મીલેગી,
દોઝખકા ગાર હોગા, બાગે ઈરમકે બદલે.....યું૦

ઈસ અયસે આરઝુ પર, કુઝા હુવા હય નાહક,
મીટીકી કબ્ર હોગી, જાહો હશમકે બદલે.....યું૦

૧	૨	૩	૦
એ – એ ક	દી ઇ ઇન્ તુ	ઝે એ એ મી	લેં એં ગે –
– – પ મ	મ પ – મ	ગ રી સા રી	ની સા મ –

૧	૨	૩	૦
એ – ઝુ ઉ	લ્મો – ઓ સી	ત અ અમ્ કે	બ દ લે –
– – ગ મ	પ – મ પ	ની પ – મ	ગ રી સા –

૧	૨	૩	૦
એ – ઇ સ	જુ – – લ્મ	ના આ આ ર	વા – કી –
– – નીની	ની – – ની	ધ પ ધ મ	પ – સા –

૧	૨	૩	૦
ઈ – આ આ	ખી ઇ ઇર્ સ	જા આ – મી	લેં એં ગી –
– – ની ધ	ની પ ધ ની	સાં રીં – સાં	ની ધ પ –

૧	૨	૩	૦
હાં રે આ આ	ખી ઇ ઇર્ સ	જા આ – મી	લેં એં ગી –
પ ની ની ધ	ની પ ધ ની	સાં રીં – સાં	ની ધ પ –

૧	૨	૩	૦
ઇ – દો ઓ	ઝ અ અપ્ કા	ગા આ આ ર	હો ઓ ગા –
– – પ મ	મ પ – મ	ગ રી સા રી	ની સા મ –

૧	૨	૩	૦
આ – બા આ	બે – એ ઇ	રં ગ અમ કે	બ દ લે –
– – ગ મ	પ – મ પ	ની પ – મ	ગ રી સા –

બાકીની દરેક કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "ઇસ જુલ્મનાર વાકી" અને "દોઝખકા ગાર હોગા" પ્રમાણે વગાડવી.

લાવણીની ગતમાં—|| ૧ ઇ ઉં | ૨ જુ ઉ ; ૩ ઉ લ્મ | ૦ ન ક | ૧ અ ર || એ પ્રમાણે માત્રા મેળ કરી વગાડવું.

૬૮. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય

કોઈ રબકી મરજી કયા જાને દુનીયા મતલબ અપના જાને,
જો જીસ પરછાપતાં બીતી હુય વો જાને યા મોલા જાને....કોઈ
જો મેં જાનું તું કયા જાને ફરમાયા ઇંદર રાજાને,
નૂરોમેં નૂર સમા જાને આદમ કો આદમ પાજાને;
જબ રંગમેં રંગ મીલા જાને તબ તનસે રંગ છુટા જાને....કોઈ

૧	૨	૩	૦
– – કો ઈ	ર બ કી –	મ ર જી –	કયા – જા –
– – રી સા	ની ની સા –	ગ ગ મ –	ની – ધ –

૧	૨	૩	૦
ને – દુ ની	યા – મ ત	લ બ અ પ	ના – જા –
	પ પ	ધ ધ સાં સાં	ગી – ધ –

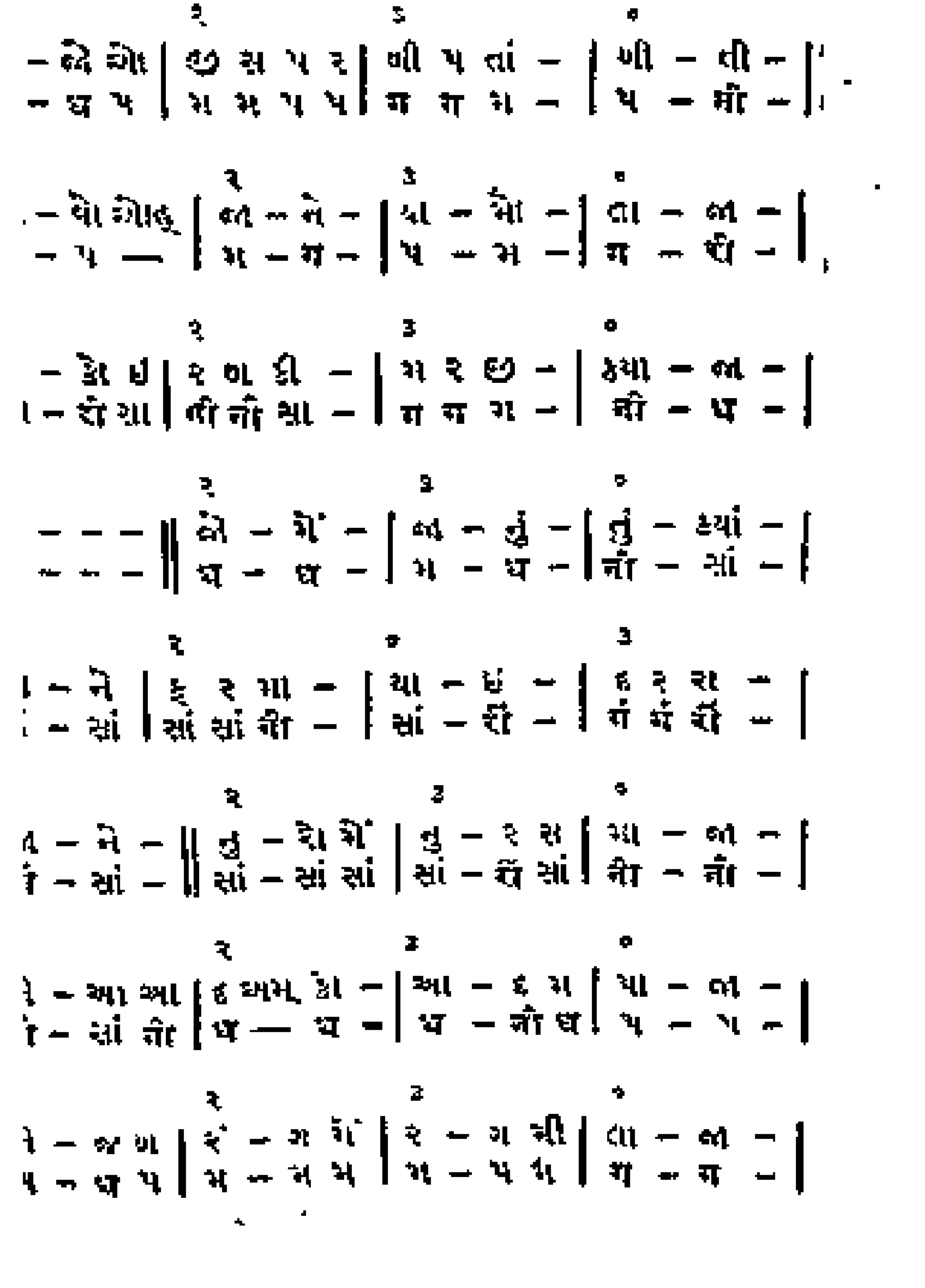

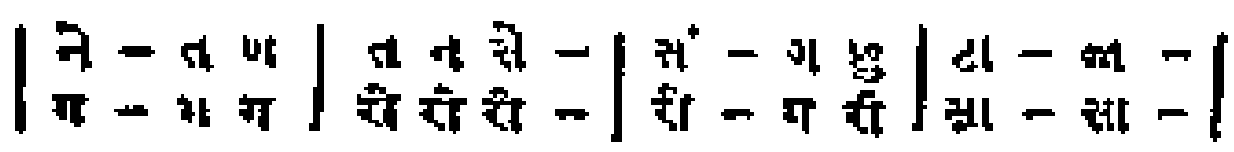

૧				૨				૩				૦			
ને	–	ત	બ	ત	ન	સે	–	સં	–	ગ	છુ	ટા	–	જા	–
ગ	–	મ	ગ	રી	રી	રી	–	રી	–	ગ	રી	સા	–	સા	–

૧			
ને	–	કો	ઇ૦
સા	–	રી	સા

ઉટ. રાગ મીશ્ર. (ગઝલ). તાલ લાવણી, મધ્યમલય.

મહેરબાં હો જાયેંગે, દર્દે જીગર હોને તો દો,
ખુદ ચલે આયેંગે નાલોમેં, અસર હોને તો દો.
જાને જાં જાતે હો તુમ, ઇસ કદર જલદી હયે કયા,
રાત બાકી હય ચલે જાનાં, શહર હોને તો દો...મહેરબાં૦
લાખ બીસ્મીલ હો ગયેં, ઓર શીર કટેંગે સેંકડો,
ઉનકી મહેફીલમેં જરા તીરછી નજર હોને તો દો....મહેરબાં૦
ખાખ ઉડાતે જાયેંગે, મેરી લહદ પર દેખનાં,
મેરે મરનેકી જરા ઉનકો, ખબર હોને તો દો....મહેરબાં૦

૨		૩		૦		૧		૨		૩	
મ્હે	–	એ	ર	બાં	–	હો	–	ઓ	જા	આ	યેં
સાં	–	–	સાં	સાં	–	સાં	–	–	ની	ધ	પ

૦		૧		૨		૩		૦		૧		૨	
ગેએએએ		એ	–	દ	દેં	એ	જી	ગ	ર	હો	ઓ	ને	–
ધનીધ	ધ	મેં	–	પ	પ	–	મેં	પ	મ	ગ	મ	ધ	–

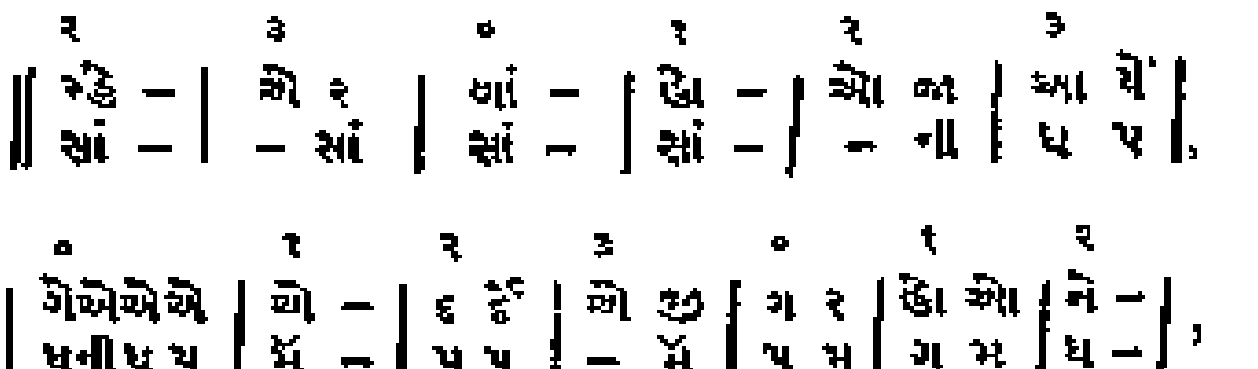

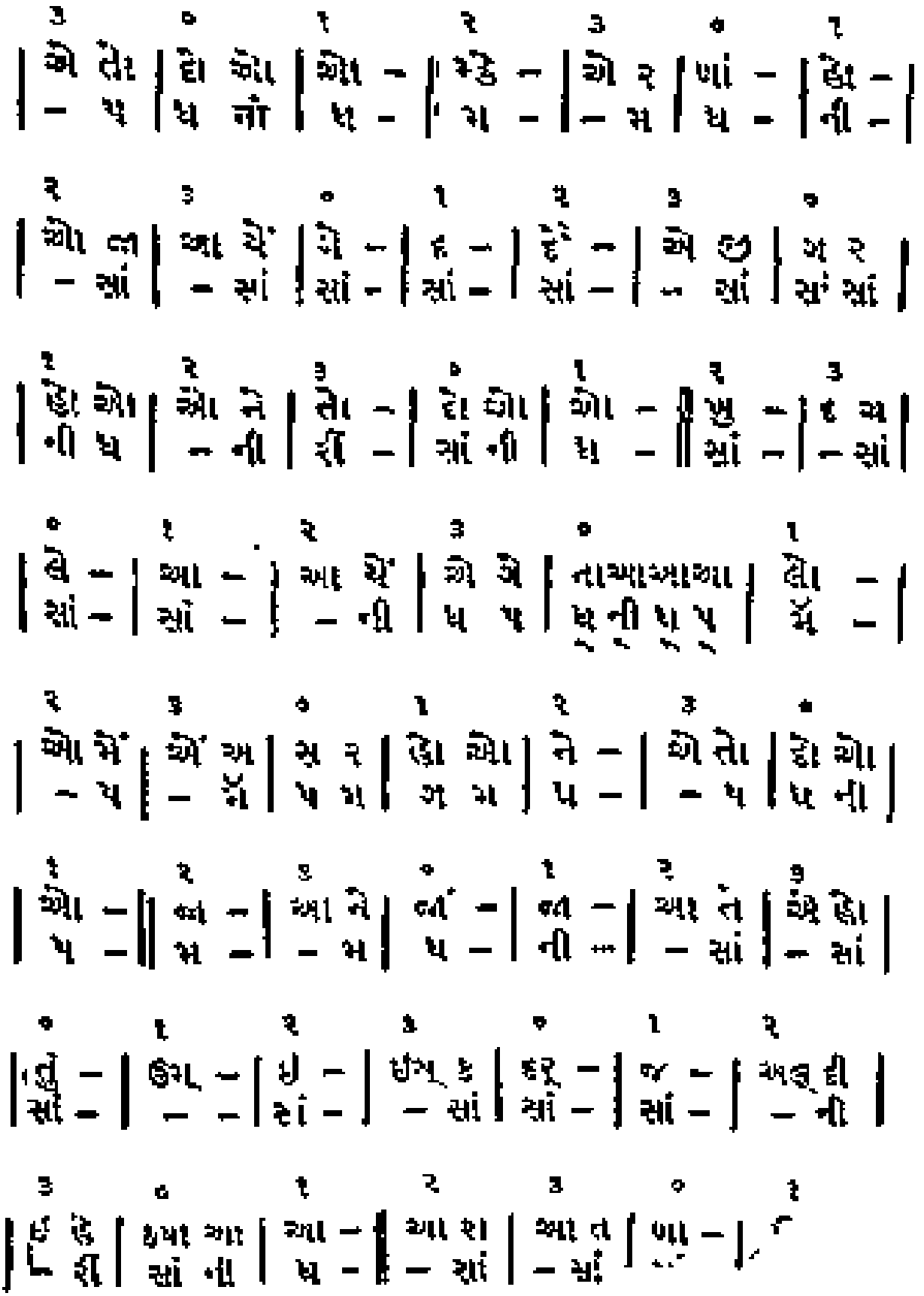

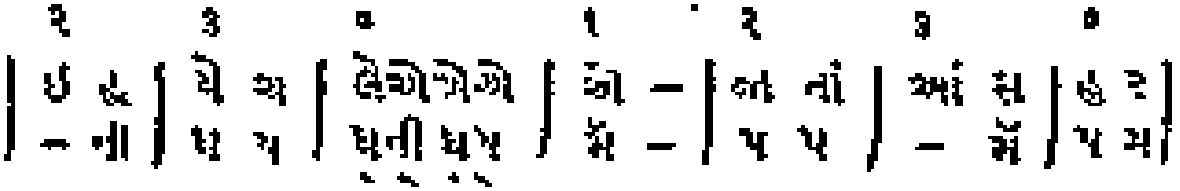

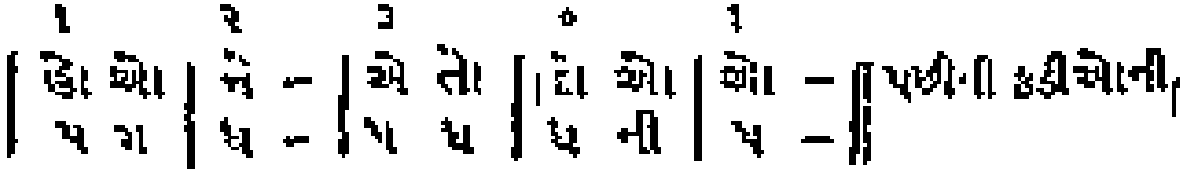

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઇ હ	યે ચ	લેએએએ	એ –	જા નાં	આં સ	હ ર
– ની	ધ ય	ધની ધપ	મૅ –	પ પ	– મૅ	પ મ

૧	૨	૩	૦	૧	
હો ઓ	ને –	એ તો	દો ઓ	ઓ –	પછીની કડીઓની
પ ગ	ધ –	પ ધ	ધ ની	પ –	

સારીગમ અનુક્રમે "જાને જાં જાતે હો" અને "રાત બાકી હય" પ્રમાણે વગાડવી.

—— :o: ——

૮૦. રાગ કાફી. (કવ્વાલી). તાલ ગઝલ. મધ્યમલય.

હુસ્ન તેરા અયે સનમ આખીર ફના હો જાયગા,
છોડ કર અપના વતન, આપડી અકેલા જાયગા....હુસ્ન૦
બાર બાર મત જાચના, તું માનલે કહના હમારા,
ચાંદની છુપ જાયગી, મેલા બદન હો જાયગા.....હુસ્ન૦
ફુલકે ઢેરે ટ્રબપર, મેરી ન મારો અય સનમ,
ખાક છીન છીન કે ગીરેગી, મેલા કફન હો જાયગા....હુસ્ન૦
બાદ મરને કે મેરી, લાસ ગીલનેકી નહિ,
હડીયાં મેરી હો ચબાનેકો હુમા લે જાયગા.....હુસ્ન૦
ઇશ્ક તો જાહીર કયાં તુંને યેહ રમ્ઝો શોખસે,
ઇન બુતો કો ઢુઢનેસે, કયા ખુદા ગીલ જાયગા....હુસ્ન૦

૦	૧	૨	૩	૧	૨	૦
હુ – સ્ન	તે –	રા –	અયે – સ	ન મ	આ –	ખી ઇ ફ
પ – સાં	ધી –	ધ –	પ – ગ	પ મ	ગ –	રી – ગ

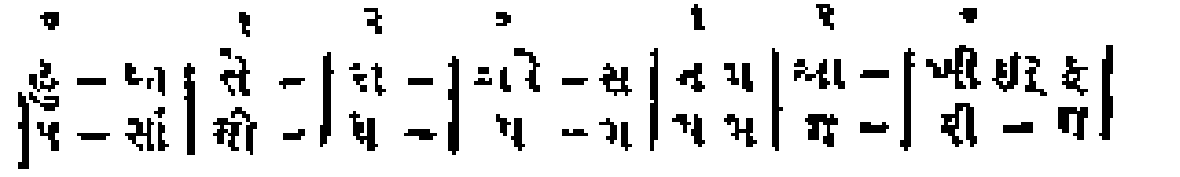

૧	૨	૦	૧	૨	૦	૧
ના –	હો –	જા – ય	ગા આ	આ –	છો – ડ	ક ર
સા –	રી –	પ – મ	ની ધ	પ –	પ – સાં	ની ની

૨	૦	૧	૨	૦	૧	૨
અ પ	ના – વ	ત ન	આ પ	હી – અ	કે –	લા –
ધ ધ	પ – મ	પ મ	ગ ગ	રી – ગ	સા –	રી –

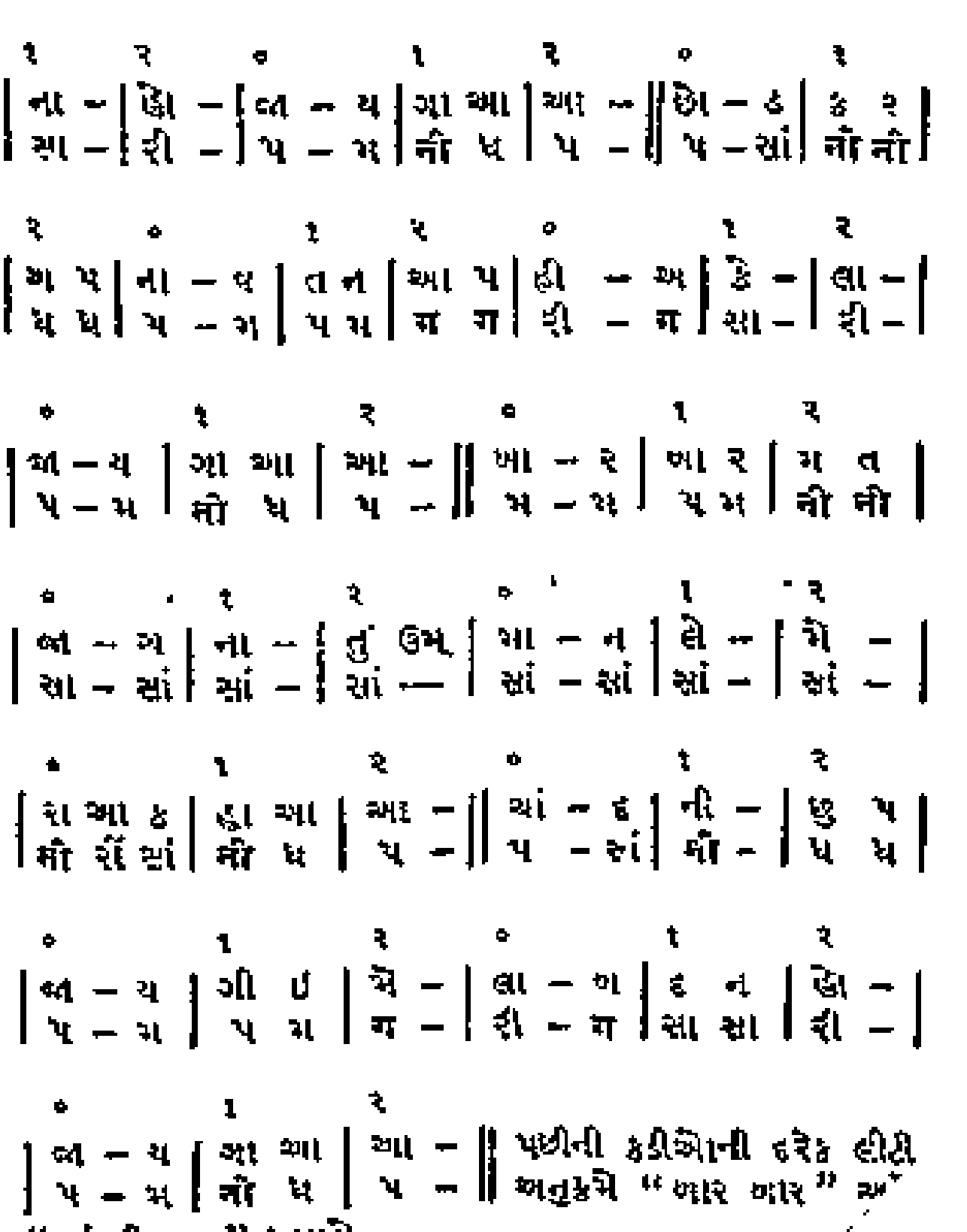

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જા – ય	ગા આ	આ –	બા – ર	બા ર	મ ત
પ – મ	ની ધ	પ –	મ – મ	પ મ	ની ની

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જા – ય	ના –	તું ઉમ્	મા – ન	લે –	મે –
સા – સાં	સાં –	સાં –	સાં – સાં	સાં –	સાં –

૦	૧	૨	૦	૧	૨
રા આ ક	હા આ	આ –	ચાં – દ	ની –	છુ પ
ની રીં સાં	ની ધ	પ –	પ – સાં	ની –	ધ ધ

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જા – ય	ગી ઈ	મે –	લા – બ	દ ન	હો –
પ – મ	પ મ	ગ –	રી – ગ	સા સા	રી –

૦	૧	૨
જા – ય	ગા આ	આ –
પ – મ	ની ધ	પ –

પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "બાર બાર" અ "ચાંદની છુપ" પ્રમાણે.

૮૬. રાગ ભૈરવી. તાલ દીપચંદી. મધ્યમલય.

એક દિન એવો આવશે,
જ્યારે અમી ઝરણાં ઝરતાં પૃથ્વીનેય પલાળશે....એક દિન૦

કલીયુગમાં પણ વીર એવા આર્યભૂમીમાં પાકશે,
નિજ વીર્યથી ભૂમી ભક્તિથી આ સૃષ્ટિનેય ધ્રુજાવશે....એક દિન૦

રામ અર્જુન ભિષ્મ જેવા કર્ણ સંઘ પ્રતાપને,
હમિરાજ યોગીરાજ ગુર્જર રાજનેય ભુલાવશે....એક દિન૦

શણીરાજ ભગિરથ રાજસમ-પરમાર્થ જીવન માળશે,
મેવાડના ભડભિષ્મ ચંદા રાજને વિસરાવશે....એક દિન૦

પર બ્રહ્મ નિષ્ઠ વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર ઋષિના પાદને,
પ્રેમે નમી નિસ્વાર્થ નેત્તા આર્યવૃત ઉદ્ધારશે....એક દિન૦

આત્મબળ પામી બધા આ પુત્ર ભારત વર્ષના,
નિર્ભય તણી મૂર્તિ બની શૌ સ્વાર્થને તુચ્છકારશે....એક દિન૦

આ ભુખને દુઃખના પડે પોકાર ચારે દીશથી,
ત્યાંથીય મંગળ ગીતના ધ્વની મંદ મધુરા ચાલશે....એક દિન૦

અહીંથી મહાવીર મહારથી ટંકાર કરતા શસ્ત્રના,
પરદેશમાં જઈ રાજ્યના શુદ્ધ ધર્મને શીખડાવશે....એક દિન૦

પૂર્વે થયા નહોતા વળી સ્વપ્ને નહોતા વીર તે,
આ પૃથ્વીને કરી સ્વર્ગ સર્વે દેવનેય ઉતારશે....એક દિન૦

૩	૦	૧	૨	૩
– – એ ક	હિ – ન	એ – વો ઓ	આ – વ	શે – જ્યા આ
– – સા રી	ની – સા	ગ – મ ગ	પ – પ	પ – ધ પ

૦	૧	૨	૩	૦
રે – અ	મી ઇ ઝ ર	ણાં – ઝ	રં – તાં આં	પૂ – થ્વી
મ – મ	પ ધ ની સાં	ધ – પ	મ – પ મ	ગ – રી

૧	૨	૩	૦	૧
ને એ ય પ	લા આ ળ	શે – એ ક	હિ – ન	એ – વો ઓ
સા રી ગ મ	રી – ગ	સા – સા રી	ની – સા	ગ – મ ગ

૨	૩	૦	૧	૨
આ – વ	શે – ક લી	યુ – ગ	માં – પ ણુ	વી – ર
પ – પ	પ – મ મ	ધ – મ	ધ – ધ ની	સાં – સાં

૩	૦	૧	૨	૩
એ – વા –	આ – ર્ય	ભુ – મી માં	પા આ ક	શે એ નિ જ
સાં – સાં –	ની – ની	સાં – સાં સાં	ધીં સાં ની	ધ પ ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦
વી – ર્ય	થી ઇ ભુ મી	ભ – કિત	થી – આ આ	સૃ – ષ્ટિ
પ – પ	પ ધ ની સાં	ધ – પ	મ – પ મ	ગ – રી

૧	૨	૩
ને એ ય ધ્રુ	જા – વ	શે – એ ક
સા રી ગ મ	રી – ગ	સા – સા રી

એ પછીની કડીઓ "એક દિન એવો આવશે" બોલ્યા પછી "કળીયુગમાં" પ્રમાણે વગાડવી.

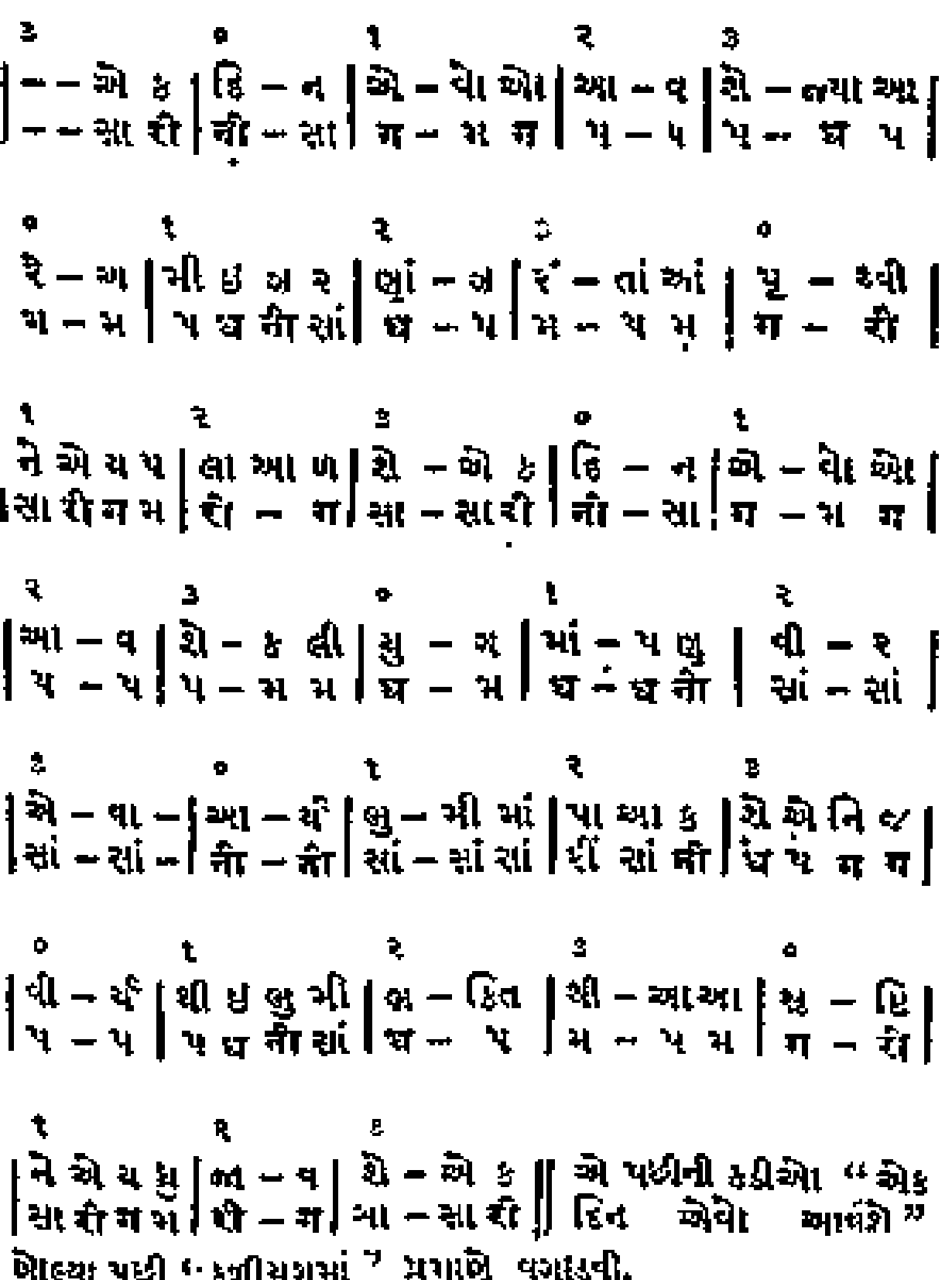

૮૨. રામ પીલુ. (કવ્વાલી) તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

જબ દીલ ન હો કાબુમેં તો કયા મેરી ખતા હય,
યેહશાને ખુદા હય.
સચ હય જો મહોબ્બત મેં કીસીને કહા હય,
આફત હય બલા હય.
આઝારે લીહોબ્બત સે અલ્લાહી બચાયે, યેહ ગમ ન દીખાયે
યે દર્દ વોહ હય જીસકી નહિ કોઇ દવા હય,
બેકાર દુવા હય....જબ
શયદાકો લગે કોસને એંદાઝ તો દેઓ કુછ, ગૌર તો કરો,
મરના હય તો મરને કે સીવા કૌન જીયા હય,
આખીરકો ફના હય....જબ૦
(વીર કેશરી નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જ બ	દી –	ઇલ્ ન	હો –	કા –	બુ ઉ	મેં એં
ની ની	ની –	– ની	ની –	ની –	સાં ની	સાં રૉ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એં તો	કયા –	મે એ	રી –	ઈ ખ	તા આ	હયે –
સાં ની	સાં –	ની સાં	ની –	– ધ	પ ધ	મ –

૩	૦	૧	૧	૩	૦	૧
એ –	અ હે	એ –	શા –	ને –	એ ખુ	દા –
– –	પ ધ	ની –	ની –	ની –	ધ પ	ધ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
હયે –	એ –	એ –	સ ચ	હ –	અયે જો	ઓ મ્હો
પ –	– –	– –	ની ની	ની –	– ની	– ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
બા –	અ અત્	રે એ	એ એ	કી –	સી ઇ	ને –
ની –	સાં ની	સાં રીં	સાં ની	સાં –	ની સાં	ની –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ ક	હા આ	હયે –	એ –	આ આ	આ –	ફં ત
– ધ	પ ધ	મ –	– –	પ ધ	ની –	ની ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
હયે –	એ બ	લા –	હયે –	એ –	એ –	આ –
ની –	ધ પ	ધ –	પ –	– –	– –	ગં –

૨	૩	૩	૧	૨	૩	૦
ગા –	રે ધ	હો –	બા અ	અ અત્	રે –	એ –
ગં –	ગં ગં	ગં –	રીં સાં	રીં સાં	ની –	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ –	અ –	લા –	હી બ	આ આ	યે –	એ એ
ની –	સાં –	રીં –	ગં રીં	સાં ની	સાં –	સાં ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ એ	એ એ	યે –	ગ અમ્	ન દી	ખા આ	યે –
ધ પ	ધ પ	ધ –	ની —	સાં રીં	સાં ની	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ –	એ –	યે –	દ –	દી લો	હી –	હયે –
– –	– –	ની –	ની –	ની ની	ની –	ની –

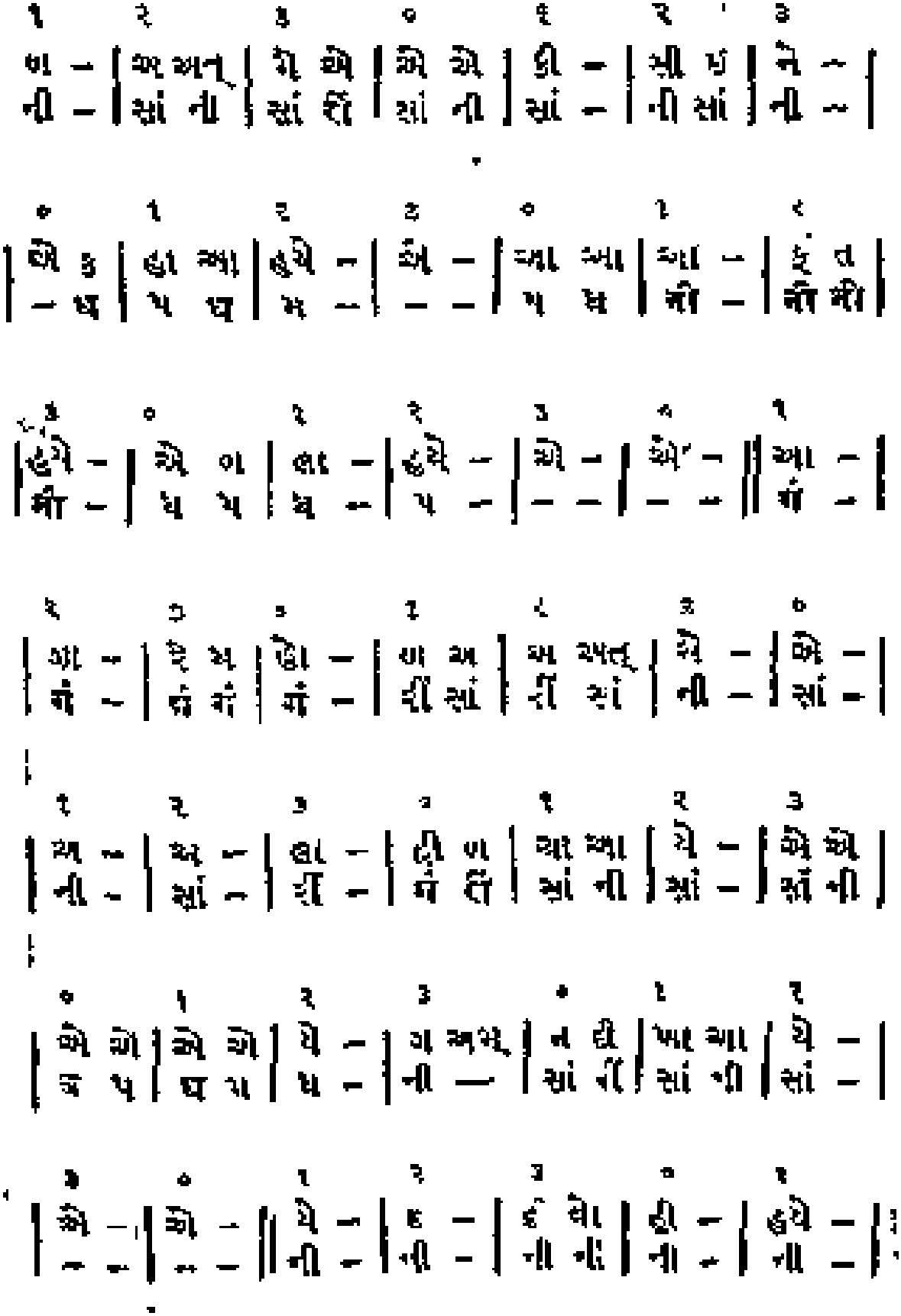

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ –	જી ઇ	સ્કી ઇ	ન –	હિં ઇ	કો –	ઇ દ
– –	સાં રીં	સાં ની	સાં –	ની સાં	ની –	ની ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
વા આ	હયે –	એ –	એ એ	ગે –	ટા –	આ –
પ ધ	ગ –	– –	પ ધ	ની –	ધ –	ની –

૦	૧	૨	૩	૦
ર દુ	વા –	હયે –	એ –	એ –
ની પ	ધ –	પ –	– –	– –

૮૩. રાગ કાલિંગડો. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

અજર અમર શ્રીધર દેવ વંદીએ અમે.
બાલક પાલક ટાલક દુઃખ ભક્તને આધીન તું,
આશ પુરજે અમારી, તુર્ત આ સમે.....અજર૦
ભક્ત દુઃખ ટાળવા, અનેક જન્મ તેં ધર્યા,
સહાય આપી શ્રી હરી ઉગારો આ સમે.....અજર૦

૧	૦	૧	૦	૧
અ જ ર	અ મ ર	શ્રી ધ ર	દે એ વ	વં અં દી
પ સાં ની	ધ પ ધ	મ ધ પ	મ ગ મ	સા ગ મ

૦	૧	૦	૧	૦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

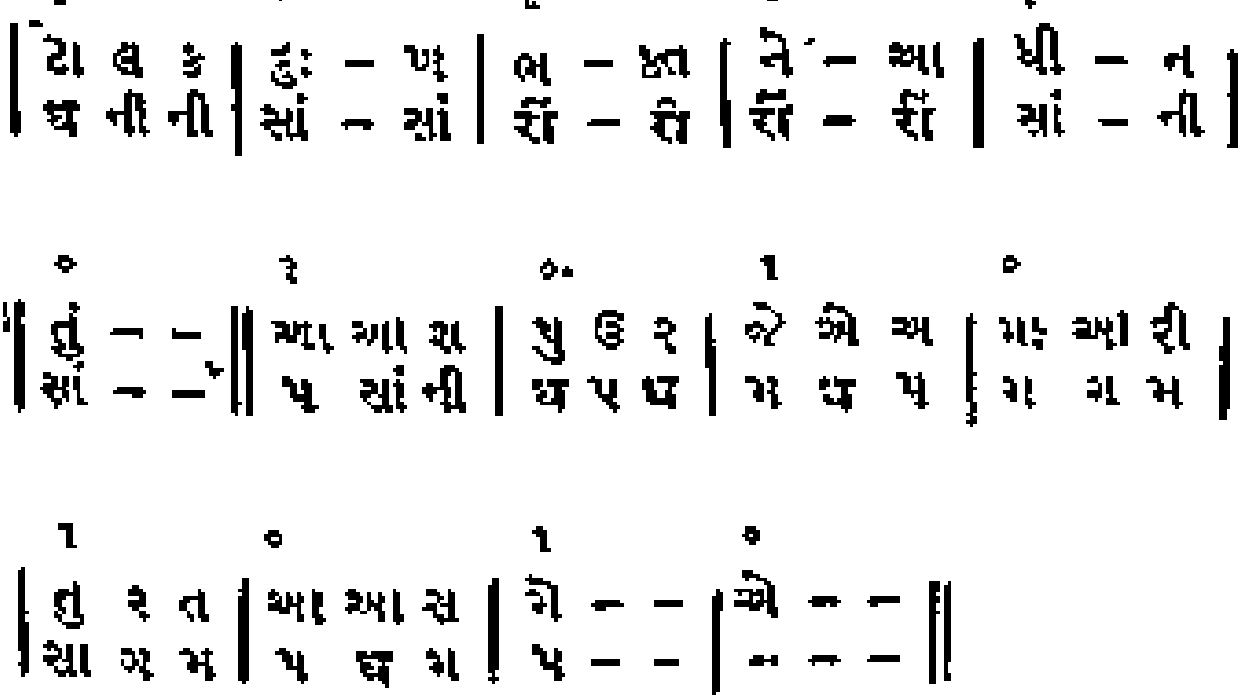

૦		૧	૦	૧
ટો લ ક	દુઃ – ખ	ભ – ક્ત	ને – આ	ધી – ન
ધ ની ની	સાં – સાં	રીં – રી	રીં – રીં	સાં – ની

૦	૨	૦	૧	૦
તું – –	આ આ શ	પુ ઉ ર	જે એ અ	મક આ રી
સાં – –	પ સાં ની	ધ પ ધ	મ ધ પ	ગ ગ મ

૧	૦	૧	૦
તુ ર ત	આ આ સ	મે – –	એ – –
સા ગ મ	પ ધ મ	પ – –	– – –

"ભક્ત દુઃખ"—"બાળક ટાલક" પ્રમાણે અને "સહાય આપી" "આશ પુરજે" પ્રમાણે વગાડવી.

—:o:—

૮૪. રાગ કાલિંગડો. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

સકલ મનોરથ સૌના મનના શ્રી હરી પુરણ કરે,
આશરો એનો મોટો ખરે.....આશરો૦
અંધાને જે આંખો આપે, મુંગાને પંડીત કરી સ્થાપે,
પ્રભુ કૃપાએ અંગ વગર પણ, અપંગ ગીરીવર ચડે....આશરો૦
એ માયાને કોઈ નવ જાણે, રામજે નિજ મતિ પ્રમાણે,
પલક એકમાં વિક્રમજી તરણાનો મેરૂ કરે.....આશરો૦

(શુકદેવ નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ ક	લ મ	નો –	ર થ	સૌ ઉ	ના –	મ ન	ના –
ધ ધ	ધ ધ	ધ –	ધ ધ	પ પ	મ –	ધ પ	મ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
શ્રી –	હ રી	પુ –	ર ણ	ક રે	એ આ	આ શ	રો –
ધ –	ધ ધ	પ –	મ મ	ગ મ	ગ રી	સા ની	સા –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ એ	નો ઓ	મો ઓ	ટો ઓ	ખ રે	એ –	એ –	એ –
ગ મ	ધ પ	મ ગ	રી સા	ની સા	– –	– –	– –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
અં –	ધા –	ને –	જે એ	આં આં	ખો ઓ	આ આ	પે –
ગ –	ગ –	મ –	ગ મ	પ ધ	પ ની	ધ પ	મ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
મું –	ગા –	ને –	પં અં	ડી ત	ક રી	ર્યા આ	પે –
ગ –	ગ –	મ –	ગ મ	પ ધ	પ ની	ધ પ	મ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
પ્ર –	ભુ કૃ	પા –	યે –	અં અં	ગ વ	ગ ર	પ ભ
મ –	પ ધ	ની –	સાં –	સાં રીં	સાં ગં	રીં સાં	ની સાં

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
અ પં	અં ગ	ગી રી	વ ર	સ ડે	એ આ	આ શ	રો – ૦
સાં રીં	ગ રીં	સાં સાં	ની ધ	પ મ	ગ રી	સા ની	સા –

એ પછી ને કરી ઉપરનો કરી પ્રમાણે વગાડવી.

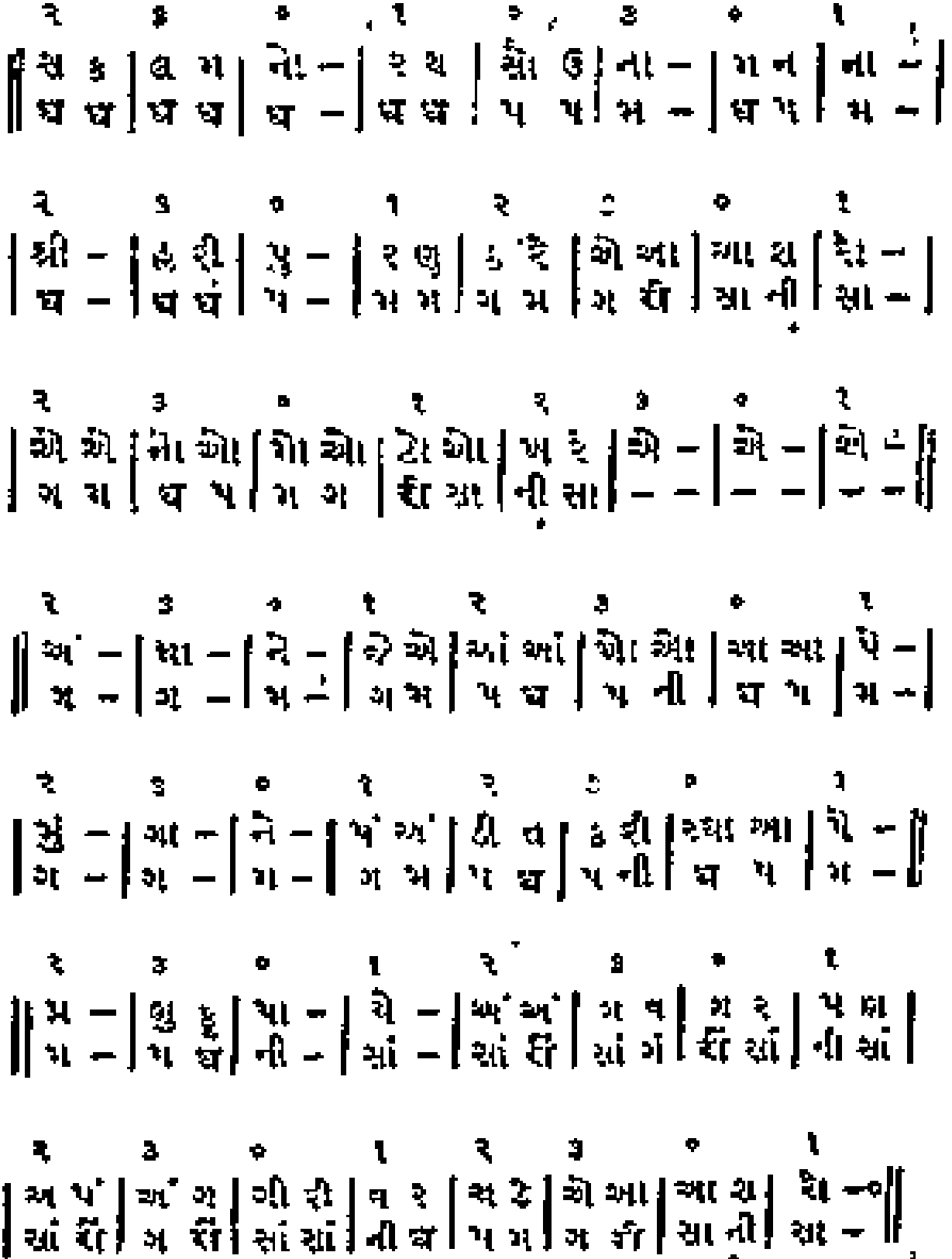

૮૫. રાગ કલ્યાણ. તાલ લાવણી. કુતલય.

(નંદકે લાલા હો મત વાલા કૃષ્ણ કનૈયા—એ રાહ).

ઇકઠ્ઠે મીલકર ઉઠો બિરાદર, પુકારો શંકર અલ્લાહો અકબર,
બિરાદરીસે મીલો બિરાદર, રખો ન કીના હુદેકે અંદર,
પ્યાલે ઝમ ઝમ કે પીલે બ્રહેમન, વજુ હો ગંગાકે જલસે મોમીન.
....ઇકઠ્ઠે૦

કરો તિલાવત કુરાંકી હિન્દુ પહડો મુસલમાનો વેદ મંતર,
કરીમ કહેદો યા કૃષ્ણ કહેદો, મકાન કાબા મુકામ બંદર...ઇકઠે૦

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— ઇ	ક ઠે	મી લ	ક —	અર્ ઉ	ઠો બિ	રા આ
— સા	સા સા	સા સા	સા —	— ની	સા રી	સા ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
દ —	અર્ પુ	કા રો	શં અં	ક —	અર્ અ	લ્લા હો
ધ —	— ની	રી રી	ગ રી	પ —	— રી	ગં રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
અ અક્	બ —	અર્ બિ	રા દ	રી —	એ —	એ મી
સા —	સા —	— પ	પ પ	પ —	પ —	— મૅ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
લો બિ	રા આ	દ —	અર ર	ખો ન	કી —	ના —
ધ પ	મૅ ગ	ગ —	— મૅ	ધ ધ	ધ —	ધ —

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
હુ દે	એ કે	અ અ	દ —	અર્ પ્યા	લે ઝમ્	ઝમ્ —
પ ધ	ની ધ	પ ધ	પ —	— સા	સા સા	સા —

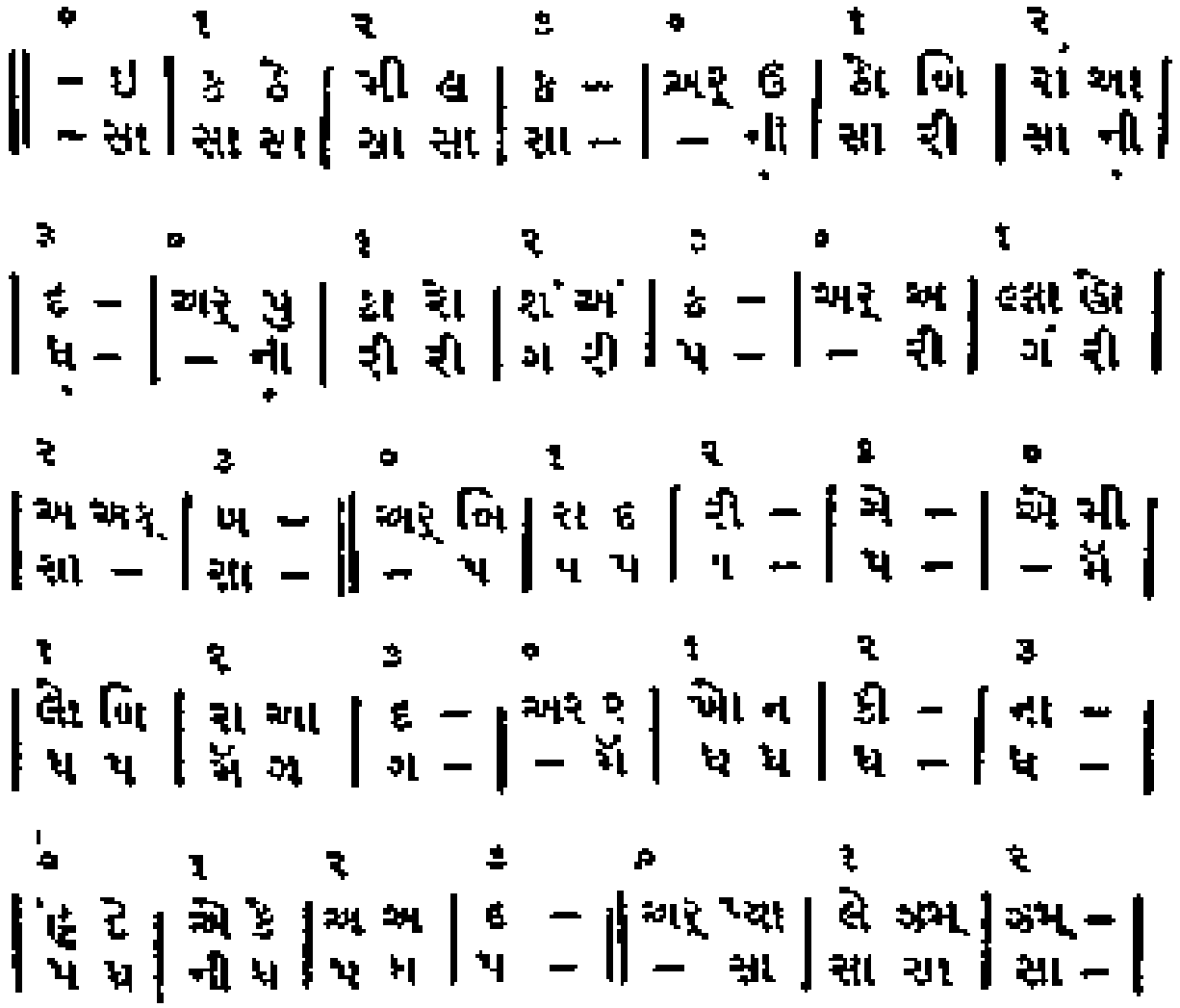

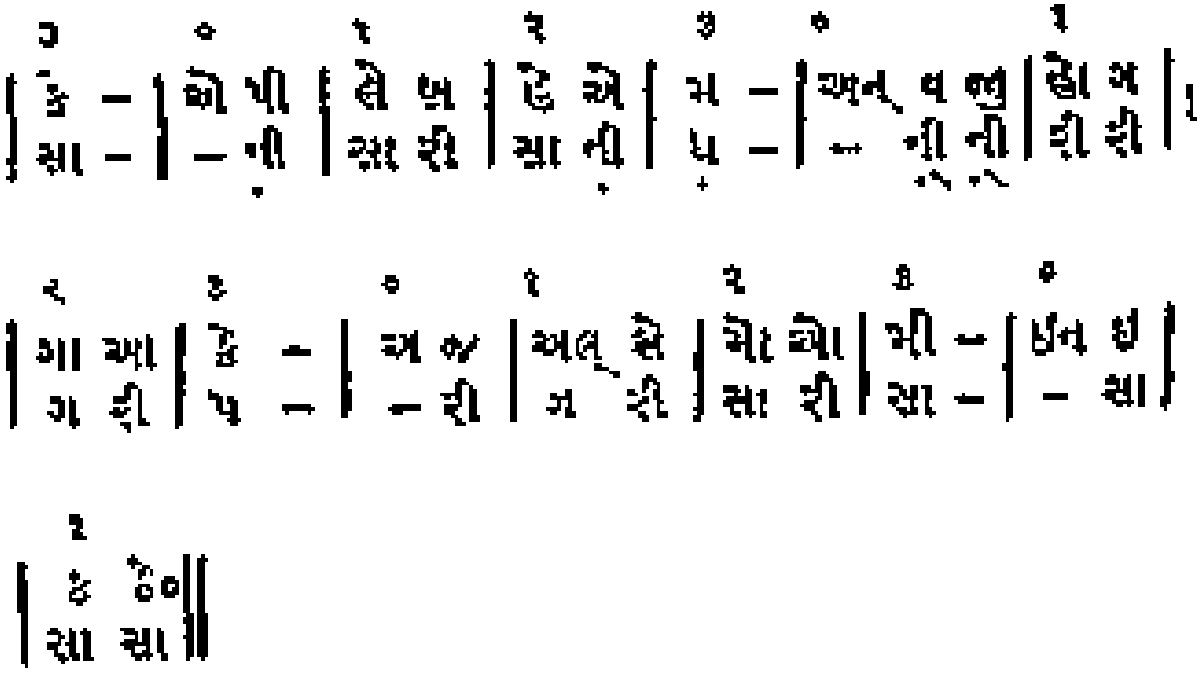

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કે –	ઓ પી	લે બ	હે એ	મ –	અન્ વ જુ	હો ગ
સા –	– ની	સા રી	સા ની	ધ –	– ની ની	રી રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ગા આ	કે –	અ જ	અલ્ સે	મો ઓ	મી –	ઇન ઇ
ગ રી	પ –	– રી	ગ રી	સા રી	સા –	– સા

૧
કે કે૦
સા સા

૮૬. રાગ પીલુ. તાલ લાવણી. કુતલય.

સાંવરીયાને જોગ લીયો, અબ કીસબીધ પાસ મેં જાઉં,
ગોરસ મટકીમેં મહીડાં જમાવું, ગ્વાલન બનકે મેં જાઉં....સાં૦
ફુલનકી ફુલ છાગ બનાવું, માલન બનકે મેં જાઉં....સાં૦
ગોરે ગોરે અંગવાપે ભભુત લગાવું, જોગન બનકે મેં જાઉં....સાં૦

(શુકદેવ નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
સા –	વ –	રી –	યા –	ને –	એ –	એ જો
સા –	ગ –	ગ –	ગ –	મ –	– –	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૨	૩
ઓ ગ	અં લી	યો –	ઓ –	ઓ –	અ અ	ગ –
રી ગ	– રી	સા –	– –	– –	સા રી	ગ –

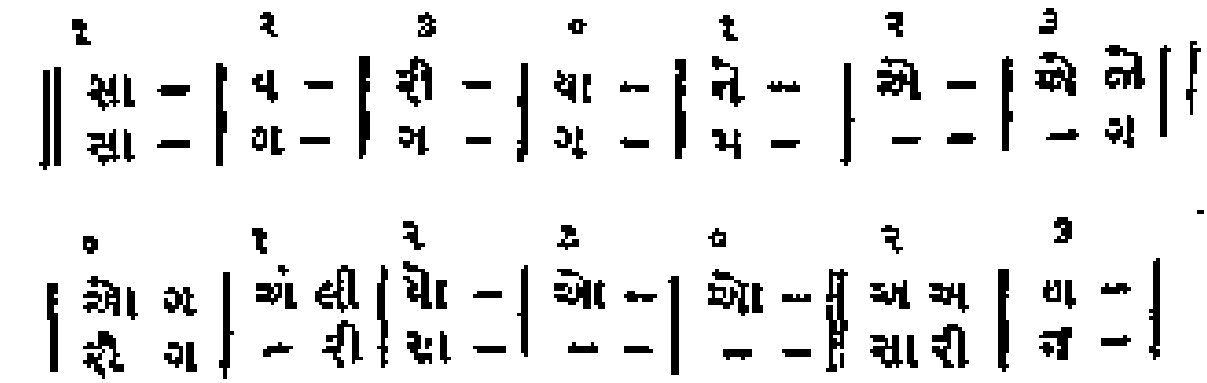

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
અ –	કી સ	અ બી	ધ –	પા –	આ સ	મેં –
– –	રી સા	– રી	સા –	મી –	ધ પ	ધ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જા –	ઉ –	ઉં –	ગો ર	અ સ	અ –	મ –
ની –	સા –	– –	સા સા	– ગ	મ –	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ટ –	કી –	મેં –	એં –	મ હી	ઇ ટાં	આં જં
પ –	પ –	પ –	– –	મ મ	– મ	– મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ આ	આ આ	આ આ	હું –	ઉં –	ગ્યા –	લ –
પ મ	પ મ	ગ રી	સા –	– –	ગ –	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ન અ	ગ –	ન –	કે –	મેં –	જા –	ઉં –
ગ રી	સા –	રી –	મ –	ગ –	રી –	સા –

૨	૩	૦
ઉ –	ઉ –	ઉ –
– –	– –	– –

સાવરીયા૦

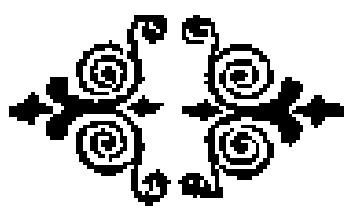

૮૯. રાગ જૈનપુરી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

નામ રટ મન રામ ઘટ ઘટ, સ્મરણ કર સુખ ધામ રે....નામ૦
હું પણું નવ રાખ હૈયે, તજ મમતા મદ કામ રે,
સેવી સુંદર શામ રે, ચરણ શરણ સુખધામ રે.....નામ૦

૨	૩	૦	૧
ના – – મ	ર ટ મ ન	રા – – મ	ઘ ટ ઘ ટ
પ – – પ	મ પ ધ પ	ગ – – મ	રી રી સા સા

૨	૩	૦	૧
સ્મ – ર ણ	ક ર સુ ખ	ધા – – મ	રે એ એ એ એ –
પ – મ પ	રી સા ગ રી	ની – – સા	નીસારી મ પ –

૨	૩	૦	૧
હું – – પ	ણું – ન વ	રા – – ખ	હૈ હ યે –
રી – – રી	ગ – મ મ	પ – – પ	ધ મ પ –

૨	૩	૦	૧
ત જ મ મ	તા – મ દ	કા આ આ મ	રે એ એ –
નીનીનીની	ધ – પ પ	મ પ ધ પ	મ ગ રી –

૨	૩	૦	૧
સે – – વી	સું – દ ર	શ્યા આ આ મ	રે એ એ –
ની – – ની	ધ – પ પ	મ પ ધ પ	મ ગ રી –

૨	૩	૦	૧
ચ ર ણ સ્મ	ર ણ સુ ખ	ધા આ આ મ	રે એ એ એ એ –
પ મ પ રી	સા રી ગ રી	ની ધ પ ધ	નીસારીમપ –

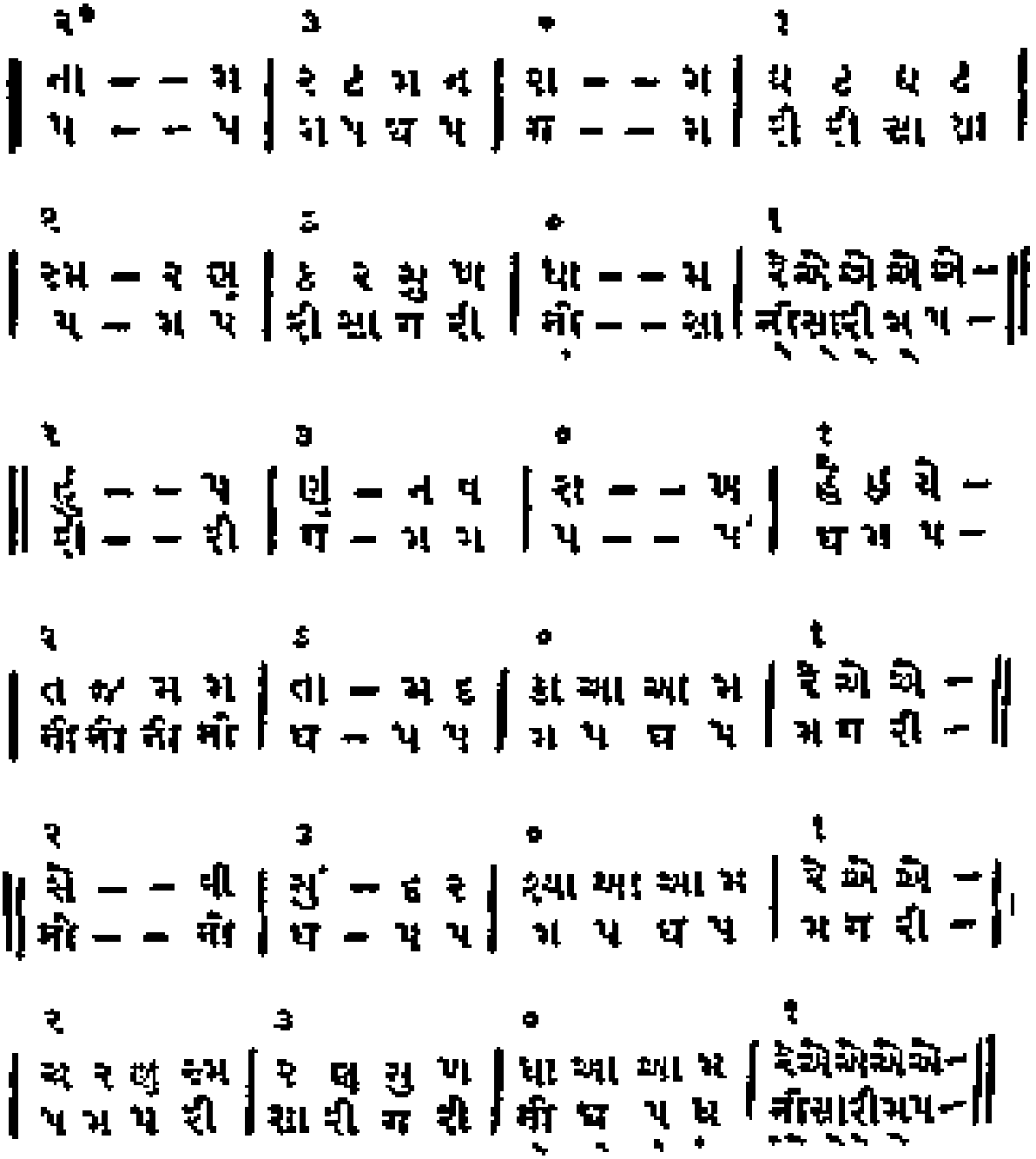

૮૮. રાગ જોનપુરી, તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

મેલી કામ વૃત્તિ સુખ માંહી ફરજે,
ફરજે વિભુ ન વિસરજે, સદા સમરજે, સુકૃત કરજે....મેલી૦
મોહ રીપુ મારી મુખે રામ ઉચારી,
સુખસાજ લે આજ સ્વીકારી....મેલી૦
ધર્મ સ્વચ્છ ધારી તું દે દુઃખ વિદારી,
ભાગ્યમાન તારાં બહુ ભારી....મેલી૦
(કબીર વિજય નાટક).

૩	૦	૧	૨
‖ એ એ મે લી	કા મ વૃ ત્તિ	સુ ખ માં હીં	ફ ર જે – ‖
‖ સા રી પ મ	પ રીં સાં નીં	ધ પ ધ મ	ધ પ ગ – ‖

૩	૦	૧	૨
‖ એ – એ –	ફ ર જે –	એ – એ એં	વિ ભુ ન વિ
‖ રી – સા –	સા સા રી –	પ – ધ પ	ની ધ ની સાં

૩	૦	૧	૨
સ ર જે –	સ દા – સ	મ ર જે –	સુ કૃ ત ક
ની ધ પ –	મ મ – પ	ગ રી સા –	સાં ગં રીં સાં

૩	૦	૧	૨
ર જે મે લી	કા મ વૃ ત્તિ	સુ ખ માં હી	ફ ર જે –
ની ધ પ મ	પ રીં સાં નીં	ધ પ ધ મ	ધ પ ગ –

૩	૦	૧	૨
એ – એ – ‖	મો હ રી પુ	મા રી મુ ખે	રા – મ ઉ
રી – સા – ‖	મ મ પ પ	ધ ધ ની ની	સાં – સાં સાં

૩	૦	૧	૨
ચા આ રી –	સુ ઉ ખ સા	આ જ લે –	આ આ જ સ્વી
રીં ની સાં –	પ ગં ગં ગં	રીં રીં સાં –	ની સાં રીં સાં

૩	૦	૧	૨
કા આ રી –	સુ ઉ ખ સા	આ જ લે –	આ આ જ સ્વી
ની ધ પ –	પ ગં ગં ગં	રીં રીં સાં –	ની સાં રીં સાં

૩	૦	
કા રી મે લી	કા મ ગુ ત્તિ	"ધર્મ સ્વચ્છ ધારી"–"મોહ
ની ધ પ મ	પ રીં સાં ની	રીપુ મારી" પ્રમાણે.

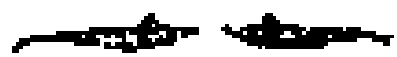

૮૯. રાગ એનપુરી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

અરે મન સમજ સમજ પગ ધરીએ,
ઇસ જગમેં નહિ અપના કોઇ, પરછાઇ સહુ ડરીએ....અરે૦
દોલત દુનીયા કુટુંબ કબીલા, ઇનસો નેહ કબહુ ન કરીએ....અરે૦
રામ નામ સુખ ધામ જગતપત, સુમરન જગ સહુ તરીએ....અરે૦

૩	૦	૧	૨
અ રે મ ન	સ મ જ સ	મ જ પ ગ	ધ રી એ –
મ પ સાં ની	ધ પ ગ સા	રી મ પ સાં	ની ધ પ –

૩	૦	૧	૨
એએએએએએએએ	સ મ જ સ	મ જ પ ગ	ધ રી એએ
રીગમપધનીસાંરીં	સાં ની ધ પ	મ પ ધ ની	ધ પ મ ગ

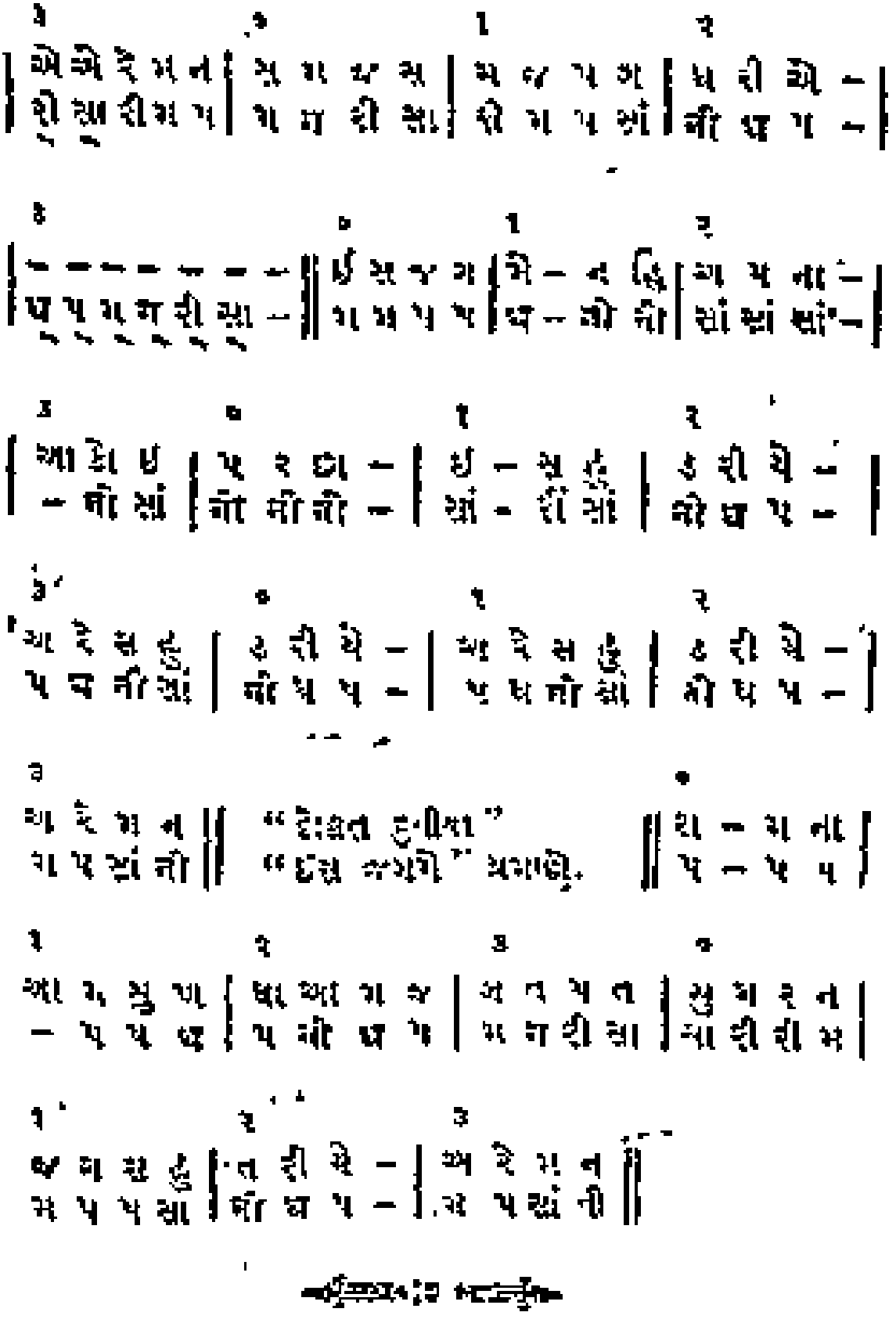

૯૦. રામ માઢ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

(મેં ભયનો છોડ્યો ભાસ નયનો કરીને ન્યારું—એ રાહ).

આ સ્વપ્નાં સમ સંસાર, સમજી લ્યોને શાણા,
દુર્લભ માનત અવતાર, અવની મહી ઓરાણા,
બાળપણું રમતાં ગુમાયે, જુવાનીમાં લંપટપણું ભાયે,
વૃદ્ધપણાએ જીવ લોભે તણાયે, રટે નહિ કીરતાર....આ સ્વપ્ના૦
મરણ શ્વાસ જવ ચાલુ થાયે, કૃત્ય કુડાં નજરે ઉભરાયે,
પીડાય ભારે, પસ્તાય પાપી ત્યારે, આંસુ વહે ચોધારરે.
....આ સ્વપ્ના૦

(નંદ બત્રિસી નાટક).

૧	૨*	૩	૦	૧	૨	૩
આ આ	સ્વ પ	ના —	સ મ	સં અં	સા —	આ —
સા ની	સા રી	ગ —	ગ મ	પ ધ	પ —	— —

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ આરૂ	સ મ	જી —	ઇ ઇ	લ્યો ઓ	ને —	શા આ
— —	મ પ	ગ —	— મ	ગ રી	સા —	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ણા —	આ —	દુ ર	લ ભ	મા —	ન ન	અ વ
સા —	— —	સા ની	સા રી	ગ —	ગ મ	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
તા —	આ —	આ આરૂ	અ વ	ની —	ઇ માં	હી ઇ
પ —	— —	— —	મ પ	ગ —	— મ	ગ રી

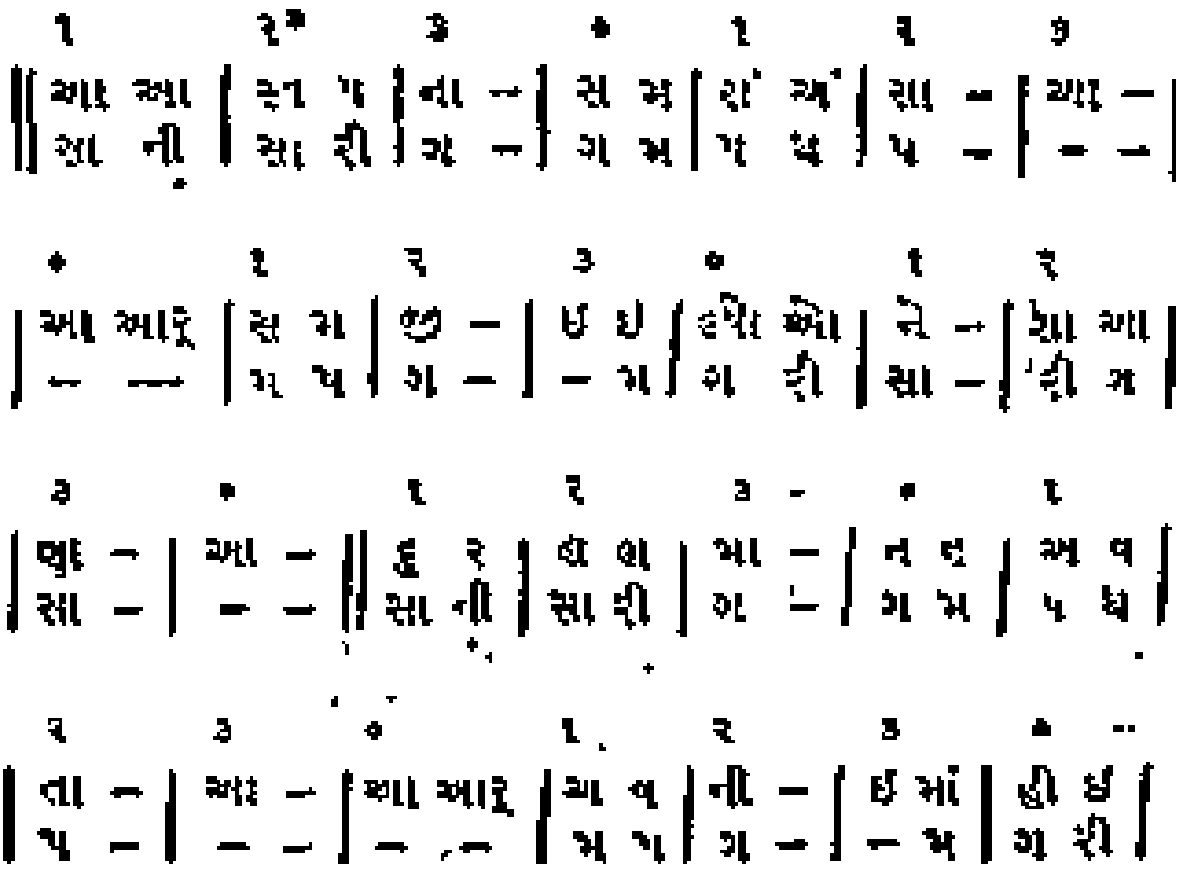

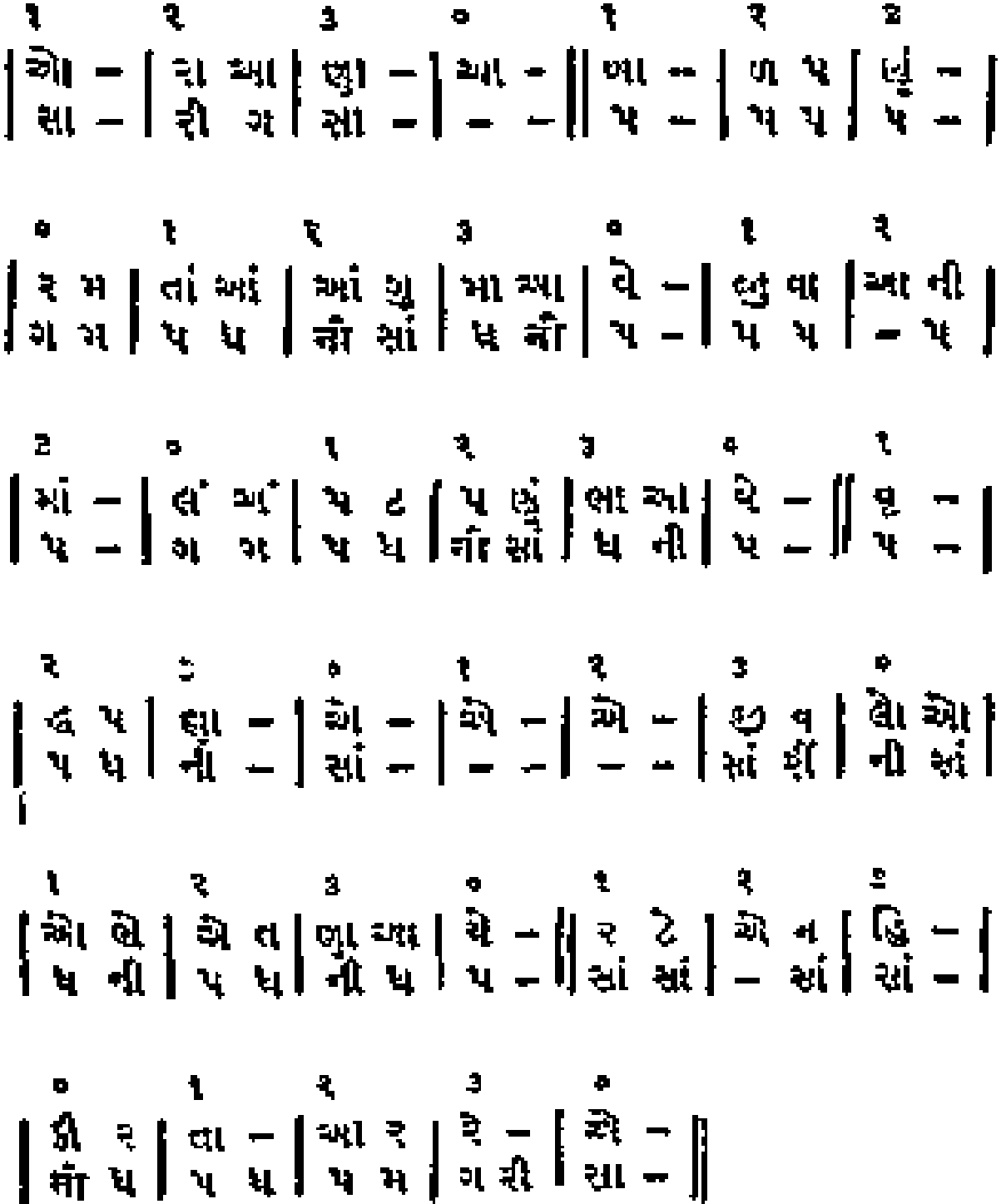

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ –	રા આ	ણા –	આ –	બા –	ળ પ	ણું –
સા –	રી ગ	સા –	– –	પ –	પ પ	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ર મ	તાં આં	આં ગુ	મા આ	વે –	લુ વા	આ ની
ગ મ	પ ધ	ની સાં	ધ ની	પ –	પ પ	– પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
માં –	લં અં	પ ટ	પ ણું	ભા આ	વે –	વૃ –
પ –	ગ ગ	પ ધ	ની સાં	ધ ની	પ –	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દ્ધ પ	ણા –	એ –	એ –	એ –	જી વ	લો ઓ
પ ધ	ની –	સાં –	– –	– –	સાં રીં	ની સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ ભે	એ ત	ણા આ	યે –	ર ટે	એ ન	હિ –
ધ ની	પ ધ	ની ધ	પ –	સાં સાં	– સાં	સાં –

૦	૧	૨	૩	૦
ડી ર	તા –	આ ર	રે –	એ –
ની ધ	પ ધ	પ મ	ગ રી	સા –

"મરણ શ્વાસ"–"બાળ પણું" અને "પીડાય ભારે"–"વૃદ્ધ પણાને" પ્રમાણે.

—:o:—

૯૨. રાગ કાફી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

દાસ પરે દયા લાવોરે, દયાળુ દેવા, દાસ પરે દયા લાવા.
સંસારી સંબંધ તોડી, જીવ આપ ચરણે જોડી,
હું તો બની બેઠો બાવો બાવોરે.....દયાળુ૦
આંખો વિના સંકટ આવું, ખાડામાં ગોયા ખાઉં,
વારે અવિનાશી આવો આવોરે.....દયાળુ૦

(સુરદાસ નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દા આ	સ પ	રે અ	દ યા	લા આ	વો ઓ	રે એ
પ ધ	પ ધ	પ ગી	ધ પ	મ પ	ગ મ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ એ એ	દ યા	આ ળુ	દે –	વા આ	આ –	દા આ
પ ધ પ	મ મ	– મ	મ –	ગ મ	પ –	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ સ	અ પ	રે –	એ એ	એ દ	યા –	લા આ
ગ મ	ગ મ	ગ –	મ ગ	પ મ	ગ –	દી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
વો –	– –	– –	સં –	શા –	રી –	સં –
સા –	– –	– –	મ –	મ –	પ –	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
બં અં	અં ધ	તો ઓ	ડી –	– જી	ઈ વ	આ –
ની સાં	ની રીં	સાં ની	સાં –	– ની	– ની	ની –

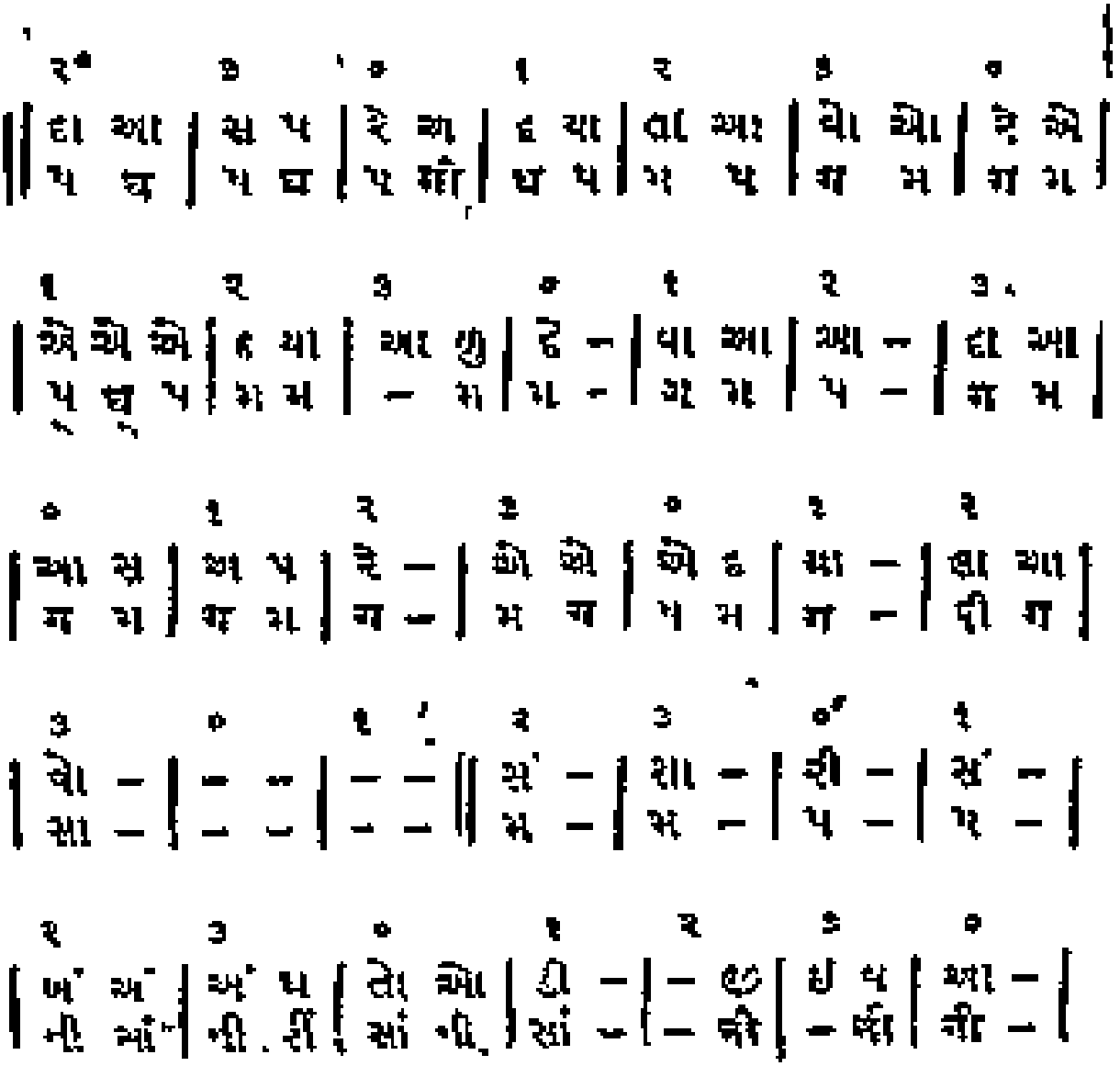

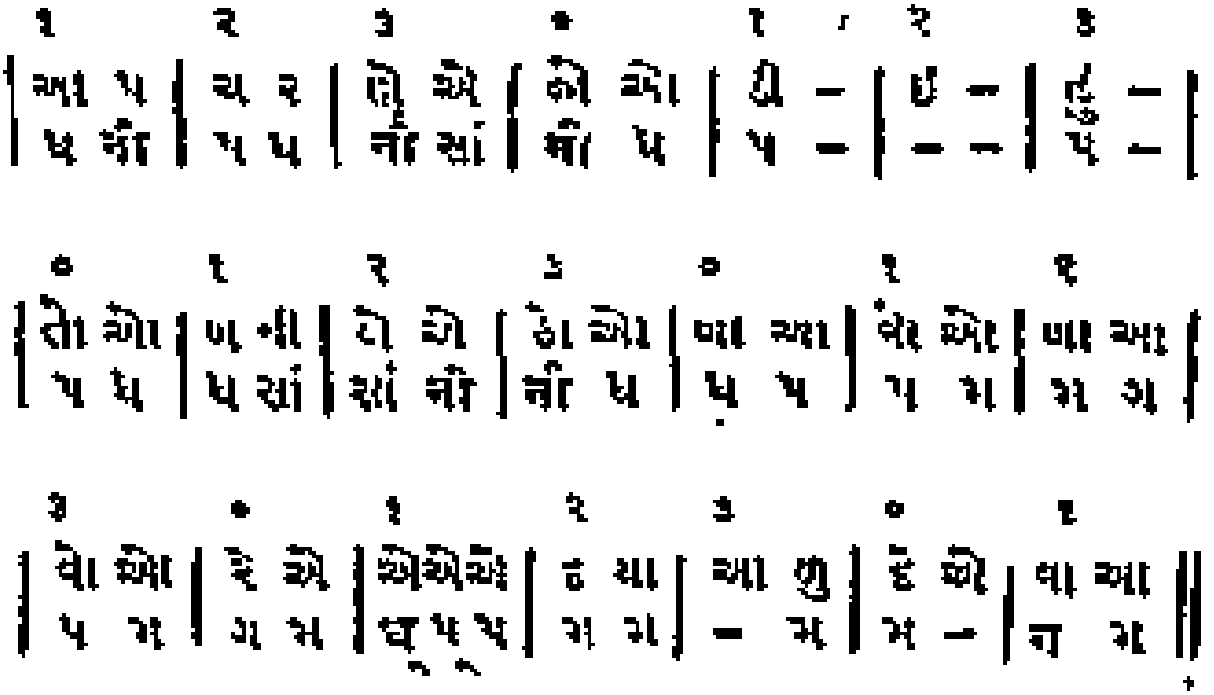

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ પ	ચ ર	હો એ	જો ઓ	ડી –	ઈ –	હું –
ધ ની	પ ધ	ની સાં	ની ધ	પ –	– –	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તો ઓ	બ ની	ડો એ	ડો ઓ	બા આ	વો ઓ	બા આ
પ ધ	ધ સાં	સાં ની	ની ધ	ધ પ	પ મ	મ ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
વો ઓ	રે એ	એએએ	દ યા	આ ળુ	દે એ	વા આ
પ મ	ગ મ	ધૂ પૂ પ	મ મ	– મ	મ –	ગ મ

|| દાસ૦ || "આંખો વિના"—"સંસારી સંબંધ" પ્રમાણે.

—:0:—

૯૨. રાગ મિશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

માલિકના બાળક સહુ માલિક સહુના શ્રી જગન્નાથ,
કરતા હરતા સૃષ્ટિના સહુ બાજી એને હાથ, છે સહુ બાજી....માલીક૦
રૂણાનું બંધે આવી ગળતું, ખાળ્યું નવ કોઈનાથી ખળતું,
જગત માત્ર તેને આધીન છે, અનાથના જે નાથ,
છે સહુ બાજી....માલીક૦
સાખી—નહિં પીંડ આ પોતા તણો પોતાનું કાંઈ ન જાણવું,
સહુએ શુભાશુભ કર્મને પોતા તણું જ પ્રમાણવું....
....જગત માત્ર૦
(મહાશ્વેતા નાટક).

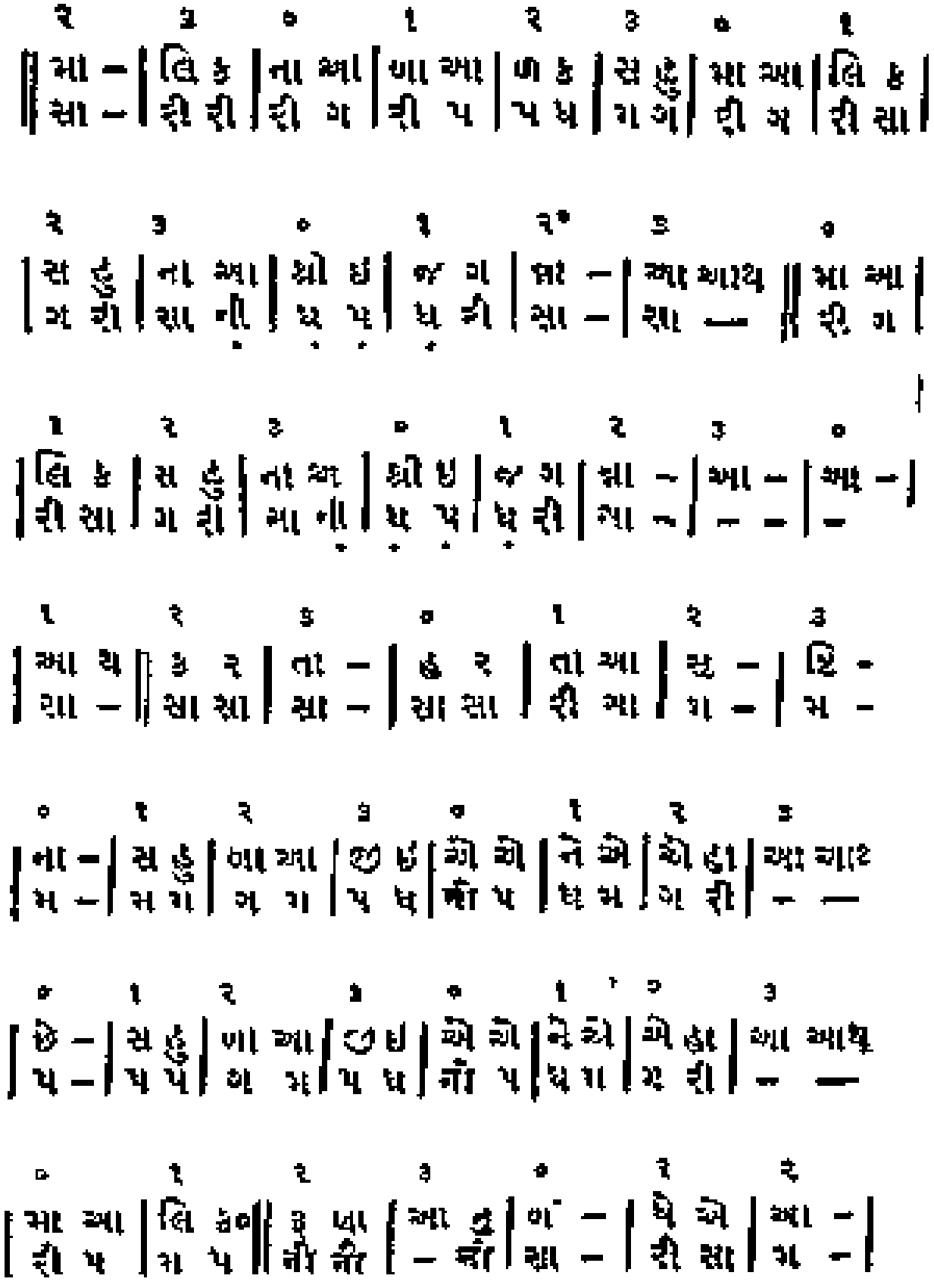

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧

| આ વી | મ ળ | તું — | ખા — | ગા ળ્યું | ન વ | કો ઈ |
| — મ | ગ રી | સાં — | નીં — | — નીં | સા સા | રી સા |

૨ ૩ ૦ ૧

| ના — | આ વી | મ ળ | તું — || "જગત માત્ર" ને "કરતા
| ગ — | — મ | ગ રી | સા — || હરતા" પ્રમાણે.

|| — — — — — ન હીં | થીં — ક આ — પો — તા — ત ણો — પો —
|| — — — — — સા ગ | ગ — ગ ગ — ગ — ગ — ગ ગ — સા —

તા — હું શાં — ઈ ન | જા — ણું હું ઉ ઉ ઉ | ઉ ઉ ઉ — — સ હુ |
ગ — ગ ગ — ગ ગ | ગ — ગ રી ગ મ ગ | રી સા ની — — સા સા |

| એ — શુ ભા — શુ ભ | ક — ર્મ ને — — પો — | તા — ત ણું —
| સા — સા સા — સા સા | રી — સા ની — — ધ — | પ — ધ ની —

પ્ર — | ગા આ ણું હું — — || જગત્ સ્રષ્ટ્ર—માલિક૦
સા — | રી ગ રી સા — — ||

૯૩. રાગ ભીમપલાસી. તાલ દાદરો મધ્યમલય.

અખિલ શીષ્ય બંધુ વર્ગે સુણો વચન દીલધરી,
માત તાત વડીલ સાથ ટેરા બનો પ્રીતિ પાત્ર,
વિનય નમ્રતા વિવેક, ધારે નીતિ અનુસરી....અખિલ૦
શારદા તણું પવિત્ર ધામ આ નિશાળ મિત્ર,
ત્યાં બનો સુશિક્ષ સદા, શુદ્ધતા હૃદય ભરી..અખિલ૦

જે અનેક વીર નરોએ સ્વજન્મને સફળ કર્યો,
સર્વ તે ગણે નિશાળ, સુવિજ્ઞાન સુરસરી....અખિલ૦
મેળવી વિશેષ જ્ઞાન, કેળવી કર્તવ્ય ભાન,
ધન્ય કરો ભારત ભૂમી, પુણ્ય પંથે સંચરી,
કાર્ય ઉજવળાં કરી.....અખિલ૦

(શાળાનો સંવાદ).

૦	૧	૦	૧	૦
— — અ	ખિ — લ	શિ — ષ્ય	બં અં ધુ	વ — ર્ગ
— — સા	પ — મ	ગ — રી	સા રી સા	ની — ની

૧	૦	૧	૦	૧
સુ ણો વ	ચ — ન	દી લ ધ	રી — —	મા — ત
સા ગ સા	ગ — મ	પ પ પ	પ — —	પ — પ

૦	૧	૦	૧	૦
તા આ ત	વ ડી લ	સા — ય	કે — શ	બ અ નો
મ ગ મ	પ ની ની	સાં — સાં	ની — ની	સાં મં ગં

૧	૦	૧	૦	૧
પ્રી — તિ	પા આ ત્ર	વિ ન ય	ન — મ્ર	તા આ ત્રિ
સાં — સાં	ની ધ પ	ની ની ની	ની — મ	પ સાં ની

૦	૧	૦	૧	૦
વે એ ક	ધ — ર્મ	ની ઇ તિ	અ નુ સ	રી ઇ ઇ ઇ અ
ધ પ પ	પ — પ	પ મ પ	ગ મ ગ	રી ગ મ પ ની

૧
ખી ઇ લ
ધ પ મ

પછીની કડીઓ "માત તાત વડીલ સાથ" અને "વિનય નમ્રતા વિવેક" પ્રમાણે વગાડવી.

૯૪. રાગ ભીમપલાસી. તાલ દાદરો. વિલંબલય.

મારા હૃદય બાગના પ્રીતમ પંખીડા, એકલી મુકી ઉડી ગયા,
સુધા સંયોગ છીનવી ઠેલા, વિયોગ તિર આપી ગયા....મારા૦
ચંદ્ર ચુકે ચકોરીની દશા શી, મેઘ ચુકે મયુરોની દશા શી,
તમ સેવાનો દહાવો લેવાના વિચારો, હાય અહિં અટકી ગયા
.....મારા૦
વિકટ પંથ છે આ ભવસ્થમાં, ભયથી ભરેલ ભુતવણીમાં,
પિયુ અધવચ આમ મુકીને જાતાં કેમ દિલે ન આવી દયા
.....મારા૦

(શાન્તિકર નાટક).

૦	૧	૦	૧	૦
— મા રા	હૃ દ ય	બા ગ ના	પ્રી તમ્ પં	ખી ડા —
— સા નૌ	સા ગ મ	ગ પ મ	ગ મ ગ	પ મ —

૧	૦	૧	૦ પ. ઘ.	૦ બી. ઘ.
એ ક લી	મુ કી ઉ	ડી ઇ ઇ ઇ ગ	યા મા રા	યા — —
ગ મ ગ	રી સા રી	નૌ સા રી ગ રી	સા સા નૌ	સા — —

૧	૦	૧	૦	૧
સુ ધા સં	યો — ગ	છી ન વી	છે — ડા	વિ યો ગ
સા નૌ સા	ગ — મ	ગ મ ગ	પ — મ	ગ મ ગ

૦	૧	૦ પ. ઘ.	૦ બી. ઘ.
વિ ય આ	પી ઇ ઇ ઇ ગ	યા મા રા	યા — —
રી સા રી	નૌ સા રી ગ રી	સા સા નૌ	સા — —

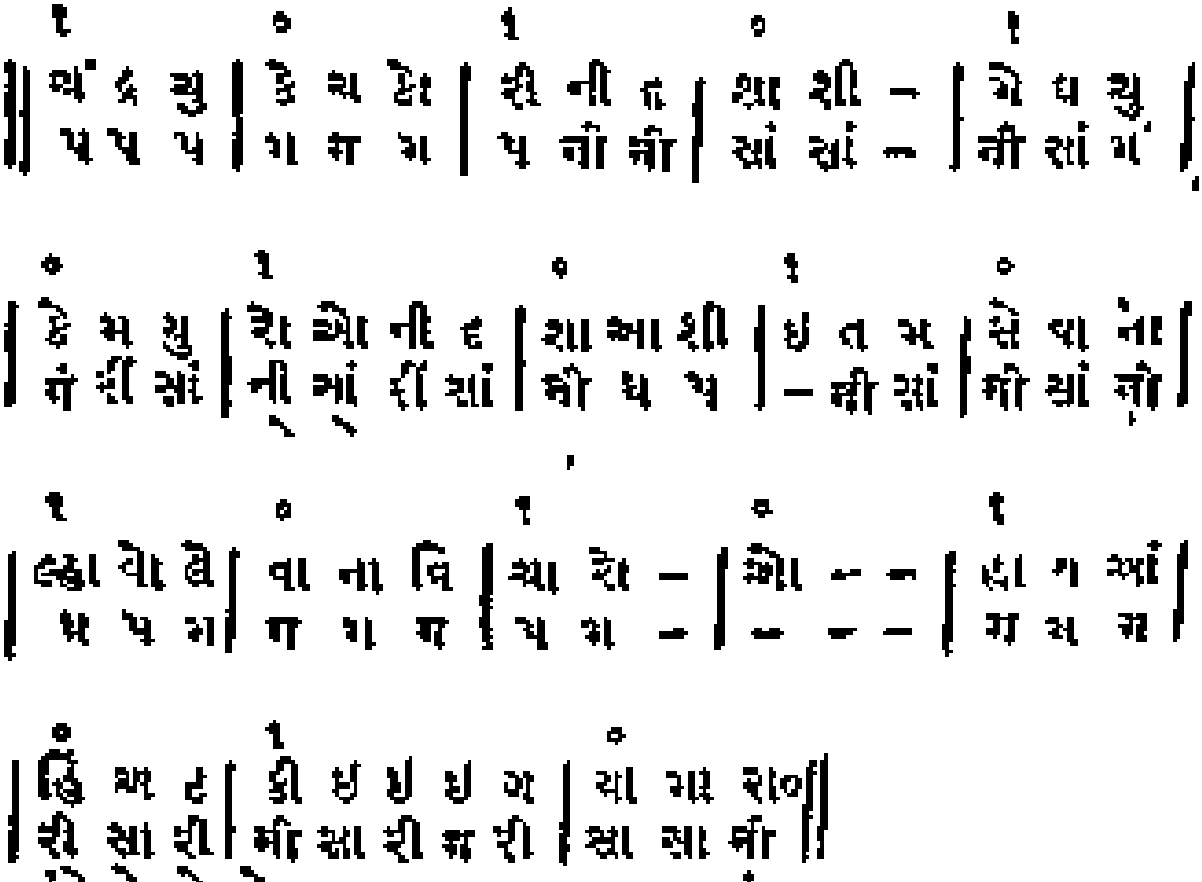

૧	૦	૧	૦	૧
ચંદ્ર ચુ	કે ચ કો	રી ની દ	શા શી –	મે ધ ચુ
પ પ પ	ગ ગ ગ	પ ની ની	સાં સાં –	ની સાં ગં

૦	૧	૦	૧	૦
કે મ યુ	રો ઓ ની દ	શા આ શી	ઇ ત મ	સે વા ના
ગં રીં સાં	ની સાં રીં સાં	ની ધ પ	– ની સાં	ની સાં ની

૧	૦	૧	૦	૧
લ્હા વો લે	વા ના વિ	ચા રો –	ઓ – –	હા ગ આં
ધ પ ગ	ગ ગ ગ	પ ગ –	– – –	ગ ગ ગ

૦	૧	૦
હિં અ ટ	કી ઇ ઇ ઇ ગ	યા મા રા
રી સા રી	ની સા રી ગ રી	સા સા ની

"વિકટ પંથ છે"—"ચંદ્ર ચુકે" પ્રમાણે અને "પિયુ અધવચ
"તમ સેવા" પ્રમાણે વગાડવું.

ટપ. રાગ કાલિંગડો. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

નહિં ચીજ કોઇ ગળી ગરજ સમ નહિં ચીજ કોઇ ગળી,
માનવંતા નીજ માન મુકી, દુશ્મનને પડતા ઢળી.....ગરજ૦
બળીયા પણ નિર્બળને નમતા, રાય રંગ ઘર જાય,
સોંઘું પણ મોંઘું થઇ બેસે, કળા શકાય ન કળી.....ગરજ૦
સમયાધીન થઇ ઝેર હળાહળ, પીવું અમૃત ગણી,
જઇ મહા શક્તિને શીષ નમાવો, જાય આપદા ટળી....ગરજ૦

(સતિ અનુસૂયા નાટક).

૦	૧	૨	૩
ન હિ – ચી	ઈ જ કો ઇ	ગ ળી ઈ ઈ ગ	ર જ સ મ
ધ ધ – ધ	– ધ પ ધ	મ ધ્ પ્ મ ગ	રી સા ની સા

૦	૧	૨	૩
ન હિ ઈ ચી	ઇ જ કો ઇ	ગ ળી – –	ઇ – – –
રી ગ મ પ	મ ગ રી સા	ની સા – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
મા – ન વં	અં તા ની જ	મા આ ન મુ	કી – દુ ઉ
મ – મ મ	– મ ગ મ	પ ધ ધ ધ	ધ – ધ પ

૦	૧	૨	૩
શ્મ ન ને એ	પ ડ તા –	ડ ળી ઇ ઇ ગ	ર જ સ મ૦
ની પ સાં ની	ધ પ મ –	મ ધ પ્ મ્ ગ	રી સા ની સા

૦	૧	૨	૩
બ ળી યા –	પ ણ નિ ર	બ ળ ને –	ન મ તા –
મ મ મ –	મ મ ગ ગ	પ ધ ધ –	ધ ધ પ –

૦	૧	૨	૩
શ – ય રં	અં ક ધ ર	જા – – –	આ – – આયુ
પ – પ મ	ધ પ મ ગ	મ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સોં – દુ –	પ ણ મોં –	યું ઉ થ ઇ	બે એ સે –
મ – મ –	મ ગ મ –	ગ મ ધ પ	ગ ગ મ –

૦	૧	૨	૩
ક ળી આ શ	કા આ ય ન	ક ળી ઈ ઈ ગ	ર જ સ મ
ધ પ ની ધ	સાં ની ધ પ	મ્ ધ્ પ મ ગ	રી સા ની સા

૯૬. રાગ બરવો. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કોઈનું કર્યું કંઈ થાય નહિ, છે કર્મ સહુ કરનાર,
કર્મ સહુ કરનાર ન કોઈથી, કર્મ કદી ફરનાર....કોઈનું૦

કર્મ કાગળે પૂર્વ જનમનાં, દીધા જમે થનાર,
દીધા તેવા લેવા પાછા, એજ કરમ વહેવાર....કોઈનું૦

જમે કરાવ્યા હશે કાંકરા, મણી નથી મળનાર,
જમે મણી તો વિશ્વ ધણીથી, ટાળ્યા નથી ટળનાર....કોઈનું૦

(નવલ કુસુમ નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કો ઇ	નું ઉ ઉ ઉ	ઉ ક	ર્યું ઉ	કાં ઇ	યા આ	ય ન
પ ધ	પૂ ધૂ પૂ ની	— ધ	પ મ	મ પ	ગ મ	પ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
હિ ઈ	છે —	એ ક	ર્મ સ	હુ —	ક ર	ના આ
ગ રી	સા —	સા મ	મ મ	મ —	ગ મ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ આ	આ આ રૂ	ક —	ર્મ સ	હુ —	ક ર	ના —
ની સાં	ની ધ	ની —	ની ની	ની —	નીધ	સાં —

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ર ન	કોઈ —	થી ઇ	ઇ ક	ર્મ ક	દી ઇ	ક ર
સાં સાં	સાં —	સાં રી	— સાં	ની ધ	પ મ	ગ મ

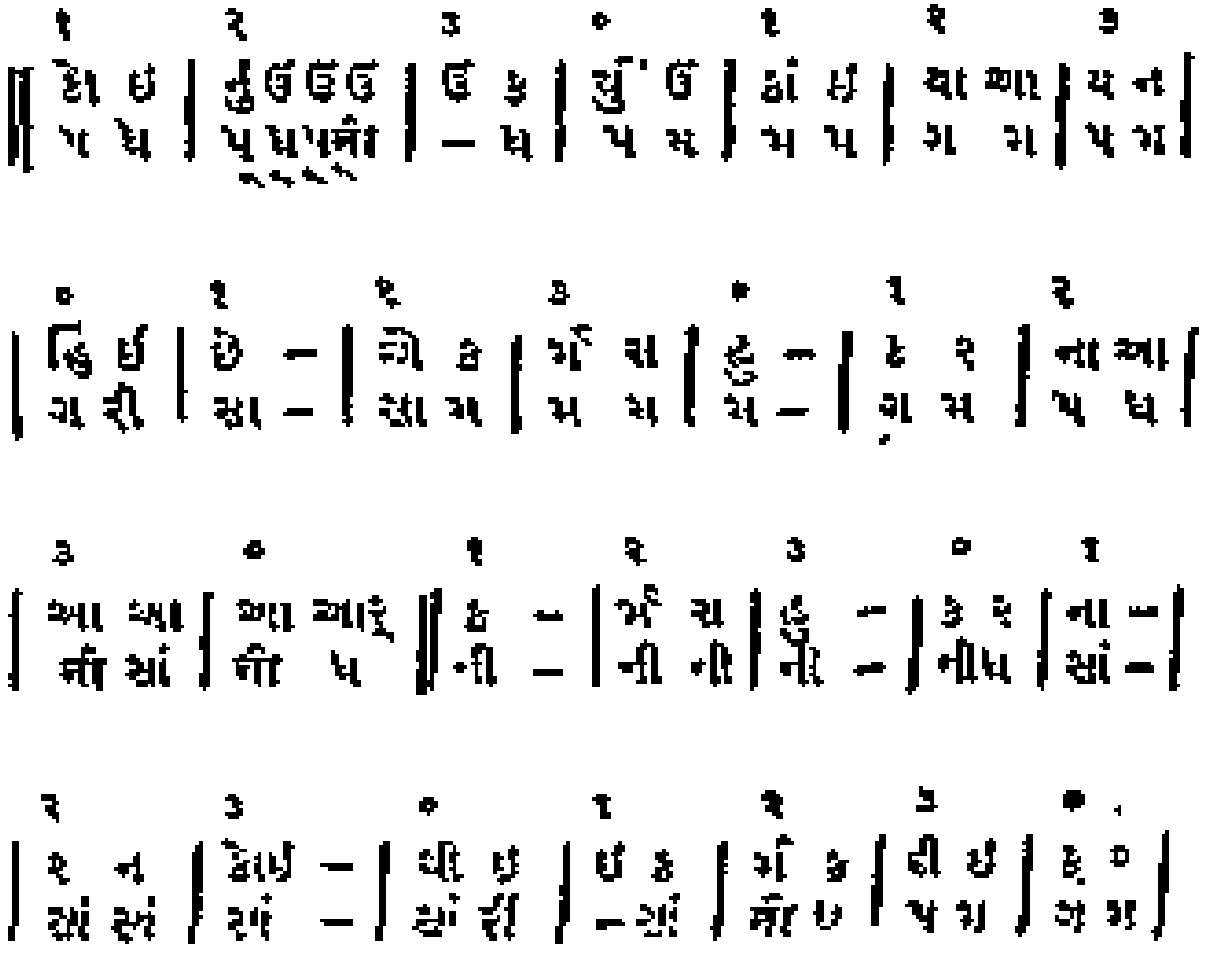

૧	૨	૩	૦	૧	૧
ના આ	આ આ	આ આ	આ આર્	કે ઇનું૦	ક —
પ ધ	મી સાં	મી ધ	પ —		ની —

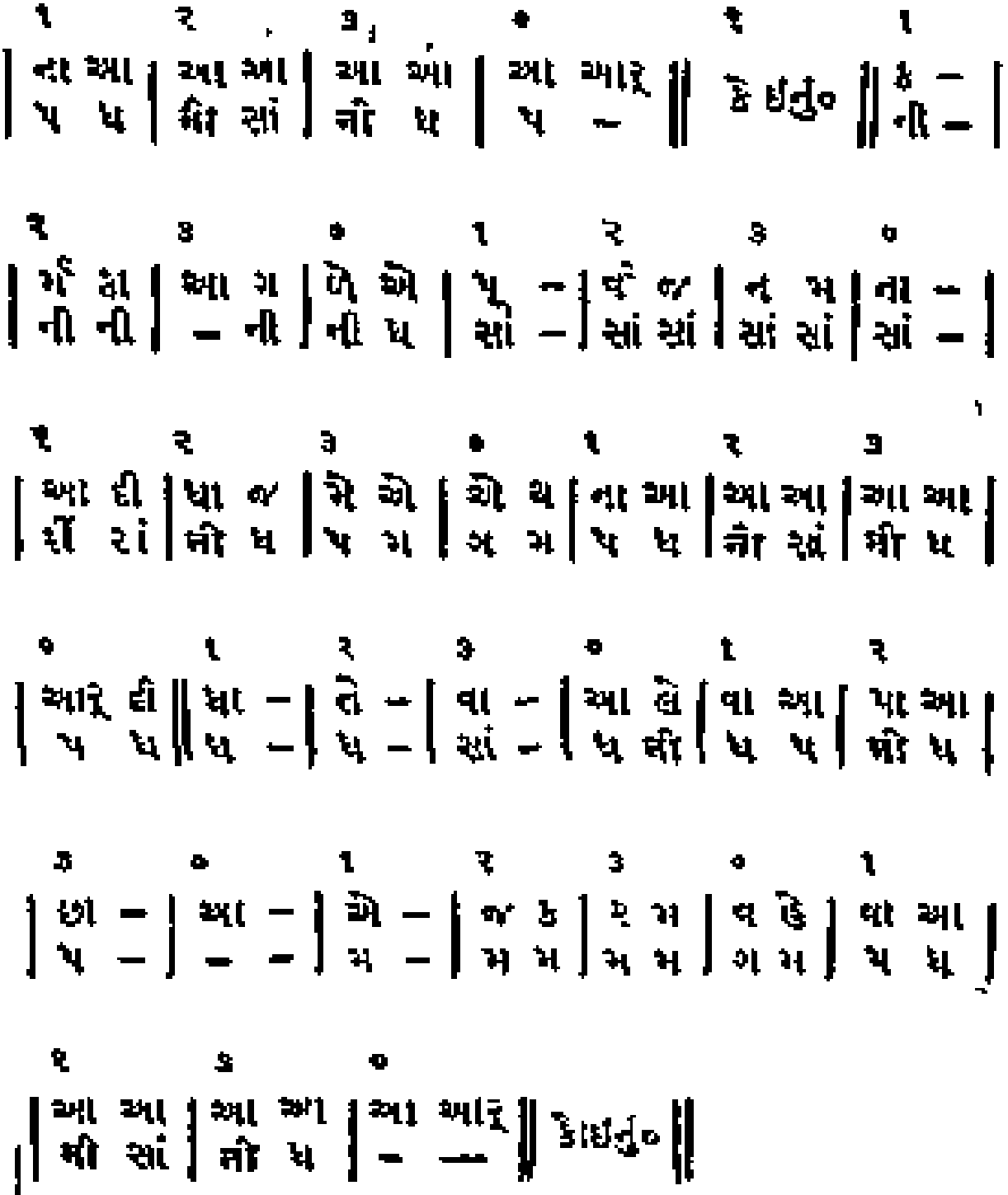

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
મેં કા	આ ગ	બે એ	પૂ —	વેં જ	ન મ	ના —
ની ની	— ની	ની ધ	સાં —	સાં સાં	સાં સાં	સાં —

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ દી	ધા જ	મે એ	એ થ	ના આ	આ આ	આ આ
ધીં સાં	મી ધ	પ મ	ગ મ	પ ધ	મી સાં	મી ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આર્ દી	ધા —	તે —	વા —	આ લે	વા આ	પા આ
પ ધ	ધ —	ધ —	સાં —	ધ મી	ધ પ	મી ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
છા —	આ —	એ —	જ ક	ર મ	વ હે	વા આ
પ —	— —	મ —	મ મ	મ મ	ગ મ	પ ધ

૧	૩	૦	
આ આ	આ આ	આ આર્	કોઇનું૦
મી સાં	મી ધ	— —	

"જમે કરાવ્યા"—"કર્મ દાગળે" પ્રમાણે. "જમે મણી તો" "દીધા તેવા" પ્રમાણે.

૬૭. રાગ કાફી. તાલ લાવણી. (વિદ્યાનો મહિમા).

મનુષ્ય માત્રની શોભા સઘળી, વિદ્યાથી સચવાય,
તે વિદ્યાને કહે નઠારી જો કેવો અન્યાય?.....મનુષ્ય૦
વિદ્યા વિનાનું જીવન એળે, અનહદ અકૃત્ય લાલચ રેલે,
રિદ્ધિ સિદ્ધિ સૌ જોથી થાય, જેથી ઉત્તમ કર્મ કહેવાય....તે વિદ્યાને૦
કંચન સુખારો પથિ દુઃખરો, આવ શારદા પ્રતાપ તારો,
વિજય શ્રી પ્રભુ જેથી વરાય, જેથી ઉત્તમ૦.....તે વિદ્યાને૦
જન્મ બાદિત લાવે જો ઉરમાં, નીતિ દીપાવે ગુરુ નૂરમાં,
વિદ્યા ઉપાસક સર્વે પુજાય, જેથી ઉત્તમ૦.....તે વિદ્યાને૦
અવગુણ સાથના આળસ કાઢે, કરી બી સ્થિર કરી સર્વે સુખટે,
ફુલોચ્છા પુરી મન થાય; જોથી ઉત્તમ૦.....તે વિદ્યાને૦
બાલિકાળના શુભ કોગમાં, ચમા અમુલખ ઉર લાવી જોમાં,
આધાર વિદ્યાધાર રખાય, જોથી ઉત્તમ૦.....તે વિદ્યાને૦

(રતિલાલ પિતાંબર અહેમદ).

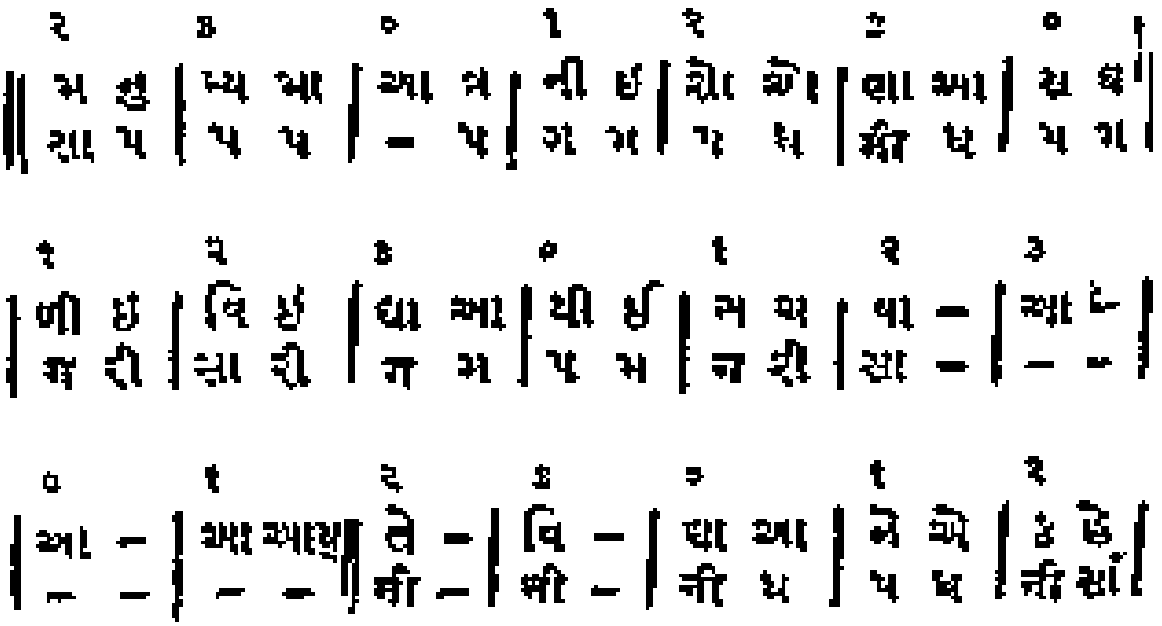

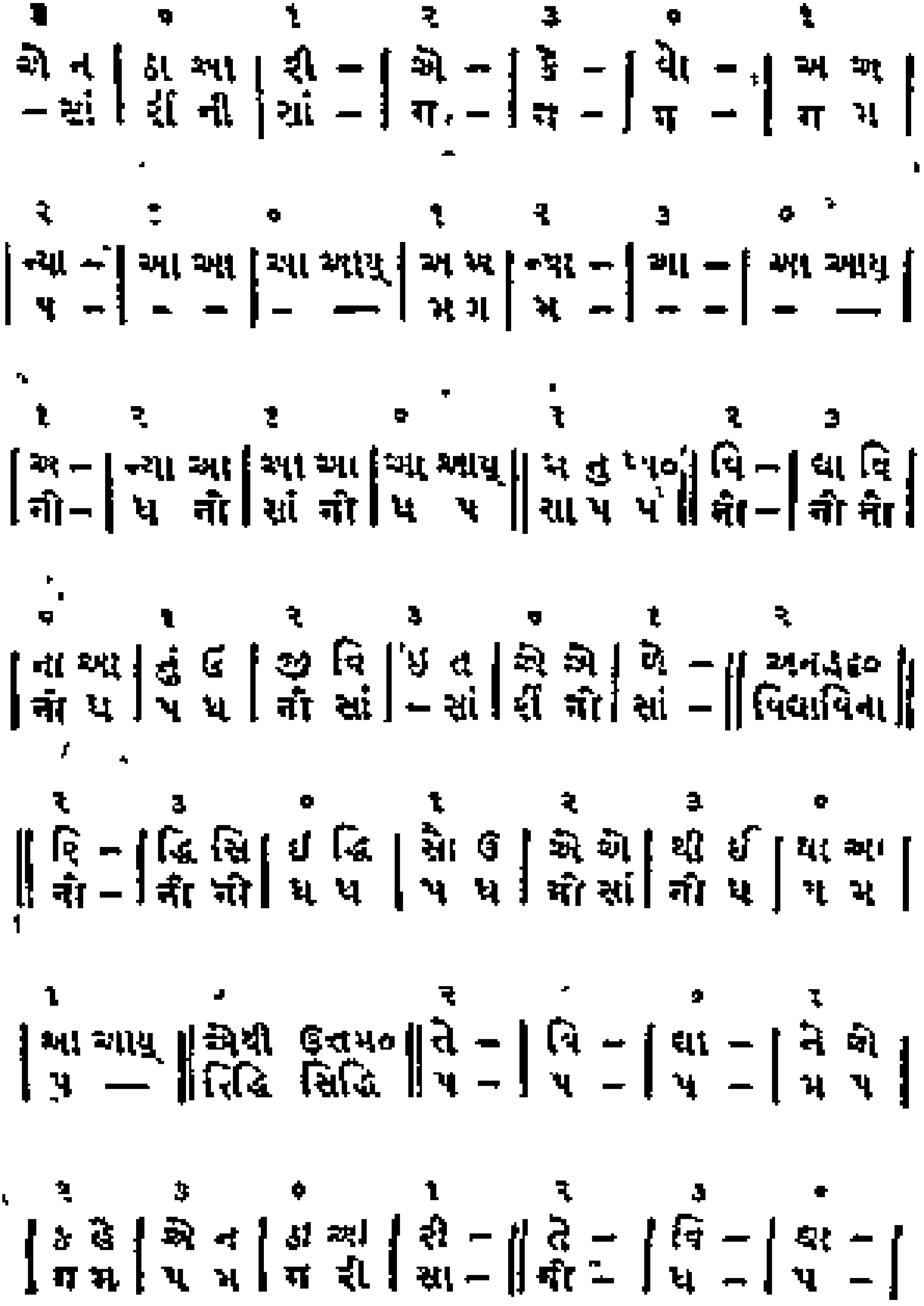

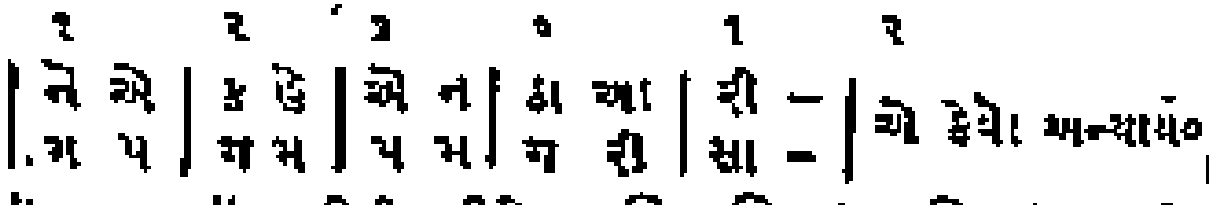

૧	૨	૩	૦	૧	૨
ને એ	ક હે	એ ન	ઠા આ	રી –	એ કેવો અન્યાય૦
ગ પ	ગ મ	પ મ	ગ રી	સા –	

|| મનુષ્ય૦ || બાકીની કડીઓ "વિદ્યા વિનાનું જીવિત" પ્રમાણે.

---

૯૮. રાગ આસા. તાલ દીપચંદી મધ્યમલય.

મનની મનમાં, તનની તનમાં,
રાખી પ્રભુએ મારા મનની મનમાં.....મનની૦
શું શું ધાર્યું થઈ ગયું આ શું, ધાર્યું ધણીનું પાર પડેલું,
કહેવત જગની સાચીજ ઠરશે, પાપ પ્રજળશે, સત્યજ તરશે.
....મનની૦

(મોહિનીપંદ નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧
મ ન ની ઈ	મ ન અ	માં – – –	આં – –	ત ન ની ઈ
ગ ગ ગ ગ	રી રી ગ	સા – – –	– – –	સા સા રી ગ

૨	૩	૦	૧	૨
ત ન અ	માં – – –	આં – –	રા – ખી પ્ર	ભુ હ એ
પ પ ધ	પ – – –	– – –	પ – પ પ	ધ મી સાં

૩	૦	૧	૨	૩
મા – રા –	આ – –	મ ન ની ઈ	મ ન અ	માં આં આં આં
સાં – સાં –	– – –	નીં નીં મીં સાં	રીં સાં નીં	સાં નીં ધ પ

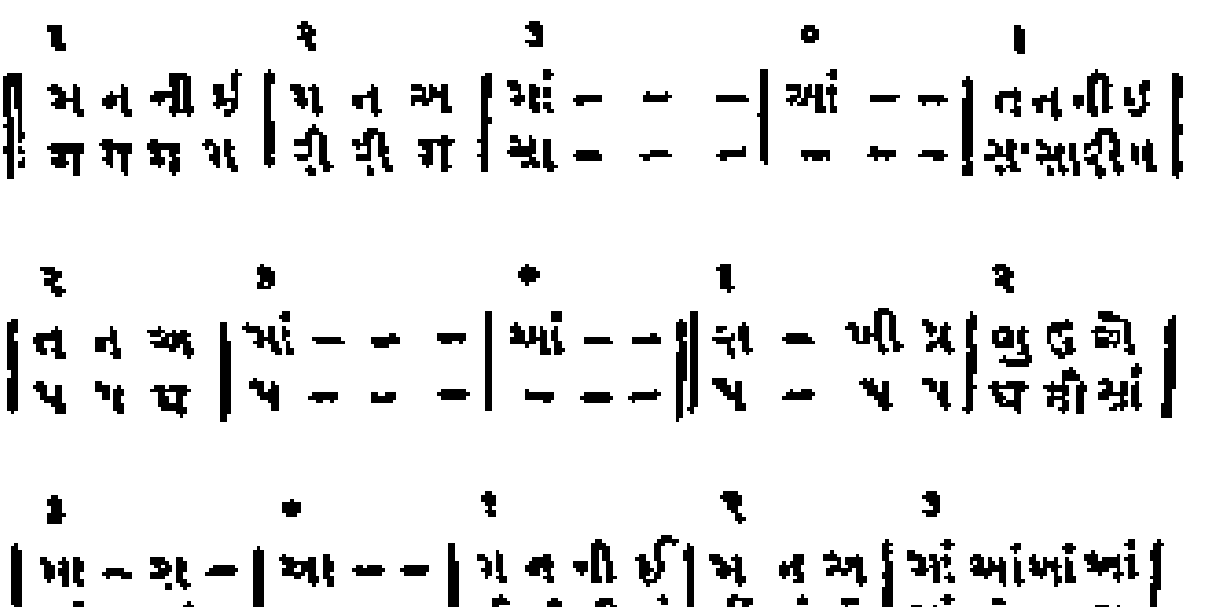

૦	૧	૧	૨	૩
આં આં આં	ત ન ની ઇ૦	શું – શું –	ધા આ આ	યું – – –
મ ગ રી	સા સા રી મ	મ – પ –	ધ ની સાં	સાં – – –

૦	૧	૨	૩	૦
ઉં – –	થઈ – ગ યું	આ આ આ	શું ઉં ઉં ઉં	ઉં – –
– – –	સાં – સાં સાં	સાં ની રીં	સા મી ધ પ	– – –

૧	૨	૩	૦	૧
ધા – યું ધ	ણી ઈ ઈ	નું – – –	ઉં – –	પા – ર પ
ગ – પ પ	ધ મી સાં	સાં – – –	– – –	સાં – સાં સાં

૨	૩	૦	૧	૨
ડે એ એ	લું ઉં ઉં ઉં	ઉં – –	કહે – વ ત	જ – ગ
સાં ની રીં	સાં મી ધ પ	– – –	ગં – રીં સાં	રીં – ની

૩	૦	૧	૨	૩
ની – – –	ઇ – –	સા – ચી જ	ડ – ર	શે એ એ એ
સાં – – –	– – –	મી – સાં રીં	મી – સાં	સાં મી ધ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ – –	પા – પ પ્ર	જ ળ અ	શે – – –	એ – –	સ – ત્ય જ
– – –	ગ – ગ ગ	રી રી ગ	સા – – –	– – –	સા – રી મ

૨	૩	૦	૧
ત ર અ	શે – – –	એ – –	મ ન ની ઈ
મ પ ધ	પ – – –	– – –	ગ ગ ગ મ

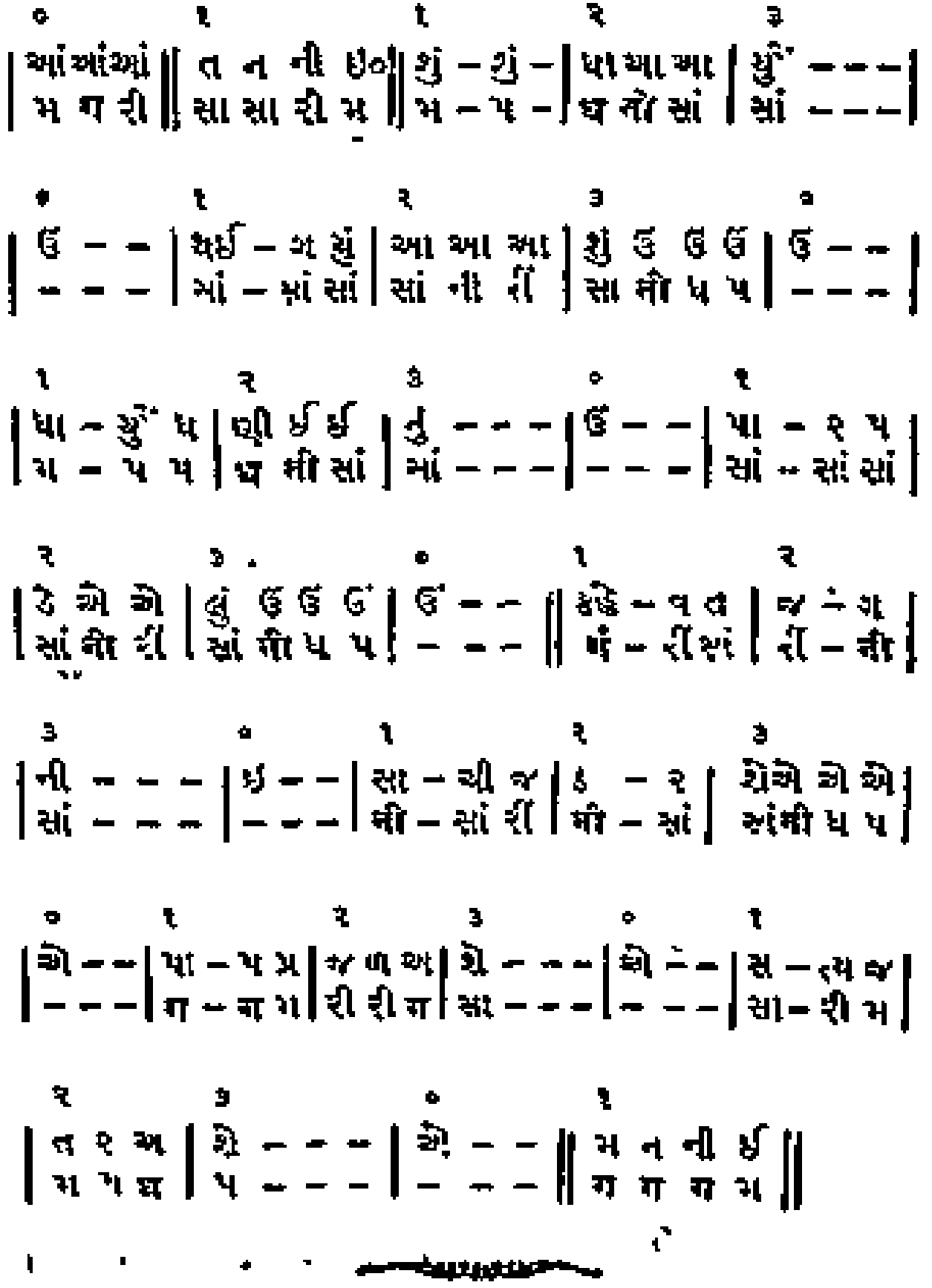

૯૯. રાગ ભીમપલાશી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

સાખી—દરીયે ડોળી મેળવ્યાં રત્ન બહુ અણમોલ,
દુનીઆ ડોળી મેળવ્યું મેં એક પોલમ પોલ.

ગાયન—આખા જગતના સાર રૂપ શોધ્યો મધુરો બોલ છે,
આ ઢોલ સમ દુનીયા મહીં બધુંએ પોલમ પોલ છે.
આકાશને પાતાળમાં પૃથ્વી બધું સમતોલ છે,
જ્યાં જ્યાં નજર મારી ફરે ત્યાં બધુંએ પોલમ પોલ છે.
આ ફેનસી દુનિયા તણા સિદ્ધાંતડામાં ડોળ છે,
જ્યાં જ્યાં નજર મારી ફરે ત્યાં બધુંએ પોલમ પોલ છે.

|| દ રી યે એ ડો ઓ ળી ઇ મે એ ળ વ્યાં આંઆંઆંઆંઆંઆંઆં ||
|| પ પ પ મ પ મ ગ મ પ ની પ ની સાં ધ ની સાં રીં ની સાં ||

| ર અ ત્ન બ હુ – અ ણ મો – ઓ – ઓલ – – – || દુ ની યાઆ
| પ ની ની ની ની – ની સાં ની – ધ – પ – – – || પ પ પ મ

ડો ઓ ળી ઈ મે એ ળ વ્યું ઉ – – – | મેં એ એ ક પો ઓ લ મ
પ મ ગ મ પ ની પ ની સાં – – – | ની ધ પ મ ગ મ ગ રી

પો – – – | ઓ – – ઓલ ||
સા – – – | – – – – ||

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ આ	ખા આ	આ જ	ગ ત	ના આ	સા આ	આ ર
ધ પ	મ પ	– મ	ગ રી	સા રી	ની સા	મ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રૂ પ	શો ઓ	ધ્યો ઓ	ઓ મ	ધુ ઉ	રો ઓ	ળો ઓ
રી સા	સા રી	ની સા	– ગ	ગ સા	ગ મ	ગ મ

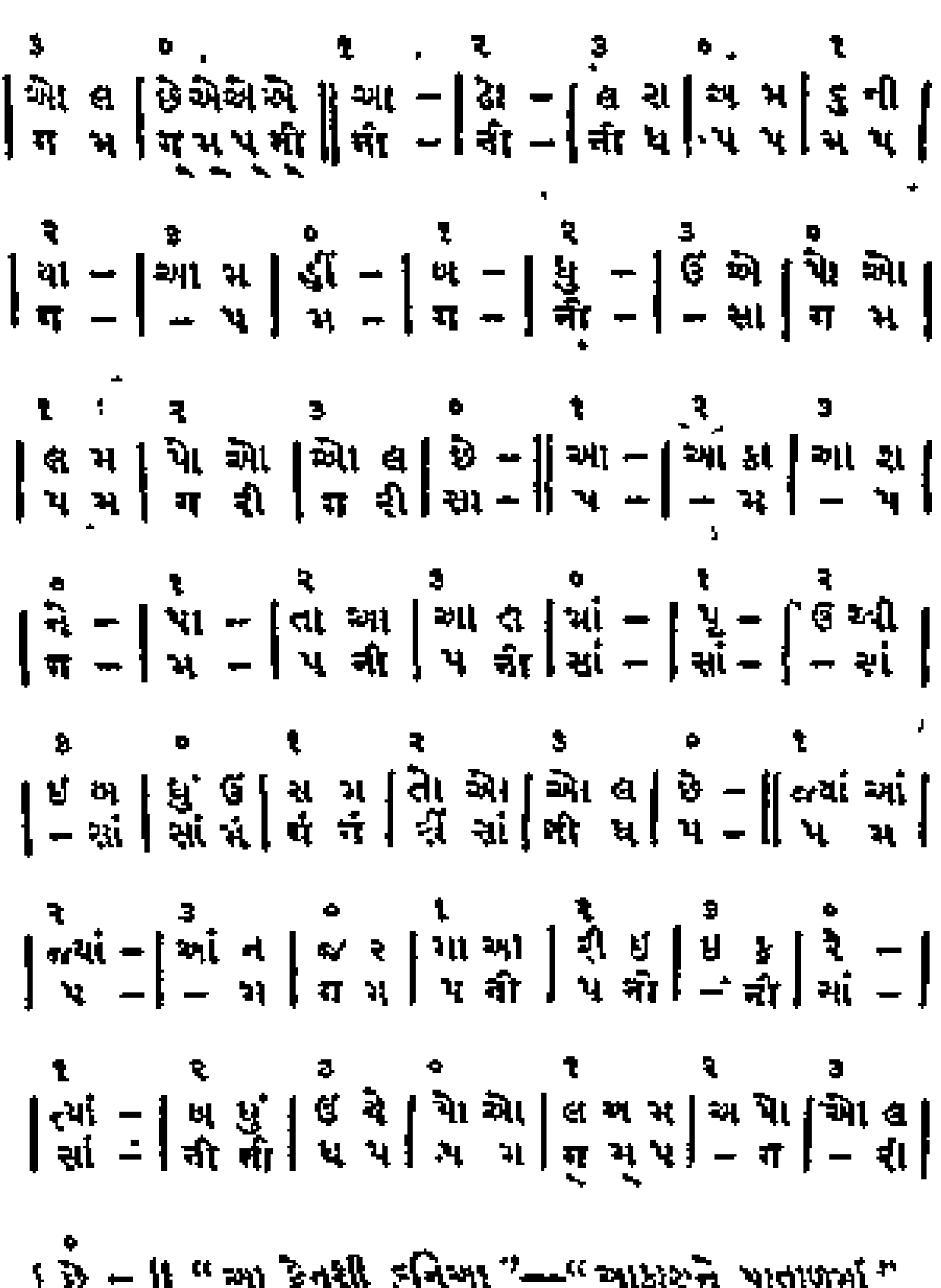
"આ દેખીતી દુનિયા"—"આકાશને પાતાળમાં"
પ્રભાતી.

૧૦૦. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. દુતલય.

રચનારે રચના કરી કેમ કોટી કળાથી કળાયે,
વીધીએ લેખ લલાટ લખ્યા તે ટાળ્યા કેમ ટળાયે.
નેત્ર દીધાં મૃગને સુંદર પણ રણ વગડાનાં ગામી,
કસ્તુરી કાળી કરીને હેમ સુગંધની ખામી.....રચના૦

શ્વેત સુધાકર ચંદ્ર ગગન તે દાયથી રોજ પીડાયે,
શ્રેષ્ઠ મણી સોંપ્યો વીષ ધરને, ત્યાં કેમ હામ ભીડાયે....રચના૦

(કુંજવિહારી નાટક.)

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ર ચ	ના –	રે એ	ર ચ	ના –	આ ક	રી –
પ પ	પ –	ધ ની	સાં રીં	સાં –	– સાં	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કે મ	અ કો	ટી ક	ળા આ	ચી ક	ળા આ	આ આ
સાં રીં	– ની	ની સાં	ની ધ	ધ ની	પ ધ	ની સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ આ	યે –	વી ધી	યે –	લે –	ખ લ	લા આ
સાં ની	સાં –	સાં સાં	સાં –	સાં –	ની ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ટ લ	ખ્યા આ	તે એ	એ ટા	ળ્યા આ	કે એ	મ ટ
પ મ	ગ મ	પ ધ	સાં ધ	પ મ	ગ રી	રી ગ

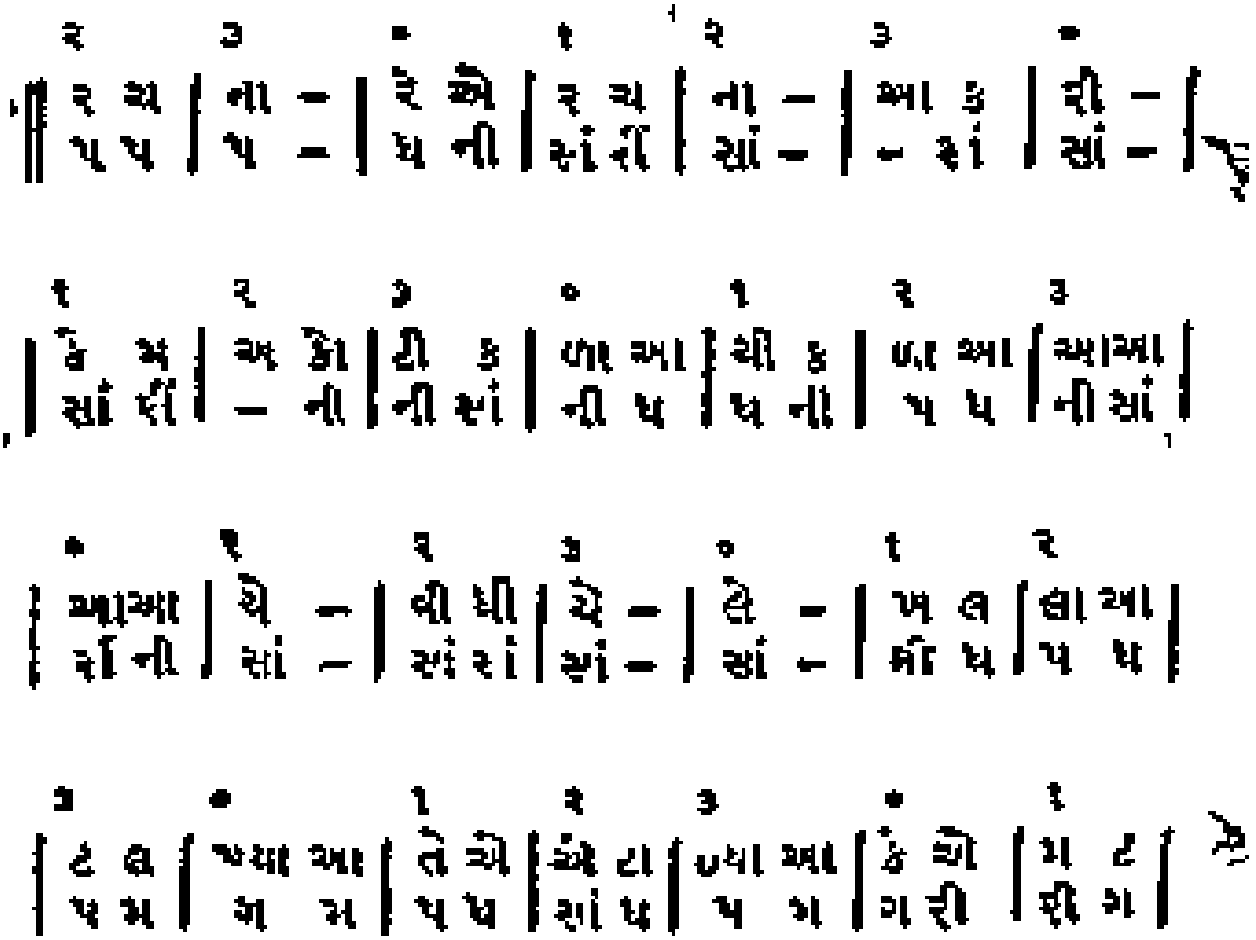

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ળા આ	આ આ	ય —	એ —	ને —	ત્ર દી	ધાં આં
સા રી	ગ રી	સા —	— —	પ —	પ પ	ધ ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
મૃ ગ	ને —	સું —	દ ર	પ ણ	ર ણ	ત્ર ગ
સાં સાં	સાં —	સાં —	સાં સાં	સાં રીં	ની ની	ની સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ડા આ	ના આ	ગા આ	આ આ	આ આ	મી —	ક —
ની ધ	ધ ની	પ ધ	ની સાં	રીં ની	સાં —	સાં —

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ્તુ —	રી —	કા આ	ળી ઈ	ઇ ક	રી ઇ	ને એ
સાં —	સાં —	ના ધ	પ ધ	પ મ	ગ મ	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ હે	મ સુ	ગં અં	ધ ની	ખા આ	આ આ	મી —
સાં ધ	પ મ	ગ રી	રી ગ	સા રી	ગ રી	સા —

૧	૨	
ઇ —	રચના૦	પછીનો અંતરો "નેત્ર દીધાં મૃગને" પ્રમાણે.
— —		

૧૯૧. રાગ પહાડીની છાયા. તાલ લાવણી. કુતલય.

ચાહો જો તમે નરેશ, દેશને કરવા આબાદાન (૨)
પ્રથમ પગથીયું હાથ કરી લ્યો, દયો માતાને જ્ઞાન....ચાહો૦
હોય જો માતાઓ ગુણવાન, ઉછેરે રૂડી રીતે સંતાન,
કરાવી જ્ઞાન સુધારસ પાન દેશને કરવા આબાદાન....ચાહો૦
સાખી—કેળવણી વિણ નીલમને માણેક પથ્થર કહેવાય,
કેળવણીથી વિષ હળાહળ પણ અમૃત થઇ જાય.
નથી જ્યાં સુધી સુશિક્ષિત નાર, કહાવે અર્ધદગ્ધ સંસાર,
વ્યર્થ તે વિના પ્રયત્ન હજાર, દેશને કરવા આબાદાન....ચાહો૦

(અનસુયા નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ચા –	હો ઓ	જો –	ત મે	એ ન	રે –	શ દે
સા –	મ મ	મ –	મ મ	– પ	ગ –	ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ શ	ને એ	ક ર	વા આ	આ આ	બા આ	દા –
રી રી	રી ગ	સા રી	ગ રી	સા ની	ધ ની	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ –	આ –	આ આન્	પ્ર થ	મ પ	ગ થી	યું ઉ
– –	– –	– સા	ગ મ	ગ રી	સા ધ	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
હા –	થ ધ	રી ઈ	લ્યો ઓ	દ્યા ઓ	મા આ	તા –
મ –	મ મ	મ રી	મ પ	ધ પ	ધ પ	મ –

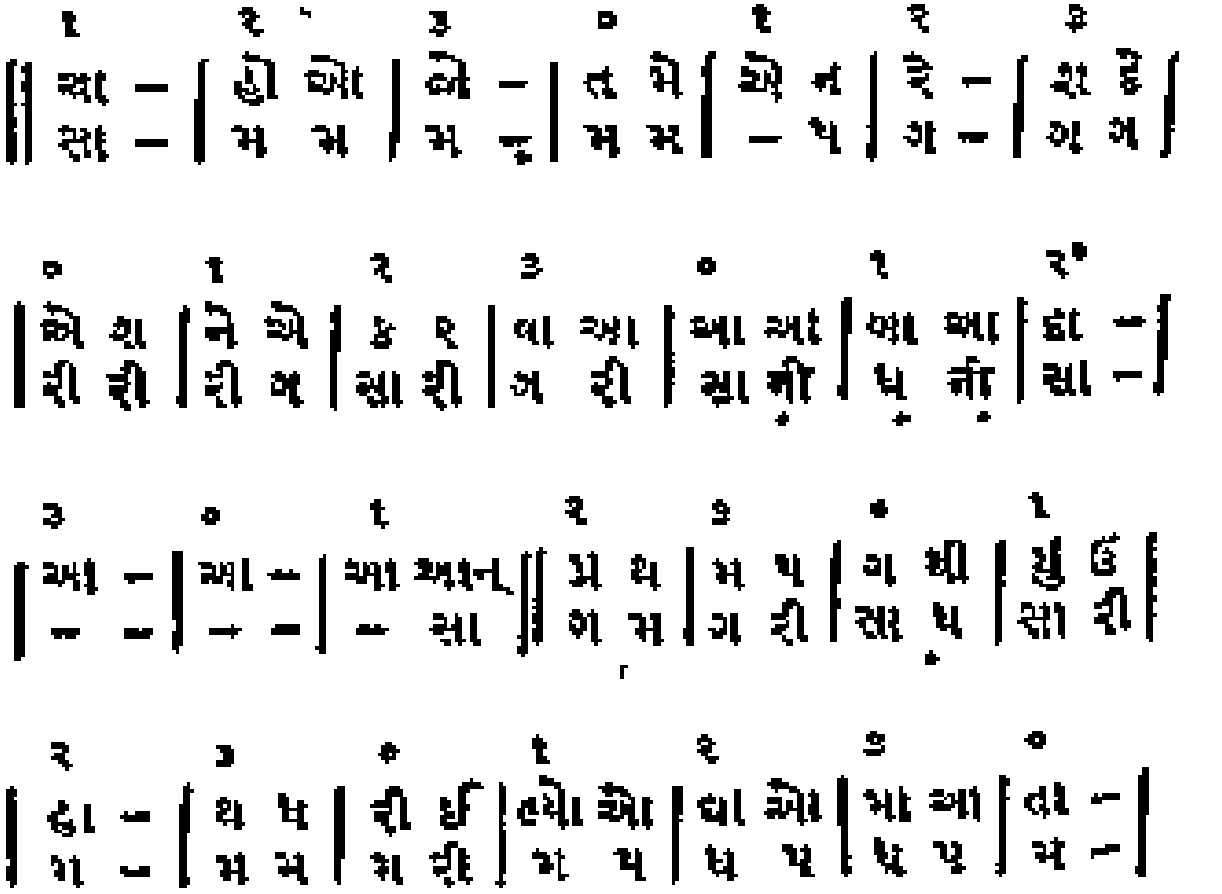

૧	૨	૩	૦	૧	૨ પ. વ.
ને એ	જ્ઞા આ	આ આ	આ આ	આ ન	પ્ર ય મ
મ ગ	રી ગ	રી ગ	રી ગ	મ પ	ગ મ રી

૨ વો. ધ.	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જ્ઞા આ	આ ન	હો –	ય જો	મા –	તા –	ઓ –
રી ગ	રી સા	ધ –	ધ ધ	ધ –	ધ –	ધ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ગુ ણ	વા –	ન ઉ	છે –	રે –	રૂ ડી	ઇ રી
નો ધ	પ –	પ પ	પ –	પ –	પ પ	પ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તે –	સં અં	તા –	ન ક	રા –	વી –	જ્ઞા –
પ –	ધ પ	મ –	મ મ	મ –	મ –	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ન સુ	ધા –	ર સ	પા –	ન દે	એ શ	ને એ૦
મ મ	મ –	ગ મ	ગ –	ગ ગ	રી રી	રી ગ

સાખી— | કે – લ વ ણી – વિ ણ ની – લ મ ને – મા – ણે ક ય –
| ધ – ધ ધ ધ – ધ ધ ધ – ધ ધ ધ – ધ – ધ ધ ધ –

ધ ર કહે – વા આ આ આ આ આ આ આ આ આ આ આ આ – – આ ય્
ધ ધ ધ – ની ધ્ પ્ મ્ ગ્ રી સા રી ગ્ મ્ પ્ ગ્ મ્ – – —

| કે – ળ વ ણી – થી – વિ – ષ હ ળા – હ ળ પ ણુ અ – મૃ ત
| ગ – ગ ગ ગ – ગ – ગ – ગ ગ ગ – ગ ગ મ મ મ – મ મ

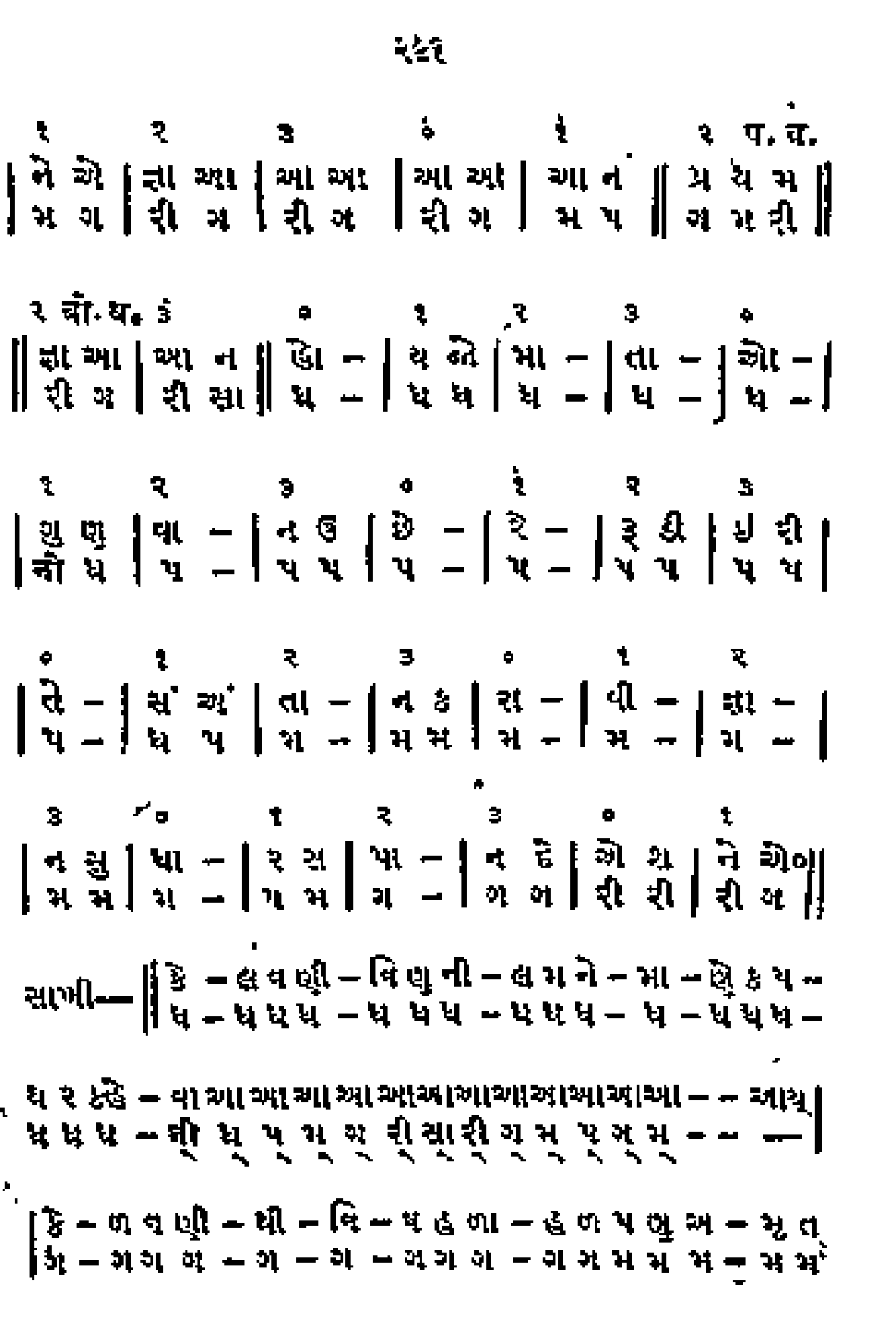

મ ઈ જાઆઆઆઆઆઆઆઆય	'નથી જ્યાં સુધી' એ 'હોય જો
મ ગ રી સ મ પ મ ગ મ —	માતાઓ ગુણવાન' પ્રમાણે.

૧૦૨. રાસ. રાગ કાફી. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

શું નટવર વસંત થેઇ થેઈ નાચી રહ્યો;
નાચી રહ્યો જગ નચાવી રહ્યો... શું૦
સાખી—કોયલ મધુર મોરલી બની, છેડે નટવર કાન;
વિરહ ઘેલી ગોપી ઘણું તજી નીકળી અભિમાન.

રસીયા વિનાની બની બાળા ઓ બ્હાવરી;
વેણું વસંત ચિત્ત વિંધી ગયો....શું૦
સાખી—શીતળ સુખકર પવનની, લ્હેર ઘુમે ચોપાસ,
જાણું રાધા કૃષ્ણજી, રાસ રમે છે ખાસ.

વિધ વિધ પંખીનાં વેણ, ઘુઘરી ઘમકે રે,
મહીં મહીં મેનાંના નાદ, ઝાંઝર ઝમકે રે....શું૦
સાખી—નવ પલ્લવ વાઘો ધરી, પચરંગી શીર પાઘ,
ફાગ લાગ સાથે રમે, મદનરાજ મહારાજ.

લહેરી લાલાથી, રમે લલના ઓ લાડમાં,
પ્રીતી 'ગુલાબ' લાલ છાઈ રહ્યો....શું૦

(અશ્રુમતિ નાટક)

૦			૧*			૦			૧			૦		
શું	ઉ	—	ન	ટ	વ	ર	—	વ	સં	—	ત	થે	ઇ	થે
ની	ધ	—	પ	ધ	સા	સા	—	રી	ગ	—	મ	ગ	રી	ગ

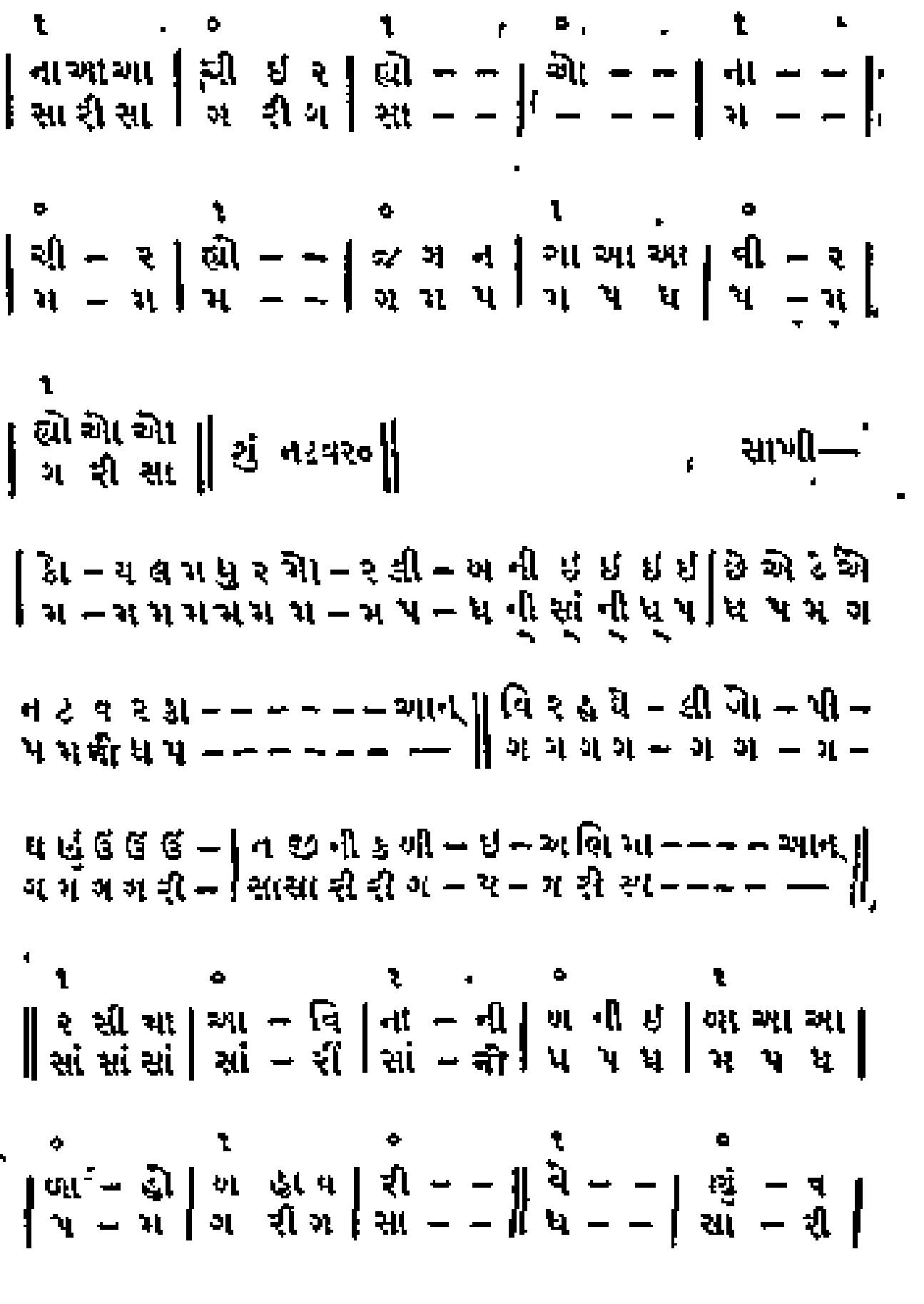
સાખી—

૧	૦	૧	૦	૧
સં – ત	ચિ ઈ ત	વીં ઇ ઇ	ધી ઇ ગ	યો ઓ –
ગ – ગ	ગ રી ગ	સા રી સા	ગ રી ગ	સા ની –

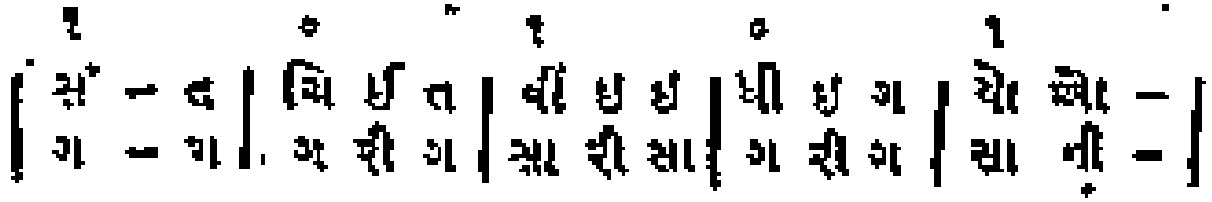

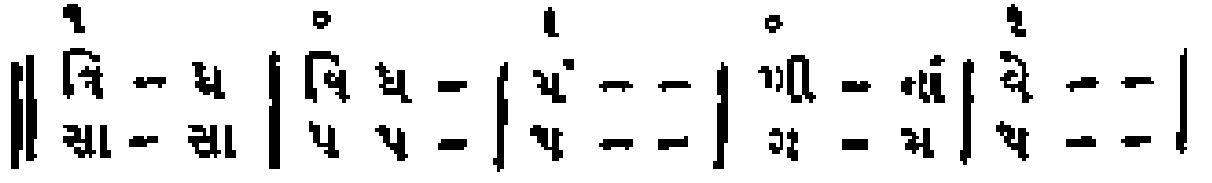

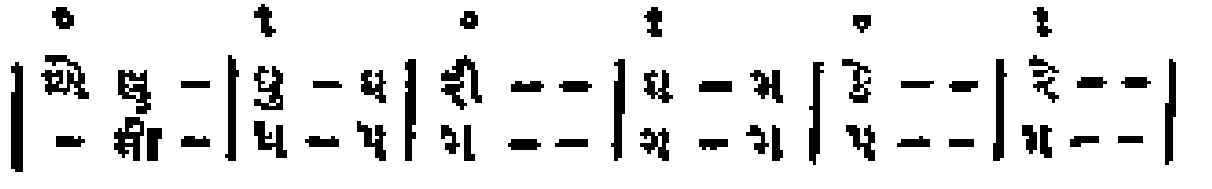

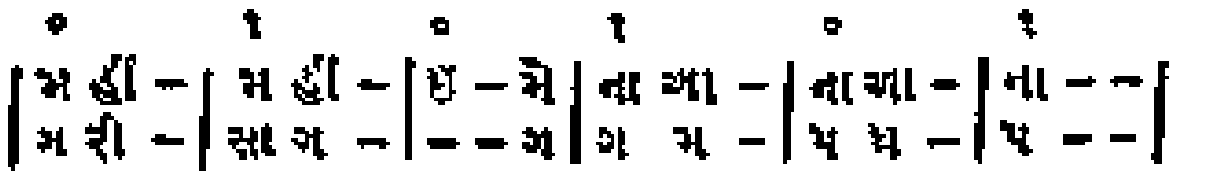

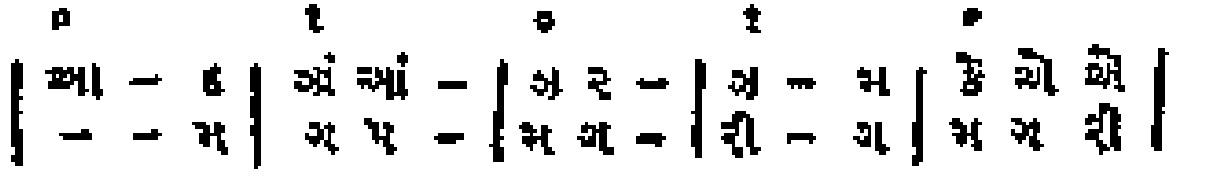

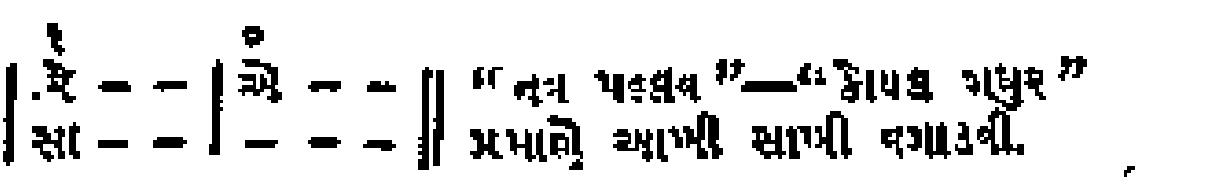

૦
શું ઉ – ૦
ધ પ – ૦

"શીતળ સુખકર"—"કોયલ મધુર મોરલી" પ્રમાણે આખી સાખી વગાડવી.

૧	૦	૧	૦	૧
વિ – ધ	વિ ધ –	પં – –	ખી – નાં	વે – –
સા – સા	પ પ –	પ – –	ગ – મ	પ – –

૦	૧	૦	૧	૦	૧
એ ણ –	ણ – ધ	રી – –	ધ – મ	કે – –	રે – –
– ની –	ધ – પ	મ – –	ગ – મ	પ – –	મ – –

૦	૧	૦	૧	૦	૧
મ હીં –	મ હીં –	ઇં – મે	ના આ –	ના આ –	ના – –
ગ રી –	સા ગ –	– – ગ	ગ મ –	પ ધ –	પ – –

૦	૧	૦	૧	૦
આ – ઠ	આં આં –	ઝ ર –	ઝ – મ	કે એ એ
– – મ	ગ પ –	મ ગ –	રી – ગ	મ ગ રી

૧	૦
રે – –	એ – –
સા – –	– – –

"નવ પલ્લવ"—"કોયલ મધુર" પ્રમાણે આખી સાખી વગાડવી.

"લ્હેરી લાલાથી"—"રસીયા વિનાની" પ્રમાણે આખી કડી વગાડવી.

રાસ. રાગ કાફી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

પુનેમ ચાંદની ખીલી પુરી અહિં રે, શોભે રજની સુંદર શી આજ,
હેતે રમીએ સંઘાતે સહીયર આપણે રે.....પુનેમ૦

સાખી–મળીઆ આજે આપણે, ધરી સોળ શણગાર,
કર કંકણ ચુડી ચમક, ચંદ્ર તેજ એક તાર.

હીરા રત્નથી જડીત ઉર હાર છે રે, મોતી ગુચ્છ લળકે છે
બાજુબંધ.....હેતે૦

સાખી–અંબોડા ફુલે જડયા, સરસેંધે હીંગુળ,
કીધા કુમ કુમ ચાંદલા, મુકતા માળા ઉર.

આરસ પારસ મણી જડેલો ચોક છે રે, તેમાં હસતાં વસતાં
હૈયે નણદલ વીર.....હેતે૦

સાખી–પહેર્યાં ઝાંઝર પ્રીતથી, ઝણણ કરે ઝણકાર,
ફરીએ સહીયર કુદડી, આ રજની મોજાર.

સખી વેલીઓ ફુલી વિધ વિધ ભાતની રે, તે તો આપે છે
શી સુંદર સુગંધ.....હેતે૦

સાખી–કયા શિયળની શાંભળી, પ્રીતમ ઉપર પ્રેમ,
વધ્યો સખી વીરહી થઈ, મળે ત્વરાથી કેમ.....પુનેમ૦

(ત્રિવિક્રમ નાટક).

૨*	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
પુ –	ને મ	ચાં –	દ –	ની –	ઇ –	ખી ઈ	ઈ ઈ
સા –	સા સા	રી –	ગ –	મ –	– –	રી ગ	રી મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
લી –	પુ –	રી –	ઇ અ	હિં –	ઈ ઈ	રે –	એ –
ગ –	રી –	સા –	– રી	મ –	ગ રી	સા –	– –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
શો –	ભે –	ર –	જ –	ની –	યું –	દ અ	અ ર
સા –	સા –	રી –	ગ –	મ –	મ –	રી ગ	રી ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શી ઇ	આ –	આ જ	હે –	તે –	ર અ	મી ઈ
ગ રી	સા –	– રી	મ –	મ –	રી ગ	રી મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ –	સં –	ધા –	તે એ	સ હી	ય ર	આ –	આ પ
ગ –	રી –	સા –	રી સા	ની ની	ધ ની	સા –	– રી

૧	૨	૩	૦	૧
ણે –	એ એ	રે –	એ –	એ –
મ –	ગ રી	સા –	– –	– –

સાખી—

મ બી આં – આ – જે – આ – પ હે – એએ એ – એ એ એં –
પ પ પ – પ – પ – પ – પ ધ – પ મ પ – મ ગ મ –

એંએએં – એએએ – એ – એં – | ધ – રી – સો ઓઓઓ
ગ રી ગ – રીસારી – સા – રી – | સા – સા – રી ગ મ પ

ઓ ઓ ળ શ ણ ગા – – આર | "કર કંકણ ચુડી ચમક" |
– – ગ ગ રી સા – – – | મળીયા આજે "પ્રમાણે" |

"હીરા રત્નની જડીત" | એ પ્રમાણે બાકીના |
"પુનેમ ચાંદની" પ્રમાણે | અંતરા દગાડવા |

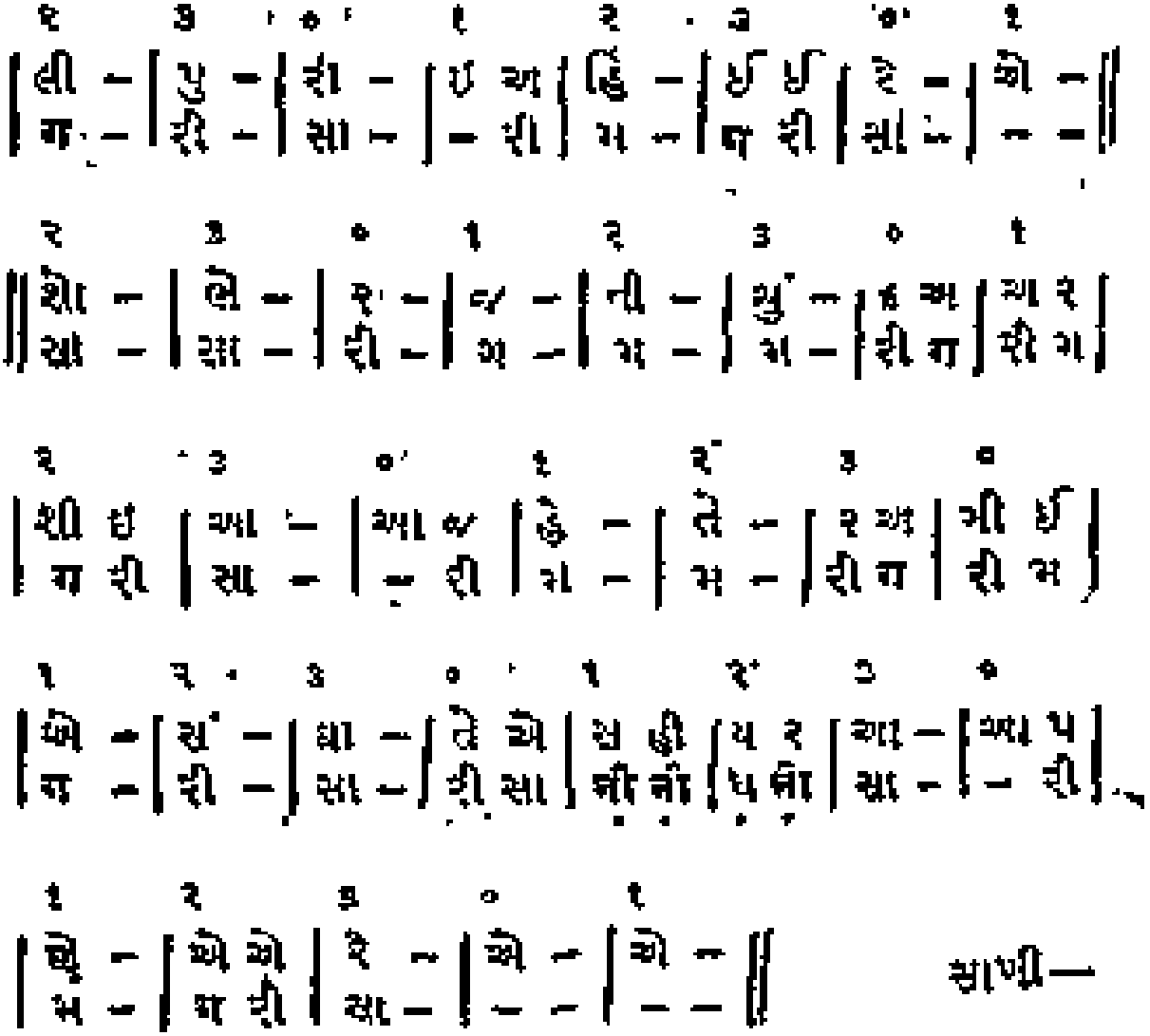

૧૦૮. રાસ. રાગ કાફી. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

વર્ષા ઋતુ શી રળીયામણી, જોને સખી,
વર્ષા ઋતુ શી રળીયામણીરે લોલ.....વર્ષા૦
લીલાં લીલાં અંબર, ઓઢયાં શાં ભૂમીએ,
લીલાં હરીયાળીનાં વન જો, જોને સખી....વર્ષા૦
સાખી—રમણિય ત્રટ સરોવર તણાં, નવામ્બુએ છલકાય,
આંખલડી વીરહી તણી, આંસુડે ઉભરાય.
વાદળી ઉમંગભર આવતીરે લોલ, જાણે પીયુનો
સંદેશો લાવતીરે લોલ,
વારી બીંદુ મોતીડે વરસાવતી, જોને સખી....વર્ષા૦
(શુકદેવ નાકક.)

૧	૦	૧	૦	૧
વ ર વા	આ ૩ ઉ	તુ – શી	ર ળી યા	યા – મ
પ સા સા	– ની સા	રી – ગ	મ પ ધ	ની – ધ
૦	૧	૦	૧	૦
ણી – –	જો – ને	સ ખી ઇ	વ ર વા	આ – રૂ
પ – –	રી – પ	મ ગ મ	રી ગ સા	ની – પ
૧	૦	૧	૦	૧*
તુ – શી	ર ળી ઈ	યા આ મ	ણી – રે	લો – –
ની – સા	પ ગ મ	રી ગ સા	રી – ની	સા – –
૦	૧	૦	૧	૦
ઓ – ઓલ	લી – લાં	લી – લાં	અં અં અં	બ – ર
– – –	મ – મ	પ – ની	ધ ની રીં	ની – સાં

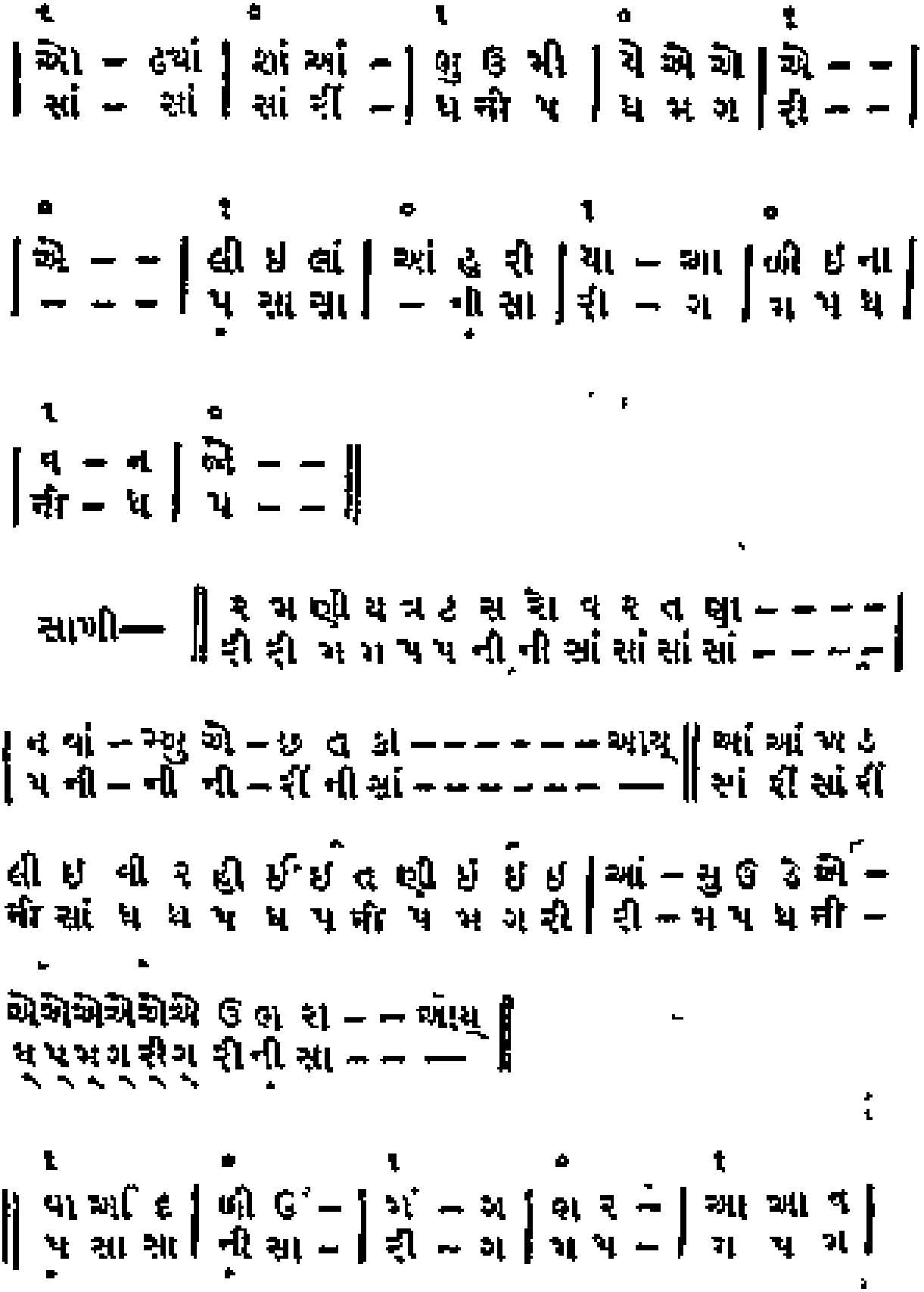

૦	૧	૦	
તી ઇ રે	લો – –	ઓ – ઓલ	"જાણે પીયુને સંદેશો!"
ગ રી ગ	સા – –	– – –	"વાદળી ઉમંગભર" પ્રમાણે.

"વારી બીંદુ મોતીડે"
"ત્યાં ઋતુ" પ્રમાણે.

—:o:—

૧૦૫. રાસ. રાગ ભીમપલાસી. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

સુખ કર સમજો સંસાર પ્રેમી દંપતિનો ખરે,
ધન્ય ધન્ય સતિ અવતાર, કલેશ નહિ કાંઈ કરે;
સતિ સ્વામીની સાથ, ભેટે ભીડીને બાથ,
જોડી પ્રેમેથી હાથ, નમે નેહેથી નાથ;
સાચવે શિષ્ટ શુદ્ધ વિચાર ધ્યાન પતિનું ધરે.....સુખ૦

સાખી–પ્રેમરસથી સૃષ્ટિમાં નહિ, ઉત્તમ અમૃત પાન,
સ્વામી તણું જે સુખ તે, સતિને સ્વર્ગ સમાન;
સતિ સ્વામીને શીવ રૂપ માનતી રે,
ગાન તાને મન મોહન રીઝાવતી રે, સતિ સ્વામી.....સુખ૦

સાખી–નર નારીની જોડ જગતમાં, જાણે સીતા રામ,
જોબન જળમાં ઝીલતાં, થઈ મદન મદે મસ્તાન.
સતિ નીતિ રીતિ પ્રીતિને પીછાનતી રે,
ભજે ભાવે ભરથાર એક ધ્યાનથી રે, સતિ સ્વામી....સુખ૦

(સતિ સીમંતિની નાટક).

૦	૧	૦	૧	૦
‖ શુ ખ –	ક – ર	સ મ –	જો – –	સં અં અં
‖ સા રી –	ની – સા	ગ ગ –	મ – –	ગ મ પ

૧	૦	૧	૦	૧
સા – –	આ – ર	પ્રે – મી	દં અં પ	તિ ઇ ઈ
ગ – –	– – મ	પ – ની	ધ પ મ	ગ મ ગ

૦	૧	૦	૧	૦
નો ઓ ખ	રે – –	એ – –	ધ – ન્ય	ધ – ન્ય
રી ગ રી	સા – –	– – –	પ – પ	પ – પ

૧	૦	૧	૦	૧
સ તિ ઈ	અ વ અ	તા – –	આ – ર	કલે – શ
પ પ ની	ધ પ મ	ગ – –	– – મ	પ – ની

૦	૧	૦	૧	૦
ન હિ ઇ	કાં ઈ ઈ	ઇ ઇ ક	રે – –	સ તિ –
ધ પ મ	ગ મ ગ	રી ગ રી	સા – –	ગ ગ –

૧	૦	૧	
સ્વા આ મી	ઇ ની ઈ	સા – થ	“ ભેટે ભીડીને ગાય ”
રી ગ રી	મ ગ રી	સા – સા	“ જોડી પ્રેમેથી હાથ ”

અને “ નમે નેહેથી નાથ ”—એ વ્રણે “ સતિ સ્વામીની સાથ ”

	૦	૧	૦	૧
પ્રમાણે	ન મે –	ને ઓ હે	એ થી ઇ	ના – –
વગાડવી.	ગ ગ –	રી ગ રી	મ ગ રી	સા – –

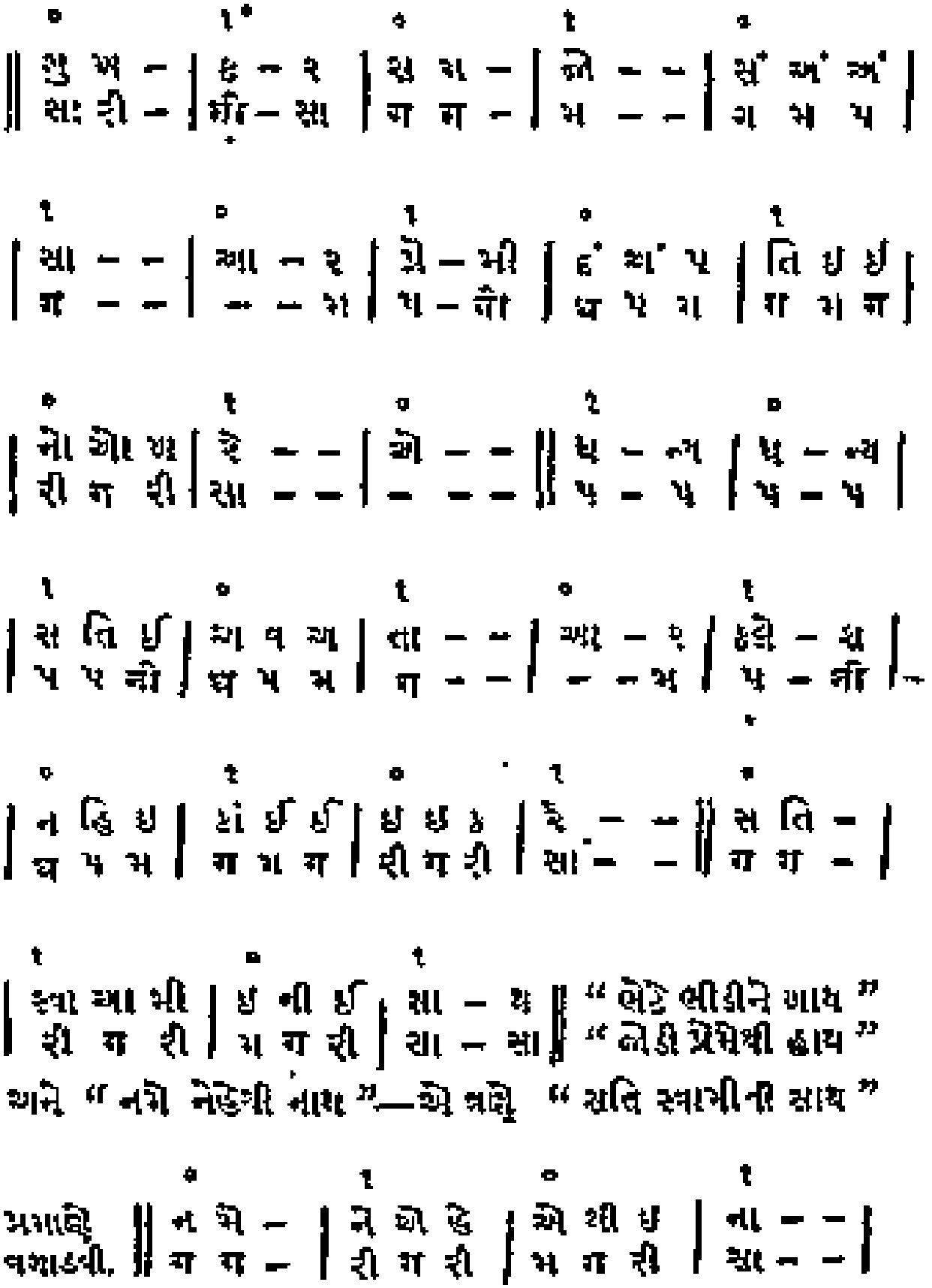

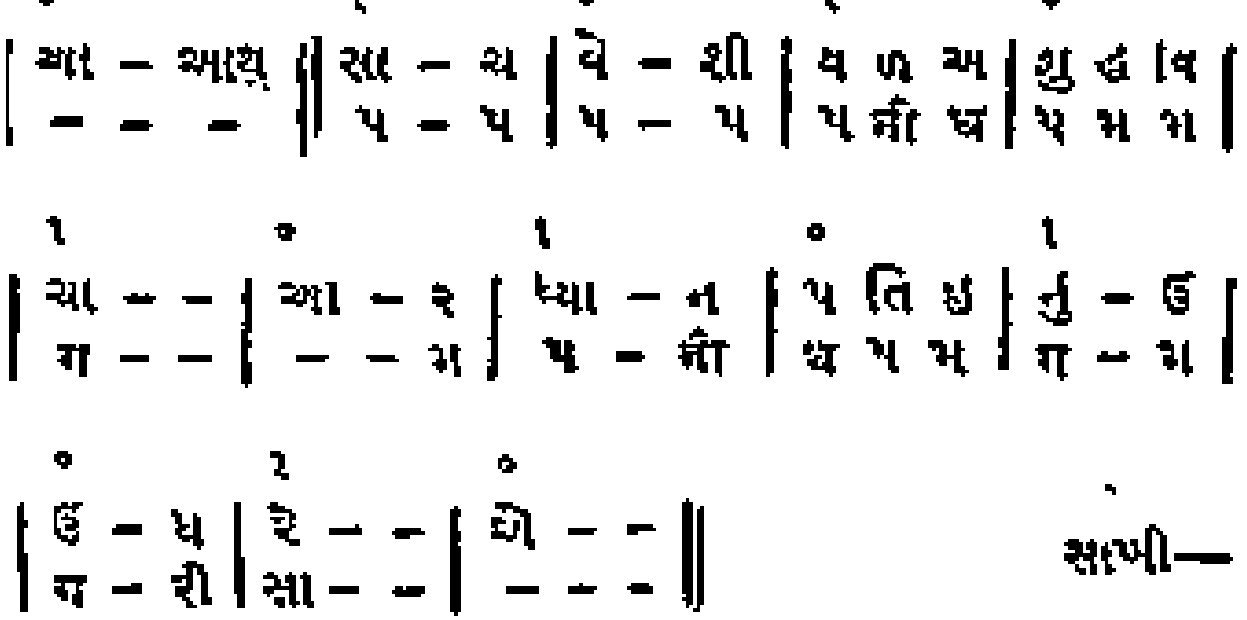

"આન તાને મન મોહન"
"સતિ સ્વામીને શીખ" આપો. પછી "સતિ સ્વામીની

સાથ" લઇ "નમી નેહેથી નાથ" પુરૂં કરી "સાચવે શિયળ" બોલીને પછી "સુખ કર સમજો" બોલવું. એ પ્રમાણે પછીની સાખી અને ગાવનને બોલવાં.

૧૦૬. રાસ. રાગ માઢ. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

મહીમા જેના ગાતાં લખાયા ગ્રંથ,
ધન્ય ધન્ય એ સતીયોના ચરિત્રનેરે,
ઉજ્વળ જેથી અમરાપુરીના પંથ....ધન્ય૦
સાખી—ચંદ્ર સુરજના તેજથી, જેના તેજ અપાર,
એ સતીયોને પારણે, ઝુલ્યા સરજનહાર.
શાણી એના ધર્મ-હૃદય ધારીએરે,
સુનીતિ શીયળને સંભાળીએરે;
પતિવ્રત ખાંડાની છે ધાર એ વિચારના
વિસારીયેરે....શાણી૦

૧	૦	૧*	૦	૧
ગ – હી	મા આ આ	જે એ એ	ના આ આ	ગા આ આ
સાં – સાં	રીં સાં રીં	પ ની ધ	પ મ પ	ગ મ પ

૦	૧	૦	૧	૦
તાં આં લ	ખા આ આ	યા આ આ	ગ્રં – –	અં – અંથ
ગ રી ગ	પ ની ધ	પ મ ગ	રી – –	– – –

૧	૦	૧	૦	૧
ધ – ન્ય	ધ – ન્ય	એ એ એ	સ તી ઇ	યો ઓ ઓ
પ – ધ	મ – પ	મ પ ધ	પ મ પ	ગ પ મ

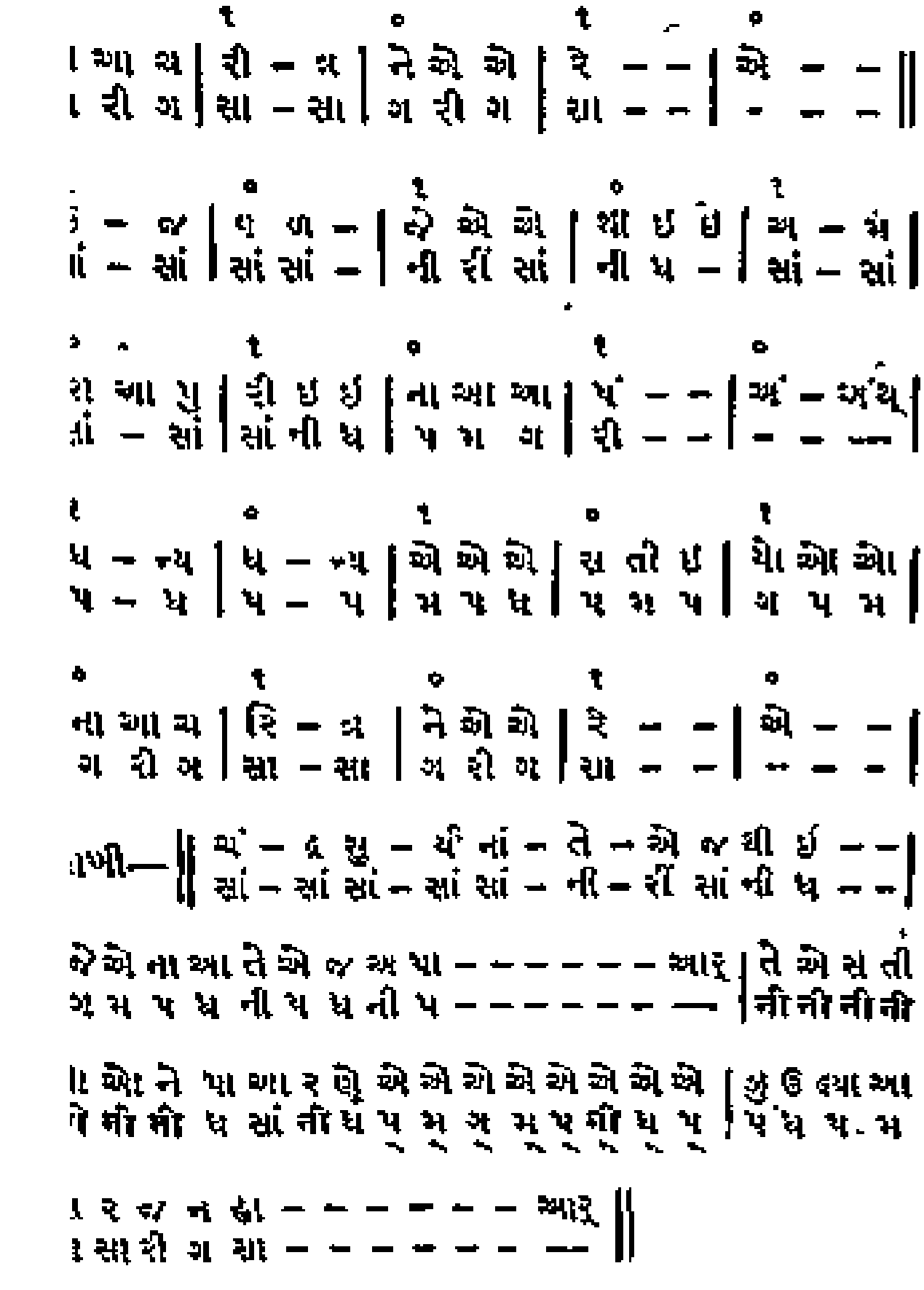

૧	૦	૧	૦	૧
શા ણી ઇ	એ ના આ	ધ – મં	હૂ દ ય	ધા આ રી
મ મ ગ	રી સા રી	ની – ની	સા રી સા	ગ – મ

૦	૧	૦	૧	૦
એ એ એ	રે – –	એ – –	સુ ની ઇ	તી ઇ શી
ગ રી ગ	સા – –	– – –	મ મ ગ	રી સા રી

૧	૦	૧	૦	૧
ય – ળ	ને સં આં	ભા આ ળી	યે એ એ	રે – –
ની – ની	સા રી સા	ગ – મ	ગ રી ગ	સા – –

૦	૧	૦	૧	૦
એ – –	પ તિ વુ	ત જે એ	ખાં ટા આ	ની ઇ છે
– – –	પ પ ધ	ની સાં –	ની સાં ની	ધ પ ધ

૧	૦	૧	૦	૧
ધા આ ર	એ એ વિ	ચા આ ર	ના વિ –	સા આ રી
મ પ મ	ગ રી ગ	સા રી સા	ની સા –	રી ગ મ

૦	૧	૦	૧	૦
એ એ એ	રે – –	એ – –	શા ણી ઇ	એ ના આ
પ ની ધ	પ – –	– – –	મ મ ગ	રી સા રી

૧	૦	૧	૦	૧
ધ – મં	હૂ દ ય	ધા – રી	એ એ એ	રે –
ની – ની	સા રી સા	ગ – મ	ગ રી ગ	સા –

૦	૧
એ – –	મ હી મા૦
– – –	સા સા રી

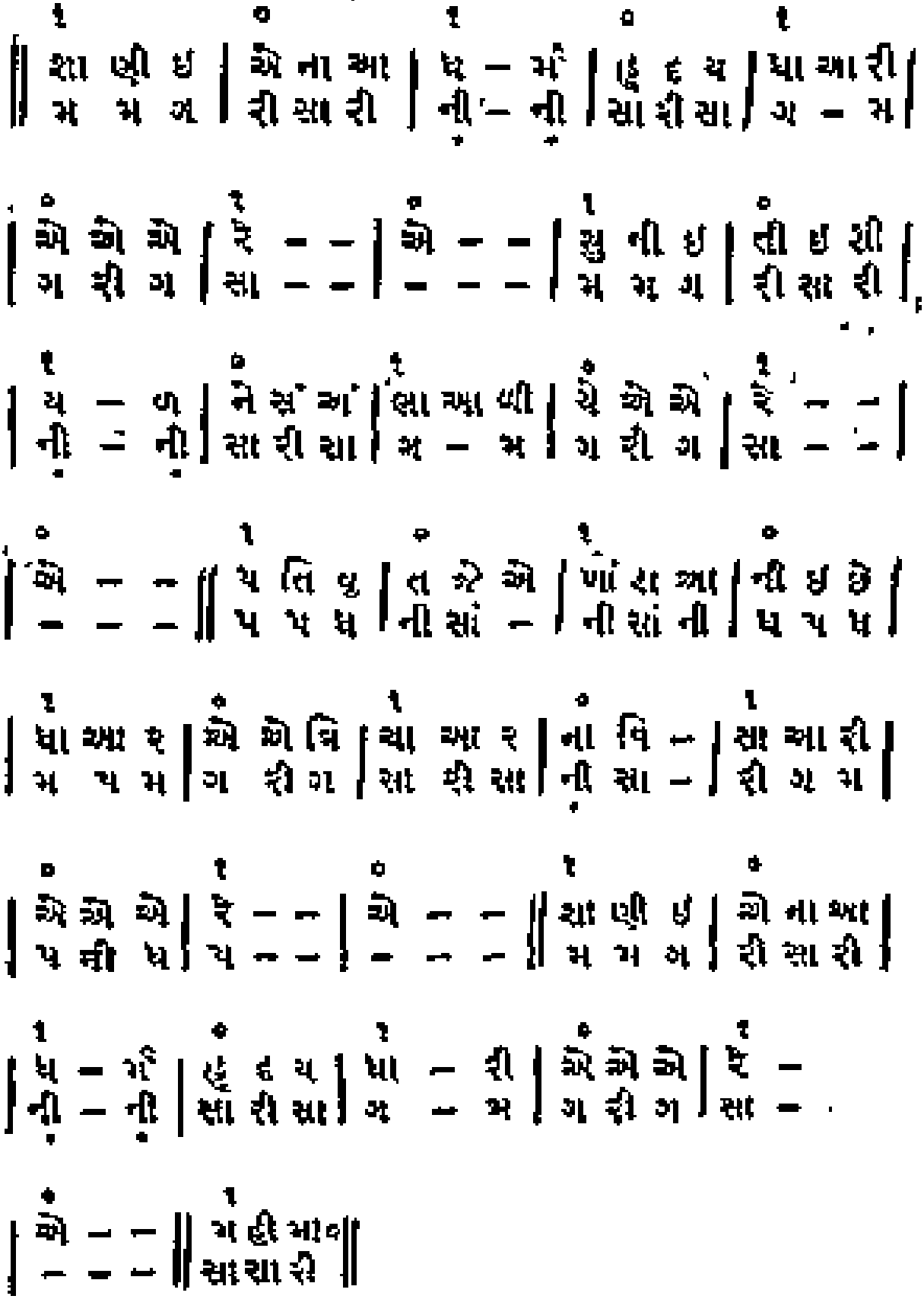

૧૦૩. રાસ. રાગ મિશ્ર. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

આભમાં ઝીણી ઝબુકે વીજળી રે,
કે ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ રે, ગુલાબી કેમ કરી જાશો
ચાકરી રે,
ભીંજાય હાથી ને ભીંજાય ઘોડલાં રે,
કે ભીંજાય હાથીનો બેસતલ ચુબો.... .... ગુલાબી૦
ભીંજાય મેડી ને ભીંજાય માળીયાં રે,
કે ભીંજાય મેડીની બેસતલ રાણી.... .... ગુલાબી૦
તમને વ્હાલી દરબારી ચાકરી રે,
કે અમને વ્હાલો તમારો જીવ..... .... ગુલાબી૦

૧	૦	૧	૦	૧
આ – ભ	માં આં –	ઝી – ણી	ઇ – ઝ	બુ – –
સા – સા	રી ગ –	રી – મ	– – ગ	ગ – –

૦	૧	૦	૧	૦
કે એ –	વી – –	ઇ – જ	ળી – રે	એ – કે
રી સા –	ગ – –	– – રી	સા – સા	– – સા

૧	૦	૧	૦	૧
ઝી – –	ણા આ –	ઝ – ર	મ ર –	ન – ર
સા – –	રી ગ –	રી – મ	મ મ –	ગ – રી

૦	૧	૦	૧	૦
સે એ –	મે – ઘ	અ ગુ –	લા – –	બી – –
રી ગ –	રી – ગ	– રી –	સા – –	સા – –

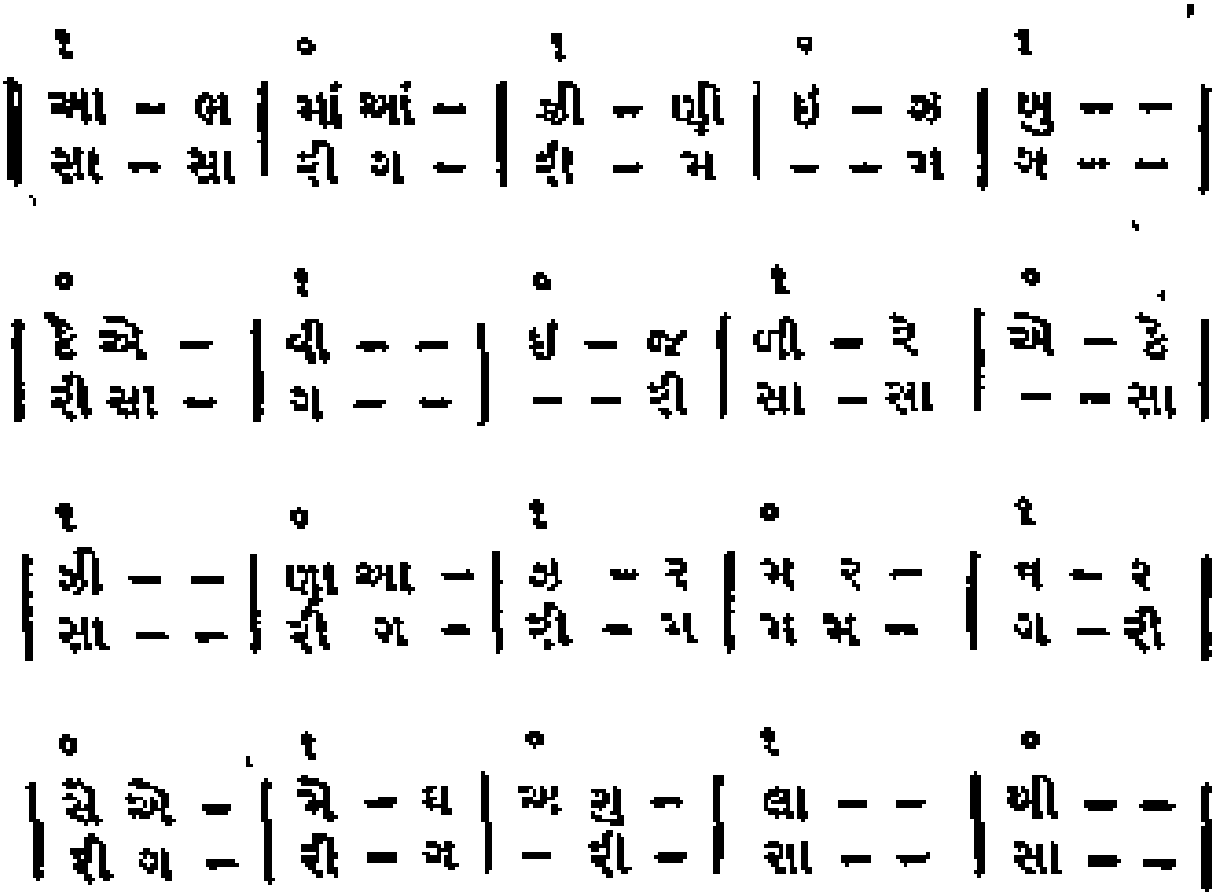

૧	૦	૧	૦	૧
કે – મ	ક રી –	જા – –	ગો ઓ –	આ – –
મ – મ	મ ગ –	ગ – –	રી સા –	ગ – –

૦	૧	૦
આ – ક	રી – રે	ગો – –
રી – ગ	સા – સા	–. – –

૧૦૮. ગરબો. રાગ માઢ. તાલ હીંચ.

ઉગ્યો સખી સૃષ્ટિનો શણગાર હાર, ચાલ્ય ચાલ્ય જોવાને ચંદ્રમાં.
જોને પ્રેમ વેલી ભૂમીના દેહાર, જોને ડોલે સૃષ્ટિ આનંદમાં.

સાખી—ધન્ય ધરા સુંદરી તને, ચતુર ચંદ્ર તુજ કાન્ત,
શાન્તિ પાઠ પઢાવતો સાધીને એકાન્ત.

ધરણી પડી પતિને પાય શિક્ષા શીરે ધરેરે,
ગુણીયલ ગોરી પતી ગુણ ગાય શાન્ત ચિત્તે સ્મરે રે,
ઘરોને બેની ધરતી માતાનું દઈ કાન, પ્રીતેથી કરો સંસાર સુધારસ પ

સાખી—ચંદ્ર સુખે ઓઢાઈને તારાનાં મુખ શ્યામ,
સદ્ગુણીનું સુખ ભાળીને રમે દુષ્ટના રામ.

સખી જેને પતિનું માન, તેના ગાંધર્વ ગાયે ગાન,
પામે દેવી સમાન સન્માન, રમે રામા રસીક લઈ તાન.

સાખી—ધરણી નાર સમ ગૃહીણીઓ સેવે સ્વામી પાસ,
ચતુર ચંદ્રસમ ધણી મળે, જય! જય! ત્યાં ઉચરાય.

(વીણા-વેલી નાટક

૧	૦	૧	૦	૧
ઉ – ગ્યો	સ ખી ઇ	સૂ અ ષ્ટિ	નો શ ણ	ગા આ આ
સાં – ની	ધ ધ ની	પ ધ પ	સાં ની ધ	ગ મ પ

૦	૧	૦	૧	૦
આ આ ર	હા – –	આ – ર	ચા – લ્ય	ચા આ લ્ય
ધ ની ધ	પ – –	– – પ	રી – પ	મ ગ મ

૧	૦	૧	૦	૧
જો ઓ ઓ	વા આ ને	ચં અં દ્ર	માં – –	જાને સખી
રી ગ રી	પ ગ મ	રી ગ રી	સા – –	ઉગ્યો સખી

સાખી—

ધ – ન્ય ધ ન – સું દ રી – ત ને એ એ – –	
ધ – ધ ધ ધ – ધ ધ ધ – ધ ની ધ પ – –	

ચ તુ ર ચં અં દ્ર તુ જ કા – – – આ – – ન્ત્	શાં – ન્તિ –
મ પ મ પ મ પ ધ ધ પ – – – – – – મ	ગ – ગ –

પા – ઠ પ ઠા વ તો ઓ ઓ	– – – સા – ધી – ને એ – –
ગ – ગ ગ ગ ગ મ ગ રી	– – – સા – રી – ગ પ – –

		૧	૦
એ એ – કાં – – ન્ત્	ચલતી હીંચ૦	ધ – ર	ણી – ઇ
ગ રી – સાં – – –		પ – પ	ધ – પ

૧	૦	૧	૦	૧
પ – ડી	ઈ – પ	તિ – –	ને એ –	પા – –
સાં – સાં	– – સાં	સાં – –	સાં રીં –	ની – –

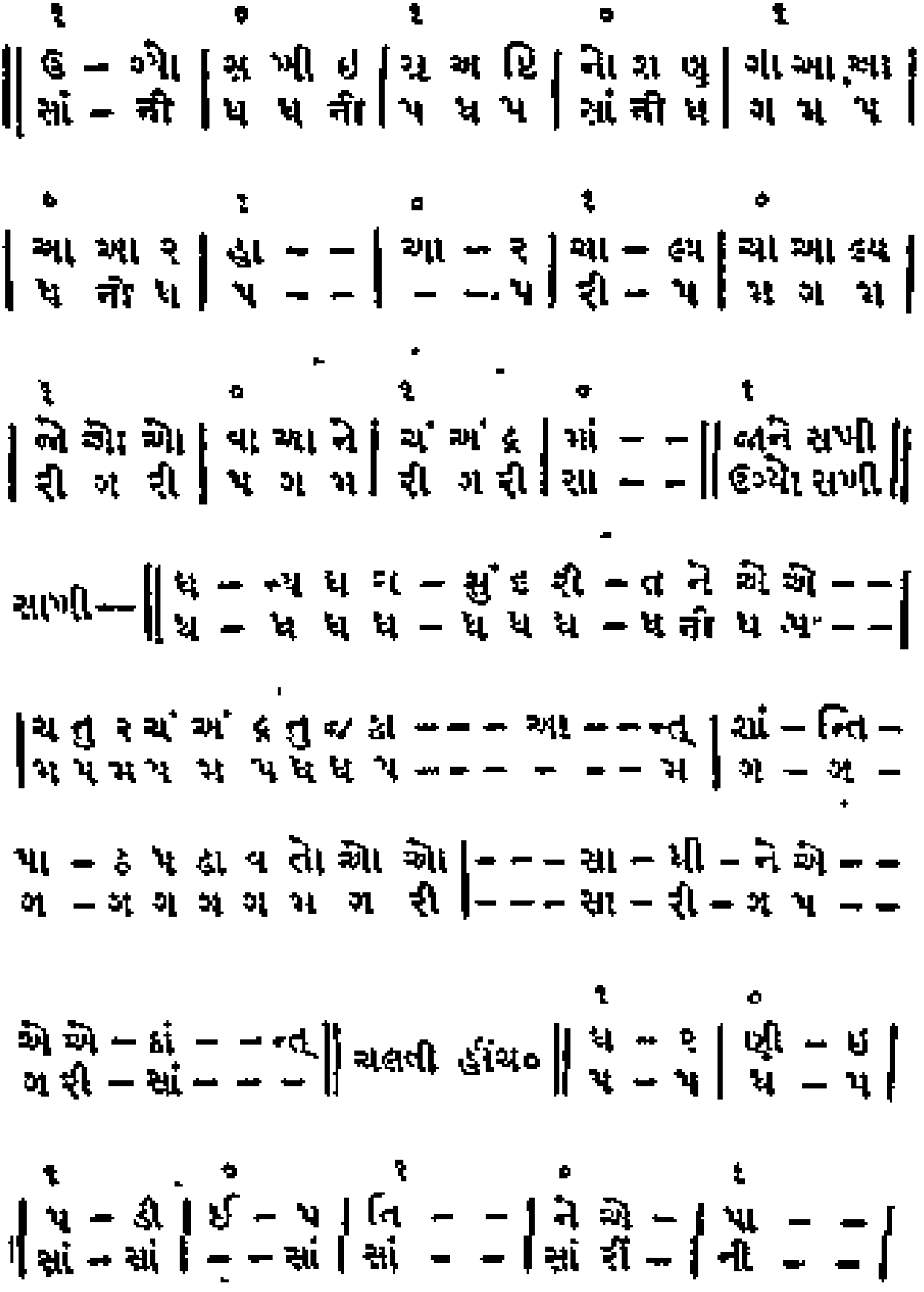

૦	૧	૦	૧	૦
આ – ય	શિ – ઇ	ક્ષા આ –	શી – રે	એ – ધ
– – સાં	ની – ધ	ધ ની –	પ – ધ	પ – ધ

૧	૦	૧	૦	૧
રે – એ	એ – એ	રે – –	એ – –	ગુણીયલ
ની – સાં	ધ – ની	પ – –	– – –	ધરણી૦

૦	૧	૦	૧	૦
એ – ધ	રો – ને	બે – ન	ધ ર ની	ઇ મા –
– – ધ	ની – ની	નો – ધ	પ ધ પ	– ધ –

૧	૦	૧	૦	૧
તા – નું	ક હું –	કા – –	આ – આન્	પ્રીતેથી કરો૦
નો – સાં	ની ધ –	પ – –	– – –	ધરોને બેન૦

	૦	૧	૦
સાખી— ચંદ્ર સુખે૦	સ ખી –	જે – ને	એ – પ
ધન્ય ધરા૦	સાં સાં –	સાં – સાં	– – સાં

૧	૦	૧	૦	૧
નિ – –	નું ઉ –	મા – આ	આ – આ	ન – –
સાં – –	સાં રાં –	ની – સાં	ધ – ની	પ – –

૦	૧	૦	૧	૦
તે – ના	ગાં – ધ	અ – ર્થ	ગા – આ	યે એ એ
ની – ની	ની – ની	– – ની	ની – –	ની ધ પ

૧	૦	૧	૦	૧
ગા આ આ	આ આ આ	ન – –	[illegible]	[illegible]
પ ધ ની	સા ની ધ	પ		

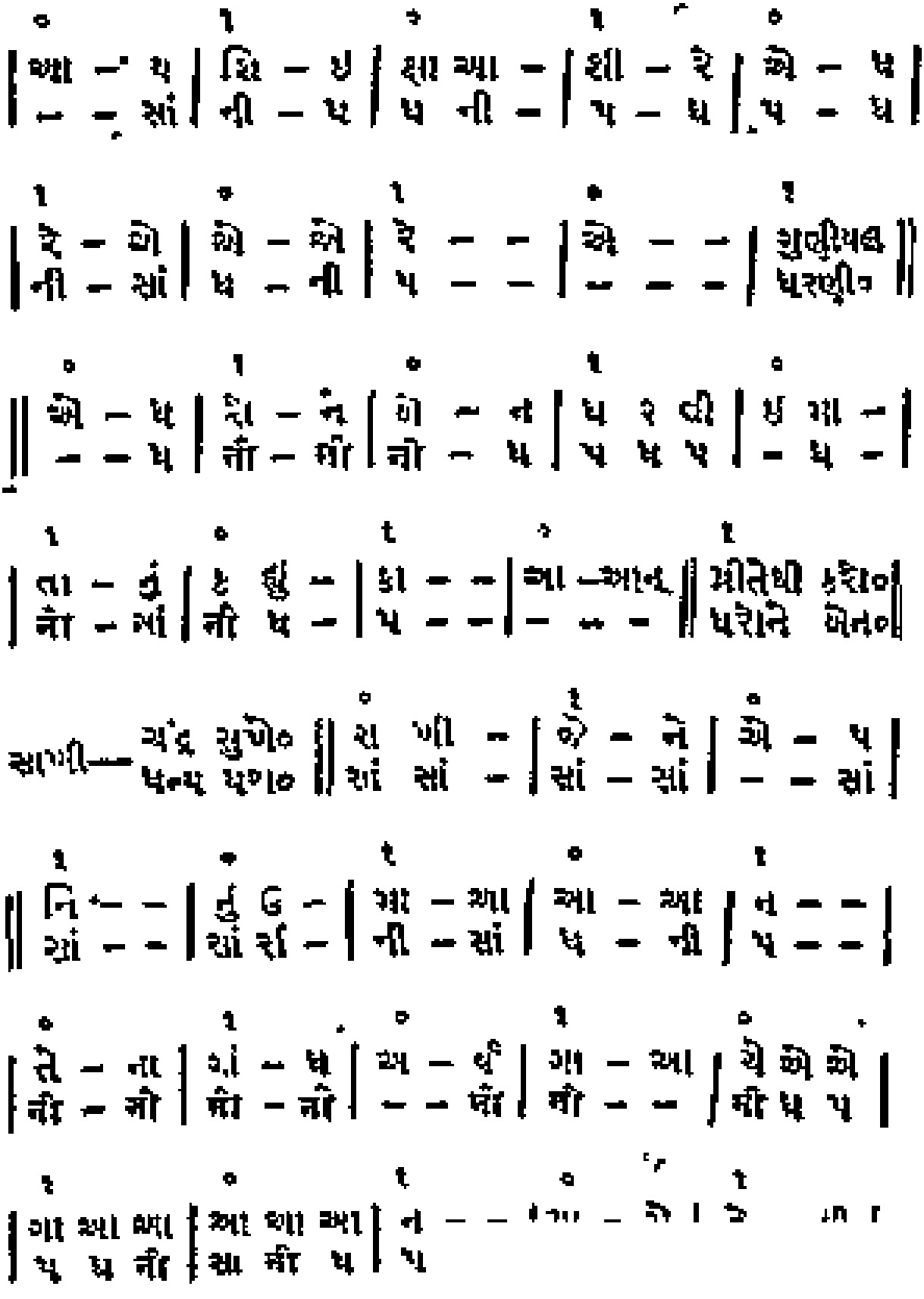

૦	૧	૦	૧	૦
ઈ – સ	મા – ન	સ – ન	મા – આ	આ – આ
– – મ	મ – મ	મ – પ	ગ – મ	રી – ગ

૧	૦	૧	૦	૧
ન – –	ર મે –	રા – મા	આ – ર	સિ – ક
સા – –	રી રી –	રી – રી	– – રી	રી – રી

૦	૧	૦	૧	૦
લ ઈ –	તા આ આ	આ આ આ	ન – –	અ – –
રી ગ –	સા રી ગ	મ ગ રી	સા – –	– – –

ભાખી— ‖ ધરણી નાર૦ ‖
‖ ધન્ય ધરા૦ ‖

૧૦૯. રાગ માઢ. તાલ ખેમટો. મધ્યમલય.

કાંટો વાગ્યો રે મારે કાળજે, જરી જરીમાં જીવડો ઉડો
જાય રે.....કાંટો૦
પહેલે આણે હું આવી સાસરે,
પેલી પ્રીતમાં પીયુડો મારો, હું થકી રીસાય રે.....કાંટો૦
વીત્યો વસંત વાત વાતમાં,
તોયે અમારા રીસામણા રોજ, રાતે વધતાં જાય રે....કાંટો૦
ચૈતર વૈશાખ લાગે દોહલા,
એક તો અમે ગળ્યાં જળ્યાં એમાં, વાયરા ઉના વાય રે....કાંટો૦
બચપણ સારૂં હતું તે સાંભરે,
મુઈ જુવાની ને ગળ્યા એ લાવા, હાયમાં કેમ સેહવાય રે....કાંટો૦

૧	૦	૧	૦	૧
કાં આં ટો	ઓ વા –	ગ્યો – રે	મા રે એ	કા – ળ
રી ગ રી	પ મ –	ગ – સા	રી ગ રી	ની – રી

૦	૧	૦	૧	૦
જે – –	જ રી જ	રી માં આં	જી વ ડો	ઉંડો ઓ
સા – –	પ મ ગ	રી રી ગ	મ પ ધ	પ મ ગ

૧	૦	૧	૦	૧
જા આ ય	રે – –	કાં આં ટો	ઓ વા –	ગ્યો – રે
રી ગ રી	સા – –	રી ગ રી	પ મ –	ગ – સા

૦	૧	૦	૧	૦
મા રે એ	કા – ળ	જે – –	પ હે લે	એ આ –
રી ગ રી	ની – રી	સા – –	રી ગ રી	પ મ –

૧	૦	૧	૦	૧
ણે – હું	આ વી ઈ	સા – સ	રે – –	પે લી પ્રી
ગ – સા	રી ગ રી	ની – રી	સા – –	પ મ ગ

૦	૧	૦	૧	૦
ત માં આં	પી યુ ટો	મા રો –	હું ઉં ધ	કી ઇ રી
રી રી ગ	મ પ પ	પ પ –	પ ધ પ	મ ગ મ

૧	૦		
સા આ ય	રે – –	કાંટો૦	બાકીના અંતરા "પહેલે આંણે હું" પ્રમાણે વગાડવા.
રી ગ રી	સા – –		

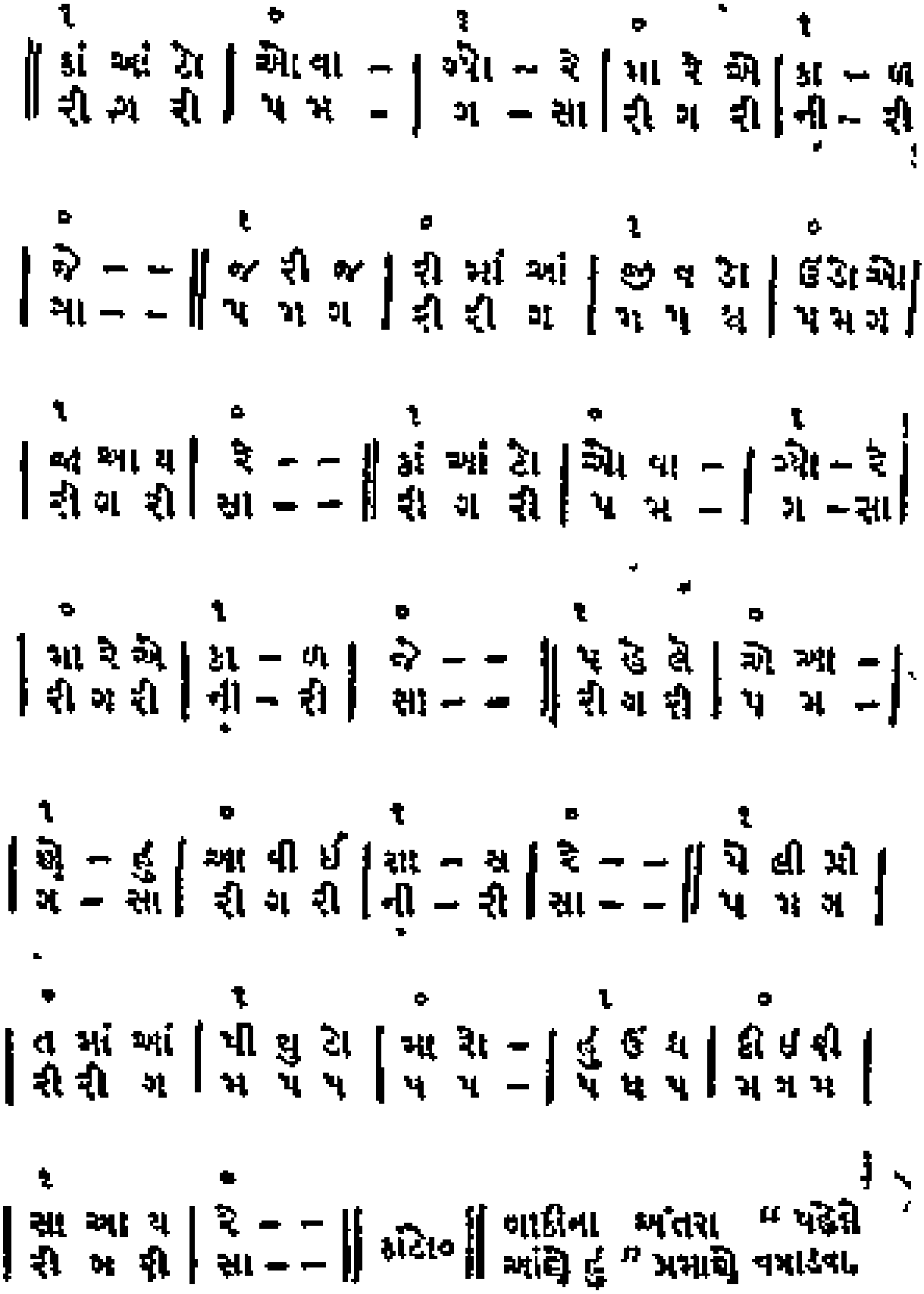

સારીગમ. સ્લોમાર્ચ. (વસંત-પ્રભા નાટક).

૦	૧	૦	૧	૦	૧
– પ પ	સાં – સાં	સાં પ પ	ધ – ધ	ધ ગ મ	પ – મ
ગ – મ	પ – પ	પ – –	સા રી ગ	રી ગ મ	ગ મ પ
મ પ ધ	પ ધ પ	મ ગ મ	રી ગ રી	સા – –	સા – રી
ગ – ધ	પ – મ	ગ – સા	રી – ગ	રી – ધ	સા – –
– – –	ગ ગ ગ	ગ ગ ગ	પ પ પ	પ પ પ	મ મ મ
મ મ મ	ધ ધ ધ	ધ ધ ધ	પ ધ પ	સા ની સાં	ધ ની ધ
પ – –	સાં ની ધ	ની ધ પ	ધ પ મ	પ મ ગ	મ ગ રી
ગ રી સા	સા રી ગ	સા – –			

ગ રી સા | સા રી ગ | સા – – || બીજી વાર બોલવી હોય તો
[સા પ પ] સાં પછી તુરત પ પ | સાં સાં | ઉપાડી લેવું.

સારીગમ. કવીક માર્ચ—ચટકકુચ. તાલ લાવણી.

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|| સા ગ | સા ગ | સા ગ | મ્ગ્રીસા | ની રી | ની રી | ની રી |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ગ્રીસાની | સા ગ | સા ગ | સારીગમ | પ – | મ્ગ્રીસા |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| ગ્રીસાની | સા સા | સા – || સા સા | રીસાનીસા | રી રી |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ગ્રીસારી | ગ ગ | મ્ગ્રીસા | ની રી | સા – || ગ ગ

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| મ્ગ્રીગ | મ મ | મ – | ગ ગ | મ્ગ્રીસા | રી રી | રી –

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| પ પ | ધ્પ્મ્ગ | મ ગ | પ્મ્ગ્રી | ગ ગ | મ્ગ્રીસા

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ની રી | સા – || સાનીધ્પ | નીધ્પ્મ | ધ્પ્મ્ગ | પ્મ્ગ્રી |

૨ ૩ ૦ ૧
| મ્ગ્રીસા | ગ્રીસાની | સા સા | સા – ||

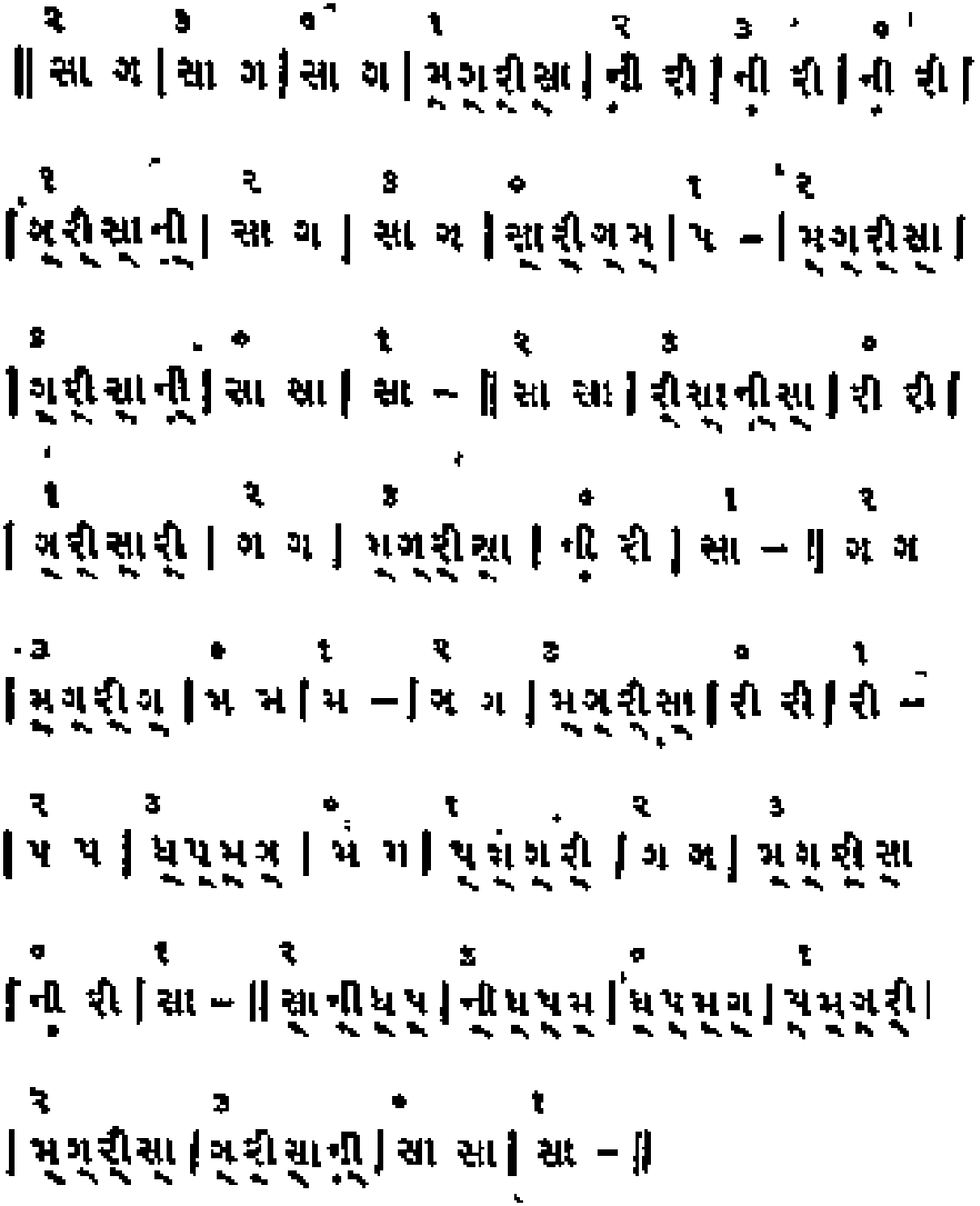

૬૬૬. રાગ કલ્યાણ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય. ૮

આલો સાહેલી (૨) ભુવનેશ્વરીનાં, લો મળીને દરશન કરીયે;
દુઃખ હરનારી, સુખ કરનારી, મોત મ્હાની અંતર ધરીયે.
ભાવ ધરી જો પુજન કરીયે, તો ભવસીંધુથી તરીયે,
સુખા ચંદન કુમકુમ કેશર, અરચન કરીને મન ઠરીયે,
અબીલ ગુલાલને પુષ્પ માલથી, માને વધાવી મંદીર ભરીયે....આલો૦

(સૌભાગ્ય સુંદરી નાટક).

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨

| આ આ | લો – | સા – | હે એ | એ એ | એ એ | લી – | ઇ – |
| ૫ ધ | ધ – | રી – | સાં રીં | ની સાં | ધ ની | ૫ – | – – |

| ભુ ૫ | ને – | શ્વ – | રી ઇ | ઇ ઇ | નાં – | આં – | આં – |
| ગ ગ | ગ – | રી – | ગ ગ | ૫ ધ | ધ – | – – | – – |

| સૌ ઉ | મ – | ણી – | ને – | એ – | દ – | ૨ – | ણ – |
| ૫ ધ | ૫ – | મ – | ગ – | મ – | ધ – | ૫ – | ગ – |

| ન – | ઠ – | રી – | એ – | એ – | એ – | એ – | એ – |
| મ – | ગ – | રી – | સા – | રી – | ની – | સા – | – – |

| હુ – | ખ – | હ – | ૨ – | ના – | આ – | રી – | ઇ – |
| ગ – | ગ – | ગ – | રી – | ગ – | મ – | ૫ – | – – |

| ભુ – | ખ – | ક – | ૨ – | ના – | આ – | રી – | ઇ – |
| ગ – | ગ – | ગ – | રી – | ગ – | મ – | ધ – | – – |

| મુ – | ૨ – | તી – | ખા – | આ – | નો – | આં આં | ત – |
| ની – | રી – | સાં – | ની – | ધ – | ધ – | મેં ૫ | |

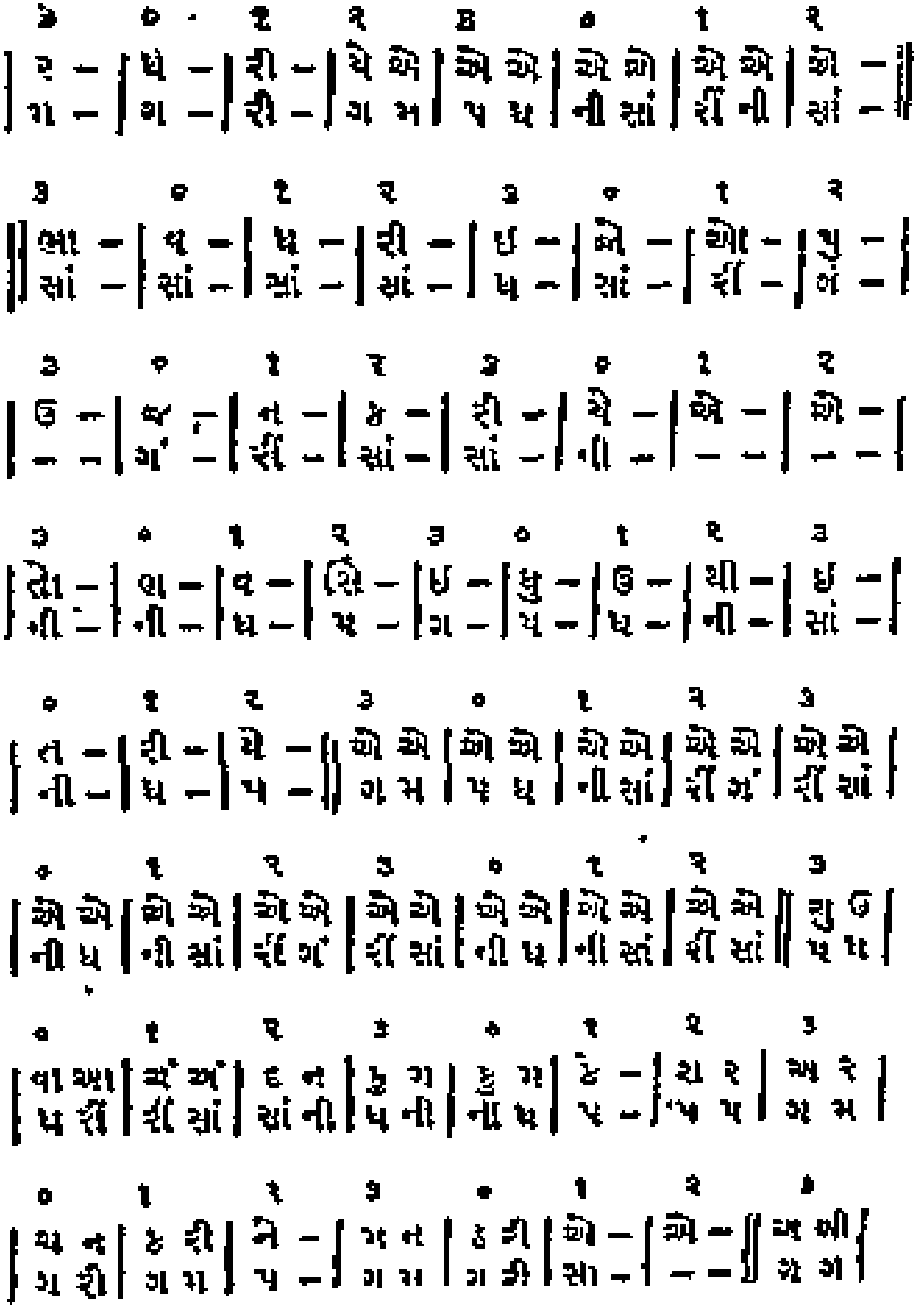

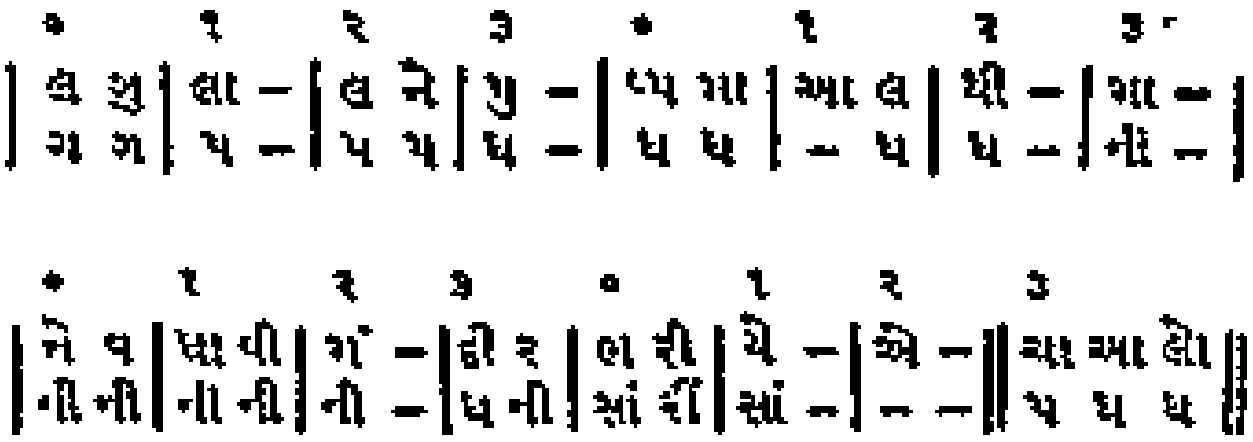

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
લ ગુ	લા –	લ ને	પુ –	પ્પ મા	આ લ	થી –	ગા –
ગ ગ	પ –	પ પ	ધ –	ધ ધ	– ધ	ધ –	ની –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ને વ	ધા વી	ગં –	દી ર	ભ રી	યે –	એ –	ચા આ લો
ની ની	ની ની	ની –	ધ ની	સાં રીં	સાં –	– –	પ ધ ધ

૧૧૩. રાસ. રાગ મિશ્ર. તાલ લાવણી અને દાદરો.

વટ સાવિત્રી વ્રત આજ પુરણ કરીએ રે,
લઈ કુમ કુમ અક્ષત હાથ, ફળતો ધરીએં રે.
છે પવિત્ર વસ્ત્રો બ્હેન આપણ અંગે રે,
કરો પુજન વડનું આજ, સહીયર સંગે રે.
વિધિ આ વૃત તણી સાંચવો તમો,
તો તો મંગળ તમારૂં થાય રે,
આયુષ્ય પ્યારા પતિનું રે વધારશો.
શાસ્ત્ર વિષે સુંદરતા શી એની લખી, (વિધિ૦ પ્રમાણે).
તેથી તમારૂં રૂડું થાય રે.....આયુષ્ય૦
કંકણ કર વિષે ચમકે તમારાં,
અંબોડા શિર પર શોભે છે સારા;
એ સહુ રહેશે રૂપાળાં, વ્રતની વિધિ સંભાળો.
ઝાંઝરનો ઝમકારો તમારો, લટકો મટકો ને ચટકો તમારો,
ખટકો હોય જો પ્યારો વ્રતની વિધિ સંભાળો.

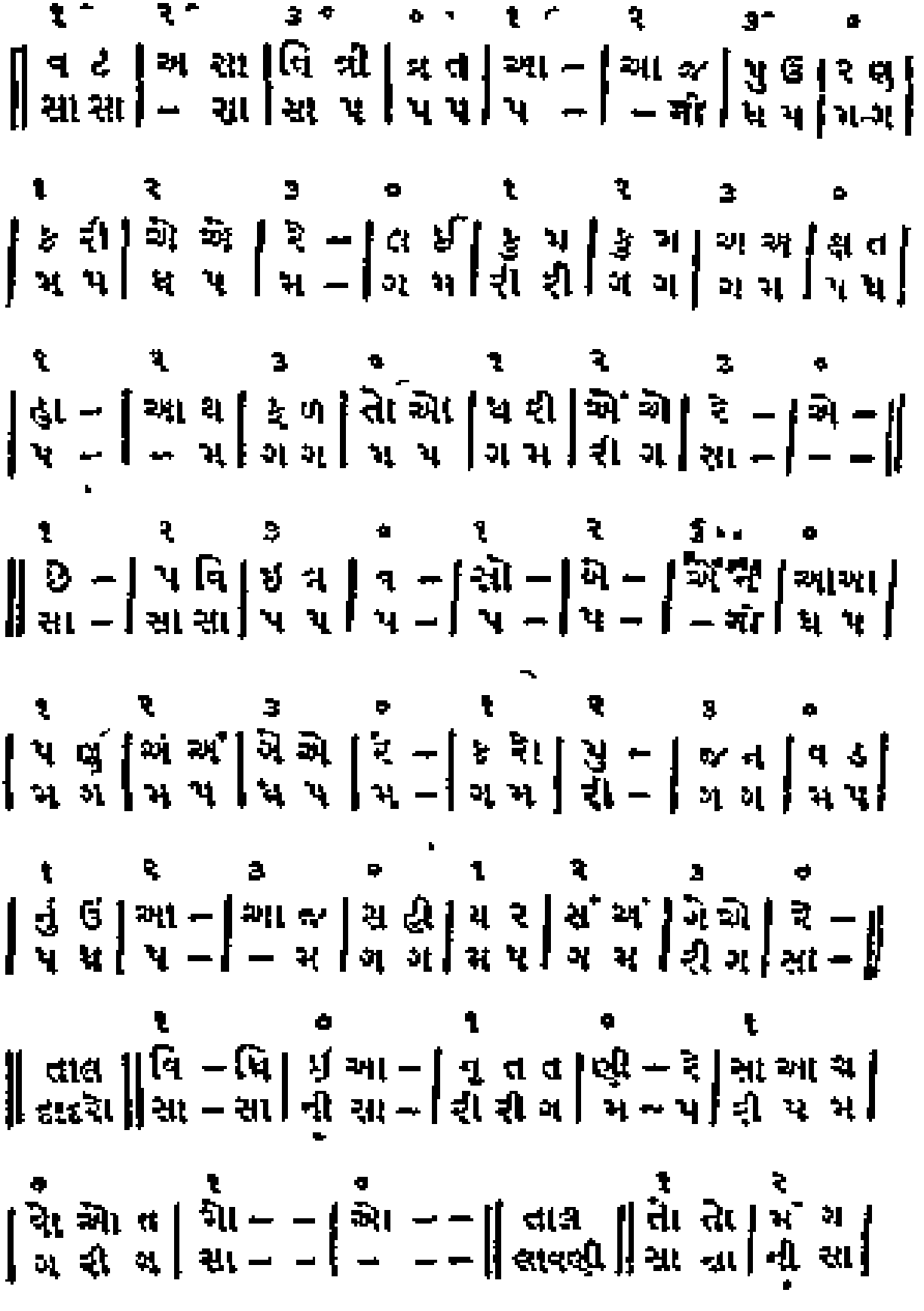

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ળ ત | મા આ | રૂં ઉં | યા ય | રે – | આ આ યુ | ઉ ષ્ય |
| સા સા | રી ગ | મ પ | ની ધ | પ – | મ્ પ્ મ | – સા |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| પ્યા રા | આ પ | તિ નું | રે વ | ધા ર | શો – | ઓ – ||
| સા રી | – ગ | મ પ | મ ગ | રી ગ | સા – | – – ||

૧ ૦ ૧ ૦
|| તાલ || કં ક ણ | ક ર વિ ષે | ચ મ કે ત | મા આ રાં – |
|| દાદરો || સા ની સા | રી ગ્ મ ગ | રી પ્ મ ગ | રી ગ્ સા – |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| અં બો ડા | શિ ર પ ર | શો ઓ ભે છે | સા આ રા – || એ સ હુ |
| સા ની સા | રી ગ્ મ ગ | રી પ્ મ ગ | રી ગ્ સા – || સા રી ગ |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| રે શે રૂ | પા આ ળા આ | વૃ ત ની ઇ | વિ ઇ ધિ સં | ભા આ ળો – ||
| મ પ ગ | પ્ ની ધ પ | મ્ મ્ ગ રી | રી પ્ મ ગ | રી ગ્ સા – ||

૧ ૦ ૧ ૦
|| ઝાં ઝ ર | નો ઓ ઝ મ | કા આ રો ત | મા આ રો – |
|| સા ની સા | રી ગ્ મ પ | રી પ્ મ ગ | રી ગ્ સા – |

૧ ૦ ૧ ૦
| લ ટ કો ઓ | મ ટ કો ને | ચ ટ કો ત | મા આ રો – ||
| સા સા ની સા | રી ગ્ મ પ | રી પ્ મ ગ | રી ગ્ સા – ||

૧ ૦ ૧ ૦
|| ખ ટ કો ઓ | હા ય જો | પ્યા આ રો ઓ || વૃતની૦ ||
|| સા સા રી ગ | મ પ મ | પ્ ની ધ પ ||

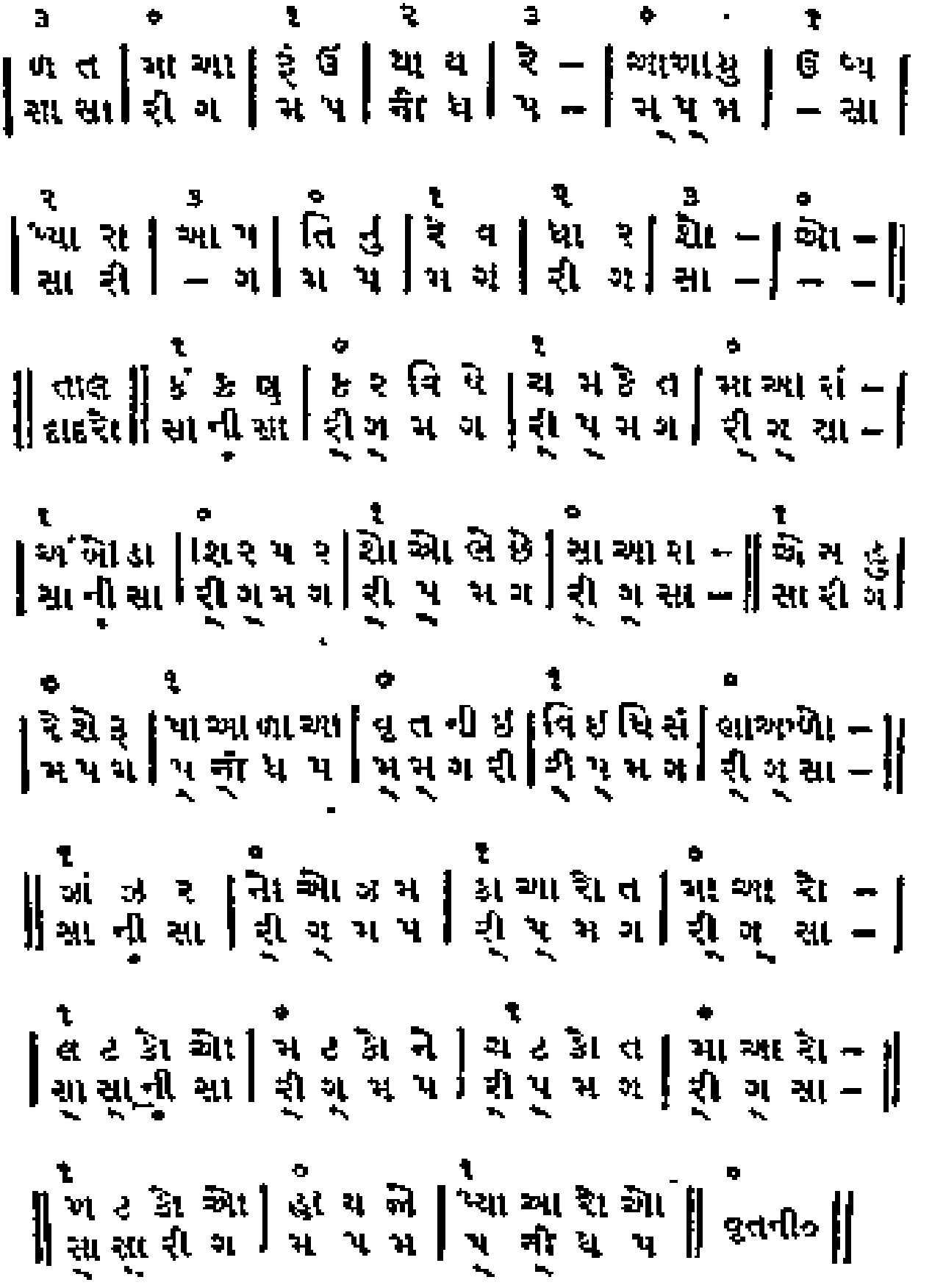

૧૧૮. રાગ બેંગાલી કાફી. તાલ ત્રિતાલ. નિસબતનો.

વન્દે માતરમ્, સુજલામ્, સુફલામ્, મલયજ શીતલામ્,
શસ્ય શ્યામલામ્, માતરમ્.....વન્દે૦
શુભ્ર જ્યોત્સ્નામ, પુલકિત યામિનીમ્,
ફુલ્લ કુસુમિત, દ્રુમદલ શોભિનીમ્, સુહાસિનિમ્,
સુમધુર ભાષિનીમ્, સુખદામ્, વરદામ્, માતરમ્....વન્દે૦

૦	૧	૨	૩
૫ ૫ ૫ –	૬ ૬ ૬ –	૫ – ૫ ૬	૬ – – –
૫ ૫ ૫ –	૬ ૬ ૬ –	૫ – ૫ ૬	૫ – – –

૦	૧	૨	૩
૬ – – ૬	૬ – – ૫૫	૬ – – ૬	૬ – – ૫૫
૫ – – ૫	૫ – – –	૬ – – ૫	૫ – – –

૦	૧	૨	૩
૫ ૬ ૫ ૬ ૫૫	૬ ૬ ૬ – ૫	૬ – – –	૫૫ – – ૫૫
૫ ૫ ૫ ૬ ૫	૬ ૬ ૫ – ૬	૬ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
૬ – – ૬૬	૬૬ – – ૫	૬ – – –	૫૫ – – ૫૫
૬ – – ૬	૫ – – –	૫ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
૫૫ ૫૫ – ૬	૬ – – –	૬૫ – – ૫૫	૫૫ ૫૫ ૫૫ – ૫૫
૫ ૫ – ૬	૬ – – –	૫ – – ૫	૫ ૫ ૫ – –

૦	૧	૨	૩
૬ – – ૬૬	૬૫૫ – – –	૬૬૬ – – –	૬૬ – – ૬૬
૫ – – ૫	૫ – – –	૫ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
પુ લ કિ ત	યા – આ મિ	ની – – –	ઈ – – ઈમ્
ધ ની રી સાં	ધ – ની ધ	પ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
કુ લ કુ સુ	મી ત – –	અ – – –	અ – – –
ની ની ની ની	ની સાં – –	– – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
દુ મ દ લ	શો ઓ ઓ – ભિ	ની – – –	ઇ – – ઇમ્
ની ની ધ ની	પૂ ધૂ ની – ધ	પ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સુ હા આ –	આ – આ સી	ની – – –	ઈ – – ઇમ્
મ પ મ –	ની – પ મ	ગ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સુ મ ધુ ર	ભા આ – આ વિ	ની – – –	ઇ – – ઇમ્
ગ ગ રી ગ	સાં રી – ગ રી	સા – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સુ – ખ અ	દા – – આમ	વ – ર અ	દા – – આમ્
સા – ગ મ	પ – – —	ગ – મ પ	ધ – – —

૦	૧	૨	૩
મા આ – ત	રં – – –	અં – – અં	અં અં અં – અમ્
ધ ની – રી	સાં – – –	ની – – ધ	ની ધ પ – —

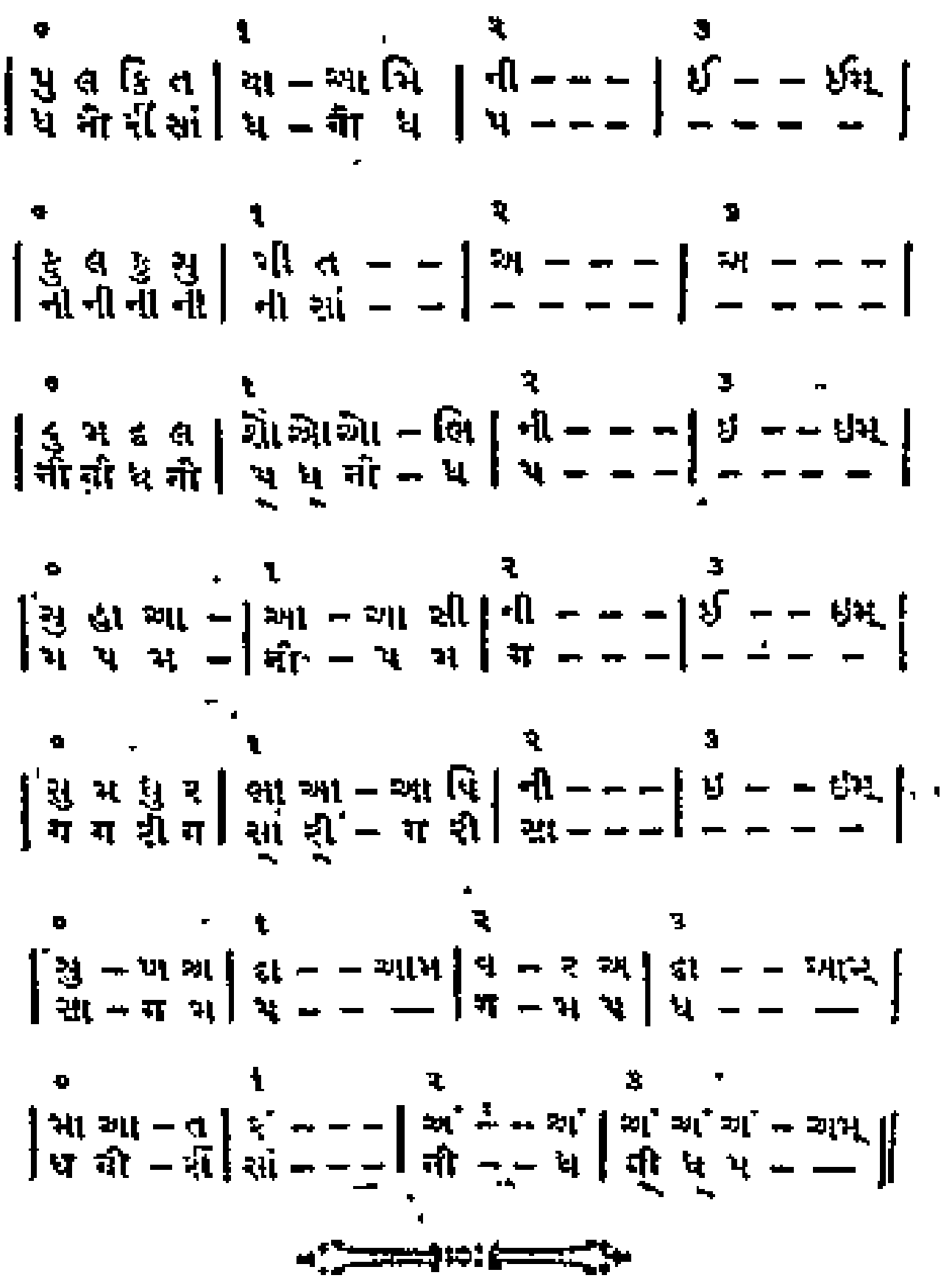

૧૧૫. રાગ શંકરાભરણ. તાલ એકા.

૧	૧	૧	૧	૧	૧
ગૉડ્ –	સેઇવ્ –	અવર્ –	ગ્રે –	સ્યસ્ –	કીંગ્ –
રક્ષ –	દેવ –	તું –	મ્હા –	રા –	જા –
સા –	સા –	રી –	ની –	સા –	રી –
લૉંગ્ –	લીવ્હ્ –	અવર્ –	નો –	– બલ્	કીંગ્ –
બહુ –	જીવ –	જો –	પ્રૉડ –	– રા	જા –
ગ –	ગ –	મ –	ગ –	– રી	સા –
ગૉડ્ –	સેઇવ્ –	ધી –	કીંગ્ –	– –	– –
રક્ષ –	દેવ –	રા –	જા –	– –	– –
રી –	સા –	ની –	સા –	સા રી	ગ મ
સૅન્ડ્ –	હિમ્ –	વિક્ –	ટો –	– રિ	અસ્ –
એમ –	ને –	કર –	જય –	– વંત	મસ્ –
પ –	પ –	પ –	પ –	– મ	ગ –
હૅ –	પી –	એન્ડ્ –	ગ્લો –	– રિ	અસ્ –
સુખ –	રી –	ર્તિ –	નો –	– દે	યશ –
મ –	મ –	મ –	મ –	– ગ	રી –
લૉંગ્ –	ડુ ઉ	રે ઇન્	ઓ –	– વર	અસ્ –
લં –	બા વ	રા જ	બહુ –	– વ	રસ –
ગ –	મ ગ	રી સા	ગ –	– મ	પ –
ગૉડ્ –	સેઇવ્ –	ધી –	કીં –	ઈં –	ઈંગ્ –
રક્ષ –	દેવ –	રા –	જા –	– –	– –
ધ –	ગ –	રી –	સા –	– –	– –

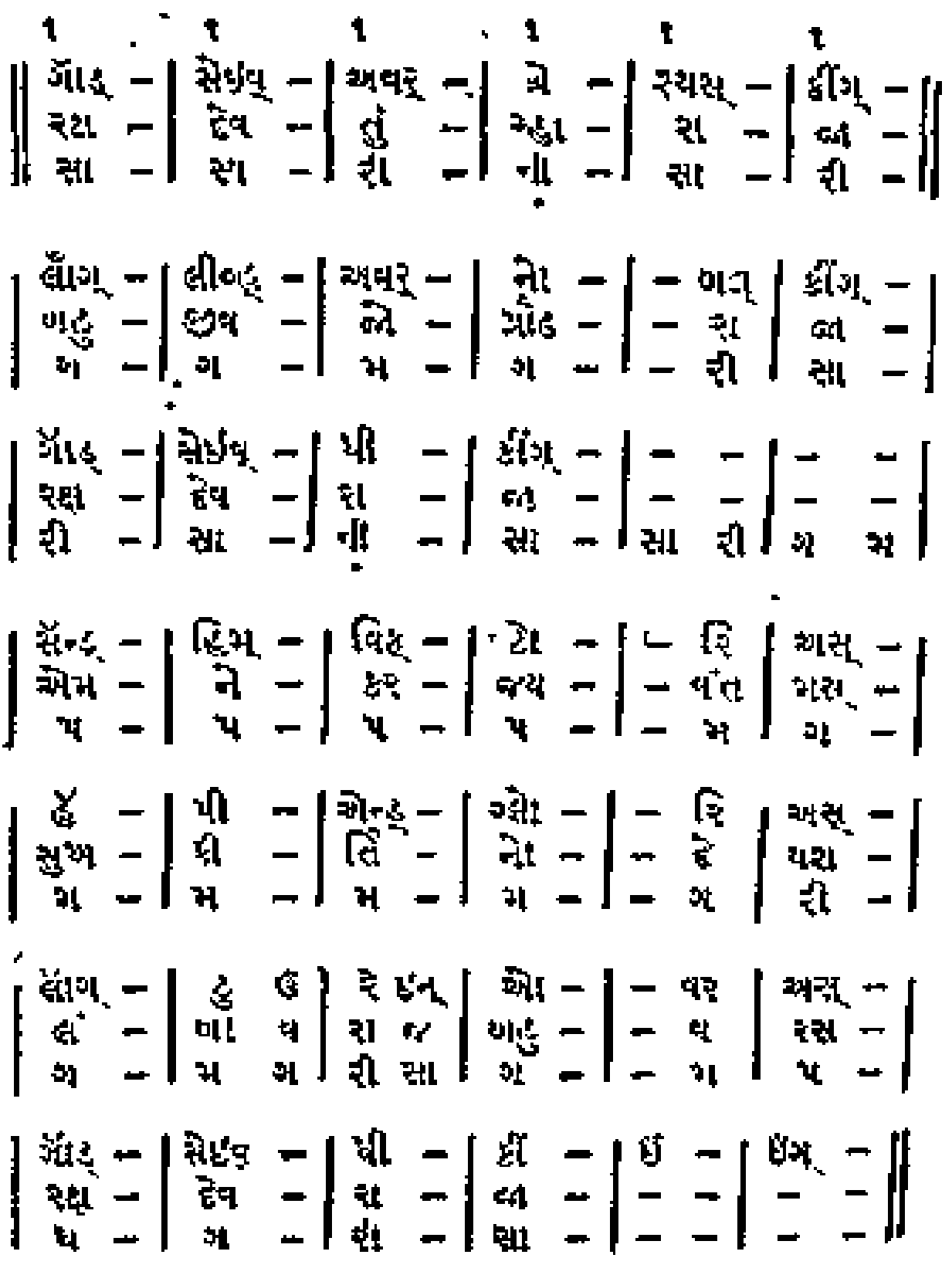

૧૧૬. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

આ જગમાંહી જેણે મન જીત્યું તે જીત્યું સર્વ ગણાય,
સ્વર્ગ તણાં પણ અલભ્ય સુખડાં, તેને તુચ્છ જણાય....આ જગમાં૦
વિષય માંહી મદમત્ત બનીને, માતંગ જુઓ સપડાય,
મધુરનાદના નાદ થકી મૃગ, પારધી હાથે હણાય....આ જગમાં૦
રૂપ પ્રકાશ દીપકનો દેખી, પતંગ બાળે કાય,
રહે જળમાં પણ રસના સ્વાદે, મીન તણો જીવ જાય....આ જગમાં૦
કઠણ કાષ્ટ છેદી નીસરે પણ, કમળ નહી છેદાય,
પરાગ ગંધે મસ્ત બની અલી, ફુલ કળી મહી ગુંગળાય....આ જગમાં૦

(મહાશ્વેતા).

૦		૧		૨		૩		૪		૫		૬	
આ	આ	જ	ગ	માં	–	હી	–	જ	–	ણે	–	મ	ન
સા	રી	ની	ની	સા	–	રી	–	ગ	–	મ	–	ગ	મ

૩		૦		૧		૨		૩		૪		૫	
જી	ઇ	ત્યું	ઉ	તે	એ	જી	ઇ	ત્યું	ઉ	સ	અ	ર્વ	ગ
રી	ગ	સા	રી	ની	સા	સા	રી	ગ	મ	ગ	રી	સા	ની

૨ પ.વ.		૩		૨ વી. વ		૩				૪			
ણા	–	આ	આય્	ણા	આય	આ	આ	આ	આ	આ	આ	આ	આ
સા	–	–	—	સા	—	સા	રા	ગ	મ	મ	મ	ગ	રી

૧			૨		૩		૪		૧		૨		૩	
આ	આ	આ	સ્વ	–	ગં	ત	ણાં	–	પ	ણ	અ	લ	અ	ભ્ય
સા	ની	સા	ધ		—	—	—		—	—	—	—	—	—

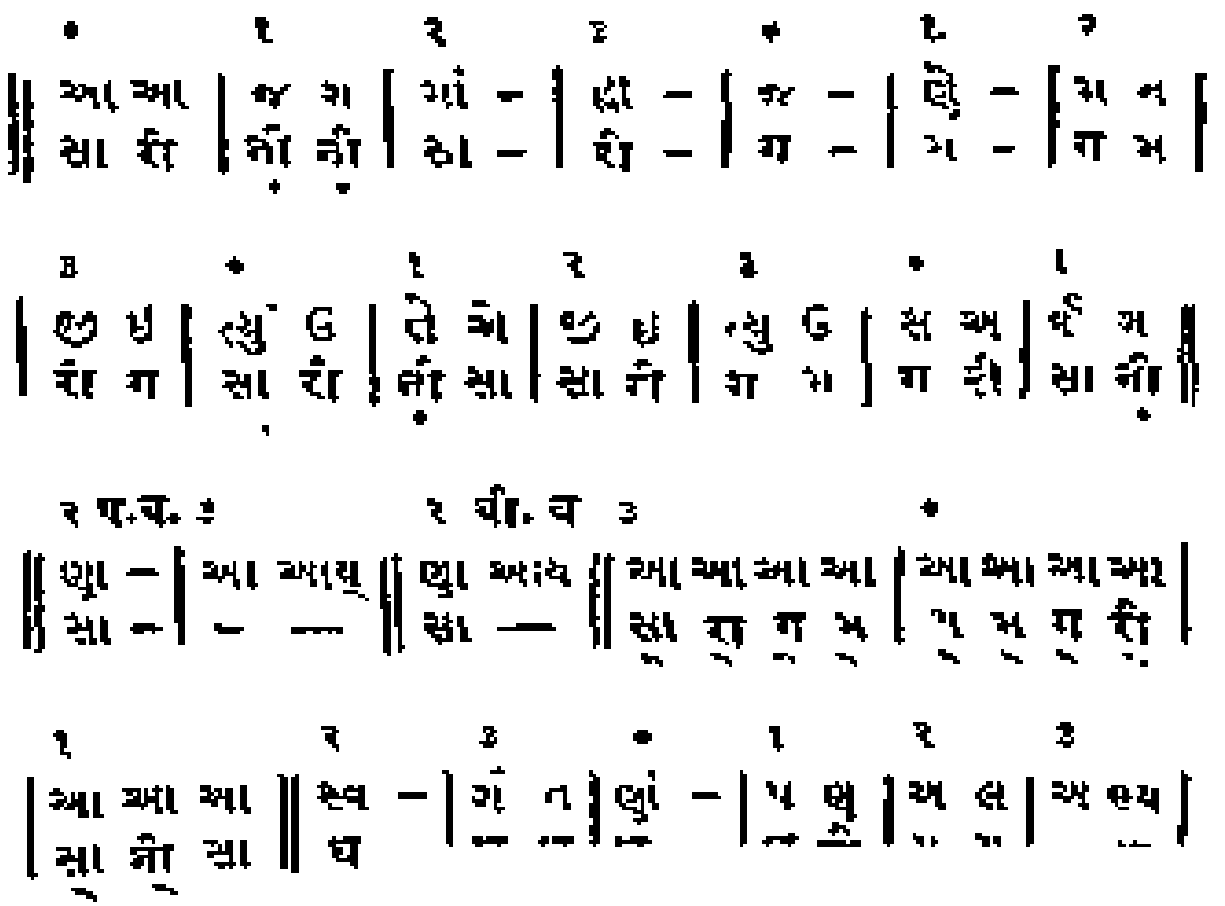

૦	૧		૨	૩	૦	૧
સુ ખ	ડાં –	બે	તે એ	ને એ	તુ –	ચ્છ જ
પ મ	મ –	વખત	મ ધ	પ ધ	મ –	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ણા આ	આ ય	અર આ	જ ગ	વિ ષ	ય માં	આં હી
ગ રી	ગ રી	સા રી	નૌ નૌ	ધ ધ	ધ ધ	– ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
મ દ	મ –	ત બ	ની ઇ	ને –	મા તં	અં ગ
ધ નૌ	પ –	પ ધ	પ મ	મ –	મ નૌ	– નૌ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
જુ ઓ	સ પ	ડા –	આ –	આ –	આ આયુ	ગ ધુ
નૌ નૌ	ધ પ	ધ –	– –	– –	– –	નૌ નૌ

૦	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ર ના	આ દ	ના આ	ના આ	દ થ	ઠી ઇ	પ ણ
નૌ નૌ	– નૌ	સાં ના	ધ પ	ધ પ	ધ પ	મ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પા આ	ર ધી	હા –	થે હ	ણા આ	આ આય	આ આ
મ ધ	પ ધ	મ –	પ મ	ગ રી	ગ રી	સા રી

૧	૨	૩	૦	૧	૨
જ ગ	માં –	હી –	જં –	ણે –	મ ન૦
નૌ નૌ	સાં –	રી –	ગ –	મ –	ગ મ

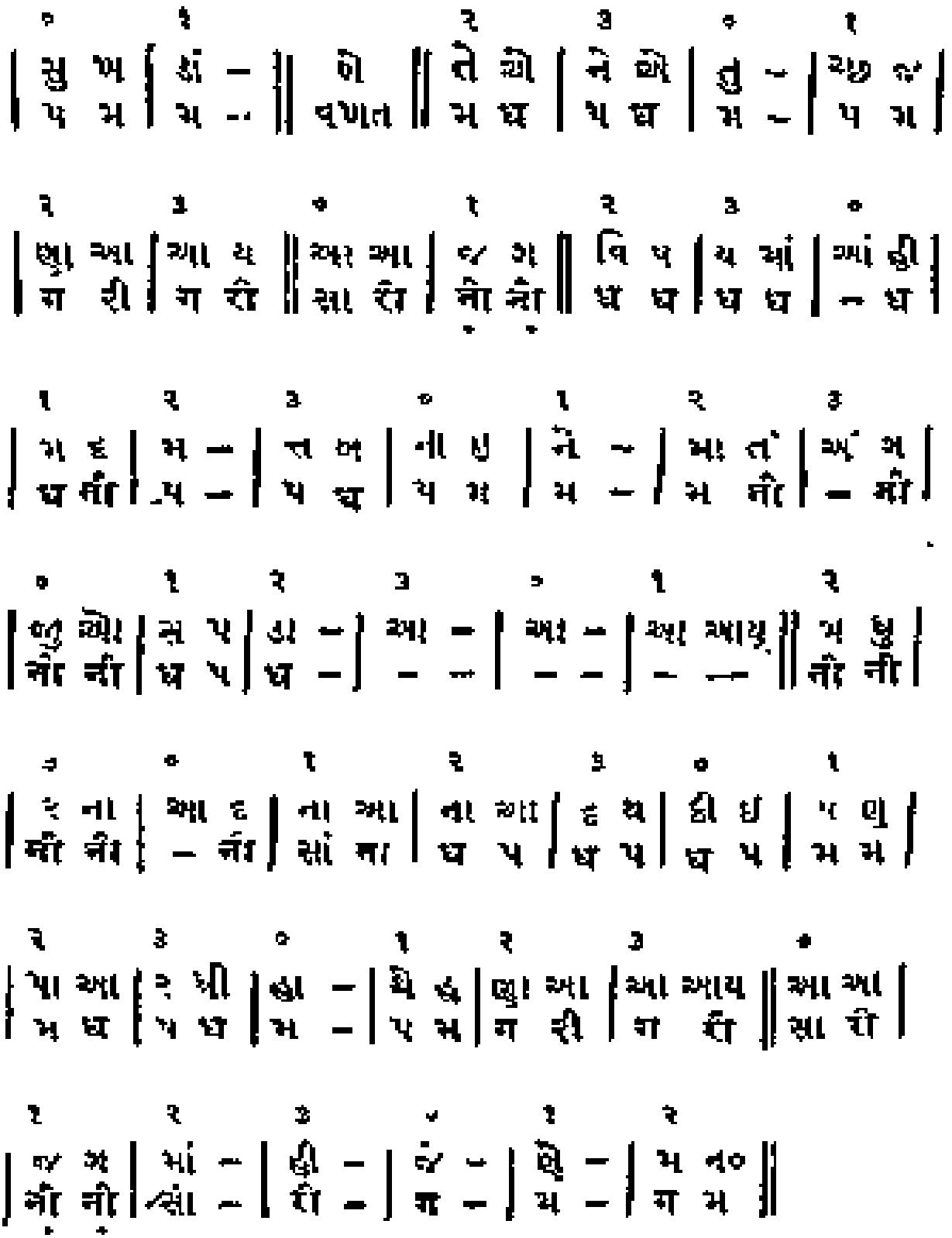

શ્રીમતી વિદ્યાબહેન રમણભાઇ નીલકંઠ

તથા

સૌ. પ્રેમલીલા કે. મહેતા રચિત

ગૃહવિજ્ઞાનનાં નવીન પુસ્તકો.

બારથી બાર વર્ષની કન્યાઓ, તથા બાર વર્ષ ઉપરાંતની કન્યાઓને માટે ગૃહવિજ્ઞાનના ઉપયોગી વિષય પર સરળ ભાષામાં માહિતી આપનારાં સચિત્ર પુસ્તકો.

ગૃહદીપિકા.

પુસ્તક ૧ લું મૂલ્ય ૦–૫–૦ પુસ્તક ૨ જું મૂલ્ય ૦–૬–૦

નિશાળ છોડયા પછી અભ્યાસ વધારવાની—ગૃહજીવનને લગતી તાલીમ મેળવવાની—ઇચ્છા ધરાવનાર બહેનોને માટે ગૃહવિજ્ઞાનનું લગતું એક પુસ્તક તૈયાર કરવા મુંબઈ સરકારે નવ્વુ વિદુષી બહેનોની એક કમીટી નીમી હતી તે કમીટીએ નિર્ણિત કરેલી રૂપરેખા પ્રમાણે આ પુસ્તકો લખવામાં આવ્યા છે

શાળામાં જાણકારી બાળાઓને સહેલી ભાષામાં ગૃહવિજ્ઞાનના મૂળતત્વોનું જ્ઞાન આ પુસ્તકોદ્વારા બહુ સારી રીતે થઇ શકે તેમ છે તેથી પેટલીક પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક કન્યાશાળાઓ અને ફ્રોબેલ ટ્રેનિંગ કોલેજો આ પુસ્તકોનો પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ઉપયોગ કરે છે. આ પુસ્તકોમાં કુટુંબનું આરોગ્ય, ઘરની વ્યવસ્થા, બાળ ઉછેર, કરકસર, માતાની જવાબદારી વગેરે ગૃહજીવનને લગતા તમામ વિષયો બહુજ સરળ ભાષામાં સચિત્ર આપવામાં આવેલ છે, તેથી બહેનોનું ગૃહવિજ્ઞાનને લગતું અજ્ઞાન દૂર કરવામાં એક ખાસ કામ કરે છે

સ્ત્રી કેળવણીમાં રસ લેતા તમામ શિક્ષક શિક્ષકાઓને-ખાસ કરીને કન્યાકેળવણીની સંસ્થામાં શિક્ષણ આપતા શિક્ષક શિક્ષિકાઓને ગૃહદીપિકાનાં આ પુસ્તકો એક વખત તપાસી જોવાને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરવામાં આવે છે

ગૃહદીપિકા પ્રથમ પુસ્તકમાં તમે શું જોશો ?

અ ગૃહવ્યવસ્થા.

(૧) ઘર — વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી વાર્તારૂપે માહિતી
(૨) હવા — ,,
(૩) ખોરાક — ,,
(૪) પાણી — ,,
(૫) કપડાં — ,,
(૬) ઉપજખર્ચનો હિસાબ — ,,

ઘ શરીરની રચના અને તેની સંભાળ.

(૧) શરીરની રચના
(૨) આપણે શું ખાઈએ છીએ ? અને શા માટે ખાઈએ છીએ ?
(૩) પચેલા ખોરાકનો શરીરમાં ફેલાવો.
(૪) આપણે શ્વાસ શા માટે લઈએ છીએ ?
(૫) શરીરમાંનો કચરો.
(૬) શરીરનો રાજા.
(૭) ઇન્દ્રિયો.
(૮) શરીરની ચોકખાઈ.
(૯) આપણાં શરીર કેવી રીતે વધે છે ?

ક ઘરમાં મંદવાડ અને અકસ્માત.

(૧) ઘરમાં દરદીની સંભાળ.
(૨) કેટલાક ઘરગત્યુ ઇલાજ.
(૩) કેટલાક સાધારણ રોગો અને તે વખતે લેવાના ઘરગત્યુ ઉપાયો
(૪) ચેપી રોગો અને તેમનો ફેલાવો.

શરીરને મજબુત બનાવવા માટે બ્હેનોને કરવાની કસરતો સંબંધી માર્ગદર્શન કરનારા ૧૧ ચિત્રો ખાસ ખાન ખેંચે તેવા છે.

પ્રકાશક:
[illegible]

ગૃહ દીપિકાના દ્વિતીય પુસ્તકમાં તમે શું જોશો ?

પહેલા પુસ્તકની સર્વ બાબતો આમાં આવે છે. પરંતુ તે પ્રત્યેક બાબતને ખુબ વિસ્તારીને આપવામાં આવેલી છે. બીજી રીતે કહીએ તો કેન્દ્રાનુસારી પદ્ધતિ એ પ્રથમ પુસ્તકની બાબતોને આપી છે. ટુંકામાં સ્ત્રીજીવનને લગતી સર્વ બાબતોની વિસ્તૃત ચર્ચા આ પુસ્તકમાં થએલી તમારી દૃષ્ટિએ પડશે. પહેલું પુસ્તક બારથી ચૌદ વર્ષની કન્યાઓને માટે છે ત્યારે આ બીજું પુસ્તક મોટી ઉમરની કન્યાઓ માટે છે. એટલે માધ્યમિક કન્યાશાળાઓ તથા ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં અભ્યાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓને માટે ખાસ કરીને યોજવામાં આવેલું છે.

પહેલા પુસ્તકમાં જે જે વિષયો ચર્ચ્યા છે તે બધા વિષયોની વિસ્તૃત ચર્ચા ઉપરાંત નીચેના વિષયો આ પુસ્તકમાં વધારે છે.

બાળક.

(૧) જીંદગીની શરૂઆત

(૨) સગર્ભાની સંભાળ

(૩) બાળકની સંભાળ

(૪) બાળકોની માંદગી અને તેના ઉપાય

(૫) બાળકનું ચારિત્ર્ય

પ્રથમ પુસ્તકની પેઠે આ પુસ્તકમાં પણ ગૃહવ્યવસ્થાને લગતી બધી બાબતો જરૂરનાં ચિત્રો મૂકી વાર્તારૂપે સમજાવી છે. વિષય રજુ કરવાની શૈલી શાસ્ત્રીય નહિ પણ વ્યવહારિક રાખેલી છે. તથા વિષયોનું નિરૂપણ નિબંધરૂપે ન કરતાં વાર્તારૂપે કરેલું છે તેથી પ્રત્યેક માણસને આ પુસ્તક નવલકથાની પેઠે વાચવું ગમે તેવું છે.

પ્રકાશક.

કા. બેચર મેઘજી એન્ડ સન્સ, રાજકોટ.

ગૃહ દીપિકાનાં પુસ્તકો સંબંધે કેટલાક અભિપ્રાય.

સૌરાષ્ટ્ર:—આ પુસ્તકનું નામ જેટલું સુંદર છે તેટલુંજ સુંદર અંદરનું વસ્તુ છે. ગુજરાતની બે વિદુષી બ્હેનોએ આ ચોપડીના લેખનમાં પોતાના જ્ઞાનનો તેમજ ગૃહવ્યવસ્થાને લગતા પોતાના જાત અનુભવનો અર્ક ઉતારેલ છે. ઘરની શુદ્ધિ, તંદુરસ્તી, ચોકખાઇ, ખોરાક, પાણી, કપડાં વગેરે વિષયોપર તાન ઉપેક્ષાને પામેલી એવી મૂલ્યવંત માહિતીઓને સૂચનાઓ આપેલી છે. ઘરની ને બાળકોની સાચવણમાં વ્યવહાર વિજ્ઞાન બહુ મોટો ભાગ ભજવે છે, પણ એ વિજ્ઞાનની કેટલીક સરલ ચાવીઓ વિષે આપણાં કુટુંબોનું અજ્ઞાન હોવાથી ખાસ કરીને શાળામાં ભણતી કન્યાઓને એ દૃષ્ટિ અપાતીજ ન હોવાથી કુટુંબ જીવનનાં કેટલાય દુઃખો આપણે હાથે કરીને નોતરી લઇએ છીએ એ સ્થિતિ ટાળવા માટે આ પુસ્તકમાં સાદી સીધી અને ઠાવકી રીતે ભરવામાં આવેલો અનુભવસંઘરો ઠીક ઉપયોગી થઇ પડશે.

મિસ સા. પ્રે. શાહ:-(પ્રિન્સિપાલ વનિતા વિશ્રામ ટ્રે. કૉલેજ મુબઇ) આ પુસ્તક બાળાઓને યોગ્ય ગૃહિણી બનાવવામાં મદદરૂપ હોવા સાથે રસિકરીતે લખાએલું છે.

મિસ ઇન્દિરાબાઇ રાઉત. (પ્રિન્સિપાલ વનિત વિશ્રામ ઇંગ્લીશ સ્કૂલ મુબઇ) ગૃહદીપિકાનાં બધા પુસ્તકો વિદ્યાર્થીઓને તથા અન્ય કોઇને આ વિષયની રસ સાથે જરૂરની માહિતી આપે એ રીતે લખાયાં છે તેથી પ્રત્યેક સ્ત્રી કેળવણી સંસ્થામાં વિજ્ઞાનના પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે આ પુસ્તકો દાખલ કરવા જેવાં છે.

પોપટલાલ અબાણી—(હેડમાસ્તર, બા. ટ્રેનિંગ કૉલેજ રાજકોટ.) ગુજરાતી ભાષામાં ગૃહવિદ્યાને લગતાં જે થોડાએક પુસ્તકો યોજાયાં છે તેમાં આ પુસ્તકો નવી ભાત પાડે તેવાં છે, અને તેમાં વિષયને નિરૂપણ કરવાની રીતી એટલી બધી આકર્ષક છે કે એકાદ નવલિકાની પેઠે તેનું વાચન સર્વ કોઇને રસ આપે તેમ છે.

સ્વર્ગનું સુખ અનુભવવું હોય તો સંગીત પ્રિય બનો.

કેઝરીલ, પેરીસ પાલીતાણા, જર્મન વિગેરે સુરનાં બે લાઇનનાં, ત્રણ લાઇનનાં, કીલર, સ્કેલચેન્જ વિગેરે સુન્દર. સસ્તાં અને ટકાઉ દરેક પ્રકારનાઃ—

હેન્ડ અને ફોલ્ડીંગ હારમોન્યમ.

અમારા કારખાનામાં ખાસ દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે, તેમજ હીઝ માસ્ટર્સ વોઇસનાં ગ્રામોફોન અને રેકોર્ડઝ તથા વાયોલીન, સીતાર, બંસી વિગેરે દરેક પ્રકારનાં વાજીંત્રો અમારે ત્યાંથી છુટક તથા જથ્થાબંધ ઘણાંજ કિફાયત ભાવે મળશે.

વાજીંત્રોને લગતો છુટક સામાન કીફાયત ભાવે મળશે.

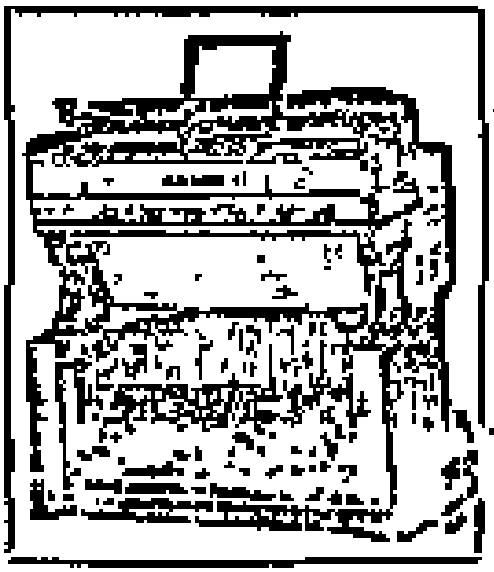

વાજીંત્રોને લગતું રીપેરીંગ કામ દુરસ્ત કરી આપવામાં આવશે.

ટ્રાયલ ઓર્ડર આપવા વિનંતી છેઃ—

ઢિંમતલાલ લલ્લુભાઇ એન્ડ બ્રધર્સ.
ગ્રામોફોન અને હારમોન્યમ ડીલર્સ,
રાજકોટ પરા.

મશહુર સંગીત વિશારદ.-

ગુજરાત ગંધર્વ માસ્તર વસન્તે અમારાં હારમોન્યમ માટે નીચે મુજબ સર્ટીફીકેટ આપેલ છે.

મેસર્સ હિંમતલાલ લલ્લુભાઈ એન્ડ બ્રધર્સ,

' જત આપને ત્યાં બનતાં હારમોન્યમ અત્યના કારખાનામાં જોવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત થતાં નિર્વિવાદ કહેવું પડે છે કે આપને ત્યાંની બનાવટ અત્યુત્તમ અન્યથી અલગ આનંદ વર્ધન છે, એટલુંજ નહિં પણ સુરોની ગીલાવટ સુર સ્હમજનાર માટે સંપૂર્ણ સંતોષદાયક છે એ અમારો અનુભવ અંદેશા રહિત અનુમોદન આપે છે.

તા.

સંગીત રત્ન સંગીત ભાસ્કર,
બાલ ગંધર્વ માસ્તર વસંત.
(સુરત).

તા. ૨૫-૫-૩૧
રાજકોટ.

દરેક પ્રકારનાં હેન્ડ અને ફોલ્ડીંગ હાર્મોન્યમ સ્ટોકમાં તયાર રાખીએ છીએ. તેમજ ખાસ ઓર્ડરથી પણ બનાવી આપીએ છીએ.

વધુ માટે મળો યા લખો:-

હિંમતલાલ લલ્લુભાઈ એન્ડ બ્રધર્સ.

ગ્રામોફોન અને હાર્મોન્યમ ડીલર્સ.

રાજકોટ પરા

સંગીત પ્રેમીઓને તથા
સ્પોર્ટસના પ્રેમીઓને
ખુશ ખબર.

અમારે ત્યાં હીઝ માસ્ટર્સ વોઇસનાં
મશીન તથા તદન નવાં રેકર્ડઝ તેમજ
સ્પોર્ટસનો તમામ જાતનો સામાન
મળશે. ટ્રાયલ ઓર્ડર માટે પધારવા
અથવા લખવા મહેરબાની કરશો.

દવે વ્યાસની કુંપની.

હેડ ઓફીસ
રાજકોટ.
કાઠીયાવાડ

બ્રાંચ ઓફીસ
જેતપુર, ગોંડલ
અને ઉપલેટા.

P 1.—17

BHAVAN'S LIBRARY
BOMBAY-400 007.

N.B—This book is issued only for one week till_____
This book should be returned within a fortnight from the date last marked below:

Date	Date	Date